

Juhász
Gyula
Összes
Művei

JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI

4. KÖTET

JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI

PÉTER LÁSZLÓ

4. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1975

JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI

ELBESZÉLÉSEK,
SZÍNPADI JÁTÉKOK,
AFORIZMÁK

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1975

KÉSZÜLT A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁRBAN

Sajtó alá rendezte

PÉTER LÁSZLÓ

Lektor

GARAMVÖLGYI JÓZSEF

~~82232~~

ISBN 963 05 0164 3

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1975

Printed in Hungary

ELBESZÉLÉSEK

1.

IGAZSÁG

Az óriás bérkaszárnya második emeletén állott és álmosan bámult a szürke-barna égre, amelynek rongyos felhőfoslánya mozdulatlanul nehezedett a barok épülettömbre. Nem aludt az éjjel, mert félt, hogy nem ébred föl nyolcra, amikor a szerkesztő úr magához rendelte.

Már egy félórája várt, de a csengetéseknek nem volt semmi foganatja. Voltaképpen harmadik napja ez már, hogy itt órák hosszat várakozik. A dolog úgy áll, hogy cikket írt az „Igazság”-ba, maró szatírárt a mai dekadens erkölcsökről. Véresen vágó, sírva kacagó cikk volt, egy tizennyolc éves, kopatlan lelkű, éhező ideálista duzzadó erejével és tudatlan bátorságával teljes. Filozopter volt, éhezett, fázott, nem tanult, de tanulmányozott, nem kollokvált, de írt.

Kezdte szőgyenlenni magát. Voltaképpen ő nem pénzért írta azt a dolgot, de szinte személyes érzésektől sarkalva. Aki az igazságot bántja, az őt bántja, hát megírta. Nagyon is meg! De hónap vége jött és neki már a közepén se volt pénze. Elkullogott hát a redakcióba. A szolga nem akarta beengedni. A nagyságos szerkesztő úrnak most sok dolga van. Nem ér rá ilyesmire. Jöjjön máskor! Jött! Menjen a lakására másnap, reggel nyolckor. Ment. „A nagyságos úr nincs itthon” — jelentette a szobalány. „Már nincs itthon, vagy . . .” — gondolta és hallgatott. De azért másnap is eljött. A cipője sarka egy kicsit kidőlt, hát szégyelte volna magát. De ő az igazság hőse és a szegénység jól áll az ilyesmihez.

Az óriás emberkas ébredni kezdett. Kócos, álmos fejek kandikáltak ki a november végi párázatba. Odalenn a háziúr fogatát tisztogatta egy szolga. Szobacicusok és sváb pesztonkák jelentek meg a folyosón és filozopter érezte, hogy mind őt nézik, az ő kikopott cipőjére bámulnak. A harmadik emeleten poroltak; szállingó pihék ültek az őszikabátjára, amelyet holnap fog be-

tenni a zálogházba, ha ma sem kapja meg azt, ami őt megilleti.

Utolsó kísérlet. Csönget jó hosszan, szinte bosszúsan. És még egyszer rendbe hozza magát. Leszedi a pihéket és öntudatot varázsol az ábrázatába. Voltaképpen érzi, hogy ő most félig-meddig kunyorál, ami talán nem is illenék az igazság hőiséhez. Mi lesz hát? Az ajtó nyílik, consummatum est. Megint a szobalány!

„Kérem, tessék várni egy kicsit, mindjárt kész lesz a nagyságos úr!” — S azzal lekacsint az urasági kocsisra és kefélni kezdi a nagyságos úr vadonatúj cilindert, amely be van ütve, sőt sáros. Mitől? Hogyan?

Megint ajtónyitás. A filozopter kezd bizonytalankodni. Női ruhasuhogás hallható és parfümillat terjeng a poros levegőben. Egy selyemruhás hölgy suhan ki a nagyságos úr szobájából, körülnéz öz-szemeivel s rejtelmes mosollyal lesurran a lépcsőkön, egyet-egyet igazítva toalettjén a lépcsőház reggeli homályában.

A filozopter remegést érez az egész vézna testében. Valami fájni kezd neki, valamit kezd érteni. Hallott, olvasott ő hajnali szerelmekről, amelyek reggelre eloszlanak. És az a sáros, beütött cylinder! És ez a dáma... És az „Igazság”, amely kérlelhetetlen bátorsággal döngeti a korhadttársadalom bástyáit. Amely tisztább életet, munkát és becsületet hirdet. Nem hirdet: ordít, üvölt!... Undor, undor! Nincs igazság! És ha van? Nem érdemes érte csak egy szót is szólni!

És könnyes szemekkel, dühöngve, zajt csapva lerohant a lépcsőkön, ki a körútra. Majdnem neki ment egy vörös plakátnak. A szociálisták kiáltványa az igazság nevében. Jogot a népnek! Igazságot az elnynemotaknak. Letörülte könnyeit és némán, közönnyel, mintha semmi se érte volna, köpött egyet...

Előre, 1903. nov. 28.

Juhász Gyula

2.

EKLOGA

A csilingelő és bűgő villamosok szimfóniáját hallgatva, egyedül vagyok ma a rideg hónapos szobában.

Nem jó az embernek egyedül lenni, — mondotta maga az Úr (úgy látszik, személyes tapasztalásból) — de hát néha muszáj egyedül lenni, kivált alanyi költőnek, aki már írt verset *Magány*

és hasonló cím alatt. A könyvtárak ugyanis zárva vannak és így nem okulhatok Zöld Pál doktori disszertációján: „A pitypang szerepén a római költészetben”, az újságokat elolvastam a körben, volt részem Bilse hadnagy garnizoni verizmusában és Dörögi Miklós honfibújában, a körüti csatangolást meguntam, mivel disznó hideg van, a barátaimat pedig kímélni akarom e szent napon szellemes aperszüimtől.

Eszembe jut, hogy ma este a *Kaméliás hölgy*-et adják a Nemzetiben. Nem nézem meg, mivel egy órája rántottam le hamis logikája és felszínessége miatt (egyik ismert kritikus nyomán) és emlékszem, hogy mikor elolvastam, a szegény Gautier Margit sorsa majdnem megríkatott. Elmosolyodom e kétlakiságon, amely gondolkodni kényszerít a magány e szürke órájában.

Tehát gondolkozom, ami rosszul esik. Az ember kétlábú, tollatlan állat, aki tud, de nem szeret gondolkozni.

Ezért futja a magányt és keresi a társaságot. Ezért olvas újságokat és regényeket, ezért jár kávéházba és színházba. Az ember alapjában nem szereti önmagát, ezért nem akar gondolkodni, vagyis egyedül lenni.

E kettő pedig annyi, mint önmagunkra eszmélni. Az ember pedig inkább mellőzi kiváló énjét és másokkal diskurál, azaz szellemesen társalog időjárásról, szerelemről és egyéb változásokról.

Tehát magam vagyok és gondolkozom. Elfelejttem a robogó villamosokat, a végtelen körutakat, az óriás háztömböket, az ostoba újságokat, a Nemzeti és az élet komédiáisait és végül a saját mókáimat is feledve, megtalálom magamat, *az embert*, amilyenek születtem és amilyenek meghalok. Az ember [t], aki alapjában véve szeret élni, boldogan sütkérezik az arany nap sugarában, szereti a fákat és a csillagokat, szereti a szép asszonyokat és az erős férfiakat, az embert, aki örül az életnek, fél a haláltól és hisz a halhatatlanságban.

Az embert, aki együtt él és együtt múlik el a virágokkal, az erdőekkel, a sugarakkal, aki együtt dolgozik a hangyákkal, a méhekkal, együtt szeret a tavasszal és együtt szomorkodik a hervadással.

És eszembe jut, hogy ezt az embert kötömbökbe zárják, trónra ültetik, vagy börtönbe csukják, életében vagy tapsolják, vagy rugdossák, halálában pedig fekete skatulyába teszik és elássák egy gödörbe szegényt.

Valami zaj fölébresztett a gondolkodásból. A kapu alatt egy didergő fickó áll, rikkancs-gyerekek és harsányan kiáltozza, hogy: szenzációs rendkívüli kiadás! Óriási színházézés! Hatszáz ember tűzhalála!

A szomszédom, a fiatal szabóné, aki épp a *Kaméliás hölgy*-be készül, hívja a rikkancsot és olvassa a lapot a házmesternének, meg a másik szomszédjának, a kóristának. A villamos pedig tovább csilingel és bűg, az ő egyhangú szimfóniája kíséri el itt az embert a bölcsőtől a sírig.

Untat a monoton zúgás és olvasás, végignézek könyveimen, *Homérostól Anatole Franceig* s nagy örömmre egy újra bukkanok. Tegnap kaptam barátomtól, aki a költők azon nemes fajából való, akik inkább olvasnak két jó költeményt, mintsem egy rosszat írjanak. Ő olvas is és ír is jó költeményeket. Erre a könyvre különös rajongással hívta föl a figyelmemet.

Megnézem a címet: *Bruno Wille: Offenbarungen*. Találomra fölütöm egy versnél s olvasni kezdem.

A vers arról szól, hogy a költő benn ül a szobában, kőfalak közé zárva, könyvei fölött görnyedezve.

Künn vihar tombol szilaján, kevélyen. A menny tüzei vígan lobognak s a hatalmas fák koronái kéjesen zúgnak a nyargaló szélvész lehelletétől. Mintha lovak sörénye lobogna, mintha hívnák a töprengő, rab embert a szabad küzdelembe. A lengő ágak szinte karjaikat tárják felé, társuk felé, a természet elrabolt fia felé, aki enged a hívásnak, nógatásnak s zilált fürtökkel, dagadó mellel áll a zengő, ujjongó, üdítő zivatarban. Érzí, hogy benne is az az őserő duzzad, ami a tölgyek kérge alatt, lelkében is az a dac lobog, ami a menny villámtüzeiben.

Érzí a *ta tam aszit*, az ős ind bölcsesség természeti igazságát, érzi a tűzimádó rokon rajongását, a szabad hellén sóvárgó kiáltását: *thalatta, thalatta*; a pásztori költő ígéit: *sunt lacrimae rerum*, érzi azt a *honvágyat*, amely a nagy száműzöttet, Rousseaut, Chateaubriandt, Tolsztojt, az embert elfogja hazája, anyja, a természet iránt.

Hónom alá csapom a könyvet és megyek barátomhoz. Hiába, akármit van is, még mindig társas lény vagyok, aki a magányról is csak négy szemközt tud beszélgetni.

És olvasunk az óriás bérház hideg hónapos szobájában meleg vágyódásokat és vallomásokat, amelyek a naphoz, a kondor álmáról, a vadludakról, az erdőről, mezőről szólnak. Sorba

vesszük Leconte de Lislet és Kiss Józsefet, Bruno Willet és Bársony Istvánt. Odakünn a szűk, naptalan udvaron, kövek között sorvadozik valami ideszakadt platánfa.

Szeged és Vidéke, 1904. január 16.

Juhász Gyula

3.

A HÓDÍTÓ RIHÁSZ

Magyar álom

Az élet második esztendejében, (így számítják az idő futását az első proletárforradalom óta) a hódító Rihász megindult a hargitai havasok aljáról. Hajnal volt, de rózsásabb, fényesebb, fiatalabb, mint a többi és a hódító Rihász úgy érezte, hogy e pirkadásra nem jó éj soha már. A völgyekben még aludt gyűlölet és szerelem, az új világ napja csak a magányos hegyek homlokára tűzött és az Emberre, aki lám, fényes homlokát a kék végtelenbe emeli. A nagy ércsárkány szárnyas oldalán arany betűkkel tündökölt: Előre! Megindult a levegőégben, piros hajnalban a hódító Rihász.

Az érc-sárkány nyugodt méltósággal szelte az aranyos levegőt. Arnyóka büszkén suhant át a templomok bíbor kupoláján és a puloták fehér árkaídjain. Ment előre, némán és biztosan. Alatta vígan kolompolt a nyáj, búsan búgtak a kürtök: hajnalodott.

Egyszerre magasabba lendült a szárnyaló ércsoda. Nem akart beleütni egy égbetörő toronyba és a hódító Rihász elővette a nemzeti lobogót és föltűzte a dóm tetejére. Diadalmasan fürdött a zászló a tavaszi szélben, a kelő nap Magyarország fölül mosolygott reája. Rá volt írva a selymére: Mátyás király unokája. A sárkány egy komor mozdulattal hátat mutatott — Bécsnek és dél felé haladt. Ment, ment, érces zengéssel köszöntve a magyar tengert, Velence kupoláit és letartott az óriás városba, amely csupa templom, égbefúródó kupolákkal, zengő, kongó, zsbongó harangokkal. Rihász a szűzen kék égből lecsapott a legsötétebb dóm ormára és acélos kézzel kitűzte rá a Haladás fölírású fehér lobogót.

Róma is ellillant a távolok ködébe, mint egy tömjénes álom és az ércsárkány fiatalos lendülettel siklott át nyugatnak.

A hódító Rihász ujjongva szemlélte légi trónusából a lüktető Élet harmóniába olvadó, küzdelmes, győzelmes színeit. Érezte, hogy a Munka millió sóhaja, verejtéke, könnye, vergődése, halálhörgése és örömkialtása törtet föl hozzája és redős homlokkal hajtotta meg fölötté az ő Egyénisége zászlaját . . .

Lankadtan, de csüggedés nélkül szállt a nagy gép, ködön át, felhőn át észak felé s egy sötét város sötét palotájára sóhajtva tűzte föl a Szabadság vörös zászlaját a hódító Rihász . . .

Az érc-sárkány ösztönét követve, (mert öntudat szikrázik e nagyszerű csodában, az Übermensch ez égi állapotában) délre tart és boldogan lihegve, halkán zengve megáll az ismerős bércek fölött.

Dél van, a gulyák kolompolnak, a kürtök búgnak. Minden él, dolgozik, halad. Előre, előre! Boldogan és munkásan terül el a hódító Rihász gépje alatt Nagy-Magyarország . . .

A levegőbeli Ember, aki a vágy sebességével száll örök tavaszba, örök télbe, aki lábai alatt látja az Életet és Pusztulást, királyok várait és pórok viskóit, szobrokat és sírokat, — leszáll a repülő csodáról. Térdei meginognak és leborulva csókolja az édes, áldott, szülő és eltakaró anyaföldet, a magyar rögöt.

Szeged és Vidéke, 1905. július 23.

Juhász Gyula

4.

IGAZ MESÉK

A bohóc

Színes vásári forgatagban mulató népség bámulta a nyurga csepűrágót. Szörnyen bolondos arcot vágott az a tömeg előtt és a nehéz igyekezetben csorgott festett arcáról a piros verejték. Egyszerre szemügyre vett a sokadalomban egy bűvös arcú, szőke lányt, aki édes kacajjal jutalmazta a szegény komédiást.

A bohóc azon vette észre magát, hogy egészen rajta felejté tekintetét a gyönyörű alakon. Este, amikor a filléreket megszámlálták, a kövér igazgató odaszólt neki:

— Te bolond, máskor ne vágj oly savanyú pofákat, mert az üzletemet rontod.

Másnap ugyanígy történt. A bohóc egyszerre átváltozott, szép

sötét szemei végtelen szomorúsággal símultak a szőke leány életörömtől sugárzó tekintetéhez.

Este falhoz vágta a csörgő sipkáját, széttépte a piros bugyogóját és azt mondta, hogy ő többet nem játszik. Ezután szomorú lesz, ezután komoly lesz, ha éhen hal is bele.

— Bolond! — mondta az igazgató.

A biblia

A föld, ez a gyászos csillag kihűlt, kihalt egészen. A Marsról diadalmas tudósok jöttek le ide és egykedvűen állapították meg a letűnt ásatag lényének végzetét.

Egyszerre érdekes leltre bukkantak. Egy könyvre. A Mars Anatole Franceja föltette monokliját és egyetemes érdeklődéssel merült el a különös olvasmányba.

A következő helyet ütötte föl véletlenül: „Enyém a bosszúállás — úgymond az Úr.” És olvasta a rettenetes átkokat, melyek érik a föld fiát — hetedízgilen.

„Szörnyű istentelenség” — kiáltott föl a Mars egy püspöke. Anatole France megnézte a könyv címét: A biblia.

A kétlelkű ember

Jávor György olyan ember volt, aki nyílt szemmel nézte a világot és kívülről-belülről egyformán megismerte. Már annyira jutott, hogy teljesen idegen embereknek a lelkébe látott, ha csak a taglejtésüket szemlélhette. Az emberek kerütek a nagy gondolatolvasót, mert félték tőle, ő is kerülte az embereket, mert ismerte őket.

Lassankint két lélek fejlődött Jávor Györgyben. A közönséges, akinek vágyai és álmai voltak és a másik, aki könyörtelenül elemezte, tudományosan értékelte e vágyakat és álmokat. És ettől fogva Jávor György kerülni szerette volna önmagát is!

Egyszer kigyulladt a háza és nem volt menekülés. Éjjel törént, ő álmából rettent föl a vörös fényre és gyászos hangzavarra.

Az ajtaját elállotta a tűz, az ablakán kinézett a harmadik emeletről.

De lenn már minden égett, a mentés istenkísértés volt.

Jávor György érezte, hogy elveszett. A haját kezdte tépni, majd vészes nyugalommal tapogatta a pulzusát.

Végre az ablakba állt föl és egy vérfagyasztó sikollyal az égő pokolba vetette le magát.

— „Megsemmisülni, borzasztó” — suttogetta, amint érezte, hogy a vég lángolva közeledik.

— „Remek festői látvány és Stendhal tollára méltó lelki-állapot” — kiáltott föl a másik lelke a művész gyönyörével.

Szeged és Vidéke, 1905. augusztus 13.

Jász

5.

IGAZ MESEK

Idill

Csillagvirágos májusestén még dolgozik az ács. Az anya lenből sző ruhát szülötte fiának, ki a porban játszik, mélézón, csöndesen. Nagy szemében jövődő bánatok. Fehér homlokára mi fog egykor jönni. Telik, múlik az idő ama betlehem-i téli esték óta. Az apa éppen egy irdatlan nagy keresztet ácsol. És dúdolgat hozzá édesbús nótát, énekek énekét.

A Golgotára is leszáll az éj!

Dicsőség

A nagy költő az élet őszén találkozott az ideállal, akinek egykor hiába írta legszebb dalait. Szőlőhegy lejtőjén lejtettek lefelé, nehéz mámor csapott feljűk a szüretelő völgyből. Kései mámor. Az asszony fáradt volt, szomorú és ezüstös hajú. A költő nagy, sötét szemében föllobbant egy pillanatra a régi tűz, amint észrevette az álmok asszonyának kezében az ő összes költeményeit.

— Lám, ezek a semmiségek mind megmaradnak, de hova tűnt a távoli ígézet, amely egykor, akkor elfogott . . .

És nézve a díszes kötetet, a repkényre gondolt, amely a romok fölött virul tovább, örökzölden, szépen és szomorúan . . .

Az élet hegyén

Az élet magaslatán találkozott a két világszellem: Jézus és Zaratusztra. És mondá Jézus, a fehér köntösű ember:

„Nézz le! Ott vergődik a Szenvedés. Míg vér lesz, könny lesz, csók lesz és imádság: addig élek én. A szeretet az élet!”

És így szólt Zaratusztra:

„Nézz le. Ott vívódik a Nagyság. Míg vágy lesz, álom lesz, mámor lesz, addig élek én. Az akarat az élet!”

És monda Jézus:

„Miért borult el hát akkor a te fényes homlokod?”

És így szólt Zaratusztra:

„A szomorúság miatt, amelyet meggyilkolt a büszkeségem! És a te lelked miért volt szomorú mindhalálig?”

Monda neki Jézus:

„Az örömmek miatta, amelyet megölt a hitem!”

Az élet pedig, mélyen alattuk, csak ujjongott, csak vergődött tovább!

Szeged és Vidéke, 1905. augusztus 20.

Jász

6.

SZEPTEMBER VÉGÉN

Az első ezüstös szálak úszkáltak a verőfényes levegőben. Az ég áttetszően ragyogott szépen és szomorúan, mint a szelíden haldokló szűz ajkán az utolsó mosolygás. Néma bánat lebegett a kert fölött, a nagy fák rozsdásbarna lombja megremegett gyűszos sejtelmektől. Búcsúcsókja a napnak égett az udvaraikon. Szeptember gyönyörűen fájdalmas násza az ősszel: íme kezdődik már!

Halk elégiák zokogtak a kertben, búcsúzás sóhaja mindenütt. Már itt az ősz, már itt az ősz.

A leány csöndesen ringatózott a hintaszékben. Haja kibomlott, nagy, piros ajkai bánatosan remegtek, arcán rózsaszínű fátyola a vérnek.

Oly szép volt a leány, akár az ősz, akár a búcsúzás, a szomorúság.

Oly szép volt a leány.

Az ifjú egykedvűen üldögélt mellette, a tekintetük olykor találkozott. Volt valami a nézésükben az alkonyati fényből, a tétova, búsan mosolygó, búcsúzó alkonyati fényből.

Az esti szél rozsdás leveleket sodort feléjük. Az ifjú egyet fölkapott és lassan tépni kezdte.

A leány törte meg a csönd beszédes némaságát.

— Maga most elmegy. Maga búcsúzni jött. És ugye, el fog felejteni? Vagy néha gondol reám? Én mindig, mindig szeretni fogom. És megsiratom.

— Magda, ne beszéljen így! Én szeretem magát. Eltemettem a szívem mélyébe, mélyen. A sors akarta így. Igen, búcsúzom. De a szerelmünk, az esküvéseink, a boldogságunk, a csókjaink, minden, minden, ami a kettőnké, selyemszálakkal fűznek magához.

— Ó, mit érnek e selyemszálak, ha már meghalt a szerelem, ha már elhangzott az esküvés, vége a boldogságnak és nincsenek többé csókjaink!

— Látja, lelkem minden szálával magamhoz fűztem magát. Emlékekkel borítottam el, igen, emlékekkel borítottam el a szerelme sírját. De látom, mindennek vége. Csak menjen, a jövő magáé, az élet várja magát. Enyém a múlt! Enyém az álom! Én az emlékekben fogok élni ezután, a meghalt szerelmemet támasztom föl minden hajnalban, a megtört esküit siratom, az elcsattant csókok özvegye leszek! Magának én csak epizód voltam, szép, mosolygó, boldog oázis, amelyet íme, elhagy az élet vándora. Tavasszal született a szerelmünk, a nyár szította fel és már itt az ősz! Nézze, milyen fonnyadt az a rózsza, amelyet magától kaptam, akkor, azon a szép, világos, rózsás nyári éjszakán . . .

A leány eltakarta piros arcát fehér kezeivel és lassan, csendesen sírdogálni kezdett. Az ifjú udvariasan fölkel, halkán közeledett a hintaszékhez és hirtelen, gyöngéden odahajolt a leány fölé és megcsókolta. Olyan volt ez a csók, mint a pirosan lepergő szeptemberi falevél. Az este enyhe árnyai lopóztak a kertbe és a fáradt csöndbe nem vegyült semmi nesz, csak olykor-olykor egy hulló falevél zöreje s egy csók csattanása . . .

Szeged és Vidéke, 1905. szeptember 3.

Jász

ROBOTH JÁNOS HALÁLA

Írta: Juhász Gyula

Roboth János még ott görnyedezett az Avar-kódex mellett. Künn az éledni kezdő parkban halkán hintázta a tavaszi szél az ezüstös hátú Böcklin-jegenyéket. Márciusi esteledés volt ez, tele balzsammal és tele ígérettel. Roboth János myopsz-szemei előtt hirtelenül összefutottak a hosszú, szarkalásos betűk. Az Avar-kódex körül táncolni kezdett a világ. A vén, szürkellő falakra különös árnyak másztak és ő úgy érezte, hogy a Nagy Könyvtár minden pora az ő foszló tüdejére száll. Ki innen! — ez a szédítő vágy ragadta el, ki a levegőre, az alkonyodó fénybe, ahol élők élnek! Roboth János nagy nehezen feltápászkodott öreg karosszékéből, amelyben egy hosszú emberi élet kopott el, görnyedezvén holt igék, elveszett szavak fölött. A rézkapcsos, barna kötésű fóliánst becsukta szépen és elindult kifelé. A betűk mártírja valami sajtósággal szomorúsággal révedezett el a hosszú könyvsorokon, amelyek érzéketlenül, némán és talányosan sorakoztak egymás fölébe. Úgy érezte, hogy itt a válás. Nem az élettől, amelyet nem ismert, amelyre egyáltalán nem volt tehetsége, — csak a megszokástól, a kötelességtől, a robottól, az Avar-kódextól, az ő bágyadt, szürke világától, de amely mégis az ő világa volt.

Orvosai már régebben eltiltották a könyvektől, de ő görcsösen ragaszkodott hozzájuk és ezek nem engedték.

Az egyforma szürkeségben lejáró napok lassan egészen hozzászürkítették a könyveihez és a világon egyéb se létezett számára, csupán a középkor, amelynek szülötte az ő Avar-kódexe is. Ebben az óriás Nagy Könyvtárban leigázó erejével borult egész lelkére a Múlt. Ha kora reggel végigment a kongó folyosón, amelyet napsugár még nem csókolt soha, otromba, sötét köoszlopok meredtek rá rejtelmes föliratokkal és ő alázatosan görnyedve suhint el az ódon kövek között. Fönn a Nagy Könyvtár termében hallgatag emberek fogadták, akik égő szemekkel meredtek a Tudományokra, vagy pedig beteg szomorúsággal néztek ki a parkba, amely a nap csókjától aranyosan akart bemosolyogni e nagy szürkeségbe. Ez a monotóniája a múlt életé-

nek eltompította idegeit és lassankint kiszárította valamikor forró, sóvárgó, álmodó fejét.

— Igen, igen — gondolkozott félhangosan, amint most kifele tartott, — elég volt már. Levegőre van szükség. Az orvos azt mondja, hogy nem bírják el az idegeim! Hát nem bírják el! És kész. De végre is, nem lehet azt úgy egykönnyen abbahagyni. Csak úgy! Hisz mindig, örökké ennek éltem, hisz ez mindenem! Az Avar-kódex! Nevetséges! Hogy azt más valaki elhalássza? Abból semmi sem lesz!

Egy pillanatra megállott, a lépcső karfájába kapaszkodott és gyanakvón nézett maga körül, nem hallgatja-e valaki a gondolatait?

— Bolondság — szólt végre és tovább indult.

A szive hangosan dobogott és azt hitte, ha le nem ér hamarosan az udvarra, hát meg kell fulladnia.

Rettenő gondolat szorongatta. Ha most itt összeesnék! Nincs senki a közelében. Ünnepe van, mindenki sétál. Családja nincs — és most először érezte át életében igazán az egyedülvalóság borzasztó gondolatát. De léért.

A nagy, kockás udvaron egy kis fiú ógyelgett, a napsütésnek örülő szőkeség, egy őr gyermeke.

Kaviccsal dobálta az egyik kőbálványt, amely falhoz volt állítva és most íme buta egykedvűséggel túrta az Élet serény és kemény támadását. Valami aszott múmiafej vigyorgott le róla és a gyermek nem tűrhette a mulandóságnak ezt a különös, bántó vigyorgását. De amint meglátta az öreg bácsit, aki lassan csoszogva jön feléje, abbahagyta a dobálózást és megszólította:

— Jani bácsi, Jani bácsi! Maga is játszik? Játsszunk hunyócskát, maga lesz a bűvő, én a hunyó.

Roboth Jánost különös, ünnepies érzés kapta meg most hirtelenében. Azok érzik ezt, akik valami hosszú sötétségből világosságra jutnak. A szemük nehezen szokik a váratlan gyönyörűséghez, a szívük is elfogultan fogadja a hirtelen változást. Szinte gyerekes öröm járta át, a szabadulás, a világosság, az élet gyönyöre, amit ő eddig oly ritkán és oly ügyetlenül érzett csupán.

— Hát én is játszom, — mondta — én leszek a bűvő, de aztán nem szabad ám csálni!

A gyermek ártatlan haraggal nézett a bácsira, aki ennyire nem bízik az ő játékecsületében, de kapott a kedvező alkalmon

és odafordult a kőbálvány felé, elfeledve minden gyűlölséget.

— Százig számolok, jó?

— Jó, jó. Azután kiálts, hogy szabad-e?

Roboth János gyermekes vidámsággal látta, hogy még érti ő is a szent gyermekség játékait. De azután arra gondolt, hogy hiszen ő is csak gyermek már, vén gyermek! És elfelejtette gyöngeségét, a tavaszi szél jól átjárta a tüdejét és játszott, mindig nagyobb hévvel, komolyan, ambícióval. Elbújt a sárga, komikus múmiák mögé, a kerek, fehérre meszelt oszlopok mögé.

Most az alkonyat sajátos világításában, egy kis bohó gyermek közelében, ő is furcsának találta az iromba köveket itt. Öreg este lett. És ekkor, ekkor hirtelenül lecsapott a Végzet. Eszébe villant, hogy ő, amikor lejött, nem zárta be a Nagy Könyvtár ajtaját. Megrémült. Ha valaki ezalatt besompolygott? Egy lélek sincs fönn és az ajtók tárva-nyitva. Az Avar-kódex. A Glosszák, az ő glosszái!

Utóbbi időkben beteges pontosság vett rajta erőt. Mikor esténként a könyvtárból kitámolygott, háromszor is visszajött a lépcsőről, hogy megnézzze, csakugyan jól bezárta-e az ajtót? Néha félálomból rettent föl arra a gondolatra: megvan-e az Avar-kódex. Jó helyre tette-e?

A múlt éjjel felöltözött s ment föl a könyvtárba, megnézni: be van-e zárva az a könyv? És hajnalig nem tudott aludni a gondolattól, hogy ő most tüzet csinált az emeleten . . . És most, most nyitva felejtette az ajtót!

Szédülni kezdett, kibújt az ormótlan római határkő alól és megindult a lépcsőn. Gyorsan kocogott, a lélekezete elállt, verejtékes lett a homloka, fogai összevacogtak.

Hirtelen rohanta meg mellét ez a tavaszi levegő és most megint ez a fojtó, nehéz, molyos szag! Megingott a sötét lépcsőn, egyensúlyát elvesztette, kapaszkodni akart, a fülei csengtek, úgy hallotta, mintha fönn most surranna el valaki, egy árny csapódott át rajta és ő fölbukott. A tavaszi este szele becsapott egy ablakot az emeleten.

Az őr gyermeke lassan, ünnepiesen számolt odalenn.

— Egy, kettő, három, négy, öt, hat . . .

A többit már csak magában mondotta, majd hosszú szünet után fölkiáltott:

— Kilencven . . . Kilencvenkilenc. Száz. Szabad?

Semmi felelet. A gyermek újra kérdez, megint a nagy csönd

felel. Ijesztő, nagy csönd és növekedő homály. A gyermek még egyszer kérdez, utóljára, türelmetlenül. És most egészen haragosan kiáltja már:

— Bácsi, bácsi, hát miért nem szól?

Azzal elkezd futni, fel a lépcsőn. Kis szíve hangosan dobog, a fordulónál ösztönszerűen megáll és most már szepegeve mondja:

— Bácsi, de meg ne ijesszen!

Budapesti Napló, 1906. március 25.

8.

MÁGIA

(Egy novicius naplójából)

Írta: Jávor György

I.

... Ezek az első májusi orgonavirágok, amelyeket szomorúan lát az én beteg szívem. Nem is szabad éreznem az édes illatukat, nehogy bűnre vigye a véretem. Mert az illat nyomán érzések fakadnak és mit érezhet mást egy tizenhatéves, mint ... A Kálvária mellett mentünk el, annál a csodatevő forrásnál, ahol színes ruharongyok lógnak a fákon. Meggyógyult betegek aggatják oda, meggyógyult betegek. Az én beteg szívemre gondoltam és hirtelen, az egyik fa árnyában fölbukkant valaki. Egy szép, fiatal lány. Mosolygott felénk és a szívem megdobbant ettől a bársonyos mosolygástól. Orgonavirágot szagolt, a lila virág oly jól illett a fehér arcához.

Domokos testvér éppen velem haladt, csöndesen, az ő különös gondolataiba merülve. Halkan mondtam neki:

— Nézd, milyen szép!

És óvatosan, hogy a többi testvér észre ne vegye, a forrás felé mutattam. Domokos, mint a fölrebbent madár, ijedten nézett oda, és szája szélén látszott az ő ismert megvető mosolygása.

— Gyűlölöm — mondotta a földre meresztve tekintetét. — Én minden nőt gyűlölök. Minden nőt. Gonoszak, nyomorultak mind. Vagy féreg, vagy vadállat. Te is óvakodjál tőlük, György! Nagyon is igaza van Szent Jeromos doktornak.

— Hogyan, hát neked már volt dolgod nővel?
— Nekem? Soha. De ismerem és gyűlölöm őket! Isten őrizzen tőlük! Te ezt persze még nem érted!
— Nem, nem. De mégis. Nézd csak testvér, hiszen az édesanyádat csak nem gyűlölöd?
— Azt is. Ő is asszony! Különben nincs is anyám. Én nem ismerem. Az apám azt mondta, jobb is.
Hazaértünk. A kert is tele van orgonával. Megfojtanak ezek a lila csudák. Oly nehéz az illatuk.

II.

Ketten maradtunk a kis kápolnában. Domokos testvér és én. Az alkonyat ott égett már az ablakok színes üvegén és még soha ily szédítően nem illatoztak a fekete Mária képe előtt ezek a bűvös orgonák. A délelőtti tömjén még ott szitált a levegőben és én Máriáról kezdtem beszélni az áhítat csöndjében.

— Mily szép ő és mily tiszta. Ő a titkos értelmű rózsza, a lilium és ő a hajnali csillag. Őt még te is szereted, Domokos testvér.

Különös borzongással vártam, mit felel most.

— Nem és nem. Én bizony őt sem tudom szeretni. Hiába imádkoztam hozzá, valami titokzatos büszkeség volt minden imádságomban. Én, egy asszonynak könyörögnék? Ő is csak asszony volt, testvér. Hiába, hiába!

Igaz! — szólott rövid szünet után és erősen megragadta a karomat. A hangja olyan volt, mint a lázbetegé. — A múltkor álmodtam valamit. Nem volt ez közönséges álom, sokkal tisztábban láttam mindent, mint akármikor az életemben. Régi, régi balsejtelmemet váltotta valóra ez a csodálatos álom.

Elmondom neked. Azt láttam, hogy csalás ez az egész szemforgatás, amit mi csinálunk egy ismeretlen valaki kedvéért. Ne sápadj el, édes testvér és hallgass meg szépen. Az ördög az úr. Igen, igen, a sátán, a Lucifer, a Belial, vagy ahogy hívják, ő ennek a világnak a teremtménye. Rettentő káprázat itt minden. Hiába az imádság és üvöltés, a malaszt és a mártíromság, a jók mind a kárhozá. Minden a pokol műve és én az ő szolgája vagyok. Hiába sírsz és hiába erőlködsz. A szegény Údvözítő vére hiába folyt.

Egészen besötétedett és az orgonák mind kilehelték illatukat.

Bágyadtan, betegen lankadoztak az örök lámpa szomorú világánál.

Ezt az éjszakát nem fogom soha elfelejteni. Nehéz, mély álomba merültem és az édesapámat ott láttam gyötrődni a sötét, kénköves lángok között.

Főnn, a vakító fényben pedig a sátán ült nagy, arany trónusán és az arcán az a mosolygás játszott, amelyet eddig csak Domokos testvéren láttam egyszer.

III.

Ma, vasárnap délután leengedtek bennünket a püspöki kertbe. Ez is tele van azokkal a beteg illatú orgonákkal. Kerülöm Domokos testvért, nem bírom el különös, égő tekintetét. Valami csodálatos láng lobog a szemeiben. Ilyen lehet a pokol tüze. Isten bocsássa meg, Domokos testvér az egyetlen, akit nem szeretek. De azért szánom őt és mindig imádkozom szegény, szerencsétlen lelke üdvösségéért . . . Azóta úgy félek. Néha azt gondolom, talán igazat mondott Domokos testvér? Miért van annyi bűn és nyomor ezen a világon? És miért teremtette az Isten Domokos testvért? De nem, nem. Ez borzasztó volna, ezt nem lehetne elviselni! Kell hinni és én hiszek is. Ma este százszor fogom elmondani a niceai hitvallást.

Ekkor jött Domokos testvér. Hozzámsímult és lágy hangon sutogni kezdett:

— A mágiszter megkérdezte, miért vagyok mindig veled? Azt feleltem, hogy én téged szeretlek a legjobban. Az Üdvözítő is így tett Jánossal. Nem igaz? És ő ezért megdorgált engemet. De azért én nem hagylak el soha és mindig jobban foglak szeretni.

Megint az a láng lobbant föl a szemében, amit álomban láttam. Borzongás fogott el és kezemet erőszakosan kiszakítottam az övéből. Fölrohantam a cellámba. Mikor a rostélyon kinéztem, láttam, amint egy orgonabokor alatt egy padra dőlt. Zokogott.

IV.

Nem bírom el sokáig. Az éjjel ágyam előtt térdelt, amikor fölrezzentem az első álomból. Végtelen szomorúsággal nézett reám. Nem bírom el sokáig.

V.

Holnap megyek. Egész nap arra a lányra gondolok, akit a múltkor a szent forrásnál láttam. Nem tudom a mosolygását elfelejteni. De szép lesz a világ. És nem lesz bűn az orgona-
virágot szagolgatni. Szegény Domokos. Sajnálom.

Budapesti Napló, 1906. augusztus 8.

9.

A KAVICSOK

Felhő Márton festő egyedül csatangolt a vasúti sínek mentében. Hatalmas tavaszi napsütés volt, a színek világítottak, a fény valósággal orgiáit ülte. A festőnek egész lelke a szemébe szökött és e két nagy, sötét tükörben ott ragyogott, pompázott, diadalmaskodott ez az egész gyönyörű plainair. A hegyoldalokon még a tavalyi tavasz rőt lombjaiból is maradt valami. Ezek szinte égtek. A hegyek lankásán fanyar zöld színek virítottak, az égen puha, világító selyemfátyolok uszkáltak. És a lusta, barna rög földszagától mámoros lett a levegő.

Felhő Márton tág szemmel és teli tüdővel falta a hirtelenül, váratlanul jött ver sacrum ragyogását. Érezte, mint születik meg lelkében a kép, egy láthatatlan palettáról már föl is rakta hirtelen a színeket, a nyers rozsdás barnát, a vöröset, a csillogó, üde zöldet, a vakító azúrt és az árnyékok nagy, nedves, fekete feltjait.

Már szinte rohant, mintha valami elérhetetlen után kellene sietnie, amikor a szemébe ötlött valami.

A kanyargós, meredek pályatesten színes kavicsok ezre tarkállott. Más szem nem látta volna meg őket, de az övé igen. Más tovább baktatott volna a maga dolgára, de Felhő Márton, a nagy gyerek lehajolt és taláломra fölkapott egyet. Finoman csiszolt, gömbölyű kavics volt, — szép, fehér kavics, de szinte áttetsző rózsaszínnel. Felhő Mártonnak a fehér bőrön áttündöklő rózsás vér jutott eszébe, az asszonyi szépségre gondolt és szinte szomorúan nézegette az egészen ártatlan, színes kavicsot, amely a fehér napsütésben lustálkodott.

— Ez finom kis jószág, — motyogta és hirtelen zsebrevágta. Keressünk még szebbeket!

És kereste őket. Lassan, görnyedten botorkált a sínek között, vörös, fehér, fekete, szürke, zöldes kavicsok után kutatva. Néha-néha szinte fölkiáltott, mikor egy különösebb alakúra bukkant. Egy bronzszínű, fénylő darabot hosszasan és gyöngéden simogatva tett zsebre és egy opálos színekben ragyogót valóságos csókokkal tisztelt meg.

Gyűltek, gyülekeztek a kavicsok a zsebben. Felhő Márton észre sem vette, hogy egy zöldszemű idegen elébe állott.

— Kérem az urat, ne bántsa azokat a kavicsokat! Tilos az, kérem. Ezzel rongálja a pályatestet. Engedelmet kérek.

Így szólt a zöldszemű, sántító pályaőr, akit Felhő Márton zavarában majdnem erdei manónak nézett. Eleinte roppant megijedt a festő, de hamarosan fellelegzett és kissé gőgösen mérte végig a vasúti faunt.

— Érdekes modell volnál — gondolta magában, — majd elnézett a kis ember feje fölött és különös, tompított hangon mondotta, de nem éppen neki:

— Barátom, ha maga tudná, hogy milyen nagyszerű dolog ez a kavicszedés. Látja, maga gyerekkora óta nem szedett kavicsot. Maga itt járkal örökké e sínek mentén és nem is tudja, milyen kincsek mellett megy el! Me se nézné őket. Magának a kavics: kavics! Nézze ezt a fekete eres szürke darabot, olyan, mint Böcklin egyik kentaúrjának a háta, ez a másik nagy, rózsásfényű fehér pedig olyan, mint akár a habokból kiszálló Aphrodite válla, amelyet először csókol a napsütés. Ez az aranyszínűbe játszó barna mégis a legszebb! Ezt nem is hasonlítom máshoz!

A vasúti őr megütődve hallotta a szavaknak ezt az idegenszerű muzsikáját, de nyugodtnak mutatta magát, mint ahogy azt a bolondok előtt tesszük. Pipáját erősen szorította az agyari között és a legszürkébb hangon válaszolt:

— Szép, szép, kérem szépen! De tessék ügyelni a pályatestre! — Azzal odább akart állani, de a festő, aki belejött az új izgalomba, gyöngéden megfogta a karját és kérő arccal tartóztatta még.

— Csak hallgasson meg, barátom. Ez nagyon komoly dolog! Igen, igen, maguk mindig a dolgukra mennek és nem látják a színt, a fényt, az életet. Maguk szépen meghalnak, pedig nem

is néztek az élet szemébe. Elbújnak előle kuckóba, bérházba, gyárba, bányába és csak mi, naplopók látjuk meg az eget és a földet. Meg a színes, szép kavicsokat az úton. Maga mosolyog? Hát én sajnálom magát barátom, mert nem tudja, mi az igazán komoly dolog; nem a munka, az izzadságos, piszkos munka, amelyet a barom jobban elvégez, hanem hehehe... ezek a gyönyörű, ezek a színes, tarka semmiségek itt!

A sántikáló kis ember, a vasúti sínek őre tisztában volt már az egész ügygel. Vállat vont és ment tovább.

— Bolond az úr — motyogta pipáját harapdálva és zöld, pálinkától pókhálós szemeivel féloldalt hunyorgatva.

Felhő Márton is tovább kószált a vasút mentén és hamarosan elfelejtette az esetet. A kavicsok tovább csillogtak a napsütésben, de ő elhatározta, hogy most már csak a legszebb prédára veti magát. A dereka megfájult a hajlongásban és a zsebe is tele volt már. De azért merően a földre szegezte a tekintetét és bandukolt tovább.

A vasút hirtelenül nagyot kanyarodott, a magasba lendült egy kissé és egy sűrű alagút tűnt föl a hegyek ölén. Az alagút elején fölcillant a kincsek kincse. Egy csodálatosan fehér, áttetsző kavics, azokkal a ritka, rózsás erekkel. Ilyen szépet még eddig nem talált soha...

És ekkor, váratlanul, véletlenül, mint az életben szokás, de robogva, harsogva, szikrákat ontva és élesen füttyülve lecsapott a Végzet... Fölbukkant a kanyarodónál a gyorsvonat, el-suhant egy másodpercnél gyorsabban a jelzőtábla mellett, (Az alagúton jární tilos!) amely lilára volt mázolva, de Felhő Márton nem törődött vele és — a másik pillanatban már eltűnt a másik kanyarodónál a feketén robogó Mors Imperator, csak egy-két elkésett szikrája csillogott még a levegőben és a sínek mellett, a nedves, fanyar zöldbe hullva.

A kavicsok tovább lustálkodtak a pályatesten, egypár közülök szép piros lett a vértől.

Máramaros, 1907. április 21.

Juhász Gyula

CSIPKE RÓZSI KARRIÉRJE

Írta Juhász Gyula

Egy tehetségtelen fiatal magyar költő hátrahagyott iratai és levelezéséből állítottam össze az itt következő vacakokat, vagy mint Zola mondja, emberi dokumentumokat. Voilà:

I.

Nagyságos *Igric Győző* úrnak, költő,

Budapest

Kedves Mester,
 áhítattal olvastam *Ha meghalok* című legújabb poémadat és ennek kapcsán bátorkodlak megkérni egy nagy szívességre, amely nekem az életembe és boldogságomba vág. Csipke Rózsi vasárnap délután vizsgázik Rákosi Szidinél. Te tudod, mit jelent nekem és mennyibe van eddig nekem Csipke Rózsi. A *Van egy leány* verskötetem miatt — amely elejétől végig neki van szentelve — százhusz forinttal úszom Berger és Váradinál és csak a csokrok és cukrok ára fölmegey kerek száztizenöt pengőre. Az ő dicsősége az én dicsőségem és ez okból kérek, édes Mester, bökd oldalba enyhén Kemény Szidort, a Pesti Lap színházi és zenei emberét, az én, illetve Csipke Rózsi érdekében. Te jól ösmered Szidort és tudomásom szerint ő tartozik neked egy dicsérő kritikával. Vizontszolgálatra bármikor kész vagyok és a *Ha meghalok*-ot vasárnapi számunk főhelyén — szíves engedelmekkel — átveszi az Ungi Szemle.

Fogadd stb.

Vidéky Emil,

az Ungi Szemle beltagja

II.

Tekintetes *Kemény Szidor* úrnak

Helyben

Kedves Szidorkám,
Vidéky — tudod az a marha, amelyik a Fészekben a múltkor kifizette a feketénket — levelet ír nekem, hogy én ajánljam be neked Csipke Rózsit, aki egy kis nő és vasárnap matúrázik a Rákosi Szidiben. Kérlek, nyomd meg a tollat e szép nő érdekében, — ösmerem, könnyű vele kikezdeni és még fiatal bőr — egyszóval, elsőrangú temetést kérek, mert még az a marha Emil a képemre mászik.

Egyben itt mellékelem *Nincs több dalom . . .* című versemet. Ha lehet, a vasárnapi tárcában jöjjön. Honoráriumra nem reflektál

igaz híved:

Olvashatatlan pizok

III.

Pesti Lap, 1906. április 27.

Babakisasszony. Valóságos tavaszi ébredés volt tegnap este az ódon, komor Hazai Színház világot jelentő deszkáin. A sok lézengő impotencia keretében Csipke Rózsi, egy édes, üde, behízelgő színpadi jelenség bontotta ki rózsás szirmai a Babakisasszonyban, az öreg Planquette örökifjú remekében. Csupa igézet, grácia és sejtelmes jövőd ez a Csipke Rózsi, egy kétlábbon járó báj és kellem. Hangja kissé fátyolozott volt az első debü lámpaláza folytán, de ez a fátyol is sejtetni engedte a kacér villanásokat, amelyeket leplezni igyekezett. Mintha a daljáték bambinója lebbent volna élénk, olyan volt Csipke Rózsi. Nagy, döntő sikerről kell beszámolnunk, amelyben kétségtelenül orosz-lánrésze van ez új színpadi csillagnak, amelynek gyönyörű virágzást kívánunk és jósolunk. Taps, virág, újrázás bőven.

-emény -idor

IV.

Nagys. *Kemény Szidor* lapszerkesztő
és zeneköltő úrnak

Helyben

Édes Kemény,
remek soraitól kábultan írom e sorokat. Mint derült égből villám-
csapás, úgy sújtott reám a dicsőség. Valóban sírnom kell, oly
kedvesek Maguk. Hogyan köszönjem meg önzetlen, meleg
sorait?! Végtelenül jól esnék, ha fölkeresne és hálából legújabb
szerepemből, a *Kis hamis*-ből mutatnék be egyetmást négy-
szemközt Magának . . .

Fogadja stb. stb.

Olvashatatlan poca

V.

Egy óriási csokor, benne a következő névjegy: Csókollak,
Bekecs Alfonz, m. kir. honvédhadnagy.

VI.

Ónagysága
Csipke Rózsi úrleány és művésznő

Budapest

Imádott Rózsím,

nem tudom mire vélni gyötrelmes hallgatásodat. Táviratilag
gratuláltam a szédítő sikerhez, amelyben — mint már jeleztem —
nekem is volt némi jelentékeny részem. Semmi válasz. Elküld-
tem a háromhasábos referádát, amely az Ungi Szemlében rólad
megjelent -idéki -mil jelzéssel (persze az én munkám) és

amelyben kanterben vered meg Fedák Sárít, Bereg szülöttét. Semmi válasz. Elküldtem *Egy fiatal művésznőnek* című szezon-versemet, amelyben Az ifjúság, a szerelem... refrénnel öt strófán keresztül a te dicsőségedet zengem. Semmi válasz. Ellenben hallom, hogy valami hadnagyocska kísér állandóan és az a tehetségtelen, de nagyképű Kemény Szidor ír a számodra darabot. Mi lesz drágám, mi lesz? Hát hiába lett volna a *Van egy leány* című verskötetem és hiába lenne a már sajtó alatt lévő és a közeli napokban megjelenő *Rózsi, Rózsi* is? Erre vár választ, különben élete meddő és kopár

Vidéky Emilnek

VII.

Nagyságos *Vidéky Emilnek*, hírlapíró

Ung

Kedves Emil,
kérlek szépen, hagyj már békén egyszer és mindenkorra. Nagy elfoglaltságom és terveim nem engedik, hogy veled annyit foglalkozzam. Engem a jövő érdekel csupán, az én jövőm, amelynek szilárd alapjait most kell leraknom igyekezettel, szorgalommal és sok utánjárással. Nem bánom, ha néhanapján megemlékezel rólam az *Úngi Szemle* hasábjain, ez végre is nem árt nekem és mindenestre érdekelní fogja szülővárosomat, hogy mit csinál és mit akar az ő országos hírű lánya, akit annyi ideig méltatlanul észre sem vett és mellőzött, sőt közönyével üldözött. Most jelenleg egész lélekkel és egész szívvel minden erőmet és tehetségemet tűzbe viszem Kemény Szidor új és mondhatom zseniális daljátéka érdekében. Csak neked áruolom el, — látod, még mindig szeretlek, te csacsi — hogy az új darab címe: *Az édes egyetlen*, és nekem hármás szerepem van benne. A *Rózsi, Rózsi* kötetből küldhetnél azonban néhány példányt. Pá! Viseld magad szépen

Az édes egyetlen

VIII.

Pesti Lap 1907 június.

Csipke Rózi — *menyasszony*? Több fővárosi lapban híradás jelent meg ily címen, amely szerint Csipke Rózi, a Lenge Színház üdvöskéje férjhez megy Kemény Szidorhoz, a jeles magyar zeneszerzőhöz, az *Édes egyetlen* illusztris mesteréhez. Értesülésünk szerint ez légből kapott koholmány, amely minden komoly alapot nélkülöz. Tény az, hogy Csipke Rózi nagyon jól érzi magát és a nyarat Ostendében fogja tölteni, ahol az *Én vagyok én* címszerepét tanulja.

Szeged és Vidéke, 1907. július 14.

11.

RÖVID HISTÓRIÁK

Írta: Jávor György

A kétlelkű ember

Eredetileg egy lelke volt az én hősőmnek, Káldor Istvánnak, azonban az élet gondja kettőt csinált belőle, úgy hogy a végén ő maga se tudta, melyik is hát az igazi. Úgy történt ugyanis a dolog, hogy föntnevezett hősőm két lapnak volt dolgozótársa, két teljességgel ellenkező irányú újságnak. Az egyik mindenben az újat kereste, modernnek és liberálisnak vallotta magát (bocsánat nyájas olvasóm, hogy ennyire világosan írok), a másik ellenben az úgynevezett sötét reakció, a feudalizmus és klerikalizmus szolgálatában állott. A mi Káldorunk az egyikbe dekadens, igen borongó és igen merész verseket küldött. A másikba pedig csupa emelkedett, istenes strófákat írt.

Mind a két helyen jól fizettek, mivelhogy tehetség lakozott ő benne.

Hétfőn borongott, csüggedezett, kedden ellenben ragyogott és bízott.

És így tovább! Megtörtént azonban egy szép napon — hónap utolja volt, 31 napos hónap utolja, hogy egyszerre borongott

és derengett, másszóval, két verset írt, egyet a radikális, egyet a klerikális lapnak. Ez eddig rendjén volna.

Történt azonban, hogy véletlenségből fölcserélte a lapokat s a mire nyomára jött a tévedésnek, már késő volt.

A radikális lapnak egy Mária-himnuszt küldött, a klerikálisnak pedig egy szatírárt a papokról. Érezte, hogy élete fordulóra jutott s hogy mind a két lapból ki fogják dobni.

Pedig már előre örvendett a jövő hónapi előlegnek, amelyből új raglant, művészi nyakkendőt és olasz főveget akart bevásárolni. De most már füttyülhet a művészetnek!

Elhatározta, hogy megöli magát és elment ebédelni. Ahogy hazaér, két levelet talál az asztalán. Ismerős írások, radikális és reakciós tollvonások. Úgy bontotta fel őket, mint a halálos ítéletét.

A radikális író írt:

— Gratulálunk az ügyes tollú poétának. Lapunk *megváltozott* irányához kitűnően alkalmazkodik, ön valóban a leghasználhatóbb munkatárs! A fizetésemelés tárgyában szíveskedjék azonnal fölkeresni.

A klerikális lap ellenben a következőket üzente:

— Igaz, hogy lapunk szerkesztőt és irányt cserélt, de az ön nagyszerű tolla a régi marad!

Ilyen versek mellett önt tovább is a munkatársak gárdájába sorozzuk. A segédszerkesztői tisztség dolgában holnap többet.

Káldor István nem lett öngyilkos, hanem ezután kedden borongott és hétfőn lelkesedett a hitért és idealizmusért!

Máramarosmegye, 1907. július 26.

12.

ROMEO ÉS JULIA

Írta Juhász Gyula

1.

Romeo tehetséges fiatal ló volt. A Garibaldi-cirkuszban játszott és a nagyérdemű közönség valósággal ünnepelte. Romeo előbb versenyparipa volt, de már akkor is bizonyos benső ösztön

vonta a magas művészet felé. Utálta a lóversenyt, ahol a szegényt kifosztják és ahol az ember, illetve a ló csak egy bizonyos irányban szaladhat. Fölcsapott tehát cirkuszlónak és csak művészi álmainak élt. Idősebb és kevésbé szerencsés kollegái folyton áskálódtak ellene, de ő vigasztalást talált a dicsőségben és Juliában. Ez a Julia egy tüneményesen szép és fiatal nőtény volt (pardon) és ló létére olyan zseniális volt, mint egy primadonna. Julia szerette Romeot és együtt álmodoztak jövőjük felől. Míg az idősebb lovak egykedvűen fogyasztották az abrakot, addig Romeo szerelmes gyöngédséggel nyalogatta Julia karcsú nyakát és parányi füleit. A tavasz és ifjúság mámora volt ez, aranykor, szép világ . . .

2.

A Garibaldi cirkusz egy napon föloszlott és a lovak más hivatás után láttak. Romeo belépett a huszárság kötelékébe, Julia egy remek magánfogat elé állott és a Stefánia úton kocsikázott minden délután. Romeo a hadsereg körében is nagy rokonszenvenek örvendett, bár egy köszvényes alezredes ló folyton leszólt a háta mögött.

Múlt az idő és Romeo egyre jobban érezte a cifra nyomorúság átkát. Dolga alig akadt, pedig az ő becsvágya nem ismerte a pihenést.

Néha-néha megtáncoltatta lovasát, valami Puppenberger nevű őrnagyot, aki ilyenkor német nyelven és harsány hangon fejezte ki a véleményét. Juliával többször találkozott Romeo. Ilyenkor gyöngéden, epedően, mélységes szerelemmel nyertettek egymásnak. A jövődő boldogság ígérete volt ez, az édes idillek ideje, aranykor, szép világ.

3.

Kitört a háború és Romeo is sietett leróni a véráldozat adóját hazája és uralkodója iránt. Romeo érzékenyen búcsúzott Juliától egy szép és szomorú őszi napon. Julia nagyon sokat sírt és meg is fázott. Roppant influenzája volt és lázában folyton Romeot emlegette. A dáiás csatáló azalatt diadalt diadal után aratott. A trombita szavára fanatikus hévvel rohant az ellenség kellok közepébe és számos sebet kapott. Az utolsó csatában végre

elérte végzete. Nem halt meg, a sors sokkal nagyobb csapást tartogatott számára. Megrokkant, megbénult és a harcok után egyszerűen elbocsátották a hadsereg kötelékéből. Ez lett hosszú évek küzdelmének a jutalma. Még érdemrendet se kapott, még nyugdíjat se, még kegydíjat se. Állás nélkül maradt ismét. Mit csináljon, kihez forduljon? Egy Weinberger nevű ügynökhöz fordult, az nagy nehezen szerzett neki megfelelő alkalmazást. Tauszky Miksa pesti bútorszállító céghez került a rokkant ló és az V. kerület bútorait szállíttatta. Fájó szívvel gondolt Juliára, aki azóta egy primadonna fogata előtt járt, de csakhamar egy konflishoz ment, mert a primadonna egy autóbilt kapott Popovics Páltól, aki egy bácskai úr.

4.

Egy szép május elsején végre találkoztak a Szabadság téren. Julia három proletárt vitt a Városligetbe. A három proletár teljes erővel énekelt: „Szabad lesz a jövő!” Romeo Singer Izidor úr bútorát szállította az Alkotmány utcába. Mikor meglátták egymást, hosszan, elégikus hangon nyertettek. Szerettek volna egymás nyakába borulni, szerették volna, ha az Alkotmány utca a Városligetben lett volna, de hiába, ilyen az élet. Megfogadták, hogy nem felejtik el egymást. Örök hűséget fogadtak.

— Szegény, szomorú Juliám, élj boldogul!

— Romeo, Romeo, ember veled!

És elváltak. Az egyik ment a VI. kerületbe, a másik maradt az V. kerületben. Ilyen az élet.

5.

Évek jöttek, évek mentek és ők nem látták egymást. Sokat gondoltak egymásra, de útjaik nem találkoztak. Romeo lassankint elvesztette életkedvét, megtörte a szürke robot. Szegény, kopott rapidíjas lett belőle. A régi álmok, a dicsőség, a boldogság, a szerelem mind cserben hagyták, jelene sivár és jövődje reménytelen. Lassan, de biztosan züllött. Ment, ment a lejtőn lefelé. Éjjeli kávéházak előtt ácsorgott fél éjszakákon át és hajnalodott már, amikor hazafelé vitte a hamis kártyásokat és idült alkoholistákat. Egy napon azután szemetes kocsi elé került. Ő nem bánta, kihalt belőle minden fízlés és tapintat. Közönyösen

baktatott házról házra. Egyszer — csúf novembervégi délután — végre, utoljára találkozott Juliával. Julia már akkor Julcsa volt és egy temetkezési vállalatnál talált alkalmazást. Valami szegény pincért vitt utolsó útjára és lassan, ünnepélyesen ment a IX. kerületi köztemető felé. Mikor meglátta Romeot, aki álmosan állott egy nagy bérház előtt a szemetes kocsijával, Julia mélyen elpirult. Félrefordította a fejét, mikor Romeo mellett elhaladt. Férje, Pejkó, egyet ásított és közönyös hangon kérdezte:

— Te Julcsa, nem ismered ezt az alakot?

— Nem — felelt Julcsa és fekete barettja gyászosan lobogott az őszi szélben, amely a temető felől jött.

— Híres alak pedig — beszélt tovább Pejkó, — az egész kerület szégyene. Lump fráter, nagy csirkefogó és betörő. Így van az, aki nem házasodik.

Mikor a temető elé értek, Pejkó hálásan, gyöngéden megcsókolta Julcsa karcsú nyakát és parányi fülét. Julcsa esze a múltakba tévedt, és hosszan, fájdalmasan nyerített.

Szeged és Vidéke, 1907. augusztus 11.

13.

AZ EPIZÓDSZEREP

Írta Juhász Gyula

Az irodaajtó hatalmas brokátfüggönye hangtalanul meglebent és egy kis, szikár ember állott az óriás íróasztal előtt. Az igazgató, jovialis úr, arcán a friss borotválás kékes árnyaival, fölneézett csiptetője alól.

— Mi tetszik, kérem?

A jövevény erőlködött, hogy nyugodt legyen, gyúrte a kalapját és az akaratnélküli emberek szónórus hangján szólt:

— Bocsánatot kérek, én Tályai Zoltán vagyok.

Az igazgató intett, hogy üljön le.

Tályai Zoltán egy alacsony zsöllyében foglalt helyet, az igazgató szivarra gyújtott és valamivel melegebb hangon folytatta:

— Nagyon derék, hogy végre eljön. Mivel legyenek szolgálatára, kedves Tályai úr?

— Hát kérem szépen, tegnap, gondolom tegnap olvastam a lapban, hogy adják a darabot. Már mint az én darabomat. A *Szürkeséget*. Ezért vagyok bátor . . .

Erőltetve köhögött, a falra nézett, ahol Watteau Ámora kacéran nevetett és nyilát próbálgatta.

— Hát igen, Tályai úr, nagyon helyes. A darabot adni fogjuk, a darab elég jó, sőt néhol egészen jó és a színháznak — tetszik tudni — egyik hivatása a fiatal hazai szerzők istápolása. Ez nálunk nemzeti kötelesség. A darabban vannak hibák, botlások és tévedések, de ez a dramaturg dolga. Bízva rá kérem. De a téma helyes . . .

Megállt, gondolkozóba esett. A dicséret fejébe szállhat az ilyen ifjúságnak. Óvatosnak kell lenni.

— Tehát tetszik a darabom. Ez nagy elégtétel nekem. Mert én, igazgató úr, nagy, szent komolysággal csináltam, a véremmel írtam és rátettem az életemet. Míg a többiek olcsó flörtökkel vesződnek és hazug frázisokat dobálnak a közönségnek és a siker szekere elé vetik magukat és eladják az irodalmi tisztességüket, addig én . . .

Hirtelen az igazgatóra nézett, hogy az figyel-e? Az igazgató maga elé meredt és az ajka szögletében valami megvillant. Valami, ami gúny is lehetett, de ami azonnal eltűnt. Az igazgató egyet legyintett, mint aki légvárakat akart elfújni és Tályai Zoltán egyszerre elnémult.

— Szép, szép, kérem, de azért nem szabad ám feledni, hogy kinek írunk. Érti ön ezt, hogy kinek írunk? A közönség igen okos, művelt, kedves úgy egyenkint, de ha összeverődik egy falkába, hát én jól tudom, hogy mire éhes. Ezt csak bízva rám, kérem. A közönségnek szerelem kell, nem tehetek róla, de neki szerelem kell mindenáron. És ez hiányzik az ön darabjából. Hiányzik az oázis a sivatagban, a jótékony napsugár a szürkeségben, hiányzik a darabjában az epizód, amelyet minden magyar drámától elvár az én közönségem . . .

— Egyszóval, igazgató úr . . .

— Egyszóval egy kis szerelem kell még a darabba, egy kis epizód.

— Nehéz lesz kérem, mert az én elveim . . .

— Ohó, legyen nyugodt! az elvei azért ott maradnak, sőt ez csak fokozza az elvek hatását, az elveket cukorban kell beadni, kérem. Apropos. Rónahegyi úr és Juliska kisasszony éppen most

kiabálnak egy kis jó szerep után, hát kérem, ezeknek is be kell tölni a száját. Esetleg ezt is a dramaturgra bízjuk.

— De Rónahegyiéknek szerepelniök kell, mert a publikum már várja őket és amikor a színen megjelennek, a földszint már előre édes megindulást érez: itt megint finom kis szerelem lesz, aranyos verőfény és enyhe hánat, azért érdemes lesz közbe-közbe unatkozni és a problémákat hallani.

Tályai Zoltán hol Watteau Ámorát nézte, hol az igazgatót. Az elveire gondolt, a nagy igazságokra. Majd a felesége jutott eszébe és a kis gyermeke. És parolázott az igazgatóval.

— Hát Isten neki, legyen! Végre is, ez nem lényeges. És a színésznek is joga van, ő is művész. Tőle függ a siker.

Az igazgató új munkába fogott.

Temérdek dolga volt, szezon elején, most vagy soha, meg kell újra hódítani az édes, a drága, a kényes, a követelőző közönséget. De nem akarta elküldeni az író, mint valami szolgát. Az ő kalmáresze is érezte, hogy ez a kis szürke férfi itt előtte valaki, akinek nevét nemsokára elkönyvelik majd egy nagy könyvben, amely örökre megmarad. Elhatározta, hogy kedves lesz az íróhoz, ez nem is kerül sokba.

— Hát megegyeztünk, jól van, nagyon jól van. De igazán furcsa. Honnan az a nagy keserűség egy íróban, aki előtt lám, lám, a dicsőség útja áll? Hisz lesz még szüret, lágy kenyér, barátom!

A Szürkeség írója zavarban nézett föl és hallotta, amint a szive hangosan dobog. Nagy, szép, mélységes szavakon törte a fejét, valami jelentőset akart mondani, amelyben egész egyénisége ott legyen, amelytől ez a kövér, boldog kalmárlélek megdöbbenjen, elpiruljon. De nem jött szó az ajkaira. Egy szó sem.

— És a szerelem. Hehe. Miféle dolog az, hogy maga a szerelem ellen rugaszkodik? Hát még nem érezte sohasem azt a — izé — azt a heinei hangulatot?

— Házas ember vagyok, kérem. Egy kis fiam is van, ha látná az igazgató úr. Már ír, nagyszerű gyerek.

— No és?

— Hát bizony szűkösen élünk. Nem telik kérem, nem lehet. Nehéz, nagyon nehéz. Mert hát — szerelemből házasodtam . . .

Szeged és Vidéke, 1907. november 17.

GIZA ÉS A MŰVÉSZET

Írta: Juhász Gyula

Az öreg Salaváry a megyénél szolgált és az egész kis város tudta róla, hogy valamikor régen színésznek indult. Remek, érces baritonja volt akkor, kincsek heverték a torkában és ő ezeket a nemzeti kincseket nem akarta duhaj disznótorokon, nagy magyar áldomásokon eltékozolni. A hangja azonban egyszer csak elhagyta valahol és ő hiába próbálta itallal öntözni a torkát, fiatalsága tüneményes hangját meg nem találta többé sohasem. Búsuló magyar lett Salaváry, füstös korcsmák állandó lakója, éjfélutáni boros ábrándok kiégett szemű hőse és ha elfogott hébe-hóba valakit, holmi kurta szivar és piros bor mellett hajnalhasadásig beszélt neki a hajdani dicsőségről, a hangról, amely örökre odavan. Beszélt az öreg Salaváry arról a szép időről, amikor Hollósy Kornélia volt a nemzet csalogánya és azt sem hagyta ki soha a beszéde során, hogy az elnyomatás napjaiban ő, a hírneves Salaváry is vigasztalta énekével nemzetét és Lisznyay Kálmán, ama jeles versköltő, róla is szerzett verset, de hát ez régen volt, bizony régen.

A kis város jogász fiatalsága nagy idők tanúját tisztelte a búfelejtő öreg magyarban és őt választották meg évről-évre az Ifjúsági Kör védnökének. Ő ilyenkor holmi kis ricsajt rendezett, amelynek végén erős magyar ivások és lelkenedező köszöntők estek. Mikor a lilás füst, mint valami kétes glória kavargott a hajnalra váró, füstös teremben, akkor fölhasználódott az öreg Salaváry és hajdani való hangjának szomorú maradékával buzdította a nemes fiatalságot, a jövődó díszét, hogy tartson ki híven eszményei mellett és őrizze szeplőtelen tisztasággal az ideáлизmus fehér zászlóját.

Ilyenkor szokatlan tüzek gyulladoztak ki szemében és fiatalabbnak tetszett, mint az ifjúság, amely néma rajongással ünnepelte a derék öreget.

Az időben új csillag tűnt fel a fővárosi színészet egén, Giza, a Lenge-színház nagy nője. Viruló, tavaszi szépsége és csipkés gráciája egy csapásra meghódította az embereket és vendégláté-
kai során eljutott abba a kis városba is, ahol az öreg Salaváry borongott a régi dicsőségen. A jogászfifjúság nagy húhóval ké-

szült, mert az isteni Giza az alispán rokona volt szegről-végről és mint a színlap jelezte: „városunkban bontotta ki először művészete diadalmas szárnyait.” A Vadászskürt ivójában élénken megbeszélték a híres vendéget. A fiatal jegyző a művésznő szerelmeiről emlékezett meg, mindig valami csattanót akart kihozni, de ez nem sikerült és ilyenkor harsányan nevetett és még egy üveg sört parancsolt.

Salaváry keserűen rágta az ötös szivart és hallgatott. Nagyon fájt öreg szívének, hogy a fiatalság elhagyta a régi eszmények zászlaját és erősen ivott.

Estére elment a megyeháza dísztermébe, ahol Giza föllépett. Nagy szomorúan nézett végig a színes, kavargó közönségen. Láz fogta el, a régi sikerek láza. A zenekar hirtelen valami ujjongó nyitányba fogott és Salaváry szíve úgy vert, mint valami öreg dob, mikor utoljára csatába indul. Különös bátorság szállotta meg, farkasszemét nézett a rivalda elé toppanó gyógyszerésszel, aki saját prológiát szavalta el.

Üdvözlégy városunkban
Te kedves ismerős!

Így végződött a szavalt. Nagy taps, amely orkánná nőtt, amikor megjelent a dobogón Giza gyönyörű alakja. A szép leányok, asszonyok szeme szikrázott az irigységtől. A jegyző, aki kézzel-lábbal dolgozott a siker érdekében, Salaváryhoz fordult és ragyogó ábrázattal kérdezte:

— No öregem, mit szól ehhez? Páratlan siker!

Salaváryt elfutotta a méreg. Nem, ezt nem lehet túrni. Itt szólni kell, a művészet nevében. Ez hang, ez játék? Nem, nem! Hangosan beszélt, mialatt a vendégművésznő valami finom malacságot énekelt. Salaváry háta mögött erősen lepisszegték az öreget. Salaváry megfordult. Dühösen, magából kikelve fölugrott és beszélni akart tovább. Nem sikerült. Hangja megint befellegzett, két rendező ügyesen megragadta és szépen kivitték az előszobába.

Ott aztán hideg vizet itattak vele és kijelentették, hogy levegőre van szükség. Salaváry krákogott, a homlokát törülgette: mint egy árnyék járt föl-alá a toalettectől viruló fogasok között, míg belülről, a forró, fényes teremből hatalmas, diadalmas zengéssel áradt ki az éljen és a taps.

Szeged és Vidéke, 1908. június 28.

A RONGYMŰVÉS Z

Írta Juhász Gyula

1.

Ennek a történetnek nagyon szomorú a szövege, de valami víg Offenbach muzsikát tessék gondolni hozzá kíséretül, valami olyan muzsikát, amelyben aranyos őszi levelek nótázva, táncolva és kacagva hullanak a földre. Valami ilyen muzsikát.

Georges mesterről szól ma igaz mesém. Georges mester valódi neve, ha jól emlékezem, Péter volt, vagy Pál, de ez nagyon polgári, nagyon egyszerű, minden titokzatosság nélkül való és a polgárok nem szeretik a polgári nevet, ha művész viseli. A polgárok azt szeretik, hogy a művész valami fura figura legyen, valami különös, mert különben hogyan szidhatnák és hogyan bámulhatnák. Ezért lett az én igaz mesém hőse Georges mesterré. Mert ez francia név és ha már francia, akkor lehet vele kezdeni valamit.

Karmester úr, ott a szívem mélyén, maga nagyon gúnyos muzsikába kezdett! Egy kis szünetet kérek, egy kis csöndet, így, most már tovább mesélhetek.

2.

Georges mester rongyokból, színes tarka és misztikus rongyokból ismert híres képeket rakott föl egy nagy, bánatos fekete vászonra a színpadon, a közönség előtt. Mert a közönség nem csak a művészetre kíváncsi, de a művészre magára is! És látni akarja, hogyan csinálja a szépséget a művész. A közönség gyönyörködni akar a művészkedésben, a közönség azt akarja, hogy előtte szenvedjen, vergődjön és teremtsen a művész. Csak ide vele, mutassa meg szépen a könnyeit, a kínjait, a szerszámain! Mert így el lehet hinni a művészetét. Georges mester tudta ezt és ezért csinálta a képeit ott, a nyilvánosság dobogóján. Georges mester művész volt, igazi, aki valamikor nem rongyokból csinálta a képet, de drága festékekkel, nagyon drága festékekkel és az úgynevezett műértők és műpártolók még a festék árát se tudták

és nem is akarták megfizetni neki. Mert Georges mester a maga szemével nézte a világ ábrázatát és az ő szeme furcsa szem volt. Mámoros lett színektől, vonalaktól, amelyek csak az ő saját külön lelkében égtek, ragyogtak, lendültek és kergetőztek. És amikor látta, hogy ez nem kell a magyarnak, nagyon szomorú lett mindhalálig. Egy este, mikor novembervégi elégiák zokogtak a szobájában, eszébe jutott valami. Hogy az ő színes álmait rongyokká tépte az élet. Hogy rongyok az álmok és hogy rongyokból álmokat lehet színezzni. A mások álmait. És kitalálta a mesterségét. És rongyművész lett. Egy kis szünetet tartok a mesében, karmester úr a szívem mélyén, de azért maga csak muzsikáljon tovább. Valami nagyon víg Offenbach muzsikát, amitől fájni szoktak a novembervégi szívek. Valami ilyen muzsikát!

3.

A zongorista, aki Georges mester munkáját kísérte, rokona volt neki a keserűségben. Reménytelen szőke fiú volt, nagyon és hiába szerette Barsi Sárít, aki rózsaszínű lángruhában, lengén és kacagón táncolt, énekelt rózsaszínű és lenge malacságokat, amelyeket a zongorista kísért, mint mikor az ember a maga temetésén sanzonokat játszik. A zongorista valamikor egy lehetetlen nevű külföldi operában a zenekarban ült és diadalmas zengésű szimfóniákat tervezett. De hol van a tavalyi szimfónia? A zongorista lelke mélyéből gyűlölte a léha, könnyelmű melódiákat, amelyek Barsi Sári ajkáról szálltak, szálltak, egészen egy csinos, joviális kis hadnagy szívéig. Gyűlölte a zongorista e melódiákat, ő mert a gyűlölet és szerelem olyan nagyon testvérek a szomorú és beteg emberi szívben. De mikor Georges mester száma következett, a zongorista egészen megváltozott. E komoly, szinte tragikusan lassú, ünnepélyes szám alatt szíve szerint játszhatta a kíséretet. A sárguló billentyűk égtek és zokogtak keskeny, bánatos ujjai alatt és amíg a derék kereskedők és iparosok a többi számok rózsaszínű és kacagó emlékein felejtették a lelküket, a szőke zongorista lágyan, tüzesen idézgette Beethovent és társait. Néha a saját melódiáiból is próbált valamit, míg a viharos taps el nem mosta a zenét, az álmodozást. A zongora elnémult és Georges mester gúnyosan hajlongott a színes rongyai előtt.

Georges mester többnyire nagyon ismert népszerű képeket állított össze a rongyaiból. Munkácsyt, nagy vásznakat. Mert ez kell a magyarnak. És Beethovent, Balestrieritől, mert a zongorista ilyenkor a kedves melódiát játszhatta. És ők ketten, a rongyművész és a zongorista megértették egymást. Egy napon azonban különös dolog történt. Georges mestert valami érte. Valami nagy.

Talán egyszerre világos lett előtte egész életének nagy, keserű céltalansága, talán csak egy pohár bort ivott, amelyben valami titkos szomorúság mérge lappangott. Georges mestert valami érte. Mikor az öltözőbe ment, a komikus, egy goromba és szomorú fiú, megszólította:

— Milyen képet csinálsz ma mester?

Georges mester egy ideig némán, fáradtan nézett rá, azután így szólt:

— Ma új képet csinálók!

A piros kárpit szétlebbent és misztikus zene fáradt, beteg, reménytelen hangjai kezdtek kóvályogni a szivarfüstös, rózsaszínes, őszi levegőben. Georges mester szokatlanul lassan, tévetegeten, lankadt mozdulatokkal rakta föl tarka rongyait a nagy, fekete vászonra. A nagy, fekete vászon vörös ráámáján ez a cím ragyogott aranyos betűkkel: Az elveszett paradicsom. A képet most gondolta ki, a kép az ő álma volt, de nem volt ideje hozzá eddig. Most végre eljött.

És lassan, bizonytalanul, de mégis kialakult a kép. Különös színek. Mindenki megbámulta őket. Új kép. Végtelen szomorúság. Valaki reménytelen sóvárgással néz egy távoli, titokzatos sziget felé. És mintha bánatos flóták, feketedallamú oboák remegnének az aranykődös, opálos, iriszes levegőben. A nézők tágranyílt szemekkel néztek. Barsi Sári elfelejtett kacagni hirtelen, a zongorista finom, fehér ujjai úgy röpködtek a sárguló billentyűkön, mint valami ellankadt, égettszárnyú fehér lepkek.

Egy kövér, jovialis hentesmester, állandó vendége a művészet e lenge házának, végre fölkiáltott:

— Kitől van ez a kép?

Georges mester gúnyosan meghajtotta magát.

— Munkácsytól. Ha úgy tetszik! S'il vous plaît!

A közönség viharosan tapsolt. Háromszor is kihívták Georges

mestert és a kövér, joviális hentes hazamenet, egy kis forralt bor mámorával, egyre mondogatta a feleségének:

— Az a Munkácsy nagy művész! Ezek a mostaniak csak mázolni tudnak!

Szeged és Vidéke, 1908. augusztus 20.

16.

PÉTER ÉS PÁL

Írta Juhász Gyula

A sétányon, egy árva padon ültek, augusztus utolja volt. Éjszakai titkokat súgva borultak följük a vadgesztenyefák. A két fiú cigarettázott és beszélgetett. A cigaretták tüze bánatosan piroslott a zöldes éjjeli homályban, a fák tetejét rózsás fénybe vonta a távoli villanylámpa ideges reflexze. Halkan vergődött el a fiúkhoz a kávéházi muzsika, valami szordinós és mégis tüzes nóta. A fiúk nagyon fiatalok voltak, egyetemi diákok, az élet koratavaszának minden fanyar szépségével és szomorúságával teljeseek.

Nagy és kis dolgokról beszélgettek, igazságról, majálisról, forradalomról és egy szőke leányról, akinek Mariska volt a neve. Péter, amikor Pál kiejtette a Mariska nevét, belül sírni kezdett. Péter nagy gyerek volt, aki négy éve szerette Mariskát és ezt nem tudta senki, néha maga Péter se tudta. Mert komoly és becsületes fiú volt ez a Péter, özvegy édesanyjára kellett gondolni és jövőjére, amelyet meg kell csinálnia. Éppen most készülődött Pestre, tovább tanulni, két gyereket latinra és hegedűre tanítani, ingyen ebédelni és a múzeumi könyvtárban lakni.

— Mariska? Hát te ismered Mariskát, Pál? Mi?

— Ismerem! Érdekel?

— Engem! Miért ne? Engem minden érdekel. A könyvek, a szobrok, az alkonyatok, az élet, minden, ami szép! Mariska is szép! Legalább úgy hallottam!

Csendes közönnnyel mondotta ezt, de azért a hangjában volt valami belső remegés. Pál új cigarettára gyújtott. A szél elsárgult leveleket sodort feljük, a sétány egészen üres lett és az

örökzöldek úgy virrasztottak az egyik tisztás közepén, mint a temetőben.

— Látod, Péter, jó hogy eszembe jutott ez a Mariska! Éppen az az eset, amelyről az elébb beszéltem neked. És még te véded a leányokat, fiam. Hát hallgass ide! Tudod, hogy Mariska úri leány? Tudod, hogy kik udvarolnak neki? Tisztek, urak! Bomolnak érte mind. Én is udvaroltam neki. A házukhoz jártam. Nem érdekel az eset?

— De érdekel. Mondottam, minden érdekel! Az élet, amelyet csak nézek, de nem élem. Legalább hallok róla. Már a fejemben megvan egy regény. Finom, halk muzsikájú igaz mese. Az ifjúságom. Az ifjúságom, amely elmegy és én nem veszem észre. Az álmaim. Kérész Péter ifjúsága. Hát csak folytatd!

— Az első bálra ment. A szépségéből még csak nagy szőkesége látszott. Nagyon is fiatal volt. Nem vették észre a többiek, de én már akkor is megéreztem a nőket. Mikor az első kis csalódással ott ült az anyja mellett és nézte, hogy a nényével mily örülten táncol egy tiszt, én odamentem hozzá és attól fogva hajnalig együtt voltunk. Mikor a lilás szürkület derengésében hazafelé tartottunk, én egy pillanatra egy fordulónál egyedül maradtam vele és hirtelen megcsókoltam. A vérpiros ajkát csókoltam meg, ő dermedten nézett rám és a szeméből láttam, hogy összeborzad valami különös érzéstől, amely megremegetti fiatalságát, mint tavaszi szél az almavirágot. Mi az, megégeted a kezemet!

Péter eldobta a cigarettát, amellyel idegesen babrált és egy pillanatra eltakarta fejét. A muzsika is elhallgatott, csak az egyedül izzó villam-lámpa rózsaszínű gömbje körül zsongottak a halálrafáradt éjjeli pillangók. Péter fölkelt, az őszi kabátját összehúzta.

— Gyerünk! Hűvösödik és későre jár. No és mi lett Mariskával? Már kezd igazán érdekelni...

Pál marasztalta, holnap vasárnap lesz és ilyen gyönyörű nyárvégi éjszaka ki tudja, lesz-e több az idén? Már kezdődik az ősz!

— Nem untatlak, Péter! Te ösmersz engem, nem szoktam dicsekedni! Mi az, egy nő nekem? Tudod, hányan szerettek, nem tehetek róla. Majd lesz ebben még részed neked is. Igen bizony, nincs olyan férfi, akinek ne lenne szerencséje, ha akarja! Persze, nem szabad örökké ilyen szomorú arcokat vágni. Olyan vagy most is, mint valami Schopenhauer. Élni kell, ez a tudomány! No igen, a Mariska végre az enyém lett! Magunk között

marad a dolog? Én csak bizonyítani akartam, tudod, csak bizonyítani!

Péter lehorgasztotta fejét és különös, kusza köröket rajzolt a porban. A rozsdás faleveleket szépen, lassan félrelökte a bottal és némán nézett maga elé. Pál fölállott, megállt előtte és vállára tette kezét.

— Már megint szomorú vagy! Rossz fiú! Már megint valami titkokon töröd a fejed!

— Nem, fiam, nincsenek titkok! Most érzem, igen, most tudom, nincsenek! Csak ostobák vannak, akik nem akarnak akarni. Magam is ostoba vagyok.

Elindultak haza. A házak némán fehérlettek a tele hold fényében, a templom fekete árnyéka alatt megállott Péter.

— Valamit mégis szeretnék tudni. Szereted te őt?

Pál nem válaszolt, csak bizonytalanul, kissé szomorúan mosolygott. Azután némi hallgatás után, csak hogy mondjon valamit, válaszolt.

— Az az én dolgom, azt bízd csak rám, Péter!

Péter megfogta Pál karját, szemébe nézett nagy, szikrázó fekete szemével és tompán csak ennyit mondott:

— Te gazember vagy, Pál! Te gazember vagy!

Azzal otthagya és ment, egyedül, sírva, haza. Másnap nem találkoztak. Egy hét múlva megint összekerültek. Pál szokatlanul barátságosan sietett Péter felé. Az nem szólt, de nem is távozott el. Mikor megint magukra maradtak az éjszakában, a némaságban a padon, a vadgesztenyék alatt, Péter Mariskára terelte a beszédet.

— Igaz, Pál, tegnap náluk voltam megint. Rólad is beszéltem. Ő ösmer téged. Szép, mályvaszínű pongyolája volt, hajában egy ezüstös fésű csillogott. Mikor a verandára léptem, elkezdett sírni. Azt mondotta, hogy nagyon-nagyon fáj neki az élet és meg akar halni. Én nevettem és ő megcsókolta a kezemet. Itt. Nézd, még most is piros!

Péter hazakísérte Pált. Mikor elváltak, erősen megszorította Pál finom, fehér kezét és megcsókolta. Pál nevetett.

Nagyvárad, 1908. december 17.

A CSÖND ELŐTT

Írta: Juhász Gyula

Vasárnap este a diákkórházban három szegény ördög beszélgetett. Az egyik orvosnövendék volt, egy nagyon okos arcú fiú, de az egész ábrázatáról lesírt nemcsak az, hogy nemsokáig fog itt tanyázni, mert jön érte a nagy Ismeretlen, hanem az is, hogy ez a kórház volt hozzá eddig a legjobb indulattal: rendes kosztot és ágyat adott neki. A másik két beteg *csak* filozopter volt, egyébként egyforma érzések és lázak hevítették szegényeket. Az orvosnövendék vitte a szót; a nagyon intelligens és sokat átélt fiatalok letompított, félénk, de azért lelkes hangján beszélt a muzsikáról, amely a legnagyobb dolog ezen a világon.

— Sok cudar napom, hetem és esztendőm volt, több már nem is lehet. De azért (ej, miért tagadjuk azt, ami már úgyis egészen mindegy), de azért nem megyek el innen minden elégtétel nélkül. Tudjátok, a muzsika legnagyobb gyönyörűségeiből mégis kivettem a részemet én is. Hallottam kétszer a nagy Kilencediket, végighallgattam Wagnert (egy csomó ebédem és vacsorám bánta meg csupán), és Puccinit is hallgattam egy párszor. Olyan melódiákkal a lelkemben távozom innen, amelyekért érdemes volt ide elfáradni. Érdemes volt, én mondom nektek! Ismeritek a Bohémek végét?

A két filozopter a fejét rázta.

— Nem ismerjük.

Az orvosnövendék, nevezzük egyszerűen Szürkének, elkezdett füttyülni és nagy sovány kezével a levegőben hadonászta a tak-
tust. Nagyon szomorú muzsika volt ez, de többet igazán nem kívánhat az ember egy diákkórházban egy szegény, végképp elfoszló életű orvosnövendéktől.

— Azután a legújabb muzsika! Strausz, Debussy. Fiúk, gyerekek, öregek, még mindig nagy titkok és mély csudák rejtőznek, várnak, készülődnek itten. Bennünk, különösen bennünk fészkelnek szörnyen szép rejtelmek és a holnap mindig új szépségeket, igazságokat hozhat! Nagyon, nagyon gyönyörű ez az élet és én bizony mondom nektek, csak muzsikát kerestetek mindig, mindenütt, csak zenét! Hallottam az egyik új franciának egészen különös dolgát. A címére nem emlékszem, de az őszi eső halk

dalát, bánatát, kopogását egészen kihallottam belőle és hirtelen olyan végtelenül szent és új szomorúságot éreztem, abban a nagy csilláros, toalettes, ujjongó és füledt teremben, hogy szerettem volna sírva kezét csókolni egy nőnek, valami nőnek, annak akinek szive van és ősi bánata és semmi reménysége és csöndes árvasága és virágtalan fiatalsága, mint nekem . . .

Szürke elhallgatott, mert köhögnie kellett, úgy köhögött, mint aki most akarja a tüdejét, az életét, az egész nyomorúságát kiköhögni.

Az egyik filozopter, holmi Dér Mihály, aki verseket írt és azok meg is jelentek tárcában, vasárnap, ingyen, így szólott a csöndben, amely lassacskán leszállott a fehér szobára:

— Én még az ebédek árán se hallgattam zenét. Mert én ingyen ebédet kapok a Menzától és ingyen vacsorát a Schwarztól, akinek a lányát tanítom. Pedig kellene a muzsika, muszáj nekem a zene. Az egyik öreg kritikus, mindig azt mondja a verseimre: szépek, szépek, de csak zene, zene az egész. Barátom, fiatal úr, inkább muzsikáljon maga! Hát ez furcsa! Én még egyetlen Wagner-operát sem hallottam. Igaz, a vidéken, ahol nevelősködtem, a katonabanda játszott egyszer valamit a Tannhäuserből. Hát ennyi az egész. A Bizet Carmenjét szeretném nagyon hallani . . .

Szürke Pál egy újságot nézett:

— Ma este adják az Operában! Éppen a Carment. Calvé éneklí, Emma Calvé. No lám fiam, gyerelem, itt van ni! A szomszéd szobában a Telefon Hírmondó kagylója árván várja, hogy Dér Mihály füle magába, a lelkébe szívja Bizet muzsikáját.

Dér Mihály fölült az ágyában, a kék és fehér csíkos kórházi zubbonyt hirtelen fölrántotta és megindult szó nélkül az ajtó felé. Egy kissé szédült, egy kissé támolygott, a füle zúgott, a keze gyöngén remegett, mikor megnyílt az ajtó és az ápolónő természetes alakja megjelent a küszöbön:

— A doktor úr megtiltotta, hogy Dér úr fölkeljen! Mit akar kérem, ezzel a lázzal? Ostobaság!

— Muzsikát akarok, én, én, muzsikát akarok, igenis, nekem kell az a muzsika . . .

Az ápolónő szépen, gyöngéden, de erősen megfogta Mihály karját és mint valami rossz, engedetlen gyereket, átkarolta és lefektette. Az orvosnővendék tovább füttyült a csöndben . . .

Nagyvárad, 1909. január 6.

ZRÍNYI, A KÖLTŐ*

(Előszó egy magyar tragédiához)

Írta: Juhász Gyula

Remegő kézzel, kései utód, hadd tárom széjjel három századnak bíbor kárpitját. Mert bíbor e kárpit, vészes csaták és vesztőhelyek martír magyarjainak hulló vérétől bíborpiros. Mögötte él a múlt, magyar századok pompája és zengése alszik, álmodik, mint Csipkerózsa várában, csak varázsvesszőre vár, ihletett lélek illetésére, amely saruját oldva, szárnyát bontva jó, hogy szunyonyadó szépek és nagyok bűvöletét megtörve, hangot adjon álmaiknak.

Íme, táruul a kárpit és ódon vára könyves házában látom a költőt, amint lúdtollával írja pergamenre távoli üke életét, amelyet Istennek testált romlott nemzete váltságáért, ausztriai ház megmaradásáért. A muraközi tél csöndjében és alkonyában ül a költő a kandalló lángjánál, kondor üstöke vállát verdesi, bogyószemében lelkesedés tüze, körülötte az antik és az új kor remekművei, a falon régi magyar királyok és hadvezetők mellett Luther Márton képe, az ónos ablakokon át idecsillan a Dráva zöldje és iderémlik a kursaneci erdők smaragdja, holott ordas kanok törik az irtást. *Adriai tengernek szirénája*, ma új harcok magyarja köszönt, a képzelet vándorútján hozzád betérve, mint egykoron Jacobus Tollius, ki egy messzi szabad respublika üdvözlését és tiszteletét hozta és a csalafinta diák Evlia Cselebi, ellenséges rokon nép fia, ki az ottomán hold hódolatát jelentette néked és emberséges voltodon álmétkodott.

Három századok kárpitja mögül úgy bukkansz ma elénk, legnagyobb magyarja korodnak, mint égi hőöd Gábel, aki a magyar menyország anyagi üdvözlését küldi erre a mai pokolra, amelyre népedet kárhoytatta a sors. Ó sors bona, nihil aliud, holott éppen csak ezt nem adta néked fátumod és irigyeli tölünk végzetünk. Szomorújátékod minden nagy magyarokkal közös, de a tied volt mégis a leginkább reménytelen. Hármás ellenség dülta reményeid smaragd vetését és tépte álmaid amarant

* Felolvasták a Petöfi Társaságban.

koszorúját. Nyílt ellenséged a török, vitéz és becsületes ellen, méltó damaszk pengédre és hattyf fehér tolladra, a messzi Ázsia méhéből a magyarral egy vihartól idevert rokon. A fogyó ottomán hold szarvát dicsőséggel törted, ahogy birtad, de ott volt hüvelyében rozsdáálló egyenes kardjával és görbe nyelvével ádáz irigyed, idegen zsoldosok vezére habzó stratégiájával, aki országotat ostáblának nézte, városait és falvait kvártélynak, népeit gyülevésznek és merész, vitéz álmaidat hagymáznak vélte. Koronánk boglárát, Erdélyt veszni hagyta, váradat juhakolnak, diadalmadat renitenciának, magad személyét ingrata personának tekintette.

És ott vala legfájóbb ellened, melytől önnön nemes szived vérzett, magas lelked borult, ott volt a magyar áfium, a visszavonás, az irigység és tunyaság, amely kiütött a nádori nyeregből, bevádolt a császári trónusnál és ama viharzó és lángoló estén, Zerinvár elestén, Hohenlohéval együtt vétőt kiáltott várad védelme ellen s utolsó resolútiódat, gyémántos kardodat is kiverte kezedből, amellyel győzni vagy halni volt végső elszánásod. A kursori erdő őszi avarában úgy buktál a földre, mint aki nemzetével együtt temetkezik. Soha nagyobb és szomorúbb ősz nem bíborlott *Mura közében*, mint akkor, soha mélyebb magány nem vett körül reménytelen magyart, mint akkor téged, akit nem csupán az erdő vadjának agyara tépett, de a tulajdon vérének gyalázata is. Az olajfák hegyén volt ilyen halálos magány és szomorúság, magyar Mons Oliveti ez a messze erdő, talán *Döbling* a solitudo a Fejedelemnek, talán *Fehéregyháza* félistenünknek, talán *Turin* apánknak.

Három század bíbor kárpítja, táruj és jőjjetek ti mind, barát és ellen, kezdődjék a tragédia, a magyar és emberi, az örök, amelytől századok ekhói zengenek, mint szüreti sírvavigadástól a dunántúli dombok. Jőjjetek ti is szépek, ti Violák és Borbálák, kiknek kegyetlenségével küzködött az ember és kiknek szépségétől ittasult a költő. Jőjjetek, akik múltó boldogságot adtatok neki, puha fészket a kemény szikla ormán és jőjjetek, akik múltó boldogság helyett az örök sóvárgás nyilait lőttétek szívébe. Mars barátnői, Vénusz hölgyei. És jövel te is, igaz barát és örök, bús magyar, jó Wittnyédi István, derék bornemisza, ki mámorosra itattad lelkedet a szabadság reménységének tüzes italával. És jőjjetek ti mind, asszonyok és veszélyek kedvelője Péter, szőke és fiatal Frangepánnal és konok Nádasdyval, kiknek dacos

magyar feje idegen föld kövére koppan, jövel harcok Fábius
Cunctator, Montecuccoli, Hohenlohe és te, világszép Széchy
Mária és Zrínyi Ilona, fehér hattyúi fekete vizeknek és ti francia
gavallérok, akik egyazon virtussal bántok a szablyátok és nyelv-
vetek élével és te névtelen és jeltelen nép, jobbágyok és kősi
halálok népe, hulló leveli a múlt rengeteg avarának, még egyszer
cikázzatok át a história aranyos ködében és te *Prologus* kezd el:

Hölgyek és urak, ma nem lebben a kárpit,
Láttatni szerelmek csali praktikáit,
Mutatni cseleknek száz tarka fogásit
És balga sziveknek könnyű dobogásit,
Ma e híbor kárpit földi hadak sorsát,
Mögötte dobog már magyar, osztrák, horvát,
Fölötte vigyázva, áldva lehajol ránk
Hulló csillagával a magyar menyország!

Délmagyarország, 1918. október 27.

19.

TÁPAI LAGZI

Szeged, október 30.

A magyar ősz csodálatos aranyszínei csillognak a Tisza-parti
fűzfák erdejében. A töltésoldalon szembejön velem Szűcs Mihály
bátyám, Szeged mezőgazdaságának érdemes történetírója, a
magyar föld és nép hú barátja, hívom őt is a lagziba, Tápéra.
Nem jöhet, a városba kell mennie, így hát egyedül ballagok
torony irányt. A falu ott terül el a töltés oldalában, hangjai már
előre köszönnek. A kácsák hápognak az úsztatóban, a lovak
nyerítenek az itatónál, álmos sertések rőfögnek a vályu mellett
és egy-egy kutya is elvakkantja magát.

Ahogy a faluba befordulok, zeneszó és kurjantás jön felém a
Nepomuki Szent János mennyezetes szobra felől. A lagzi népe
jön az anyaszentegyházból. Elöl pántlikás legények, virággal a
fekete kalap mellett, két zászlóval, amelyekről az idő és eső le-
koptatta a fölírást: Éljen Reök Iván követünk! A legények után
a leányok sokadalma következik, majd az öregek jönnek. Boros
üvegek topáza és rubinja csillog az október-végi verőfényben,

a rezes banda is rázendít, ami csak fokozza a kurjongató jókedvet. Táncolva, dalolva megy a menet a lakodalmas házhoz, a vőfély kommandfrozza őket. Magam a festő úrral, ahogy itt Heller Ödönt nevezik, még kiballagok a Tisza-partra, megnézni, mit csinál Takács Pista bátyánk, az országúti csósz, akinek viskóján nincsen egy ablak se, de az ajtaja be van téve.

— Hogy van kend, Pista bácsi? — kiáltunk be az öregnek.

— Szuszogok, kéröm — felel ki az öreg. — Kemény tél lössz, a pesti újságban olvastam, egy francia mondja. De magam is úgy érzöm. Tegnap este ájtött ide pár rác, bajok vannak ott lenn. Nem akarnak a legényök odaát a vérbe mönni. Nagy feneövésben vannak a népek mindönütt.

Azután elkérdezzük, hogy mivel is világít majd Pista bácsi a télen, ebben a sötétben?

— Majd világít a hideg mög a hó — feleli Pista bácsi, aki a deák oskolából is kijárt egy osztályt és valamikor világot is látott. Most itt él az országút közepén és a pesti lapokat viszi ki a földekre.

Napeste lévén, befordulunk megint a faluba. A gyerekek, a legtöbb piros sipkában és meztláb, jönnek a kútról. Egy csikó sebes vágtában rugtat el mellettünk. A lagzis ház előtt nagy csődület. Szellős sátorban van a lakodalom, a hangászok, egy tamburás meg egy citerás már munkálkodnak, a sötétedő sátorban rúgják a port, lányok, legények járják a táncot, egyrészők a sátor előtt gangoskodik, kiki a párjával. A sátor mélyén, a lócán ülnek a násznagyok, fehér selyem jelvényük világít a homályban, a pipájuk tüze is fölcsillan. Elöttük újbor és lakodalmas fonottkalács. *Dávid János* és *Kónya Örzsi* esküvője volt ma, *Török Mátyás* és *Zakár István* a násznagyok. Meggyújtják a két petróleum-lámpást a sátor mennyezetén és előlép *Ördög Sándor* vőfély, akit mint jó tréfacsinálót és rigmusmondót igen kedvelnek az idevalósi népek. Egy üveg bort, kaláccsal koszorúzza tesz le az asztalra, a szokásos köszöntő-verssel, amelyben Ádám maradékiról és a kentek hajlékiról tesz említést. A vendég, aki a nászajándékot (pénzzel kibélelve) hozta, illedelmesen előlép, élete párjával és egy pohár borocskát iszik, majd beáll szépen a táncba. Lassacskán jócskán megtelik az asztal, a násznagyoknak minden érkező vendéghez van egy szíves szavuk és egy kedves kötődésük. A vacsorát is kezdik fölszolgálni, van itt még hálisstennek leves, hús, kalács. — Szögényök vagyunk, de

jól élünk — mondja a tápai ember. Elnézem a táncoló párokat. Szép szál legények vannak köztük.

— Ugyan magasra nőttek — mondom Török násznak, mire ő jelentősen bólint:

— Jó föld ez kéröm.

És mosolyog. A beszéd sora sok mindenre kerül, életről, halálról sok szó esik, régi lagzikról, garasos szivarról, tizenöt-krajcáros liter borról, csak politikáról nem esik itt egy árva szó se. Az az urak dolga ott benn a városban, meg ott fön Pesten, ahonnan a törvény jön, meg többek között egy nóta is, amit roppant lelkesen citeráznak meg tamburáznak éppen. Lina a címe, gondolom Zerkovic a mestere, az egyik nász azt mondja: igen csak talpalávaló. Magában gondol még valamit, de egyszerűen csak új nóta támad és a fehérchselédek apraja-nagyja harsányan fújja, hogy:

Kistápai kislány vagyok,
Búcsúzik a babámtul . . .

Magam is búcsúzik a falutól, amely teljes holdfényben ragyog az őszi éjszakában, szinte világító, fehérre meszelt házaival. Az országúton rejtelmesen susognak a nyárfák, a Tisza vékony ezüst szalagja álmosan csillog, a túlsó parton is nyárfák vannak és fűzfák, magyar fák, csak a magyar nóta hallgat most ott, az éjszakában, amíg *megvirrad még valaha . . .*

Szeged. 1920. október 31.

(j. gy.)

20.

DÖBLING

Írta: Juhász Gyula

A magyar gróf kora reggel óta rendületlenül sakkozott a bécsi diákkal. Egyik játszmat a másik után nyerte meg, viharos gyorsasággal, szilaj lendülettel, azzal a makacs szívóssággal, amely csak nagy mániákusok tulajdonsága.

Ott ült öblös karosszékében, hatalmas homlokán a ráncok

ideges táncot jártak, bozontos szemöldöke meg-megrándult, nagy, szürke szemei, mint hideg, éles török járták át a diákot, aki egyre-másra adta föl állásait.

A gróf ősz szakála ziláltan szürkült a sárga és fekete mezőny fölött, mint valami ólmos, téli felhő a harcmező fölött.

Napsütötte kezével lázasan tologatta a bábokat és finom ujjai-val időnkint ott babrált az ébenfuvolán, amely az asztalkán mindig mellette feküdt. A játszma ismét a grófnak kedvezett, a diák bábai halomban heverték szerteszéjjel.

— Ez a lipcsei csata — ismételte mámoros hangon a gróf, — igen, ez a lipcsei csata. Aki még tegnap a világ ura volt, az ma vert seregével fut. De azért több dolgok vannak földön és egen, kedves Metternich herceg, amiket a ti állambölcsességtek álmodni se képes!

— A gróf úr megint győzött — mondotta a diák és fáradtan söpörte össze a sárga figurákat.

— Ellenkezőleg, én mindig csak veszek, ha győzni látszom is. Au contraire, édes barátom! Nincs a teremtésben vesztes, csak én! De játszunk tovább! Még egy tét hátra van!

A diák fölállította a bábokat és várta, hogy a gróf induljon. De a gróf nem indult. Mereven nézett maga elé, üres, törött tekintettel, mintegy a semmibe és a sakktábláról hirtelen a földre söpörte a sárgákat és a feketéket.

— Nincs tovább! Most jut eszembe, hogy vége mindennek. Hiszen az utolsó tétet is elvesztettem már! A hazámat és az üdvösségemet. Menjen, menjen, édes barátom és mondja meg ellenségeimnek, hogy szegény Szepi gróf nagyon fázik!

A diák fölállott, mélyen meghajolt és szólt:

— Parancsára, gróf úr, megyek!

A magyar gróf azonban váratlanul kiegyenesedett, keményen megragadta a diák vállát, merően a szemébe nézett és szokatlanul erőlesen rákiáltott:

— Maradjon, fiatal barátom! Ohó, azért még nincsen veszve Lengyelország! Nem vagyok ám én olyan bolond, mint ők gondolják. Szegény Széchenyi beteg, de a világ is az! Egy kis mélakór az egész, semmi más, Hamletnek is volt belőle elég! Kizökkent a világ, de az orvosok majd csak meggyógyítják! Ez a Görgen azonban, magunk közt szólva, talán a legnagyobb beteg mindnyájunk között. Nem tetszik nekem. Olyan reménytelen arca van, mintha Byront tanulta volna az elmekörtan helyett.

A nagy sárga ház társalgójában a kora decemberi alkonyat árnyai borongtak. Ez volt az az óra, amikor a betegek nyugtalanlankodni kezdtek, mint ahogy a láz hőmérséklete is ilyenkor szokott emelkedni. Egy hosszú, sovány férfi, himlős arcán sebek forradásával, az ablak jégvirágos üvegére nyomta homlokát és kitekintett a hamuszínű égre, amelyen varjúcspat keringett. Látszott, hogy nagyon messze néz, túl a sárga kerítésen, a varácson. Idegesen dobolt az ablakon, toporzékolt és alig hallhatóan suttozta:

— A varsói harangokat akarom . . . A varsói harangokat kell félrevernem . . .

Két ápoló összenézett.

— A lengyel már megint nyugtalan.

Egy másik beteg hirtelen fölugrott a sarokból, ahol eddig gubbasztott órákon keresztül és az ápolók felé rohant lelkenedezve. Sötét karbonári köpenye úgy lengett utána, mint tépett zászló a viharban.

— A barrikádokra, aki él! Bécsben kitört a forradalom!

A magyar gróf fájdalmas mosollyal nézte a szegény dühöngőt, akit szelíd erőszakkal fogott le egy markos cseh ápoló és gyöngéd eréllyel valami altatót itatott meg vele.

— Szegény bolond — dűnnyögte szakállába a gróf és elgondolkozva nézett körül. — Különben, ki tudja? Mindnyájan bolondok vagyunk. Őrülni világ ez, siralmas téboly az egész!

Majd ismét leült a nagy, puha karosszékbe, szinte belesüppedt és a diáktól kérdezte:

— Micsoda esztendőben is vagyunk, édes barátom? Különös kérdés, ugye, de tudja, mióta itt vagyok, nem nézem a kalendáriumot.

— Negyvenkilenc, december — válaszolt a bécsi diák látszólag közömbös hangon és egy fekete futárt állított ki a sárga kockára.

— Negyvenkilenc, december — ismételte a gróf, — hiszen akkor már annak több, mint egy éve.

De nem mondotta ki, hogy mire gondol. Meggyújtották a lámpákat, az egyik sarokban egy sötét fenyőfa állott, a magyar Felvidékről, teleaggatva aranyos láncokkal, színes gyertyákkal, pirossal, fehérrel és zölddel. A gróf karácsonyfája. A társalgó óriás kandallója körül lármásan, izgatottan, csoportokba verődve álltak a betegek, a szent este fényességében, a téboly éjszakájában.

A park kopasz fái körül különös zene hangja szűrődött föl az emeletre. A gróf fölkel a karosszékből és lenézett a mélységbe. A hold éppen akkor bukkan ki egy óriás hófelhő mögül és sírkeri világánál egy férfi állott a parkban, csapzott, hollófekete hajjal, fénytelen tekintettel és hegedült, hegedült szilaj elkeseredéssel, mint valami őrült cigány, aki szerenádot ad halott kedvese ablaka alatt.

A muzsikájában volt valami a Rákóczi-induló néhány üteméből, a Marseillaise pár foszlányából és egy régesrégii altató nótából, amelyet pásztortüzek mellett, a pusztán egy öreg dajka énekelt valamikor.

— Ki ez a szerencsétlen? — kérdezte a gróf a diáktól és valami régen nem érzett forróság öntötte el a szívét és a szemeit.

— A szegény *Niemsch*, a költő — válaszolt fájdalmasan a bécsi diák. — Platonra haragszik, mert az találta föl az eszményi szerelmet és nagyon boldogtalan, mert Csatádon született és nincsen hazája sehol!

— Mert nincsen hazája sehol? — ismételte megint a magyar gróf. — Az nem is a legrosszabb sors e földön, kedves barátom, de jaj annak, akinek van hazája, és mégis . . .

A hegedűszó tovább jajveszékelt, zokogott és elcsuklott a decemberi éjszakában. A hosszú, szikár lengyel és a sötét, vad karbonári úgy üvöltöztek, mint a kivert farkasok a fürgetegben, bomlott, sírt, dühögött az egész nagy sárga ház. Görgen doktor sietve jött az emeletre a segédorvosával és szinte tanácstalanul állott a szörnyű zürzavarban. Egy piromániás, aki gyufát csent valahonnan, sorra kezdte gyújtogatni a magyar karácsonyfa gyertyáit. A gróf összefonta karjait, némán és mereven bámult a színes lángokba, szemében ismét kigyulladt a régi tűz, hatalmas homloka fénylett, a Rákóczi-induló egyre szilajabban hömpölygött és a park furcsa hegedűse a holdfényben egyre fájdalmasabban kiabálta:

— Nincsen hazám sehol!

Magyarság, 1923. december 23.

AZ ÖNGYILKOSSÁG

Írta: Juhász Gyula

A Duna-parton langyos és szelíd márciusi szél fujdogált. A zöld folyón a smaragdsziget kacéran mosolygott, a tavasz légyottjára várakozva. Egy propeller vígan zubogott a Duna közepén, a hídról éppen a kéménye sötét torkába lehetett látni. Jávor György úgy nézett bele, mint egy pisztoly csövébe.

— Ha most leugrom, egyenest bele zuhanok. Brr, ez nem szép halál! De melyik halál szép, amit magam keresek! És mi köze már a halálnak a szépséghez? Azért csak várjunk holnapig!

Maga sem tudta, hogy miért kell arra várni egy napot, amit ma is el lehet intézni. A revolvért már megvette, ott volt a felöltője zsebében, a szíve fölött. Békésen, barátságosan simultak egymáshoz ők ketten: a szív és a revolver. Mintha mindig együtt lettek volna és mintha sohasem akarnának elválni.

Majd holnap! Mi jöhet addig? Talán a csoda, amelyet az életen keresztül hiába várt? Egy nap alatt nem fog a világ az ő javára megváltozni.

Egy nap alatt ő se lesz más emberré, mint aki eddig volt. De azért holnap reggelig még él és aki él, annak még szabad remélni is.

Hiszen a halálba is a remény kergeti, az a gondolat, hogy úgy jobb lesz, vagy sehogy. A vallás régi tilalma is fölmeredt előtte, de ő mélyen meg volt győződve arról, hogy ártatlan áldozat és hogy a világ a bűnös, az élet, vagy amit akartok. Az élet pedig közömbösen, sőt kihívóan sétált a Duna-parton, ordítozott a börszén, üldögélt a kioszkban és ügyet se vetett rá, aki utolsó óráit töltötte ezen a gonosz földön.

Egy budai kávéházba ment, a sarokba ült, nem akart találkozni senki ismerőssel. Itt idegenek között volt, ő, a vidéki, úgy érezte, mintha máris egy másik planetán lenne.

Málnaszörpöt rendelt és úgy itta a hűvös, zizegő, édes vizet, mintha a Léthe habját szűrészölgetné. Olyan fáradtságot érzett, mint aki hosszú mérföldeket gyalogolt hiába. A szomszéd asztalnál meghitt társaság szórakozott, nők és férfiak és egy kopasz úr azt tanácsolta, hogy holnap délután ránduljanak ki a hegyek

közé. Biztosan szép idő lesz, a meteorológiai jelentés szerint: derűs idő várható, emelkedő hőmérséklettel.

— Akkor én már nem leszek — motyogta magában Jávor György és megigazította nyakkendőjét, mert a tükörben látta, hogy félrecsúszott. A tükör ridegen és élesen, szinte bántó elevenséggel mutatta őt, aki holnap a boncolóasztalon fog feküdni. Azt már nem fogja látni. Fáradtan keresgélt az elébe tett újságok között, olyan mindegy, hogy mi történt, majd holnap egy hír lesz bennük, az mindennél érdekesebb és ő nem fogja olvasni.

A lapok szenzációja különben az volt (1914 márciusát írták), hogy az oroszok mozgósítanak, a háború küszöbön áll. Fájdalmasan elmosolyodott, ő még a háború előtt el fog esni, egészen bizonyosan, pedig még csak egy napig sem volt katona soha. „Fáradt vagyok” — motyogott tovább és szinte kihívóan nézett a belépő tisztekre, akik fiatalosan és könnyedén nevettek bele a kávéházba, az egész világba. Tovább olvasott, hogy feledje magát. Az öngyilkosok rovatát ösztönszerűen kikerülte, nem akarta látni, hogy Szabó János munkanélküli napszámos felakasztotta magát és Kis Ilona háztartásbeli életuntségéből lúgkoldatot ivott.

Inkább a házasságokat és eljegyzéseket olvasta és a sportrovatot elejétől végig, különösen a löversenyeket, mert ezekkel soha életében nem foglalkozott. Patience és Colombina jó tippek: ismételtette magában félhangosan és az jutott eszébe, milyen jó dolga van egy ilyen szép, nemes versenyparipának a győzelem után, milyen kívánatos lehet neki az élet kitágult orrcimpákkal, a smaragdgyepen, a tavaszi napon, fiatalon, habzó életvággyal, ostobán, az ösztönei után nyerítve. Holnap győzni fog Patience vagy Colombina, holnap délután, de ő már délelőtt elintézi a dolgot. Hopp, az idő szalad, este nyolc óra van, reggel nyolckor majd . . .

Fizetett és indult a szállodába, át a hídon, a városon, amelyben nem élt, csak akart élni, indult a barlangjába, ahonnan élve nem kerül elő többet. A portás nagyságos úrnak szólította és megemelte előtte a sapkáját. Bántotta, hogy ez jól esik neki. Mi köze már a portáshoz és az egész emberiséghez, az összes rokonszenvekhez és dicsőségekhez, neki, aki rövidesen hullá lesz és jázmin egy sírhanton és por és hamu a végtelen úrben?

A szobájában gyorsan levetkőzött, a revolverét az éjjeli szekrényre tette, az órát felhúzta és félnyolcra igazította. Még meg-

látta a falon az olajnyomatot, amely vígan hazatérő aratókat ábrázolt, koszorúsan, ökrös szekérrel, eszébe jutott, hogy a gyermekkori ágya fölött is ez függött és már aludt is, mélyen, álom nélkül, mert két napja virrasztott és halálosan elfáradt a tervezetésben.

Riadtan ébredt az éles csengetésre, mintha az örökkévalóságból eszmélne az életre, amelynek végéhez ért éppen, az inget hirtelen széthúzta a mellén, a revolvert gyöngéden, de határozottan magára emelte — az udvaron éppen porolni kezdett valaki, egy puffanás, azután egy robbanás, mintha a szobával együtt a világot vetné ki sarkaiból, az egyik karját nem érezte, mintha hirtelenül leamputálták volna, valami csengett a fülében, az orrában rettenetes puskaporbúzt érzett, mint a pokolban és még hallotta, amint a portás dühösen kiáltott a lépcsőkön: „Az istenfáját, már megint . . .”

Mikor a lágyan párnázott autó lágy ölében suhant a Rókus felé, az üvegen át, mintegy tengermélyről megpillantotta azt a kopasz urat, aki tegnap a mai kirándulást tervezte a budai hegyekbe. Csakugyan derűs idő van, süt a nap, gondolta és lehunyta szemét.

Magyarország, 1923. december 25.

22.

NEFELEJCSEK

III.

Mihály Arkangyal

Írta: Juhász Gyula

A klinikai megfigyelőben a háború első éve óta tartózkodott egy horvát katona. Hatalmas termetű fiatal óriás volt, olyan, mint egy sudár szálfá a szlavóniai erdőkből, csak úgy döngött hosszú, lassú lépteit alatt a burkolat. A feje középkori német oltárképek szentjeire emlékeztetett, durva és szelíd, ijesztő és vonzó fej, nagy, világos szőke sörénnyel, kis, világos kék szemekkel és sűrű, gyapjas szakállal. Valami egészen szokatlan grácia volt a járásában és a mozdulataiban, amely a többi

betegtől, akik suták és esetlenek voltak, szinte arisztokratikusan megkülönböztette. Mihály, a fehércsíkos kék kórházi köpeny fölött a zöld katonai zubbonyát is viselte, különben mindig hajadonfővel járkált a kertben, a legnagyobb hidegben is. Mihály igen értelmes és szorgalmas ember volt, akinek a konyhában a tálalásnál és az étkezés alatt a felszolgálásnál nagy hasznát vették. A cselédség és az ápolónők sokat ingerkedtek a szép szál legénynyel, de ő ridegen elutasította őket, akár egy pusztai remete. Olyan is volt az ő egész élete itten, mintha valami remetéségbe vonult volna a világ bűnei és hitványságai elől, amelyek a háborúban tomboltak, künn a véres frontokon és benn a nyomorúság és a züllés frontjain.

Mihály katona volt és az első transzporttal vitték az északi harctérre, ahol szokatlanul egyéni módon viselkedett. Nem akart az ellenségre lőni az Istennek se, de még a századparancsnoknak se és a többieknek, akiket testvéreinek nevezett, szintén azt tanácsolta, Isten nevében, hogy ne lőjjenek. Nem volt ebben az ellenállásban és felszólításban semmi lázadó hetykeség, inkább szelíden és alázatosan csinálta mindezt, de határozottan és kitarthatóan, mint aki mindennél felsőbb parancsot teljesít. A parancsnoka falhoz akarta állíttatni és kivégeztetni, azzal a fegyverrel, amellyel megtagadta az engedelmisséget, de egy orvos hosszan a szemébe nézett Mihálynak és a vége az lett, hogy megfigyelőbe küldötték. Mihály neheztelt az orvosra, aki a téboly lila lángját látta meg az ő szemében és igazat adott a parancsnoknak, aki a maga módján teljesíteni akarta kötelességét. Mihály a megfigyelőben hamarosan megbékült sorsával és szorgalmasan osztogatta a kenyeret, merte a levest és az irgalmasság mindenféle cselekedeteit gyakorolta a többi beteggel szemben. Egy kicsit le is nézte őket, ezeket a szájalmas emberi roncsokat, akik ott dadogtak és üvöltöttek körülötte, fantasztikus rongyokban, némelyik félig és egészen meztelenül. Nagyon hiányzott Mihálynak az erdő, a szabad, irdatlan rengeteg, a szlavóniai és az amerikai, mert azt is megjárta már egyszer, a békében, amikor az egész világ nyitott könyv volt előtte, amelyből az Isten dicsőségét és az emberek ostobaságát olvashatta.

Mert az embereket sehogy sem tudta megérteni Mihály, miért török úgy magukat és rontják el életüket a Mammon miatt, miért építenek bábeli tornyokat, mikor egy darab kenyér és egy marék forrásvíz is elég, hogy az éhséget és a szomjúságot csilla-

pítsa. Mihály úgy érezte, hogy az emberek bolondok és a háború csak megerősítette őt ebben a hitében. Mikor este a konyha lépcsőjén ült a nagy sötét és néma udvar mélyén, mialatt a dühöngők trágár nótákat gajdoltak, vagy harsány csatakiáltásokat ordítottak a nyugodt, csöndes, tiszta ég felé, Mihály, akit az orvosok maguk között csak Mihály arkangyalnak neveztek, szépen elővette a szentírást és áhítatos baritonján fennhangon olvasta a pátmoszi látnok Jelenéseit. Ilyenkor mindig az erdő jutott eszébe, amelynek tisztásán egy ilyen csillagos éjszaka a Szent Szűz jelent meg előtte a fák fölött, mennyei fényességben és a világ közeli végét, az utolsó napok eljövételét nyilatkoztatta ki neki. Mihály képeket is festett, színes krétákkal, a mennyet és a poklot, angyalokat és ördögöket, primitív fantáziával, az élő hit megszállottságával és ezeket a képeket a tudós orvosok bemutatták az előadásokon.

Mihály egy kis büszkeséget érzett emiatt, de azért nem bírta el magát. Ő ezt Isten sugallatából csinálta és tudta jól, hogy a profán szemek nem az igazságot keresik bennük, hanem a szépséget.

Történt pedig egy szürke téli napon, hogy a megfigyelőbe egy magasrangú osztrák katonatisztet szállítottak. Hatalmas fekete autón hozták, amelynek mindkét oldalán nagy vörös kereszt volt, két markos legény emelte ki a gépkocsiból, amely úgy zihált, mint egy haldokló leviathán. A tiszt úr nem bírta ki az idegek háborúját és most az élő halottak főhadiszállására vezényelték a sors hadiparancsából. Alacsony termetű, pocakos emberke volt, zord szemöldökkel, harcsabajusszal, Ferenc József szakállal, roskatag térdekkkel, tétova léptekkel és remegő kezekkel. Félelmes és fájdalmas látványt nyújtott, amint egész testében reszketve a két kísérő között fölbicegett az emeletre, megállott egy homályos sarokban, levette a sapkát és nem akart elmozdulni onnan az Isten világáért sem. A többi betegek kíváncsian és tiszteletteljesen, csúfondárosan és kárörvendően fogták körül, egy idegsokkos baka a mankóját emelte rá, egy kleptomániákus gyorsan elkapta kezéből a sapkát és a saját fejébe nyomta.

Nagy kavarodás támadt, egy mániákus borbély, aki a világ megváltásán dolgozott már több mint három esztendeje, hirtelen előugrott és öklével fenyegette az új jövevényt, aki szerinte minden gyásznak és szenvedésnek okozója és most ide

merészkedett, hogy az egyetértés és fölvilágosodás e komoly hajlékának nyugalmát és békéjét is földúlja.

Ebben a pillanatban ért föl a konyhából Mihály, aki döngő léptekkel tartott a zajongó és ugráló csoport felé. Sámsoni erejű karjaival szétütött közöttük, szelíden, de ellenmondást nem tűrő határozottsággal. Jámbor és kedves bikának tetszett, amint szelindekkel játszadozik. Azután megállott a magasrangú tiszt előtt, aki ott remegett megroskadt inakkal, meredt szemekkel, tanácstalanul, elhagyottan, mint egy megvert, eltévedt, kitett nagy gyermek, szegény. Mihály ránézett végtelenül egyszerű és komoly kék tekintetével és megismerte benne három év előtti századparancsnokát, aki agyon akarta lövetni mint engedetlent.

Mihály megfogta a beteg tiszt kezét, végigsimította a homlokát, szépen leültette a padra és egy óriás fölényével és egy szent nyugalmaival mondotta neki:

— Testvér, ne félj, én nem bánalak! Vártam, hogy eljössz ide, tudom, hogy itt nem fogsz vétkezni többé és az Isten irgalmas lesz hozzád! Addig is békesség veled!

És Mihály, a kopott katonazubbonyban, födetlen fővel, szelíden és ijesztően mosolyogva megindult a konyha felé.

Szeged, 1924. január 13.

23.

ARTUR

Írta: Juhász Gyula

Abban az időben az élő halottak között feküdtem, csöndesen és komoran, hiszen a betegségem neve melankólia volt. Már rég föladtam a küzdelmet a szenvedéssel. Túrtem az életet, hiszen itt meghalni sem tudtam, végezni magammal, mert ápolóim éjjel-nappal vigyáztak rám. Feküdtem és néztem a körülöttem fekvőket, akik közül a legtöbb már egészen elveszett a világ számára. A vasajtó, amely elzárt bennünket az élettől, a Dante fölírását viselte magán, láthatatlanul. A napok másztak, mint a csigák, lassan, egyformán, szürkén és az éjszakák álom nélkül teltek el. Nem tudtam, mi van künn, a nagy vasrácsos ablakokon túl, tél-e vagy tavasz, nem tudtam, hogy nap süt-e vagy havazik, és sokszor azt sem tudtam biztosan, hogy reggel van-e vagy délután? Az ápolók arca változott félnaponkint és

ez volt alapja az időszámításnak. Néha egy beteg ágya elé spanyolfalat húztak, az orvos többször átszaladt hozzá, tompa hangok verődtek ki a spanyolfal mögül, majd egészen elcsöndesedett az ágy. Máskor egy üres fekvőhely gazdát kapott. Üvöltözni kezdett az ágy, vagy sóhajtozni, káromkodni, vagy imádkozni, de olykor némán maradt továbbra is, a lakójának már nem volt többé hangja az élet és a szenvedés ellen, ami itt különben is egyre ment.

A szomszédos üres ágy is gazdára lelt egy napon és nekem új látványom akadt. Ez is valami, ha már egyébre nem telik az élettől. Az új lakó már egészen elcsöndesedett, mire idáig jutott. Egy hosszú, durva ing volt rajta, egyéb semmi. Olyan, mint egy halotti ing. Naphosszat feküdt hanyatt, az üres semmibe nézve, szótlanul. Csak kiszáradt, hosszú ujjjaival babrálta a pokrócon, egyenkint húzgálta ki a szálakat. Órákig ezt csinálta, makacs szívóssággal, mint a csintalan és alamuszi gyerek. Ez a mozgás maradt meg belőle az élet összes tevékenységeiből. Úgy kellett etetni és itatni, látszott rajta, hogy utolsó napjait vegetálja. Egy másik intézetből hozták ide és az idegen ápoló, aki elhelyezte, mesélte az itteninek, hogy nemrégén nagyon víg fickó volt, folyton ugrált, táncolt, mókázott, igen elegánsan került be, kifogástalan finom frakkban, lakkcipőben, cylinderben és báró úrnak kellett szólítani. Az ápolókat komornyikoknak nézte, a Rivierára készült, nem jól érezte magát ebben a „hotel”-ben, később gróf lett, majd herceg és végül királyi rangra emelkedett. Akkor egyszerre összeroppant, megnémult és megsántult szegény, majd dadogni kezdett, ez többször ismétlődött és most itt fekszik, némán, szeliden és elbabrál a pokróccal órákosszat.

— Valami híres színész volt régebben — tette hozzá az ápoló, egy vasegészségű, hatalmas szál falusi legény — a színpadon is játszott, meg a vidéken is sokáig, a főápoló úr mondotta, hogy ő látta egyszer, egy operettnél, abban is herceg volt, de olyan furcsán ugrándozott, mint egy bakkecske és mindig azt hajtogatta, hogy az élet nimolé, nimolé, nimolé! Mondom, valami híres színész volt . . .

A híres színész a világ legnagyobb közönyével meresztette üveges szemét a sűrű mennyezetre és zavartalanul szedegette ki a kócot a takaróból. Mikor az orvosi vizit jött, a tanársegéd megállt az ágyánál, hosszan szemébe nézett, a térdét is megütögette, a karját a csuklónál megemelte és azzal letette.

— Hogy érzi magát, művész úr? — kérdezte tőle egészen reménytelenül és azzal tovább indult.

Este az orvosnő tartott vizitet fiatal, karcsú, szőke asszony, beszédes szürke tekintettel, de a színész most is a mennyezetet nézte és nem felelt a kérdésekre semmit.

Másnap reggel az ápolók azt újságolták egymásnak, hogy a színésznek érdekes vendége lesz délután. A riválisa látogatja meg, aki elszerette tőle a feleségét és aki azóta igazgató lett valahol a vidéken. Még egyszer látni szeretné az egykori kartársat, akivel annyi szép napot, tapsos estét és vidám éjszakát töltött.

A látogató prémes bundában jött, talpig feketében, a kezében egy csokor pármái ibolya, a színész kedvenc virága. Ünneplés komolysággal állt meg a dísztelen vaságy előtt, a hangja behízelgően meleg volt, bárszonyos és meghatott, mint a bonviváné szokott az utolsó felvonás fináléjában.

— Artur, kedves öregem, megismeresz-e még, megismered-e régi barátodat?

Artur nem felelt, Artur nem törődött már semmivel. Valamit krárogott, mint a beteg jérce az elhagyott ketrec sarkában.

— Ritka szép hangja volt, kérem szeretettel — fordult oda a vendég a főorvos felé, aki a kórtörténetet nézegette. — És milyen nagyszerű arca volt, beszédes arc, mindig játszott az arca, amit akart, azt fejezte ki az arca, kérem szeretettel, a legjobb Bazil herceg volt, minden volt, amit akart, a prózában is első, olyan sírásó volt a Hamletben, de olyan első sírásó, hogy párját ritkította, kérem szeretettel!

A látogató lehajolt Arturhoz, gyöngéden megsimogatta homlokát, az ibolyacsokrot óvatosan letette az ágy szélére és kérdően nézett a beteg szemébe. A beteg nem mozdult, mereven és hangtalanul feküdt tovább és szikár arcára a lassú, biztos elmúlás mintázni kezdte már a halotti maszkot. A főorvos azzal a nagy egyszerűséggel, amely a tudomány utolsó szava, csak ennyit mondott a beteg fölött:

— Ó már nem ért meg semmit. Még hónapokig is élélhet, ha rendszeren táplálni tudjuk. A szervezete szívós, tüdeje erős és fájdalmai nincsenek. Legalább is ő már, aki volt, nem vesz többé tudomást róluk.

A színigazgató búcsút vett a régi cimborától, akivel évek óta haragban volt, de nem ment el, hanem a főorvos mellé szegődve sorra járta a többi beteget, mert, mint ahogy ő kifejezte,

„tanulmányozni akarja a téboly különböző nemeit”, mivel legközelebb föllép a saját színházában egy szenzációs grand guignolban, amelyben egy hármás örült-szerepet fog alakítani.

A látogatás után, késő délután a beteg színész egyszerre nyugtalanodni kezdett. Erőlködött, mintha föl akarna kelni ágyában, a páрмаi ibolyák után motozott, másik kezével pedig abba az irányba integetett, amerre látogatója távozott. Mikor az ápolók odamentek hozzá és fölemelték a fejét, a szemei nedvesek voltak és az ajkai, ezek a vértelen, cserepes és merev ajkak motyogni kezdtek egy szót, amelyből csak ennyi hallatszott egészen bizonytalanul:

-- Me-me-ne-ne . . .

Nyilván Menelaust akart mondani. A színész ajkai még emlékeztek egy kicsit és a láthatatlan sűgóra hallgattak, de szegény agya fölmondta a szolgálatot.

Mikor a melankóliám javulni kezdett és én már a nagy kertben sétálgattam az áprilisi verőfényben, egyszer lenéztem a másik osztály pincéjébe, ahol a hűvös, csöndes félhomályban szép sorjában szikkadtak a frissen preparált koponyák és köztük, a sor végén, ott találtam a színészét is. A céduláról tudtam meg, hogy az övé.

Artur most már ismét a régi vidor és gúnyos fintorral vigyorgott, pisze orral, gondtalanul, mint régen, amikor még élt és játszott és első sírásó volt a Hamletben.

Magyarország, 1924. február 17.

24.

KÖLTEMÉNYEK PRÓZÁBAN

Írta: Juhász Gyula

Zongoraszó

Nyitott ablak mellett egy nő zongorázik. Nem látom, mert egészen sötét a szoba és késő este van, de érzem, hogy nő, a játékaiból. Sokáig elnézem ezt a sötétséget, amely zenei hangokat

áraszt magából és egyszerre csak világossá lesz minden. Egy Beethoven-szonáta zeng és a szoba tele van már ezüstragyogású holdfényvel. Egy Mozart következik és hirtelen arany napfény ragyog a sötétségben. Grieg jön utána és egyszerre köd borul a szobára, majd Bartók és Kodály kerülnek sorra és a vihar és verőfény játéka változtatják egymást.

Künn az utcán az alföldi kisváros egyenletesen fekete éjszakaija borul rám nyugalmasan és közönyösen, de benn a sötét szobában egymást kergetik a színek és a fények, madarak trillálnak, zivatarok orgonálnak, virágok virulnak, lepkék ringatóznak, felhők és szivárvány követik egymást. A hangok világítanak és a sötétség kaoszába világokat teremtenek Beethovennek és társainak zengő *legyen* szavára! A hangok világítanak.

A koponya

Egy koponya néz velem farkasszemet az íróasztalon. Néz csak, mert nem lát, mély szemgödrei üresek, az orra helyén egy ásító lyuk van. Mosolyog. Ki tudja, mosolygott-e régen, életében? Mellette virágcsokor, egy szép, fiatal lány arcképe rózsákkal és egy töviskoronás Krisztusfej. Ő is mosolyog, szelíden és és búsan. A koponya rám tekint, mosolyog, néha megsimogatom a tarkóját, szeretettel és megértéssel. Ő is embertestvérem volt valamikor. Mikor én jöttem, akkor ő már régen eltávozott. Mi csak így találkozhattunk, végre, az idők végtelenségein keresztül. A koponya mosolyog. Mintha azt mondaná nekem fogatlan, örökre elnémult szájával:

— Szánlak, szegény halandó, aki még itt tartasz! Te még nem vagy túl *rajta*! Én már végeztem *vele*!

A béka

Egyet nyekkent csupán és már vége volt. Fájdalmas és halk hangot adott, de ez a hang a gyilkosa szívére ment, még a velejét is megborzongatta egy pillanatra. A gyilkos ott állott a sötét udvar mélyén, mint egy kút fenekén és a csillagokra nézett. A csillagok hunyorogtak, mintha ők is be akarnák hunyni arany szemüket e szörnyűség előtt. A béka már nem élt, sovány kis

teste fehéren, kékesen terült el a nedves, zöldmohás kövön és üres tekintete még egyszer találkozott az ő mámoros tekintetével. Ő ittas volt, egy aranyvégű cigarettát szívott és gyorsan fölnevezett a csillagokra. A fényes ablakokból zene szűrődött ki, poharak csengése. Bement tovább mulatni, mintha semmi se történt volna.

Másnap a gyerekek jelentették, hogy egy döglött békát találtak a kertben.

— A béka — futott át a lelkén hirtelen és eszébe jutott a gyilkosság, mert az volt. Ő ölte meg szegényt, nem előre megfontolt szándékkal ugyan, csak pillanatnyi felhevülésében, hiszen nem volt józan és valami régi, kegyetlen, gyerekes ösztön gerjedt föl benne hirtelen. Napközben nem gondolt rá többé, dolgozott, de este, alvás előtt, megint eszébe jutott az egész.

— Szegény kis ártatlan — gondolta magában és nagyon sajnálta áldozatát. Hiszen élő volt, szíve volt, talán lelke is. Szeretett élni, sütkérezni a napon, szeretkezni a holdfényben, ugránozni a füvek között, heverészni a hűvös és nedves köveken és ő egyetlen mozdulattal megölte ezt az egész kis világot, elpusztította örökre.

Rossz álmai voltak. Egy óriás hulló feküdt a mellére és üveges szemekkel meredt rá. Fölríadt a sötétben és hallotta, hogy künn, a kertek alatt, a vízben monoton nyári koncert zeng, a békák énekelnek. Az már szegény elnémult, de visszajár a hangja kísérteni. Azt a szomorú és halk nyekkenést nem lehet elfelejteni többé, az túlzengi ezt az egész hangos, nagy nászdalt, amely olyan szomorú most, mint a temetési kar.

Másnap reggel táviratot kapott, hogy az édesapja hirtelen meghalt. Egészen megzavarodott, megrendült és érezte, hogy a balsors nem jár egyedül. Nagyon beteg lett, súlyos levertség fogta el, egy klinikára vitték, ahol napokon át gubbasztott a sarokban. Mellette egy néma beteg feküdt, ruha nélkül, csupaszon. Sovány, fiatal beteg, merev tekintetét reá szegezte és ő úgy látta, hogy ez a béka utolsó pillantásához hasonlít.

Papot hívatott, meggyónt, gyilkossággal vádolta magát és vezekelni akart, egy életen át. Hetekig hevert delíriumos állapotban, végre tavasz felé kezdett magához térni és az első kerti séta alkalmával egy békát pillantott meg a nedves, kavicsos út közepén, a napfényben, a tarka kövön. Vidám és fürge kis állat volt, gyors szökésekkel akart eltűnni a bokrok között, de ő utána

ugrott, megfogta, a tenyerébe vette és simogatta lágyan, melegen, odaadó szeretettel. A remegő kis állat szeme riadtan pislogott, de ő valami túláradó könyörülettel és jósággal becézte és egyre hajtogatta:

— Ne félj, ne félj tőlem! Többé soha nem foglak megölni! Soha többé! És végtelen gyöngédséggel tette le a harmatos gepyágyra, mint az apa egyetlen gyermekét a bölcsőbe!

Szeged, 1924. november 4.

25.

MESE A PIROS SZÍVRŐL

— R. Étsy Emíliának hódolattal —

Volt egyszer egy királyfi, aki egy gyönyörű márványpalota aranytermében élt. Mindene meg volt, amit szeme, szája kívánt, szolgák serege lesett minden intésére és a szegény királyfi mégse volt boldog. Valami hiányzott neki. Hogy mi, azt maga sem tudta. Igaz, a palotából nem volt szabad soha eltávoznia. Az apja azt akarta, hogy ne ismerje meg az életet, a nyomort, a betegséget és a halált, mint amaz indiai királyfi, akiből Buddha lett. De nem csupán a szabadság hiányzott a királyfinak. Az apja nem csak az életet tiltotta el tőle, hanem a mesét is. Nem volt szabad mesét hallania a királyfinak, akinek mindene megvolt a gyönyörű márványpalota aranytermében, amit csak szeme, szája megkívánt. Mikor még a bölcsőjében feküdt — a bölcső is arany volt és híbor a takarója —, hiába mutogatták neki a legtarkább játékszereket, hiába énekelték fülébe a legszebb altatót, nem akart elaludni.

Ahogy egyszer hajnal felé mégis csak elnyomta a szender, különös álma volt. Egy szegény, öreg asszony tipegett hozzá, jóságos tekintettel és becézó simogatással — *olyan szokatlan melegséget érzett a szíve táján* — és mesélni kezdett neki. A terem egyszerre megtelt távoli illatokkal, csodálatos színekkel, amiket életében sohase látott és sohase álmodott.

— Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy szép bánatos fiatal királyfi, aki egy márványpalota aranytermében született. És volt egy szegény és vidám pórfiú, aki egy alacsony, egyszerű fakalyi-

bában látta meg a nap világát, amely egyaránt süt a királyokra és a pórokra. És születésük után elcserélték őket, a királyfi a kalyibába került, a pórfiú a palotába. És a királyfi homályos vágyat érzett a szabadság után, amely az erdőben és a pusztán van és egy szegény, fájdalmas asszony után, aki az ő édesanyja volt. És olyan volt az élete, mint a rab madaré az arany kalitkában . . . Egyszer azután az történt, hogy . . .

De ebben a pillanatban egy erős kéz érintését érezte és arra ébredt, hogy az udvarmester áll előtte a szolgálkkal együtt és így szól:

A szivén feküdt, azért volt ilyen nyugtalan az álma. Máskor vigyázzatok, hogy ne feküdjön a szivén soha!

A királyfi nagyot sóhajtott és vékony karjait esdekelve tárta ki az eltűnt jelenés után. Nem tudott elaludni reggelig, várta, várta, hogy folytatása lesz a mesének, de a valóság nem engedte és többé nem voltak álmai, csak ha ébren volt.

Ettől fogva mindig eszében járt a szegény, jóságos, öreg anyóka és azon töprengett, hogy miért is él ő itt, elzárva a világtól, miért nem engedik őt az erdőbe, a pusztára, a többi emberek közé. Éjszakánként az ablakhoz támaszkodott és nézte a távoli csillagokat, amelyek messze világok üzenetét hozták neki és nézte a messze pásztortüzeket, amelyek még távolibb világok üdvözlétének látszottak. És hallgatta a pásztorok énekét, akik messze tőle, vele virrasztottak az éjben és lassankint az az érzése támadt, hogy azok mind elvesztett testvérei és hogy az ő édesanyja is ott van valahol közöttük és várja őt és hogy neki is ott volna a helye és hogy akkor elmúlnék a szívéből ez a nagy és reménytelen szomorúság.

Egyszer egy éjszaka nem tudott már vágyának ellenállani, egy őrizetlen pillanatban — nagy ünnep volt és minden ór leitta magát — titokban elhagyta a palotát és az első kalyiba ajtaján bezörgetett. Egy öreg asszony nyitott neki ajtót és ő megismerte az öreg asszonyban azt, aki álmában mesét mondott neki. Leült az egyszerű tűzhely küszöbére, fejét az anyóka ölébe hajtotta és kérte, hogy folytassa tovább a mesét, ahol elhagyta.

— A két kicserélt gyermeknek egyforma anyajegy volt a szíve táján: egy piros szív, amely azonban elkopott az idők folyamán és csak akkor lesz látható, ha a két gyerek egymásra talál és testvéri öleléssel indulnak el egy úton egy közös cél felé . . .

De ebben a pillanatban erős kéz zörgetett az ajtón és megjelent a küszöbön a királyi palota testőreinek vezetője és mögötte a fegyveres testőrök aranyos és bíboros csapata, akik udvariasan megragadták a megriadt királyfit és visszavitték a palotába. Ezután még jobban őrizték és ő még nagyobb sóvárgással nézte a távoli fényeket és hallgatta a távoli hangokat és most már tudta, hogy testvérei üzennek és várják őt, hogy szabad legyen közöttük és hogy szabadítójuk legyen!

És lassacskán egyre jobban elfakult szemeiben az arany terem pompája, a virágok halotti szagot árasztottak, a gyümölcsöket férges kezdték ki, a borokból elillant a mámor és a tömjén olyan sáppadtan kóválygott előtte, mint az avar fölött a fojtó őszi köd...

És mikor az öreg király meghalt és ő került a trónra, amely a gyémántterem közepén magasodott a főurak és főpapok székei fölé, első dolga volt megparancsolni, hogy a népet vezessék hozzá, hogy mindenki, akinek kérése vagy panasza, kívánsága vagy követelése van, jöjjön el, mert ő nem akar egyetlen boldogtalan embert sem látni a királyságában. Az igazság őre mindenáron igyekezett lebeszélni erről a lehetetlen szándékáról, hiszen nem fér el annyi ember az egész palotában, de az új király azt válaszolta, hogy akkor rombolják le inkább a falakat, de ő látni és hallani akar mindenkit, akinek valami panasza vagy bánata van.

És amikor a palota kapui megnyíltak és a népek óriás szürke serege tolongott befelé, az új király egyszerre a rengeteg tömeg közé ment és egy szempillantás alatt meglátta a szegény, fájdalmas öreg asszonyt, aki mellett egy kopott, fiatal ember haladt. Ennek a fiatal embernek egészen olyan volt az arca, a tekintete, mint a királynak.

A király pedig megölelte és homlokon csókolta az anyókat és utána megölelte és szívéhez szorította a fiatal embert. Ekkor megtörtént a csoda. A király mellén, a szíve fölött egy nagy, piros szív jelent meg és az anyóka és a fiatal ember szíve fölött éppen hozzá hasonló.

— *Mirákulum — mirákulum!* — kiáltott nagy fen[n]szóval az udvar és az új király a tömeg előtt megállott, kitérte karjait és szólott:

— *Mindnyájan testvérek vagyunk, emberek!* Mindnyájan egy Atyának gyermekei vagyunk! Mindnyájan egy végzet sorsosai,

egy boldogság örökösei! Mindnyájan egy halál martalékai, egy üdvösség részesei vagyunk! Szeressük egymást, testvéreim!

És a nagy piros szív egyre nőtt, egyre fényesedett, ahogy a király haladt fölfelé a trón lépcsőin és amire fölért, úgy tündökölt, mint a nap, minden pompa elsápadt tőle és végül úgy látszott, mintha a Szív egy egész világgá tágult volna és mintha egészen a csillagokig ért volna ragyogása.

— Vége az országnak! — suttogta riadtan az udvarmester.

— Vége az egyháznak! — sóhajtotta megdöbbenve a mágusmester.

— Vége a világnak! — kiáltotta kacagva és sírva az udvari bolond.

És a nép hirtelen győzelmi dalba kezdett.

Szeged, 1942. november 9.

Juhász Gyula

26.

DIALOGUS A KÖNYVTÁRBAN

(A nagy anyakönyvtár egyik távoli, csöndes zugában, alkonykor. Az ablakból kilátás a szőke folyóra és a ligetre, ahol gyermekek lapláznak és szerelmesek sétálnak.)

A tudós: Legjobb volna könyvtárban lakni, egész életünket itt élni le, éjjel-nappal leghűbb barátaink közt lenni: lehet ennél boldogabb és bölcsebb élet?

A költő: Nem tudom. Sainte Beuve a temetőhöz hasonlította a könyvtárat, a temetőhöz, ahol híresek és elfeledettek nyugsznak egymás mellett.

A tudós: A temetőben néha több és szebb élet van, mint az élők között. Tavasszal jobban virul a temető, mint a város.

A költő: De a könyvek temetőjében csak a könyvmolyok élnek és a szűrceg csupán. Igaz, hogy itt is békésen megférnek egymás mellett kicsinyek és nagyok, okosak és bolondok, gazdagok és szegények és az is igaz, hogy az ostobaságnak néha díszesebb kötése van, mint a bölcseségnek, mint ahogy a temetőben a gazdag senkinek márvány a pihenője és a koldus dicsőnek gyakran már csak az árok széle jut!

A tudós: De a könyveknek ebben a temetőjében mégis az örök élet lehelletét érezzük. Az emberiség legnagyobb képviselői, a gondolat és érzés legelső művészei vannak itt egymás mellett, mint a királyok és a hősök a Pantheonban.

A költő: Az emberi tévedések és gonoszságok története hosszú, végtelen sorokban vonul el itt, lásd a filozófia és a história polcait. Íme, egy egész kis könyvtárt foglal el a vesztfáliai béke okmánytára. Mennyi fölösleges erőlködés, mennyi meddő időpazarlás! Harminc évig verekedtek, ölték és raboltak, hogy azután ezekben az óriási könyvekben biztosítsák a rablásokat — a legközelebbi háborúig! Már ennél sokkal okosabb dolog még ez a hatalmas bibliai szótár is, amelyben pontosan és gondosan benne van az ó- és új-szövetség minden egyes szava, de az is, hogy hányszor fordul elő az egyes szerzőknél, még a köztöszök és az indulatszók is. Ez mégis csak maradandóbb és változatlanabb dolog, mint a békeszerződések.

A tudós: A filológia gyönyörű tudomány, csak szeretettel kell művelni.

A költő: De a kommentárok kommentárjai mégis fölöslegesek. Vannak a tudománynak parazitái, akik oszlás útján szaporodnak. Ezért van annyi katedra és olyan kevés bölcsesség a világon.

A tudós: Hát bizony sok fölösleges könyvet írtak össze Gutenberg óta. De nézd csak, ott abban a fülkében a modern regények csoportját, mennyi papír, mennyi szemét, mennyi hiábavalóság! A házassági háromszögek, a kis kunyhóban is elférő szerelmek, a palotában is boldogtalan és dologtalan urak és hölgyek végtelen történetei és a lélekelemző regények, az unalomnak és a csömörnek ezek a budoárjai, rettenetes!

A költő: Ezeknél csak egy unalmasabb, az, amit érdekes irodalomnak neveznek. Ezek az írók, akik arcuk verejtékével dolgoznak, nem akarják tudomásul venni, hogy egyetlen egy érdekes dolog van a világon: az élet! De ők rejtelmesek akarnak lenni, mert nincs fantáziájuk, hogy az igazságot megláthassák és ők titokzatosak próbálnak lenni, mivel túlságosan átlátszók. Nagy mesterük, Poe, a tulajdon vérével és könnyeivel írt, a maga rémületét és révülését testesítette meg, ők a panorámák viaszfiguráival akarják a nagy gyermekeket ijeszteni.

A tudós: Igen, ez a modern ponyvairodalom.

A költő: Ne bánts a ponyvát, amely az irodalom bölcsője, a költészet dajkáló anyja, a legnagyobb mesterek tanítója és a

legszebb remek s sugallója. Nem csupán Goethére gondolok, akinek Fausztja a ponyváról került a Helikonra. Majdnem minden valamirevaló író ponyván kezdte, vásári ponyván, mert minden valamirevaló író gyerek volt egyszer. Minden remekmű ponyva volt valamikor és minden ponyva remekműből készült. Persze, a régiekre gondolok, amikor még Fortunátus, Florenc és Lion, Genovéva, Sármany királyfi, Salamon és Markalf, Csontos Szigfrid, Ponciánus, a szép Magelona és Undine érdekelte a népek és gyermekek lelkét. Ma, a modern kultúra aranykorában, a kapitalizmus és szocializmus századában, persze, a betöréses lopások és a házasságtörései rablások kellene, Rinaldo és Abelino helyébe Nick Carter és Arsen Lupin léptek, a romantika nyomába a technika. Nem mondom, jöhet még egy lángész, aki ebből a ponyvából is aranyat tud csinálni.

A tudós: Mint ahogy az aranyból is csináltak már ponyvát. Egy német új költő Sophokles Antigonéjából írt pacifista darabot. A mai német emberibbé akarta tenni az örök görögöt, aki isteni.

A költő: Habent sua fata libelli. Megvallom, én még az „eredeti” remeket se tudom igazán és egészen élvezni, ha színházban látom. Mert a látvány elveszi a hallásomat és ha látom, hogy a dán királyi palota tróntermében az apród ásítani akar, mikor Hamlet egy kikökkent világ fájdalmát hordozza és ha hallom, hogy az Elektra vagy az Oedipus király kórusa palóc dialektusban és az auztali úldás melódiájára mondja el a márványba kfvánkozó verseket, akkor „*man wird verstimmt*”. Minden színházi előadás egy véletlen játéka, míg a remek a sors és a múlás minden szeszélyétől függetlenek. A legjobb színház minden lehető és lehetetlen színházak között: a saját fantáziám, amellyel olvasmányomat, a drámát rendezem és eljátszom a szobám négy fala között. De hagyjuk ezt. Nézd csak ezeket a nemes, komoly és pompás kódexeket. Mennyivel tartósabbak, szebbek és stílusosabbak, mint az úgynevezett modern könyvek. Ezekon egy élet szeretete és áhítata érzik, a magány, a csönd, a béke, az elmélyedés és az önfeláldozás illata.

A tudós: Igen, régen mindent becsülettel és gonddal csináltak. A kolostor volt a városok lelke, nem, mint mostan a gyár.

A költő: Pardon, én azért nem vagyok barátja a historizmusnak. Mindent becsülettel csináltak régen? Lehet, de különösen a világtörténelmet ugyancsak megcsinálták, tele vérrel és köny-

nyel, a világtörténelmet amely az emberállat természet-története. Legalább az a része, amelyet ezekben a Történelem jelzésű könyveredőkben és betűtengerekben megörökítettek, egymásnak ellentmondva, mindig az igazságot keresve és mindig a hazugságot találva, a historikusok. Nincsen érdektelenebb olvasmány, mint a történelem. Mégis: egy érdekes benne, hogy mennyire nem igaz a régi mondás: *Historia est magistra vitae*. Ellenkezőleg: a történelem a tévedések és hazugságok mestere. Kegyetlen zsarnok volt-e Könyves Kálmán, vagy fölvilágosult bölcs, istentelen hetéra volt-e Borgia Lucretia, vagy jámbor matróna, vérengző bestia volt-e Bonaparte Napoleon, vagy az emberiség első hőse, ma már alig tudják megállapítani. Hasonlítsuk össze Shakespeare és Schiller orléáni szűzét és olvassuk el egymás mellett, párhuzamos idézetekben, mit írnak a francia forradalomról Carlyle és Michelet, Taine és Kropotkin, Quinet és Lamartine, pedig ezek részben és majdnem kortársai voltak a Szabadság és a Rémület hőseinek és áldozatainak. Martinovics Ignácról mást írt Fraknói a liberalizmus alatt és mást az ellenforradalom alatt. Dugonics gonosztevőnek nevezte, Petőfi vértanúnak tisztelte. Montaigne nem kételkedett annyit, mint egy kritikai szellem, ha történelmet olvas.

A tudós: Ilyen az élet.

A költő: De a költészet nem téved és nem hazug. A belső igazság az egyetlen és egyedül üdvözítő. Julius Caesarról sok mindenféle vélemény és felfogás lehet, de Shakespeare Caesarja világos és bizonyos. Ő él és nem változik soha. És Shaw Caesarja sem. Perugino, a mester és Rafael, a tanítvány megfestették a *Sposaliziot*. Az elsőnek képén Szent József balról áll és Szűz Mária jobbról, a második képén megfordítva. Mégis, mind a kettő abszolút igaz, mert a képek benső, művészi igazsága így követeli. Senki sem fogja történeti kritikával az egyiket vagy a másikat helyreigazítani. De hagyjuk a könyveket és a művészetet és nézzük az alkonyatot, amelynek utolsó fénye siklik végig a szőke vízen és a szőke akácokon. *Ars longa, vita brevis*. Éppen ezért szeretném, ha volna egy nagy könyv, egy igazi biblia, egy vademecum, egy *Silva silvarum*, amelyben minden benne volna, ami szépet, jót és igazat írtak azóta, hogy Kadmus föltalálta a betűvetést.

A tudós: És amelyből hiányoznék minden hazugság és tévedés, amely a legjobb könyvekből se hiányzik.

A költő: Que sais-je? Talán akkor sok minden hiányoznék, ami mulatságossá és tanulságossá teszi az olvasást. Mindegy. (Találomra kivessz egy kötetet az egyik polcra és sortes vergilianae módjára felüti. A lemenő nap búcsúzó fényénél olvassa:)

Sine me, liber, ibis in Urbem.

A tudós: Szegény pontusi száműzött, ha tudta volna, hogy szomorúsága ezer év után mennyi városba megy és talál ott-honra, talán megvigasztalódott volna.

A költő: Miért ne tudta volna? Ő életében halhatatlanságot ígért már magának és lám, túlélte a consulokat és praetorokat, aediliseket és tribunosokat, akik Rómában maradtak, míg ő a géták földjén bolyongott. De hát mi a dicsőség? Néhány cím és jel a katalógusban. Cf. 372. I—III. Ennyi az egész. De a nap lement, az este denevérszárnyával sodorja a homályos polcokat. Künn már kigyúlnak a lámpák és a csillagok. Menjünk a ligetbe, a halandók közé, kövessük a másik költő tanácsát, aki az életet úgy szerette, mint a jó könyvet és a jó bort:

... Dum loquimur fugerit invida

Aetas, carpe diem, quam minimum credula postero!

(A ligetből fölhangzik a szökökút zenéje és a szerelmes párok kacagása.)

Holmi, 1929. 92—98. l.

Juhász Gyula

27.

A LEGSZEBB HALÁL

Írta: Juhász Gyula

Matolay öregedő vidéki színész volt, valamivel túl a legszebb férfikor határán, ami színészeknél az ötvenegynéhány évet jelenti. Kopott eleganciával öltözött, fűzöt viselt, a haját festette, minden új társulatnál egy árnyalattal sötétebbre. Az egész országban ismerték, a nagymamák mint Rómeót, a mamák mint Othellót, a bakfisok mint Lebonnard apót. Ő világéletében Hamletet ambicionálta, a dán királyfit, aki tépelődik és habozik, mint ő a Kis pipában és a Kék macskában a borjúpörkölt és a serpenyősrostélyos között.

— Kis pörköltet kérek, sok galuskával! — mondotta ki végül, hosszas fejtörés után azon a hangon, amelyen második Fülöp a kardinális kezébe adja a boldogtalan spanyol infánst.

— De ne legyen csupa csont! — tette hozzá mennydörögve, mint Ádám a forradalmi színben.

A kis kocsmákban békétlen kóristák és elégedetlen iparosok között trónolt, mint egy királytragédia hőse és csak a harmadik hosszú lépés után kezdett panaszkodni a mellőzés miatt, amellyel ártalmatlan direktorok jutalmazták a tűrő érdemet.

— Nekem csak masszív szerepek valók, amelyekben grandiozitás van és monumentálitás, — mondogatta és rágyujtott egy ösztövért virginaiára a Vasgyáros hanyag előkelőségével.

Egressy Gábor óta nem volt ilyen fizikum és ilyen orgánus — tette hozzá, — és megfogjátok látni, urak, hogy én is úgy végzem egyszer az életemet, mint ő.

— A legszebb halál — sóhajtotta kivörösödve és szemében könnyek csillogtak a szivarfüsttől.

A klasszikus ciklus első darabjaul Hamletet adták be a nagyérdemű közönségnek, amely az estéken rendszeren távollétével tüntettet. A címszerepet egy tehetséges fiatal kezdőre osztották, aki a színiakadémián a hangzatos Kisfaludy Gábor nevet választotta. A próbákon Matolay folyton ott leselkedett a kulisszaerdő ritkásán, előnékelte a szerep szavait és az ügyelőnek mesélte, hogy milyen nagy volt ebben Flóris Pista, a magyar Salvini. A fiatal kezdő azonban ügyet se vetett rá, próba után vadonatúj felöltőjében a korzóra sietett, ahol a szép Winterlányok hódolatát fogadta, akik a szépségversenyen az első és második díjat nyerték.

A nevezetes estén, amelyre az ifjú színész nőismerősei elég szépszámú és előkelő közönséget vonzottak, nagy siker volt, amely számtalan kihívásban, vastapsban, virágerdőben és a Winter-család babérkoszorújában nyilvánult meg, melyen ez állott arany betűkkel: *Művészetének őszinte rajongói — csak így tovább, előre!*

Matolay már korán megvacsorázott a Kék macskában és kivételesen három deci nehéz vörös bort ivott. A kulisszák mögé állott, a félhomályba, izgatottan, mint egy ötödik Károly, aki a saját temetését nézi. Benn a színpadon a nagy temetői jelet viharzott, ünnepélyes gyászzenével, utána dübörgő taps és tombolás.

Matolay megszédült, egy vászonkeresztbe kellett fogóznia. Kisfaludy! Kisfaludy! — zuhogott a kiáltás a karzatról, a páholyokban kipirult arcú nők tapsoltak, az ifjú színész kirohogott a kulisszák közül, mint a fergeteg és közben belebotlott a reszkető drámai apába.

— Pardon! — szólt Hamlet, vissza se nézve és már ott állott a rivalda ragyogásában, sápadtan és boldogan.

— Szeles, bolond kölyök! — dühöngött tehetetlenül Matolay és úgy érezte, mint Bánk, hogy mindjárt rászakadnak a szuffiták.

Az utolsó felvonás következett, nyíltszíni taps a dán királyfinak, a haldoklás nagy jelentében. Az ifjú Fortinbras győzelmes bevonulását jelentették a színpalak mögött a harsogó fanfárok. Matolay a szívéhez kapott, egy utolsó széles gesztussal, amelyben nem volt se grandiózitás, se monumentalitás, élettelenül vágódott el egy díszlet alján, amely a helsingőri sírt ábrázolta, vászonosloppal és papírkoszorúval.

— Jaj, végem, vizet, vizet! — nyöszörgött zihálva és egy tűzoltó rohant feléje. A színen éppen Horatio végezte ki a darabot, aki a szomszéd söntésből szaladt fel, öblös hangon, a kulisszákat hasogatva remegte:

Jó éjt királyfi,

Nyugasszon angyal éneklő sereg!

Matolay eltűnő eszmélete Egressy Gáborba kapaszkodott, a szíve egyre nehezebb lett és az elsötétülő fényben még látta, amint néhány lépésre tőle, fekete köpenyben, aranyszőke parókával, nyugodtan fekszik a szőnyegen Kisfaludy-Hamlet és halotta, amint az összecsapódó brokát függönyön túl megint fölviharzik a tapsok fürgetege, mint a tenger mormolása.

A többi néma csend . . .

Magyarország, 1925. május 17.

28.

A SZOBOR

Írta: Juhász Gyula

Hol volt, hol nem volt, inkább nem volt, mint volt egyszer egy ország, ahol csodálatos módon már életükben megbecsülték a nagy embereket. Nem csupán megbecsülték, de még hozzá meg

is jutalmazták őket. Szobrot emeltek nekik, márványból és a leleplezésnél az illető nagy ember mondotta magáról az ünnepi beszédet, amelyben illő szerénységgel méltatta tulajdon érdemeit. (Mindenki magáról tudja legjobban, mennyit ér és ha nem tudja, ez az ő baja.)

Ennek a szokatlan megbecsülésnek különben igen egyszerű és könnyen érthető oka volt.

Rengeteg márvány termett abban az országban, amely csupa hegy volt, annyi márvány, amennyi elég lett volna, hogy a világ összes egyetemi tanárainak és minisztereinek emléket állítsanak. Olyan olcsó volt ebben a szerencsés országban ez a becses kő, mint a háborúban az emberélet, vagy mint a békében a becsület. Így történt, hogy már kora ifjúságában szobrot kapott Fanyar Fábián, a filozófus.

A világi dicsőség semmiségéről és gyötrelmeiről című kétkötetes művével vonta magára az antikváriusok és az öngyilkosjelöltek figyelmét. Fanyar Fábián nem vette komolyan a megtiszteltetést, tiltakozott is ellene a *Filozófiai Szemlében*, de ezt az akadémiкус lapot csak az egerek olvasták a nyilvános könyvtárakban.

A szobor elkészült. Hogy a munkanélküli szobrászoknak elegendő alkalmat adjanak, mind a négy égtáj felé egy-egy mellékalkatot terveztek, amelyek a Világot, a Dicsőséget, a Semmiséget és a Gyötrelmet ábrázolták, életnagyságon felüli méretekben. Fanyar Fábián önkénytes száműzetésbe menekült a leleplezés elől, egy olyan országba, ahol csak a haláluk után becsülik meg, de akkor sem követik az igazi nagyokat.

A szoborleleplezés azonban mégis megtörtént és pedig fényes keretek között. Fanyar Fábián filozófiatanára, aki annak idején a vizsgálaton elbuktatta, mondotta a magasan szárnyaló és természetesen mélyen szántó ünnepi beszédet, amely után a lepel lehullott és Fanyar Fábián, jobbában kétkötetes könyvével, baljában pedig esernyővel, ott állott a hálás kortársak fölött, akik közül a vezető emberek a tizenkétfogásos banketta gondoltak, amely a legméltóbb befejezője a dicsőségnek és amelynek csak egy gyötrelme van, hogy végig kell hallgatni a városi tanács tizenkét tagjának pohárköszöntőit, amelyek a késő esti órákba is belenyúlnak.

Fanyar Fábián helyét üresen hagyták az ünnepi lakománál, de csakhamar elfoglalta azt és teljesen betöltötte a pocakos Durva Könyök Viktor, aki nélkül nem lehetett el semmi öröm,

vagy gyász sem abban az országban. Könyök is mondott egy nagyszabású beszédet, amelynek végén kijelentette, hogy hajlandó az összes költségeket megtéríteni, ha a saját szobrát felállítják a város főterén.

(Két mellékalak is elég lesz a szobron, jobbról a Szerénység és balról az Őzletlenség géniusza.)

Fanyar Fábián ezalatt külföldön tartózkodott, ameddig a pénze el nem fogyott és ekkor szép csöndesen visszatért hazájába, ahol közben természetesen egészen elfeledték. A szobor hamarosan jó sötét patinát kapott, a könyvről az esők lassankint lemosták a címet és a fölírást letördelték a vasárnapi mulatozók, akik a *carpe diem* horatiusi elve alapján az éjszakából is nappalt csinálnak.

A szobrok az emberi mulandóság legnyilvánvalóbb bizonyosságai és leghangosabb hirdetői, különösen olyan országban, ahol sietnek emléket emelni a jelesnek, még mielőtt elégtelenné válik. Csak az a baj, hogy a járókelők és a lóto-futók nem igen érnek rá törődni ezekkel a figyelmeztetőikkel, mert hiszen ők nem az örökkévalóság jutalmát, hanem csak a napi munka bérét keresik.

Fanyar Fábián mindig óvatosan elkerülte azt a teret, ahol művészi mása állott, mint ahogy őt is elkerülte a szerencse, a jólét és a boldogság.

Statuaria (így hívták ezt az országot) úgy érezte, hogy eleget tett Fanyar Fábiánnak, megadta neki, amit csak adhatott, halandó korában halhatatlanná tette, többet már igazán nem kívánhat tőle.

Így történt, hogy Fanyar Fábián állás nélkül maradt és olyan szegény lett, mint a templom egere.

Mint kipróbált fatalista, nem sokat törődött az egésszel, kis kocsmákba járt felejteni és mivel a feledést is pénzért adják, évenként szerkesztett egy kalendáriumot, amelyben télre hideget, nyárra meleget, januárra farsangot, októberre szüretet jósolt és kiadott egy álmoskönyvet, amelyben megírta, hogy sarokházat örökölni szerencsét jelent, temetőbe járni szomorúság és összeállított egy vidéki művelt társalgót, amelyben szerelmi levelező és vőfélykönyv is volt, valamint a divatos új táncok szemléltető leírása. Ezekből mindig telt neki feledésre, a reménységet pedig ingyen adják és ő már nem kért belőle többet.

Egyszer késő este, ami kora hajnalnak is beillt, baktatott hazafelé hónaposzobájába és mivel a tér és idő iránt való érzéke

meglehetősen elhomályosult, *azon a téren keresztül* haladt éppen, amelyen az idő mohától alaposan ellepett szobra állott. Fanyar Fábián leült a szobor talapzatára, fölnézett az égre, ahol az örök csillagok virrasztottak az örök elmúlás és nyomor fölött. Fanyarnak széles jó kedve támadt, kényelmesen vackot készített magának levetett ruháiból és ekkor még az is eszébe jutott, amire józan fejvel nem akart gondolni, hogy holnap, vagyis ma elseje van, ő pedig a szoba árával már a múlt hónapról tartozik és jóságos házigazdája tegnap jelentette ki, hogy föl is út, le is út, ki fogja tenni az utcára mindenestül. (Ezen a mindenben szerencsére csupán egy pár kézelőt és egy törülközőt, valamint a kalendáriumok, álmoskönyvek és művelt társalgók szerzői példányait kell érteni.) Fanyar egészen megörült az új szállásnak, amely itt van a város kellős közepén és amely teljesen ingyen van, annyira, hogy örömeiben egy nemzetközi forradalmi indulóra gyűjtött. De mivel éppen akkor ellenforradalom volt az országban már vagy tíz esztendeje (mivel a harmincéves háborút elvesztették és a forradalmat elvetélték), a rend őre ruganyos léptekkel és hivatalos komolysággal felszólította, hogy először igazolja magát és azután kövesse az ellenforradalmi vésztvényszékre.

Fanyar Fábián lassan magára és sorsára eszmélt, de hiába tapogatta és fordította ki összes zsebeit, igazolványt egyet se talált.

A holdfényben egyszerre csak felrémlt előtte a saját szobra. Szembenézett vele és úgy *köszöntötte, mint idegent szokás.*

— Igaz, majd elfelejtettem, ez én volnék, tulajdon magam, életnagyságban, tessék szembesíteni velem. A patinát és éveket szíveskedjék leszámítani, biztos úr.

A rend őre azt gondolta, hogy rossz tréfát űznek vele, mire a hivatalos tekintélyt megduplázta és előrelódította az éjszakai csendháborítót.

— Tegye lóvá az öregapját! — mondotta nagyon szigorúan és Fanyar Fábián látta, hogy itt nem lehet mást tenni, mint engedelmessé válni. Még egy második és utolsó pillantást vetett a szoborra, amely a maradandóság közönyével nézett le imbolygó földi mására és ezzel elindult a rend őre előtt a fölkelő nap irányában.

— *Rossz szobor* — motyogta magában és titokban szerfölött örült neki . . .

Magyarország, 1924. december 28.

Írta: Juhász Gyula

Vaculik bácsi a legnagyobb ember volt, akit csak gyermekkoromban ismertem. Titokban úgy gondoltam, hogy ő még az édesapámnál is különb. Postatiszt volt Vaculik bácsi, vagyis inkább távirász, de ez csak hivatal volt számára, a hivatalnak packázásaival, robot, amelyet elvégzett; az ő igazi eleme, az ő művészete és hivatása a tűzijáték volt. Ezeket ő rendezte, ezekben ő nagy mester volt, kritikán fölül álló és fölülmúlhatatlan. Akkoriban nem volt jelesebb nemzeti ünnep és valamirevaló népünnepély tűzijáték nélkül és nem volt tűzijáték Vaculik bácsi nélkül.

Egyszer elvitt a lakására és én ámulva néztem a bűvös dobozokat és hengereket, amelyekben a görögtűz sístergő rakétái, a sárkánykígyók, a csillagok, a koronák, az éjszaka napjai és csodái csöndesen szunnyadoztak. Éreztem, hogy egy bűbajos barlangjába kerültem és különös áhítattal, félelemmel és kíváncsisággal szemléltem titokzatos tűzszerszámait. Vaculik bácsi ekkor megígérte, hogy ha jó leszek, a legközelebbi tűzijátékra elvinné magával a szomszédos Sárhelyre. Ott majd én leszek a bűvészinus, aki segítkezik neki, hogy az éjszakát tündéri nappallá varázsoljuk.

Mikor fölvirradt a nagy nap hajnala, csúnya esős, ködös volt az idő. Az egész úton reménytelenül néztem a szakadó záport, amely kegyetlenül verte a homályos ablakokat. Mellettem és fölöttem a bűvös ládák, előtttem Vaculik bácsi ült, bozontos szemöldökkel, császárszakállal, fehér mellényben, esernyővel kezében. Jobbjának egyik ujja hiányzott, azt egy nagy tűzijáték alkalmával vesztette el, a király születésnapján, az iparkiállításon, a ligetben. Olyan büszke volt erre, mint a custozzai csata rokkantja az arany medáliára.

Állandóan ezzel a kezével gesztikulált, most is széles köröket írt a levegőbe, furcsa ákom-bákomokat és kacskaringókat. Az esti paradéra készült.

Megnyugtatótt, hogy az eső délután el fog állni. Ő meteorológiával is behatóan foglalkozott, a hivatása folytán. Estére csakugyan kitisztult az ég, szinte féltékeny lettem a ragyogó csil-

lagokra és a teleholdra, amely irigyen nézett le Vaculik bácsi bűvös szerszámaira.

Remek esténk lesz meglátod, öcsém — hajolt le hozzám a mester a népkertben és megveregette a vállamat.

A békák a szomszédos tóban andalító nászindulóba fogtak. Valóban remek este volt, Vaculik bácsi önmagát múlta fölül, különösen az utolsó szám, a pièce de resistance, pontban éjfélkor, ragadta el a közönséget. Hatalmas aranykorona repült az ég közepébe és körülötte arany betűkoszorú, amely sisteregve hirdette az elsápadó csillagok alatt: *Éljen a király!* A mámoros tömeg tapsa fölviharzott, a rezesbanda rázendített és én boldogan és szinte szédülve állottam a diadalmas Vaculik bácsi mellett, aki fölkapott az ölébe, megcsókolta a homlokomat és egy óriás-kiflit vett húséges szolgálataim jutalmául. Akkor éjszaka azt álmodtam, hogy én lettem Vaculik bácsi utóda és egy világra-szóló nagy népünnepélyen én gyűjtöttem ki a csillagos eget a fölfrással: *Éljen a szabadság!*

Vaculik bácsi egyszerre csak kegyvesztett lett a hivatalában, betegeskedni kezdett, megrokkant egészen és elvonult csöndes kis odujába a lármás emberek elől. Többé nem rendezett tűzi-játékot, nappal nem lehetett látni az utcán soha, néha édesapám mesélte, hogy népünnepélyek alkalmával megjelent a ligetben, de egy homályos és néptelen mellékút magányos padján üldögélt csak és miközben a vizenyős rakéták fele útjukon elpukkantak és csütörtököt mondtak, ő rejtelmes mosollyal nézett az égre, gyufákat gyujtogatott a sötétben és azokkal titokzatos karikákat írt a levegőbe.

— Nem tudnak ezek már semmit! — dohogta félig hangosan és fázósan takarózott denevérszárnyú köpenyegébe, pedig nyár volt, csillaghullásos augusztusi éjszaka.

Egy lucskos, ködös novemberi reggelen holtan találta ágyában a takarítónője. Görög tüzes gyufája meggyújtotta a takaróját és Vaculik mester, a tűzimádó, attól halt meg, aminek élt.

A temetőnek legelső sírja az övé és halottak ünnepén mindig sok színes gyertya csillog-ragyog rajta. Ő ott alant, a nyirkos homályban, az őszi éjben bizonyosan boldogan érzi fényüket és melegüket . . .

Magyarország, 1925. június 14.

Írta: Juhász Gyula

Gyuri bátyám igen nevezetes férfi volt városunkban. Az asztalosmesterek között első, akinek remekeit az idegenek is megcsodálták. Szerette a politúros szekrények és ágyak művészetét, de az asztal örömeit se vetette meg. György napját sokáig emlegették minden esztendőben azok a választottak, akiket vendégszerető házánál marasztalt vacsorára. Én az asztal végére kerültem, kis fiú, aki akkor kezdtem a latin iskolába járni, de már a magam rigmusaival köszöntöttem az ünnepeltet, aki rokoni szeretettel és aggodalommal veregette meg a vállamat:

— Csak valahogy poéta ne légy, öcsém!

Lesütöttem a szemem és azután fölnéztem egy aranyrámás nagy képre, melyen Petőfi haldokolt a segesvári csatatéren, szíve vérvével írva a porba: *Hazám!*

Gyuri bácsi elfogta ezt a rajongó és büszke tekintetet és nyomatékosan tette hozzá:

— Mert Petőfi se volt ám csak költő, hanem őrnagy is volt Bem apó seregében.

És Gyuri bácsi végigvezetett a hosszú folyosón és a szobák során, melyeknek falai valóságos történeti képcsarnokot alkottak. Sorra megtaláltam Attila hun királyt, Árpád vezért, Dobozi Mihályt, Zrínyi Miklóst, Batthyány Lajost, aki a vadászoknak tüzet vezényel és végül Gyuri bácsi ágya fölött ott láttam egymás mellett a király és a száműzött Kossuth arcképét, mert Gyuri bácsi negyvennyolcas volt ugyan, de a Szent István-rend kiskeresztjét is megkapta a hazai ipar körül szerzett érdemei jutalmául. A vacsora belenyúlt a kora hajnalba, Gyuri bácsi nótás kedve nem akart végetérni, engem bizony hamarosan elfogott a buzgóság a párnákkal föltornyozott karosszékben és álmomban Petőfivel együtt harcoltam az idegen elnyomás ellen, karddal az oldalamon. Javában vagdalkoztam vele, amikor arra ébredtem, hogy Gyuri bácsi hangosan magyarázta az édesapámnak, aki a világ legbékésebb embere volt:

— A díszkardot pedig a fiadnak hagyom! Hatvanhétben ezt a kardot viseltem a koronázáskor. A legszebb emléket kapja tőlem.

Már ennél többet nem igen hallottam, mert megint leragadt a szemem és tovább küzdöttem az álombeli ellenséggel. Most már a díszkard villogott kezemben. Úgy vágtam a pogányt, mint a répát és közben csatadalokat énekeltem. A csatadalok persze a magam szerzeményei.

Ez volt az utolsó gondtalanul vidám György-nap az életemben. Gyuri bácsi az egyik szenátor ezüstlakodalmán olyan mélyen nézett a pohár fenekére, hogy megsimogatta a guta. Alig maradt annyi ideje, hogy végrendelkezzék. Bizony, ez meg is látszott azon. A díszkardot ugyan reám testálta szegény, de az édesapámat már kifelejtette az örökösök sorából, pedig ő volt a szívéhez legközelebb. Az örökösök pedig nagyon számosan voltak. Az atyafiság családi tanácsot tartott és azon hosszas veszekedés után az édesapámnak is adtak valamit a jussból, de csak éppen, hogy tessék-lássék.

A díszkard mégis csak díszkard: én voltam a legkisebb és a legbüszkébb örökös. Szép szál fegyver volt, szinte egy fejjel magasabb, mint magam. No, ehhez még nőni kell a gyerekek! — gondolták otthon és a díszkard a padlásra került, mert a lakásban nem volt számára hely. Nekem a legnagyobb ünnepem az volt, ha néha föllopóztam az öreg padlásra, annak is a legvégső szögletébe, ahol Mári néni tartogatta az ereklyét és ott a pókhálót leverve, megemeltem a kardot. Fekete bársony hüvelyéből kihúztam, megvillogtattam a négy világtáj felé, mint valami kiskirály. Hogy tüzelt a boglár bronz markolatán, csak az volt a kár, hogy a rozsdá egyre jobban kikezdette a damasztk pengét. Az a juhászbojtár se lehetett boldogabb és büszkébb, aki az idők kezdetén az Isten kardját megtalálta.

Egy álmos novemberi délután azonban hiába szöktem föl a padlásra, a díszkardnak, egyetlen örökségemnek már csak hűlt helyét találtam. Volt ott a sarokban még sok minden, üres befőttes és törött ablaküvegek, egérfogó és falióra, amelynek már csak egyik mutatója jelezte a megállott időt, fakult újságok és emléklapok az árvíz idejéből, ócska naptárak és rozsdás szekek, de a Gyuri bácsi hagyománya hiányzott. Később tudtam meg, hogy egy nehéz órában eladták kéz alatt valakinek, aki éppen királyi audienciára készült. Én egy darabig titokban szomorkodtam utána, de karácsonykor megvigasztalt egy ajándék verseskönyv, amelyben különösen Petőfi *Magyar nemese* tetszett. Ekkor fogadtam meg egy életre, hogy nekem nem a kard lesz a

fegyverem, hanem a lant. Mert a kardforgatáshoz csakugyan multhatatlanul szükséges a kard, de a lantpengetéshez elegendő a toll is.

Magyarország, 1925. november 4.

31.

ÁDÁM KERTJÉBEN

Írta: Juhász Gyula

Nagyon szeretem a holtak városát, örömmel szoktambolyongani az őskertben, ahogy egy réges-régen elporladt magyar poéta a temetőt elnevezte. Én több életet találok benne, mint az utcákon, a házak között, ahol annyi gyász és annyi nyomorúság ballag és lohol, az ismeretlen állomás felé. Az életünk ma olyan vigasztalan és a temetőnek olyan biztató a békéje és nyugalma. Itt örök dolgok intenek felénk és nem zavar a földi lárma, a városi zaj. A legmélyebb tragédiát, a dán királyfi történetét is a temető kertjében olvastam, egészen fiatalon. Akkor szerettem volna állandóan ide költözni, egyelőre még nem a föld alá, csak a kis csöszházba, ahol Ádám lakott, aki őrizte a holdogultak álmait, koszorúit és virágait.

Ádámról az első ember jutott az eszembe, aki paradicsomban élt és evett a tudás fájából. Az én Ádámom, a derék csösz, egészen jól érezte magát a halál paradicsomában. Nem hasonlított Hamlet két sírásójának egyikéhez sem, józan és csendes ember volt, majdnem olyan csendes, mint azok, akik odalenn pihennek. De ő nem pihent soha, mindig talált egy hantot, amelyet dombolni kellett, vagy amelynek megbillent a fakesztje. Igen mértékletesen élt, nem akart idő előtt leszállni a földre, amelyből vétetett és amelyből jól és bölcsen megélt.

Ismerte minden zegét-zugát a temetőnek, az egyre épülő és szépülő néma városnak, amelynek ő lett polgármestere. Nem volt babonás, nem látott soha kísérteteket, hiszen jól tudta, eleget szemlélte, hogy milyen serény és alapos munka folyik az egy láb mélyben és Hamlet olvasása nélkül is rájött arra a filozófiára, amely fejedelmi Cézár és szegény Yorik egyenlőségét hirdeti a porban. De azért nem lett mélabús, ellenkezőleg, igen szerette az életet, amelynek végét naponta szemlélhette.

Nagyapám volt akkor a temető gondnoka és én gyakran sétáltam ki az őskertbe a fiatalos öreg úrral megtekinteni Ádámot és a sírokat. Ekkor szerettem meg a temetőket, a sötét tujákkal és a fehér obeliszkekkel, amelyek között vidám gyíkok kergetőznek a napon és öreg anyókák üldögélnek a padon. Különös kedvtelésem volt kibetűzni a törött márványokon a régen elköltözöttek nevét és évszámát és elgondolni, hogy milyenek lehettek, mit akartak és mit csináltak ezen a földön, amely most oly közönyösen domborodik fölējük?

Egy nap számtanból elégtelenre feleltem és iskola után egyenesen a temetőnek tartottam. Nagyon fájt a gyermekszivem, az egész világot álmaim temetőjének láttam és csak itt, a sírok között, a legmélyebb magányban enyhült egy kissé roppant keserűségem. Éppen temetés volt, egy nyugdíjas számtanácsost hoztak ki örök pihenőre.

Nagyon gyér közönsége akadt, amely utolsó útján végig tartott mellette, néhány kartársa jött el hivatalból, szintén nyugdíjasok, azok is már arra a meszely borra gondoltak, amelyet a szomorú aktus után a rendes kocsmájukban megisznak. A szegény megboldogultat egyszerűen letették a földbe, az emberek komoly képpel állották körül a gödröt, mint a fényképészek előtt szokás, a rögek ünnepélyesen dübörögtek és amikor mindennek vége volt, az egyik gyászoló kartárs a síri csöndben megjegyezte:

— Most már az öreget a földalatti számkukacokra bízuk. Majd elvégzik ők a többi becsülettel.

A számtanácsosról egyszerre eszembe jutott a számtantanárom. Ő is így fog feküdni, a deszkák közé zárva, a homályban, egyedül, hangtalanul. Nem fog kérdezni többet, én pedig élek és dalolok tovább. Már nem is fájt az iskolai kudarcom, szabadnak és erősnek éreztem magamat az enyészet országában. Leültem a számtanácsos sírja szélére, a kereszt tövébe és verset írtam az örökkévaló dolgokról.

A temető megvigasztalt és fölemelt. Azóta odajárok, valahányszor panasgom van az élők ellen. Mindennap kimegyek a temetőbe.

Délmagyarország, 1926. december 25.

MUZSIKÁK

Írta: Juhász Gyula

Szombat este, fizetés után és lámpagyújtás előtt többen ülnek a Tisza-parti kis kocsmában. Napszámosok, köztük kettő orosz-ból jött magyar és beszélgetnek. Mindenről szó kerül itt, egy hét összes gondjait és bajait leadják, mint a zsákokat, amelyek ott hovernak a lábuk ügyében. Közben sűrűn nyílik az ajtó, a füst kimegy, a vendég bejön. De ezek amolyan állóvendégek, két decit küldenek le egy lendülettel és mennek tovább. A kocsijuk addig ott áll a kocsmá előtt. Az egyik napszámos, aki még nem ivott, hanem egyelőre szalonnázik a tenyeréből, meg is jegyzi nyomban:

— Megint jó bora van a Gergőnek! A legjobb cégér mégis csak a sok fiáker. A fuvaros tudja, hol érdemes leszállani a bakról.

Régi bölcseség ez, de mindig új marad, amíg bor és fuvaros lesz a világon.

Rendre érkeznek a törzsek, ki a söntés mellé, ki az úri szobába. A szomszéd asztalhoz egy bormérő települ, akit a gazda kartársi szeretettel fogad. Jól esik neki ez a szakértői szemle, már szalad is a pincébe, hogy abból a konty alá valóból hozzon, amelyekkel egyébként csak a felesége él, ha gyerek után van. Már pedig en minden esztendőben megesik egyszer.

Hűresség Juni, a cimbalmos, a sarokban erősen kászolódik az esti muzsikúra. Igen nehezen megy a dolog, mert tegnap délutántól ma délig lakodalomban volt, még pedig paprikások lakodalomán. Hiába keresi a cimbalom verőjét, sehol se találja. Igen kicifrázza hát a mondókáját és kijelenti, hogy itt ellenséges manipuláció történt, bizonyosan a szomszéd zenészek voltak itt az éjjel, a kórság álljon a kezükbe!

— Állapotos az öreg — jegyzi meg az egyik napszámos, de a muzsikós tovább átkozza a jelenkori széthúzást és végül a cimbalom húrjaira ütve az öklével, kijelenti, hogy ha a cimbalom alapszabályát elő nem adják, ő abban a minutumban eltávozik. Zenéljen, akinek nincsen jobb dolga, ő átmege a másik csárdába inni.

A fenyegetést nem veszik túlságosan a szívükre a beszélgető népek, sőt mintha titokban valahogy örülnének is neki. Mert szép az a cimbalomszó, amikor már elkészült a vendég, de a pipaszó mégis csak alkalmasabb a világ folyásának megtárgyalására.

A cimbalmos a lét és nemlét kérdésén töpreng, mikor megint nyílik az ajtó és betoppan rajta a kecskedudás, ahogy Ignác bácsit az alsó és felső tanyákon közönségesen ismerik. Már a városban nehezebben megy a népszerűség, de azért itt is akadnak lelkes hívei, kivált éjjél után. Ignác bácsi, akit Csonkának is meg Bukoszáznak is meg Tanácsnak is neveznek, csöndesen leül az ajtó mellett, a nagy koromfekete kecskefejjel ékes zeneszerszámát kiteszi maga elé az asztalra, áhítatosan és ünnepélyesen, mint a szakramentomot. A tanyai igracnemzetség utolsó maradvéka ő, akinek már nem mestersége volna a dudálás, hanem paszsiója, ha olyan nehéz nem volna ez a világi élet. De hát nehéz és erről már aligha fog leszokni Ignác bácsi elmúlása előtt.

Ami az elmúlást illeti, az öreg csak akkor gondol rá, ha torra hívják, egyebekben még mindig szépen el van az ő kerek nyolcvan esztendejével.

A cimbalmos, megérezve a komoly konkurenciát, most már marad. Csak azért is marad. Az Istennek se megy, hiszen a cimbalomverő is előkerült közben a Ferkó gyerek bölcsőjéből. Azt szopogatta napközben, bizonyosan jeles muzsikus válnék idővel belőle, ha a bormérés nem volna mindennél érdekesebb mesterség. (Bár ez is lecsökkent az idővel.)

Ignác óvatosan körülnéz, a hangulatot tanulmányozza és azután marhapörköltet rendel. Mert nemcsak zenével él az ember. Ennél jobb marhapörkölt nincsen a világon, de még talán Bálónénál se volt. A Keszeg főzi, akit ugyan Bogyó úrnak hívnak, de megérdemli a művésznevet, részint mert elég keszeg férfiú, részint mivel csakugyan jelesül érti a dolgát.

A marhapörkölt bort kíván, a bor bátorságot önt az emberbe és Ignác bácsi most már farkasszemet néz a cimbalmossal.

Két kebelbeli iparos az asztalához tessékeli az öreg tanyai művészt, aki nem kéreti magát és elkezdí fújtatni a szerszámot. Közben hamiskásan mosolyog a kesely bajusz alatt, kondor haját legényesen a homlokába húzza (még mindig barna a haja, mint a rozskenyéré) és elkezdí gangosan:

*Minden este megyek a rózsámhoz,
Ő ül az ölembe, én meg furulyázok,
Szeretnék én olyan legényt látni,
Aki velem versenyt tudna furulyázni!*

— A szövegére egy megjegyzésem volna — szólal meg a kebelbeli iparos és tölt Ignácnak — az, hogy kendre már aligha talál ez a nóta!

— Már pedig én még mindig legénynek érzem magamat — feleli az öreg, dudáját gyöngéden az ölébe fektetve, — pedig amikor én az óvilágban erre a földre kéredzkedtem, még a szabadságharc se volt meg. Három éves gyerek koromban robbantották föl a puskaporos tornyot a szerviánok. Én még igen hallottam a durranását.

— És mikor nősült, ha szabad kérdezniem?

— Hogy mikor? Hát nősülni már tizenhét esztendőskoromban nősültem, de amikor házasodtam, akkor már három legényfiam táncolt a lakodalomban.

Egy kis gondolkozás után:

— Nagy hírem volt nekem mindig, éltem a világot, mert hogy el ne feledjük a nótát (és már kezdi is szaporán, a fejével billegetve hozzá a taktust):

*Bojtárlegény jó bort iszik,
Fakó számár szomorkodik,
Ne szomorkodj, tarka számár,
Bort iszik a juhászbojtár!*

Erre már a cimbalmos se hagyja magát és Dankó-nótákat olfrán a rozoga hangszeren, amelyik sánta is, meg féloldali gutattós is érte valamelyik éjszakai kimaradás alkalmából.

Megkezdődik a dalnokverseny, de Ignác műsora végtelennek tetszik, az öreg nóták sorra előkerülnek az emlékezetből, mint a százesztendőskorok a királyi pincéből. Bizonyos, hogy a tanya megint legyőzte a várost. Egy törődött, vén ember ül a söntés mellett, pipázik, világatlan, üveges tekintete fölmered a mestergerendára és úgy szólal meg kongó hangon, mely mintha egy régi temetőből jönne:

*Kalapom szememre vágom,
Mellette hervad virágom . . .*

Ignác bácsi nesztelenül fölkel, az öreg bajtárs mellé telepedik és már nyomogatja is a kíséretet. Mikor pedig a cimbalmos egy divatos színházi nótába kezd bele, Ignác bácsi görcsösen meg-

fogja a fekete bálvány kecskefejet, kihúzza a derekát és olyan önérzettel, amilyenel csak Beethoven nézett a föld hívságos hatalmasaira, csupán ennyit vet oda a cimbalmos felé:

— Már pedig az én dudámba nem fér bele az ilyen nyavalya! Meghasadna tőle szégyelletében!

És elköszönve, ahogy illik, már megy is kifelé katonás tartással, emelt fejjel.

Megáll a Tiszánál, amelyen az első csillagok remegnek, és egy régesrégi vízimalomra gondol, amelynek ő volt a molnárja. Hosszú, messze esztendőök távolából még mindig tisztán idehallja a lapátról lepergő vizek egyhangú csobogását. Mégis csak ez volt a legszebb muzsika a világon.

Délmagyarország, 1926. február 7.

33.

A PUSZTÁBAN KIÁLTÓ

Írta: Juhász Gyula

Kecskemét szabados városa legvégén, ahol Orgovány felé visz az út, állott a kis kocsmá *A' szittyá vitéhez*. Alacsony házikó, törött ablakkal, amelyen a szél szokott hegedülni. Az ivóban banyakemence, pár barnára kopott zöld asztal, kecskelábú székek. A falon éktelen olajnyomatban Zách Feliciánt vágják le a király emberei, elrettentő például a maradéknak. Igen megkopott már ez a régi ábrázolat, vele szemben gáláns pásztorok és pásztornők rózsaszínzalagos bárányokat legeltetnek egy szökőkút és kastélyos parkban. Az egyik asztalnál két pandúr beszélget, valami betyárt lesnek, aki egyik tanyába zörgetett be az éjjel, de a gazda puskalövései elriasztották. Az áprilisi nap tréfálkodik künn, hol kiderül, hol elborul, egyszer homokot hajt a szél, majd meg tölcéért formál belőle és az égig emeli.

— Járja az idő a bolondját — dörmög az egyik pandúr és nagyot húz a homoki vinkóból. A másik pandúr nem szól egy szót sem, csak félszemmél kémleli az utat.

Így ülnek órákon át a messzely bor mellett.

— Nagy úr a Ferenc császár — szólal meg végre hosszú hallgatás után a másik, — de azért a betyár is úr a maga rejtékében!

A szomszéd asztalnál ütött-kopott úrféle borongott, denevér-szárnyú barna köpenyben, borostás állal, csillogó szemekkel. Hét lépésről meg lehetett ismerni benne a vándorkomédiást. Valami elsárgult rollét nézegetett és ajkai áhítatosan mormolták az igéket. Ő is várt valakit, vagy talán csak a jó szerencsét, amely eddig elkerülte. Lám, már jön is, ha igaz. Egy zömök, komoly tekintetű férfi lépte át a gyaluforgácsos ajtó küszöbét, gyanakodva körülnézett a gerendás ivóban, majd megemelve kalapját, helyet foglalt a magányos ivó mellett. Az egyik pandúr tiszteletteljesen üdvözölte, majd a messzely fölött odasúgta társának:

— Ez a nemzetes főfiskális úr, akinek olyan keményen perceg a pennája.

A főfiskális úr egy idő óta gyakrabban betért ide, sok búját, baját és ismeretlen keserűségét egy-két pohár borral csillapítani. De az csak egyre nehezebb és égetőbb lett tőle. A városban már arról kezdett suttogni néhány jótéltelő, hogy a főfiskális úr nem tud elszámlálni a bitangságban talált marhák kezeléséből befolyt pénzekről, hogy a nemes tanács a legközelebb vizsgálatot is indít ez ügyben, mivel a főfiskális úrnak mindig valami régi histórián jár az esze, amit a város költségén nyomattak és amit a pesti cenzor nem javallott, mert holmi istentelenségek volnának benne.

A főfiskálisnak is fülébe jutott már a városi pletyka és a szegény, puritán embert végképpen elkeserítette. Nem tudott az alattomos vádaskodókkal leszámolni, mert ők a sötétben ólálkodtak és kezüket mosták, ha szembe került velük. Egyenes, nyílt lelkét lassú tűzön égették a suttogott szavak és érezte, hogy betelt a pohár. Most is óvakodva nézett a vele szemben ülő jövevényre, de hamarosan megcsillant tekintetében a váratlan öröm. Már éppen meg akarta szólítani a szomszédját, de ez sietve megelőzte:

— Nemde literátor Katona Józsefet tisztelhetem az úrban? — kérdezte meghatottságtól fátyolozott baritonján.

— Murányi úr, a fehérvári aktor! — kiáltott föl meglepetten a főfiskális — micsoda véletlen ez a találkozás!

— Erdélybe megyek, mert itt nincs maradásom. Ott szabaddabb a lég és jobban pártolják a művészetet. Kolozsvár a célom, hol régi kegyes patrónusaim élnek.

— Kolozsvár — sóhajtotta el magát a főfiskális és megint

szívébe nyilallott a régi seb, eszébe jutott a pályázat, amelyről lemaradt. És minden mellőzés, ami azóta érte.

— Olvastam a nagyságod könyvét — szólalt meg kis hallgatás után a vándorszínész —, jeles elmére és derék lélekre valló mű, bár némi makulák vannak benne. Igen zordon festések ezek, holott *kaviár kell a népnek*, amint azt a híres ánglius megmondotta ennek előtte néhány századdal. Kotzebue és Kisfaludy tudják delectálni a publikumot. A könyvet pedig néhány hazafi megveszi becsületből és egypár elolvassa unalomból. *Habent sua fata . . .*

Mint a puskapor, úgy robbantak ezek a szavak a főiskális lelkébe. Homlokán kidagadtak az erek, arca bíborban égett és görcsösen szorongatta kezében a poharat. Mintha már csak ez maradt volna neki az egész mindenségből. Úgy ült ott csapzott üstökével, villogó tekintetével, mint egy sötét szövetség gyászasztalánál, mint a kínpadon.

— Hazafiság kell nekik — süvöltötte elbúsultan — hazafiság, amely kong, mint az üres hordó, amely a hiúságukat és a kevélységüket csiklandozza, amely parádés köntösben pompázik és talmi dicsekedésben páválkodik. Éljen a haza, éljen a magyar! — ezt rikoltozzák ész és szív nélkül, úton-útfélen és nem veszik észre és nem veszik szívükre, hogy az idegen lassankint kihúzza alóluk a gyékényt, mialatt együtt árulnak vele! Parlagon hevernek legfőbb javaink és ebek harmincadjára kerülnek legjobb értékeink. Névben élünk csak és uraink idegennek hajbókolnak. Én fülébe akartam kiáltani az alvónak, hogy ébredessen, én föl akartam rázni a magyart, én megpróbáltam a lehetetlent s megkísértem a csodát! *De kiáltó szóm a pusztába veszett*, a közöny homokja itta be! Májamat marcangolja a keselyű, egy elveszett élet minden keserősége. Nem, nem bírom tovább! Én nem mulattatónak jöttem és nem kitartott széptevőnek. Bennem a századok elhantolt zokogása próbálta az eget dörömbözni, de lenyomtak a földre, hogy elnyeljen itt az alföldi homok.

És ezt mind a tulajdon fajtám cselekedte velem, magyar recenzens, magyar cenzor, magyar spion. Hivatalt adtak, hogy feledjem hivatásomat! Hiú óhajtás! Bánk és Feliciánus látogatják örökké álmatlan éjszakáimat, felverik nyugodalmamat és én, mint ama boldogtalan dánus királyfi, félig tébolyodva hallgattam vádjaikat és nem tudom világgá harsogni és a magam

tüzeben hamvadok. Pedig hazámnak tartottam e tüzet, de nem kell, nem kell, nem kell nekik!

Szinte a fejét görgette már kínjában, mikor az ablakon keresztül benézett egy meghajszolt tekintetű, rongyos, tépett alak. Egy forradás az arcán és ócska pisztoly a markában. Amint a két pandúrt meglátta, mint a gyík, futott a közeli nádas felé. A pandúrok az udvarra szaladtak, lóra kaptak és azzal lóhalálban a menekülő után vetették magukat.

— Tiborc, szegény Tiborcom! — sóhajtotta rekedten a főfiskális és Zách Feliciánt nézte a falon. Alkonyodott.

Künn egy lövés hangzott és egy halálkiáltás.

Holmi, 75—80. 1.

34.

A SZÖRNYŰ ALAGÚT

Írta: Juhász Gyula

A mérnök úr igen nevezetes embernek indult, mielőtt az intézet lakója lett. Egy nagy alagút építését bízta rá az állam, de a mű egy éjszaka napon beomlott és ötven munkást maga alá temetett. Kettőt tudtak csak halálos elszántsággal kimenteni a szerencsétlenek közül, a többi negyvennyolc ott veszett örökre. Ekkor írtak az újságok utoljára a mérnök úrról, aki ott a hely színén dühöngeni kezdett, három ember alig bírta lefogni és rövidesen beszállították az Intézetbe. A nagy mű abba is maradt, évekig nem akadt senki, aki folytatni merte volna és később jött a háború. Arról többé nem lehetett értelmesen beszélni a mérnök úrral. Makacsul és szívósan elűzte az emlékezetéből a borzalmat és ha valaki véletlenül felhozta is előtte, mosolyogva legyintett finom, ápolt, keskeny kezével, megsimogatta deresedő korszakállát és csak ennyit mondott:

— Bolondság az, kérem, egészen! Valami regényben olvasta bizonyosan. Én is elolvastam egyszer, de már nem emlékszem a címére. Nagy fekete könyv volt, vörös betűkkel. Hehehe.

A mérnök úr hamarosan jól érezte magát az Intézetben. Nem igen állott szóba a többi betegekkel és ha mégis megtette, csak mélyen leereszkedő modorban beszélt velük. Széles, komor lépé-

sekkel mérte végig a társalgó folyosóját, hátratett kezekkel, a homlokát magasba emelve és állandó gúnyos mosolygásának enyhe árnyalatával a szája szélén. Mikor a háború kitört, nyugtalanul hallgatta a híreket. Soha sem volt megelégedve a veszteségekkel, az áldozatokkal. Mindig többre vágyott.

A mazuri csata eredménye mégis kielégítette valahogy. De nem túlságosan.

— Ez derék dolog, így kellene csinálni mindig — mondogatta. — Ez nem babra megy.

Órákig elálldogált a társalgó vasrácsos ablaka előtt és föl nézett a magasba, a hidegkék novemberi égre, amelyen repülők kerengtek.

— Ötvenezer méter magasságban járnak, szép rekord — magyarázta a körülötte állóknak és rejtelmesen mosolygott.

Majd leült az asztalhoz, a hatalmas, hófehér kartonok fölé hajolva, amelyeken nem volt egyetlen vonás sem. Szeplőtelen fehéren ragyogtak az abroszon, de ő azért egész naphosszat konok kitartással és nyugalommal „tanulmányozta” őket. Ha kérdezték, hogy mit nézi az üres lapokat oly merőn és hosszasan, akkor jelentősen elmosolyodott, mint aki biztos a maga dolgában. Mint aki halálosan biztos.

— A terveim — mondotta. — A nagy művemhez készülnek. Sajnos, nem árulhatom el a részleteket. De hisz ez természetes. Hivatalos titok. Nemsokára úgyis beszélni fog róla az egész világ. Nagyszerű dolog, szavamra, nagyszerű és mégis egyszerű. *A nagy alagút*, amelyet a föld középpontján keresztül ásunk és amely így Ausztráliában kerül majd a napvilágra. Persze, pontosan nem állapíthatom meg, hogy merre! Hogyne, majd elárulnák az ellenségnek. Úgyis állandóan kémek vesznek körül.

— A nagy alagút már készül. Ezeknek a terveknek alapján. Szépen halad a munka. Ötvenezer ember dolgozik éjjel, nappal. Kerek ötvenezer ember. Micsoda meglepetés lesz! Óriult meglepetés! Ilyet még nem látott a világ! Mikor a németek kiszállanak a föld másik oldalán és bekerítik az egész mindenséget!

És tovább forgatta a zizegő kartonokat. Ő volt a legnagyobb és legboldogabb ember a pusztuló világban.

A háború pedig vígan dühöngött tovább és egyre több dühöngője került be az intézetbe, ahol hideg vízzel próbálták lemosni lelkükről a vért. Egyszer egy szelíd, kékszemű fiatalembert hoztak be, aki rajongástól átszellemült hangon hirdette mindenki-

nek, hogy ő Krisztustól kapott üzenetet, amely a vérontás be-
szüntetését parancsolja. Mindenáron össze akarta hívni egy
nemzetközi kongresszusra az összes országok uralkodóit és had-
vezéreit, hogy az örvendetes üzenetet személyesen tudomásukra
hozza. Mert így parancsolta Krisztus. De csak az intézetbe tudott
bejutni, ahol a mérnök úr hűvös leereszkedéssel fogadta, meg-
hallgatta és a vállára téve kezét, kijelentette, örülség az egész,
mondjon le róla, mert különben az állam érdekében kénytelen
lesz erősebb rendszabályokhoz nyúlni. Napokon át vitáztak
egymással, végül úgy kellett őket szétválasztani. Néha éjjel is
átkiabáltak egymásnak az ágyból, fölverve a hálóterem tragikus
csöndjét és békéjét.

A fiatalember, aki a polgári életben borbély volt, lassanként
elcsöndesedett az intézetben. A bibliát olvasgatta egy sarokban,
míg a mérnök úr a kartonjait rendezgette. Mikor a vizit követ-
kezett, a fiatalember szerényen a legutolsónak állt be a sorba
és az orvos fürkésző tekintetére szégyenkezve lesütötte szemét.
Ha kórdezték, hogy van, mindig csak azt válaszolta, hogy jól
őrzi magát és hogy a „rögeszmét” (*most már így nevezte*) lassan
kezdi kiverni a fejéből.

Meghízott, kék szemeiből nem csillogott az előbbi lázas fény
és nagyon szeretett volna már az üzletében dolgozni tovább.
Mindig mutogatta az ápolóknak, hogy milyen biztos már a keze,
nem reszket, jó volna megpróbálni újra a borotválást. Egy nap
meg is engedték neki, fölügyelet mellett. Az intézet udvari bor-
bélya nem jött el és ő boldog volt, hogy végre megmutatja,
mit tud.

Mert a másik borbélyban ellenséget és riválist látott. Meg volt
győződve róla, hogy az ő besúgására hozták be ide. Megbocsátott
neki, mert a biblia ezt tanítja, de azért sírt a lelke, valahányszor
az ajtóban megjelent a *másik* karcsú és elegáns alakja.

Ő kék és fehér csíkos zubbonyban ödöngött, azon divatos
sötét zakkó volt. A fiatal beteg a mérnök urat is borotválni
kezdte. Majd megnyírta bozontos, kerek szakállát. Egymás
szemébe néztek, némán és érezték egymás lehelletét. A fiatal-
ember egy pillanatra megszédült. A keze megremegett, valami
ismeretlen erő meglökte és tekintete a borotva fényes, hideg
acéljára tévedt. A mérnök úr nyaka körül járt a keze és egyszerre
csak azon vette észre magát, hogy görcsösen szorongatja a
páciens torkát. Egy rémes sikoltás, az ápolók már fogták és

vitték a borbélyt, a mérnök úr halásápadtan ugrott fel a székről, az ügyeletes orvos futólépésben közeledett a borbélyhoz, aki félig aléltan, remegő kezeivel hadonászva dőlt le egy padra.

— Mit akart maga, az Isten szerelmére?

A fiatalember kék szeméből a könnyek zápora patakozott és a kétségbeesés hangján dadogta:

— El akartam vágni a nyakát! Meg akartam tőle szabadítani a világot! Nem tehetek róla, meg kellett tennem!

És mint egy nagy, esett veréb, úgy engedte, hogy markos ápolók átcipeljék a dühöngők osztályára, a nagy vaskapun túl.

A mérnök úr már mosolygott, fehér kartonjai fölé hajolva mondogatta:

— Holnap ilyenkor már Ausztráliában lesznek a németek! A győzelem a miénk! Most pedig telefonálni fogok a főhadiszállásra. A nagy főhadiszállásra!

És hosszú katonás léptekkel megindult a fürdőszobába.

Magyarország, 1926. január 31.

35.

LACZKOVICS

Írta: Juhász Gyula

A Generális-kaszáló mögött már lement a nap és a Gréven-huszárok egykori kapitánya az esti szürkületben olvasta tovább kedves Horatiusát. Nem is nagyon kellett az öreg betűket látnia, hiszen elméjében volt a régi római minden sora, kivált az óda, amely a férfivirtust magasztalja:

Iustum ac tenacem propositi virum . . .

Most is ez a vers dübörgött lelke mélyén, mikor hármaskopogás hallatszott szállása ajtaján. Laczkovics kihúzta magát, az ajtó megnyílt és belépett rajta a barát. Csontos pergamenarca, parázsló szeme világított a félhomályban. Homlokon csókolta a kapitányt és szó nélkül helyet foglalt a kis asztal mellett, amely ódon könyvekkel volt telerakva.

— Érik a vetésünk — szólalt meg rövid, beszédes hallgatás után a barát — nyugatról kél a mi napunk, csak bátorság és türelem! A franciaországi változások meg fogják újítani ennek

a földnek színét is. A testvérek száma egyre nő, a legjobb nevek állanak mellénk. Íme, a lista, amely mindent megmond. Kazinczy Verseghy, Szentjóni Szabó, Bacsányi, literatúránk reménységei és ékességei, valamennyien velünk vannak.

A poéták mindig is hívei voltak az új dolgoknak. Cupiditas novarum rerum. Lelkes istenfiak, de nekem inkább kemény legények kellenek!

— Itt van Szentmarjay Ferenc. Itt van Hajnóczy József. Itt van Sigray Jakab.

No, majd elvállik a vallatásnál! Mikor cselekedni kell! Ismerem a magyar szalma lángját, be gyönyörűen lobog és be gyorsan alszik el! Mikor a Gréven-huszárok nevében követeltem az Ausztriai Háztól, hogy a magyar katonát magyarul vezessék, akkor mellettem volt hét vármegye, velem tartott minden igaz hazafi, de mikor a tagadó választ megkaptam, egyedül maradtam a követeléssel. Én azonnal lecsatoltam a kardomat, amelyet az ellenség jól ismert, de a többiek, a többiek azok szótlanus és töltlenül nyeltek egyet és szolgáltak tovább!

A mi ügyünknek most győznie kell, kapitány uram, — dörgött kipirult arccal a barát — mert az egész világ velünk tart és bennünk bízik. Az emberiség ügye ez, az idő is nekünk dolgozik és ha most elulazunk, az utolsó ítélet harsonája se kelti föl többé nemzetünket!

Most olvasom a külföldi tudósításokból, hogy Párisban a Legfőbb Lénynek tiszteletére emel oltárt a Forradalom! Egy új reliquió ez, amely megváltja rabságából a világot és egyenlővé tesz mindeneket!

A legfőbb lény én előttem a magyaroknak istene, annyi szent! — kiáltott Laczkovics és az asztalt döngette öklével — én én csak azért állottam be a kelmetek titkos szövetségébe, mert a magyar szabadságot akarom! és kivívom, ha ott halok is meg! — és öklével a Generális-kaszáló felé mutatott.

— Az ember és polgár jogairól van szó, amelyeket Rousseau ígéje hirdetett és Mirabeauék valóra váltottak francia földön. De ezekhez a jogokhoz jussa van minden népnek és ha a zsarnokság nem akarja megadni neki, akkor felzendüléssel kell megszereznie!

A barát lelkesen és hosszan magyarázott. A társadalmi szerződésről beszélt, a szavojai vikárius vallomását adta elő. Laczkovics türelmetlenül toporzékolt végül és fölsattant a hangja:

— Mindez nagyon szép és ha sikerül, amit én akarok és velem együtt minden igaz magyar, akkor majd mi is nyugodtan gondolkozunk és elmélkedünk, *procul negotiis*. De most cselekedni kell, gyorsan, biztosan és huszárosan kell cselekedni!

Megint három kopogás hallatszott az ajtón, egy daliás ifjú lépett be, az is homlokon csókolta Laczkovicsot és sugárzó arccal mondotta:

— Szentmarjay vagyok! Lelkem repesett, amint hallottam, hogy vitéz kapitány urunk is velünk tart! Nem lehet az rossz ügy, nem lehet az veszett ügy, amelynek ilyen diadalmas és dicsőséges hős is a táborába szegődik!

Laczkovics kinézett a rácsos ablakon, a tavaszi szél pünkösdi rózsák illatát hozta a Generális-kaszáló felől és a takarodó hangját, amelyben fiatal magyar lelkek honvágya zokogott a szabadulás és a szerelem után.

A kapitány megint kihúzta magát, peckesen végigmérte a szűk szobát néhányszor, tekintetével görcsösen kapaszkodott egy nagy aranyrámás képbe, komor szobája egyetlen díszébe, amely a Gréven-husárok egyik fürgeteges rohamát ábrázolta és így szólt, elnézve a szakállas barát és a csupaszképű Szentmarjay fölött:

— Parolát adtam, a magyar ügy számíthat rám életben, halálban. Nem szeretem a konspirációt, nem nekem találták ki, de ha cselekedni kell, engem az elsők közt fogtok látni. De ne feledjük, urak, hogy a fejünkkel játszunk valamennyien! Csak az jöjjön velünk, aki már leszámolt az életével! Én nagyon sokszor láttam a halált és nagyon sokszor kockára tettem a nyakamat! Meg kell mondanom: spionok ólálkodnak körülötünk. Talán már minden késő, talán már Bécsben értesültek mindenről! A falaknak is fülük van és, ki tudja, talán a baráti köpönyeg alatt az ellenség rejtőzik és figyel. *Dixi*.

Mereven és hosszan nézett maga elé Laczkovics kapitány, majd hirtelen és harsányan fölkacagott.

— *Dulce et decorum est pro patria mori* — tette hozzá és mosolyogva veregette meg a szép, fiatal Szentmarjay izmos vállait — ám azért mégis kár lenne, öcsém, ezért a szép fejért!

A Generális-kaszáló fölött vérvörös arcával éppen fölbukkant a tavaszi hold.

Magyarság, 1926. március 24.

Írta: Juhász Gyula

A százötvenedik előadás után egy pillanatra magára döbrent szegényke. De csak egy pillanatra. Eszébe jutott, hogy ő él, hogy az ő élete az övé, sőt még az is eszébe jutott neki, hogy nem él örökké. A művész nő nem sokáig gondolkozott ezen, a gondolkozást különben is fölsőleges fényűzésnek tekintette annyi más fényűzése mellett, amely a mesterségéhez, vagy hogy finoman fejezzük ki magunkat, a hivatásához tartozik. Százötveneszer volt szép, nem is szép, megszépült, hódító, elragadó, elbűvölő, varázsos, csodás, mesés, finom, pazar, előkelő, hogy csak a legszükségesebb jelzőkre szorítkozzunk, amelyekkel bőkezűen elhalmozták kritikusai. Udvarlói, barátai és hódolói viszont virágokkal és ékszerekkel tetézték az elismerést, egész kerteket és egész üzleteket fosztottak ki tiszteletére.

Ő pedig nyugodtan és egykedvűen tűrte mindezt, sőt nagyon természetesen találta. Minden este térdig járt a rózsákban, a tapsban és háromszor ismételte meg énekszámait.

Minden este három órán keresztül élt (ha szabad ezt életnek nevezni) a művészetének és a többi órák az alvás mellett abban teltek el, hogy előkészületeket tett erre az esti három órára. Előadás után halálos fáradtan megvacsorázott, amit inkább soványító kúrának lehetne nevezni. Vacsora után a művész nő lefeküdt, *altatót vett, veronált és Shakespeare szonettjeit*. Állandóan visszatérő álmái voltak, énekelt és nem jött ki hang a torkán, táncolt és a harisnyája lyukas volt. Verejtékezve ébredt föl és azután kezdődött a nappal szenvedése.

Megfürdött, felöltözött, kilovagolt, csónakázott, a korzón végigsétált, interjút és autogramot adott, lefényképeztette magát, énekleckét és angol órát vett, vívott és ötórai teát adott, levelet írt és színházi híreket olvasott, ruhákat próbált és szerepet tanult, végül ismét felöltözött és rohant a színházhoz a saját autóján, hogy megint felöltözzék, fölvonásonként háromszor, a szerepéhez.

Napközben folyton arra gondolt, hogy milyen ház lesz, minden órában telefonon érdeklődött, hogy mennyi az elővétel, folytonosan a szerep mondatai zsongottak fejében, ezek az üres

és kopott mondatok, amelyek a könyökén nőttek ki és amelyeket az utcai gyerekek kiabáltak. Amerre járt, mindenütt a nagy siker plakátjai ordítottak szemébe, minden kirakatban a fényképei vigyorogtak felé, minden újságban a neve meredt rá. A járókelők megfordultak utána, a nők irigyen, a férfiak epedőn és ő mint a saját szobra, mint a tulajdon gicse lejtett tova, édesen, kedvesen, *a maga modorában*.

Észre se vette, hogy már nappal is játszik, előre játszik, magának és magával, ha az étterembe ment, a belépőjét próbálta, ha szabójával összeveszett, a nagyjelenetet ismételte és ha az udvarlótól elköszönt, a finálét csinálta újra. Minden kirakatüveg és minden víztócsa tükör volt a számára, amelyben hirtelenül meglátta egy-egy szerencsés vagy elsietett mozdulatát és mikor előadás után, az öltözőjében egy pillanatra magára maradt, emlékezett rá, hogy volt idő, valamikor régen, amikor nem tapsolták meg, ha a babájával játszott, vagy amikor a tánciskolában együtt lejtette a bosztont partnerével, aki nem bonviván volt, hanem hetedik gimnázista.

A kétszázadik jubiláris előadás estéjén nagy bankett volt, amelyen a szerző mellé ültették. A szerző egészen el volt kábulva a sikertől, amely oly váratlanul érte, mint derült égből a villámcsapás, hiszen eddig csak rövidletű kabarétréfákat írt, a pezsgő is bizsergett benne, a fiatalsága is, és egyszerre csak önfeledten odahajolt a művész nő vállára és derekát átkarolva csókolta belé a mámoros szavakat:

— Szeressen engem egy kicsit, drága szép Masa, nézze, maga, meg én . . .

A művész nő ijedten rebbent föl, majdnem kiejtette a poharat kezéből, amelyben málnaszörp derengett, azután egyszerre a világ legőszintébb és legjózanabb színpadi hangján válaszolt:

— Ugyan, fiam, hova gondol, micsoda csacsiság ez magától? Igazán, okosabb gyerekek gondoltam. Nem érek rá ilyesmire. Most készülök éppen az új szerepemre, kettős szerep, minden felvonásban három átöltözés, csupa sláger, majdnem mindig a színpadon vagyok, érzelmes jelenetek váltakoznak benne a humorosakkal, ez lesz aztán az igazi siker, meg sem állunk a háromszázadik előadásig. Azután turné a vidéken, utána külföldi turné, majd Hollywood, — és a művész nő már nem is a szerencsétlen fiatal szerzőhöz beszélt, hanem az amerikai producerhez, egy alacsony, köpcös, kopasz és borotvált majomkirályhoz, aki úgy

nézett végig az egész társaságon, írókon, művészeken, mint valami jóllakott öreg kajmán a szűnyogokon, amelyek körülötte muzsikálnak.

És a művésznő, a csillag, a tünemény, az édes, a drága, egészen újszerű mozdulatokkal lebegett az autójába, hogy az új operett első fölvonásának prózáját az ágyában mégegyszer átvegye a holnap első próba előtt.

Délmagyarország, 1926. december 8.

37.

ALKALMATLAN

Írta: Juhász Gyula

A háború végén — kezdette barátom, a költő, — magam is sajnáltem már, hogy kihagytak a nagy verekedésből. Nem voltam én soha fölmentett, mint például a hentesképű, kopasz Irikus, aki háromszoros hurrával üdvözölte Vilmos császárt, én egyszerűen alkalmatlan voltam, ami már kényelmetlen kezdett lenni, különösen bizonyos nők előtt. Végre valahára mégis csak bevettek, az utolsó pótsorozáson, de úgy, hogy előbb a kecskeméti katonai kórházban fölülvizsgálnak, hogy nem vagyunk-e bolondok? Én ekkor egészen komolyan beteg voltam, egy klinikáról jöttem éppen, ahonnan, mint javultat, a saját könyörgőmemre becsátottak el. Irtózatos fejfájással értem a vidéki kórházba, a lelkem talán betegebb volt a rémségektől, a magyar vőgzet szelétől, mint a testem. A szűk ispotály tele volt minden nemzetbeli szimulánsokkal. Nagyszerű prakszis fejlődött már ki ebben, az elméleti és gyakorlati ideg és elmekórtan valóságos titkos tanárai lettek itt igen sokan.

Én elfoglaltam kijelölt ágyamat és egész nap ott gubbasztottam a szélén, a bibliát és más érdeemes könyveket olvasva.

Különösen a *Jób könyve* illetett igen a lelkem állapotához. A szimulánsok társas életet éltek, kártyáztak, iddogáltak és nem csupán a betegséget szimulálták, hanem a hazafias fölháborodást is. Azon háborodtak föl ezek az elszánt férfiak, hogy az angolok, ahogy a cseheket finom iróniával elnevezték, milyen gyúván és áruló módon viselkednek a becsület mezején. Talán

nem is volt képmutatás ebben a vádban, lehet, hogy egyik-másik mélyen és őszintén átérezte szavainak igazságát. Vannak szimulánsok, akik betegebbek, mint a valódi betegek. Velem nem törődtek, engem olyan szimulánsnak tekintettek, aki szégyenli magát.

— Hát csak hadd szégyenelje magát — gondolták igen helyesen és békében hagytak. Mindössze annyi történt, hogy az egyik állandóan megitta a fekete kávémat, amit csajkában hoztak minden reggel és amelyet én érintetlenül ott hagytam.

— Csekélység — gondoltam — csak hadd fogyassza el egészséggel, hát ha ez jól tesz majd az idegeinek. Mert akkor már régen az volt a jelszó, hogy a háborút az idegekkel kell megnyerni, a nervus rerumról nem beszélve.

Egy álló hétig kallódtam a kórházban, míg végre hosszas könyörgés után, az orvos színe elé kerültem. Az orvos gyorsan és közönyösen elvégezte a szokásos vizsgálatot: megnézte a szememmet, megkopogtatta a térdemet, megkérdezte, hogy hanyadika van ma és azután minden lírai árnyalat nélkül bemutatta az írónak az eredményt:

— Minden katonai szolgálatra alkalmatlan.

Megdöbbsentem, szinte könny szökött a szemembe ezekre a komoly és kemény szavakra. Hát olyan beteg vagyok én, valóban? *Még most se* kellek nekik? De nem igen volt időm hamleti töprengésekre és wertheri világfájdalomra, egy őrmester nyakon ragadott és vitt a másik szobába, ahol, mint a selejtes holmik egy nagy áruháza zugában, félig meztelen alakok éktelenkedtek, a monarchia összes nyelvein lármázva. A dantei pokol egy új köre volt ez, a világ háborújának egy távoli szöglete, gyorsan magamra szedtem ruháimat és siettem az ágyamhoz, a gyér holmit összeszedni és elbúcsúzni e falaktól. A szimulánsok javában keverték a kártyát, dühösen, keservesen játszottak, egy kicsit az életükkel is és amikor engem megpillantottak, jelentősen összenéztek. Nem mondhatom, hogy valami sok melegség és kedvesség lett volna a tekintetükben. Azt hiszem, csak ennyit mondtak magukban:

— Ennek sikerült megszabadulni, a gazembernek! Ennek sikerült!

Még valami jelentkezés volt hátra a városházán, valami utazási engedély kiállítása, az őrmester kísért bennünket, engem és egy toprongyos, mezítlábas törpét, akinek hosszú, piros toll volt

a lynkus süvege mellett. Afféle falu bolondja lehetett az istenadta, természetesen szintén alkalmatlan. Együtt mentünk végig a város főterén és mikor az állomáshoz értünk, a törpe magasra dobta süvegét örömeiben, hogy hazamehet libapásztornak a legelőre. Nekem majd meghasadt a fejem, úgy fájt, belső zokogás fojtotta a torkomat, úgy éreztem, hogy már semmi keresnivalóm sincsen ebben az életben és ebben a világban. Neuraszténiám a téboly rémeivel viaskodott, úgy állottam dideregye és elhagyottan a bolond mellett, mint egy megvert gyermek és még láttam, amint fura bajtársam az induló vonat ablakából vihogva és makogva, túláradó boldogságában lengette felém a pirostollas süveget, amely lassan eltűnt a messzeségben.

Magamra maradtam a kétségbeeséssel.

Magyarország, 1926. szeptember 5.

38.

AZ UTOLSÓ ÍTÉLET

Írta: Juhász Gyula

Májusi délelőtt volt, az egész osztály csillogott a napsütésben, amely aranyfoltokat vetett a falon függő természetrajzi képekre, az oroszlanra, a tigrisre, az elefántra, a zsiráfra és a fiahordóra. A második pad szélén ültem, a kiskatekizmus fölé hajolva, mellettem Daka rendezgette színes üveggolyóit, előttem Kosóczky magyarázta Hubacseknek a tegnapi verekedés részleteit. Én isteni félelemmel vártam a tisztelendő úrra és attól féltem, hogy a számtani föladatomban megoldását nem fogja helyesnek találni Vass Mátyás tanító úr. Az egész osztály zsongott, mint a méhkas, néha egy katekizmus repült a levegőben és a vigyázó éles hangja sívított végig a fülledt levegőben:

— Az egész osztályt föl fogom jelenteni!

A méhkas zsongása egyszerre elnémult, a főtisztelendő úr, szép szál ember, hóna alatt nagy fekete könyvvel, megjelent. Én gyorsan keresztet vettem. Istennek ajánlottam lelkemet és mégegyszer gyorsan átfutottam az ismétlést *a megigazulásról és a négy utolsó dologokról*. Egy légy repült el felettünk a halálos csöndben komor, ünnepélyes zümmögéssel, mialatt a tisztelendő úr sokáig keresgélt a fekete-piros noteszben, néha fölpillantott,

farkaszemet nézett az osztállyal, én elpirultam és elsápadtam belé (nagyon szigorú ember hírében állott), majd letette a noteszt, ég felé emelte tekintetét, az egész osztály föllélekzett. Csala odasúgott a szomszédjának; magyarázni fog. Valóban úgy lett, a főtisztelendő úr megköszöri a torkát egyszer-kétszer és beszélni kezdett *az utolsó ítéletről*.

Daka nyugodtan folytatta tovább az üveggolyók seregszám-láját, én pedig karbatett kézzel hallgattam a tisztelendő urat, aki fölemelte hangját, mely úgy harsogott egyik saroktól a másikig, mint a végítélet harsonája. Kis szívem rémülten dobogott, amint az utolsó ítélet borzalmi rendre föltáruultak lelki szemeim előtt, a halottak föltámadása, a szigorú Bíró megjelenése, a bűnök föl-olvasása és a kárhozat, amely örök lángjaival elnyeli a boldog-talanokat.

A főtisztelendő úr hosszú szüneteket tartott, majd még emel-
tebb hangon folytatta:

— És nem tudjuk a napot és az órát, mikor az istennek fia eljön az ég felhőiben, ítélni eleveneket és holtakat. Lehet, hogy sokára, lehet, hogy nemsokára, lehet, hogy holnap, de lehet, hogy ma, ebben az órában . . .

És éppen ebben a pillanatban hirtelenül elborult a terem, a nap felhő mögé bújt, az oroszlán, a tigris és az elefánt meg a többi vadak komoran tekintettek le rám a falról, a fekete-ezüst feszület mintha megmozdult volna a tisztelendő úr feje fölött, borzongás futott át rajtam, alig mertem lélekzetet venni a nagy félelemtől.

— Lehet, hogy ma, ebben az órában — ismételte túlvilági zengéssel a tisztelendő úr és ebben a pillanatban tompán megdördült az ég. Szerettem volna befogni a fületem, de nem mertem. A csengő éles berregése ébresztett föl a valóságra, amely jótékonyan jelezte, hogy vége az órának, de még nincsen vége a világnak.

Nagyon sokáig, igen nagyon sokáig éltem abban a várakozásban, hogy az utolsó ítélet kezdődik és hogy minden órában eljöhét. A trombita vagy a harang hangjára remegve kémleltem az eget, hogy felhők között nem jelenik-e meg az Ítélet arkangyala?

Felőle álmodtam minden éjjel, kis életem bűneiért vezekeltem állandóan, míg végre hallottam, amint a nagyok egymás között megvitatták, hogy Falb Rudolf *a jövő esztendőre* jövendöli a világ végét. Ekkor egy kissé mégis csak megnyugodtam.

Pesti Napló, 1926. november 21.

Írta: Juhász Gyula

A gyógyintézet udvarán ült, a harsogó napsütésben. Feje vászonkendővel átkötve, hogy eltakarja hiányzó félfülét. A fehér-kék csíkos intézeti ruhában olyan volt, mint a többi beteg. Csak a szeme élte még a régi külön életét, sötét, kereső és szerető szeme, amely egy rendkívüli lélekről árulkodott. Ez a szem bizalmasan és jóságosan tapogatta a dolgokat, testvéri örömmel itta a fényt és szerelmes ámulással legelt a felhőkön és néha mintha túl látott volna a dolgokon.

Csendesen és szeliden pipázott Vincent a padon, bámulta a füstöt, amely, mint Ábel áldozatja, szőkén, egyenesen a mennybe ment. Körülötte csonka és béna lelkek vánszorogtak és dadogtak, sírtak és üvöltöztek, mindegyik a maga üres mélységeibe merülve, a maga nyomorúságát vagy boldogságát teregetve a napra, de az mind nem zavarta őt, tanulmányfejeket és különös mozdulatokat látott bennük, gyűjtötte, némelyiket meg is örököltette, ha jó órában került elébe. Mert művész volt Vincent, Isten kegyelméből.

Már pedig nem lehet e földön olyan ínség és olyan nyomor, amelyből a művész ne tudna valami hasznot hajtani. Vincentnek éppen az volt a legnagyobb bánata, hogy érezte a végső letörés előszelét. Ez ellen tiltakozott egy ideig, viaskodott az ismeretlen támadóval, mint Jákob az Istennel, de ereje egyre gyöngült, keze már remegve fogta az ecsetet és szemei előtt sokszor elborult a fény és összeszaladtak a vonalak. Az utolsó vásznat a borotvájával vágta át, az egész olyan volt, vérző színeivel, mint egy eltévesztett öngyilkosság áldozata, szegény.

Az egyik beteg nagytűt üveget tartott a nap felé s várta, hogy az alája tett papírlap meggyulladjon. Hirtelen sárga láng lobbant.

— A nap nyila — mosolyodott el Vincent, — magam is ezt akartam mindig, nyilazó fényt, hogy tündököljön a vászon, hogy égjen rajta minden. Égett és én elégttem!

Gachet doktor közeledett feléje, az alacsony termetű, kedves, kecskeszakállas orvos, az egészség maga, aki a betegséggel parolázik mindig.

— Hogy vagyunk, Vincentkém? — harsogott és mosolyogva a beteg szemébe nézett. Fehér köpenye meleg, derús fényfolt gyanánt csillogott a sok csíkos ruha között, amelyek nyugtalanul imbolyogtak az udvaron.

Vincent nem tudott mit válaszolni erre a mindennap megismélt kérdésre. Mint a tetten ért rossz gyerek, állott az orvos előtt, aki tovább mosolygott.

— Gachet doktor jobban tudja, mint én — válaszolt végre és lemondóan intett az egyik kezével, míg a másikkal a kabátja zsebében valamit idegesen szorongatott. — Az élet majd csak elmúlik, jó orvosom, de a művészet, az talán még odaát is gyötörni fog. A képek, amelyeket nem bírtunk megfesteni, visszajárnak. Miért is beteg a művész? A jó Giotto is beteg volt már, tőle örököltük a bajt. Én mindig csak kerestem, a dolgok lényegét, a lelküket, a mélységüket, az örvényeiket, pedig a vászon csak felület, úgy bizony. A fél fületem levágtam kfnomban, holott a két kezemet akartam levágni és a két szememet kiszúrni, ha már hiába erőlködöm velük.

Valamikor régen azt hittem, hogy sikerül megfogni a fényt, voltak szép arlesi napjaim, de a nyugalom, amely a művészet élete, a nyugalom nem jött soha. Mindig magasabb lett a lázam, mindig messzebb ment, amit el akartam érni, ma már látom, hogy elérhetetlen. Legalább nekem az és ennek a nemzedéknek. Nyugtalan az én lelkem mindhalálig — ebben a bibliai mondatban a sorsomat olvasom. Nem bírom az életet, mert nem bírom már a művészetet.

Az orvos megsimogatta a beteg fejét és tovább mosolygott. Gondolta, könnyebb lesz neki, ha kibeszéli magát.

— Maga panaszkodik, kedves Vincentkém, de a képei egyebet mondanak. Mennyi erő, mennyi lendület és mennyi szépség, persze más értelemben, mint a régi mestereknél.

— A szépség, annak már vége. Nincs többé harmónia a földön. A szépséget ma a tanárok tanítják az iskolákban és felnőtt kiskorúak hisznek csak benne. Az élet nem szép és a világ sem az. A munka nem szép és a művészet isteni favágás, keserves, verejtékes és a vége ez.

A borinagei bányavidékre emlékszem, ahol először döbbentem magamra és hivatásomra. Akkor meg akartam váltani a nyomort, prédikáltam és láttam, hogy a munka vallása az egyedül üdvözítő vallás. Magam is munkás lettem, de a dolgomat

nem tudtam befejezni. Volt néhány remek napsütés Arlesban, néhány kiváló barát, a legkülönb ezek között, aki most valahol egy távoli óceán szigetén keresi az Édent, amelyből régen kiűzött bennünket az öntudat. Talán írni kellett volna, Balzac és Zola, azok ki tudták fejezni magukat egészen, könyvek rengetegében, egy új világot teremtve, amely élni fog, ha ez a mienk eltűnt a föld színéről. Mert *ennek* barátom, pusztulnia kell. Gachet doktor, ön orvos, ön bizonyára látja, hogy *ez* milyen gyógyíthatatlannul beteg. Talán Japánba kellett volna mennem, *a rajz vén bolondjának* lábai elé borulni és megtanulni az egyszerűséget, ami a legnagyobb dolog. A dolgok jellemét eltalálni: ez lesz a jövő szépségideálja és ehhez az kell, hogy igazak legyünk. Azt kérdezte Gachet doktor, hogy vagyunk? Köszönöm kérdését, nem-sokára jól!

És most már Vincent is mosolygott, mint az őszi alkonyat utolsó fénye, amely búcsúzik a tetőktől és a fellegektől.

Gachet doktor megnézte a beteg pulzusát, megütötte a térdét, még egyszer megcirógatta a homlokát, néhány vigasztaló szót mondott neki, azután elsietett fehér köpenyében, mint valami kis szakállas angyal a kárhozottak seregében.

Vincent sokáig tétován állott, majd elindult sétálni az udvaron, körbe-körbe, mint az eltéltek. Majd fáradtan leült megint a padra, egy terebélyes beteg, egy bretagnei paraszt mellé. Mindketten pipáztak és az óriás paraszt lamentálni kezdett maga elé:

— Nem engednek haza a földemre, meg akarnak ölni. Az én földem a legszebb a világon, mellette van a tenger. Miért kell itt senyvedni nekem, mikor semmi bajom se volna, miért nem engednek haza, ahol a sós levegő visszaadná a kedvemet?

A két pipa füstje szökén ölelkezett és Vincent látta, amint hatalmas sós cseppek gördültek végig a paraszt arcán. Mikor a bretagnei fölállott, maga elé meredve, olyan volt, mint valami beteg öreg tölgy, amelyet idegen talajba ültettek át. Reves fa, amelyik a gyökereit keresi, szegény.

Vincent fölurrant a nagy, közös hálóterembe. Egy tükörben megpillantotta magát, idegen arc meredt felé. Utolsó önarcképére gondolt és arra, hogy milyen lesz halotti maszka.

Mikor a tompa dörrenésre az ápoló és a doktor fölszaladt, az ágyán elheverve találták Vincentet. A rettenetes puskaporszag betöltötte az egész termet és Vincent fehér-kék kabátján egy nagy folt piroslott. Eszméletén volt, elkényszeredett mosollyal fogadta a megrémült embereket, akik a sebet bekötötték. Vincent a pipáját kérte, amely még ott füstölgött a kis szekrényen az ágya mellett.

— Nem lesz már semmi baj se, kedves doktorom — mondotta és nagyon messzire nézett. Olyan fénybe, amelytől a földi szem örökre lecsukódik.

Magyarország, 1926. november 28.

40.

A DIKTÁTOR HALÁLA

Írta: Juhász Gyula

Márius magánnyomozó lett, miután a detektívek testületéből politikai okok miatt elbocsátották. Nagyszerűen ment a dolga, alig győzte elintézni a legkritkább és legrejtélyesebb ügyeket, de lelke mélyén egy nagy seb tátongott, amelyre nem volt balszam Gileádban. Mindig az járt a fejében, hogy mi lenne most, ha akkor le nem húzzák a siker és előhaladás létrájáról. Márius céltalannak és reménytelennek érezte életét és csak egy gondolat tartotta benne a lelket: a bosszú.

Tudta, hogy ezzel sem segít, csak ront a maga dolgán, de azért nem mondott le róla. Esténként beült a város végén valamelyik kocsmába és egy pohár bor mellett száz furcsa és mulatságos tervet kovácsolt, amelyekkel a felsőbbiséget meg lehetne boszszantani.

Egy este arról értesült a bizalmas emberei révén, hogy a diktátor holnap inkognito a városba érkezik. Egészen pontos és részletes leírását kapta meg az egynapos tartózkodásnak, a diktátor minden útját nyomon követhette a megérkezés percétől az elutazás pillanatáig. Mosolygott magában, boldogan dörzsölte a kezét, pipára gyujtott és már készen volt az egész haditerv, amely a diktátor napját alaposan el fogja rontani.

— Majd én fogok diktálni a diktátornak — gondolta csöndes elégteliséggel és még egy pohár bort ivott.

— Előlem nem lehet elrejtőzni, engem nem lehet félrevezetni és ahogy én akarom, úgy fog alakulni a program. Itt én leszek a rendező.

Még az este munkához látott.

Másnap kora reggel a legszebb álmából verték föl a rendőrfőnököt, hogy sürgős és fontos levél érkezett. A levélben a diktátor egy ismeretlen híve, aki érthető okokból egyelőre nem nevezheti meg magát, az Égre és mindenre, ami szent, kérve kéri a rendőrfőnököt, hogy a diktátor programját változtassák meg, mert azon az útvonalon, amelyet számára kijelöltek, merénylet készül ellene. Az ismeretlen levélíró azt is elárulja, hogy ő milyen útvonalat ajánl erre a célra és kijelenti, hogy ellenkező esetben minden felelősséget elhárít magáról.

A rendőrfőnök látható izgatottsággal olvasta e titokzatos és rettenetes sorokat, arca elsápadt és kigyulladt, de végül is erőt vett magán és igyekezett a helyzet magaslatára emelkedni. Minden eshetőséget megvitatott magában, minden irányban megvizsgálta a dolgot és végül is arra az eredményre jutott, hogy ez a nap élete legnehezebb napja lesz, akárhogy végződik is. Azután összehívta az egész testületet és kiadta a parancsokat. A névtelen levélben ajánlott útvonalat persze éppen úgy elvetette, mint azt, amelyen az eddigi megállapodás szerint kellett volna elhaladnia a diktátornak. Mert amaz is gyanús volt előtte: bizonyosan törbe akarják csalni és végezetül is egy harmadik mellett maradt. Ami biztos, az biztos.

A pályaudvar mellett, egy kis utcában egy közönséges számozott autó várt a diktátorra. Mikor a magas látogató alacsony, köpcös alakja föltűnt az utca elején, hirtelen egy sötét tárgy esett a magasból az autó kellős közepébe. A diktátor, akit csak a rendőrfőnök kísért, egy pillanatra meghátrált, majd gyorsan mosolyogni igyekezett és remegését palástolva sietett az autó felé. Az egyik detektív villámgyorsan fölemelte a sötét tárgyat, amely egyszerű süvegucorpapirosnak bizonyult, benne egy sor nyomtatvány, minden közelebbi jelzés nélkül, csak ennyi: *Cézár, óvakodjál március idusától!* A detektívek rögtön megszállották az ötemeletes épületet, amely előtt az autó állott, de senki és semmi gyanúsat nem találtak.

A diktátor fölényesen mosolygott a levélen és az autóban a világtörténelem nevezetesebb merényleteit ismertette a rendőrfőnöknek, aki úgy tett, mintha áhítatosan figyelne. Pedig egészen

mást figyelt. A következő utcasarkon hirtelenül feltűnt Márius hatalmas alakja, aki levett kalappal, mélyen meghajolva állott. A második fordulónál egyszerre csak egy szemeteskocsi ütközött össze velük. Nagy csődület támadt, a súlyosan sérült kocsist a mentők vitték el és a rendőrfőnök magából kikelve intézkedett, hogy egy másik irányba menjenek.

Mikor a diktátor szállására értek, a kapuban megint feltűnt Márius, megint levett kalappal és mélyen meghajolva. A rendőrfőnök tudata alatt derengeni kezdett valami.

Az elutazás előtt egy órával a város kellős közepén egy hirdetőoszlopon plakátot találtak, amelyen ez volt: *A zsarnok itt van közöttünk, de élve nem hagyja el városunkat!* Pár pillanat alatt óriási csődület támadt a plakát körül, az őrség alig tudta széteszlatni az embereket, és néhány perc múlva mindenki erről beszélt.

Márius a város végén a kis kocsmá piros asztalánál ült és vígan iddógált. A tréfa pompásan sikerült, amit akart, elérte: a rendőrfőnöknek szerzett egy napot, amelyet holta napjáig nem fog elfelejtteni többé.

Szokása ellenére pálinkát rendelt. Ma nem akart azt inni, amit máskor. Úgy nézett végig a kis kocsmá vegyes társaságán, mint valami — diktátor.

— Ma a helyzet ura voltam — és még egy pohár pálinkát kért. Azután újra.

— Éljen, aki meg nem halt! — kiáltotta tréfásan és jelentősen hunyorított. Ebben a pillanatban egy magából kikelt alak rontott be a füstös, zajos helyiségbe, úgyhogy mindenki feléje fordult hirtelen.

— Megölték! — ordította rekedten és elfulladva — megölték a diktátort! Három revolverlövéllyel! A tulajdon két szememmel láttam, a Franklin téren, a Szabadság-szobor előtt! A merénylet kerekét oldott . . .

És tovább akart beszélni, de szavaira az egész kocsmá megzúdult, mint egy felfordult méhkas és az utcáról már hallatszott a rikkancs kakaskukorékolása:

— Rendkívüli kiadás! Rendkívüli kiadás!

Máriusnak leesett az álla, a szeme kimeredt, a gerincén hideg és forróság száguldott végig, a világ elborult előtte, síró és nevető görcsök szorongatták és végül dermedten állott föl, mert az ajtó megint nyílt és egy csoport detektív tartott egyenesen az asztala felé.

— Márius úr, a törvény nevében — szólott a vezető, miközben gyöngéd szigorral a vállára tette kezét — remélem, nem fog ellenállani és nem kell magyaráznom, miről van szó! Kövessen!

Márius fölállott és megindult, mint az áldozati bárány.

— Az értelmi szerző! — suttogták a kis kocsmá vendégei és ujjal mutogattak rá.

Márius nem szabadkozott és nem ellenkezett, megadta magát sorsának és csak azt nem tudta biztosan, hogy mint a szabadság akaratlan vértanúja, vagy mint a haza önkénytelen megmentője fogja-e befejezni fordulatossá életét?

Pesti Napló, 1927. január 9.

41.

HA NEM SZERETSZ . . .

Írta: Juhász Gyula

A doktor úr már évek óta lakója volt az élő halottak házának. Mikor behozták, három ápoló is alig bírta vele. De az első napok dühöngései után lassan elcsöndesedett. Hetekig a szavát se lehetett venni. Egy nagy szerelmi csalódás juttatta ide, az imádott énekesnő hirtelen szakított vele és ő ezt a rettenetes eseményt egy körúti palota erkélyéről proklamálta az egész világnak. Itt benn semmi sem emlékeztette régi szerelmére, csak az állandó tombolások és veszekedések lármája juttatta eszébe azt a világot, ahonnan jött: a színpad világát. De ő előkelően elvonult egy homályos sarokba és ott órákon át maga elé meredve üldögélt. Egy hegedűt hoztak be vele, ettől a hangszertől nem tudott megválni se éjjel, se nappal, ez a hangszer volt minden kincse, minden gondja. De sohase játszott rajta. Ezzel a hegedűvel kísérte azelőtt az énekesnőt. Cremonában vásárolta, a boldog szerelem legédesebb idejében, fiatalon és a legszebb kilátásokkal a jövőre. A doktor úr elnémult, mint ez a hangszer, nem volt többé számára semmi melódia ezen a földön. De mégis, nagy ritkán, késő éjszaka, amikor már a legnehezebb betegek is elcsöndesedtek és az ápoló is elszunnyadt egy pillanatra, a doktor úr terítőjét fejére húzva elkezdett bömbölni, mint az oroszán a magányos sivatagban, mikor a párját hívogatja. Kísérteties hang-

ja végigbúgott a gyéren megvilágított kórtermeken, sokan fölriadtak és bosszúsan mondogatták:

— Már megint rájött a bolondóra!

Az orvosok hiába próbáltak lelket önteni bele, makacsul elnézett fölöttük, a fiatal, szőke orvosnőre különösen haragudott és tőle sohasem fogadott el orvosságot vagy injekciót. Idővel egészen lesoványodott, napbarnította szakállas arcával, kék-fehér csíkos köpenyében olyan volt, mint valami pusztai beduin. Az évek homokja betemette minden emlékét, csak a távol rőt ködéből derengett néha valami felé, egy nagy, igézetes tündöklés halovány árnyéka talán. Olykor operák nevét hallotta, amelyekben az énekesnő diadalait aratta. Nevek, amelyek úgy zengenek, mint a dicsőség és szerelem, boldogan és mámorosan. Ilyenkor fölkapta és lehajtotta fejét, mint a megriadt őz, akit gyilkos csővel célba vettek. És futott messze, hogy egyedül maradjon egy névtelen szenvedéssel, amelynek nincsen szava többé.

Egy nap, éppen új életének harmadik születésnapján, amint a folyosó végén gubbasztott, jelentették neki, hogy látogatója érkezett. Ez volt az első eset oly hosszú idő óta.

A doktor úr morgott egyet, dühösen mérte végig az ápolót, de végre is engedett a gyöngéd erőszaknak és vitette magát a vizsgáló szoba felé. Már nem volt elég ereje az ellenállásra. A vizsgáló szobában minden csillogott, mint a gyémánt. Üvegek alatt rejtelmes műszerek pihentek és vártak az áldozatokra. Az ablak előtt, amely a sárga fényben elomló kertre nézett, hatalmas alak állott, fekete selyemben. A haja tündökölt a napban, az ajka virított. Ő volt, az énekesnő. Egy kissé a részvét hozta ide, a jóság és irgalom homályos vágya, egy kissé a hiúság izgató érzése, egy kissé valami kötelességféle. Maga sem tudta egészen, miért jött tulajdonképpen? Mellette, hófehér köpenyben, ősz fejjel és mosolygó szemekkel a híres tanár állott ünnepélyesen.

— Nándor, kedves jó, drága Nándor! — és már kitárta karjait a nő, mint valami nagy ária végén, amelyre a tetszés vihara dübörög.

A doktor úr valami lehetetlenül üres és merev tekintettel keresztülnézett rajta, mintha egy ismeretlen világba révedne, az ujjaival unottan babrált a kék-fehércsíkos daróc gombjaival, azután gyorsan és dühösen hátat fordított a napnak és a nőnek, mindennek s már topogott kifelé. Az ajtót úgy csapta be, mint a pokol kapuit és a hosszú, néptelen folyosón ment vissza a homá-

lyos sarokba, egy szó nélkül, mintha semmi se történt volna. Az énekesnő és a tanár összenézett. Az énekesnő szemében valami ritka gyöngy ragyogott e pillanatban.

— Ezt előre láttam, asszonyom, ezen már nem lehet segíteni — mentegetőzött a tanár és egy szakszerű előadásba kezdett.

. . . Aznap este, lefekvés után a doktor úr fölült ágyában, elővette a párnák alól a hegedűjét, végtelen gyöngédséggel állá alá tette, majd megcsókolva a vonót, remegő kézzel játszani kezdett. A betegek lassan fölfigyeltek, még az örökké nyugtalanul rikácsoló lengyel király is elhallgatott. A nagy, homályos teremben fájdalmasan és édesen viharzott egy nagy, mély szenvedély zenéje:

*Ha nem szeretsz, úgy én szeretlek
S ha én szeretlek, jól vigyázz!*

Az Operában ez este fátyolozottan énekelte Carment valaki.

Magyarország, 1927. május 22.

KISREGÉNYEK

ORBÁN LELKE

I.

Végyár főterén ketten rótták szokásos esti útjukat a gimnáziumtól a patikáig és vissza. Hűvös szél fúj a közeli hegyekből, az ős első lehellete. A két férfi keveset beszélt, a napi témákat már kimerítették, Végyáron különben is évszámra sem történik semmi nevezetes. A nagyvilág olyan messze van innen, hogy ők néha már álomnak gondolták az egészséget. Itt csak az életnek az a szenzációja maradt számukra, hogy a nap fölkel és lenyugszik, a nyárra ős jön, a napok lassan múlnak, az évek gyorsan. Ez utóbbi elszomorította, de meg is vigasztalta őket.

— Múlik az élet, pajtás — jelentette ki hosszú hallgatás után az öregebbik, Szimák Zoltán gimnáziumi rendes tanár és agglegény.

— Múlik az élet, de örök a robot — tette hozzá kollégája, Orbán Gergely, aki már öt év óta helyettes tanár és Végyár a harmadik állomáshelye.

Azután megint elhallgattak, Szimák tanár úr nagyokat sóhajtott, Orbán tanár úr utolsó cigarettájára gyújtott. Mellettük tehének mentek el, közönyös tekintettel meredve rájuk, rajtuk kívül más élő nem is igen mutatkozott. Végyáron este korán lefekszenek az emberek, mert drága a világítás és mert nem érdekes hiába ébren tölteni az időt, amely alváásra való. A kis város egyetlen vendéglőjében is gyéren pislogott a lámpa, a sötétben a hajdú és az írrok iddogáltak a rendőrkapitánnyal, aki ebben demokrata volt, de különben büszke nemesi származására és arra, hogy az érettségin megbukott.

A gimnázium nem örvendett valami nagy népszerűségnek, a parasztok főlöleges fényűzésnek tekintették, inkább még egy kocsmát szerettek volna, az urak pedig, számszerint tízen, haragot tartottak a tanárokkal, részint mert szigorúan bántak a fiaikkal, részint mert nem igen jártak társaságukba.

A járásbíró már kigolyózási indítványt is tett ellenük a Komjáthy-körben, amely annakidején irodalmi társaságnak indult és rövidesen kártyakompánia lett. Ebben a körben lapokat is lehetett olvasni és a fővadász úr itt szokta kipihenni a zöld

dívánon erdei kalandozásait. De egy idő óta alig lézengett itt valaki, az urak a szőlőhegyek pincéibe vonultak, magányosan vagy társaságban és a borban kerestek és találtak orvosságot az unalom ellen, amely egész Végvárra ráborult.

A két kolléga hosszas tűnődés után elhatározta, hogy vacsorázni fog, betértek hát az egyetlen vendéglőbe, megették az egyetlen rostélyost és hécsi szeletet, azután jó éjszakát kívántak egymásnak.

Kávéház nincs az egész városkában, sétálni sem lehet a dühöngő szél miatt, tehát kiki hazafelé tartott. Mikor a fiatalabb befordult abba a keskeny kis közbe, amelyben a hagyomány szerint Vak Béla meghalt, szembe találkozott Polyák Alajossal, a pirósképű, fehérszakállas öreg rajztanárral. Polyák igen jókedvű volt, az egyik szőlőből jött, ahol adótárnok barátjának, a kis köpcös Borókának névnapját ünnepelték.

— Szeryusz, kartárs! — riadt föl derűsen Polyák Alajos — csakhogy végre már téged is lehet látni egyszer! Tudod mit, eljössz hozzám egy kis finom italozásra, hiszen úgyis tartozol ezzel a vízzel! Csak semmi kifogás, mi téged mindig tárt karokkal várunk. Bemutatom neked a két lányomat, nagyon szeretnének már megismerni, annyi sok szépet hallottak rólad!

Orbán Gergely igen kényelmetlenül érezte magát, szabadkozott és csak hosszas tárgyalás után tudott menekülni, miután megígérte, hogy holnap, vasárnap délben okvetlenül tenni fogja tiszteletét.

Fáradtan és szomorúan nyitott be alacsony, nedvesfalú hónaposszobájába, meggyújtotta a petróleumlámpát és körülnézett, csodálkozva, mint a hajótörött Robinson a szigeten. Ócska ágy, rozoga almáriom, kis asztalka és egy szék: az asztalon könyvek, néhány klasszikus és modern író művei, a falon két olajnyomat és pár reprodukció: ez volt egész világa. Künn dermesztő sötét és néma éjszaka, a tót bakter kiáltja csak az órákat egyhangú kántálással és ő minden áldatlan este elgondolta a csöndben és magányban, hogy került ő ide, hatvanhat forint és hatvanhat krajcárért tót gyerekeket latinra és magyarra tanítani, ő, aki az egyetlen az elsők sorában volt, a tanárok és az ifjúság kedvence, ő, aki Párizsba indult és akkor a másik, szép, nagy városra gondolt, ahol lassan elmúló fiatalsága boldog és termékeny idejét töltötte és egy színésznőbe volt szerelmes és erre szép csöndesen előveszi a második osztály magyar gyakorlatait és javítani kezdi

Stefanik Lajos tanuló dolgozatát. „A macska nyávog, a kutya ugat.” És utána elolvass egy éneket Vergiliushól. „Ulularunt vertice nymphae . . .”

II.

Másnap nehéz szívvel ébredt, kopottas, de tiszta ferencjózsefét öltötte magára, a templomba vezette az ifjúságot, ő maga az utolsó pad félhomályában foglalt helyet, Kempis Imitatióját olvasgatta, templom után Szimákkal kísérták az országúton a magyar határkőig, végre délben, ígérete szerint, beállított Polyákékhoz. Nagy társaság volt már együtt: az adótárnok, aki még tegnapi mámorát sem aludta ki és kétértelmű adomákkal igyekezett mulattatni a szegény háziasszonyt, ott volt a mizeriek patikusa, két tanító és természetesen a két Polyák-leány. Mindkettő hegyesorrú, szeplős, az egyiket házias erényei, a másikat zongorajátéka miatt minden új helyettes tanárnak áradozó dicsérettel ajánlotta Polyák Alajos. Az öreg rajztanár a család és a tanítás áldozatának tekintette magát, akiben a művészt megölték a gondok, állandóan a mártír pózában járt-kelt, Székely Bertalan barátságával dicsekedett és a Mohi csata című nagyszabású, de bevégezetlen olajfestményét mutogatta, amely az ebédlő falán sötétlett, mint a mester egyetlen alkotása.

— Nem érdemes befejezni, minek? Itt nem kell művészet, itt csak megdögleni lehet — lelkendezett és szemei könnybe lábadtak, szép, ősz szakálla lengett és egy hajtásra kiitta az ötödik pohár pálinkát, majd gyorsan újra töltött.

Orbán Gergely riadtan nézett föl rá, mintha csak hirtelen magát látná, egészen öregen és letörten, és valami szédülésfélét érzett a nehéz szivarfüstben, az italok rengetegében.

Aranka, aki apja szerint művészlelkét örökölte, leült a zongorához és egy divatos operett keringőjét kalimpálta olyan áhítattal, mintha a Mondschein-szonáta volna. Majd egy magyar ábrándba kezdett, minden átmenet nélkül.

Az adótárnok úr politikai programját fejtette ki, a két tanító az államosítás előnyeit és hátrányait magyarázta Mickának, a másik kisasszonynak, aki Orbán Gergelybe iparkodott eredmény nélkül belediktálni még egy pogácsát és egy pohár konyakot. A mama szegény Polyák Alajost próbálta lebeszélni a további ivásról, de ő Orbán Gergelynek, a legkedvesebb kartársnak és

leányainak egészségére emelte három poharát. A helyettes tanár kollégiális részvétellel fogadta ezt az egész meddő erőlködést, amelyet a család kifejtett és valami szörnyű céltalanság és idegesség érzése fojtogatta.

— Szegény, szerencsétlen emberek, és én szegény, szerencsétlen — gondolta magában és akaratlanul is a pohár után nyúlt. Váratlanul még egy vendég érkezett: Jánosik főerdész, aki lelkesedezve szorongatott egy pesti újságot a kezében. Gyorsan egy pohár sört kért, megtörölte homlokát és szólt:

— Tudjátok, mi történt?

— Halljuk, halljuk — kiáltozták kórusban.

— Hát most olvasom éppen, hogy a kis Pehacsek agyonlőtte magát Liptón.

— Istenem, istenem! Rettenetes! Borzasztó! No de ilyet, no de ki hitte volna?

— Előbb-utóbb ez lesz a vége: megmondtam már tavaly, mikor elhelyezték. Én megmondottam.

— Nagyon könnyelmű volt szegény, hiába figyelmeztették. Ha itt maradt volna, én embert faragtam volna belőle.

Ezt már a házigazda mondotta, még egy poharat töltve erre a nagy ijedtségre. A kis Pehacsek ugyanis elődje volt Orbán Gergelynek és hol az egyik lánynak udvarolt, hol a másiknak. A helyettes tanár a zongora fölé nézett, ahol elődje fényképe függött fekete keretben, elegáns, borotváltképű, mosolygó fiatalember.

Szinte támolygott, mikor a napfényes utcára ért, és úgy érezte, hogy temetőben botorkál, kereszttek és koponyák között.

III.

Szimák Zoltán már négy éve tanított Végváron, ami nála egészen szokatlan jelenség volt. Húszéves tanári pályáján eddig még nem vitte ennyire sehol. Megszokta, hogy minden esztendőben átelyezzzék, hol hivatalból, hol a saját kérelmére. Fájdalmas büszkeséggel hirdette, hogy ő Magyarország összes gimnáziumait végigtanította, kivéve a fővárost, amelyet különben sem szeretett és a nagyobb vidéki állomásokat. Tanított a piaristáknál, a premonstreieknél, a bencéseknél, a cisztercieknél, mint világi helyettes, tanított királyi intézetekben. Nem csupán *a hivatalnak*

packázásai úzték őt egyik helyről a másikra, az ország egyik végéből a másik végébe, de valami belső nyugtalanság is, valami rejtelmes vándorösztön, mint a költöző madaré. Szimák Zoltán boldogtalannak született és ebből a sorból végre is kénytelen volt programot csinálni.

— Boldog vagy, ha boldogtalan lehetsz — mondotta neki Orbán kartársra, aki egyúttal egyetlen barátja is volt neki az életben.

Szimákot, az öregedő agglegényt, vonzotta a fiatalabb Orbán, akinek még álmai és törekvései voltak, amikor Végvárra került.

Orbának eddig egy nagy szenvedélye volt: a könyvek. Az élethez nem sok tehetséget érzett és ebben Szimákkal meg-
egyeztek.

— Tudod, pajtás — mondotta Szimák, miközben kerékpárját tatarozta az alacsony, mestergerendás szoba közepén, amelynek ez a jármű egyetlen dísze volt — mi nem valók vagyunk az életbe, csak az iskolába. Mi sohasem fogunk kinőni az iskolapadokból. Tanárnak csak az való, aki mindig gyerek tud maradni. Az élelmes és erős emberek menjenek bankárnak vagy mészárnak. Mi maradunk a favágásnál. Mert, hogy ez a mi tanításunk csak szellemi favágás, az egészen bizonyos. Úgy sajnálom a szegény fiúkat, hogy meg kell nyomorítani őket azzal a nyelvtannal, meg azzal a sok kötelező olvasmánnyal. Bár, ami engem illet, én, ha csak lehet, könnyíték rajtuk. Az én osztályomban nem erőltetik meg magukat a nebulók. Ezért nem szeretnek engemet a főigazgatók. És ezért fognak engem jövőre innen is áthelyezni Trsztenára. Ott még nem voltam, pajtás. Pedig szeretnék egyszer végképpen megnyugodni. Ezt a fészket megszoktam, a talajviszonyok kedvezőek, az emberekkel nem törődöm. A diákok mindenütt egyformán rosszak és kedvesek. Már ki is réztem végső pihenőm helyét az új temetőben. Nagyon szép, barátságos kis hely, vadrózsabokor fog nőni fölötte, mint az édesapám sírján Dombóváron.

Orbán Gergely vigasztalni próbálta öreg barátját, akinek szelíd kék szeme nedves lett az emlékezéstől, de maga is nagyon el volt keseredve. Ma öt órát sóztak a nyakába és holnap megint öt órája lesz, hónap vége is van, pénze semmi és kérvényét, amelyben valami kultúrgócba való áthelyezésért esedezett, a legridegbben utasították vissza a minisztériumban. Ellenben Prikulics Józsefet, aki tagja volt az urak kongregációjának és sógora a

tankerületi főigazgatónak, Pozsonyba helyezték át és egyben rendes tanárrá nevezték ki.

Helyette Malik Márton fog jönni és ez újabb veszedelmet jelentett Orbán Gergely számára, mert Malik egyetemi évei alatt együtt volt vele nevelőtanár egy országgyűlési képviselő magániskolájában.

Malik addig fondorkodott az igazgatónál, amíg az elbocsátotta Orbánt, azzal a megokolással, hogy túlságosan sokat olvas és nem elég erélyes a fiúkkal szemben. Azóta Malik karriert csinált és Végvárra csupán azért helyezték át, hogy, mint lelkes és erélyes kongregációs, figyelemmel kísérje azokat az aggasztó jelenségeket, amelyek némely tanár és az ifjúság viselkedésében mutatkoznak. Különösen Orbán Gergely volt gyanús, aki a templomban a diákmise alatt profán könyveket olvas és nem térdepel szabályszerűen.

IV.

A Kálvária-dombon sétálgattak alkonyat felé és nézték az alattuk elpihenő városkát, amely így, messziről, egészen barátságosnak látszott. Az ódon baptisztérium, amely még az Árpádok korából maradt itt, sötét, mohos falaival ünnepi komolysággal rajzolódott az égre, a kis házak mint csendes, békés nyáj hevertek körülötte, az alkonyat megnemesítette és megszelídítette a vaskos és rideg valóságot, mint az emlékezet az élményeket.

— Milyen szép lesz ez a Végvár Trsztenán — sóhajtotta Szimák Zoltán és rákönyökölt hosszú, kampós botjára, mint Izsó Miklós búsuló juhásza — és minden város és minden falu szép volna, ha nem lagnának bennük emberek. Azért szeretek én, pajtás, erdők és hegyek között csatangolni és azért volna legjobb kivándorolni az Újvilágba, prerik és pampák szűz földjére, vagy Tahitiba, vagy Samoába, ahol még nincsen tanterv és főigazgató. Igaz, neked elárulom, nagyon szomorú voltam az este. A malomkertben sétáltam, gondoltam, erre senki sem jár és az egyik bokor mögött, egy padon, Pinkalszkyt, a hetediket találtam, nem egyedül, ezt gondolhatod. Bátran és vígan csókolózott egy széke hölgygel, tudod, én úriember vagyok, nem árulom el, hogy kivel, csak annyit mondok, hogy véletlenül meg ne kérd a Polyák valamelyik lányának a kezét. Hát látod, pajtás, ez szép volt, én ugyan nem sok okos dologra tanítottam ezt

a Pinkalszkyt, de ő azért magától is megtudta, amit én hiába szeretnék már.

— Hogy tudnak csókolni ezek a fiatalok! Hát erről lekéstem, annyi bizonyos. Most már csak az van hátra, hogy nyugdíjba menjek, de még legalább öt évig tanítani kell. Az éjjel nem tudtam aludni, nagyon fáj a szívem és meggondoltam magam. Mégis csak folyamodom az áthelyezésért. Mert vagy azért se helyeznek át és így is jó lesz, vagy pedig odahelyeznek, ahova én kívánom. Nagyon kérek, írj egy szép, okos folyamodványt, említsd meg a talajviszonyokat, amelyek egészségemre kedvezőtlenek és elsősorban Losoncot, másodsorban Dombóvárt kérd a nevemben. Így talán mégis elérem azt, hogy ott halhatok meg, ahol születtem. Ez lenne az egyetlen, amit akartam és elértem életemben.

Orbán Gergely megígérte, hogy olyan kérvényt szerkeszt, amely még egy kőszívű miniszteri tanácsost is meg fog hatni és ezzel megindultak a város felé. Útközben találkoztak Polyák Alajossal, aki teljesen elázva baktatott a szőlőkől haza, de előbb még be akart térni a Komjáthy Kör helyiségébe, hogy megmondja a magáét a város urainak. Mert a főjegyző kegyetlen tréfát űzött vele, egy pesti ismerősével levelet íratott, mely szerint a Szépművészeti Múzeum meg akarja vásárolni a Mohi asztalt, hogy „... az a nagybecsű mű is a nemzet tulajdonába menjen át”. Polyák Alajos első örömben és ámulatában nagyot ivott a medve bőrróro, majd, amikor megtudta a turpisságot, még mélyebben nézett a kuncsó fenekére.

Nagynehezen rábeszélést, hogy menjen haza és feküdjék le, az egész úton harciasan hadonászott a karjaival és makacsul ismételte a járókelőknek:

— Az utókor majd elégtételt fog szolgáltatni nekem. De hol leszek én már akkor!

— Múlik az élet, örök a művészet! — sóhajtotta minden meggyőződés nélkül Szimák Zoltán és az égre nézett, amelyen éppen akkor gyúltak ki az első csillagok.

V.

— Gyerünk külföldre — mondotta egy nap ebéd után Szimák Orbánnak, amint az iskola porától tikkadtan és az ötórás robottól fáradtan ültek a vendéglő mélyén.

— Jól van, gyerünk — felelte a másik — egy kis külföldi tanulmányút nem árt, a kormánytól úgylis hiába kérem.

Ez a külföld persze nem messze volt tőlük, a magyar határ ide három kilométer, és az első idegen város mingyárt ott van, egy ugrás [az] egész.

Megindultak és fölszabadult lélekkel poroszkáltak az országúton. Szimák tele tüdővel szította a friss levegőt, az útszéli fészület előtt mélyen kalapot emelt, majd a határkőhöz érve szépen leült rá és úgy nézte az eltávolodó kis várost, mint Máriaus Karthago romjait.

— Mondd csak, pajtás, nem érzed néha, hogy jó volna elszökni magadtól? Én mindig ezt érzem. Állandóan bánt valami, gyötör és megaláz, pedig nem vagyok rossz ember. Soha nem ártottam senkinek, soha nem vettem el senkitől semmit.

— Úgy látszik, mégis csak bűnös vagyok. Talán az a bűnöm, hogy gyöngé ember vagyok és talán ez az igazi nagy bűn ezen a világon. És a másik, hogy céltalannak látom az életemet. Nézd, ezek a hangyák milyen buzgalommal túrják a földet és hallod, az a fekete rigó milyen lelkesen énekel a törpefenyők közt? Munka és temetés: ez kellene. De én csak robotolok és tengődöm. Irigylem a költőket, azok legalább megörökítik a szomorúságukat és a nyomorúságukat. Én csak átkínlódom őket. Borzasztó gondolat: egy hosszú életet leélni, mindig ugyanazokat a helyesírási hibákat javítva és hiába javítva őket . . .

— És az életünk helyesírási hibáját a sors könyvében látni napról napra, meg nem másítható betűkkel. Gondoltam már rá, hogy talán egy valami mégis segíthetne rajtam.

— Az asszony, öregem. Ezt gondoltad, ugy-e?

— De addig vártam, addig tépelődtem, amíg erről is lemaradtam egészen. Nálad még nem késő . . .

Egy gömbölyűvállas, mezítlábas, lenhajú és nefelejcskékszemű tót menyecske haladt el mellettük. Magát kelletve ment, jónapot köszönt és a két kartárs hosszasan nézett utána.

— Itt Végváron nem lehet kezdeni a nőkkel — válaszolt rövid tünődés után a másik — mingyárt pletykálnak az emberre, hírbe hozzák, kémkednek, fondorkodnak. Olyan nő, aki enged a férfiaknak, egy van csak, Bjetka, a szolgáló a vendéglőben, de ez a Dulcinea nem kell nekem. Neked megvallom különben, hogy szerelmes vagyok, de a nő messze van és a dolog reménytelen. Már csak kegyelethből őrzöm ezt a szerelmet és mert úgy

gondolom, hogy a reménytelen szerelem az egyetlen, amelyből nem kell kiábrándulni. Hanem tudod mit — tette hozzá Orbán minden átmenet nélkül — mingyárt beérünk a szomszédba, a külföldre és Hodovecen vannak olyan nők, akikkel lehet kezdeni. Szimák fájdalmasan mosolygott és a fejét csóválta.

— Már olyan régóta vagyok büntelen előéletű, de a te kedvedért, pajtás, nem bánom. Hanem engem hiába csábítanak. Én stoikus vagyok. *Justum ac tenacem propositi virum* . . .

— Ha már Horatiusnál tartunk, tudok én okosabbat: *Nunc est bibendum, nunc pede libero pulsanda tellus!*

És szabad lábbal, megkönnyebbülten taposták az idegen földet, amelynek fenyevesei közül hívólag integetett a vándorok felé a vadászlakszerű állomás verandás vendéglője, tiszta fehérterítékes asztalaival, zöld vadászkalapos, szőke és piszeorrú vendégeivel, akik óriás csizmákból itták a söröket.

Miután egyetlen földit sem találtak, nyugodtan ültek le a sarokban. Orbán Gergely bort kért, piros bort, egy literrel.

— Mi ütött beléd? — kérdezte hűledezve Szimák, de Orbán hetykén az asztalra csapott, úgyhogy a szomszédok ijedve rezentek össze.

— Vagy magyarok vagyunk, vagy nem! Mégpedig búsuló és bujdosó magyarok! Teringettét, most jut eszembe, hogy Balassa Bálint is erre járt úttalan utain, az Oceánium mellé indulva Bécsből. Világverő Mátyás is azon a dombon köszöntötte a honi határt, mikor prágai rabságából megtért. Minket otthon száműztek és otthon vagyunk rabságban. De azért és csak azért is éljen a haza és éljen a magyar és én azt mondom, hogy le a zsarnokokkal és éljenek a helyettes tanárok!

Ez után a felköszöntő után Orbán egy hajtásra kiitta poharát és töltött.

— Ezt a másodikat az ifjúságomra, amelyik elmúlik.

Harmadszor is töltött.

— Ezt a harmadikat a tiedre, bajtárs, amelyik már elmúlt.

Szimák megrökönyödve nézte kollégáját, aki valósággal mámoros lett ettől a kis szabadságtól, amelyet önként szereztek maguknak.

Látta, hogy Orbánban nem is annyira a bor dolgozik, mint az elkeseredés. De az elkeseredés viszont bort kíván és öreg este lett, mire nagynehezen megindultak hazafelé.

Orbán az egész úton magyar népdalokat énekelt, kurucnótá-

kat és betyárnótákat, közbe nagyokat kurjantott, a kalapját az ég felé dobálta és amikor a háromszínű határkőhöz értek, sírva borult le rá, nem akart megválni tőle.

— Édes anyám, édes anyám, mért vagy oly mostoha hozzám, — zokogta, dalolta, rikoltozta. Szimák alig bírta fölemelni a földről. A város előtt eszébe jutott Orbánnak, hogy a külföldön nőket is akart. Hirtelenül fájdalmas és forró vágy fogta el, egész teste megremegett tőle, egy útszéli nyárfát ölelt át és úgy rázta a zokogás, mint valami hideglelés.

VI.

Beállt a tél és a sűrű hócsés elfüggönyözte Végvárt a nagyvilágtól. A vonat állandó késéssel cammogott be az utolsó állomásra és az adótárnok, aki évtizedek óta mindennap kiment elébe, többnyire hiába fáradt, egy-két ügynökön kívül, akik halálmegvetéssel teljesítették hivatásukat és Végvárt sem kerülték el, mint misszionáriusok a Csendes óceán legtávolabbi szigeteit, senki ismerős és ismeretlen se jelentkezett. Minden este vak sötétség borult a városkára, a családok összebújtak a kemence mellett, a magányosok pedig az unalom végtelen szárait szövögették.

— Úgy élünk — mondogatta Orbán egy alkonyon a hónapos szobájában pipázva Szimáknak — mint ahogy Kempis Tamás kívánja: Sicut passer solitarius in harena.

— Eszkimók vagyunk most, pajtás — válaszolt fájdalmasan fölnevetve Szimák és megtömte pipáját —, de az eszkimónak is van felesége és nem kell neki tanítani.

— Nem is lenne rossz Grönlandba menni, márcsak azért is, mert egy kis mozgás nem árt, bár én tudnék annál jobb helyeket is a világon. Egy festő barátom, nagyon furcsa és nagyon kedves ember, Veronában és Padovában él ilyenkor és talán éppen most gondol rám, ha ugyan nincs neki jobb dolga. Anatole France Párizsban egy irodalmi szalónban ül és hercegnőkkel társalog Rabelaisról meg Ronsardról. A főigazgató úr Pozsonyban egy kávéházban uzsonnázik, udvarias stréberék hallgatják áhítattal, amint a középiskolai reformról elmondja a magánvéleményét és úgy gondol ránk, végváriakra, mint mi a lapp és szamojéd rokonainkra. Pesten ma este a Nemzetiben Hamlet dán királyfit adják, az Operában pedig a Carment. Mi pedig itt ragadtunk a

lucskos hóban és számunkra nem maradt egyéb vigasztalás, mint a könyvek, vagy pedig . . .

— Vagy pedig? — kérdezte Szimák csodálkozva.

— Vagy pedig ez — felelte Orbán és az almárium mélyéről egy vastag, sötétzöld üveget vett elő, amelyben sárgás fénnel csillogott a másik vigasztalás, amelyről beszélt.

— Nem iszom — válaszolt elhárító mozdulattal Szimák — nekem nem kell már semmiféle vigasztalás, pajtás. Én már megadtam magamat a lemondásnak. Ez az egyetlen bölcsesség, minden más úgy is hiába volna.

A könyvek se kellenek. Mit mondanak nekem a könyvek? Hazugságokat? De én már tudom, hogy a hazugság nem segít. Okos dolgokat? Elég bolondságot csináltam életemben, hogy megokosodjam tőlük. Hidd el, én magamtól rájöttem mindenre, amit a ti híres költőitek és bölcseitek hirdetnek. Hiszen végeredményben az egész mind olyan egyszerű. Térjünk vissza a természethez, ezt Rousseau mondja, legalább így olvastam. Hát én ezt már régóta gyakoroltam. Kimegyek az erdőbe este és lefekszem a fák tövébe. Ott alszom reggelig, akkor bemegyek az iskolába, tudómban az erdők lehelletével és azután görögpótlón Thukydidest kell olvasatnom, az athénei dögvész leírását. A fiúk arra gondolnak, hogy milyen lehet a szőke Madola Micka csókja, én pedig arra gondolok, hogy milyen kegyetlen dolog az egyetlen és elmúló fiatalságot több ezer éves dögvészekkel halálra untatni. Az élet akarat és az akarat szenvedés. Ezt Schopenhauer tanítja, de én már az ő olvasása nélkül is régen beszünttettem mindenféle akarást, bár, sajnos, a szenvedést azért még mindig nem bírtam kiküszöbölni.

— A mai társadalmi rend hazug, mert erőszakos és istentelen. Ezt Tolsztoj Leó magyarázza, én pedig gyakorlom. Nem élek benne és vele, egy tót paraszt, akinek a szemében jóságot és emberséget látok, különb nekem, mint tíz úr, aki mindig csak az úri becsületével kérkedik.

— Mi már nem érjük meg azt a világot, pajtás, amelyik eljön, mert el kell jönnie, amikor egy nagy és szent dolog lesz, *a munka*, és amikor minden ember munkás lesz, nem robotos, mint én, mint mi; mi már nem érjük meg azt a világot, amikor nem az athéni dögvész lesz a fontos, hanem a szabad levegő, a tiszta öröm, a szép élet, a boldog ember. Erről lekéstünk; pajtás, szenvedni és meghalni: ez a mi leckénk.

— Hát akkor mégis csak nézzük azt a másik vigasztalót — gondolta Orbán Gergely és színiültig töltötte poharát.

— Elvesztél te is, pajtás — szólt Szimák Zoltán és újra megtölte pipáját. — Hosszasan és mélységesen hallgattak. Nem gyújtottak lámpát, a sötét szobából a sötét éjszakába néztek, amelyben egyre nagyobb pelyhekben hullott a hó.

— Talán reggelre betemet bennünket — mondotta végül Szimák távozóban.

— Japánban így hullanak a cseresznyevirágok — szólt Orbán csendesen és lassan kiitta a szent János áldását.

VII.

Teltek, múltak a napok és egyszer mégis csak tavasz lett és a tavasz olyan nagyhatalom, amelynek Végvár is kénytelen behódolni. A szép idő megint tágasabbá tette a szemhatárt és közelebb hozta a nagyvilágot. A nagyvilágból elsőnek Cseh Artúr kultuszminiszteri osztálytanácsos úr jelentkezett, aki a gimnázium épületét vizsgálta meg, hogy vajjon nem lopták-e el az évek során, de megtekintett egyes osztályokat is, hogy „az oktatás menetét és a nevelés szellemét hazafias és valláserkölcsi szempontból ellenőrizze” — mint ahogy a konferencián mondotta. — Cseh Artúr föltűnése nagy esemény volt a városban. Végvár ugyan látott nála nagyobb embereket is, de előkelőbbet soha. Cseh Artúr maga volt a legújabb divat, monoklit viselt és betétes lakkcipőt, hidegen és fölényesen mosolygott, akár gazdasági dolgokról volt szó, akár tanügyi kérdésekről. Az egész tanári kar várta a vonatnál, teljes kopott díszében, még Szimák Zoltán is kölcsönkérte az egyik tanító ferencjózsefét és úgy nézett a perronra lépő előkelő idegenre, mint ahogy Ádámra néz az eszkimó az Ember tragédiájában.

Cseh Artúr hivatalos komolysággal szállt le a vonatról, ruganyos léptekkel.

A magas vendéget Malik Márton az urak kongregációja nevében külön üdvözölte. Megköszönte neki a nemzeti kultúra nevében, hogy szerény városunkat megtisztelni méltóztatott nagybecsű látogatásával és biztosította őt az egész tanári kar és az egész úri társadalom legőszintébb hódolatteljes tiszteletéről.

Itt az öreg Polyák szokatlanul hangosan köhögni kezdett, részint mert nagyon erős volt a szíverősítő, amit bátorításul

otthon beszédett, részint mert valami módon igazolni akarta az utókor előtt, hogy ő nem hódol be szolgálai alázattal semmiféle felsőbbségnek sem, akinek pedig tanácsos volna behódolni. A Mohi csatára gondolt és a szemei könnybe lábbadtak.

Cseh Artúr a város kocsiján vonult be Végvárra, a Komjáthy Kör egyik tágas szobáját kinevezték hotelnek és oda szállásolták. Bjetka, a vendéglő kiszolgáló leánya kezét csókolta neki, mielőtt porköpenyét lesegítette és a járásbíró kihallgatáson jelentkezett nála a fia érdekében, akivel a tanári kar túlszigorúan bánik, pedig a gyerekből így is, úgy is úr lesz, hiába tépi szét a mértani rajzait Polyák tanár és hiába rótták meg három tantárgyból a félévi konferencián. Cseh Artúr érdeklődést színlelve megtekintette az intézet épületét, az igazgatói irodát, a tanári szobát, a folyosókat, az udvart, mindent, mindent! Néhány osztályba is benézett, meghallgatott néhány feleletet és magyarázatot.

Külön föltűnt neki, hogy Orbán Gergely a hetedikben a régi magyar irodalom demokratikus vonásairól magyarázott.

Elmondta, hogy Dózsa György parasztlázadásában ugyanaz az elnyomás és keserűség tört utat magának, amely Apáti Ferenc Feddő énekéből, Heltai Gáspár meséiből és a magyar dráma első kísérleteiből is kiérzik. A konferencia előtt audienciát tartott a magas látogató és erre Orbán Gergely is jelentkezett. Életében először volt alkalma élőszóval is elmondani panaszát egy valódi ben[n]fentesnek.

A hegy jött Mohamedhez, mint a helyettes igazgató négy szemközt igen helyesen kifejezte. Cseh Artúr egyik kezét nadrágzsebébe dugva, a másikkal monokliját igazgatva fogadta a helyettes tanárt.

— Nos, mi járatban van a tanár úr? — kérdezte élesen racsolva és kinézett a főtérre, amelyen az ódon baptisztérium zöldes patinája megcsillant az első tavaszi napsugárban.

Orbán Gergely lámpalázat érzett, hosszú évek óta készült erre a mondókára, egy egész élet fájdalmát és vágyát akarta kifejezni benne és most megijedt a tulajdon hangjától és szinte szégyelte magát, a maga kis, nyomorú és szomorú életét, amely ott feküdt meztelenül, kiterítve a miniszteri osztálytanácsos úr előtt. Egy papírvágó kés volt az íróasztalon és valahogy olyan érzése volt, amint a méltóságos úr fölemelte a kést és játszani kezdett vele, hogy éppen az ő életét akarja ledöfni.

— Szeretnék valami nagyobb városba kerülni, méltóságos

uram, valami olyan helyre, ahol könyvtár van és több kultúra, megértő emberek, ahol megírhatom azt, amire régen készülök már, de itt nem lehet: egy nagy monografiát az új magyar irodalom jellemző vonásairól.

Olyan reménytelenül és olyan rekedten kongtak a szavai. Cseh Artúr elmosolyodott.

— Mindenki a centrumba vágyik. Hát persze, kultúra, kultúra. Tessék itt kultúrát csinálni. Miért akar éppen maga elkerülni innen? Ez egészen kedves hely, egészséges vidék, ha magának volnék, dehogyan is akarnék elmenni innen. Maga még elég fiatal is kérem, tessék várni és túrni. Nem lehet mindenki pesti tanár. Miért nem akar mingyárt főigazgató lenni? Vannak még ennél sokkal rosszabb helyek is.

Tessék csak nyugodtan lenni, mi ott fenn nagyon jól tudjuk, kit hová helyezünk. A megfelelő embert a megfelelő helyre: ez olyan alapelv, amelytől nem szabad és nem lehet eltérni.

A papírvágó kést gyorsan letette és Orbán már kinn is volt. Az utolsó jelentkező következett, Szimák Zoltán, aki mélyen meghajolva, szó nélkül nyújtott át egy folyamodványt, amelyben az egészségi állapotára kedvezőtlen talajviszonyok miatt kéri, hogy a nagyméltóságú kultuszminiszter úr őt egy Végvárnál kisebb hely algimnáziumához áthelyezni kegyeskedjék.

— Ez már beszéd, ez az igénytelen szerénytelenség. Ez az én emberem — gondolta Cseh Artúr és megígérte, hogy a kérelmet pártolól fogja előterjeszteni.

A konferencián általában meglegedését fejezte ki a látottak és hallottak fölött, de Orbán Gergely magyarázatával kapcsolatosan leszögezte, hogy az irodalom történetében elsősorban a vallásos és hazafias érzést kell ápolni. Isten, király, haza: e háromság lebegjen mindig az oktató és nevelő szemei előtt és akkor nem lesz semmi baj!

Az utolsó szavaknál hangját fölemelte, keményen, szinte fenyegetve mondotta őket. Szimák tanár a nagy zöld asztal legvégén szórakozottan nézte Cseh Artúr monokliját. Polyákot megint elfogta a köhögés, Malik Márton áhítattal figyelt, mint ahogy egy kongreganistához illik. Orbán Gergely lenézett a fötérre, ahol az állatorvos, vagy ahogy itt mondják, a lódoktor sétált a csenevész fák alatt az adótárnok feleségével. A konferencia véget ért és Cseh Artúr a helyettes igazgató és Malik Márton társaságában fölment a Komjáthy Körbe tarokkozni.

VIII.

Végváron az emberek nemcsak a végzet hatalmában hittek, hanem babonás félelemmel tiszteltek egy másik hatalmasságot, amely néha kérlelhetetlenebb volt az elsőnél is: a szelet. A végvári szél néha napokon keresztül dühöngött, hideg volt és metsző, bömbölt és tombolt, hogy az alacsony házak tetői nyögtek és nyikorogtak belé. Ilyenkor élő embert ritkaság volt látni az utcákon, kalappal nem lehetett járni és az anyák vele ijesztették a síró gyerekeket. Cseh Artúrnak kedvezett a sors: szélmentes időben jött és a tanári szobában napokig az volt a megbeszélés tárgya, hogy milyen más véleménye lett volna a magas vendégnek a kies városról, ha ezt a szelet kellett volna megúsznia. Bezzeg nem dicsérte volna Végvár kies fekvését, nyugalmas derűjét és nem vallotta volna, hogy boldogság itt tanítani. Mihelyt elutazott, a szél megérkezett helyébe és átvette uralmát a város fölött. Az urak a szőlőhegyi „kéjلاكokba” vonultak, ott ctték, ittak és versenyt kurjongattak a dühöngő elemekkel.

Orbán Gergelynek szinte jólesett most ez az edző vihar, amellyel szembefordult, bár törekeny teste alig bírta neki ellenállani. Ment, kószált a városon kívül, érezte, hogy fájdalmát és keserűségét ez a vihar se tudja elfújni és hangosan mondogatta a fáknak, a hegyeknek, a szélnek a szegény Tamás örök keserveit.

A helyettes igazgató, aki már tudta, hogy Malik Mártont fogják kinevezni igazgatónak, a valláserkölcsi nevelés terén szerzett különös érdemei és buzgó szolgálatai elismerésül, jóindulatúan és bizalmasan értesítette, hogy Malik nagyon kedvezőtlenül referált róla a miniszteri kiküldöttnek. Hogy az istentisztelet alatt micsoda könyveket olvas, hogy sohasem szokott gyónni és áldozni, hogy a tekintélyekről tiszteletlenül beszél, hogy több ízben a szocializmusról elismerően nyilatkozott. Orbán Gergely nem akart törődni az egész dologgal, de hiába, folyton fölmerült előtte Cseh Artúr és Malik Márton alakja, valósággal fölriadt rájuk, megnőtttek, sötét árnyékot vetettek a lelkére és ő olyan nyomorultnak, olyan bábnak érezte magát, pedig tudta, hogy különb náluk. Hiába, egy kis csavar volt a nagy államgépezetben, egy szem búza a taposómalomban, egy pehely a szélvészben, egy szegény és árva helyettes tanár a végeken, aki örüljön, hogy él és csején megkapja a fizetését a levonásokkal, amelyekből valami-

kor, ha addig él és ha addig kibírja, jövendő nyugdíját fogja kapni.

Egyszer csak arra ébredt, hogy egy szőlőhegyi „kéljak” előtt áll, mely piros tetejével, vadszőlős lugásával, virítani kezdő ágásaival hívogatóan integet felé. De még ennél is hívogatóbb volt az a mosoly, amely a kéjlek gazdájának, Boróka adótárnoknak arcán nyájaskodott. Boróka viharos örömmel sietett elébe, megölelte, karonfogta és szinte húzta befelé. Kis, nedves szemeiben csillogott valami, amiről csakhamar kiderült, hogy mámor és Orbán azonnal átértette a helyzetet: itt nagy ivás folyik dél óta, vagy talán már tegnap óta, mert a pincéből rekedt kurjantások és széles röhejek hangja tört föl és valami citeraféle, egyhúrú, álmos cincogása. Orbán most tisztán kivette a járásbíró hangját, aki a legnagyobb magyarnak vallotta magát Végváron és most tótul énekelt, ami biztos jele volt annak, hogy már túl van a tőle megszokott másfél literen.

— Isten hozta nálunk kedves, tanár úr! Tessék csak beljebb kerülni, jó szívvel látjuk! Csak tessék, tessék!

Orbán nem igen ellenkezett. Láтта, hogy Boróka most abban a stádiumban van, amikor csupa nagy, áradó, mély testvéri szeretettel van csordultig tele a mámoros ember. Meg azután, a lelke mélyén, ő maga is szomjazott egy kis vigaszra, egy kis mákonyra, hogy feledni tudja a világot és magát. Szinte vont a lefelé valami elfáradt, beteg vágy egy kis nirvána után. A pince félhomályában, gyér gyertyavilág mellett, mint valami szegénylegények, egy nagy hosszú asztal mellett ültek az urak, Orbánnak erősen kellett pislognia, hogy a napfény után ebben a vaksi derengésben tájékozódják. Az urak kitörő örömmel üdvözölték, hellyel kínálták és Boróka szökellő léptekkel sietett poharat hozni neki. Az asztalfőn a járásbíró ült, nagy darab, busa szemöldökű, medvehangú, marcona, jókedvű ember. Csak ha nagyon sokat ivott, akkor ereszkedett le a többi halandókhöz, a maga módján. Nagy hazafi volt, minden kormány hűségese támogatója, de így bor között az az érzése volt, hogy ő maga Rákóczi fejedelem, a bujdosó kuruc Rodostóban. Még tárogatója is volt hozzá, nagy, csorba, fekete hangszer, amelyen örökösen a majtényi síkon letörött zászló miatt kesergett.

A felesége évek óta csalta egy szomszéd városka fiatal patikusával és ennek tudata csak fokozta az öregedő férfi hazafias elkeseredését. Mellette Weisz ült, a bérlő, egy kőpöcs, örökké

mosolygó, pirosarcú emberke, akit a járásbíró a házi zsidójának nevezett. Weisz volt a megszorult urak Rotschildje Végváron, aki túljárt mindnyájuk eszén és akit állandóan ugrattak és kifiguráztak. Ő nevetve túrt mindent és egyre kövérebb és gazdagabb lett. Egyetlen vágya volt, hogy leányát született úrhoz adja, de leánya nem nagyon tudott várni, inkább a csinosabb diákokkal kötött múló viszonyt a kertek alatt. Az asztal végén az öreg Polyák fehér szakállal lengett.

A fal melletti padon erős horkolás hallatszott, amely idővel valóságos halálhörgésnek tűnt fel. A rendőrkapitány aludt ott, aki miután egy nagy adag szódabikarbónát vett be, három éjszaka mulasztását igyekezett pótolni. Borókát megkérte, hogy egy óra múlva költse fel, mert akkor már megint szomjas lesz és nem akar rosszakat álmodni. Az életbe kitett nagy gyerek volt ez a deresedő hajjú, akadozó tekintetű és beszédű kapitány, ez az árva agglegény, aki kora ifjúsága óta nem hagyta el a város határát és éppen olyan pontos volt a hivatalában, mint amilyen pontosan megitta a napi három liter borát. Kőszvény és asztma kínozza és már csak az ital tartotta benne a lelket. Orbán Gergelyt Boróka maga mellé ültette, Weisz abbahagyta a citerázást, mindnyájan koccintottak az új vendég egészségére.

— Nem vagyunk mi emberevők, barátom — kezdte a járásbíró és mély basszusa kongott a nyirkos bolthajtás alatt — igaz magyar emberek vagyunk és sajnálattal látjuk, hogy az intelligencia és a tanári kar között a régi jóviszony egy idő óta megszakadt. Ennek nem mi vagyunk az okai. Tudom, hogy maga se hibás ebben, öcsém — folytatta egyre bizalmasabb hangon, — maga jó ember, de az a Malik meg a többiek, hát kérem, azok nem úriemberek, pedig össze kellene tartani, éppen itt a végeken, minden jó magyarnak, mert különben elveszünk. Sötét felhők gyülekeznek hazánk egén és mi a régi turáni átkot, a viszálykodást és pártoskodást folytatjuk tovább, édes fiam, ez így nem tarthat sokáig. De én nem adhatok elsőnek békejobbot, ezt nekik be kellene látni. Hát nincs igazam, Weisz, te tudod, hogy én jó ember vagyok, de én úr vagyok, a teremtesít neki, magyar úr, nem amolyan jött-ment semmiházi éhenkórász, igaz-e Weisz?

— No de áldás, békesség, örülök, hogy végre egy tanárral találkozom, aki megért bennünket és aki tudja, hogy mi a tisztesség és hecsület.

— Éljen az egyetértés, a barátság, éljen a mi szeretett, kedves vendégünk!

Koccintottak és ittak. Orbán Gergely úgy érezte magát, mint Dániel az oroszlanok barlangjában, de a harmadik pohár után már egészen kedveseknek találta őket. Boróka sonkát szeletelt, ettek és tovább ittak. Orbánban tüzelt a bor, amely vörösen csillogott a gyertyafényben, mint a rubin az arany foglalatban. Lassan kitágult az alacsony pince, megnőttek az árnyékok a falon, az arcok kísértetiesen meredtek rá, mint a kriptában az élőhalottak, a rendőrkapitány a padon egészen hullának látszott, már nem is horkolt, úgy feküdt, mint egy fakír.

— Nem is olyan rosszak ezek az emberek, mint ahogy néha mutatják — gondolta magában Orbán a harmadik pohár után. — Csak szerencsétlenek, mint én. Csak nem tudják, hogy mindnyájan testvérek volnánk a szenvedésben és elmúlásban, amely édes mindnyájunkkal közös. És mégis mindig bántják egymást, bántják magukat és a boldogtalanságot, amely úgyis végzetünk, csak szaporítják és sokasítják ezen a földön. Sajnálak és szeretlek, testvéreim, emberek, magyarok, valahányan vagytok! Szeressük egymást és az életet, hiszen úgy sem sokáig lehet.

Már őt is elöntötte az a mindenkit és mindent átölelő barátkozó érzés, amellyel az adótárnok ölelte át, amikor lehozta ide, maguk közé, a mélybe.

Most már úgy nyúlt a pohár után, olyan áhítattal és alázattal, mintha az Úr vére volna benne. A falakon képek voltak, aranyos rámásban a magyar történelem néhány dicső és sötét lapja: a honfoglaló vezérek pajzsukra emelik Árpád fejedelmet, Dobozy Mihály megöli hitvesét, hogy az ellenség elől megmentse. Zrínyi Miklós kirohan Szigetvárból, Kossuth Lajos imádkozik a kápolnai csata után. De ugyancsak ezen a falon van Ferenc József arcképe is és Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál. A poharazás egyre sűrűbb lett, a rendőrkapitányt is fölverték álmából, a tárogató is előkerült a járásbíró zsebéből és a nagymajtényi síkon letörött zászlót még az örökké mosolygó Weisz is könnyes szemekkel, nagyokat sóhajtván, az asztalra könyökölve hallgatta.

— Soha többet nem iszom! — nyögte a beteg rendőrkapitány és ivott.

— A kedves feleséged egészségére! — koccintott a járásbíróval Weisz és egy hatalmas csókot cuppantott kopasz homlokára.

— Sohse halunk meg! — kurjantotta az adótárnok és mindenáron táncra akart kerekedni a rendőrkapitánnyal, akit azonban mázsás súlyokkal nyomott le a mánor, a köszvény és az elkeseredés. Ő mennél többet ivott, annál szomorúbb lett. De mire az öngyilkosság gondolatáig eljutott volna, akkorra már elaludt és csemcsegni kezdett, mint egy éhes gyermek. Az öreg Polyák szótalanul krárogott az asztal legvégén, Munkácsy Mihályra gondolt, majd a két eladó lányára, akiknek nincsen hozománya. Elhatározta, hogy a szünetben mégis csak befejezi a Mohi csatát, majd azon töprengett, hogyan kellene egy kis kölcsönt kérni ettől a Weisztől, mert a lányoknak nyári ruha kellene és mert adósság fejében elsején annyi levonás lesz a fizetéséből, hogy a háztartásra se igen fog telni belőle.

Künn azalatt hirtelen beborult az ég, a sötét felhők úgy lógtak az égen, mint óriás rongyok és estére megeredt a zápor, villámlással és mennydörgéssel.

A pince ablakain úgy kopogott a jég, mint mikor göröngyöket dobálnak a koporsóra. Az ég hatalmas orgonája zengett, a mulatók révedezve néztek egymásra, istenítélet járt a határban és ők ittak, letörten, elkábulva, mint matrózok a süllyedő hajón.

— Zomotor ez — cikkázott át egy villám fényénél Orbán Gergely agyán és most már egészen beletemetkezett a borba. Már alig tudta, hogy hol is van, kik között mulat, a gyertya is nagyokat lobogott, majd hirtelen hunyorogni kezdett, az öreg Polyák is az asztalra borult és a zivatar is elcsöndesedett. Weisz a citerát pengette, álmosan, fáradtan, a járásbíró is rekedten rikkantott közbe. Orbán erőlködött, hogy ébren maradjon, az adótárnok egyre töltött és noszogatta a még ébrenlevőket, hogy igyanak. Egyszerre csak úgy látta Orbán, hogy az asztalfőn, mint valami bíró, Cseh Artúr ül és mellette Malik Márton. Mind a ketten kegyetlenül lesújtó tekintettel mérik végig és ő megdermedve akar védekezni, de hiába, nem jön ki egyetlen árva hang sem a torkán.

IX.

Fölébredt. Riadtan nézett maga körül a félhomályban és nem tudta, hol van és nem tudta, hogy került ide és mióta van itt. Tapogatózott, mint a vak, a homlokát dörzsölte, a szemeit pislo-

gatta, mint a vakondok. Iszonyú csömört érzett a gyomrában és a torka száraz volt.

A fejét vassisak szorította, káprázott előtte minden. Lassankint magára eszmélt. A szíve úgy vert, hogy le kellett fogni kezével. Még mindig nem tudta, hogy mióta hever itt, a padon, ahol tegnap délután a rendőrkapitány aludta ki mámorát és az az érzése volt, hogy most ő lépett a vén korhely örökébe. A szégyentől és kábulattól leverten támolygott az ablakhoz, felnyitotta és fájdalmas kéjjel szívta tüdejébe a friss márciusi levegőt. A nap már magasan fönn járt az égen és a szőlőhegyekben mindenütt vígan folyt a napi munka. A pince a tegnapi zomotor romjaival volt tele. Az asztalon kenyérhéjak, szalonnabőr, feldőlt poharak, szivarcutkák és üres gyufaskatulyák és egy törött kancsó tragikomikus csendélete. Egy feldőlt szék és az egyhúros citera a pinceszoba közepén sejtették, hogy itt nagy csata volt és hogy a legyőzöttek, egy sebesült hátrahagyásával, sietve távoztak a dicstelen csatatérről.

— Már dél felé járhat az idő — tűnődött félhangosan Orbán, a nap állása után igazodva, mert órája megállt, sőt üvege is eltörött, ki tudja, milyen körülmények között — és én itt vagyok és arra sem emlékszem, hogy mi történt velem a végén. (Nem is merte még gondolatban sem kimondani, hogy *minek* a végén.) Az iskolában most rendszeren tanítanak a többiek, nekem óráim lett volna nyolctól tizenkettőig és én itt vagyok és így vagyok. Szerette volna leköpní magát.

— Elveszett ember vagyok — motyogta síró hangon — ezt a szégyent nem fogom túlélni.

Még egy percre föltámadt benne, görcsösen kapaszkodva az utolsó szalmaszálba, az élet öszöne. Hátha nem tud még senki sem erről az egészszről és talán még jóvá lehet tenni mindent. Ha a cimborái hallgattak és ha ő valami alibit bizonyítana. De hamarosan letett erről a végső reménységről. Ilyen kis városban szó se lehet arról, hogy ilyen nagy eset titokban maradjon. Mérget vehet rá, hogy már széltében-hosszában erről beszélnek. Szinte maga előtt látta a kis köpcös Weiszt, amint csillogó szemekkel, röhögve beszéli el az egészset, kiszínezve, a Komjáthy Körben a lódoiktornak. Nevetni fog rajta az egész városka és Malik Márton azonnal jelentést tesz róla és Cseh Artúrék sürgősen intézkednek. Nem, nem, elég volt már, legyen vége a komédiának, ez éppen a legjobb alkalom, hogy... és itt hirtelen

a lelke öntudatlan mélységeiből az ajkára tört egy régen lappangó, bujkáló, szorongató érzés, amely most valóságos megváltó érzésnek látszott:

— Megölöm magamat — mondogatta suttogva, rekedten, majdnem síró hangon, de halálos komolyan, elszántan, szinte megkönnyebbülten, miközben igyekezett magát valahogy rendezni.

Kívülről, a szőlőhegyeken át, az eső utáni friss tavaszi levegőben a déli harangszót hozta erre a márciusi szél. Mikor Orbán Gergely halálsápadtan kilépett a pince ajtaján a zuhogó fénybe, kísértetnek érezte magát, amely egy dohos kriptá mélyéből mászik elő a napvilágra, ahol már semmi keresnivalója nincsen.

X.

A kertek alatt óvakodott be a városka végére, szégyenszemre, mint a tolvaj, akit tettenértek. Lesütötte a szemét, ha egy-egy paraszttal találkozott, aki ásóval vagy kapával a vállán, áhítatosan köszönt neki. A városka végén egy kapu alól éppen előtte surrant ki Bjetka, a vendéglői kiszolgáló lány, gyűrött arccal, kócosan. Nem mertek egymás szemébe nézni. Orbán Gergely arra gondolt, hogy ez a lány, aki mindenkié, ha kell, most mégis különb valamivel nála, mert ez nem késett le a dolgáról, mint ő. Nagy kerülővel ért el Szimák Zoltán lakására. Az udvaron nem találkozott senkivel, a konyha üres volt, a legénylakás is. Az ajtó tárva-nyitva. Szimák nem félt attól, hogy megrabolják. De a kerékpár nem volt a szokott helyén, ami azt jelentette, hogy gazdája elment valahová a környékre, délutáni kirándulásra. Orbán megállt a mestergerendás tágas, de alacsony szoba közepén, körülnézett hosszasan és fájdalmasan, mint aki búcsúzik. A falon hervadt koszorúba foglalva egy nagy, megfakult kettős arckép, mosolygó, fiatal házaspár a nyolcvanas évekből: Szimák elhalt szülei. Az íróasztalon szótárak, gyakorlatfüzetek nagy halomban, javítás előtt.

Orbán szórakozottan és idegesen lapozgatott bennük, az egyiket fölvette és olvasni kezdte: „Bizton tekintem mély sírom éjjelét — mondja Berzsenyi Dániel igen helyesen és ugyancsak ő fejezi ki legtömörebben az élet mulandóságát e szavakkal: Lassanként koszorúm bimbaja elvirít.” Szépen letette a füzetet,

megnézte a nevet a borítékon. Pinkalszky dolgozata volt, akit Szimák nemrégén meglesett a malomkertben, amikor az egyik lánnyal csókolózott. Orbán leült az íróasztalhoz s hosszas töprengés után ennyit írt egy darabka papírra: Kedves Zoltán, isten veled! De megint csak hosszas töprengés után összetépte a papírt és bedobta a kályhába.

— Mi értelme volna ennek?

Az íróasztal fiókját kihúzta és egy fénylő és sötét szerszámot vett elő a fenekéről. Szimák revolvere volt, amelyet esztendőik óta ott tartogatott, többször mutogatta Orbánnak és rávéste alig olvasható betűkkel a csövére: *ultima ratio*.

Orbán gyorsan zsebébe süllyesztette és mint az alvajáró, megindult az állomás felé. Sietni kellett, mert a vonat már haragosan pöfögött és éppen sípoltak, amikor a harmadik osztály egy üres szakaszába beszállott. Még egyszer, utoljára visszanezett. A kis perrón előtt, a kijárónál egy öreg tót paraszt állott mereven, mint valami szobor. Orbán jól megnézte, szinte fölitta tekintetével és magában azt gondolta: ez az utolsó végvári, akit látok. A kalauz élesen sípolt, a vonat döcögve és nyikorogva elindult. Az alacsony házak, az öreg baptisztérium, a sárga gimnáziumi épület, a kopasz Kálvária és a virágzó temető, a tujákkal és ciprusokkal, sorban elmaradtak mellőle. Szabad volt egészen. Nagyot sóhajtott, a börtöne ajtaja kinyílt. A vonat törpe fenyők között, mosolygó napsütésben robogott vele az ismeretlen állomás felé.

XI.

Ahogy egyre-másra tűntek el a kis állomások, Orbán Gergely mindig szabadabbnak érezte magát. Kihajolt az ablakon és teli tüdővel szította a levegőt. Mintha kiesett volna emlékezetéből a múlt és jövő, elfelejtette, hogy honnan jön és hová megy: *nem akart gondolni semmire*. — Repülni, repülni! — ismételte magában és a kerekek kattogásának végtelen melódiájába ringatta lelkét, egyedül volt, szabad volt, úr volt a sorson, mert zsebében érezte a hatalmas fegyvert, a szabadítót.

Lassankint utasok jöttek, tót kofák battyogtak föl nagy kosarakkal, öreg parasztok pipával, egy zöldkalapos vadász, egy természetes pap, egy bronzarcú munkás. Emberek, akiknek arca

közönyt és örömet, bánatot és megelégedést sugárzott feléje, csak részvétet nem, csak megértést nem. Olyan idegenek voltak mind, a maguk külön kis életével, amelyet magukkal hoztak erre a semleges területre, lármásan, követelőzve, türelmetlenül. Orbán Gergely úgy ült közöttük, egy sarokba bújva, mint valami száműzött. Ők ismerték egymást, vagy gyorsan ismerkedtek, a napi dolgaikról beszélgettek, minden cél és értelem nélkül, csak hogy az időt agyonüssék. Egy csoport kártyázni kezdett, egy másik az elemózsiát pakkolta ki és ettek, ittak, a pap a breviáriumot olvasta, egy cigányképű marhakapec a pénzét számolta, egy sovány tót asszony a gyerekeit szoptatta, a zöldkalapos vadász egy kulacsból nagyot húzott és hamarosan jóteknony álomba szenderült.

Minden állomáson fölriadt és ijedten kérdezte:

— Hol vagyunk, kérem?

Orbán Gergely nagy nyugalma nem tartott sokáig. Amint közeledtek az utolsó állomás felé, a nagy koronázó városhoz a Duna mellett, szorongó érzése folyton erősebb lett.

A szíve hangosan kalapált, mikor a vonat berobogott a népes és tarka pályaudvarra, ahol senki se várta, de mégis, mintha egy szikár, sötét árnyalak leleskedett volna rá, a szabadító. Megvárta, amíg mindenki leszáll. Neki nem volt sietős a dolga, neki semmi dolga sincs már az életben. Mikor az ódon és nemes barokkstíliú házak között, a széles és népes úton befelé indult a városba, amely tavaszi pompában köszöntötte, olyan jól esett neki a tudat, hogy itt senki sem ismeri. Sohasem volt még ebben a városban, csak az állomáson időzött, a harmadik osztályú váróteremben, éjjel, amikor Várhelyről áthelyezték Végvárra és a csatlakozást várta. Kinn járt már a Duna-parton, a hatalmas, zöldes víz nyugalmasan hömpölygött előtte. A ligetből vidám zeneszó szűrődött felé. A sétálók között elvegyülve, az alkonyat sápadt árnyában fürdő hegyoldalt nézve, amelynek lejtőin nagy házak integettek és amelynek tövében a koronázó dóm óriás kupolája uralkodott a városban, egy más világba gondolta magát. Itt élnek az emberek, itt szép az élet, itt kultúra van, gyönyörű múlt és boldog jelen, nyugalmas és mégis mozgalmas. Befelé tartott a városba, komoly szépségű és mégis nyájas homlokú házak között. Ismeretlen fölírásokon akadt meg a szeme, német és magyar neveken, városiasság és polgáriasság barátságos levegője csapta meg.

Olyan különös és olyan fájdalmas volt az a tudat, hogy ezek a tereferelő és sétálgató emberek mind otthon vannak itt és ha valaki hirtelen megszólítaná és megkérdezné tőle, hogy kicsoda ő és mit akar, a legnagyobb zavarba jönne.

Olyan érzése támadt hirtelen, hogy ő most álmodik csupán, mély gonosz álm csak az egész, amiből mingyárt föl fog ébredni és akkor ő is hazatalál és boldog lesz ismét, mint gyermekkorában. De volt-e boldog valaha is? Eszébe jutottak a szeminárium bőjtös és imádságos évei, az egyetemi koplalások és a nevelősködés szenvedései, a helyettes tanárság vidéki stációi és hogy az idő is eljárt fölötte, most már nem tudna, ha akarna sem, új életet kezdeni.

Mint valami kitett gyerek vagy eltévedt árva a vásáron, sírni szeretett volna, megsíratni magát, ebben a tarka és meleg életben, amelyet ez a derűs nagyváros árasztott feléje, már a halálbamenés romantikája is kómikusnak tűnt föl előtte. Ki törődik itt az ő életével és halálával? Ott Végváron a szörnyű magányosság és halálos unalom olyan nagyszerűnek és hősiesnek mutatta a szabad halált, de ami ott komor tragédiának látszott, az itt egészen elveszett az élet nagyobb méretei között. Egyszer csak azon vette magát észre, hogy a színház előtt áll, egy osztrák barokkstilusú, hatalmas épület előtt és olvassa a színlapot.

Hoffmann meséi, Offenbach nagy operettje. Személyek... és a szeme önkénytelenül a Múzsát kereste, akinek az utolsó képben néhány rövid verssor a szerepe. Alig akart hinni a szeremeinek, amikor többször egymásután betűzte. A Múza — Sárosy Adrienne. Micsoda találkozás! Tehát itt van ő is, ebben a városban, talán pár lépésre tőle, az ő első szerelme, a várhelyi segédszínésznő, akinek arcképét ott hordja a tárcájában, akinek megvallotta, hogy szereti és akinek egy gazdag kereskedővel és a fiatal karmesterrel volt viszonya Várhelyen. De a távolban is megőrizte a nő emlékét, amely csak szépült az idővel.

Órbán Gergely a szerelemben is olyan volt, mint az életben: gyáva és élehetetlen. Ott állott sokáig, tétován, a színlap előtt, valami romantikus ösztön azt súgta neki, hogy mielőtt végezne magával, vegyen búcsút a nőtől, de csakhamar elhárította magát ezt a gondolatot.

— Ez nagyon banális dolog volna és ki tudja, milyen ostobán ütne ki, nem, az egésznek semmi értelme és nekem sincs semmi kedvem hozzá, hogy utoljára is nevéssenek rajtam.

A közeli vendéglőbe ment, abba a szobába, ahol piros abroszok voltak az asztalokon. Ott is a legutolsó sarokban húzódott meg, a legolcsóbb fogást rendelte, abból is kis adagot.

A színlap itt is rámosolygott a falról és itt is elolvasta egymásután háromszor: A múzsa: Sárosy Adrienne. Elővette tárcáját, megnézte a bacchánsnőnek öltözött, szőlőlevélkoszorús szőke nő arcképét, amelyre ezt a dedikációt írta: a kedves, jó Orbán Gergelynek.

— Ugyan ki lehet most a barátja és a kedvese? — kérdezte magában keserűen és az asztal alatt hirtelen kettészakította a fényképet.

— Nehogy azt gondolják, hogy miatta történt. És a darabokra tépett foszlányokat lassan a sarokba hintette. A szomszéd teremben, amely előkelően csillogó volt, nagy velencei tükrökkel, pálmákkal és szőnyegekkel díszítve, a cigányok egyszerre rázendítettek a Barkarollára a Hoffmann meséiből. Lágyan, halkán, fojtott érzékiséggel szűrődött át a bűvös muzsika. Orbán Gergely akaratlanul is ringatózni kezdett andalító hullámain. Az üveghangok a szívébe vágtak, ellágyult maga is, elhalkult benne a nagy elszántság, gyermek lett megint, aki félni kezd és akinek sírásra áll a szája. A vad és nehéz mámor után érzett levertség lassankint elszállt belőle és innen, ebből a barátságos távolból nem látta már olyan tragikusan végzetesnek az egészet. Ha Szimákkal találkozott volna, akkor talán nem is jutott volna eszébe, hogy idejőjjön, egyenesen meghalni. Meghalni, amikor most látja itt, hogy milyen szépen élnek az emberek és milyen semmisség az ő szenvedése, a világon nem vesz tudomást róla senki és úgy lehet, ez a szenvedés éppen azért van, hogy kiérdemelje a boldogságot. Vagy talán nem is olyan boldogok ezek az emberek? Talán ezek meg olyan csöndre és nyugalomra vágnak, amilyen csak Végváron van, talán ez a Sárosy Adrienne még boldogtalanabb, mint ő, a kitarzott életével, tarka rongyaival, festett hazugságaival, az örökös kéj és mámor robotjával, amely elheravasztja arcát és időelőtt barázdákat húz a homlokára. Talán mégis csak az választja a jobbik részt e földön, aki a szenvedést választja és ha már boldogságot nem találhatunk úgysem, talán az egyetlen bölcsesség, ami számunkra megmaradt: szépen és okosan rezignálni.

És eszébe jutott Szimák, a hű barát, az öreg cimbora, akitől búcsú nélkül távozott, aki most bizonyosan halálos aggodalom-

mal várja őt, aki nélküle olyan egyedül maradna az életben és erre a gondolatra szokatlan forróság öntötte el a szívét, könnyek szöktek a szemébe és ellágyulva bámult ki a kora tavaszi estébe, amelynek igézete ott ragyogott a sétálók és a színház előtt ácsorgók arcán. Egy magas, szőke nő, lenge és virító kosztümben suhant el az ablak alatt egy elegáns, karcsú úr kíséretében. A színészfeljáró kis ajtajában turbékoló nevetéssel engedte, hogy az úr mohón megcsókolja meztelen karját és ő dudorászva, pajkos libegéssel eltűnt a kis kapu mögött.

XII.

Nem tudta, mióta ül már ott a sötét sarkában, talán egy órája, talán egy örökkévalóság óta, de egyre világosabban látta, hogy megszökni a szenvedés elől volt ereje, ám a halálhoz nincsen elég bátorsága. A gyöngé emberek hirtelen elhatározása volt az egész, egy hamleti elszánás, de csak Poloniust találta, nem azt, amit el akart pusztítani. *Az van és lesz, hiába próbálja most lehunyni szemét, mint a strucc a homokban.* Nem tudott fölkelni és elmenni, hogy végezzen magával, valami nagyobb erő görcsösen leszögezte a sarokba, embereket kellett látnia, akik élnek és élni akarnak, félt a szállodai vagy akár az utcai magánytól, a revolver, a jó barát revolvere égette az oldalát, de ezt nem lehet olyan könnyen eldobni, mint egy eltépett arcképet.

Most már, a lassan megvilágosodó bizonyosság előtt, hogy nem tud még meghalni és a még keservesebb bizonytalanság előtt, hogy most már talán végképpen eljátszotta az életét, tompa, mély csüggedés fogta el, valósággal szédülést érzett, meg kellett kapaszkodnia az asztal szélében, elsötétült előtte minden, a biblia szavát suttogta maga elé, mint egy eszelős. *Elvégeztetett.* A pincér aggódva nézett rá, ahogy elsietett mellette, ő pedig szinte szégyenkezve gubbasztott egyedül, mint a középkorban a leprások. Hosszú révedezéséből arra ébredt, hogy nyílik az ajtó és nagy társaság csörtet be rajta.

Színészek és színésznők voltak, a Hoffmann meséi előadása után, éhesen és szomjasan. Előljött ő, akinek láttára Orbán Gergely egyszerre forróságot és hideglelést érzett, a karcsú, elegáns úrral karján, bizalmasan, rózsás arccal, kivágott kebellet. Egyenesen a fényes terembe tartottak, mint akik mindennapos vendégek

itt, őket követte, mint kíséret, a színészek és színésznők tarka csapata, a kövér buffó hozzá hasonló nevével, a hórihorgas jellem-színész, két kardalasnővel a karján, dúdolván, mint aki már becsúszott. Rá se néztek Orbánra, aki a szögletben még jobban félrehúzódott, de az utolsó, aki bejött, egy joviviális, kissé pocakos, de fürge emberke, egészen váratlanul megállott, körülnézett és amint rátévedt a tekintete, hirtelen kitérte karjait és szinte harsogó örömmel repült feléje. Orbán Gergely valóságosan megdermedt ettől a nem sejtett találkozástól, de egyúttal valami ismeretlen jóérzés is végigborzongott benne, mint a fuldoklóban, aki az utolsó pillanatokban deszkaszálat talál.

— Hahó, hahó! — kiáltott feléje az újonnan érkezett — hát te hogy kerülsz ide? Azt hallottam, hogy a világ végére helyeztek és most itt találalak. De nagyon örülök neki, testvér!

Hatalmas csókot nyomott Orbán jobb arcára és helyet foglalt a piros asztal mellett.

Bikády Adorján volt, a tenorista, Orbánnak a szép várhelyi napokból jóbarátja, egy kedves, könnyelmű, csupa szív nagy gyerek, három kis gyerek apja, aki mindenáron szolid nyárspolgár színében akart feltűnni és mint javíthatatlan bohémet ismerték országszerte.

A haját egész rövidre nyíratta, kockás, kerek sportsapkát viselt, angol fapipát szítt és itt, a söntésben, kocsisokkal és kucséberekkel beszélgetett a világ soráról, a nehéz megélhetésről, de gondosan titkolni igyekezett, hogy ő színész, komédiás, bár mindenki tudta róla. Ő a műveltségével akart hódítani az egyszerű emberek között. Állandóan latin idézetekkel élt, előkelő összeköttetéseivel dicsekedett és legnagyobb sikerének azt tekintette, ha kártyakunstsztjait megtapsolták. Egyszer lemondotta az előadást a színházban, mert összeveszett a direktornéval. A Faustot kellett volna énekelnie, de tíz óra tájban beült a söntésbe és a fuvarosoknak végigénekelte az egész repertoárját. Akkor este nagyon boldog volt és elégedett.

— Hát mi szél fúj ide, testvér? — kérdezte tovább Bikády, helyet foglalva, miközben félliter bort rendelt szódával és megtömkölte a pipáját. Vacsorát még nem rendelt, azt éjfél tájban a fényes teremben szokta elkölteni, mivel az úri társasággal is jóban kell lenni és a második vacsorát hajnal felé egy kurtakocsmában fogyasztotta el, nagy adag pirítóskenyeret, rumos teával.

Orbán összeszedte magát, mindenképpen erőlködött, hogy

meglepetését és zavarát palástolja és azon volt, hogy a világ legtermészetesebb hangján válaszoljon. Nem egészen sikerült, de Bikády nem vett észre semmi különöset.

— Csak úgy benéztem egy kicsit. Várost akartam látni. Tudod, hogy élek most, ha ugyan ezt életnek lehet mondani. Egy kis kiruccanás az egész, még éjjel megyek vissza, az első vonattal, holnap reggel már megint robotba állok. Ki se mondhatom, hogy örülök a látásodnak, öregem. Nem is sejtettem, hogy te most itt vagy és énekelsz. Ha tudom, hát el nem mulasztottam volna, hogy meghallgassalak. No de ilyen szerencsés véletlen, hogy itt találkozunk!

Ezeket az utolsó mondatokat már egészen őszintén, szívből, egy nagy föllélekzéssel mondta. Titkon mélységes hálát érzett Bikády iránt, hogy eljött és eszébe jutott a csoda, amelyről a modern drámák hősei beszélnek. Bikády egész lénye valami különös, jótékony delejességet sugárzott a lelkébe, az életöröm áramát, amelytől fölolvadt és fölengedett benne minden kínos és keserves gyötrelmem.

— Élni fogok — ujjongott benne egy láthatatlan erő, amely eddig bénán és némán vergődött a nyomorúságos és kicsinyes viszonyok hínárjában.

A tenorista vígan pőfékelt, csillogó fekete szemeit végigjártatta a füstös szobában és a fényes teremben, olyan otthon volt itt, mindenünnen mosolygó arcok üdvözölték.

— Ma nem énekeltem, egyáltalában, egy idő óta pihenek és élek. Énekelni szép, de élni jó. Ha nagyon gazdag volnék, hát minden este beülnék egy kis kocsmába és ott a szegény embereknek ingyen mutogatnám a hangomat. Utálok a színészetet, tudod, az egész csak hiúság vására és mennyi intrika, de mennyi intrika! Az igazgatóm minden áldott nap névtelen leveleket kapott, amelyekben engem kifogásoltak, a második tenorista íratta őket az ideáljaival. Hát jó, mondtam, és orvosi bizonyítvánnyal hosszabb pihenőt kértem. Most úr vagyok, semmi bajom, mióta nem énekelek nyilvánosan, híztam három kilót.

— Szeretnék egy kis házat venni, valahol nagyon messze ettől a művelt világtól, ahol nincs intelligencia, csak jó emberek vannak, meg levegő, ég, fák, füvek. Egy nagy karosszékbén ülnék egész nap, pipázgatnék, iddogálnék és fütyülnék a színeszetre. Erre gyűjtöm a pénzt, de amikor már azt hiszem, hogy együtt van, mindig közbejön valami.

— Meglásd, egyszer csak ott termek nálatok, az elég messze van, hallom, ott jó lenne megtelepedni. Nézd, milyen nagyra nőttek már a gyerekeim.

Ezzel gyöngéden, szinte áhítatosan előhúzott a tárcájából egy fényképet, amelyen egy kis, göndörfürtű szőke és pisze kerubin mellett két gyönyörű kislány nevetett, mint a holdogság, Orbán Gergelyre.

— A fiam, a Laci, remekül hegedül, a mesterei nagy jövőt jósolnak neki. Tünelmes művész lesz, mondják. Az apja fia, de legalább nem megy komédiásnak. Utolsó népség, cimborám, én mondom neked, utolsó népség! A lányaim zárdába járnak, kis ördögök, attól tartok, hogy ezekből mégis csak színésznő lesz. Nagyszerű gyerekek, úgy utánoznak mindenkit, hiába, az apai vér bennük van. Hanem te, cimborá, mi van a szerelemmel? Remélem, kiheverted már azt a komisz bestiát? Várhelyen az egész társulat rajtad mulatott, amikor szerenádot adtál neki az ablaka alatt, míg ő valamelyik babájával pihent a babérain, a kis tehetségtelen. De lotyónak nagyon ügyes volt, azt már meg kell adni. Hogy téged hecsapott és kijátszott, azon nem csodálkozom, de hogy azt az égetnivaló uzsorást, a disznó Steinert is falhoz állította, hát ehhez zsenialitás kell. Mások mulattak rajtad, én nagyon, szívemből sajnáltalak, de hát most már, remélem, te is kiábrándultál belőle. Meg kellene már házasodnod, ez való a rendes embernek. Azért attól élheted világot, látod, én is egész jól megvagyok. Táplálkozás és szaporodás az élet, akármit beszélnek is az okoskodók.

A tenorista harsogott, vidáman, szaporán, szemei csillogtak, mindent elmondott a barátjának, ami a szíven feküdt, az egész életét, közben nagyokat szippantott a pipából és a borból és Orbán Gergely úgy melegedett ennél a nyájas, pattogó beszédnél, mint a téli viharból megtért vándorlegény egy derűsen duruzsoló kandalló lángjai mellett.

Oly jó volt felejteni, megszártani a titkos könnyeket, amelyeket befelé hullatott, az életbe ismét visszatérni kissé és meghatottan látni, hogy vannak még emberek a földön, akiknek nem gyötrelmes talány, de egyszerű, egészen egyszerű jóérzés az élet.

A szomszéd teremben pezsgőt bontottak.

A cigány veszettül húzta. Orbán az ajtón keresztül nézte a nőt. Elhízott, szeplős arca erősen kifestve, a hangja rekedt és durva, mámoros szeme üresen, unottan pislogott körül, nagyon

közönséges volt. Adrienne a vele szemben ülő barátjához beszélt, aki a két kardalasnőnek mondott kétesértékű bókokat.

— Fiam, én nem hagyom magamat kinevetettni. Állandóan epizód szerepeket sóznak rám, most is az Izidórát kapom a Bánk bánból. Ez nekem nem feladat, ez a vacak szerep, ezt még a Boronkai sem ambicionálja. Direkt sértő rám nézve.

Azután hangosan panaszkodott, hogy az új cipője szorít, egy számmal nagyobb kellene neki, majd a labkér miatt kesergett és mohón szürcsölgette a zizegve gyöngyöző aranylét és végezetül hosszú, keserves ásításba fűlt a hangja.

— Gyerünk aludni — szólalt meg végre türelmetlenül és erősen belekarolt a barátjába.

Mikor kimentek, fejével egykedvűen biccentett Bikády felé, utána egy pillantást Orbánra is vetett, azután zavartan, tétován, félig mámorosan, félig álmosan kitámolygott a fűszeres, fülledt tavaszi éjszakába.

XIII.

— Végvár, utolsó állomás, mindenki leszáll! — kiáltotta be recsegő hangon a kalauz minden fülkébe és Orbán Gergely fölriadt álmából, talpra ugrott, hirtelen kiegyenesedett és kinézett a tavaszi hajnalba, amelynek első sugarai előntötték a vidéket. Mintha a halálból ébredt volna, alig tudott a valóságra eszmélni. A kemény fapadon, mint valami piccsen, végigaludta az egész utat, elbódulva és kimerülve a különös és keserves kaland viszontagságaitól. Álmában megint kispap volt, fiatal novicius, a világtól elzárva egészen és menekülni akart, az életbe vissza, hiába tartóztatta a szigorú magiszter, aki egészen Cseh Artúrhoz hasonlított és a szelíd promagiszter, aki meg Szimákra emlékeztetett. Álmában megint ott térdepelt, fejét tenyerébe temetve, a hűvös oratórium ódon faragású padjában, leghátul a sarokban (mellette Malik Márton) és a meditációt végezte. A tékozló fiú volt a textus, aki elhagyta az Atya hajlékát és a világba tévedt, a hiúságok és gyönyörök piacára és végre is letörtén, bűnbánóan visszatért a csendes, nyugalmas szülői házba, ahol atyja megbocsátó szeretettel ölelte szívére az eltévedt fiút. Éppen ott tartott az álomban, hogy hangosan zokogni kezdett és mellét verte, mikor a recsegő hang fölriasztotta. Egyedül találta magát,

de a másik fülkéből vidám zsvivaj verődött át, a szomszédos városkából Végvárra bejáró tanulók lármája. Ismerős hangok voltak, az ő tanítványai.

— Mingyárt itthon leszünk — gondolta magában és ebben a gondolatban lemondás és megnyugvás ölelkezett. Ahogy kinézett az ablakon és sorra föltűntek a hajnal ragyogásában a vadvirágos temető, a sárga gimnázium és a Kálvária, a kis fehér házak békésen álmodozó nyája, most tudta meg csak, a váratlan viszontlátás percében, hogy az a sok szenvedés, az a nagy magányosság, amelyben itt él, a csöndes esti séták a főtéren a jóbaráttal, a szemlélődő hilyongások a környéken, a napi munka az iskola öreg padjai között, mind, mind mennyire a szívéhez nőttek, mennyire az életéhez tartoztak. És a kötelesség, ez a szigorú, de fölemelő és vigasztaló valami, amelyet annyit hirdetett a katedréről és amely most visszahozta az életbe és a robotba, mint ahogy a vándormadarat az ösztön visszaküldi a tündöklő délszaki tájról az elhagyott fészekre északon.

— Talán még nem tudnak semmit. Talán még minden baj nélkül el lehet intézni az egész dolgot — biztatta magát — és ha nem, hát akkor vállalom, amit tettem, felelek érte. Megszenvedek azért is és azután is emelt fejjel tűröm tovább az életemet.

Mikor a vonat megállott, gyorsan elsőnek szállott le és a kerülő úton indult el Szimák lakása felé. Az apró házak udvarán kakasszó harsogott bele a hajnalba, a porban verébraj csipogott, a tehének elnyújtott, álmos bőgéssel baktattak ki a legelőre. Szimákot nem találta otthon, a kerékpár se volt a szobában, bizonyosan megint az erdőben töltötte az éjszakát. Az asztalán kinyitva egy könyv feküdt, a kijavított dolgozatok tetején. M. T. Ciceronis: *Cato maior, sive de senectute*, kétszázésettendő elzevir kiadásban. Ez volt Szimák tanár úr állandó kedves olvasmánya, szerelme és vigasztalása. Ez a könyv végigjárta vele az egész országot, ebbe írta bele panaszos és megadásos fölkiáltásait.

— Ez az egyetlen próza a római iskolai klasszikusok közül — szokta mondogatni —, amely hozzám szól, amely emberi dolgokról igazán és őszintén beszél nekem. Kár, hogy a fiatal-ságnak nem való, mert azok bizony még nem akarnak hallani az öregségről és ezt igen helyesen teszik. Kár, hogy Cicero nem írt egy másik könyvet: *De juventute*. Persze, amíg fiatal volt, addig csak politizált és prókátoroskodott, de ma már kicsoda kíváncsi arra, hogy több mint ezer év előtt micsoda panamákkal

és skandalumokkal volt tele a fórum. A többiek se valami épületes dolgokkal foglalkoztak. Sallustius az erkölcsöt hirdette és a vagyonszerzést gyakorolta. A tömör és komor Tacitus pedig olyan gazságokról és hitványságokról emlékezik állandóan, hogy ezeket jobb lett volna örökre kitörölni az emberi emlékezetből, mint belevésni a fiatal lelkekbe. Különbösen is, ha igazságtalanságról és nyomorúságról van szó, nem kell nekünk a messze múltba menni.

Orbán óvatosan kivette a revolvert zsebéből és visszatette a helyére, mindenféle lim-lomok, noteszek, árjegyzékek, üveggömbök, bűgőcsigák, füttyülők, játékpisztolyok, szájharmonikák és egyéb, a gyerekektől elkobzott tárgyak közé. Egy pillanatra önkénytelenül elmosolyodott ezen a tarka csendéleten, mert eszébe jutott, hogy Szimák a tél unalmas délutánjain maga is el szokott játszani ezekkel és egyszer egy tanítványa, aki a kerékpárját jött javítani, tettenérte, amint a szoba közepén guggolva, éppen bűgőcsigát pörgetett.

XIV.

Mikor újra belépett kis hónaposszobájába, mindent abban a rendben talált, ahogy két nap előtt elhagyta. Az apró vaskályha tetején tarkamázás korszóban egyszerű mezei virágok. A könyvek szép sorjában barnállottak és piroslottak az íróasztalon, középett a nagy Calepinus, egyetlen drágakincse.

Minden egyes bútordarabot és tárgyat szeretett volna külön megsimogatni és egyszerre az otthon barátságos melegét érezte ebben az alacsony, csöndes, kopottas fészekben, amelynek minden zuga az ő nagy magányosságának és szomorúságának emlékével népes. Jól megmosdott és a friss, meszes hegyi víz mintha letörölte volna róla a két nap minden szennyét, undorát és kétségbeesését. Mint a csiga a házában, megint biztonságban érezte magát. A végváriak néhány napig különféle mendemondákat suttogtak róla, bizonyosat senki se tudott, a kompánia, amelyik vele mulatott, zsványbecsületből mélyen hallgatott, Malik Márton viszont úgy tudta, hogy Orbánnak a szomszéd városkában légyottja volt a patikusnéval és ez a híresztelés — bár ő nem vett tudomást róla — csak emelte a tekintélyét a végvári intelligencia előtt. Pár nap múlva azonban a rendőrkapitányt a

vendéglőben szélütés érte és ott nyomban meghalt. Ez a szenzáció teljesen feledtetett mindent, a rendőrkapitány sorsa és egyénisége lépett az érdeklődés homlokterébe és temetésén ott volt az egész Végvár. Boróka búcsúztatta a halottat, meghatottságtól remegő hangon, ahogy a kéthetenként megjelenő helyi újság írta és „magasanszárnyaló és mélyenszántó beszédében különösen kiemelte a megdicsőült önzetlen buzgalmát és hervadhatatlan érdemeit az újfajta amerikai szőlőfajok meghonosítása körül”.

XV.

A tanév már a vége felé közeledett. Egy este a franciskánusoknál vacsora volt a rendház alapításának háromszázados évfordulójára és erre a tanári kar több tagját meghívták, Orbánt és Szimákot is. A rendház rozoga barokképülete, a kis templommal és a nagy veteményeskerttel, a városka végén állott, a magyar határhoz vivő országút végében. Orbán a bolthajtásos folyosókon otthonosan kocogott a kert felé, ahol a barátok és a vendégek a vacsorához gyülekeztek. Jól ismerte ezt a tömjénszagú levegőt, a homályos fülkékben a vérző és glóriás szenteket, a gipszből való angyalokkal és fellegekkel, a nagy, sötét feszületet a szögletben, a fekete Máriával és a vörös Magdolnával, mezei virágok fonnyadt koszorúival. A fiatalága jutott eszébe és mintha egy láthatatlan reverenda suhogott volna rajta, amint a szikár kőszentek előtt elhaladt. A veteményeskertben, virágzó gyümölcsfák árnyékában, egy nagy lugasban ott volt már a meghívott társaság, a legutóbbi nagy ivás részesei a rendőrkapitány kivételével, aki már nem iszik többet, azonkívül Szimák és a környékből két franciskánus kiküldött. Bejárták a hatalmas veteményeskertet, amely mindenféle jóval, zöldséggel, gyümölcsrel ellátta Szent Ferenc szegényeit és amelynek fái a madarak, a Poverello kedves hűgai, a lemenő nap ragyogásában himnuszt énekeltek a Teremtőnek, míg a házfőnök a kerítés melletti ösvényen föl és alá sétálva olvasta a breviáriumot. A refektóriumból fölhangzó csengetésre mindnyájan bevonultak a tágas terembe, amelynek falai mentén hosszú asztalok húzódtak végig, padokkal. Az asztalok nem voltak megterítve, a közös imádság után egy nagy tálban levest hoztak, amelyet fakanállal mertek ki a fatányérokra.

Valami meghatóan egyszerű és szertartásosan komoly volt itt minden, csöndes derű, nyugalom és lemondás. A középben egy régi, primitív keresztelőmedence kőből, a nyirkos mennyezeten valami evangéliumi jelenet, elmosódva, csak néhány ruhának halványkék és piros színét lehetett még sejteni az egészen. Orbán Gergely az utolsó vacsora hangulatát érezte ezen az estén, különösen mikor a kenyereket kiosztották és a kolduló fráter, akinek ma szilenciuma volt, egy sűrű kőkorsóból sorra piros bort öntött a kehelyformájú, talpas poharakba.

Szimák az egész vacsora alatt, amely levesből, halból és tésztából állott, azon gondolkozott, hogy milyen egyszerű, gondtalan és zavartalan ezeknek a világtól elvonult embereknek az élete.

Mikor a vacsora után még egy kis sétára indultak Orbánnal a főtéren, a szelíd holdfényben, a virágzó gesztenyefák alatt, mind a ketten mélyen és erősen érezték, hogy ők maguk is kolduló barátai csak az életnek, világi szerzetesek.

Nekik is le kell mondaniok az élet örömeiről és szépségeiről, anélkül, hogy fogadalmat tettek volna erre.

— Hiszen ha régi gyermekhitem nem vesztettem volna el, még most is beállnék közéjük — mondotta Szimák Zoltán és sóhajtott egyet — de hát én már kinőttem ezekből a cipőkből. Boldogok a lelki szegények, mi pedig már csak lelki koldusok vagyunk, pajtás. A nyugtalanság, ó, ha ez egyszer megszűnnék és én megtalálnám az életem célját végre, amit mindig, mindenütt olyan hasztalan kerestem.

— A kötelesség — válaszolt kurtán Orbán Gergely, de hangjából inkább a lemondás tompasága érzett, mint a meggyőződés szilárdsága.

Mindketten elhallgattak. Körülöttük már mély álomba merült az egész kis város, egyetlen lámpa sem égett, a nagy, kerek hold delejes fényében úszott a tér, a templom, a baptisztérium, az alacsony házak fehér fala. A két barát nem igen tudott elválni egymástól. Lépteik egyhangú kongása fölverte az ásító, üres teret és amikor megállottak a sarkon, a Weisz üzlete előtt, hogy végre hazamenjenek, a tót bakter éppen éjfelet hirdetett egyhangú énekével.

— Múlik az élet, pajtás — sóhajtott még egy utolsót Szimák Zoltán és eszébe jutott, hogy holnap lesz negyvenhatéves.

Orbán Gergely nem válaszolt semmit.

Soha még ilyen magányosnak és kilátástalannak nem látta életét és nyomorúságát, de már tudta, hogy ennek így kell lenni és hogy a szenvedés az egyetlen forma, amellyel a sors és az emberek mostohasága és ostobasága ellen védekezni tud. Mikor hazaért és ágyába bújott, még elővette kedves Senecáját és egy fejezetet olvasott belőle a *valódi erényről*, amely százszor inkább elszenvedi az igazságtalanságot, de egyszer sem cselekszi azt. Azután eloltotta a lámpát és még sokáig nézte, hogy a szemben levő ház alacsony, fehér falán milyen tündéri kéken és melegen csillog a holdsugár, amely megvilágította az asztalán nagy halomban heverő százhusz darab magyar és latin dolgozatot, amelyet holnaputánra ki kell majd javítani.

Holmi, 1929. 7–54. 1.

43.

A TÉKOZLÓ FIÚ

1.

Az oltárszerű emelvényen két gyertya égett, közöttük az evangélium és a feszület. Augusztus vége volt. A páterek a fal mentén ültek, a novíciusjelöltek a kis terem közepén vártak. Végre megérkezett a rektor a magiszterrel és promagiszterrel. Mindenki fölállott és a félhomályban komoran zsongott az üdvözlés:

— Laudetur Jesus Christus!

A többiek halkán feleltek rá:

— In aeternum, amen!

Megkezdődött az eskütétel. A novíciusok sorra járultak az evangélium elé és megesküdték, ki bátor, ki remegő hangon, hogy testben, lélekben ártatlanok, hogy az egy igaz élő Istent soha meg nem tagadták és hogy valódi hivatást éreznek a szerzetesi életre. A két gyertya hol föllobogott, hol hunyorogni kezdett, de a Megfeszített sápadt márványarca egyforma szelíden tekintett alá mindegyikre. A páterek közül egyik a breviáriumot olvasta, a másik a helyi lapot, a harmadik unottan hallgatta a százszor hallott eskü szövegét, a negyedik csöndesen elszunynyadt a székből, mert az éjjel disznótorban volt és csak arra

riadt föl, hogy a szomszédja a breviáriummal gyöngéden oldalbalökte.

— Bacsó János! — szólított egy sovány fiatal embert az evangélium elé a rektor.

Bacsó János könnyes szemekkel, egész testében remegve állott a gyertyák fényében és elcsukló hangon ismételte az eskü szavait.

— Isten engem úgy segítjen!

Mikor az egész ceremónia véget ért, a fiatalokat egy iskola-terembe vezették, ez volt egyelőre, holnapig a lakásuk. Holnap a próbaévet kitöltött novíciusok egyszerű fogadalmat tesznek, öök pedig fölveszik a rend öltönyét.

Bacsó János bátortalanul járkált a teremben föl-alá, ismétretlen tekintetek között. Nagyon egyedül és nagyon elhagyatva érezte magát és lelkében egy szörnyű bűn tudata fészkelődött. Úgy szeretne volna kiküáltani, mint ahogy a középkorban szokásban volt vezekelni nyilvánosan, porig alázni magát, de a többiek egykedvűen vagy jókedvűen tettek-vettek, ettek-ittak, az aranyzabadság utolsó napjának utolsó csöppjét is kihörpintve. Bacsó János halálos bűnére gondolt és kegyetlen önkínzással, makacsul ragaszkodott e gondolathoz, mint a rab, aki állhatatosan egy pöntra szögezi tekintetét: *hamisan esküdött*, mert ő már egyszer istentagadó volt, olvasta Renant és egy ideig nem hitt Jézus stenségében. Olyan fiatal volt és olyan fogékony minden iránt, ami új és ami bátor.

Gyermek volt még, de olyan gyermek, aki talán sohasem játszott, csak a gondolatokkal, és aki nagyon öregnek és szomorúnak érezte magát. Ezért jött ide éppen.

2.

Életében először volt távol a szülői háztól és estére valósággal lázassá tette a honvágy. Ha még egyszer az otthon hűs és mégis oly melegítő párnáira hajthatná le fájó fejét! Most egy másik világba lép, *amely már nem is a világ*: szerzetes lesz. És ezt a tiszta, új életet mindjárt egy akaratlan halálos bűnnel kellett elkezdenie. Mindjárt a küszöbön meg kellett botlania . . .

Egészen sötét lett a kopár tanteremben, csak a feszület csillogott a katedra fölött! A többiek összebújtak, mint a nyáj és

diáknótákat énekeltek. Ő kinézett az ablakon a nagy térre, amelyen levelüket hullató gesztenyefák sorakoztak, mint komoly, öreg papok és a tér közepén a Dóm magasodott a csillagos égbre piros kupolájával és tizenkét kőapostolával.

A távolból kávéházi cigányzene hangjai szűrődtek át hozzá, de hirtelen megkondult a Dóm harangja és méltóságosan betöltötte a nagy teret, a földet és eget.

Bacsó János imádkozni próbált. Egyszerre érezte, hogy valaki vállára teszi kezét. Megfordult, egy nyurga, szőke fiatalember állott előtte. Bacsó János önkénytelenül valami különös hideget érzett, amint ennek az ismeretlen társnak zölden csillogó szemét megpillantotta.

— Bocsánatot kérek, ha talán zavarom, de úgy látom, nagyon egyedül érzi magát kartárs úr, akár én. Már pedig nem jó az embernek egyedül. Zorkóczi vagyok, Zorkóczi Kálmán. Szeretném, ha jóbarátok lennének.

Bacsó János igyekezett udvarias és nyájas arcot vágni. Hamarosan elmondották egymásnak eddigi életüket. Zorkóczi megtudta, hogy Bacsó egy csöndes alföldi városból való, ahol eddig nem történt vele semmi különös az életben, Bacsó pedig megtudta, hogy Zorkóczi a fővárosból jött ide, szüleit nem ismerte, már sok nyomorúságon és viszontagságon esett keresztül és úgy gondolja, hogy a szerzetesi élet a legalkalmasabb arra, hogy egy ágrólszakadt szegény vigye valamire.

— És a nők? — kérdezte hirtelen és mohón Zorkóczi s zöld szemében szokatlan fény gyúlt ki.

— Egészen tiszta vagyok. Nem ismerek még nőt, de nem is gondolok erre. Nem, nem.

— Én gyűlölöm és megvetem őket — csattant föl Zorkóczi hangja és váratlan mozdulattal átkarolta Bacsó derekát, aki riadtan bontakozott ki az új barát öleléséből. Mit akar ez tőle?

— Én nem gyűlölök senkit, mert a mi vallásunk a szeretet vallása. Nem értem, miért kell gyűlölni a nőket? Hiszen önnek is volt anyja?

— Nem tudok róla mást, csak azt, hogy ő is olyan volt, mint a többiek!

Nyílt az ajtó, a rektor jelent meg a küszöbön és lefekvésre szólította a zsbongó társaságot.

Zorkóczi Bacsó mellé ágyazott a földön. Bacsó sokáig nem tudott elaludni, a délelőtti eskü és az esti megismerkedés egy-

aránt nyugtalanította és úgy érezte folyton, hogy két hideg zöld szem mered rá az éjszakában.

3.

Az oratórium padlóját fekete posztó borította.

Az oltáron augusztus virágai, a padokban a páterek, az oltár előtt a próbaévet kitöltött novíciusok megfogyatkozott csapata, mögöttük az új jelöltek, leghátul szülők, rokonok és néhány egészen önzetlenül érdeklődő fiatal nő, akiket vonzott az ifjúság és lemondás különös és ritka varázsa. Zorkóczi Bacsó mellett foglalt helyet és titokban megszorította társa kezét.

— A nők még ebbe a szentélybe is befurakodnak — suttogetta rekedten.

A szertartás megkezdődött. A végzett novíciusok lefeküdtek a fekete posztóra, mint a halottak, a fekete reverenda fölé még egy fekete posztót terítettek és a magiszter száraz, közömbös hangon elmondotta fölöttük:

— Mortui estis et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo!

A háttérben néhány fiatal nő hangosan fölzokogott, a páterek között is akadt egy, aki szemeit törölgette.

Most az újak következtek. Egyenkint járultak az oltár elé, ahol felöltötték a rend ruháját. Bacsó János mély sóhajtással ért a lépcsőhöz és magában ezt rebegte: Uram, nem vagyok méltó, Uram, nem vagyok méltó!

Végső menedéke az általános gyónás volt, amely holnap lesz, de erre is félelemmel gondolt. Mi lesz vele, ha a lelkiatya nagy bűnére nem ad fölloldozást? Egy percre elsötétült előtte az egész világ és csak arra ocsudott föl, hogy a promagiszter, a szertartás szerint, arcát nyújtotta felé, hogy csókolja meg. Bacsó János összeresztett és bátortalan csókja közben eszébe villant a getszemáni kert, ahol az Áruló így jegyezte el a halállal az Üdvözítőt.

De a promagiszter annyi atyai jósággal viszonzta riadt tekintetét, amitől ismét megnyugodott egy időre.

— Az Isten nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és örök életet nyerjen — mondogatta magában és a nagy szentek példáit idézgette, akik a rombolás örvényéből az üdvösség útjára tértek. De azért a holnapra rettegve gondolt mégis.

A hófehérre meszelt folyosó boltívei alatt hosszú sorban állottak a barna gyóntatószékek.

A levegő zümmögött a halkán elmormolt vétkektől s a folyosó végén, a nagy kőfeszület előtt zsongott az imádság, amelyet a bűnök bocsánatáért rebegtek a novíciusok. Bacsó János a promagisztert választotta ki lelkiatyjának. Ez a magas, karcsú, ősz ember, dallamos, lágy hangjával, szívhezszóló tekintetével, sok szenvedésen átszűrt mosolyával bizalmat és bátorságot adott neki. Mikor nagy bűnét bevallotta és azt hitte, hogy most meghasad a kárpit és elsápad a nap, a szelíd öreg közelebb hajolt hozzá és csak ennyit mondott neki:

— Kedves fiam, mindnyájan gyarló emberek vagyunk e földön, de ne feledd soha, hogy Isten irgalma végtelen és hogy a legnagyobb rosszat is javunkra tudja fordítani. Te megtagadtad őt egyszer, de Péter, aki kőszikla lett, háromszor tagadta meg. Mégis őt tette egyháza fejévé és neki adta a mennyország kulcsait. Én föloldozlak téged, menj és ne vétkezz többé!

Bacsó Pál megcsókolta a stólát és úgy kelt föl, mint aki újjászületett. A közös imádság után elfoglalták új lakásukat az egyes múzeumokban. Ezek fehér, tágas szobák voltak, külön asztalokkal. A falakon a Rend szentjeinek és holdogainak arcképei arany keretben, középett fekete feszület és az ajtónál szenteltvíztartó.

Zorkóczi úgy intézte dolgát, hogy Bacsó mellé került a hármasszobában, ahová rajtuk kívül csak egy Vándor nevű novícius jutott még.

Vándor vézna, beteg fiú volt, öreges arccal és köhögő tüdővel.

A dormitóriumban is egymásmellett jelölték ki ágyukat és szekrényeik is egymásmellett voltak.

A múzeumból a nagy gyümölcsöskertre lehetett látni, amelyet magas kőfal védett a világ elől.

Bacsó áhítattal lépte át a múzeum küszöbét, ahol egy évet foglalt elteni imádságban és elmélkedésben.

Körülnézett és azokra gondolt, aki itt előtte jártak és úgy érezte, hogy e falak között a békesség, jóság, türelem és alázat fehér galambjai lebegnek. A szive elszorult egy kissé, a világ, amelyet nem látott, az élet, amelyet nem ismert, rejtelmes erővel és szépségeivel húzta vissza, mint a Kísértő a pusztában az Üdvözítőt.

Ilyen fiatalon eltemetkezni e négy fal közé, e társak közé, e csendbe, e nyugalomba, pedig ő mindent tudni, látni, átélni akart mindig, csak nem érzett elég bátorságot magában a szabad életre és egy bizonytalan vágy élt a lelkében, hogy valami apostoli hivatást teljesítsen. Ezért akart pap lenni és most itt áll a küszöbön, mint a gyermek a sötétben:

— *Uram, nem vagyok méltó . . .*

De a hivatást Isten adja, ez kegyelem, amelyet ki kell érdemelni. Ezért szenvedni kell és ő mindig kereste és élvezte a szenvedést.

A nap éppen lebukott a hegyek mögé, a múzeumban a homály egyre nőtt, a kertben egy öreg pap rőtta az utakat breviáriummal kezében, körbe-körbe, mint a taposómalomban.

5.

Az első napokban az új élet szokatlan dolgai következtek sorra. A vallás kaszárnyája volt ez a csendes kolostor, csupa rend és fegyelem. Minden órának megvolt a maga kiszabott teendője. Reggel félhatkor keltek, utána közös imádság az oratóriumban, azután reggeli, azután studium, ebéd előtt megint közös imádság, ebéd után, amely alatt egy novícius a szentek életéből és Krisztus kínszenvedéséről olvasott fel, megint közös imádság, majd tanulás, este vacsora előtt és után közös imádság, végül szilencium és alvás. A lélek lassan-lassan élő géppé válik ebben az örök egyformaságban, élő géppé, amelyet az áhítat és buzgóság olajával kennek.

Bacsó János reverendája a második napon beleakadt egy szögbe és elhasadt. Nem volt babonás, de azért sokáig eltűnődött ezen a „véletlenül” és az esti imádságnál szórakozottan ismételte: De szabadíts meg a gonosztól . . .

A clausurán túl nem mehettek, csak ha közös sétára vitték őket, a városon kívül, a szőlőhegyek közé.

Nőkre nem volt szabad nézni, a novíciusok szabályzata szerint: *asszonyt ne nézz meg, még anyádat sem!* Zorkóczi szerint ez a regula a legokosabb az egész rendtartásban.

Ezeken a sétákon gyakran szembejöttek szürke darócbaöltözött emberekkel, akik a földeken dolgoztak. A feketereverendások és a szürkedarócosok tekintete találkozott és Bacsó János azt

gondolta, hogy *ezek a rabok* bizonyos tekintetben szabadabbak, mint ők. Ha idejük letelik, visszamennek a világba, de őket egy egész életre elkötelezi a kolostor cellája.

A leveleiket, amiket csak haza írhattak, előbb átolvasta a magiszter és a hozzájuk érkező leveleket mind fölbontották. Újságot nem láttak, a nagyvilág dolgai messze estek tőlük, ők az örökkévalóságnak éltek, az idő megállott számukra, a kolostor lett a mindenség s ha Bacsó éjjelenként kiszökött a hideg kőkockás folyosóra és az ablakok rácsain keresztül megpillantotta a szeptemberi holdat, közelebb érezte magához, mint a szüleit, az iskolát, az embereket, akik között eddig élt és álmodott. Zorkóczi gyöngéd bizalmaskodásait igyekezett elhárítani, Vándor, másik társa a múzeumban, egész nap hallgatagon gunnyasztott asztalánál, állandóan imádságokat mormolt, vagy meditált, időnkint kínos köhögése törte meg a csöndet, sárga arca ilyenkor kipirult és utána félhangosan sóhajtott:

— Legyen meg a te akaratod !

Szeptember végén ágnak esett Vándor és egy külön cellába vitték. Hónapokig nem látták, csak ziháló köhögését hallották, ha a folyosón sétáltak, csatakos őszi délutánokon, amikor a gesztenyefák között sírt a szél és a hegyek ködöt pipáltak.

Zorkóczi ilyenkor mindig megjegyezte:

— Ebből se lesz rendfőnök soha !

6.

Bacsó János az első hetekben elhatározta, hogy a nagy szentek példáit fogja utánózni. Ő nem ismerte a legtöbb ember megalkuvó és kiegyező formuláit, ha már szerzetes lett, ha már a világot magamögött hagyta, szent akart lenni, tökéletességre törekedett és ha egyszer a földi boldogságról lemondott, a hősi önmegtagadás és önfeláldozás dicsőségére vágyakozott. Azt akarta, hogy övé legyen az élet koronája, melyet az Úr azoknak szánt, akik a harcot megharcolták. A *Szentek Élete* lett egyetlen olvasmány. A promagiszter, aki Vergiliusszal kárpótolta lelkét a világi örömeikért cserében, Chateaubriand Vértanúit ajánlotta neki, mert szép és klasszikus, bár a modern kor fia írta és keresztény, bár Homérosz nyomdokait követi. Bacsó János egy darabig gyönyörűséggel merült el az új eposz ragyogásában és zengésében, de Velleda szerelme sok volt neki, kísértést látott benne és

lelke nyugalmát többre tartotta szíve öröménél. Félbehagyta olvasását és egészen a *Szentek Életére* vetette magát. Különösen azoknak példája vonzotta, akik tévelygés után tértek meg Istenükhöz. Szent Ágoston, assisi Szent Ferenc és loyolai Szent Ignác voltak kedvenc hősei.

Lám, ezek is megtagadták Őt egyszer, nem is rövid időre, és mégis a kegyelem választottai lettek. Az aszkézissel szintén megpróbálkozott. Sanyargatni kezdte testét, a rendes böjtön kívül külön penitenciát szabott magának és ciliciumot készített bőrből és szögekből.

A szögekre gondolt, melyekkel a világ megváltóját a szent fára feszítették és így aludt el, szenvedve és boldogan: *A te kezeidbe ajánlom lelkemet!* Vándor helyett a múzeum harmadik lakója egy Becker nevű kövér, pirosképű novicius lett, akit szegény szülei küldtek ide és aki mindig a kosztot szidta.

— Ha kitanultam és fölszenteltek, rögtön világi pap leszek — hajtogatta Becker, — az ember itt meghalhat éhen és nem lesz belőle semmi. A világi pap, az más, ha egy kis szerencséje van és érti a módját, zsíros parókiát kaphat, nagyvárosban püspök is lehet idővel . . .

— Te már elég kövér vagy hozzá — jegyezte meg nevetve Zorkóczy. Bacsó méltatlankodva hallgatta az ilyen beszédet és tovább olvasta Borgia Szent Ferenc csodálatos megtérésének történetét.

Bacsó Jánosnak nagy öröme telt a tökéletesség gyakorlásában. Gyakran fölserkent éjjel, kilopózott a folyosóra és a hideg kövön, a feszület előtt leborulva buzgó imádságba merült, míg a hajnal föl nem derengett. Néha elragadtatásai is voltak. Mind-szentek estéjén meditáció alatt a megnyíló eget látta a szentek seregével, és könnyes szemekkel, egész testében remegve ült le a vacsorához, de az ételhez nem nyúlt. Az éjszakát megint a folyosói feszület előtt akarta tölteni, de a magiszter, akinek kimenője volt, éjfél tájban jött haza egy estélyről és valósággal belebotlott.

— Mi az, carissime, mit keres maga itt ilyenkor? Azonnal lefekszik és holnap délben jelentkezik nálam.

Másnap a kihallgatáson a magiszter rövid beszédet intézett hozzá, amelyben a föltétlen engedelmességet a szabályok pontos betartásában jelölte meg és magaviseletét különckedésnek minősítette.

— Mi nem szenteket akarunk faragni magukból — mondotta rekedten és vörös szemhéjait törölgette, — hanem szilárd jellemű és józanul gondolkozó nevelőket. *Aurea mediocritas* — ezt sohase tévessze el szem elől és hagyjon föl az efféle hóbortokkal, amelyek csak a lélek göggyéből erednek. Megértette?

Bacsó János halkán igent rebegett és alázattal megcsókolta a magiszter kövérkés kezét.

7.

Következő vasárnapi prédikációjában a magiszter megemlékezett erről az éjszakai találkozásról is. Ettől fogva a novíciusok egy része egymásközött „a szent” néven emlegette Bacsó Jánost.

Egy nap Zorkóczival nagy vitája volt a teológia alapvető kérdései körül.

— A hit minden — jelentette ki Zorkóczi. — Ha élő hit van bennem, akkor üdvözülni fogok, ha pedig ez hiányzik, akkor hiába minden, kitehetem a lelkemet, lehozhatom a csillagokat az égről, hiába böjtölök és hiába sanyargatom magamat, nem ér ez egy fabatkát sem és úgy elkárhozom, mint a pinty! De nekem, hála Istennek, erős a hitem, és nyugodtan élek, biztos, hogy nem fogok a bal lator sorsára jutni. Téged féletelek, mert nyugtalan lélek vagy és túlságosan sokat törődöl a dolgokkal. Ez nem vezet jóra, ez a pokol útja, amely jó szándékkal van kikövezve. Hallgass rám, ne sírj annyit azokkal a szentekkel. Csak hidd, amit az Egyház tanít és semmi többet! És szeress engemet, testvér — tette hozzá és a szemében megint felcsillant a zöld fény és hangja olvadozott, — szeress engemet, valamint Ő szerette Jánost, a tanítványt, akiről írva van: *quem Dominus maxime diligebat*. Látod, még ő is egyet szeretett igazán, egy férfit, egy barátot, egy kedves szívet, aki a szívére hajolt, aki magányosságának vigasza, sorsának részese volt. Szeressetek! — ezt mondotta és rágondolt, akit szeretett, aki szerette!

Egyedül voltak a sötétedő múzeumban, Zorkóczi megint gyöngéden simogatni kezdte Bacsó kezét, aki hideget érzett, ellökte magától társát és egy ismeretlen szenvedély örvényébe pillantott, amint égő tekintetével mégegyszer találkozott. Becker éppen jókor lépett be, hangos szóval jelentve:

— Ma este megint mákoscsík lesz vacsorára, a kedvenc

ételem. Misák is nekem ígérte a maga porcióját. De én megennék hármat is!

És gyönyörrel gondolt az asztal örömeire, amelyek szegény lelkének egyetlen vigasztalását nyújtották. Titokban irigyelte a nagybeteg Vándor Lázárt, aki külön kosztot kap az infirmáriában, jó zsíros leveseket, sok húst, sok tojást és soha sincsen böjtnapja, még a negyvennapos böjtben sem.

8.

Bacsó János lassankint belefáradt az aszkézisbe. Fialat érzékei tiltakoztak a korai halál ellen. A dormitóriumban volt egy szentkép, gyönyörű leányt ábrázolt. A vértanúság pálmájával kezében. A szenvedés még szebbé tette, szőke haja sugárzott és sötét szemeiben a mennyország visszfénye tündökölt. Bacsó János azon vette magát észre, hogy napközben mindig gyakrabban lopózik be a dormitóriumba és sokáig térdepel a kép előtt és imádság helyett egészen más gondolatai támadnak. Éjjel e fiatal szűzzel álmodott, de álmában a glória hiányzott fejéről, gyöngéden lehajolt Bacsó Jánoshoz és hosszasan, némán simogatta homlokát. Egy ilyen álomból hirtelen fölriadva, Zorkóczyt pillantotta meg a félhomályban, ott ült az ágya szélén, kezét éppen elhúzta Bacsó hajáról és zöldfényű szeme világtott, mint a szerelmes szentjánosbogár.

— Légy csöndesen, János — szólt fojtott hangon, — légy csöndesen és ne félj! Én szeretlek téged és csak én szeretlek és csak téged szeretlek!

Olyan szép ez és olyan kevesen értik.

Bacsó János ijedten húzta magára a takarót, Zorkóczyt várt egy ideig, majd visszabújt ágyába. Pár perc múlva a magiszter suhant végig a dormitóriumon és gyanakodó pillantással figyelte Bacsót és Zorkóczyt. Ez alvást színlelt és félig suttogva, félig sóhajtván mondogatta: Szeretlek, téged Istenem egész szívemből, egész lelkemből, minden erőmből.

Másnap Bacsó János mély levertséget érzett és ez egyre jobban úrrá lett fölötte.

Az ő ártatlan szive megriadt ettől a különös közeledéstől, sajnálta ezt a szegény, beteg lelket és nem volt elég ereje és hátorsága ahhoz, hogy előjáróinak fölfedezze a dolgot. Részvétellel

látta társa vergődését és nem akarta tönkretenni őt. Gondolta, majd csak megunja a hiábavaló vergődést és egyszer észretér magától.

Régi kétségei is föltámadtak újra.

— Ha Isten végtelen jóság, akkor miért oltott ilyen rossz szenvedélyt egy lélekbe? Ha Isten végtelen tökéletesség, akkor miért ilyen tökéletlen a világa? Ki tudja — és először borzongott meg e szörnyű gondolatra, — talán nem is Ő ennek a világnak az igazi fejedelme, hanem a Sátán? Gyümölcsseiről ismerjük meg a fát — mondotta az Üdvözítő, aki egy magasztos és tökéletes élet után a kínok kínjától általverten kiáltott fel: *Miért hagytál el engemet?* Az ismeretlen fa gyümölcsei tenger bűn, nyomor, szenvedés, halál és kárhozat. Ki tudja, a Sátán, aki körüljár, mint az ordító oroszlán, keresvén, kit elnyeljen, nem hatalmasabb-e a Jóságnál, amely mindig gyöngébbnek bizonyult e földön és ki tudja, nem a Sátáné lesz-e majd [a] végső győzelem?

Kezdte elhanyagolni imádságait, inkább ilyen kérdéseken töprengett. Az önkínzásnak ez a neme esett most jól neki, a szenvedésben gyönyörködött, amelyet ezek a gondolatok téptek föl szívében. Olyan egyedül maradt, nem volt senki, aki a vigasztalás szalmaszálát nyújtotta volna a fuldoklónak. A promagiszter, akinek szelíd szeretete volt egyetlen menedéke ebben a kietlen magányosságban, az Örök Városba utazott el, a magiszter, mint valami lelki őrmester, csak a rideg fegyelmet követelte, mélyen lenézte és titokban gyűlölte e fiatal szíveket, hosszú évek elfojtott életvágya, elvetélt életöröme töltötte ki bosszúját rajtuk minduntalan.

Vasárnap bort is kaptak az ebédhez a novíciusok. Négyükre jutott egy kis üveggel. De a bor nem azért állott az asztalon, hogy igyanak belőle, hanem hogy az önmegettartóztatás és lemondás erényét gyakorolhassák. A kísértésnek nem volt nehéz ellenállni, mert a magiszter árgusszemei figyelték őket szüntelen.

Bacsó Jánost éppen ez ösztönözte arra, hogy egy vasárnap megigya a maga részét. A bor a rubint színében csillogott a metsett üvegen és mikor Bacsó a tele poharat kiürítette, kellemes meleget érzett szíve táján. Még egy pohárral ivott az ebéd végén és valami duruzsolni kezdett a vérében. A többiek ijedten pislogtak feléje.

— *Conducat valetudini* — gondolta magában Bacsó és amikor a magiszter szigorúan megdorgálta és penitencia gyanánt há-

romnapi szilenciumot mért rá, a lázadó titkolt örömeivel nézett végig társain.

— Jó bor volt? — kérdezte irigyen Becker.

— Nem a bor volt jó, hanem hogy meg mertem inni — válaszolt komolyan Bacsó János.

9.

Egyhangúan teltek, múltak a napok, hetek, hónapok. Néha egyik-másik eltűnt közülük, kilépett, mint ahogy a menetelő katonák sorából kidől egy-egy bajtárs és a többiek tovább poroszkálnak az országuton.

— Nem bírta el ezt a gyalázatos kosztot — állapította meg ilyenkor Becker nagy elégtétellel és ezzel már el is felejtették az eltávozottat. Tavasz felé egyre erősebb és gyakoribb köhögések hallatszottak ki az infirmáriából. Vándor testvér a végét járta.

— A halál kutyái ugatnak belőle — mondotta ilyenkor Becker és arra gondolt, hogy ez sem eszik már sokáig külön kosztot.

Egy nap a magiszter az összes novíciusokat berendelte az infirmáriába. A boltíves terem ablakai nyitva, az ágyon megszenszedett arccal, görcsösen szorongatva a feszületet, feküdt a haldokló Vándor. Mellette, az éjjeli szekrényen gyertya égett, amelyet az enyhe tavaszi fuvalom lobogtatott. A magiszter térdre intette a novíciusok fekete csapatát, a haldokló erőlködött, hogy fölemelje fejét, végignézett rajtuk búcsúzó tekintetével, egy könny pergett le arcán, nem a bánaté, hanem a szenvedésé.

— Vándor testvér a nagy útra készül, kibékülve Teremtőjével — szólalt meg a magiszter a csendben, — mondjuk el vele együtt a Mindenszentek litániáját, carissimi!

A magiszter kezdte, ők válaszoltak, monoton mormogással, minden szent neve után:

— *Ora pro nobis!*

A haldokló egyre gyengülőbb szava lassankint egészen elhalt, a kis teremben a tömjén átható szaga összeolvadt a nyíló orgonák erős illatával.

Az irgalmasok orvosa ott állott az ágy fejénél és a haldokló kihagyó pulzusát tapogatta.

A litánia közepe táján intett a magiszternek, aki a novíciusok felé fordulva csendet parancsolt.

— Boldog társatok már bevégezte rövid földi pályáját, imádkozzunk a halott lelke üdvéért!

És elkezdették énekelni a negvenkettedik zsoltárt. A beáradó tavaszi lég hirtelen eloltotta a félig elégett gyertya lángját és az irgalmas orvos gyöngéden lefogta a fiatal halott szemét.

10.

Vándor novíciust az oratóriumban ravatalozták föl, ahol nemrég a fekete posztón feküdtek azok, akik meghaltak a világ számára, hogy Krisztusnak éljenek. Minden órában másik társa virrasztott fölötte. Bacsóra éppen éjfélkor került a sor. Nem érzett semmi félelmet a halállal szemben, az élet sokkal inkább kezdte érdekelni, az élet, amely a tárt ablakon keresztül tavaszi csillagokat és orgonákat dobált most feléje. Az oratóriumban is fülledt virágillat volt, nehéz tömjénillattal keverve. Vándor sárga arcán kiütközött borostás szakállja. Valami fanyar mosoly merevült meg ezen az arcon, Bacsó úgy látta, hogy most inkább él Vándor Lázár, mint amikor a halál kutyája üvöltött belőle, és hogy most az életet prédikálja neki, az életet, amelyet elmulasztott és elszalasztott.

Bacsó János fölállott a halott mellől és kinézett az oratórium ablakán a lenn szunnyadó orgonákra és a fönn mosolygó csillagokra. Távolból vonat füttye sírt keresztül az éjszakán, a kávéházból pattogó zene szűrődött át a kerten. Bacsó János nagyon erősen érezte most az életet és a fiatalságot, szinte megszédült tőle ebben a virulásban és ebben a ragyogásban, a halál árnyékában.

Mikor egy gyertya csöpögésére visszafordult, hirtelen úgy látta, hogy a halott megrebbeint egy pillanatra. Mintha valamit akart volna még mondani.

— *Szeressetek!* — zsongott fülében és lelkében az evangélium hangja és egyszerre csak Zorkóczi jelent meg az oratórium küszöbén, azzal a furcsa lidércclánggal szemében, és Bacsó János érezte, hogy fojtogatja a levegő, amelyben a halál illata a bűn illatával keveredik, érezte, hogy nem bírja ezt a terhet, ezt az örökös számadást Istennel és a túlvilággal, a torkát szorította a reverenda gallérja, és rohant ki az oratóriumból a végtelennek tetsző folyosón a klauzúra felé. Az persze zárva volt, ő egyszerre csak dőngetni kezdte, az öklével, hogy vér serkedt belőle.

A visszhang hatalmas robajjal ismételte a döngetést, a magiszter sötétköpenyeges alakja csoszogva közeledett. Bacsó az izgalomtól, a szorongástól és a kétségbeeséstől kimerülve ájultan terült el a hideg köveken, a szabadulás vasrácsos ajtaja előtt.

— Megőrült, maga szerencsétlen! — rázta föl dühösen és remegve a magiszter Bacsót.

— Én élni akarok! — zokogott a fiatal novícius és tépni kezdette magáról a reverendát.

Másnap, a temetés után, megkapta civil ruháit és a májusi alkonyatban egyedül és szívdobogva indult az állomásra, hazafelé. Nem mert visszanézni a nagy, sárga épületre, amelynek tornyában éppen akkor Angelusra csendítettek.

Holmi, 1929. 57—74. l.

DRÁMAI JÁTÉKOK

44.

CALIPSO

Zenedráma 1 fölvonásban

Személyek

Odysseus, Ithaka királya
Calipso nympha

Szin: Tengerpart a szigeten. A távolban Ithaka partjairól füst emelkedik. Hasadó hajnal.

I. jelenet

Odysseus, Calipso

Odysseus

Ott füstölög a távol szigeten
Lakom sudára, ott!
Dicső Zeus, engedj nyugodni engem,
Szegény, bús bujdosót.

Engedj hazámba térni
Szép Ithakába menni el,
Ah, mert hű feleségem után
Ugy sajog e kebel.

Vitorla duzzadj, és te szél
Hozz lágy fuvallatot,
Hogy tengeren,
Kis csolnakom
Locsolják lágy habok!
Hogy földeden, én szép hazám
Nyugodtan haljak, ott!

Calipso (egy barlangból jó)
Már keleten aranysegély

Disziti az eget,
A nap sugára, a fasudárra
Hint fényt és meleget.
Biborban ég a keleti ég
Phaeton kocsija messze jár,
Virul a föld és harmatos
A sziget és a tengerár.
És te Odysseus elhagysz engemet,
Engem, ki téged örökre szeret,
Elhagyod hivedet!

Odysseus

Ott, hol biborba öltözött
Az ég a tengerek fölött,
Ott, hol repdesve jár
A fészkiből kivert madár
S sziklát mos a nagy tengerár
Ott az én viruló hazám,
Engedj tova,
Szép tengeren
Én kedvesem
Vig habokon, csolnakomon
Repüljem át a tengerárt!
Hadd látom újra hazámat
Hah, mert megöl a bánat
Hú Penelope utánad!

Calipso

Elhagysz hát hűtelen
Vitorlád leng a tágas tengeren.
El, el... siess tova,
Ne járj oly tétova.
Sietve menj a tengeren,
Ah, mert ha látom arczodat
Szemem patakja megdagad!

Odysseus

Hiába sohajod, meg nem lágyíthatod,
A szívemet soha.
— Előre hát, Itháka partjain.
Enyhülni fog a sok keserv s a kin.
Ott szebb a szép tavasz
Víg hangú a madár

S a méh vidámabban donog
Mézet ha szedni jár.
A tengeren lány habcsapat
Ringassa kis hajómat
Dicső Zeus adj jó szelet,
Mely szép honomba elvezet!
Calipso nymfa ég veled,
Már langy zephir susog,
S a végtelen nagy tengeren
Zokognak a habok szép csendesen.
El, el, tova, vár Ithakám
Tölgyektől zöldelő hazám.
El el!

(A tenger felé távozik)

II. és utolsó jelenet

Calipso (egyedül)

Elment a hűtelen szívű
Itthagya bús szivemmel
Többé reám, napok vidám
Sugára nem tűnik fel!
Kietlen lesz a tengerár
Mely zug a vizeken
Arczod látom habok között
Oh hűtlen kedvesem, (A nap fölkel a habok közül.)
Jó Pán, hatalmas és derék
Ne zengjen fuvolád,
Ti nagy, kegyelmes istenek
Küldjétek a halált!
Lágyan suttogva ti
Haboknak ezrei
Oh fedjétek el, oh fedjétek el,
Nyugodjék hullámsírban e kebel!

(El Odysseus után.)

(A függöny lassan legördül.)

— Vége —

Szövegét írta:

Juhász Gyula

PAOLO ÉS FRANCESCA

Tragikus idill egy felvonásban

- Személyek:* Malatesta herceg, Paolo, öccse. Francesca, Malatesta felesége.
- Szín:* Lovagterem a trecentóban. Fegyverek. A háttér falán sárkányölő San Giorgio képe. Kürtök harsány zenéje ébreszti a tavaszi reggelt.

I.

Malatesta (A vadászatra készül.)

Francesca (hálóterméből kilép hófehérben).

Malatesta: A kürt riasztott fel? Bocsáss meg édes!
 Ha tudtam volna, méla hegedűk
 Halk muzsikája zendült volna csak,
 A húron selyem, bársony hangfogóval
 Nászdalet parancsolt volna az urad,
 Vagy áhítatos templomi zenét,
 Mit angyalok karában énekelnek!
 De lám, vadászó, harcos ösztönöm,
 Mely véremet kigyújtja, elragadt.
 Az erdők mámoros danája szólít,
 A rézpacsirták harsány szava ébred,
 Megyek. Te úgyis csak magamra hagynál,
 Hiszen te — nem szeretsz — te nem szeretsz!

Francesca: Herceg! Uram! Mért mondod ezt nekem?

Malatesta (hévvel):

Mert nem szeretsz, mert én vadul szeretlek,
 Mert én dühös, kínos vágyaktól égek,
 Mert párnám tűz és lángol a borom,
 Mert csókjaid parázsa ég a számon,
 S te nem csókolsz már és te nem szeretsz már,
 Mert csókom már fanyar neked s szerelmem
 Nem kell neked —

Francesca: Uram, bár fáj e szó,
 De nem . . . te jól tudod, emlékezel,

Mikor megkértél . . . Herceg állt előttem,
Én árva voltam, gyáva voltam akkor.
Anyám sírt és én — nem szerettelek!
De sírt anyám s én már jól tudtam akkor
Hogy a virágnak, lánynak sorsa egy:
A hervadás:

Így lettem a tiéd!

Malatesta: Emlékszem! Ó, az a nap be szép volt,
S be fáj az a nap, ó, be fáj nekem.
Ma sírva siratom nagy bűnömet,
Hogy *téged* én szeretni mertelek!
Francesca! Gyönyörű! Egy csókot adj csak,
Nem adsz? A homlokodra lehelem!
Így! most megyek. Te szép!

(El.)

Francesca: Isten veled!

Kürtök indulója. A hajnal aranyesőt küld a gótika virágai-
val telehintett ablakokon keresztül. San Giorgio rejtelmes ho-
mályban marad. A kürtök lassan elhalnak s a dóm harangja
búg a reggeli szélben.

II.

Francesca (a tájat nézi):

Tavas van!

Pán sípja ébresztőt dalol a völgynek!
Oly szép e vígan születő világ!
Kinyitja nagy arany szemét a nap,
S arany lesz minden, a fák és a tornyok,
S a dóm arany zenét bocsát az égbe,
És arany lesz a lélek is maga! (Hallgatás.)
— Valaki jön! A szívem riadót ver,
Mint ujjongó dob! *Ő jön!* Erre tart!

III.

Paolo (jön): Francesca!

Francesca: Paolo!

Paolo (virágot tűz Francesca szívére):

Szivedre szántam!

Mikor a nap még mély álmát aludta,
A legfehérebb csúcsra fölsiettem
És egy sötétlő mélység szája mellett . . .

Francesca (hirtelen):

Mélység! És nem szédültél, Paolo?

Paolo (mosolyog):

Mélység? Az életünk is csupa mélység
És örvények fölött ujjongva lejtünk!

Francesca: Igaz, igaz!

Paolo:

Ott leltem e virágot,
Szivem rád gondolt és — szivedre tűztem!

Francesca: Ó, köszönöm! Csak szép szót adhatok
E szép virágért!

Paolo:

És a szivedet! (Nagy hallgatás.)
Igen, Francesca, szived az enyém,
Ezt álmodtam az éjjel. Szivedet
Csókoltam én.

Francesca: Szivem nagyon beteg!

Haldoklik . . .

Paolo (rajongással):

Ó Francesca, ha a sátán
Meglátna téged, lelke könnyre válnék
És úgy siratná alvilági gyásszal,
Hogy ő gonosz, hogy téged nem szerethet,
Mert szépséged tömjéne fáj neki:
Te sírsz? Te szenvedsz? Belső zokogással!

Francesca: Ó jaj, egy szó az én sorsom: hiába!

Paolo:

Hiába? Ez a szó nagyon kegyetlen,
Nem ismerek ilyen szót, nem, hiába!

(Letérdel.)

Irgalmasabb szót vár a vágyam!

Francesca:

Ó,

Hallgass ma és hallgassunk mindaketten!

Paolo:

Hallgatni és egymás szemébe nézni
Jó lesz, Francesca és ha az örök
Nagy hallgatás borulna is ránk,
Így élni át a szép *eónokat*

Jó lesz, Francesca, hallgatunk örökké!

Francesca (szünet után):

De csak beszélj inkább! Félek ma tőled!

Oly szép nap ez s a szépség és a végzet
 Gyászos nővérek a földön, tudod!

Paolo: Beszélni? Nem, inkább dalolni kell ma,
 Van egy dalom! Oly hosszú, mint a csók,
 Amely utolsó, oly szép, mint az élet,
 Oly szép, mint a halál!

Francesca: Ó mondd e dalt!

Paolo (írást vesz elő):
 Jer közelebb, mint aki titkokat hall,
 Úlj mellém így! Szemedből olvasom ki,
 Hogy szép a dal és — véled — a halál is!

Francesca: Miért beszélsz ma mindig a halálról?

Paolo: Mert a halálról szól a balladám:
A szeretők haláláról . . .

Francesca: No jó,
 Meghalni szép, ha nem szabad szeretni!
 És már nekem szeretni nem szabad!

Paolo (a kezét megragadja):
 De ha lehetne?

Francesca (kis csönd után):
 Olvass, Paolo!

Paolo: Hát olvasok. Álomvilág, terülj ránk:
 Lancelot és Ginevra nagy szerelme,
 Vigasztalásul bús szerelmeseknek,
 Ódon rege, de mindig szép marad.
 Artus király hős volt, gazdag, nemes.
 Szívében sok tavasz rózsája nyílt már
 És sok tavasz rózsája hervadtott.
 Nem volt szép, de a harcokat szerette.

Francesca: Akár a férjem!
 De olvass tovább!

Paolo: Artus királynak felesége volt
 A világ legszebb asszonya, Ginevra!
 Petrarca tudná szépségét leírni!
 Én csak szent hallgatás fátylába rejtem
 És a rajongás kontár ecsetével
 Nem rontom el a szépség remekét!
 Artus király imádta asszonyát . . .

Francesca (egy kürtszóra fölriad):
Férjem! De nem! — hiszen mi olvasunk csak!
Olvass tovább!

Paolo: Ginevra nem szívelte
Artus királyt, mert szűzi szíve már
A szerelemnek első tavaszában
Fiatal Lancelot ölelte lágyan!
És Lancelot is Ginevrát szerette.
Ó szerelem, titkos értelmű rózsa!

Francesca: Igaz, igaz!

Paolo: A könny is erre vall,
Mely szép szemedben ég s szebb, mint e dal!
De folytatom az ódon balladát!
Kerülték és keresték ketten egymást,
Szerettek és szenvedtek boldogan,
Mert boldogság, együtt siratni szépen
Az édes édent, amely veszve régen!

Francesca (zokog):

Mint hegedűszó, úgy sír e dal!
Paolo: Benne zokog a vágyak hegedűje! (Olvas):
De jött egy nap, mely szebb volt, mint a többi!
Míg Galeotto eltakarta őket,
Nagy természetével a nagy szeretőket,
Nagy árnyékában Lancelot s Ginevra
Egy csókba olvadt. Mint a sírokon
Két rózsa összesimul — jöjj közel most! —
Úgy simult össze Lancelot s Ginevra,
Úgy egyesültek . . . (összesimulnak) egy csók
mámorában! (Csók.)

Francesca (fölriad):

Elég, Paolo, ne olvass ma többet!

Paolo (szilajjan):

Nem olvasok, nem olvasok soha,
Az ajkam néma és csak csókot ad! (Csók.)

Francesca: Ne csókolj oly vadul, mert meghalok!

Paolo: Majd föltámaszt a csók! Így, csókra csók!

Francesca: Úgy félek élni és oly szép az élet!

Paolo: Jöhetsz, jöhetsz már, ó halál, ítélet!

IV.

Malatesta (betoppan):

Mi ez? Testvérem... asszonyom... mi ez?
A szeretők! Sejtettem! Paolo!
Francesca! Ó, a becsület oda!
Nem! Kardom van! A nemes férfi kér szót!

Paolo (elébe áll):

Hiába minden! Már elég az élet!
Megölhetsz! (hirtelen) Jó vagy, meg kell ölnöd
engem!

Csak őt ne bánts! Ő tiszta, mint a hold!

Malatesta: Láttam! Ölelt! Ajkán a csókokod ég!

Paolo (hévvvel):

A szerelem bűnét olvasd fejére,
De nézd szépségét és borulj eléje!

Malatesta (kardját nézi):

Elég! Itt Káin árnya vánszorog!

Francesca: Hát ölj meg engem — *Paolót szerettem!*

Malatesta: Te élni fogsz! A szerelem s bocsánat

Nem enged veszni téged, ó virágom!

Mi férfiak, bajvívók, dacos arccal

Kardot kard ellen! Rajta, Paolo!

Paolo: Nincs kardom, csak szívem! Végezz, hamar!

A szívemet keresd, a szívemet! (kitárja szívét)

Malatesta (a kardokhoz rohan):

Nincs kardod s férfi vagy? Hát itt a kardod!

Válassz, ha tetszik! Vedd ezt, ez kemény,

Nézd jeligéjét: Bátorság s erő!

És győzz, ha tudsz! A sors téged szeret,

No fogd! Fáradt vagyok, de — halni könnyű!

Paolo: És én az üdvösség borát kiittam!

Csak ölj meg így! Most mámoros vagyok!

Malatesta (lázasan):

Nem így, nem így! Testvér, fogadd e kardot,

Testvér, ne vigy a kísértetbe engem!

Én akarom, hogy a végzetre bízzuk

Az életet! Hallgatsz? Nyugodtan állsz,

És szíved meztelen! Oly szörnyű vagy!

Te mosolyogsz? (Ledöfi), *a győztes mosolya!*

De a halálban!

Paolo (Francesca lábához rogy):

Ezt megköszönöm!
Nem fáj, elég! Ó Francescám, szeretted,
És meghalok! Ó kell-e szebb nap ennél?

Francesca (hozzákúszik és a maga szívébe dőfi a kardot):
Egy kard nyisson rózsákat a szívünkből!
(ujjongva): Mostmár tiporjuk szét a földi törvényt!
Élet színes szalagja, elszakítunk!

Malatesta (egy karosszékbe roskad):
Ó szörnyű szerelem, vesztünkre voltál!

Paolo (csókolja Francescát):
Egy csók az élet még s ez a te csókod!

Francesca (vad, halálos lázzal fonja át haldokló szerelmét):
Csókkal megyünk el, vőlegény, menyasszony!

(Vége.)

Szeged, 1924. december 25.

46.

SZÉP CSÖNDESEN

Szögedi idill

SZEMÉLYEK:

Gombkötő Mihály korcsmáros
Etel, a felesége
Börcsök Menyus, az Etel régi „emböre”
Öreg Pintér } a szögényházbul egy pár
Rézi néni }

Szín: Kurta kocsmá szobája. Borús alkonyat. Barnálló bútorok. Petroleumlámpás. A falon Kossuth apánk és Ferenc Jóska aranyrámás képei.

ELSŐ JELENET

Etel (így kell mondani: Étél), öreg Pintér, Rézi jönnek.

Rézi (vezeti az urát):

Jó estét, ifiasszony! Mán mögintelen itt vónánk. Mi csak mindig elgyüvünk ide, mint a templomba. Szö-

gény embörnek ez a két hely való, mög a szögényökháza.

- Etel:** Mi jót hozott Rézi néni? Különbén aggyon isten!
- Rézi:** Sömmi jót, csak az uramat. Mögszomjazott . . . Magam is olyanformán vagyok. Az asszony is ihatik néha. *(Etel italt hoz a söntésből.)*
- Pintér:** Kuss asszony, mindig karattyolsz, azért szárad ki a géged! Egy kis jóféle gabonapálinkát kérök, vagy két decit. No, azért az asszonymnak is löhet adni valamicskét. Fura asszony, de jó asszony. Mi tagadás, mi mán csak egymáshoz törödtünk. *(Iszik.)* Kedves egészségünkre.
- Etel:** Jó, jó, de azért lám, mégse köllene annyit inni. Há-szen-iszen jó, neköm semmi közöm a kentök dolgához, de a sok a jóbul is mögárt, mint a szólásmondás tartja. Aztán mög a tisztosségre is illik adni, miegymás! Egy öreg embör, aki mindig olyan, akár a csap! Hiszen tudom, hogy az üzlet ellen beszélök, de én mán csak amolyan régimódi erkölcsű vagyok! Ami igaz, igaz!
- Pintér:** Újjé, sohase fárassza magát, édös ifiasszony! Mindegy az már! Meg osztán ki vagyok én, hogy a jóhírómmel törödjék? Hiszen a tarka-kutya se törödik vele! Magamfajtájú rokkant embör csak éljön, ahogy tud, egy a fizetség! Nem segít mán ezön sémmi! Mennél hamarább, annál jobb. Nincs igazam, asszony?
- Rézi:** De bizon, de mennyire! *(Iszik.)* Ez köll a baj ellen, ez az igazi orvosság, a teremfáját! Hanem az ám csak, hallotta az ifiasszony az újságot?
- Etel:** Miféle újságot? Amelyik a lapba van, a Frissbe?
- Rézi:** Nincs abba, dehogy is van! Egészen más felül fúj a szél. Nagy újság, kendtöket érdeklí kiváltképpen.
- Etel:** Jól van, no. Ki vele! Ne fúrja az oldalamat!
- Rézi:** *(tanakodik egy kicsinység):* Hát akkor jól van. A Menyus hazagyütt! A Börcsök! Itthon van! A régi emböre!
- Etel:** Mi? A Menyus? Ugyan csak ne izéljen kend! Fallhon akar állítani, ugye?
- Rézi:** Itt süljön ki a tulajdon két szömöm, ha nem igaz! Hát olyan szófia beszédű vagyok én? Ma délbe látták

a Börcsököt a folsó rakparton. Ott sétált szép csöndesen, lassan, oszt mögállott, oszt mögint csak tovább sétált. A Sánta Jani mög is szólította, hujántott utána, de ő hirtelen sarkon fordult, osztég se szó se beszéd, be egyenest a füzesbe. A Menyus vót, annyi szent.

Etel: Na hallottak ilyet? Az igaz, hogy gondoltam rá. Mikor a Kúfaragó Sándor visszagyütt, csak úgy foghöggyül említötte, hogy a Menyus él, oszt hazakászolódik. Mintha leforráztak volna, két nap, két éjjel nem tudtam lehunyni a szömöm. Ha valaki gyütt, én a Menyust gondoltam. Aztán kiment a fejembül az egész. Hiszen a Paplógó Tóni hótt hírit hozta szögénynek tavaly ilyentájban! Osztán most visszagyütt. Hát visszagyütt! Mi az istent csináljak? Valahogy majd csak lösz! De az uram, az uram! Mög a gyerök! Mög hogy a szörzeményt a Mihály éli! Hát biz ez mán mögvan, akárhová tögyék. Az embör azt hinné, hogy az az Ámerika ilyen olyan messzire van innen, oszt itt van, egy ugrás, és visszagyün. Ki töhet rúla? Még jó, hogy nem vót a hitös uram. Pedig hajszálon múlt biz a!

Pintér: Ilyen az élet, fura, szörnyen fura, legokosabb amúgy félvállrul vönni a dolgot, ha löhetségös! Mert úgy van az jól, ahogy van. Kutyafáját! Na, erre az ijedtségre már iszunk egyet. *(Iszik.)*

Etel: Könnyű kendnek, öreg Pintér. Kend leissza magát, azzal mögvan, de én, én mit csináljak? Jaj, de keserves egy élet! No, én utána nézők, talán az a Mári néni tud valamit. Maradjon kend itt addig Rézi néni. Kend pedig, gyüjjön velem, ha tud.

Pintér: Hogy én tudok-e? Hát mán miért ne tudnék? Na hallja, ifiasszony? Egy rongyos kis gabonátul?

Etel: Csak gyüjjön, gyüjjön. Igaz is, kend Rézi néni ösmeri a Menyust? Hátha addig talán . . .

Rézi: Nem ösmeröm ugyan, de ha éppenséggel idegyün, majd csak ráhibázok. Barna embör ugye, szép szál embör, egy kicsit lassacskán beszél? Hát nem?

Etel: Olyan, olyan! Oszt nagyon finoman bánik az embörrel! Hej a Menyus, a Menyus! Az a rossz embör!

Pintér: Hej, de sokon átmögyünk! Tengörön, bajon, vízön, tűzön, mindönön. *(Elmennek. Besötétült. Rézi meggyújtja a petróleumlámpást és iszik egyet. Erősen köhög.)*

MÁSODIK JELENET

Rézi néni, Menyus jön (a Menyhért rövidítése).

Menyus: Jó estét. *(Körülnéz, lassan beszél, fáradt.)* Füstöl a lámpás.

Rézi: Jó estét. A'bizon füstöl. *(Leccsavarja kissé.)* Mi teccik? Mivel szolgálhatok?

Menyus (az asztalhoz ül): Adjon neköm két deci sillert. Nincs itthon az asszony?

Rézi (italt hoz a söntésből): Melyik asszony?

Menyus: Hát az asszony, az Etel.

Rézi: Rögvest gyün, csak a szomszédba mönt át. Egy kis mögbeszélése van. Nyomba itt lösz. Beszélni akarna vele?

Menyus: Beszélni. No nem túlságosan sietősen. Addig csak ellöszök ezzel a kis borral. *(Iszik, egy kicsit hallgat, valamit néz.)* Rossz bor. Öt éve jobb vót, biz isten sokkalta jobb vót. Milyen fura ez így! Mikor láttam én utoljára ezt a söntést?

Rézi: Messzirül teccik gyünni? Úgy látom, hogy ugyancsak.

Menyus: Hát biz elég messzirül. De van annál messzebb is. A másvilág! Az messzebb van az újvilágnál! *(Iszik.)* Adjon még két decit, de az óbul adjon. Ez karcos egy kicsit. A régi az jobb vót.

Rézi (italt ad, aztán beszél): Ha mög nem sértöm, maga az a Menyus?

Menyus (egyszerűen): A Menyus? Én. Hát kend is tudja? Hunnan tudja kend?

Rézi: Mindönki tudja. No ez jó. Hát csakugyan kigyelmed az?

Menyus: Úgy a! Az embör elmögy, oszt mög visszagyün, vagy ottmarad, kinek hogy mögy a sora! Én lám visszagyüttem! Bajnak baj, de mög köllött lönni! Ilyen az élet. Na, majd túllöszünk ezön is valahogy. *(Nagy bizonytalanságban.)* Igaz is a! Mit csinál az Etel?

Csak mongya, mongya! Neköm mindegy. Én már úgy is, így is itthon vagyok.

Rézi: Hát az Etel, az Etel! Az Etelnek ura van, mög gyөрke. Derék hitös ura van, egy kicsit csöndes, amolyan se hideg, se meleg embör. Etel mindig igaz szívvel gondol magára, a régi jó urára . . .

Menyus: Csak ne cifrázza a dolgot! Én nem voltam neki hitös ura, mi csak úgy összeállottunk szív szerint, oszt szétmöntünk. Az embör nem csinál nagy kázust az ilyesmibül. Végtére szeretni is csak köll ezön a rongyos világom és kiki azt szereti, akit tud. Aztán a szerelöm se tart ám örökké, még az országútnak is vége van valahol. Hát így vót ez velünk is. Én elmöntem, az Etel itt ragadt. Fialat is, élet is van benne, hát mit csinált vóna egyebet, mint amit csinált? Végtére is nem köthetöm magamhoz. De hát ezön mán túl vagyunk. Egyébiránt mi újság errefelé?

Rézi: Nagy újság nincsen. A világ rosszabb, az élet mög keserves. Már ez csak így van kezdet óta. Nem is lössz másképpen.

Menyus: Milyen vót a termés? Hallom, hogy beütött az idén?

Rézi: Hát csak amolyan közepes biz a'. A jég elverte egy kicsit, a többi mög a fináncé.

Menyus: Hát a szüret?

Rézi: Ölégségös bor termött. De köll is, mert különben kifutnánk a világbul.

HARMADIK JELENET

Voltak — Etel visszajön Pintérrel.

Rézi: Vendég gyütt, de milyen!

Etel (megismeri Menyust): Jé, hát itt van? A Menyus! Hát visszagyütt csakugyan! Hát mikor gyütt? Különben . . . Isten hozta . . .

Menyus (fölkel): Jóestét! Hát én már itt vagyok, Etel! Hadd lássalak, no . . . Nem is igen változtál így kívülröl. Persze belül! No jól van, röndbe van, tudom az egészet. Én csak éppenséggel, hogy visszagyüttem. (*Tétován.*) Hát így van.

- Etel:** Jól van no, Menyus. Osztán hát majd mögbeszéljük ezt a dógót. Majd eltérünk itten egymással, hisz erre jussa van, tudom én azt. Ha mán így esött.
- Menyus:** Hát iszen ha csak rajtam múlik! Egy a baj, tudod, az urad! Hogy mit szól az urad! Nehéz kű biz ez nagyon! Mit szól a —, hogy is hívják az uradat?
- Etel:** A Mihály? Mihály az uram, a Gombkötő Mihály. Ősmeri? Maj möglössz vele is a dolog. Nem rossz embör, oszt ami éccör mögtörtént, az mögtörtént. Ehun gyün éppen a Mihály! Hát lössz, ahogy lössz! Csak szép csöndesen!
- Pintér:** Ez az, ez az! Békesség, békesség! Minek nagy feneket keríteni! Embör — embör, kinek hogy gyün a sora! Én magam is voltam már úgy, hogy se ki, se be.

NEGYEDIK JELENET

Voltak, Mihály.

- Mihály (jön be):** Jó estét embörök. De erős a füstszag!
- Menyus:** Adjon Isten jó estét!
- Mihály (Etelhöz kíváncsi hangon):** Hát ez kicsoda?
- Etel:** Ez lelköm, a Menyus! Tudod, a Menyus! Visszagyütt szögény, mert nem jól mönt a sora. A Börcsök Menyus, tudod?
- Menyus:** Biz én visszagyüttém. (*Hallgatás egy darabig.*) De azért, azt hiszöm, röndbe lösz itt mindön. Mihály uram jól tudja, hogy mire van jussom, én is csak tudom, mi a tisztösség. Nem lössz semmi baj, ha csak rajtunk múlik. Ami enyém, enyém.
- Pintér:** Ez már igaz. Ami enyém, enyém. Egyébiránt az isten tartson meg bennünket és az ű szent áldása lögyön mindig rajtunk. (*Iszik.*)
- Mihály:** Hiszen jól van, ha mán így esött. Az Etel az én feleségöm, fele ház az enyim. Evvel készen volnánk. A dologot mögbeszéljük, írást adunk rulla, mert az a röndje az ilyesminek.
- Pintér:** Írást bizony, mert enélkül szófia az egész mindönség manapság. No de addig is innánk egyet, vagy mi, mert ez a legokosabb. (*Iszik.*) Mindannyiunk kedves egészségire!

- Mihály:** Én mög mögyök, oszt mögnézöm, röndbe van-e a szoba? A Menyus szobája. De addig ögyék valamit! Éhommál nem löhet az embör. Talán abbul a jó finom friss szalonnából? Jó fagyos. Intézd el Etel. *(Befordul a szomszéd szobába.)*
- Etel (szorgoskodik):** Biz ez éppen jó lössz arra a kis borra! Éppen jó lössz. *(A söntésből hoz szalonnát és kenyeret Menyusnak.)*
- Menyus (körülnéz):** Itt mindön a régi. Mindön a helyin van, látom. Csak . . . hova lött a kakukóra?
- Rézi:** Mögállt, amikor az öreg möghalt. Mögállt, az Istennek se mönt tovább. Szögény öreg.
- Menyus:** Melyik öreg?
- Rézi:** Az Etel édösapja! Embörségös embör vót világleletiben, Isten nyugosztalja. Jó szívvel vót mindönkihöz, nem a gunyát mög a ködment nézte, hanem a belső érzést. Kévés ilyen embör akad mai napság. Az is csak ráfizet a jóságára! Biz ott, az embör nem hiszi, hogy fönn mindön másképpen lössz, akkor nehezen húznánk ki ezt a kutya világi életöt.
- Menyus (eszik):** Nehezen, bizony nehezen . . . Jó ez a szalonna...
- Etel:** Elfáradt kend, Menyus! Látom, alig lát, hall. Talán ledülne már egy kicsit. Egy sor alvás nem ártana. Azután majd beszélünk. Holnap is nap lössz.
- Pintér:** No de a legfőbb ideje, hogy magunk is fölkászolódjunk. Az igaz, hogy azér a komisz kosztér ott a szögényöknél kár kutyaolni. De hát nem csak gabonából él az embör. Oszt nagyon möghültem tegnap, intelligenciás vagyok. *(Influenzás.)* Nehéz sor a szögény sora, az már igaz! Ez a szentjános áldása. *(Iszik.)*
- Rézi:** Na hát gyere már. Hiszen alig állasz! Ilyen volt ez az embör, amióta ösmeröm. De mit csináljak vele? Szögre nem akaszthatom. Mindönki viseli a maga titkos köröszjtét és ha már idáig vagyunk, hát csak vigyük tovább.
- Pintér:** Kuss asszony, ha mondom. *(Tántorog, böfög.)* Gyerünk, gyerünk, a jó ég áldjon mög minket. Majd holnap esmég benézünk. Addig szép csöndes nyugodalmat. *(El Rézivel.)*

ÖTÖDIK JELENET

Etel és Menyus

Menyus (iszik egy keveset): Hát így van ez Etel! De hallom, szeretöd az uradat, Mihályt.

Etel (egyszerűséggel): Szeretöm. A törvény is azt parancsolja. Mög jó embör a Mihály.

Menyus: Jó, jó, csak kérdöztem. Én is úgy hallom.

Etel: Bizony nem dicsekvésbül és nem azért mondom, de soha se nyúlt hozzám durva kézzel, nem vert mög az soha, soha. Nem úgy, mint kelmed. No nem azért mondom. Csak úgy mondom.

Menyus: Hát jól van Etel, hagyjuk! Eztán úgyis másképpen lössz mindön. Hanem annyi bizonyos, hogy elfáradtam. Majd leragad a két szömöm. Olyan a szivem tája, mintha kótyagos vónék. Pedig csak két decit ittam. Persze a nagy út! Az a sok mindön! Az a nagy feneség! Hát hun is van az a szoba? (*Fölkászolódik.*)

Etel: Erre, erre! Csak aludjék jól. Hiszen otthon van! Majd én világítok. (*Benyitnak.*) Így ni szépen! Hát jó éccakát!

Menyus (belülről, csöndesen): Jó éccakát!

(FÜGGÖNY)

Színházi Újság, 1924. április 19.

47.

A KÉNYSZERZUBBONY

Írta: Juhász Gyula

(Bohózat)

SZEMÉLYEK:

Bakó, szanatoriumi igazg.

Hörömpő, ügyvéd

Keve, orvos

Csepű, újságíró

Magóg, mézárasmester

Hajnalka néni

Baba kisasszony

János, szolgáló

Szín: a Szanatorium.

1. jelenet.

B a k ó (útról jön. Csönget).

J á n o s (az ajtóban): Parancs, doktor úr!

B a k ó: Mit csinálnak a betegek, János?

J á n o s: Köszönöm kérdését, semmit! Az újságszerkesztő úr nagyon haragszik, hogy itt kell lustálkodnia, a két tanár úr pedig kölcsönösen tettleg bántalmazta egymást.

B a k ó: És maga engedte?

J á n o s: Már bocsánat, örül a lelkem, ha az urak ütik egymást! Különben minden rendben van!

B a k ó: Igaz, János, a kényszerzubbonyt elhozta?

J á n o s: Azt a fura télikabátot? Elhoztam doktor úr, de nem venném föl! Már bocsánat, nagyon úri divat lehet!

B a k ó: Adja ide!

J á n o s (előhozza a sarokból).

B a k ó: Próbálja rám adni. Csak ügyesen! Így ni! Majd, ha szükség lenne rá, így kell föladni.

J á n o s: A doktor úrra?

B a k ó: Szamár! Arra, aki hirtelen megbolondul!

J á n o s: Már bocsánat!

B a k ó: Vegye le! Jól van! Vigye a szertárba!

J á n o s: Igenis. Nem kívánnék egy ilyen uraságotól levett kabátot! (El.)

2. jelenet.

H ö r ö m p ő (jön): Alázatos szolgája!

B a k ó: Van szerencsém! Mi hír, ügyvéd úr?

H ö r ö m p ő: Jó hír, doktor úr. Pácienset hoztam. Ismeri Kevét?

B a k ó: Ó igen. Hiszen mindenki ismeri és — különben is — konkurrensem, vagy mi az ördög?

H ö r ö m p ő: Orvosai szerint feltétlen nyugalomra van szüksége.

B a k ó: No végre! — Pardon!

H ö r ö m p ő: Hát én éppen őt hoztam! A kollégáival nagynehezen rábírtuk, hogy az ön európai hírű gyógyintézetében élvezze azt a föltétlen nyugalmat . . .

B a k ó: Nagyon megtisztelő. És ezt is önnek köszönhetem. Jutalma nem marad el, ügyvéd úr!

H ö r ö m p ő: Számítok is reá! Különben hozok én még különbeket is!

B a k ó: Még?

H ö r ö m p ő: Még. Kilátás van egy nagykereskedőre, egy lump főhadnagyra, egy primadonnára és ... és ...

B a k ó: Már látom a napot, midőn e falak között tisztelhetem mindazokat, akik közéletünkben számot tesznek. Micsoda perspektívák! Hiába, a mai társadalom csak a szanatoriumban fog megújulni!

H ö r ö m p ő: De ne feledjük el Kevét! Kinn vár az előszobában. Csak okosan tessék vele bánni, hiszen kollégája ...

B a k ó: És mi baja van neki voltaképpen? Paralizis?

H ö r ö m p ő: Kutyabaja! A kollégái csak azt mondják, hogy a tudomány érdekében kell pihennie! Mindjárt hozom! (El.)

B a k ó (magában): Csak nyugalom, csak nyugalom! (Föl-alá járkál.)

3. jelenet.

K e v e (jön): Jó napot! Mit néz rám olyan furcsán, kolléga úr?

B a k ó: Alázatos szolgája, nagyon örvendek, hogy van szerencsém, hogy eljött, kedves kolléga úr.

K e v e: Én nem örvendek. Különben én nem is jöttem! Hoztak.

H ö r ö m p ő: Bocsánat, doktorkám, az ön érdekében történt. Azaz bocsánat, a tudomány érdekében! Az ön idegei csődöt mondanának, ha tovább is folytatná azt az emberfeletti munkát, amelyet a szenvedő emberiség javára ...

K e v e: És ez a tudomány csődje volna! Pompás! Akkor fogadja köszönetemet — a tudomány nevében!

B a k ó: Csak nyugalom és nyugalom, kolléga úr. Itt jó emberek között lesz, itt ...

K e v e: Látom!

B a k ó: A modern ideg és hidegvízgyógyászat összes követelményeinek megfelelőleg ...

K e v e: Köszönöm, elég! A prospektusát olvastam!

H ö r ö m p ő: No én megyek! Alázatos szolgája.

B a k ó: Legyen szerencsénk máskor is! (Őaszeneznek.)

H ö r ö m p ő: Reméljük a legjobbakat! (El.)

4. jelenet.

B a k ó: Kedves kolléga úr, a házirendet bizonyára ismeri. Csak nyugalom és nyugalom! Hiába, a legnagyobb elmének is vannak korlátai. Étvágó van?

K e v e: Ó igen. Szeretnék beleharapni a kolléga úrba!

B a k ó: Milyen falánk! És milyen ötletes! De én megyek! Jó napot urak! (El.)

5. jelenet.

A betegek Csepűvel élükön bevonulnak.

C s e p ű (Kevéhez): Csepű vagyok a Holnapi Hírektől. Keve doktor úrhoz van szerencsém?

K e v e: Én vagyok.

C s e p ű: Filippinél találkozunk.

K e v e: És ön miért van itt? Jött vagy hozták?

C s e p ű: Az akadémikus nagybácsim helyezett el, mert kimutattam, honnan lopta a főművét. Egyszóval én a mások lopása miatt ülök.

K e v e: Fiatal barátom, maga boldog. Maga még megjavulhat, mert az igazmondásról könnyen leszokhatik az ember. De én, én állítólag azért vagyok itt, mert okosabb vagyok, mint a kollégáim. És erről, sajnos, nehéz leszokni, nemde?

C s e p ű: Mindenesetre nagy jóakarát kell hozzá!

K e v e: És ki az a két úr ott a sarokban? Nagyon hangosan vannak!

C s e p ű: Magyar nyelvészek!

K e v e: Azt hallom!

C s e p ű: Örökösen a Halotti Beszédén vitatkoznak és pedig azon, hogy a fésze van-e ott vagy a fészke? Az egyik a finnekkel tart, a másik a törökökkel. Ez is mulatság!

K e v e: Sőt foglalkozás és pedig jövedelmező!

6. jelenet.

J á n o s (az ajtóban): Kéretnek a tisztelt ideges urak — már bocsánat — hogy pakoljanak át, mert itt szellőztetni fogunk!

M i n d (a betegek) (El.)

J á n o s (kinyit egy ablakot): Bolondnak elég ennyi! (Becsukja.) És ha már kinyitottuk, hát csukjuk is be! Bolondnak ennyi is elég. (El.)

7. jelenet.

(Hörömpő, Bakó jönnek)

H ö r ö m p ő: Hát igen, a rokonait rábeszéltem, hogy csak hozassák ide. A testvére, Magóg mészáros, akinek öt sarokháza van Pesten és egy szép rokona, aki színésznőnek készül. Ők hozzák ide. Azonnal itt lesznek.

B a k ó: És mi baja is van a — hogy is hívják néninek?

H ö r ö m p ő: Hajnalka néni . . . alapítványt akar tenni az akadémiában, hogy a kamataiból minden évben egy verses tragédiát jutalmazzanak. Egy verses tragédiát! . . . Hát nem örült ez?

B a k ó: Föltétlenül nyugalomra van szüksége!

H ö r ö m p ő: Tehát behívom őket.

B a k ó: Helyes!

H ö r ö m p ő (ajtót nyit. Jönnek: Magóg, Hajnalka néni, Baba k. a.)

8. jelenet.

B a k ó: Alázatos szolgája, nagyságos asszonyom! Van szerencsém, uraim és hölgyeim!

M a g ó g: Doktor úr kérem . . . Van szerencsém bemutatni szerencsétlen nővéremet! (Zokog.)

B a k ó: Csak semmi emóció, barátom! Csak nyugalom és nyugalom!

H a j n a l k a n.: Nincs a teremtésben vesztés, csak én.

H ö r ö m p ő: Ez idézet, asszonyom és most önnek nem idézetre, de nyugalomra van szüksége.

B a k ó: Úgy van, uraim és hölgyeim. A modern ideg- és hidegvizgyógyászat összes vívmányainak megfelelőleg . . .

9. jelenet.

J á n o s (beront): Megint pofozzák egymást! Szabad bokszolni, doktor úr?

B a k ó: Szabad, János, de finoman és humánusan!

J á n o s: Bízsa rám, doktor úr! (El.)

10. jelenet.

B a k ó: Érezze magát otthon, asszonyom. Ez egy kis modern paradicsom, ahová nem hat el a létért való ádáz küzdelem zaja! Szerettei gyakran felkeresik — nemde, kedves kisasszony?

B a b a k. a.: Igen, doktor úr, eljövünk! Hallom, hogy itt van Csepű is, az én kedves kritikusom!

B a k ó: Itt van, kisasszony!

B a b a k. a.: Akkor sokszor eljövök megnézni a nénit és — meglátni Csepűt. Egy félóra múlva hozzuk a néni holmiját.

M a g ó g: Édes Hajnalom, légy nyugodt! Ó, hogy éppen az én testvéremnek kell megbomlania! (Zokog.)

B a b a k. a.: Na, menjünk bácsi! A néni pedig reá se gondoljon azokra a csúnya vén akadémikusokra!

H ö r ö m p ó: Viszontlátásra, doktor úr! (Elmennek.)

11. jelenet.

(Néhány beteg és Csepű visszajönnek.)

C s e p ű (Hajnalka nénihez): Van szerencsém, asszonyom, Csepű vagyok. Író. Drámaíró. A legnagyobb magyar drámaíró. Miért ne én?

H a j n a l k a n.: Nagyon örülök.

C s e p ű: Hallom, hogy asszonyom a szegény magyar irodalmat akarja pártolni és nem tudja. Pedig a dolog egyszerű. Önök, vagyonos osztály, az irodalmat pártolják és az írókat — pardon — kutyába se veszik. Pedig ez nem jól van. A magyar irodalom csak fogalom és én nem tartom szerencsés ötletnek a fogalmak pártolását. A fogalmak, mint Plato jeles kollegám írja, örök életűek, én ellenben, Csepű, magyar író, rövid életű vagyok és esetleg éhenhalok — pártolás hiányában. Már pedig ez szégyen az országra, a vagyonos osztályra, reám nézve pedig — elég szomorú!

H a j n a l k a n é n i: Milyen szépen beszél. Hasonlít az én kedves poétámra, aki már régen a föld alatt pihen.

C s e p ű: Bizonyosan pártolás hiányában!

H a j n a l k a n é n i: Szívbaja volt szegénynek!

C s e p ű: Ez vele jár az alanyi költészettel. Akár az adósság.

H a j n a l k a n.: És maga is költő?

C s e p ű: De mennyire, asszonyom!

H a j n a l k a n.: És hova ír?

C s e p ú: A Holnapi Hírekbe.

H a j n a l k a n.: És mit ír?

C s e p ú: A drámámon kívül — mindent!

H a j n a l k a n.: Milyen sokoldalú író! És a drámája?

C s e p ú: A drámám? Előbb engedje meg, asszonyom, hogy kisóhajtozzam magamat. Azután megint kisóhajtozzam magamat! Az én drámám a legjobb dráma a Bánk bán óta. Meséje, alakjai, dialogja, mind pompás, művészi, szellemes! Belésírtam a lelke-
met és nemzetem lelkét, csak egy kis hibája van és azon is lehet segíteni!

H a j n a l k a n.: És mi a hibája? Segíteni fogunk rajta!

C s e p ú: Még nem írtam meg! Azt hiszem, nem nagy baj?

H a j n a l k a n.: Nincs hozzá ideje, ugy-e? Segítünk rajta!

C s e p ú: Nincs, mert nincs pénzem! No lám. Ha asszonyom az akadémiai aranyait előre kiadná nekem, egy hónap múlva megírnám a legjobb magyar drámát. Ha nem, visszaadom a pénzt!

H a j n a l k a n.: És miről szól a drámája?

C s e p ú: Hogy miről szól? (Magában:) Arra én is kíváncsi vagyok! (Fenn:) Méltóztassék befáradni a szomszédszobába, ott nincsenek nyelvészek, ott majd elmondom az egészet! (El.)

12. jelenet.

(Magóg, Baba kisasszony visszajönnek.)

B a b a k. a.: Itt nincs. Amott hallom a hangját (magában) és a Csepűét!

M a g ó g: Eredj be hozzá, édes lelkem, én nem megyek, mert a szívem hasad meg! Mészáros vagyok, a marhát leütöm, de a testvérem szenvedését nem tudom nézni!

B a b a (el).

13. jelenet.

(Keve és a többi betegek jönnek.)

J á n o s (jön): Orvosi vizsgálat! Kéretnek az ideges urak csöndben lenni!

14. jelenet.

(Bakó orvosi dolgozókabátban, jön.)
B a k ó: Nos, Keve kolléga úr, hogy érzi magát?
K e v e: A körülményekhez képest?
B a k ó: Ön oly szellemes, akár Oscar Wilde! Pályatévesztett ember!
K e v e: Remélem, a szellemességet nem tiltja a házirend?
B a k ó: Sőt nagyon örvendek, hogy a többi betegek ilyen kellemes társalgót kaptak. De azért ne nagyon erőltesse meg magát, kolléga úr. Mutassa a pulzusát!
K e v e: Szívesen.
B a k ó: Egy kis láza van!
K e v e: Tegye hozzá: Csak nyugalom!
B a k ó (tovább megy, Magóg előtt): És ön? Hogy érzi magát?
B a k ó: Úgy látszik, önnek egy kis paralízise van! (Komoran.) Úgy látszik!
M a g ó g: Nekem? Nincs nekem kérem, nem is láttam soha! Mészáros vagyok, öt sarokházam van Pesten, de...
B a k ó: Csak nyugalom. Hm. A paralízis igen előkelő baj. Maupassant, a nagy Maupassant is paralitikus volt. (Baba k. a. megjelen az ajtóban).
M a g ó g: De kérem! Belőlem is bolondot akar csinálni? Nem elég a testvérem? Én pa-ra-li-ra-pa-
B a k ó: Ez rossz jel. Afázia! Mutassa a pulzusát!
M a g ó g: Hozzám ne nyúljon az úr, mert én — mészáros vagyok! (Széket ragad.)

15. jelenet.

(Baba k. a., Csepű, Hajnalka n. besietnek.)
B a k ó: Hallatlan! János! Megőrült! A kényszerzubbonyt!
B a b a k. a.: De doktor úr! Az ember megpukkad!

16. jelenet.

J á n o s (berohan, a kényszerzubbonyt hirtelen Magógra húzza): Csak nyugalom, tekintetes úr! (Elcipeli.)

17. jelenet.

B a b a k. a.: Doktor úr, ön bolondot csinált!
B a k ó: Én? Az meglehet!
B a b a k. a.: Bolonddá tette az én Magóg bácsimat! Ebből baj lesz! Ön megint túlbuzgó volt!
B a k ó: Én? Az meglehet!
C s e p ú: Az én üdülésem pedig mai napon hivatalosan lejár. Tehát én ma a faképnél hagyom az ön európai hírű, modern stb. intézetét. És a Holnapi Hírekben megjelen egy cikk, ilyen alcímekkel:
Botrány a szanatoriumban! Szent vagy őrült? Kényszerzubbony és tévedés! Mit szól ön ehhez?
B a k ó: Én? Végem van! De Csepű úr, ez a hála?
C s e p ú: Egy kikötéssel engedek!
B a k ó: Hadd hallom azt a kikötést!
C s e p ú: Hajnalka nénit elbocsátja. Ő már lemondott az Akadémiáról az én javamra. Ő nem bolond, hogy az akadémiát boldogítsa, ő engem jutalmaz aranyaival és engem boldogít Baba kisasszony kezével.
H a j n a l k a n é n i: Úgy van, doktor úr! Én okosabb vagyok, mint gondoltam!
B a k ó: Isten neki! De mi lesz Magóggal? Ki véd meg engem? Ő mészáros és érti a mesterségét!
C s e p ú: Én nem állok jól érte! Ez a doktor úr dolga! Próbálok beszélni a fejével a kényszerzubbonyon keresztül. Ön pedig, doktor úr, addig csak menjen halfenéken el! (A doktor a háttérben, a többi jobbról el.)

18. jelenet.

M a g ó g (ellenkező oldalon berohan a kényszerzubbonyban, utána) C s e p ú.
M a g ó g: Megölöm azt az állatorvost! (Elvágódik.) Micsoda szégyen! Micsoda szégyen!
C s e p ú: Magóg úr, magának csakugyan nyugalomra van szüksége! Hallgasson reám!
M a g ó g: Megölöm!
C s e p ú: Helyes! De hej ráérünk arra még, hiszen magyarok vagyunk! Én kiszabadítom önt egy kikötéssel!

M a g ó g: Nem bánom, ha kettővel is . . .
C s e p ú: Helyes! Tehát két kikötéssel. Az első, hogy engemet nem fog bántani.
M a g ó g: Nem, én csak ölni akarok!
C s e p ú: A második . . .
M a g ó g: Csak gyorsan! Juj, de szorít ez a kutya gallér!
C s e p ú: A másik, hogy Magóg úr se tagadja meg tőlem Baba kisasszony kezét!
M a g ó g: Nem bánom, csak ezt a cudar télikabátot vesse le!
C s e p ú: Helyes! (Leveti és a sarokba dobja.)
M a g ó g: De most gyilkolni akarok! (Nekigyürkőzik.) Elég marhát levágtam már életemben, de —

19. jelenet.

J á n o s (berohan): Megszökött! A doktor úr, már bocsánat, megszökött! Azt kérdezte, hogy hol a fejem, hol a fejem? és — alászolgája — itt hagyott! Ó a nyomorult! Így cserbenhagyni a munkatársait!

M a g ó g: Merre szökött? Merre szökött?

J á n o s (jobbra mutat): Erre, csak erre, tekintetes úr! Csak a fejét, tekintetes úr, de humánusan ám!

M a g ó g (elrohan): Huj, huj! (Csepű utána megy.)

20. jelenet.

B a k ó (ellenkező oldalon, cilinderben, bottal, de kabát nélkül beront): Hol a fejem? A kabátot elfelejtettem! János — gyorsan — adj a rám!

J á n o s (a sarokba rohan): A kényszerzubbonyt, doktor úr?

(FÜGGÖNY)

Nagyvárad, 1908. december 25.

PILVAX-KÁVÉHÁZ

Pesti életkép I fölvonásban

Írta: Juhász Gyula

SZEREPLŐ SZEMÉLYEK:

LEVIUS, pesti polgár

SALAVÁRY, komáromi nábob

PETŐFI, lapszerkesztő

PÁKH ALBERT } írók

LAUKA GUSZTÁV } írók

VÁNDORI, kardalos a Nemzetiből

KELLNER

Pesti polgárok, írók, jurátusok, arszlánok.

Szín: a címbeli kávéház. *Idő:* a márciusi nagy napok előtt.

I. JELENET

(A közvélemény asztalánál. Írók vitatkoznak, néhány más asztalnál polgárok kártyáznak. Színház ideje.)

Egy polgár (hirtelen, emelt hangon): Kellner, zahlen!*Kellner* (odasiet): Igenis, Anker úr. Feketekávé volt. Köszönet.
(Besöpri a borralalót és fölsegíti a felöltőt.)*A polgár* (fölkászolódik): Mondja csak, Zsán, nem látta Lauka szerkesztő urat? Aki ott szerkeszt a sarokban.*Kellner*: Parancsára, nem. Lauka úr ma nagy legyet fogott és nem engedi.*A polgár*: Nem értem! Beszéljen világosan, barátom, nem vagyok én se lapszerkesztő, se komédiás!*Kellner*: Szolgálatjára! Lauka úr az Aranysashban van, egy vidéki földesurat hajtott föl délután, most azzal verik el, amit a föld termett. Champagnerben úsznak este óta. A gazdámtól tudom, meg az író uraktól. (A közvélemény asztala felé mutat, ahol nagy a füst és még nagyobb a zaj.)*A polgár*: Ja so, no akkor ma este nem lesz szerencsém Lauka úrhoz. Nagy kujon, de jeles tehetség. (Egy másik polgárhoz:) Nemde, Angermeyer úr?

A másik polgár: Már én azt mondom, hogy minden lapszerkesztő huncut, de a legnagyobb huncut az a Vahot Imre! Minden boromat megitta a múltkor! Minden szivaromat elszította, minden sonkát megette!

A polgár: Gute Nacht! (El.)

Polgárok, Kellner (kórusban): Gute Nacht, Herr Anker!

II. JELENET

Egy író (a közvélemény asztalánál): Szóval Párisban győz a forradalom! Nincs más király, csak Hugo Victor!

Egy másik író: A Bourbonok elűzve örökre!

Az első író: Már Bécsben is forronganak!

Egy harmadik író: Csak mi alszunk, csak mi maradunk a régiben! Kellner, hozzon egy feketét!

Az első író: Mi van Petőfivel?

A második: Népgyűlést akar a Rákoson!

A harmadik: Második Dózsa György lesz, de jól áll neki. Hallottátok, mit mondott tegnap? (Sűg valamit.) Ő megteszi bizonynyal.

Az első író: Kemény legény!

A második: De jól áll neki!

A harmadik: Barátom, én többre tartom őt Vörösmartynál. Vörösmartyt tisztetem, Petőfit imádom! Ő az igazi népköltő! Nagyobb, mint Csokonai.

Az első író: Kellner, fizetek! Különben, ma nem! Majd holnap! Holnap is nap lesz, talán különb, mint ez a mai! Most átmegegyek a Nemzeti Színházba és megnézem az utolsó felvonást. Laborfalvy Róza isteni. Hallottátok, hogy Jókai...

A második: Hogyne, hogyne! De megyünk mi is. (Lassan, egy ismert bordalt dúdolva kivonulnak a kora márciusi estébe.)

III. JELENET

Egy vidéki tudósító (a kávéház legsarkában): Kellner, kérem az új lapokat. A Honderút, az Életképeket, a Pesti Hírlapot és még, ami van.

Kellner: Kérem alássan! Tessék az Athenaeum, a Regélő, a Religio, a Magyar Gazda!

A vidéki (méltatlankodva): Ugyan, barátom! Miért nem hozza még a Tudománytárt és az Orvosi Tárt a nyakamra. Még idehozza Kazinczy Orfeuszát!

Kellner: Ha parancsolni méltóztatik . . .

A vidéki: Ne izéljen, barátom. Én elsősorban a Honderút kértem.

Kellner: Bocsánat, a Honderú jelenleg nincs meg. Összetépték.

A vidéki: Szép kis kávéház! Ez Pest! Összetépték!

Kellner: Igenis, összetépték. Még pedig Petőfi úr tépte össze, mert Zerffy úr azt írta róla, hogy . . .

Egy polgár: Kellner, zahlen!

(*Pincér* rohan, a vidéki méltatlankodva fölkészül, és elmegy.)

IV. JELENET

(Salaváry, Levius, Lauka, Pákh és Vándori jönnek. Pákh kivételével mind mámorosak egy kissé a Licinius, Komló és Csiga boraitól és a márciusi balzsamos estétől. Egy sarokasztalnál foglalnak helyet, távolabb a Közvélemény asztaltól.)

Levius: De most már én fizetek! Kellner!

A kellner (nagy reverenciával rohanva jön): Parancs!

Salaváry: De abból nem lesz semmi! Ma este én vagyok a gazda! Az úr Pesten is úr, sőt a pokolban is! Igaz-e, te tollrágó, mi?

Lauka: Jól beszélsz, édes cimborám, drága barátom! Te vagy az éhező és szomjazó magyar irodalom legaranyosabb Mecenása! Holnap kisserkesztelek a lapomban, pajtás! Verset dedikálok hozzá!

Pákh Albert (míg Salaváry a kellnerrel tárgyal, Laukához): Olcsón adod magad, polgártárs! Magyar író ne legyen szolgája senki fiának! Hízelegni, ezt hagyd a kutyának! Addig nem lesz becsülete a magyar irodalomnak, amíg vőfélyei lesztek minden dínomdánomnak. Gondolj Petőfire! Petőfi inkább ír verset az anyám tyúkjáról, mint holmi potentátról.

Salaváry (miután a kellnerrel megállapodott): Tehát champagnert, de a legfinomabbat! (Kellner el.) Hát, hogy is van csak az a pör öcsém?

Lauka: A Jókai pöre, hehehe? Hát úgy, hogy a Komló

- gazdájának söre volt, a vendéglősnek meg bora. A vendéglős mindig édes ételekkel traktálta a vendégeit. A sör pedig nem fogyott, hehehe. Bort ittak a vendégek. Jó savanyú csigert.
- Salaváry:** No és aztán? Tehet arról a vendéglős? Magyar ember bort iszik, vagy champagnert.
- Lauka:** Persze, hogy nem tehet! Hogy az ördögbe tehet! De tehet arról, hogy ne adjon édes ételt. Mert a gazda azt mondotta, hogy az édesre nem ittak sört. A vendéglős meg váltig bizonyította, hogy éppen az édesre ittak csak sört. A pör jelenleg a Kúrián vesztegel.
- Salaváry:** És Jókai Móric öcsém?
- Lauka:** Móric pedig jelenleg az Életképeknél vesztegel. Megunta a huzavonát, otthagyt a csapot, pört, sört és felcsapott írónak! Hat ököre se húzza ki többé az irodalomból. Nem lesz az prókátor az Istennek se többet!
- Salaváry:** Szegény Móric, hogy így elhibázta az életét! Pedig jó fiú volt, jámbornak hívták! Milyen szép gyerek volt, azóta már viceispán lenne. (Hozzák a champagnert, töltenek, isznak, Pákh kivételével.)
- Salaváry:** Hohó, te csalsz, cimbora! Nem oda Buda, nunc est bibendum, ahogy Cicero mondotta régen.
- Pákh (gúnyosan):** Nem Cicero, hanem Horatius! De különben, ha Horatius mondotta, se iszom. Gyomor kell ahhoz, uram! Cimbora se vagyok és már ajánlom is magam! Holnapután kemény napunk lesz és most Petőfi vár. (El.)
- Salaváry:** Ebadta szerkesztője, micsoda író ez, hogy még inni sem tud! Nem is igaz magyar, aki nem szereti a hegy levét. Hiába, Csokonai a legkülönb poéta és a legszebb vers a Főti dal. (Iszik és újra iszik.) Hé, Vándori fiam, nemzet napszámosa, hogy is van az a nóta?
- Vándori (álmos és éhes egyben):** Nem tudom, bátyámuram! Nem vagyok én Egressy, csak egy hang vagyok a népből. Magamban nem számítok! Hanem ha megengedné, egy kis harapnivalót, Isten úgyse, nem futja a gázsiból vacsorára, nemzetes uram!

- Salaváry:* Egyél, igyál, testvér, amíg engem látsz! Hé, kellner, egy kis borkorcsolyát ennek a művésznek! Még éhen pusztul és koszorút kell venni a sírjára.
- Lauka:* Micsoda nagylelkű művészet-barát vagy, áldjon meg a magyarok Istene! Éljenek a magyar föld urai, a mi atyai pártfogóink! Vivát! (Iszik.) Szeretlek, imádlak, drága hazánk fia! (Megöleli.)
- Salaváry:* Te vagy az író, öcsém! Nálad még van humor, kedély, élc és bohóság, de a többi tintanyalókat a pokolba küldeném! (Iszik.) Éljen Lauka Gusztáv, legjelesebb magyar poétánk! (Iszik.)
- Lauka:* Nono, de csak a víg műfajban!
- Levius:* Bizony éljen Ő! Micsoda fiatalság ez a többi! Mindig politizálnak! Mindig konspirálnak! Ott vannak a karok és rendek, majd eligazítják azok az ország dolgát, ott van a helytartótanács, majd rendet csinál az, ott van Ferdinánd király Ófelsége, majd gondunkat viseli Ő. Nincs igazam, kedves bátyám? (Óvatosan iszik.)
- Salaváry:* Hát hiszen igaz, igaz! Engem csak az bosszant, hogy ezek az ifjak Párisból, meg a patvar tudja, honnan tanulják a mórest. Már pedig én azt mondom, hogy vesszen minden idegen és éljen a nemzet! Ezeréves szent jogainkat nem hagyjuk, ezért élünk és halunk! A Corpus jurist pedig nem engedjük! Éljen a nemzet és vesszenek az újítók! (Iszik.)
- Lauka:* Csöndesebben, pajtás, mert meghallják a Közvélemény asztalánál. Azután nincsen egészen igazad abban, amit mondtál. A nép is nemzet, a jobbágy is ember akar végre lenni valahára.
- Salaváry:* Teringette, hát már te is ellenem beszélsz? Te furfangos diák! Te tintanyaló! Te is egy húron pendülsz azzal a Petőfivel? (Koccintás.) No, azért nem vesszünk össze. Vigadni tudsz, azt látom! Borban az igazság, borban a vigasság! Hé, kellner, hozzon még egy finom champagnert! Az Úr a pokolban is úr, még a Pilvaxban is! (Egy darabig mámorosan, csöndesen maga elé réved. Mint aki ördögöt festett a falra.) Miről is

beszéltünk? Hát igen, az a Petőfi! Látod, én olvastam a verseit a Pesti Divatlapban. Jeles verseket is írt, de egy idő óta nincs egészen rendben a szénája. Megvadult szegény, pedig kár érette. Bortalokat írt régen. Azok az igazi versek! Ha én szerkesztő volnék, mindig csak bortalokat adnék ki! Az kell a magyarnak, nem pedig lázítás! Le kellene csukatni az ilyen verselőket! (Iszik.)

Levius:

Talán deresre húzatnád őket, bátyám?

Salaváry:

Deresre bizony! Huszonötöt rájuk, számozatlanul! Majd elmenne a kedvük a francia forradalomtól! (Iszik.) Tejfelesszájú kamaszok! Tacsók! Tintanyalók!

(Ebben a percben nyílik az ajtó és belép

UTOLSÓ JELENET

Petőfi. Köpenyben, nyakkendő nélkül, sápadt arccal, égő tekintettel.)

Petőfi lapszerkesztő (végigméri a mulató kompániát, azután önérzetes léptekkel a Közvélemény asztalához megy. A kellnernek, határozott hangon): Polgártárs, hozzon egy feketét! (Leül, papírt vesz elő, a kalamáris már előtte van, lázasan írni kezd.)

Levius (Salaváryhoz): Ez Petőfi Sándor!

Kellner (hozza Petőfi feketéjét): Petőfi úr, parancsol lapokat? Tetszik talán a Honderű?

Petőfi (végigméri a pincéért, keserűen): Tetszik a veszett fenének! Gyűlölöm, mint a tormát, a zsarnokságot, Goethét és minden szolgálókat! Most pedig hagyjon békét, mert verset írok holnaputánra! (Lázasan ír tovább.)

Levius (Laukához): Mondd csak, kedves Guszti pajtás, mennyit fizetnek Petőfinek egy versért?

Lauka (álmosan elbóbiskolt, hirtelen fölüti fejét): Öt pengő forintot, mint Lisznyainak!

Salaváry: No még egy áldomást, azután jó, nem bánom, gyerünk! Éljen a pesti élet, éljenek a pesti nők, éljünk mi, cimborák! Még benézünk a Mayerné

asszony tánctermebe, mi? (Álmosan mosolyog.)
Hé, kellner, hányadika lesz holnap?

Kellner: Holnap, már ma van, nagyságos úr. Ma pedig tizenharmadika van.

Salaváry: Március?

Levius (álmosan): Március.

Vándori (félálomban): Próba a Bánk bánból.

Salaváry (zörget a kellnernek): Bánk bán, az jó darab, abba elmegyünk. Mikor adjátok?

Vándori (ásít, unottan): Tizenötödikén!

F Ü G G Ö N Y

Délmagyarország, 1920. április 4.

49.

PETŐFI ELMEGY

Ünnepi játék. Írta Juhász Gyula

Szereplők:

Petőfi

Egressy Gábor

Varga Rózsika

Pila Anikó

Öreg székely

Lengyel tiszt

Szín Székely-Keresztúr: Vargáék udvarháza előszobájában kilátással a völgyre. Kakukóra, öreg bútorok, a falon Bem apó képe. Hajnal felé.

Félfhomály. Öreg székely és Pila Anikó rendezkednek.

Öreg székely. Most pedig szép csöndesen legyünk, édes fiam, mert azok ott benn még biztosan alusznak. Mire megvirrad, kezdődik a tánc a Küküllő völgyében. Szörnyűséges tánc lesz, haláltánc, az öreg Nemere helyett az öreg ágyúk fognak süvöltözni a héjjasfalvai határban.

Pila Anikó. Az este láttam a honvédeket, amint átvonultak a városon. Porosak voltak és fáradtak valahányan.

Öreg székely. A Bem tábornok katonái voltak. A Szabadság katonái voltak.

- Pila Anikó.* Rongyos és sáros volt a lábuk és véres és verítékes a homlokuk.
- Öreg székelty.* De dicsőséges a zászlójuk és tündöklő a szemük. Hiszen győzelemre mentek.
- Pila Anikó.* Ki tudja! Hiszen a halálba mentek.
- Öreg székelty.* Én már nem marsolhatok velük, én már öreg csataló vagyok. De nemsokára magam is meghalok. Szeretnék boldogan elmenni innen. A fiaimat előre küldötte az öreg Isten, aki a hadak sorsát intézi a csillagok fölött.
- Pila Anikó.* Mikor lesz már egyszer békesség a földön, öreg Áron bácsi, mikor?
- Öreg székelty.* Csitt! mintha ébrednének odabenn! Te csak maradj itt és szolgálj ki tisztességgel őket, magam megyek és megnyergelem a lovakat. Egy óra múlva indulnak. (El.)
- Petőfi (kilép, vászonzubzony.)*
- Pila Anikó.* Jó reggelt, tiszt úr.
- Petőfi.* Jó reggelt édes fiam, bár még az éjszaka csak most szedi föl a sátorfáját és a hajnal is haloványan dereng még keleten. (Kinéz az égre.) Micsoda különös vörös csillag az ott, micsoda fölséges vörös csillag. A háború planétája talán, Osztrolenka fényes csillaga, a mi szövétnekünk. A többiek mind elsápadnak egymás után, ez még fájdalmas ragyogással harcol a sötétség fölött.
- Pila Anikó.* Szereti nézni a csillagokat, tiszt uram?
- Petőfi.* Szeretem bizony. A magasságos égen is, meg a mélységes szemekben. A mélységes és rejtelmes asszonyi szemekben legkivált. (Közelebb.) A te szemedben is, szép, sötét virágom.
- Pila Anikó (elhúzódik.)*
- Petőfi.* Ne félj, kicsi szívem, nem bántalak, nem bántok én már senkit e kerek világon, hiszen látod, a csatába is fegyver nélkül indulok. Csupaszzal mellel, csupaszzal szívvel, ahogyan az igaz költőhöz, igaz emberhez illik.
- Pila Anikó.* Az úr tehát költő, aki verseket szerkeszt?
- Petőfi.* Költő vagyok, aki a vérét adja, a szívét és az életét mindenkinek, mindenkiért . . .

- Pila Anikó.* Jó Istenem ! Ez a tekintet !
Petőfi. Ördögbe, ez a tekintet ! Igen, igen, én láttalak már egyszer, esküszöm, hogy láttalak ! Hol láttalak ? Tán álmaimban ? Nem ! Néztelek csak, remegő vadvirágom, szomorú kis őzikém ! Az országúton, igen, Debrecen táján, egy téli este . . . a hosszú, hosszú vándorúton, egy rövid éjszakára . . . Cigányleány !
- Pila Anikó.* Az vagyok. Cigányleány. Az úr akkor megtisztelt engem, a hortobágyi csárdában, én nem felejtettem el, én őriztem az úr emlékét, pedig bizony rég volt az már, sok éve annak.
- Petőfi.* Mintha csak tegnap lett volna. Jó voltál hozzám, ne bánd és ne szégyeld, Pila Anikó !
- Pila Anikó.* Az a nevem, ó hogy ennyire emlékezik. Boldog vagyok és büszke vagyok érte és az leszek, ameddig élek !
- Petőfi.* Azóta sok minden jött és sok minden elmúlt, Anikó. A szegény, toprongyos vándordíákbl azóta Petőfi Sándor lett.
- Pila Anikó* (áhitattal). Petőfi Sándor ! Maga a Petőfi Sándor ! Aki azokat a szép nőtákat csinálta ? Akiről annyit beszélnek a népek ?
- Petőfi.* Akiről annyit beszélnek a népek ! Igen, a népek, a nép az én szerelmem, a szegény, a rab, a hűséges, az áldott. És én most benned, árva cigányleány, még egyszer, talán utoljára, hadd ölelem, hadd ölelem a népet. (Átkarolja.)
- Pila Anikó.* Petőfi úr, az égre kérem, most már nem szabad ! A szomszédban fölébrednek és akkor, hiszen én csupán csak egy közönséges cseléd vagyok !
- Petőfi.* Az én édes anyám is az volt és mégis áldott ő az asszonyok között ! Mit tudod te, szegény Pila Anikó, milyen boldoggá tesz engem ez a perc, amelyben viszontláttalak. A hűséget látom benned, az egyszerűséget, az én ideáloamat. Te csak hallgass és én hadd nézek még egyszer a te nyílt, tiszta szemedbe, így. Annyi hazugság, annyi hitványosság környékezett mostanában, annyi csalódás és keserűség ért, hogy én már nem birom

tovább. Barátság, szerelem, dicsőség, szép szavak, sorra cserbenhagytak, elárultak és megtiportak, mit tudod te, miért jöttem én és hová indulok? (Kinéz az égre.) A hajnal már pirkad keleten, nemsokára megszólalnak a háború kutyái, nemsokára véres lesz a mező és a folyó, nemsokára ítéletet tart az ég és temetővé válik a föld. Nemsokára elmegyek. Hadd pihenjek meg utoljára a te jó, hú, alázatos tekintettedben, egy régi boldog alföldi éjszaka emlékében, a régi csárda mámorában, amelynek gyönyörúsége igaz volt és édes volt és lám, nem csalt meg, hiszen te emlékezel, hiszen te velem maradtál és elkísérsz már oda... (Léptek nesze.) Most pedig menj, menj, így, szépen, csöndesen... emlék, öröm, fiatalság, menj, menj... ég veled!

Pila Anikó (hangtalanul, meghatottan el.)

Lengyel tiszt. Kamerád, készen vagyunk?

Petőfi. Mindenre készen. A tábornok már vár ránk...

Lengyel tiszt. Pszt. A kisasszony jön, el akar búcsúzni tőled.

Petőfi. Melyik kisasszony?

Lengyel tiszt. A házikisasszony. (Rózsika belép.)

Rózsika. Bocsánatot kérek, hogy megzavarom az urakat, de Petőfi úrnak sok szép versét olvastam, apám is nagy tisztelője a költőnek, szabad legyen megkérnem, hogy ebbe az emlékkönyvbe beírja a nevét. Legalább a nevét.

Petőfi. Kész örömmel, kedves kisasszony. Íme!

Rózsika (pirulva olvassa:)

Szabadság, szerelem,
E kettő kell nekem,
Szerelmemért feláldozom
Az életemet,
Szabadságért feláldozom
Szerelmemet!

Ó, be gyönyörű! Köszönöm, őrnagy úr! Ez a legszébb, amit ebbe az emlékkönyvbe írtak!

Petőfi. Kedves Kisasszony, az lesz a legeslegszebb, amit az a valaki ír majd bele, aki önt a szerelmével fogja boldogítani. Irigylem és üdvözlöm azt az ifjút!

Rózsika (zavartan mosolyogva el.)

Lengyel tiszt. Kamerád, ma veszettül meleg napunk lesz. Kutya forró nap! Neked könnyű, te, mint a kis öreg adjutánsa, majd csak páholyból nézed a csatát.

Petőfi. Én, mint a szabadság katonája, ott leszek, ahol legnagyobb a veszedelem!

Lengyel tiszt. Ne tréfálj, hiszen neked nincs is fegyvered!

Petőfi. Kamerád, én nem ölni megyek, de meghalni! (Távoli, tompa ágyúdörgés.)

Lengyel tiszt. Órnagy úr, pardon, de neked nem lehet! A háború, az háború, ott semmi szükség ilyen esztelenségre! A te életed drága és arra szüksége van a te hazádnak!

Petőfi. Egy lengyel mondja ezt, akinek nincsen is hazája? És mégis harcolsz, látod! Én pedig meghalok, életemet és véretem áldozom — minden népek szabadságáért, a jövőért, amelynek holtomiglan hirdetője voltam. Eljő majd az idő, amikor megértik ezt és megáldják jeltelen síromat.

Lengyel tiszt. Nem, nem! Magam sietek Bem tábornokhoz és jelentem, hogy te engedetlen vagy! Bocsáss meg, ez nekem kötelességem! (El.)

Egressy (jön, útrakészen.)

Petőfi. No, Sándor most pedig megyünk! De te csak így? Csak így. Meghalni meztelenül is lehet. A világra is így jövünk, igaz? (Ismételt tompa ágyúdörgés.) Hallod, már hívogatnak!

Egressy. No jó, neked nem kell harcolni. Bem tábornok megtiltotta. Te majd nézed, ahogy mi vívunk és énekelsz a győzelemről. Nagyszerű színjáték készül, barátom!

Petőfi. Nagyszerű tragédia és nagyszerű halál. Annak a Vörösmartynak mégis csak igaza volt!

Egressy. Jutalomjátékomra nem indultam ennyi izgalommal.

Petőfi. A jutalom, az sokszor elmarad.

Egressy. Szörnyű keserű vagy, Sándor és ijesztően nyugodt!

Petőfi. Halálosan nyugodt vagyok e halálosan komoly órában. Búcsújátékom ez, Egressy Gábor, ko-

szorúk mellőzése kéretik. Mire a nap lemegy Erdély egéről, én már Csokonainál áldomásozom. Én érzem a véget, amely a szabadság pirosuló zászlóját most porba dönti, de az utolsó ítélet nem ez. A kivívott diadal napja is fölkel egyszer, addig én elrejtetem és csak a lelkem kísért tovább, a lelkem, amely Rómában Cassius volt, Helvétiaiban Tell Vilmos, Párisban Desmoullins Camill. Ebben a szegény, szomorú, rab országban pedig majd a szabadság örök ébresztője lesz és az lesz ő az egész nagy, kerek világon. Ahol az igazságot kimondják, ahol az emberséget győzelemre viszik, ahol a zsarnokságot letörik, ahol a jogot kivívják: ott Petőfi Sándor harcolt és Petőfi Sándor diadalmaskodott. De neked még élni kell, Sándor!

Egressy.

Petőfi.

Egressy.

Petőfi.

Ugyan kiért, ugyan miért?

Júliáért és Zoltánkéért! A családodért!

Júlia majd csak meglesz már nélkülem is. Ó jaj, nélkülem még boldogabb is lesz. Én tudom! Én tudom! Zoltánka felnő és ha apja nevét hallja, büszkén ragyog fel gyönyörű nefelejcs szeme: apja szabadságban és igazságban halt meg! A barátaim elhagytak, az ellenségeim megsokasodtak. A hazám pedig (elfordul) szegény, szegény hazám! A börtöntől félek és úgy érzem, hogy egész Európa egy nagy börtön lesz nekem sokára. Így hát megyek! Most jön, én hű barátom, én nagy művészem, az utolsó jelenés!

(A hajnalba ki.)

(Egyre erősebb ágyudörgés.)

Rózsai, Pila Anikó, Öreg székely (jönnek.)

Mind (egyszerre Egressyhez). Az őrnagy úr elment?

Egressy. Petőfi elment.

Rózsai. Elment. Milyen szép emléket hagyott!

Pila Anikó. Milyen szép emléket hagyott.

Rózsai. Ejnye, talán neked is írt valamit?

Pila Anikó. Nekem nem írt semmit. Nekem csak mondott valamit!

Rózsai. Talán csak nem vallott szerelmet a csapodár poéta? Mert nagyon csinos felesége van ám!

Pila Anikó. Felesége?
Rózi. Úgy bizony! Szendrey Júlia!
Pila Anikó. Szendrey Júlia. Milyen szép neve van.
Öreg székelly. Hát Petőfi úr elment. Vajon mi lesz vele?
 Vajon visszajön-e még?
Egressy (indulóban). Ő visszajön még, egészen biztosan visszajön. (Erős ágyúdörgés.)
Pila Anikó. Én ismerem egy versét, annál gyönyörűbbet sohasé hallottam életemben. (Maga elé dúdolja):
 Hull a levél a virágról,
 Elválok én a babámtól,
 Isten hozzád, édes,
 Isten hozzád kedves
 Galambocskám!

(Vége)

[1922]

50.

DON QUIXOTE HALÁLA

Dramai költemény egy felvonásban

DRAMATIS PERSONAE

A búsképű lovag	} látomások
Sancho Pansa	
Hamlet, dán királyfi	
Faustus doktor	
Don Juan	
Szent György lovag	} látomások
Dulcinea Del Toboso, szolgáló	
Az orvos	
A pap	
A bíró	

(Történik Mancha faluban, időtlen időben.)

(Don Quixote szobája, középen nagy ágy, benn a lovag. A falon feszület, a földön foliánsok. Az orvos, a pap és a bíró egy sarokban beszélgetnek. A fegyvernök az ágy mellett vigyáz.

Nyárvégi alkonyat. Az elején még alszik a lovag.)

A bíró: Van-e reménység mester?
Az orvos: Amíg él,
 Lehet remélni.
A pap: Fönn az Úr itél
 És rendelkezik életünkkel Ó.
Az orvos: A természet gyakran csodatevő.
 S az orvosság segít.
A pap: Az Úr segít,
 Bár gyakran elszóltja híveit.
 Imádkozzunk.
Sancho Pansa: S együnk, mivel az ember
 Nemcsak igével él, amíg a szender
 Ringatja őt, én addig jóllakom.
 (Eszik.)
A bíró: Mi baja van szegénynek?
Az orvos: Vérszegény;
 Főtápláléka volt a jó remény
 S ez is elhagyta. Álmodat evett
 És elfelejtette az életet.
 Bizony, mi tűrés-tagadás, bolond volt,
 Agyát megszállta a sok furcsa hóbot
 És alva járt és fantómmal csatázott
 S most várja az utolsó, örök álmot.
A pap: Jó lélek volt és igazi keresztény,
 De nyugtalan, ki az utat keresvén,
 Mely a nagyságra visz, eltévedett,
 Mert egy az út és végén a kereszt.
Sancho Pansa: Már az való, hogy sok mindenbe kezdett,
 De magam is bámultam. Fura szerzet,
 De vakmerő volt, kár, hogy annyi kába,
 Nagy utakat bejártunk mindhiába.
Az orvos: Hideg víz kellett volna a fejére.
A pap: Szenteltvíz inkább.
A bíró: A kaloda kéne
 Ilyenkor mindig. Bíróság. Én hiszem,
 Hogy meggondolta volna iziben.
Az orvos: (Megnézi az alvó beteget.)
 Nagy láza van. Ilyen lázat soha
 Nem láttam én.
Don Quixote: (Álmában.)

Ez a hősök kora,
Előre, bátran, bár maga a sátán
Támadjon is! Sancho, ide a lándzsám,
Megállj, sötét rém, állj, ki vagy!
(Fölrriad, körülnéz.)

Az orvos:

Barátom,

Ébredj, mert amit látsz, csak látszat, álom!

Sancho Pansa: Nemes lovag, mit álmodtál?

Don Quixote:

Igen,

Ez is csak álom volt és úgy hiszem,
Minden csak az volt s most a bús valóság
Kopáran rám mered s kitátja torkát
A sír, amelyben nincsen több kaland
És csak pihenni kell majd ott alant.
Milyen kicsiny e csöndes, bús szoba,
Milyen kopottas minden bútora,
Milyen rozsdás a páncélom s a kardom,
S milyen sápadt lehet s sovány az arcom!
Dehogy. Piros!

A bíró:

Don Quixote:

A láz rózsái rajta,

A szenvedés, a kór halálra marta.

A pap:

Testvérem, ki beszél most a halálról?

Don Quixote:

Ó, a halál, az majd beszél magától!

A pap:

Talán meggyóznál? Könnyebb lesz szived,

Ha megmutatod a sebeidet,

Miket a hosszú utakon szereztél

És gyógyulást találsz majd Istenednél.

Don Quixote:

Igen, atyám. Gyónok nyilvánosan,

Hiszen titkolni semmit sincs okom,

Nyílt könyv a lelkem, életem. A vétkem

Egyetlen egy és erre csak az égben

Van a bocsánat: hittem, hogy a földön

Az igazság győz és hogy még ma győzzön,

Fejjel szaladtam mindennek, mi gaz

S betörtem mindig a fejem.

Sancho Pansa:

Igaz!

A pap:

Kevélység volt szivedben, jó lovag,

De boldogok az alázatosak,

Mondotta Üdvözítőnk a hegyen,

Bánd meg s ő megbocsájtja.

Don Quixote :

Úgy legyen !

Már érzem is, hogy egy mély és szokatlan
Érzés van a szivemben. Annyi harcban
Hiába vártam és ma megtaláltam.
Mindig gyötört a vágy, hogy harcba menjek,
Most már aludni vágyom, mint a gyermek.
A sisak mindig szorított nagyon,
Most egy sisak hűsít: a nyugalom.
Békesség: ezt a szót én nem tanultam
S most már tudom, hogy mit jelent.

A pap :

Az Úrban

Találod föl egészen, jó fiam,
Mert benne nyugszik meg mind, aki van !
(Don Quixote ismét elszunnyad.)

A bíró :

Én már megyek. Sok pör vár még ma rám,
Áldás, békesség ! Ég velünk, atyám !
Pihenjen, aki annyit fáradott.
Ki tudja, hányan látunk holnapot !
(El.)

(A pap letérdel a feszület előtt, az orvos medecinát készít.)

Don Quixote :

(Álmában.)

Ki az ? Állj és felelj !

Hamlet :

(Látomás, fekete köpenyben, kezében koponya.)
A dán királyfi jön búcsúzni tőled,
Míg el nem nyel a csöndes temetőkert.
Nemes lovag, sajnálom lelkedet,
Mely meddő harcok térein veszett,
Mely elvérzett a balga küzdelemben
Szélmalmok ellen, birkák nyája ellen.
Uralkodtál nem hallott tartományban
S most semmid sincs és elpusztulsz hiában !

Don Quixote :

Tudom, tudom. De jólesett a harc
És minden harcok vége a kudarc.
(Hamlet eltűnik.)

Doctor Faustus : (Látomás, szürke köpenyben, kezében könyvek.)

Nemes lovag, sajnállok és szeretlek,
Egébe szálltál boldog képzeletnek
És elfeledted, hogy a föld hazád,
Mely altató rögével hull ma rád.
Pihenj, a küzdő méltó bére ez,

- Engem tudásnak vágya, mely sebez,
Téged igazság láza izgatott,
Hős vagy tudós, mindegy az már amott.
Don Quixote : Tudom, tudom. Mit itt lenn úgy kerestünk,
Vár ránk nyugodtan és bizton felettünk !
(Faustus eltűnik.)
- Don Juan* : (Bíbor köpenyben, kezében rózsza.)
Dicső bolond földim, köszöntelek !
Elmégy s gyönyörben sohse reszketett
A tested, mely szikár, mint sziklaszirt,
A szerelemnek édes csókjait
És holdog öleléseit feledve
Éltél, tusáztál. Egy nő drága keble,
Forró öle sem tárult fel neked,
Pedig az élt csak, aki szeretett,
A sírban nincs gyönyör, csupán a féreg
Csókol, én csókolok, amíg csak élek.
Don Quixote : Lehet. De engem tiszta láng hevített,
Te letaroltál mohón égve mindent.
Engem csak egy várt, egy találkozó,
A szép Dulcinea del Toboso;
Igaz, hogy végül ez is elmaradt,
De majd felőle álmodom alatt.
(Kopogtatnak. A látomány eltűnik.)
- Dulcinea* : (Belép megilletődve.)
Dícsértessék !
- Sancho Pansa* : Mi járatban, leányzó ?
- Dulcinea* : Hallom, hogy jó urunk beteg nagyon !
- Don Quixote* : (Erre a hangra fölébredt.)
Te itt ? Eljöttél mégis angyalom ?
- Dulcinea* : Ó jó uram, nemes lovag, bizony
Sok a dolog a konyhán. Annyi gond
Szakad napestig a szegény cselédre,
De gondoltam, megnézem, hal-e, él-e ?
- Don Quixote* : (Fájdalmasan.)
Az élet semmi, de álmodni szép volt.
Hadd lássam még szemed; a nyári égbolt
Nem kékebb és a nyári nefelejcssek,
Melyek bolond szivemből majd kikelnek !

Ne sírj, ne sírj, ha szerettél talán,
Majd mondd meg sírom halmán.

Az orvos: Ez a lány
Mit akar itt? Fölizgatod szegényt
S megint hagymázas lesz. Menj!
(Dulcinea elsiet.)

Don Quixote: A regényt
Adjátok ide még. Az Amadist,
Mely boldogított egyszer.

Az orvos: (Magában.) A sírba vitt!

(Sancho Pansa odaviszi. Don Quixote felkönyököl és lapozgat benne.)

Don Quixote: Mily gyönyörű és mily bús. Ez. Igen.
Még egyszer és utolszor. A szívem
Itt dobant meg, mint harci paripa,
Ha kürtöt hall.

„Amadis, Gallia
Első lovagja a nyeregbe száll,
Reá a legszebb hölgyek hölgye vár
A ködös Albionban. Amadis,
Kinek királyi arca, hangja is,
Szemében a vitézség napja lángol,
Nem fél a veszélytől, nem riad haláltól,
A lelke tiszta, mint hó, szive bátor,
Mint az oroszlán. Így megy Galliából.”

Mi ez? A betűk lassan összefolynak.

Mi ez? Nem tudom.

(Lehanyatlik.)

Sancho Pansa: Jó uram. Nyugodj csak!

Az orvos: Bizony, elég volt. Fő a nyugalom!

Don Quixote: (Agonizálva.)

Fegyvert! Sancho! Lovat!

Sancho Pansa: (Az orvoshoz.)

Beteg nagyon.

Az orvos: Nincs gyógyulás itt, csak . . . a sírhalom.

(A hazatérő nyáj bégetése és kolompja behallatszik az utcáról.)

Don Quixote: Mi ez? A régi ellenség közelget . . .

Az orvos: (Magában.)

Az. A halál.

Don Quixote: Ó minden seregeknek
 Ura, segíts e végső küzdelemben.
 Szent György, én nagy patrónusom, esengem,
 Jöjj és vigyázz rám! Szent György, hívlak én
 S akkor hiába jön a sanda rém,
 Az ősi sárkány, Szent György!

Szent György lovag: (Látomás, fehér köpenyben, kezében lán-
 dzsa, megjelen.)
 Itt vagyok,
 Én hű vitézem! És a hős nagyok,
 Akik győzelmet vettek a világon
 És magukon, mind várnak téged áldón,
 Az örök udvar leventéi mind.
 (Az orvos nézi a beteg pulzusát.)
 Így! Fogd kezem és indulj el velem
 Az égi várba, túl a fellegen!
 (Eltűnik.)

Don Quixote: (Lázálomban.)
 Hol vagy? Megyek!
 (A kolomp szól.)
 Már hallom a harangszót,
 Amely fogad. Ki oly sokat barangolt,
 Most révbe ér.
 (Meghal.)

Az orvos: (A paphoz.)
 Szegényke már halott!

A pap: (Letérdel az ágy előtt.)
 Az Úr irgalmas! Imádkozzatok!

Holmi, 1929. 149–160. l.

51.

MOHÁCS

Írta: Juhász Gyula

(Hajnalodik az ég Mohács mellett. Az utolsó hajnal ez. Mint valami sápadt látomás, megjelenik a síkon a király, az érsek és a követ. A király őszszakállas fiatalember, hajadonfővel, amely a sisakra vár. Az érsek a ferencesek rendjének egyszerű csuháját

viseli, amelyre a végzet páncélja feszül. A követ a római szentszék legátusa, búcsúzóban. Távolról, de egyre közeledve idegen kürtök szava zeng.)

A király. Már ébresztik az ozmán sereget. Milyen különös szél támad dél felől.

Az érsek. Mintha Ázsia szele fújna. Mintha vérszag és balszam jönne vele: Ázsia üzenete.

A követ. Az ozmán készülődik a nagy leszámolásra veletek. Hallom, hogy a magyar és a török testvérek voltak valaha.

Az érsek. Bizonyosan testvérek is vagyunk. Csak a testvér tud ilyen halálosan egymás ellen indulni. Mi mindig ezt cselekedtük.

A követ. Nagyon sok vér elfolyt már ezen a földön.

Az érsek. És mindig hiába folyt.

A király. Fázom. Pedig még nyár van. Az éjszaka száz évet öregedtem. Mióta trónon ülök, egyre csak vénülök. Most lóra fogok ülni: az talán jobb helyre visz.

(*Az ozmán kürtök egyre hangosabbak.*)

A követ. A magyar tábor még mindig hallgat?

A király. Mindjárt fölébred az is. Ki tudja, mire ébred? Mindenáron meg akarnak ütközni az ellenséggel. Türelmetlenek és elszántak. De ez az elszántság a halál elszántsága.

A követ. Mekkora lehet az ellenség ereje?

Az érsek. Vannak, akik kétszázezerre becsülik, vannak, akik félmillióra. A rémület növeli számukat, de azért éppen elegenden lehetnek.

A követ. És a magyar hadak?

A király. Eddig huszonnégyezer az egész. Napról napra várunk, de hiába. Őszentsége zsoldosai az egyetlen segítségünk. A lengyel, a cseh, az olasz csapatok, akik a keresztény világ nevében védelmezik ezt az árva országot és pusztuló nemzetet, amely a sír felé tántorog.

Az érsek. Minden igaz magyar itt van a táborunkban, ó mily kevés ma az igaz magyar! Mikor osztozni kellett az ország vagyonán, akkor egymás üstökébe kaptak a nagyok, akkor egymás hegyén-hátán tolakodtak a hataloméért, a koncért, a rangért, a méltóságért, a kiváltságért.

A király. De most az egyik késik, a másik vár, a harmadik meg nem siet, a negyedik alszik, az ötödik már koronámra alkudozik az idegennel.

Az érsek (a breviáriumát olvassa):

Mert kezeitek bemocskolvák vérrel és ujjaitok vétekekkel, ajkaitok hazugságot szólnak, nyelvetek gonoszt suttog.

Tapogatunk, mint akiknek szemök nincs, megütközünk délben, mint alkonyatkor és olyanok vagyunk, mint a halottak egészségesek között.

Elpártoltunk és megtagadtuk az Urat és eltávoztunk a mi Istenünktől, szóltunk nyomorgatásról és elszakadásról, gondoltunk és szóltunk szívünkéből hazug beszédeket. Ezeket mondja Ézsaiás próféta és mintha csak erről a nemzedékről mondaná.

A követ. Bizony sok hiba történt és sok bűn és sok mulasztás esett itt, de az Úr irgalmas és még nincsen elveszve minden. Még minden jóra fordulhat, ha Isten úgy akarja . . .

Az érsek. Talán valami csodára gondolsz, nagy jó uram? Mert itt már csak az tudna segíteni! Én felöltöm a páncélt és kihúzom a kardot, de azzal az érzéssel, mint ahogy az áldozati bárány a mészárszékre megy. Én életemet adom azért, akik nem érdemlik meg az életet. (A magyar tábor kürtszava felzendül.) Íme, eljött a mi óránk. Uram, kezeidbe ajánlom lelkemet! A békeség papjának küldettem és a háború pallosa lettem. Magyar sors és ez vigasztal és erősít.

A király. Arra fönn, messze, a ködön túl alszik Buda vára. Milyen szép volt, milyen nagyszerű, milyen magasztos, mikor még a játékaimtól se búcsúzva egészen, először ültem az arany trónusra, amelyről Mátyás uralkodott birodalmak felett. (E percben megjelenik a hajnali derengésben a jobbágy, ásóval a vállán. Olyan öreg, mint a föld és olyan örök.)

A jobbágy. Jó reggelt, urak!

A király. Jó reggelt, hívkünk. Mi járatban vagy erre, ahol a halál jár?

A jobbágy. Munkából jövök.

A király. Ugyan mit dolgoztál az éjjel?

A jobbágy. Sírokat ástam a mezőn. Sok sírra lesz most szüksége a magyarnak. Egy egész temetőre.

A király. Különös ember és milyen igaza van! Tudod-e, ki előtt állsz?

A jobbágy. Magamfajta földi halandó lehetsz te is. Csak a gúnyád különb.

A király. A király előtt állsz, ember!

A jobbágy (meghajlik és kiegyenesedik). Ó, hát te vagy a

magyar király? Ilyen fiatal és már is ilyen ősz! Én más királyt láttam egyszer, félszázada sincsen. Azt Mátyásnak hívták és olyan fényes és meleg volt, mint a nap! Mint a fölkelő nap az egen.

Az érsek. Mátyás, Mátyás.

A jobbágy. Még egy királyt láttam nemrégiben, az tüzes trónuson ült és a húsából ettek. De ez a király még egyszer visszajön . . .

Az érsek (borzongva). Dózsa, Dózsa . . .

A jobbágy. Ti pedig el fogtok hullni mind, urak, de a nép, az megmarad és él tovább, mint a föld, amelyet bevet, megszánt és learat. Míg ez a föld a talpuk alatt van, addig vagyunk. (Az ozmán és a magyar kürtök felelgetnek.)

A követ. Én pedig megyek tovább, az Isten áldását kérem rátok és a Szentatya áldását adom nektek.

A király és az érsek (némán búcsúznak tőle. Ekkor hirtelen újjongó, harsogó, eget, földet betöltő, keleti muzsika zendül dél felől: Ázsia üzen.)

A király. Milyen nap van ma, érsek uram?

Az érsek (a breviáriumot nézi). János fővétele.

A király. És a mi fejünké is, ki tudja! Menjünk!

Az érsek. Sajnos, a szívünket már régen elvesztettük.

A jobbágy (hirtelen fölhorokan). Szapolyai megérkezett?

Az érsek (tompán). Szapolyai még nem érkezett meg.

A jobbágy. Dózsa koronázására bezzeg sietett. A tüzes trónusnál bezzeg ott volt. (Kelet felé fordul, mintha láthatatlan hatalmakkal beszélne:) Magyar urak, ti vagytok a nagy sírásók, jaj nektek, ország sírásói! (A földre néz, a földre, amelyen az ozmán paripák patái dobognak. A király és az érsek elindulnak a halálba.)

Délmagyarország, 1926. augusztus 29.

ATALANTA

Operett

ATALANTA

Énekes játék, egy előjáték- és 3 felvonásban

Írta: Juhász Gyula, zenéjét szerző: Deésy K. Alfréd
és Lehel Károly

Súgó pl.

A szerzők sajátja; minden jog fen[n]tartva:
A szerzők engedelmével e mű sehol elő nem adható.*S z e m é l y e k*

Alkifron gazdag kalmár	Költőné
Tomár szobrász	Jázon
Költő	Myrtó
Nárciszeus	I. Rabnő
Kalmár	I. Kurtizán
Ganiméd szolga	II. Kurtizán
Börtönőr	II. Rabnő
Királynő	III. Rabnő
Atalanta	Egy pap
Melissa	Prolókus
Léda	Népség, katonaság

Történi: Alexandriában

P R O L Ó G U S

(A zene-végszóra függöny szétnyílik, és Jázon kilép — rövid
görög ing, nyírott haj — utána a függöny megint összecukódik.)*Prolog*Kedves közönség, új játékba kezdünk.
Mindjárt kezdődik! Csönd és figyelem!
Örök e játék: mert örök a tárgya:

A művészet s a szerelem!
 A kárpit mögött most ébred dalolva
 Az antik világ lánya és fia,
 A művészet és szerelem tanyája,
 A távol Alexandria!
 Tomár, a művész, most kezd nagy művébe,
 Atalantára vár a szerelem.
 A szent lótoszvirág kitárja kelyhét,
 És új mámor terem!
 Kedves közönség, ujjongó örömmek
 S nagy szenvedésnek muzsikája szól,
 A kecskelábú isten víg csapatja
 Új dalokat dalol!
 Kedves közönség! Ha e szürke élet
 Nagyon szomorú és nagyon sötét,
 Figyeljete! Egy szebb világ prológja
 Széttárja függönyét!

(Az utolsó két szónál a színpadon gyöngeszaj, beszéd hallatszik, és felmegy a függöny.)

ELŐJÁTÉK

(Szín: Alexandriai tengerpart, oldalt virágos fák, ciprusok, földig érő lehajló véggel, a színpad oldalán egy fa, alatta kőpad. Alkonyat, vörös fény. A szín hátsó részén egy magas kőfal, amelyen járni lehet, a jobb oldalon egy felhajló lépcső, háttérben tenger. A függöny felmenetelekor a nép félkörben áll, és Jázon egy táncot fejez be, Myrtó kéreget. Kurtizánok, fiatal görögök, hajós legények. A nép lassan elszéled.)

1. jelenet. Jázon, Myrtó.

JÁZON (leül a padra, és némán számolja az obulusokat).
MYRTÓ (fiatal görög lány, egyszerű, hosszú görög ing, lebontott hosszú haj, mellé ül a földre. Szünet.) Szerelem és tavasz éjszakája borul mindjárt a városra. Fárosz lángoló szemei világtanak majd a szerelemnek, és minket is beföd egyetlen barátunk, a gyönyörű éjszaka. Ma szép napunk volt, nézd, mennyi obulus!

JÁZON. Rég nem volt már ilyen jó napunk. Már látom a napot, amikor Afrodite kertjébe költözünk, a magunk házába. Már-

ványból lesz a ház, fehér, mint Afrodite teste. Nagy fekete ciprusok fognak védeni bennünket, a szerelem és halál fáí, a mi fáink; Atalanta, a szép, a jó, az édes, megígérte, hogy a ház felét ő fizeti.

MYRTÓ. Hálások leszünk. Valahányszor Afroditénak hófehér galambot áldozunk, érette is mondunk egy édes, szerelmes fohászt, és kérni fogjuk a márványtestű istenasszonyt, hogy örök mosolyától ne fossa meg vérző szívű hívét: Atalantát.

JÁZON. Úgy legyen. És most a mai gazdag zsákmány örömére lótoszt veszünk, és a Nílus csodás virágát alázattal tesszük Afrodite fehér lábaihoz.

MYRTÓ. Gyerünk! Afrodité vár, és vár az éjszaka, a rövid gyönyör, a hosszú csók! . . . (El balra.)

2. jelenet. *Melissa.*

(Jön jobbról, körülnéz; víg kedélyű, csinosan öltözött, előkelő kurtizán, hajában virágok.)

Ének (kívül)

Tralalalala! (Bejön, körülnéz.)
Tralalalala! . . . Ma nem találkoztam még senkivel!
Senki, senki, senki sem,
A gonosz Amor alszik és kerül,
Magamban kell hazamennem.
Nem lesz ma párom már nekem,
Pedig az éjjel oly szép, oly csodás,
Csupa nóta, virág,
Buja melódiák,
Csupa láz, merő álmodás!
Ébredj Amor, kis gonosz,
Kis nyilas és ostoros.
Ébredj és nyilazz felém,
Várlak és szeretlek én,
Ajkam csóktól véresen,
Harapástól ékesen,
Új gyönyörre szomjasan
Daloljon, míg csókja van!
Vár a szívem,

Jöjj, kis hívem,
Ó, szerelem,
Szép gyöttelelem,
Ó, holdsugár,
Szerelmespár,
Jöjj, Ámorom,
Vár tárt karom,
Tralalalala!
Szívem mindig szeretni kész,
Vérezni kész,
És nem jön senki már,
Senki, senki, senki hát.
A pajkos Ámor már ma elkerül,
Magamban kell hazamennem,
Nem lesz, ki vezessen engem,
Pedig az éjjel oly szép, oly csodás,
Csupa nóta, virág,
Buja melódiák,

És csupa láz és merő álmodás . . . (indul hátra. Próza:)
Bizony senki! Pedig már késő este van! De nini! Itt közelg a szerelem. Üdv az igaz szerelemnek!

3. Jelenet. Voltak, Jázon, Myrtó.

(Kezükben lótosz.)

JÁZON. Melissa! Te gonosz, csúfolódó!

MYRTÓ. Az öröm jött közénk!

MELISSA. Ó, szép lótosz-vivők, talán Lédának vizitek a Nílus virágát; hisz holnapig elhervad!

MYRTÓ. Nem, az istennőnek szántuk.

MELISSA. Mert holnap nagy ujjongások napja lesz. Ti is megvagytok híva Alkifronhoz, a kalmár királyhoz, aki fölszabadítja barátnőnket, a fehérkarú Lédát, rabszolgálynok gyöngyét. Most Atalantát keresem, de nincs otthon, nem láttátok?

JÁZON, MYRTÓ. Az isteni Atalantát! Nem bizony!

MELISSA. Mert ő is hivatalos a nagy szimposzionra. De csitt, gyerekek! Egy idegenközeleg; a köntöse bíboráról látom, hogy gazdag, és a szemei csillogásáról, hogy szerelemre szomjas. Hagyjatok magunkra!

4. Jelenet. Voltak, Kalmár.

MELISSA. Afrodite legyen veletek és velünk. (Célzatosan a Kalmár felé néz.)

MYRTÓ. Tehát holnap alkonyatkor Alkifron lakomáján! (Jázon, Myrtó el.)

MELISSA. Jó estét, idegen!

KALMÁR (jól táplált, 40—50 körüli bamba alak, komoly képpel, bámulva közeledik Melissa felé). Jó estét, valóban az vagyok, idegen.

MELISSA (kedvesen, kacérul). Látom az arcodról, hogy jól ment a vásár . . .

KALMÁR. Különös lány! . . . Eltaláltad, kalmár vagyok . . .

MELISSA. Erszényed tele, de szíved még üres!

KALMÁR. Valóban szeretni akarok . . .

MELISSA. Jó helyt jársz . . . E hely a szerelmesek találkozó helye. Afrodite vezérelt hozzám.

KALMÁR. Ohó, a szerelem nem megy oly könnyen! Előbb ismereni akarom azt, akit szeretni vágyom.

MELISSA. Hát jól van, bár ez nem szokás nálunk, állok elébe. Három kérdést adj; ha szépen felelek, ismerd el szépségemet, és szeress!

KALMÁR. A felelet könnyű, a bölcs kérdés nehéz. Hát jól van; mi hír Alexandriában?

MELISSA. Mi hír? Hát rossz híre van a nőknek, és ezért jó híre van a városnak!

KALMÁR. Nagyon jó, hiszen te olyan szellemes vagy, mint egy athéni hetéra! . . . És szép, mint Kleopátra! (Arcát simogatva.)

MELISSA (kacérul hozzá simul). Vigyázz, nehogy Antónius sorsára juss! Neked is vannak hajóid a tengeren. Hiszen Feníciából jöttél!

KALMÁR. Ijesztesz, hogy még jobban érdekelj! De mondj még valami hírt.

MELISSA. A hírek királya az, hogy a királynő lángolón imádja Tomárt, a művészek királyát! Fejedelmi pár! Ismered Tomárt!?

KALMÁR. Arcát nem láttam, de híre Feníciában is harsog! Nagy művész lehet?!

MELISSA. Olyan nagy, hogy ti nem tudnátok őt megfizetni. Még a királynő is koldus hozzá. Csak szerelme teszi méltóvá Tomárhoz,

szerelme, mely mély, mint a tenger, és titokzatos, mint az éjszaka, amely a lótuszvirágot szüli.
KALMÁR. Szavaid borát iszom, és olyan mámoros vagyok tőle, hogy mindjárt szép öledbe szédülök. Mily szép vagy!
MELISSA. Hát jer velem! Olyan dolgokra tanítalak meg, amelyeket Fenícia kalmár népe nem tudott soha, olyanokra, amelyeket csak a mi arany könnyelműségünk tanít.
KALMÁR. De én már vén vagyok a szerelemre!
MELISSA. A szerelem az örök fiatalság bora!

Csábító dal

I.

Diadalmas, forró, lázas tavasz este,
Madárdalos, virágsókos szilaj este,
Tele a lég gyújtogató, piros vággyal,
Tele a kert vágyat oltó, titkos árnnyal,
Felzokognak ilyenkor a szenvedélyek,
Felujjongnak a tavaszi ébredések.
Úgy szeretlek, vágyva várlak, jer ölembe,
Elringatlak, puha bársony szerelembe!

(Refrén:)

Jöjj el velem, drága öregem,
Pihenj, pihenj, ifjú ölemen;
Légy az enyém, óh, maradj hát, maradj velem,
Gyönyörű mámorittas tavasz éjen,
Jöjj el velem, drága öregem,
Pihenj, pihenj ifjú ölemen,
Majd meglátod, Afrodite mily hatalmas!

II. (Kis tánc.)

Afrodite, Afrodite légy ma vélünk,
Mámorító, ittasító Istenségünk!
Szerelemnek éjszakája, fődj be lágyan,
Erosz Isten nyila szálljon a homályban!
Arany nyila piros szívbe szállva szálljon,
Haldokolva hadd dobogjon bíborágyon.
Haldokolva égi kéjben, a nagy éjben,

Égve égjen olthatatlan szenvedélyben.
(Refrén, mint fent.)
(Ének után tánc, tánc után elszalad Melissa, Kalmár utána.)

5. jelenet. Tomár, Rabnő.

TOMÁR (fiatalember, díszes öltönyben jön, lehorgasztott fejjel).
RABNŐ (utána közvetlen, körülnézve, titokzatosan). Uram!
Uram! . . .
TOMÁR. Ki az? (Visszanéz.)
RABNŐ. Bocsáss meg, uram, hogy megszólítalak, de valaki. . .
Már jó ideje követlek, hanem a járókelők miatt . . .
TOMÁR. Nos, mondd, mi az?
RABNŐ. Ne feledd, uram, hogy ma este várnak rád.
TOMÁR. Rám?
RABNŐ. A királynő vár! —
TOMÁR. Igen, tudom, s ott leszek . . . Mondd úrnődnek, hogy fáradt vagyok, de azért ott leszek.
RABNŐ. Az istenek óvjanak, jó uram! (El balra.)
TOMÁR (egyedül, a színpad teljében sötét). A királynő vár . . . Szólt, és én engedelmessé válok, mint egy rabszolga . . . ! Tomár, Tomár, a művészek királya volnál, és egy királynő rabszolgája lettél. (Eközben leül a padra.) Két forró fehér kar bilincse kötözött meg, két lángoló fekete szem bővülő hatalma babonázott meg! És én fanyarságot érzek ajkamon, keserűséget szívemben! Mit ér a szerelem, ha művészetem vallja kárát. Élő testek igézete tart fogva, és a hideg isteni márványok hiába várják, hogy Afroditét varázsolják belőlük, életet, szépséget, amely örök. (Felmegy a lépcsőn a falra.)

Tomár dala

A nap bíbor palástba öltözött,
Az alkonyat ég a néma tengeren,
Már szállanak az aranyos ködök,
És elmarad ez a nagy szerelem.
Tört álmaim titkos távolban járnak
S rám törnek nagy fekete árnyak,
Valahol árván

Valaki rám vár,
Titkos szerelme keres, s nem talál
S jön gyászpompásan a néma halál.
Ó, szörnyű élet,
Komor ítélet,
Mi vár reám még,
Elmúlt az élet, és oda a nyár
Örökre már, szegény Tomár . . .

(A lépcsőre ül, egész halkán:)

Oh, élet, te isteni nagy titok,
Talányod nagyon szomorú most nekem,
Már intenek a hűvös ciprusok,
S örökre késik tán a szerelem,
Márványok némák, hidegen fogadnak,
Álmaim a semmiségbe hálnak,
Valahol árván valaki vár rám,
Titkos szerelme keres s nem talál,
Szegény Tomár . . .

(Kinéz jobbra. Próza:) De ki jön erre? Ki ez a nő? Eh, varázslat lehet, az éjszaka meg akar ejteni megint! De ki ez a nő?

6. jelenet. Tomár, Atalanta.

ATALANTA (sötét-lila öltöny, oldalt kivágott, lebontott bronzszíű haj, kezében egy lótuuszvirág. Jön lassan, unottan. Holdfény.)

Duett

Atalanta belépője

ATALANTA. Unott az élet . . .

TOMÁR. Ki ez a nő?

Csodás ígélet.

ATALANTA. Ez est elbűvölő!

TOMÁR. Járása ingó, mint a pálma!

ATALANTA. Gyerünk hát haza.

TOMÁR (lejött a lépcsőn, a menni készülő Atalantát megszólítja).

Hova mégy?

ATALANTA (visszafordul). Az utamra! (Továbbindul.)

TOMÁR. Köszöntelek!

ATALANTA (visszanéz, hidegen). Jó éjszakát!

TOMÁR. Hova sietsz?

ATALANTA. Haza, fáradt vagyok.

TOMÁR. Engedd, hogy elkísérjelek . . .

ATALANTA. Nem kellesz . . . Én nem vagyok olyan, aminőnek vélsz. Én szabad vagyok!

TOMÁR. Szemeid feketék, mint a titok. Zsidó lány vagy!

ATALANTA. Tévedsz! Nem vagyok zsidó lány, bár szemeim szépek. Nevem Atalanta!

TOMÁR. És a kezed . . . a lábod! . . . Te gyönyörű vagy!

ATALANTA. Tudom. Tükröm megtanított rá, ha a férfiak nem tanítottak volna meg. Királyi vér vagyok, és szebb, mint Egyiptom királynője.

TOMÁR. Felsőértő!

ATALANTA. Magam is királynő vagyok! És ha hinnék Artemisben, azt mondanám, hogy nála is szebb vagyok! És mosolyogva halnék meg ezüst nyilaitól!

TOMÁR. Veled megyek! Nem a szerelmedet akarom, a szépséged kell csupán, a formáid, mert én szobrász vagyok. Afroditémhez kellesz mintának, hadd irigyeljen ott fenn a habtestű istenasszony téged!

ATALANTA. Ismerlek! Te a királynő szeretője, szolgája vagy! Rabszolga nem kell nekem. Ma mámoros vagyok a szépségetől, és azt mondom, korbácsot a férfiaknak, akik pulyák!

TOMÁR. Korbácsolj! Üss, ahogy bírsz! A húsomba vágj szeges ostoroddal, és én nem bánom, Csak add nekem, az én alkotásomnak a te szépséged! (Letérdel.)

ATALANTA. Elég! Takarodjál! Te — szibarita!

TOMÁR. Kegyetlen vagy, és nem tudod, mit beszélsz! Engem a legszebb asszonyok szerettek!

ATALANTA. Tudom, ki vagy, tudom, kik szerettek. És tudom, kik rimáinkodtak a csókodért, az öleléseért. Azt is tudom, hányan haltak meg bánatukban, mert nem fogadtad el a felajánlott szerelmüket. Nagyon is sokan szerettek már téged, nem kellesz nekem; az én borús, beteg, haldokló álmaimban egy olyan férfi arca él, aki első szerelme (mintegy maga elé meredve) virágait az én lábaimhoz teszi, akinek én nyitom meg a legnagyobb gyönyör olimpusát! Hiába könyörög tekinteted, hiába remegnek ajkaid, hiába tárod ki elfáradt karjaidat; hozzám későn jöttél! Sajnállak, Tomár, de nem szeretlek. Én is fáradt

vagyok, elég volt a bűnökből, a festett gyönyörökből, nem fogok hazudni többé soha!

TOMÁR. Én nem hazudok, én szépségedet akarom látni egészen, ez minden vágyam, ezt akarom! (Mefogja kezét.)

ATALANTA (kirántja kezét). Elég! Bocsáss! mennem kell, várnak otthon!

TOMÁR. Kérj, amit akarsz! Mindent kérj, amit kérni érdemes! Talán az életemet akarod?

ATALANTA. Mulattat ez a játék! Szerettem mindég a könnyű tréfákat, amelyek életre-halálra szóltak! Legyen!

Három dolgot kérek tőled... Három tárgyat.

TOMÁR. Megadom!

ATALANTA. Mohó vagy!... Vigyázz szavaidra!...

TOMÁR. Én nem vigyázok semmire... Csak szépek legyünk, csak szép dolgokat kívánj tőlem!

ATALANTA. Egy tükröt akarok, amelyben szemeim még szebben ragyogjanak!

TOMÁR. Egy tükröt? Olcsó kívánság!

ATALANTA. De ez a tükör nem közönséges jószág. Alkifron tulajdona, és állítólag Afroditéé volt; nagyon őrzik, s élete árán se válna meg tőle.

TOMÁR. E tükör holnap már a tiéd lesz. Az életem árán is!

ATALANTA. Egy elefántcsont fésű a másik!

TOMÁR. Ha csak az kell!

ATALANTA. A főpap feleségénél találod; mondják, hogy a fésű egy egyiptomi királynőé volt — az istenek ajándéka —, s bűvös voltánál fogva örökké szép és ifjú marad, aki viseli... Éjjel-nappal fején hordja.

TOMÁR. Ellopom, ha kell!... Hiszen pulyának mondtál. És érted lopni, ez olyan lopás, mely Prometheushoz méltó!

ATALANTA. Még egy kívánságom. (Kacérul hozzá simul.) Egy gyöngy nyakék, Afrodite nyakán láttam a templomban. Azt akarom, hogy az én nyakamon villogjon! Hogy még fehérebb legyen tőle fehérségem.

TOMÁR (maga elé meredve). Istenkísértés! (Szünet.) Herostratos felgyújtotta Diána templomát... Én pedig!? Ej, Herostratos zivány volt, én a legnagyobb művész vagyok. Afrodite holnap gyöngy nélkül marad!

ATALANTA (hévvel). Mily szép vagy — talán még szeretni is tudnálak! Szemeidben vészes tüzek égnek, talán örült is vagy

— de szép vagy, és a szépség az egyetlen erény, amelyet megbocsátok. (Merőn a szemébe néz.)

TOMÁR (át akarja karolni, hogy megcsókolja, de Atalanta kisiklik kezei közül). Nagyon szomjas vagyok, egy csókot adj! . . .

ATALANTA (nevetve, szenvedéllyel, kacérul). Majd holnap . . . talán! . . . (Indul két lépést, majd kacérul visszanez, a virágot ajkához teszi.) Jó éjt! . . . Elvárlak! . . . Holnap! . . . (Visszanez, a virágot eldobja, el.)

TOMÁR (egy ideig nézi, aztán a virágot fölveszi, és fölzalad a falra, utána néz! Szünet, a hold elbújik, a szín sötét, lassan a függöny lemegy.)

ELSŐ FELVONÁS

(Szín: Alkifron háza. Veranda oszlopokkal, amelyen virágzó felfutók kúsznak. Kétoldalt virágzó fák, amelyekre egy vörös bársony függöny van akasztva, mögötte kert van, szobrokkal. A függöny felgördültekor a rabszolganők tarka csapata veszi körül Lédát, aki a szín közepén áll.)

Rabnők dala

Susogj szerelmet, enyhe szellő,
Ezüstös hab, mesélj, mesélj,
Mondjátok, hogy csak játszik véle,
Hogy minden lépte csak szeszély.
Ne várd az új nap ébredését,
Csillaggyújtó szerelmes éj,
Ringasd, ringasd bolondos szívem,
Tovább, tovább, mesélj, mesélj,
Mesélj, mesélj, mesélj!

I. RABNŐ. Boldog nő! Estére szabad leszel!

II. RABNŐ. És nászt ülsz Alkifronnal!

LÉDA (csinos rabnő, a szín közepén ül). Nagyon boldog vagyok, de úgy félek a boldogságtól. Az istenek nagyon irigyek, és drágán adják ajándékaikat, akár a görögök.

I. RABNŐ. De az a tükör a tiéd lesz, ugye?

LÉDA. Tévedsz, Erisz, ő csak megmutatta a tükröt, de nem adja nekem.

II. RABNŐ. Azt hallottam, hogy aki abba a tükörbe lopva te-
kint, az nem fog többé nevetni soha!

LÉDA (magában). Óh, jaj nekem!

I. RABNŐ. Rosszul lettél?

LÉDA. Óh, nem, nem! Csak úgy a szívembe nyilallott valami.
Én ma már az engedelem előtt lopva belenéztem, titokban.
Alkifron tudta nélkül! De már hiába, Afrodite, légy irgalmas!
Egy galambdúcot áldozok föl a holnapi ünnepen oltárodon.

2. jelenet. *Voltak, Költő.*

KÖLTŐ (kopott 40—50 éves férfi, sovány, vézna alak, ritka,
hosszú hajjal, a feje teteje kopasz, kedélyes bácsi vörös orral).

A kilenc múzsák legyenek veletek! Legyen többek közt vele-
tek Thália, Klió, Euterpe, Melpoméne . . .

LÉDA (közbevág). Elég a jóból agg költő!

NŐK (nevetnek). Elég, elég!

KÖLTŐ. Még van vagy öt hátra, elmondom: Erató, Kaliope .

NŐK. Elég, már hallottuk!

KÖLTŐ. Talán újrakezdeném előlről őket: Thália, Klio . . .

LÉDA. Nem dal ez, drága öregem, amelyet a tengerparti vörös-
malomban énekelnek!

KÖLTŐ. Igaz ni! A dalról jut eszembe, hogy véletlenül éppen
van nálam egy dal. Egy nászdal. Léda lakodalmára! Peleus és
Tétis mennyegzőjéről szól, csak kilenc strófa, de azután előlről
lehet kezdeni!

3. jelenet. *Voltak, Melissa.*

MELISSA. Évoé, kedveseim! Üdvözlégy, Léda, boldog nő, üd-
vözlégy, boldogtalan poéta!

KÖLTŐ. Oh, múzsa, múzsa! Írtam hozzád egy verset! Ha rossz
lesz, a te érdemed, mert . . . jaj, bocsánat, szép szemeid meg-
zavartak, azt akartam mondani, ha jó lesz, az én érdemem az...
ejnye, az ördög vigyen el téged . . . izé . . . vigye el a szép
szemeidet!

MELISSA. Köszönöm a bókot, vén kecskelábú barátom!

KÖLTŐ. De némuljon el a költő — már mint én —, és szóljon a
vers helyettem! Íme . . . (Egy óriási papírtekercset vesz elő.)
Csak tíz strófa az egész!

LÉDA. Aztán újramezdődik?

KÖLTŐ. Nem, de ha kívánjátok, lehet bárhol kezdeni.

MELISSA. Sőt, ellenkezőleg! Mind a tízet elengedjük.

KÖLTŐ. Akkor hát közkívánatra kezdem... (Olvasni kezd nagy páthosszal; a nők mind hátramennek, Melissa marad.)

Mikor kikelt a habból Afrodite,

S rózsás kis körme köszönté a napot,

Arany fővény a hátát taposta...

MELISSA. A fővény a hátát taposta? De különös és izgató vers!... (Nevetés.)

KÖLTŐ (folytatva a verset). Arany fővény a hátát taposta, és azért is a hátát taposta...

TÖBBEN (visszajöttek, befogják a száját). Elég, elég!

KÖLTŐ. Csak az erőszaknak engedek. Ó, rózsás ujjú kegyetlenség s fehérkarú önkény, be erős a te gyöngeséged!

MELISSA. Prózában elég jól beszélsz! És amikor hallgatsz, elég tűrhető vagy — jó messzire!

KÖLTŐ. Micsoda kritikus vészelt el benned!

MELISSA. És benned micsoda borbély! De azért a borbélynak elég dolga akadna a fejedben!

KÖLTŐ. Hogy érted te ezt? (Diszkrét fejkarás.)

MELISSA. Úgy... Úgy!

KÖLTŐ. Ha már babérmkoszorút nem hordhatok, legalább hajkoronám legyen... Mi? Ez szép ellentét volt. Ezt feljegyzem! Ide! (Homlokára mutatva.)

LÉDA. Jobb lesz, ha segítsz asszonyaimnak a kert rendezésében.

KÖLTŐ. Ó, végzet, végzet! Hol voltam ezer év előtt, és hova süllyedtem? Én, Göröghon legnagyobb...

MELISSA (közbevág, számfűlet mutatva neki)... számara!

KÖLTŐ (folytatva). számara... Nem számara! De igen, a te kis számarad, a te kis csacsid!

MELISSA. Le a lanttal, agg költő... és elég volt. Különben azt hiszem, rögtön elmúlik a kedved, ha megmondom, hogy nődöt láttam, erre tartott a bájos vén boszorka.

KÖLTŐ (hátrasiet).

MELISSA. Hova még?

KÖLTŐ. Megyek, elbúvok a nők közé, ha jön az asszony. (A nők körülveszik hátul.)

LÉDA (Melissához). És te hogy vagy, szivem?

MELISSA. Mint a pille, ha aranyvirágra bukkan!

LÉDA. Aranyvirág?

MELISSA. Vagy jobban mondva: aranyifjú. Egy tejfeles százú fiú, ártatlan, mint Diána. Most pedig én fogok neki egy kis tüzes leckét adni — az emberszeretetről különösen.

4. jelenet. Voltak, Költőné.

KÖLTŐNÉ (jön jobbról, hosszú, vékony, nyafogós alak, kifestett arccal, sipít folyton). Oh, hát itt vagy! Oh, hát megtaláltalak?! Oh, istenek! Megint kacér és facér asszonyok között! Már két napja, hogy hiába kereslek. Te istenverte pénzköltő, hazugságköltő, te időtöltő, gyomortöltő! Jöjj haza otthonodba!

KÖLTŐ (hátról a nők között). Én itthon vagyok! Hát van nekem otthonom melletted? Mit háborgatsz? Mit rontod el a szépen induló dionízoszi mámort! Már majdnem kótyagos lettem, és te idejöttél, te minden szőlőlébe kanál, te! Idejössz, és zavarsz a társaséletemben!

KÖLTŐNÉ. Szép társasélet, mondhatom! Csupa asszonykép között! Jöjj ide! Féltetek nagyon, mert szeretlek!

KÖLTŐ. Éppen ez a teher rajtam, hogy őrzülsz utánam!

KÖLTŐNÉ. Jöjj ide, drágám, mert mindjárt meghasad a szívem!

KÖLTŐ. Meghasad! Akkor maradok! De most már elég legyen a duettből, annyit mondok.

KÖLTŐNÉ. Jöjj ide, édes kicsim! . . .

KÖLTŐ. Oda megyek, ha megígéred, hogy nem óbégatsz!

KÖLTŐNÉ. Becsületszavamra!

KÖLTŐ. Hajh! Fiatal ügyek!. . . Becsületszó? . . . Hohó! Csakhogy nem hiszek az ígéretnek, az ígélet szép szó! Esküdni fogsz!

KÖLTŐNÉ. Esküszöm! .

KÖLTŐ. Esküdni fogsz a szemedvilágára . . . (A szín szélére viszi, kifelé fordítja.) Nem szembe, te szemtelen, kelet felé. Merre is van kelet? Igen, igen, kelet nem arra van, amerre én vagyok! Most mondd el az esküt!

KÖLTŐNÉ. Herkulesre, apjára, Jupiterre, öccsére, Augiász istállójára, Genion barmára . . .

KÖLTŐ (elszalad).

KÖLTŐNÉ. Jaj te tolvaj! Megállj! Te Merkur versfaragó!
(Utána szalad.)

LÉDA. Hova szalad most?

MELISSA. Hova? Hát az Afroditák kertjébe, mert oda nem meri az asszonya lábát betenni.

LÉDA. E szerint így ma nem lesz szerencsénk hozzá?

MELISSA. Dehogy nem! Amikorra kell, éppen itt lesz.

5. jelenet. Voltak, Nárkissus.

NÁRCISSUS (bejön egy pár lépést, aztán rémülve visszazalad).

MELISSA. Ez ő, az aranybogár.

NÁRCISSUS (naiv fiatal ember). Jó napot, vagyis inkább, mert a nap hanyatlásáról úgy veszem észre, hogy szürkülődik — jó estét! Tehát jó estét, hölgyeim . . . azaz, hogy bocsánat, nem az én hölgyeim! Alkifront keresem.

LÉDA, MELISSA (nevetnek).

MELISSA. Jó napot, szép fiú! Mert bár szürkülődik, de itt csak most kezdjük a napot!

NÁRCISSUS. Most? Különös! Borzasztóan örülök, és még borzasztóbban félek. Tetszik tudni, olyan járatlan vagyok a nők között! Tetszik tudni, három nagynéném van, és sok régiségem. Mindig velük foglalkozom.

MELISSA. Igazán?

NÁRCISSUS. Igen! Osztályozom őket a régiségek szerint.

MELISSA. A nénéidet?

NÁRCISSUS. Nem! A régiségeimet! (Rabnők lassan el.)

MELISSA. Igen? Azt hittem . . . Milyen szellemes vagy, akár a jó Plátó!

NÁRCISSUS. Bocsánat, én komolyan beszélek, én valóban Plátónak készülök, és tisztos régiségekkel foglalkozom.

MELISSA. A nénéid nem tisztos régiségek?

NÁRCISSUS. Nem! Azaz hogy izé . . . dehogy nem! Jaj, de furcsa itt köztetek! Úgy néztek rám, és nekem melegem van, mégis fázom köztetek!

MELISSA. Fázol köztünk? Mellettem? (Lédához.) De mint-ha te, édesem, készültél volna . . . vagy nem?

LÉDA (nevetve). Értem . . . jó mulatást! (El.)

MELISSA (elkíséri). Szép fiú.

NÁRCISSUS (körülnéz, szünet.)

MELISSA. Igen, igen, téged értelek, szép fiú!

NÁRCISSUS. Engem? . . . Alig hiszem!

MELISSA. Téged hát, hisz nincs itt más senki.

NÁRCISSUS (körülnéz fontoskodva). Nincs!
 MELISSA (közelebb megy, kacéruul nézi). Nézz rám! Hisz oly szép szemed van!
 NÁRCISSUS. Szép szemem van? . . . Én nem tehetek róla.
 MELISSA. És az orrod is, oly szép!
 NÁRCISSUS. Az orrom? Arról sem tehetek.
 MELISSA. Hát még a szájad!
 NÁRCISSUS. Arról meg éppen nem tehetek, és ne nézz úgy rám, mert melegem kezd lenni.
 MELISSA. És a termeted, olyan, mint Herkulesé volt.
 NÁRCISSUS. Herkulesé? Most már elég legyen, és ne hasonlíts engem afféle emberekhez.
 MELISSA. De Árcsikám . . .!
 NÁRCISSUS. Én nem vagyok Árcsikám, én Nárcikám vagyok, vagyis Nárci.
 MELISSA. Hát jól van, Nárcikám! Hisz igazat mondok.
 NÁRCISSUS. Mondd, Herkulesnek is ilyen erős volt a karja, mint az enyém?
 MELISSA. Bizony!
 NÁRCISSUS. Hüh! Igazán!? Olyan erős volt, mint én?
 Akkor mondhatod, hogy: Árcsikám . . .
 MELISSA. Jer velem, a kertben egy gyönyörű régi tárgyat mutatok.
 NÁRCISSUS. Régiség! Régiség! Talán egy szép szobor?
 MELISSA. Nem, hanem egy pad, ami Cleopátráé volt.
 NÁRCISSUS. Egy kőpad? Történelmi? Ezt már megnézem, mert nagyon szeretem.
 MELISSA. A padokat?
 NÁRCISSUS. Nem, a tisztas régiségeket!

Duett

I.

NÁRCISSUS. Mikor még a bölcsőben éltem én,
 Szerettem már a régiséget,
 Csak hetvenéves dajkát túrtam én
 És nyolcvanéves vén cselédet,
 Fiatal nőkre iszonyodva néztem,
 De nagymamámat megigéztem,

·/.Nehéz tantárgy nékem a szerelem,
 Csupán a régiségtant kedvelem,·/.
 Szeretem a régiséget,
 MELISSA. Szeretem az ifjúságot,
 NÁRCISSUS. Szeretem a régiséget,
 MELISSA. Szeretem az ifjúságot,
 NÁRCISSUS. Régiséget,
 MELISSA. Ifjúságot,
 NÁRCISSUS. Régiséget,
 MELISSA. Ifjúságot,
 ·/.Jaj, ne bántson engem,
 Megfagy félelemtől a vérem,
 Jaj, jaj, remegek, ha látom,
 Ez halálom, mi lesz velem?·/.

II.

MELISSA. Mikor még a bölcsőben voltam én,
 Imádtam már az ifjúságot,
 Csak fiatal legénykét túrtam én,
 Aki dalolt, csókolt, imádott.
 Őreg anyókra mindig sírva néztem,
 Ki szép volt, attól csókot kértem,
 ·/.Legszébb játék nekem a szerelem
 Csupán az ifjúságot kedvelem:·/.
 Szeretem az ifjúságot,
 NÁRCISSUS. Szeretem a régiséget,
 MELISSA. Szeretem az ifjúságot,
 NÁRCISSUS. Szeretem a régiséget,
 MELISSA. Ifjúságot,
 NÁRCISSUS. Régiséget,
 MELISSA. Ifjúságot,
 NÁRCISSUS. Régiséget,
 ·/.Jaj, jaj ne bántson,
 Felforr, miként láva, a vérem,
 Ajkam tüzes csókra vágyik,
 A csókja kábít, mi lesz velem?·/.
 (Ének után tánc, tánccal el — de rögtön vissza.)

6. jelenet. Voltak, Tomár, Alkifron, Léda.

ALKIFRON (elhízott, gőgös alak, 40—45 éves, díszes öltöny, alázatosan beszél Tomárral). Itt hozom Tomárt, a mestert, az ünnepezt művészt! Ha a királynő nem tette volna Egyiptom urává, azzá tette volna őt diadalmas művésze!

LÉDA (mélyen meghajol előtte). Köszöntelek, nagy mester! A szó, mely téged magasztal, remegő alázatos rabszolga csak, amely sápadtan dadog!

TOMÁR. Ilyen szép ajkáról még a dadogás is zene volna! Köszöntelek én is téged e nagy napon, rabnők gyöngye.

LÉDA. A bókoknak is mestere vagy, mester!

ALKIFRON. De jer, Tomár, megmutatom neked az én házam palládiumát.

TOMÁR. Afrodite tükrét gondolod? Annyit hallottam már róla, hogy alig várom láthatni azt!

ALKIFRON. A legszebb asszony nézett egyszer e tükörbe.

MELISSA. És másnap halva lelték — ezt tartja róla egy régi mese.

TOMÁR. Ej, ez csak babona! Az asszonyok ostobák. Különben is a legszebb asszony még nem halt meg! Tegnap láttam.

ALKIFRON (érdeklődve, élénken). A legszebb asszony? Ki ő? Nekem ismernem kell. Hiszen egész Alexandria szépei mind körömben vannak! Ah, tudom már, az bizonyosan a királynő!?

TOMÁR. Ő azt hiszi! Az asszonyok ostobák! Én azonban úgy gondolom, az az asszony, akit tegnap láttam, maga Afrodite volt. De lássuk a tükröt.

ALKIFRON. Erre tessék, uram! (El jobbra, a nők lassan kivonulnak.)

LÉDA. Gőgös, mint Cézár!

MELISSA. De jól áll neki, akár Jupiternek a villám; szép fiú, és a nőket jól ismeri!

LÉDA. Mindjárt este lesz! Már vár reám az új ruhám, amelyben szabad nő leszek! Nem jössz, Melissa?

MELISSA. Nem édesem... Én Nárcikával megyek... Ugye, édes?!

LÉDA. De a menetben részt vesztek?

MELISSA. Hogyne, szívem!... Nárcival együtt.

LÉDA. Úgy én kettesben hagylak. (El.) Jöjjetek!

MELISSA. Jöjj, Nárci! A lugasba...

NÁRCISSUS. Hová? Jaj, húzod a karom! Fáj!

MELISSA. Fáj? Neked, egy Herkulesnek??

NÁRCISSUS. Igaz . . . csak húzd! (El.)

7. jelenet. Jázon, Myrtó.

MYRTÓ. Jöjj, Jázon! Tudom, hogy elfáradtál, édes szépem, de itt megpihenhetünk.

MYRTÓ. Holnap megint jó napunk lesz. A nép örömmámorban úszik majd, hogy királynőjét szemtől szemben láthatja.

JÁZON. De hát csakugyan, ki fog jönni?

MYRTÓ. Ha csak össze nem vész Tomárral, akit őrjöngő szerelmével ölel és gyötör! Folyton marják egymást, mint a szerelmes tigrisek.

JÁZON. Mi sose veszekedünk . . .

MYRTÓ. És nem is fogunk soha?

JÁZON. Soha! És ha álmodásunk valóra válik, akkor lesz egy kis fészünk, ahol gyönyör és mámor között éljük le a kurta életet.

MYRTÓ. Fehér lesz a házunk fekete ciprusok között!

JÁZON. Kerttel, udvarral, galambokkal!

MYRTÓ. Oh mily boldog álom!

Duett

JÁZON. Sejtet-e, hogy mily boldogság vár ránk?

Én édesem.

MYRTÓ. Szépségesen

JÁZON. Lesz majd nekünk fehér puha párnánk

Én szép párom!

MYRTÓ. Boldogságom!

JÁZON. Ott fogunk mi élni rózsakertben,

MYRTÓ. Mint valami fehér galambpár,

JÁZON. Nem törődve földi bajjal,

Háborúval és viharral,

MYRTÓ. A szerelem arany karja vár,

JÁZON. Mint kis madár,

EGYÜTT. Ha este már

Összebúvunk forró szerelemmel majd,

JÁZON. Jöjj édesem !
MYRTÓ. Szépségesen !
EGYÜTT. Ölve feledjük most a bűt, a bajt.
JÁZON. Jöjj, kis tubám !
MYRTÓ. Borulj reám !
JÁZON. Legyünk mi már boldogok így együtt !
Úgy szeretlek,
MYRTÓ. Oh, te kedves.
EGYÜTT. A halálba is együtt megyünk,
Mint kis madár,
Ha este már
Összebúvunk forró szerelemmel majd,
Jöjj, édesem, szépségesen,
Ölve feledjük most a bűt, a bajt.
Jöjj, kis tubám, borulj reám,
Legyünk mi már boldogok így együtt.
Úgy szeretlek,
Oh te kedves !
A halálba is együtt megyünk !

(A refrén szöveg nélküli részére játék van, játék után egymásra borulnak.)

8. jelenet, *Voltak, Léda, Atalanta.*

ATALANTA. Mily szép vagy, édesem, s mily boldog napra virradtál.
LÉDA. Nagyon boldog vagyok ! Bár örökké így tartana !
ATALANTA. De nézd csak, Léda, mily galambpár enyeleg ott ?
Myrtó és Jázon ! De ki is lehetne más ?
LÉDA. Jázon ! Myrtó ! Ébredjetek !
JÁZON. Mi, mi ! ?
MYRTÓ. Ti vagytok ? !
JÁZON. Észre sem vettünk !
ATALANTA. Vettük észre !
MYRTÓ. Oh, édes Atalanta ! (Hízelegve hozzá simul.)
JÁZON (szintén hozzámegy, körbe fogják, ölelik). Kedves Léda, sok szerencsét kívánunk tiszta szívünkéből !
LÉDA. De most bocsássatok meg, magatokra hagylak, megyek felöltöni a nász öltönyt, a boldogság és szabadság jelmezét!
MYRTÓ. Mehetünk segíteni ?

LÉDA. Hogyne, szívesen veszem! Te nem jössz Atalanta?
ATALANTA. Én maradok, itt oly szép e hely. (Jázon, Myrtó, Léda
összeölelkezve el jobbra.)
ATALANTA. Ma érzem szívemben először a tavasz illatát. Oh,
Dionízosz, ó, Dionízosz, be gyönyörű ez a tavasz... ez a
szerelem... ez a mámor!

Atalanta dala

1.

Tavaszi álmok raja szállott
Beteg szívembe tegnap óta,
Érzem az orgonavirágot,
Mely illatát lelkembe szórja,
A tavasz eddig nem virult még
Az én szívemben, bús szívemben,
Most új nap van! Új illat, új ég,
Úgy érzem, én tegnap születtem,
./Szívem beteg, szívem szeret,
Oh kikelet, szent kikelet./.

2.

Tavaszi álmok, gonosz álmok,
Szép álmok, mért csaltok ti engem?
Az én rózsáim lépvirágok,
S bűnök lidérce ég szívemben.
Elhamvadt régen reménységem,
Elhervadt régen gyermekségem,
Kioltván régen tiszta lángom,
S az út sarában vár a végem,
./Szívem beteg, szívem szeret,
Oh kikelet, szent kikelet!... ./.

9. jelenet. Voltak, Tomár.

TOMÁR. Atalanta, te itt?

ATALANTA. Láttalak erre jönni, tudtam, hogy idejössz.

TOMÁR. Tudtad?

ATALANTA. Sejtettem!

TOMÁR. Biztos voltál benne. És igazad volt. Itt vagyok, első kívánságod már megvan, most megyek a másodikért. Holnap Afrodite szobra gyöngy nélkül fogadja a királynő koszorúját!

ATALANTA. Gyors vagy, mint a végzet. Nagyon sietsz. De jól van ez így! A férfi szavának áll!

TOMÁR. És a szerelem nem fél, a haláltól sem fél!

ATALANTA. Ne beszélj a szerelemről, hisz te csak a szépséget akarod.

TOMÁR. És egész nagy szépséged sejtése már maga a szerelem. Több annál! Igazad volt tegnap! Örült vagyok! Te vagy az igazi Herostratos, fölgújtottad a lelkemet!

ATALANTA (kéjesen). Hallgass!

TOMÁR. Megyek, az idő telik...

ATALANTA. Már elmegy? Pedig úgy szeretnék veled beszélni sokat... sokat, s most, hogy itt állsz előttem, elfeledek mindent, s szepegek, mint a csinyjén ért gyermek... (Szünet.)

Mondd, Tomár, gondoltál rám?

TOMÁR. Itt vagyok...

ATALANTA. Igaz.

Duett

ATALANTA. Oly szép álmom volt nekem,
 Felőled álmodtam, édesem,
 Elmondom én:
 A tengerparton álltam,
 Bíboros alkonyon,
 Rád várva, remegve, égve,
 Eljössz-e, csillagom?
 Köröttem holdog csönd,
 Mély béke honolt,
 S te jöttél, de szép arcod
 Sápatag volt,
 Mint nyáréjen a hold.
 Egy sajka állt,
 Szavadra várt,
 Beleültünk ketten,
 Mentünk a tengeren.
 A csodás szép éjjelen
 S a sápadt hold

Búsan nézett le ránk,
Nem törődve gonddal,
Nagy szomorú holddal,
Szeltük a mély Óceánt!
Egy új szigetre értünk,
Dalolva partra értünk . . .
Itt vagytok valahára hát,
Daloltak a habok, a fák.
Csupa virágos és csengő nagy fák között
Márványkastély fehérlett szent ciprusok mögött.
Karodban vittél át a küszöbön, s így szóltál:
Oh, Atalanta! Végre tiéd lehet Tomár . . .
Ez volt az én szép álmom.

TOMÁR.

Az álmokat imádom!

ATALANTA.

A valóság szebb lenne talán!

Jöjj el velem bús Indiákra,
Hol szent mámor a szerelem,
Jöjj el velem, álmom királya,
Vágyam, kínom, én mindenem,
Jöjj el velem!

TOMÁR.

Nem! Nem!

ATALANTA.

Én mindenem!

Üdvözít a szerelem,

Jöjj el velem,

Jöjj el velem!

TOMÁR.

Múltat feledni nem lehet.

Emlék varázsa hiteget,

Ha felragyog néha a múlt,

Érezném a régi édes bút,

Nem, nem, nem, nem!

Ég veled, most mennem kell!

ATALANTA.

Oh, ne hagyj el!

TOMÁR.

Mennem kell! (El jobbra. Atalanta a színen
marad. Szünet.)

10. jelenet. Voltak, Jázon, Myrtó.

(Jönnek jobbról, s bámulva állnak meg, látva a síró Atalantát.)

MYRTÓ. Nézd, Jázon, Atalanta sír!

JÁZON. Vajon mi bántja szegényt?

MYRTÓ. Atalanta! . . . Szép Atalanta, te sírsz?
ATALANTA (felocsúdvá). Sírok! . . . Beteg vagyok. Meghalok!
Szeretek! Oh jaj, szeretek!
MYRTÓ (csodálkozva). Te szeretsz?
ATALANTA. Ne vigasztaljatok, gyerekek! Ez a fájdalom az én
életem legszebb gyönyörűsége! Csak ti legyetek boldogok.
Már ki is szemeltem a házat, amelybe szerelmetek költözik.
Afrodite kertjének legcsöndesebb zugában van, fehér lesz, és
hallgatag, mint a mámor legnagyobb perce.
JÁZON. Csak a galambjaink turbékolása töri meg a csendet.
De a galambok dala a szerelem dala.
MYRTÓ. De csak fecsegünk itt, pedig nekünk szintén részt kell
venni a menetben. Te nem jössz, Atalanta?
ATALANTA. De igen, veletek tartok! . . . (El jobbra.)

11. jelenet. *Nárcissus, Melissa.*

(Jönnek balról, elől Nárci, utána Melissa.)
NÁRCISSUS. A kőpad gyönyörű, 200 éves is lehet!
MELISSA. És micsoda pihenés esik rajta!
NÁRCISSUS. Megint rajtam vagy! Na, nehéz vagy!
MELISSA. Herkules vagy!
NÁRCISSUS. Igaz, hát akkor maradj; elfeledtem, hogy Herkules
vagyok. De azért ne szoríts, mert az fáj, még Herkulesnek is,
hát még nekem, aki csak most lettem Herkules!
MELISSA. De hallga, jön a menet. Jöjj, menjünk mi is részt
venni benne, no jöjj . . . (Kézenfogva húzza, ő kellenlenül megy
utána.)
NÁRCI. Jaj, húzod a karom, jaj, fáj nekem ez!
MELISSA. Herkules!
NÁRCISSUS. Igazság! (Kimennek, és csatlakoznak a menethez.)
(Menet be.)

Zene, ének

(Nagy menet, rabnők díszbe öltözve, alabárdosok, szerencsen
nők, bacchánsnők. Hozzák Lédát hordszéken. Elöl jön Ganiméd
egy alabárdal vezetve a menetet, utána négy nő fehérben virá-
got szór Léda elé, akit négy alabárdos hoz, mellette pávatollas
legyezős nők. A menet megáll a színen úgy, hogy az asztalnál

ülőket ne takarják. Léda kilép a hordszékből. Alkifron hozzá-
megy, s kézen fogva körülvezeti a színpadon, aztán felviszi, és
jobb oldalára ülteti, ez aktus után a nép is asztalhoz ül. A bach-
chánsnők töltögetnek. A kép eleven.)

Kórus

Édes Lédánk, mily öröme
Ébredtél ma fel!
Szolgáságnak már vége,
A szabadba jer!
Életed, mint réti rózsa,
Oly piros legyen,
Lábad nyomán virág keljen,
Ahova lépsz, kedvesem,
Lábad nyomán virág keljen,
Ahova lépsz, kedvesem!

(A következő zene alatt kilép a hordszékből, Alkifron az asztal-
tól kézen fogja, és körülvezeti a félkört álló nép előtt, akik
virágot szórnak elébe, és fölvezeti az asztalhoz, maga mellé
ülteti.)

A szabadság rózsalánca
Ékesítsen téged,
Ragyogjon rád napsugára
Minden szépségének,
A gond, a baj kerüljön el,
Bút sohase érj:
/.Azt kívánjuk mi e napon,
Hogy, Lédánk, sokáig élj !/.

(Ének után a vendégek az asztalhoz ülnek, s megkezdődik a
csevegés s az éljenzés.) Évoé!

ALKIFRON. Elég az ünnepi hangulatból! Csak keveset beszél-
jetek, és sokat igyatok! Ganimesz! A legjobb falernumi
óbort! Rajta, Atalanta, igyál, hisz oly búsan ülsz itt mellet-
tem, mintha nem imádná Alexandria egész férfi népe.

ATALANTA. Igazad lehet! Éljen a szerelem! A mámor és a
jóbor! Iszom a legszebb férfi egészségére!

KÖLTŐ (feláll komolyan, meghajtja magát). Köszönöm, istennő,
jó ízlésed van! És én megdalolok!
ATALANTA (egy serleget ragad, és a szín közepére megy).

Bordal

I.

ATALANTA. Úgy jó a bor, ha zamata ódon
És csupa láng.
KAR. És csupa láng!
ATALANTA. Szerelem, ha fiatal, forró
És puha, lágy.
KAR. És puha lágy!
ATALANTA. Tölts hát az ezüst serlegbe,
Dalolva tölts hát, ó, rajta hát;
Ne gondolj semmire, ne gondolj a gondra!
Csak idd az élet borát,
Csak igyál, igyál tehát.
Bor, nóta, tréfa és szerelem,
Szerelem!
KAR. Szerelem!
ATALANTA. Csak ez kell ma nekem, ma nekem!
KAR. Ma nekem!
ATALANTA. Tüzes legyen!
KAR. Tüzes legyen!
ATALANTA. Eped érte a szívem!
KAR. Szívem!
ATALANTA. Bor, nóta, tréfa és szerelem!
KAR. Szerelem!
ATALANTA. Csak ez kell ma nekem, ma nekem!
KAR. Ma nekem!
ATALANTA. Tüzes legyen!
KAR. Tüzes legyen!
ATALANTA. Eped érte a szívem, a szívem!
Szívem!

II.

ATALANTA. Bacchusi mámor arany varázsa
Ringasson el!
KAR. Ringasson el!

ATALANTA. Vénusi mámor halk ujjongása
 Altasson el!
KAR. Altasson el!
ATALANTA. Igyál hát borból és szerelemből,
 Most igyál, ujjongva hát!
 Ne gondolj senkire, ne gondolj a gondra,
 Csak idd az élet borát!
 Csak igyál, csak igyál hát!
 ·/.Bor, nóta, tréfa és szerelem . . . (Mint fent: ·/.)
MIND. Évoé! . . . Évoé! . . . Évoé! . . . (Ivás.)
NÁRCISSUS. Ez a bor olyan, mint a méz, nagyon ó lehet!
KÖLTŐ. Tisztos régiség, tisztesség ne essék! Jaj, de tele vagyok.
ALKIFRON. Elég a költőkből! Most, mielőtt tisztelt vendégeim
 ellágyulnának jól feldicsért boromtól, megmutatok egy oly
 tárgyat, amit még Alexandriában kevesen láttak, s amiért őt
 hajó búzáat adtam!

Finálé

És most urak és nők, tisztelt társaság!
 Megmutatom e ház palládiumát,
 Afrodite tükkrét, mely kincseket ér,
 Isteni mű, száz gályával felér!
KAR. Lássuk hát!
ALKIFRON. Azt mondja róla a régi rege:
 Ki belenéz titkon, halál kedvese,
 És ha elvennék, az nagy veszedelem,
 Alexandriára pusztulás leszen!
ATALANTA. Afrodite tükre!
MELISSA. Az istennő tükre!
NÁRCISSUS. De szép egy régiség!
ALKIFRON. Hallod-e Ganiméd!
 A tükkröt kihozod!
GANIMÉD (el jobbra).
KAR. Az istennő tükre, a szívünk mint dobog!
ATALANTA. Remegek, várom, vajon meglátom!
ALKIFRON. Hol késik oly soká?
MELISSA. Hát te kis csacsi, nem vagy kíváncsi?
NÁRCISSUS. Érdekel, mint régiség!
KAR. Lássuk hát, lássuk hát, lássuk hát!
ALKIFRON. Hol marad Ganiméd?

LÉDA. Uram, jó uram! Majd utána nézek! (El jobbra.)
ATALANTA. Igyunk rá, igyunk rá!
KAR. Igyunk rá!

(Melodráma)

ALKIFRON. Hát még se hozzák azt a tükröt, lusta kutyák,
késnek, hogy a hatást fokozzák!

KÖLTŐ. Türelem, uram, és hidegvér!

GANIMÉD (beront, Léda utána). Uram, végünk van (térdre
rogy), a tükröt nem találjuk! A doboz üres.

ALKIFRON. Az lehetetlen! (El jobbra.)

KAR. Ellopták, elveszett, ah!

(Próza, zene alatt.)

TÖBBEN. A végzet tükre!

MELISSA. Afrodite tükre!

LÉDA (kijön a színre). Borzasztó! Mi lesz most. Félek, remegek!

TÖBBEN. Vajon hol lehet, ki vihette el? Rossz jel!

KÖLTŐ. Ezt megírom!

ATALANTA. Mi fog történni?!

ALKIFRON (jön, magából kikelve). Elveszett! Vége! Hallod-e,
Léda! Te rabszolga, akit az akolból a palotámba emeltem! A tü-
kör nálad volt, rád bízta! Hol van? Felelj!

LÉDA (térdre roskad előtte). Oh, jó uram! Én nem tudom!

ALKIFRON. Nem tudod? Ganiméd! Rabszolgavért ontsatok!
Mit parancsoltam? Vidd e nőt, ahol a tükör szokott állani, és
szeges korbácsoddal addig üsd, amíg kiadja a páráját! Vigyé-
tek! Ne is lássam!

LÉDA. Kegyelem, uram! Én nem loptam el, ártatlan vagyok!

ALKIFRON. Vigyétek!

LÉDA. Bocsáss meg! Irgalom! . . . Kegyelem!

GANIMÉD (kihurcolja Lédát jajgatás közt jobbra).

KAR. Szegény leány! Szegény leány!

ALKIFRON. Még nem szabad nő! . . . Zenét! Lányok, bort!
Jázon, Myrtó, hát megnémultatok? Egy dalt, Melissa! Lesz
még ma nász!

JÁZON, MYRTÓ (amikor Lédát elviszik, utána akarnak menni,
de nem engedik a szolgák; megállanak az ajtó előtt, és sajnál-
kozva néznek be.)

MELISSA (pohárt ragad, és a szín közepére áll).

Ének

MELISSA. Ez az élet röpke lepke, gyorsan élj, szeress.
Tralalala!

KAR. Gyorsan élj, szeress!

MELISSA. Szép legyen és borba folyjon, hogyha vége lesz,
Tralalala!

KAR. Hogyha vége lesz.

MELISSA. Úgy is vár a gyászos bárka,
Megyünk akkor alvilágba,
Föl rajta, hát, csak szaporán,
Csókolj, igyál egymásután! (A kulisszák mögött

Léda jajgatása.)

Ez az élet élve üdvözít,

De nagyon rövid.

KAR. De nagyon rövid!

MELISSA. Éljen vele, ki-ki szaporán,

Hamar, hamar éljen szaporán!

KAR. Ez az élet élve üdvözít,

MELISSA. De nagyon rövid!

KAR. De nagyon rövid!

MELISSA. Éljen vele ki-ki szaporán,

Hamar! Hamar, éljen szaporán!

(A kulisszák mögött hallatszik Léda velőtrázó sikolya.)

ATALANTA, MELISSA. Csók, bor és a nóta vár,

Csók, bor, nóta üdvösséget kínál,

Csak e három kell nekem,

Ez kell nekem, ez kell nekem,

KAR. Ez kell ma nekem!

ATALANTA, MELISSA. Előre hát szépen,

Csók és bor tüzében

Tanuljuk meg, mi az édes, fájó szerelem.

Előre hát rajta,

Csókokban fulladva,

A halállal nem törődünk,

Ha most itt terem!

KAR. Csók! Csók! (Minden pár csókolózik.)

GANIMÉD (bejön, homlokát törölve a fáradságtól, az ajtóban megállva, Alkifronnak jelent hangosan). Uram! Parancsod teljesítve, a leány meghalt. (Szünet, az egész társaságon egy

kis nyomottság látszik. Jázon sírva borul Myrtó vállára. A férfiak elvonják ajkukat a nők ajkairól, egy pillanatnyi kijózanodás. Alkifron egy poharat ragad, és bosszúsan vágja a nyitott ajtón be, ahol a halott van.)

ALKIFRON. Igyunk rá! Dalt, zenét!

Ez az élet, jaj be gyönyörű,

De nem ám könnyű,

KAR. De nem ám könnyű!

MELISSA. Használja fel mindenki hamar,

Bizony hamar,

KAR. Nagyon is hamar!

Dal, bor és a napsugár,

Szív, csók ölelésre, csókokra vár,

Dal, bor és a szerelem,

Caak e három kell most nekem!

ALKIFRON. Most már, Ganiméd, hozzátok a legvénebb bort elő. Jöhetnek már a bacchánsnők!

ATALANTA. Hol vagy, Tomár, gondolsz-e rám? Meghalok utánad én!

MELISSA. Kis Nárcikám, mondd, boldog vagy, jöjj közelém, légy enyém!

NÁRCISSUS. Jaj Istenem, mi lesz még itt? Erényem elvesztem én! . . .

ALKIFRON. A mámor éjszakája ez!

ÖSSZES, KAR. A mámor éjszakája ez!

ATALANTA, MELISSA, ÖSSZES. Ez lesz a mámor éjszakája, ez! (Zene-végszóra bejönnek a bacchánsnők, táncolnak, és serleget ragadva körbe táncolják a borral telt edényt. Atalanta, Melissa, Kar, bacchánsnők körbefogják az asztalt, amelyen a boros edény áll, és egyszerre merítenek belőle, zene-végszóra.

No, rajta hát merítsünk!

Igyunk, ne vessünk,

Éljen most a szerelem.

ATALANTA, MELISSA. Szeretve, dalolva

Csókokba fulladva

KAR. Ez lesz a mi élvezetünk!

ATALANTA. Ah! . . .

KAR. . . szeress . . .

(Körbe táncolnak a nők, ismét a fenti játék, a férfiak zene-végszóra tántorogva közelednek a nőkhöz, és megölelik őket.)

ATALANTA, MELISSA, KAR. No, rajta hát, merítsünk!

Igyunk, szeressünk!

Eljen ma a szerelem!

ATALANTA, MELISSA. Szeretve, dalolva

Csókokba fulladva

KAR. Ez lesz az élvezetünk!

ATALANTA. Ah!...

KAR. Merítsünk...

Csókra vágyunk!

(A párok ölelik egymást, zene végszóra, csók, hosszú csók.)

MELISSA. Hopp! Hopp! A táncra fel!

ATALANTA (előre jön egy poharat ragadva, a szín elejére.)

A dal, a bor, a szerelem!

E három kell nekem!

ATALANTA. A bor!

KAR. A bor!

ATALANTA. A dal!

KAR. A dal!

ATALANTA. A szerelem!

KAR. A szerelem!

ATALANTA. Ez kell nekem,

Te kellesz énnékem (Ganimédre mutatva, aki a szín bal szélén áll). Te kellesz énnékem!

KAR (elszéledtek a kert különböző részére, rendezés szerint, és mindenki párosával áll).

MELISSA (Nárcissushoz, aki el akart osonni). Te kellesz énnékem!

NÁRCISSUS (kétségbe esve). Mi lesz velem!

ATALANTA. Te kellesz énnékem! (Ismét Ganimédre mutatva, aki eddig mereven állt. Végre Atalanta Ganiméd karjaiba dobja magát a legnagyobb kéjjel; a szín vörös fénnel lesz megvilágítva. A párok elrejtve, a bokrok mögött ki-ki párjával, elől a szín baloldalán Atalanta, Ganiméd, hátrább, a jobb szélén Nárcissus, Melissa, Jázon, Myrtó egymásra borulva sírnak. Költő, Alkifron ölelgetőzik a földön az asztal előtt; általános bacchanália! A párokra lassan esik a rózsza a magasból, lassan teljesen sötét lesz, a függöny lemegy.)

(Szín: Tengerpart, jobb oldalon a szín felé sziklás feljáró, alacsony, virágzó bokrokkal. A bal határ: tenger fárosszal. A szín baloldalán egy régi Afrodite szobor, elől virágzó fa, alatta kőpad. A függöny felmenetelekor a nők ünnepi ruhában éppen befejezik a szobor díszítését. A szobor körül virágfüzérek. A függöny felmenetelekor a színen csak nők vannak.)

Énekkar

NŐK. Készen vagyunk! Készen vagyunk!

I. KURTIZÁN. Oh, Afrodite, fogadd irgalmas szívvel virágainkat. Magunkat is neked áldoztuk naponta, a testünk, lelkünk a te oltárodon lángol és ég el. Oh, Afrodite! (A karjait kitérve.)

2. jelenet. Voltak, Melissa.

MELISSA (besiet jobbról). Évoé, szép lányok!

II. KURTIZÁN. Mi hír, Melissa?

MELISSA. Hát Merkurius vagyok én? Hiszen mindenki tudja, hogy Alkifron tükre elveszett, és Léda élete elmúlt!

I. KURTIZÁN. De te elhallgatod a jó híreket, Melissa, mondják, tegnap este sokat foglalkozott veled Nárcessus!

MELISSA. Bár úgy lett volna — de én foglalkoztam vele, a jámbor ifjúval! Óh, de szép éjjel volt! Olyan szép, mint egy költemény!

3. jelenet. Voltak, Költő.

KÖLTŐ (közibük lép). Kuk, itt vagyok! Farkast emlegettek.

MELISSA. És egy vén kecske kullog a kert alatt!

KÖLTŐ. Itt az idő, most vagy soha! Ez a nap lesz életem legszebb napja — ha sikerül!

MELISSA. A versed?

KÖLTŐ. Nem, hanem az előadása! Írtam egy himnuszt a királynőnek, amelyben őt Afroditével hozom viszonyba.

MELISSA. De hiszen ez istenkáromlás!

KÖLTŐ. Az igaz, de ez még mindig jobb, mint a felségsértés! Én szerényen előadom a himnuszt. Ti pedig éljeneztek. Mindegyik kap egy csókot vagy egy verset.

MELISSA. A csókot add a nődek !

KÖLTŐ. Mily kegyetlen kívánság !

MELISSA. A versed süsd meg !

KÖLTŐ. Szívtelen vagy, édes, kis cicám !

MELISSA. Oh, te szerelmes kandúrom !

KÖLTŐ. Oh, istenek, bár az lehetnék ! A házad tetejére másznék
holdvilágos éjjel, és gyönyörűen dalolnék, kicsalnálak, megcsók-
kolnálak ! (Utánozza a macskanyávogást, köpködést.)

MELISSA. És úgy járnék, mint a kis cica, akiről egy kis mesét
tudok !

KÖLTŐ. Hogy járt a kis cica ?

MELISSA. Elmondom :

Cica kuplé

(Az előzene alatt a nők párosával egy nagy félkört képeznek
Melissa és a költő körül, akik a szín közepén állnak. Játék a ver-
sek alatt és között, utánozva a macskák mosdását, hízelgését,
egymáshoz dörzsölve a fejüket.)

I.

MELISSA. Vígságos bús mese,
Szívednek kedvese,
Hallgasd, ím, e bús mesét
Egy kis cicáról,
Kényes cicáról,
Szőre fehér, szeme sötét,
Szende kicsi jószág!
Csupa szépség, jóság,
Vérét vágyak kovácsolják
Egy sejtelemmel,
Egy érzelemmel.
A háztetőre vonják
Szíve ábrándjai,
Tűzrózsás álmai,
Fehér teste vonaglik,
A sorvasztó vágytól,
Dobban ő s miákol,
Kicsi szíve is hallik,

Cica . . .
/.Kis ártatlan fehér cicuska,
Bájos fruska,
Vágyik forrón, hõn szeretni,
Mindig, mindig csak szeretni,
Az ártatlan fehér cicuska! Miau!/.

II.

És egy forró éjjel,
Tele langyos kéjjel,
A kis cica kiszökött,
Jött egy nagy, erős,
Ritka szép, köpcös,
Erőtelmes kandúr kölyök.
És egymásnak estek,
Sűrű csókok estek,
Tüzes forró ölelések,
Oh, gyönyörű nász,
Jaj, rossz végű nász,
Minden vesztett percért vétetek,
Bölcs a kis negédes,
S mert a kéj oly édes,
Minden éjjel kiszökik,
S már várja a kandúr,
S nem zavarja pandúr,
Egymást marják és lökik,
/.Cica/. stb.

III.

S jött egy méla éjjel,
Tele langyos kéjjel,
A kis cica elmaradt,
A barna kandúr,
Az erős kandúr,
Hogy párjára ma nem akadt,
Mélabúsan, bután
Elment párja után,
És a puha régi fészek,
Szörnyű nagy való,
Jaj másnak való,

Még kimondani is vétek,
Hat cicával dúsabb,
A kandúr még búsabb,
Mint vala még az előbb,
Ma éjjel nincs gyönyör,
S meddő vágy gyötör,
Gyermekféltés jön előbb,
/.Cica/. stb.

(Ének után a nők kiszaladnak balra.)

MELISSA (a színen marad körülnézve). De hol marad Nárccissus?

(Nézve jobbra.) Nini, jól látok-e? Te vagy az, édes!?

NÁRCISSUS. Jaj, cseberből vederbe estem!

MELISSA. Csak nem félsz tőlem? Hiszen az éjjel együtt voltunk.
Emlékszel-e?

NÁRCISSUS. Nem én! Én az éjjel egyáltalán nem is voltam, én halott férfi voltam. Most ébredtem föl, ahogy téged megláttalak.

MELISSA. Herkules!

NÁRCISSUS. Már megint!?. . .

MELISSA. Az enyém voltál, egészen az enyém.

NÁRCISSUS. Hát mi történt?

MELISSA. Hát az történt, amiért érdemes élni. Megesett, ami megesett! Mikor szép kis fejed már nagyon bután kóválygott szegényke, én megcsókoltalak!

NÁRCISSUS. Megcsókoltál? Meg merted azt tenni? Borzasztó!
Hol csókoltál meg?

MELISSA. Hát itten! (Hirtelen ajkon csókolja Nárccissust.)

NÁRCISSUS (némán engedi csókolni magát). Hisz ez nem is olyan borzasztó! És hányszor csókoltál meg, ha szabad kérdenem?!

MELISSA (ismét csókolja). Egyszer, kétszer, háromszor, ötször, kilencszer . . . (Gyorsan csókolja.)

NÁRCISSUS. Tehát mégis ártatlanul bűnbe estem? Ó, ma . . .

MELISSA. Oh, te! Herkules!

Duett

NÁRCISSUS. Mi lesz velem, ha ez napfényre jó,
Mit szól majd hozzá az édes mamám,
Meglátja rajtam férfi és a nő,
Hogy legfőbb kincsem odavan ám,

- Elvesztettem erényeim fejét,
Óh, milyen boldogtalan vagyok,
Oda az éden, csak egy kicsiség,
Tisztaságom, jaj, már nem ragyog!
- MELISSA. Hogy micsoda a szerelem,
Elmondom szépen, édesem:
Valóság! Szébb, mint szép álom!
Én édes párom!
- NÁRCISSUS. Kíváncsi vagyok végtelen,
Mondd, mi is történt énvelem,
Mért nem vagyok a régi már?
Oh, mondd ki már!
- MELISSA. Átkulcsolt két fehér karom,
Hosszan, vágyón és lázadón.
Te túrted, álltad mód felett,
Visszaöleltél engemet.
- NÁRCISSUS. És mondd sebesen, azután
Csók is csattant tán?
Mert mindent visszaadok ám.
Csak mondd szaporán!
- MELISSA. Aztán táncoltam is neked,
Úgy dobogott bohó szíved...
(Táncol előtte, aztán kiszalad balra.)
- NÁRCISSUS (feltűzelve bámul). Megyek veled (utána el).
- MELISSA (visszajön balról, utána Nárçissus.) Ne üldözz, Nárçissus, nem tudok ellentállni izzó csábításodnak.

5. jelenet. Voltak, Jázon, Myrtó.

- (Jönnek jobbról kezükben virággal.)
- JÁZON. Ni, a dévaj Melissa!
- MYRTÓ. És a szigorú Nárçissus!
- JÁZON. Elmegyünk, bocsánat!
- MELISSA. Mi megyünk a királynő elé, ugye Nárçi? Nárçikám, jöjj!... (Kezét megfogva.)
- NÁRCISSUS. Ártatlanul bűnbe estem. Ki hoz ki belőle?
- MELISSA. Jöjj, az istenek óvjanak, gyerekek. (Elmennek.)
- JÁZON. Óh, Afrodite, engedd, hogy kerted boldog lakói legyünk, mint ez a virág volt, óh, Afrodite!
- MYRTÓ. Óh, Afrodite, engedd, hogy halálíg szeressük egymást.

6. jelenet. *Voltak, Atalanta.*

ATALANTA (jön balról). Szép gyermekeim, nem láttátok Tomárt?

JÁZON. Tomárt nem láttuk tegnap óta.

MYRTÓ. Oly különös ez a Tomár! És oly sötét! Valami nagy bánata lehet!

JÁZON. Vagy nagy szerelme!

ATALANTA. A szerelem mindig szomorúsággal jár, gyermekeim! De talán azért olyan szép, talán éppen azért!

JÁZON. Milyen új szavak hangzanak el ajkaidról, Atalanta, szerelem, férfiszépség! Nem ismerek rád!

ATALANTA. Én sem magamra! Szeretek... Szeretek és — boldog vagyok!

MYRTÓ. Halljátok a morajt, a tömeg moraját, ami a királynőt kíséri? Mily szép asszony! Mint Afrodite, mikor a habokból rózsásan kiszállott!

JÁZON. És Tomárt szereti! A nagy Tomárt!

ATALANTA. Oh, hallgassatok!

MYRTÓ. Elébe megyünk! Rózsát hintünk neki! (Jázon, Myrtó el jobbra.)

ATALANTA. Oh, mint gyűlölöm ezt az asszonyt! Tomár, Tomár! ... Hol vagy? Epedek érted... Vágyom utánad! Álmaim álma — szerelmem!...

7. jelenet. *Kar, Királynő, Tomár.*

(Nők, férfiak, urak, pór nép, gyerekek jönnek, zenével, zajjal. Évoé kiáltások mellett ujjongó örömmel üdvözölve a királynőt. A nép után jön egy pár kurtizán virágfüzért tartva kezükben, utánuk hat katona lándzsával, a katonák után három kürtös, utána egy hordszéken, amelyet négy katona visz, a királynő, a hordszék négy oldalán négy szerezsen rabnő, kezükben pávalageyzővel. A hordszék-vívók a szín közepén leteszik a hordszéket, amely nagyon díszes, és le van függönyözve; a zene-végszóra a két szerezsen nő, aki elöl áll, a hordszék oldalán szétnyitja a függönyt és kilép a királynő.)

KAR. Éljen soká a mi szép és nagy királynőnk,
Hogy ma megjelent mostan közöttünk,

Nyíljon nyomán ezer virág,
Áldott, dicső legyen mindenik lépése,
Legyen napfényes egész élete!
Szép élete, boldog legyen,
Éljen soká szeretve ő,
Legyen boldog, míg vége jó!
Éljen soká, éljen soká!

KIRÁLYNŐ. Jó nép, köszönöm a nagy ünneplést, de most ide a
koszorút!

KAR. Afrodite, üdv neked, üdv neked!

KIRÁLYNŐ (karját a szobor elé tárva).
Ó, szent Afrodite, nagy égi királynőnk.
Feléd száll ma sóhajom,
Oh, légy kegyes, tekints szerelemmel rám,
Te vezérelj ma utamon.
Szívünk szerelmét gyűjtsd ma lángra,
Ez az én lelkem egyetlen fohásza,
Feléd repül ma sóhajom,
Feléd repül a sóhajom.

KAR. Oh, szent Afrodite, nagy égi királynőnk!
Feléd száll ma sóhajom,
Oh, légy kegyes, tekints szerelemmel rám.
Te vezérelj ma utamon,
Szívünk szerelmét gyűjtsd ma lángra.

KIRÁLYNŐ. Ez az én lelkem egyetlen fohásza,
Feléd repül ma sóhajom!
Feléd repül ma

KAR. Sóhajom.

KIRÁLYNŐ. Oh, Tomár, te itt? (Meglátva Tomárt, aki a kar
alatt jött balról be, és mélyen meghajlik a királynő előtt.)

TOMÁR. Oh, nagy királynő!

KIRÁLYNŐ. Rosszul vagyok, úgy bánt e zaj! (Katonához.)
A nép távozzon el hamar!

KATONÁK (a lándzsát keresztbe téve kiszorítják a népet a szín
két oldalán, a nép távozik).

KAR (miközben hátrálva mennek ki).

Éljen soká a mi szép és nagy királynőnk!
Hogy ma mostan megjelent közöttünk,
Éljen soká! Éljen soká!

(Katonák és a nép künn maradnak, a színen van a királynő, négy rabnő.)

KIRÁLYNŐ. Mondd, Tomár, nekem,
Miért nem vagy velem?
Miért nem sietsz felém?
Epedve vártalak.

TOMÁR. Asszonyom, ó, jaj,
Hány röpke sóhaj,
Szállott hozzád ma,
Szívemből, szánva, bánva.

KIRÁLYNŐ. Úgy fáj, remeg a lelkem,
Ha nem pihensz mellettem,
Epedve várlak, imádlak én,
Karom feléd tárva,
Ölelésed várja,
Óh, jaj, ha nem jössz felém!
Lobogó vággal szeretlek én,
Nem éltet más engem csupán
Egy remény,
Hogy most enyém leszel,
Hogy most vágyam betel,
Tied e puha kebel.

EGYÜTT. Lobogó vággal szeretlek én!

TOMÁR. Szeretlek én!

EGYÜTT. Nem éltet már engem csupán egy remény:

TOMÁR. Hogy most enyém leszel,

EGYÜTT. Hogy most vágyam betel,

TOMÁR. Tied } e puha kebel
Enyim }

KIRÁLYNŐ. Oh, la . . . la,
Jöjj hát szeretni, nézd, puha párnám mily lángoló
Óh! . . . Jöjj hát, te édes!

TOMÁR. Nászunk be szép lesz,
Óh, te bohó!

KIRÁLYNŐ. Jöjj! Jöjj! (Behúzza Tomárt a hordszékbe, amelynek függönyét a két rabnő széjjel húzza, majd végszóra összehúzza.)

Óh, te édes gyilkoló gyönyör,
Údv, amely gyötör.

TOMÁR. Királynőm, vérem égni kezd. De édes e lobogás.

KIRÁLYNŐ. Csókolj! (csók) Csókolj! (csók) Csókolj! (csók)

(A baloldali kulisszából villanyfény szóródik be a színrre, ami úgy alkalmazandó, hogy a hordszékbe világítson, a királynő arcára, erre a végszóra: „Királynóm, vérem égni kezd.” A rabnő, aki a szék bal oldalán, vagyis hol a reflektor ég, áll, felnéz a reflektorba, kezét szemre tartva, jelezve a napsütést, azután egy pillantást a királynő arcára vet, látva, hogy a nap arcára süt, erre a végszóra: „Csókolj”, int a másik rabnőnek, és a függönyt, anélkül, hogy odanéznének, összevonják.)

KATONÁK (kívül zene-végszóra visszajönnek, jelezve, hogy a népet nem tudják tovább visszatartani).

KAR. Éljen soká a mi szép és nagy királynőnk!

Hogy ma megjelent mostan közöttünk. Éljen soká! Éljen soká!

TOMÁR (amint a kórust meghallja, kilép a hordszékéből, a hordszékvivők a hordszéket felkapják, a menet megindul, úgy, mint bejött, balra).

TOMÁR (a menet után néz).

8. jelenet. Voltak, Atalanta.

ATALANTA (jön balról, látva Tomárt, megáll. Visszanéz.)
Köszöntlek!

TOMÁR. Köszöntelek én is, Atalanta, és beszélni akarok veled. Jer, ülj ide, ez a pad a szerelmesek pihenője. Csupa illat és virág. (A padra ül, szünet.) Olyan fáradt vagyok, mint az alkonyat, amely ránk borul.

ATALANTA (közeledik hozzá). Nagyon sápadt vagy, és szemeid nagyon borúsak. Féltetek, Tomár (mellé ül), féltetek!

TOMÁR. Én nem félek! Én Tomár vagyok. (Szünet.) Megkaptad azokat?

ATALANTA (szemeit földre sítve). Meg . . . (Szemérmesen.) Egy hosszú csókot szántam értük — egyelőre addig is . . .

TOMÁR (lassan leejti karját). Nem most ne csókolj, ne is érj hozzám! Kezemen érzem még a megölt asszony piros vérének . . . és a királynő bíboros ajkának forróságát.

ATALANTA. Hát öltél? Hát gyilkoltál! Hát vér folyt?

TOMÁR. Érted!

ATALANTA. Kellott?

TOMÁR. Nem tudom, de úgy akartam. Én nem szoktam kérni...

ATALANTA (maga elé bámul). A véres fésű?

TOMÁR. Mire hazaérsz, már az ott lesz, egy szolgálával küldtem el... Most nem tudom, mi vár rám az éjszaka méhében! Talán a halál kaszája villog ott!

ATALANTA. Óh, Tomár, te gyászfátyollal vonod be az életet, pedig felénk még a mámor bíboros tüzei integetnek, mélységes szerelmek éjszakáján!...

TOMÁR. Reám már az éjszaka vár, amelynek csöndjét nem veri fel a szerelem dala.

ATALANTA. Reád alkotások és lobogások várnak; Tomár, légy férfi!

TOMÁR. Mérges nyilakkal sebesített meg engem. Erős, és nekem nincs erőm e nyilakat kiszakítani szívémből. Vesszen ki a veszendő.

ATALANTA. Oh, engedd, hogy én rabszolganőd gyanánt a szerelem és vágy lágy kezével kivegyem a nyilakat — és csókjaim balzsamával hűsítsem szíved sebeit!

TOMÁR. A tenger hívogat, és én oly fáradt vagyok.

ATALANTA. Ne beszélj így, inkább gondolj a mai estére, ma este a tied leszek egészen — csodálhatod szépségemet. Megittasulsz karom lágy ölelésétől, tüzes csókom fullasztó gyönyörtől! Óh, mily boldog valóság... Most haza megyek, magamra veszem a gyöngyöt, a fésűt, a tükört, a Tomár ajándékát, és úgy megyek hozzád!

TOMÁR. Nem, ne jöjj hozzám... Itt maradok. Megvan a három veszedelem, amely babonás hívők szerint végpusztulást jelent. Látni akarom a nép kétségbeesését, mint jajgatnak, tépik hajukat azért, akit Tomár...

ATALANTA. Mondd ki!

TOMÁR. Akit Tomár egy este szeretett!

ATALANTA. Szeretett!? (Csodálkozással, megdöbbenve. Kívül szóváltás zaja.)

TOMÁR. Jönnek!

ATALANTA. Visszajövök, várj reám!

TOMÁR. Itt leszek! (Atalanta el jobbra. Tomár lassan felmegy jobb lépcső feljárón a falra, s eltűnik a sziklák között jobboldalt. Alkonyodik.)

9. jelenet. *Költő és felesége.*

KÖLTŐ (jönnek balról veszekedve, nem várják meg, amíg Tomár egészen eltűnik). Mondd, mit akarsz? Miért üldözöl, mit vétettem én neked, te életem megkeserítője; te rövid életem ollója!

FELESÉGE. Mert szeretlek, óh, én szépem vagy. Aztán miért nevezel te engem ollónak?

KÖLTŐ. Mert olló vagy, megnyírbáltad a szárnyaimat, és én, mint rab gólya, mint egy köszvényes sas élek itt, nem tudok repülni, repülni! A magasba törni! Óh, Zeus, hol voltam ezer év előtt, s hova sülyedtem. Elvágta előlem az utat! Hát mit is akarsz te velem? . . .

FELESÉGE. Én? Hisz én csak szeretlek, s egyebet nem teszek — nem akarok. Mit tud egyebet egy szegény asszony, mint szeretni?

KÖLTŐ. Elég ez! Még sok is . . . éppen csak ez kellett még nekem! Most mit tettél velem a nép előtt, a himnusz olvasása előtt, amit a királynő tiszteletére írtam. Most az egyszer lett volna alkalmam bemutatnom a lángeszemet, és akkor, amikor a fenséges mű első szavait olvasom . . . te belekotkodácsolsz: „Texikém, gyere haza!” Oh, milyen szégyen, a nép nevetett . . . kinevetett engem, Alexandria székes főhely legnagyobb és legszerencsétlenebb lírikusát! Milyen szégyen!

FELESÉGE. Örültem, hogy rád leltem . . .

KÖLTŐ. Lenyírtad a szárnyaimat, mikor repülni készültem föl . . . föl . . . (Mutat a karzat felé.)

FELESÉGE. Hova?

KÖLTŐ. Oda, ni! (A karzatra mutat.) Ahol ülnek az istenek. A halhatatlanság felé!

FELESÉGE. Már négy napja, hogy nem néztél be kicsiny paradicsomi fészünkbe.

KÖLTŐ. Gyönyörű egy paradicsom, ahol te vagy az Éva.

FELESÉGE. Nincs mit enni? Te nem dolgozol, hanem örökké a hölgyek között vagy! . . .

KÖLTŐ. Ott vagyok, ahol méltányolják a tehetségemet, és most már elég volt — mehetsz haza, megengedem, de magadban!

FELESÉGE. Nem megyek, csak veled! Érted?! (Belekapaszkdik.) Óh, be boldogtalan nő vagyok. Bezzeg, ezelőtt 30 évvel, mikor először fogtad meg a kezem.

KÖLTŐ. Bár ne tettem volna ilyen bizalmas indulásokat.

FELESEGE. A hold éppen elbújt . . .

KÖLTŐ. Elég szemtelenség volt tőle.

FELESEGE. És te felhasználád az alkalmat, és egy forró csókot leheltél ajkamra . . .

KÖLTŐ. Mi üthetett belém akkor? Borzasztóan be lehettem állítva! Óh, az a dionízosi mámor. Az angyalát!

FELESEGE. Aztán másnap már bátrabb voltál.

KÖLTŐ. Még bátrabb voltam? Nohát akkor igazán pokol sötét lehetett — sőt teljes holdfogyta volt: biztos, hogy részeg voltam. Nem láttam, mi volt, nem emlékszem rá . . . de most már elég az édes múltból!

FELESEGE. Pedig akkor mily boldog voltál, reszkettél az örömtől, és amikor bevallottam én is, hogy szeretlek, akkor megöleltél erősen és reszkettél. Aztán még gyakran reszkettél, de már jó ideje, hogy nagyon ritkán reszketsz. Óh, be gyászos sorsom van . . .

KÖLTŐ. Nekem melletted! De most már elég volt az óbégatásból, asszony!

FELESEGE. Én nem vagyok asszony!

KÖLTŐ. Igaz! Elfeledtem! Tehát ne nyivákolj, agg lány! Hanem gyere haza! (Némán veszekednek, és el.)

10. jelenet. Tomár, Atalanta.

TOMÁR (zene-végszóra lejön a szikláról, lassan leül a lócára, zene végszóra be Atalanta. Megáll Tomár előtt.)

Finálé

ATALANTA. Tomár!

Kevély, merész vágyam betelve,

Szeretlek forrón, lágyan, esdve,

Lelkem,

Érzed-e szívem dobbanását?

Szomorú vágyát, büszke vágyát?

Úgy szeretlek! Érted égek! (Lassan közeledik felé, letérdel előtte.)

Most már tied vagyok!

TOMÁR. Atalanta!
 Add másnak most már a szerelmed,
 Nekem már a te lángod nem kell,
 Gyilkolni, lopni, remegni, félni:
 Nem kell nékem átkos szerelem!
 Amely vérben fogant! (Feláll.)

ATALANTA. Óh, mit beszélsz?

TOMÁR. Nem kellesz már,
 Álomban már enyém valál!

ATALANTA. I. Óh, jaj, te alvajáró, te, hallgass rám,
 Igaz, hogy e kar akárkit ölel,
 Igaz, hogy e száj csókolva tüzel,
 Ha arany vár,
 Igaz, egy világ csókja ég a számon,
 De minden vágyam,
 Oh, de minden álmom
 Tied, Tomár!

II. Igaz, hogy az öröm lánya vagyok,
 Enyéme a gyújtó, bűjtő dalok,
 Ha arany vár,
 Igaz, a testem mámor oltárán ég,
 De lelkem, mint szomorú, kósza árnyék,
 Tiéd, Tomár!
 Igaz, hogy e szív sokat szeretett,
 Sokat kacagott és hitegetett,
 Ha arany várt,
 Az élet mámoros kertjében éltem,
 De egyet vártam és egyet reméltem,
 Téged, Tomár!
 Igaz, hogy az élet dúsan adott
 Gyönyört és mindent, ami ragyog,
 Ha arany várt,
 De most szívemben tiszta lángok égnek,
 És fehér fénnel átölelnek téged,
 Tomár, Tomár!

TOMÁR. Nem, nem, hiába minden sóhajod,
 Férfi vagyok én, az is maradok.
 Esküm parancsol, hogy erős legyek.

ATALANTA. Óh, jaj nekem,
 Mi lesz velem!

TOMÁR. Nem kell szíved nekem !
 ATALANTA. Mi lesz hát velem ! (Belekapaszkodik.)
 TOMÁR. Bocsáss, bocsáss ! (Lefejti karját magáról.)
 ATALANTA. Kérj valamit ez áldozatért . . .
 TOMÁR (elhatározva, szilárdan). Hát jó, legyen ! Ma rajtad lesz
 a drága ékszer !
 ATALANTA. Örült beszéd ! Óh, ez a vég !
 TOMÁR. Hát én nem öltem érted ?
 ATALANTA (szomorúan, lemondással). Megbánod még te ezt !
 Jól van, legyen ! (Lassan indul.)

12. jelenet. Nők, férfiak (kétségbeesve).

KAR. Elő, elő, csak szaporán !
 Elő, elő egymás után !
 Jöjjetek és hallgassátok,
 Mi szörnyű gyász ül rajtatok.
 Ilyen eset nem volt soha.
 Óh, jaj, a sors bús ostroma,
 Ez tán a nagy ítélet, ez,
 Óh, jaj, világunk vége ez,
 Óh, istenek, mi vár reánk,
 Mi vár reánk, óh !
 Óh, jaj, mi lesz velünk !
 TOMÁR (kérdezve őket). Mi történt ?
 KAR. A szobor nyakáról . . .
 TOMÁR. Mi az hát ?
 KAR. Ellopták a gyöngyös éket,
 Afrodite istennőnket
 Meggyalázták és ünnepünk:
 Mi lesz velünk ?
 Mi lesz, mi lesz most már velünk ?
 TOMÁR. A királynő !

13. jelenet. Voltak, Királynő, Katonák.

(A királynő jön elől kétségbeesve, utána a katonák, rabnők, és végül a hordszéket hozzák, amit baloldalt a színen elején tesznek le.)

TOMÁR. Csend legyen !

14. jelenet. *Voltak, Nők, férfiak, Papok.*

(Papok fehérbe öltözve jönnek, kísérve egy pár nő és férfi által, kétségbeesve).

KAR. Szörnyű csapás!
Fekete gyász!

KIRÁLYNŐ. Mi új végzet jött?

KAR. Szörnyű csapás,
Óh, borzalom!

I. PAP (zene-végszóra, próza). A főpap nejét meggyilkolták!

KAR (nagy konsternáció, összevissza járás, néma magyarázás, halkán, rémülten).

Óh, borzalom!

Óh, iszonyat!

A végzet gyors keze,

A gyilkos ki lehet?

KIRÁLYNŐ. Kutatni kell! (A katonákhoz.)

KAR. Kutatni kell!

KIRÁLYNŐ. Keresni kell!

KAR. Keresni kell!

KATONÁK (indulnak jobbra kifelé).

15. jelenet. *Voltak, Atalanta.*

ATALANTA (jön jobbról feltartóztatva a katonákat). Óh várjatok! A gyilkos tolvaj az én vagyok!

KAR (neki akarnak menni, de a katonák feltartják a felbőszült népet, rámutatva Atalantára). Ó a szörnyű tolvaj! A rettentő gyilkos!

KIRÁLYNŐ. Óh, borzalom!

KAR. Óh, borzalom! Óh, iszonyat!

KIRÁLYNŐ (Tomárhoz). Felelj, Tomár! Ki ez a lány?

TOMÁR. Nem ismerem!

KAR. Ó, szörnyű tolvaj!

A rettentő gyilkos!

A rettentő, a rémítő.

KIRÁLYNŐ. Mivel büntessük őt?

KAR. Hamvadjon el a gaz gyilkos,

Máglya tüzére, el vele,

Sújtson le fejére a pallos,
A törvény zord ítélete,
Irgalmat ő már nem is érdemel.

ATALANTA (előlép szilárdan, a királynő mellé áll).
Az én mentségem nagyon rövid,
Elmondom én !
A szent lótuszvirág kitérte kelyhét,
S hajnalra már elhervad ő.
Nem bűn, ha a szív kitérte a szerelmét,
Mely gyújt és elperzselő.
Akit karom ölelni vágyott,
Azért gyilkolni kellett most nekem,
S ha várna száz halál ma éjjel,
Gyilkolnék százszor szenvedéllyel,
Földoldja minden bűnömet a szerelem !

KIRÁLYNŐ. Hallod, Tomár, a szerelem ? !
Büntetni én őt nem tudom már,
Büntetni én őt nem merem;
Hisz ez az élet nagy gonoszság,
Mentsége csak a szerelem !
Aki szeret egész szívével,
Az mindent elkövet, ha kell,
Gyilkol, rabol vad szenvedéllyel,
S vígan lép a bitóra fel !

KAR. Büntetni őt mi sem szeretnénk,
Büntetni őt nem kéne, nem !
Gyászos élet büntetése
És üdvössége a szerelem !

NŐK (közeledve a királynőhöz, szánalommal kérve). *Ne légy kegyetlen, óh, királynő ! (Mind a királynő köré csoportosulnak.)*

ATALANTA (már előb felmegy a sziklára).

NŐK. Tekintsd az ő szerető szívét,
Hisz mentsége a szerelem !

ATALANTA (megjelenik teljesen meztelenül a sziklák között,
csupán egy virágzó bokor ága takarja el, mintegy természetes
sált vonva lágyéka körül; kezében a tükör. E pillanatban hátul
a világító toronyból egy sugár tör ki, amely megvilágítja
Atalantát.) Tomár ! Imádlak én !

KAR (mind megfordulnak, s látva a megvilágított Atalantát,
földre borulnak).

KIRÁLYNŐ (amint meglátja Atalantát, egy fájdalmas „Óh” kiáltással szívéhez kap, és ránéz Tomárra).
TOMÁR (a szín bal szélén áll, fejét földre hajtva, a szín teljesen sötét, és mindenki a földön fekszik, földre temetett arccal, csak a királynő és Tomár állnak. A függöny a zene-végszóra lassan le).

HARMADIK FELVONÁS

(Szín: Fehér börtön, jobbra kijárás, balra ajtó. A háttérben egy nagy ablak, az ablak előtt kőpad, a fejenél asztal; a függöny felmenetelekor a színen sötétség. Az ablakon süt be a holdvilág, amely az ott álló Atalantát megvilágítja.)

Intermezzo

ATALANTA (az intermezzo alatt az ablaknál áll, és kinéz a holdvilágos éjbe. Intermezzo után beszél, kinéz az ablakon). Szép éjszaka, utolsó éjszakám! Mindenki alszik, a színes álom vagy a jótékony mámor édes ölében. Csak én virrasztok, csak szemeim és a csillagok ragyognak a boldog homályban. Óh, Afrodite, légy jó hozzám, és engedd, hogy kertedben pihenjek a fehér kövek és fekete ciprusok alatt . . .

2. jelenet. Volt, Őr.

ŐR (komikus, rongyos, borvirágos orrú 50—60 éves alak, kezében lámpa, jön jobbról). Jaj, de sötét ez a vendégfogadó! Féltékeny, több vígságot kérek ebben a siralomházban. (Előveszi a butykost és iszik.) Rövid az élet, örök a sír, nem fáj az már, ha az ember már meghalt. Én ismerem az effélet, sok akasztott meg levágott fejű emberrel beszéltem én itt, no persze az akasztás meg a nyiszálás előtt. Éppen olyanok voltak, mint a többi emberek, csak egy kicsit szurkoltak. De addig is, édes szép asszonyság, nem akarsz valamit parancsolni?

ATALANTA. Semmit! Gonosz volt az élet, de szép: csak egy kívánságom lenne Zeustól, hogy újra kezdjem! Hogy újra szenvedjek és szeressek, és meghaljak azért, akiért most meghalok!

ŐR. Jaj, de finom, kedves dáma vagy. A királynő nagy kegyesen megengedte, hogy méreg pusztítson el. Egy kis finom, úri méreg! Mindjárt hozom is, de addig én is iszom egy kortyot. No, ne ijedj meg! Nem mérget, csak egy kis itókat! Berúgni, kirúgni; ez a bölcsesség! De hát miért is ülsz te itten? Mi? Ha szabadna érdeklődnöm?

ATALANTA. Mondják, hogy öltem! Én nem tudok róla. Szerettem, ezt tudom. És szeretek, ez elég nekem!

ŐR. Hát hiszen, én is szeretek, de itt ülni nem szeretnék! Mily jó, hogy csak egy napig ülsz, azután fekhatsz, amíg a keresztény angyalok trombitálnak. No, ne haragudj! Én goromba, de jó fickó vagyok!

ATALANTA (arany karkötőjét odaadja). Ismerlek én, és nem haragszom! Fogadd ezt tőlem, szegény ember. Nem is tudom, mit akartam! Mindegy már!

ŐR. Csak rajta, kívánj valami jót, valami szépet! Talán a szeretődöt? (Kacsintva.) Mi? Hisz én ismerem a nőket!

ATALANTA. Valaki keresni fog. Ő fog keresni! A halál előtt volna hozzá egy szavam! Beengeded?

ŐR. Be én! Hiszen én nagyon derék legény vagyok. Ismernek engem. (Iszik; kívül kopogás.) Nono! Ki kopog? Megyek már, no!

JÁZON (kívül). Szabad?

ŐR. Már az a kérdés, hogy ki az a szabad? Megnézem előbb! (Kimegy jobbra.)

ATALANTA. Vajon ő-e?

ŐR (visszajön). Két fiatal akar beszélni veled. Beengedjem őket?

ATALANTA. Hogyne!

ŐR (kinyitja az ajtót s kiszól). Tessék! csak tessék! (El.)

3. jelenet. Volt, Jázon, Myrtó.

JÁZON, MYRTÓ (jönnek, néma fájdalommal ölelve át Atalantát). Atalantánk!

JÁZON. Mi lesz veled?

MYRTÓ. Mi lesz velünk? (Sírva.)

ATALANTA. Meghalok, és ti élni fogtok. Emlékem is él köztetek! Síromra virágokat ültettek, a szerelem égő virágait! Ne sírjatok!

JÁZON. Nem, te nem halsz meg! Tom árhoz megyünk!

ATALANTA. Hiszen érte halok meg!

MYRTÓ. Tomár szeret, s te élni fogsz!

ATALANTA. Ti csak szeressétek egymást, s éljete! Itt van egy drágaköves gyűrű, utolsó ékességem, a nagy zavarban a katonák tegnap az ujjamon feledték — ezt nektek adom. Ezen házat vehettek Afrodite kertjében, és az én emlékem fog lebegni áldón fölötte.

JÁZON. Óh, Atalanta! Neked nem szabad meghalnod!

MYRTÓ. Ne aggódj, várj reánk, megyünk Tomárhoz, és Tomár jönni fog!

ATALANTA. Nem, azt már nem! Ha jönni akar, eljön ő magától is — amúgy meg minek jönne?!

JÁZON. Felkeressük Tomárt! Várj Atalanta, rögtön jövünk.
(Elmennek.)

ATALANTA (egyedül). Oh, Tomár! Ha tudnád, mily nagyon várlak! (Az ablakhoz megy és kinéz.) Milyen szép az ég! A csillagok milliárdjai ragyognak az égen! Micsoda illatot hoz az éji szellő! De szép az élet! Isten veletek, virágos fák, hold, madárdal! Isten veled, szerelem . . . Tomár!

Ének

I.

Isten veled, gyönyörű város,
Isten veletek, paloták,
Játékok, táncok és virágok,
Ujjongó nászi lakomák,
Nem látom többé már a tengert,
Mikor gályáktól háborog,
Nem látok többé boldog embert,
Ki nótázik és tántorog!
Szerelmemet ne érje vád,
Várok reád, várok reád!

II.

Isten veled, szerelmes éjjel,
Isten veletek, csillagok,
Búcsúzó tőletek, remények,
Emlékek, éjszakák, napok.

Nem látom többé rózsafényben
A hajnalodó szép eget,
Nem látom többé csöndes éjen
A boldog csillagsereget,
Szerelmemet ne érje vád,
Várok reád, várok reád!

4. jelenet, Volt, Tomár.

TOMÁR (jön ének után, arca sápadt, haja kuszált).

ATALANTA (örömmel felkiált). Tomár! . . . vártalak!

TOMÁR. Érted jöttem! Megmentelek!

ATALANTA. Mily sápadt vagy, és szemed? Én féltetek!

TOMÁR. Megmentelek!

ATALANTA. Vesztedre törsz! Hagyj engem meghalni! Szeress, amíg lehet! Te nagy vagy, egyetlen vagy, neked élni kell, alkotni, teremteni!

TOMÁR (egyre nézve Atalantát). Milyen szép vagy; megittasulok látásodtól, a férfi legyőzi bennem a művészt! De nem! Igazad van! Alkotni akarok! A szépség szobrát megalkotni . . . A szépség szobrát a halálban — te vagy a legszebb minta ehhez a szoborhoz!

ATALANTA. Ha meghalok, testem tied lesz — hiszen az életben úgy sem kellettem neked . . . Másold le rólam a szépség szobrát! Ez lesz a mi szerelmünk győzelme a halálon!

TOMÁR. Megőrülök! Mily szép vagy! Tested márványfehér és kemény, mint a mélyusi Afrodite-szobor!

ATALANTA. Óh, Tomár, be későn láttad meg ezt . . . Már végem!

TOMÁR. Nem késő még! . . . Te velem jössz! Érted? . . . Akarom, hogy szeress, hogy velem jöjj! Elmegyünk oda, ahova te hívtál, hol szent mámor a szerelem! Te eljössz velem. Meghalok, ha ez enyém nem leszel. Mit is érne nélküled ez a bitang világ!

Duett

TOMÁR.

Áruljon el, akit szerettem,
Sors dülja fel az otthonom.
Örök vihar zúgjon fölöttem,
Ne legyen mentő horgonyom.

Akik becsültek, vessenek meg,
Legyen csalóm minden remény,
Lessen rám tőre gyűlöletnek,
Csak légy enyém, csak légy enyém!
Jöjj el velem bús Indiákra,
Hol szent mámor a szerelem,
Jöjj el velem, álmom királya,
Vágyam, kínom, mindenem,
Jöjj el velem!

ATALANTA.

TOMÁR.

Nem! Nem!
Én mindenem . . .
Üdvözt a szerelem,
Jöjj el velem! Jöjj el velem!

ATALANTA.

Múltat feledni nem lehet,
Emlék varázsa hiteget,
Ha felragyog néha a múlt,
Érezném a régi édes bűt . . .

TOMÁR.

Nem! Nem! Nem! Nem!
Óh, Atalanta, mi lesz, ha itt hagysz engemet?
Bánat öli majd szegény szívemet,
Ne kínozz hát, jöjj, édesem velem!
Utánad halok, ha nem lész mellettem.

ATALANTA.

TOMÁR.

EGYÜTT.

Ne kérj, ne kérj, hisz szívem meghasad!
Jöjj, szeress, ne gyötörd magadat,
Együtt halunk a nagy szerelemben,
Együtt halunk, én édes kedvesem!

TOMÁR.

Mily boldogság!

ATALANTA (egymásra borulva). De szép álom! (Szünet;
zene-végszóra mintha álomból ébredne.) És a múltam? Felejt-
ted-e? (Kirántja magát Tomár karjából.) Nem, nem, bocsáss!
Jobb meghalni nekem! (A zene melodráját játszik, mialatt
beszél az űr.)

5. jelenet. Voltak, űr.

ŐR (jön jobbról, egy tálcán serleget hoz, ami csak akkora, mint
egy borospohár). Jövök, asszonyom. Hozom már a jó kis édes
álomitókát. Maga a királynő küldi a szolgája által. (Leteszi az
asztalra a mérget.) A katonák is mindjárt jönnek, mert pa-
rancsuk van, hogy holttestedet felvigyék színe elé a palotába.

Ez már nagy tisztesség! Hiába, csak nagy dolog az a törvény, mindenkivel elbánik emberségesen. (El.)

TOMÁR. Nem, én a törvény fölött állok, én teremtő vagyok!
Megyek a királynőhöz! (Kívül zaj, lépések zaja, Tomár Atalantára néz.)

ATALANTA (halkan). A katonák már itt . . .

TOMÁR (elhatározva). Megyek a királynőhöz! (Indul ki.)

ATALANTA (felhasználja az alkalmat, míg Tomár indul ki, s hirtelen kiissza a serlegből a mérget, a serleg kiesik kezéből, ami zajt okoz, e zajra visszafordul)

TOMÁR (Atalantához rohan, s átöleli). Atalanta!

ATALANTA. Én már megyek, Tomár! (Mosolyogva.) Bús Indiákra . . . Én már révbe értem. Fehér álom! Szép álom! Örök álom! . . . Szerelem! . . . (A kőlócára ereszkedik, meghal.)

TOMÁR (kétségbeesve). Atalanta! . . . Ne hagyj el! (Az utolsó szó sírásba csuklik, hosszan nézi Atalantát, aztán arcát eltakarja lecsüngő hajával, és ráborul. Szünet.)

6. jelenet. Voltak, Jázon, Myrtó.

JÁZON, MYRTÓ (zene-végszóra jönnek, elől Jázon, utána Myrtó; Jázon megdöbbenve áll meg, s Myrtó sikoltani akar, de Jázon befogja a száját, s int, hogy menjenek el, jobbra. Zene-végszóra zavaros, részeg hangok hallatszanak kívül. Költő, Nárccissus és Melissa énekelve jönnek haza mulatságból, az ablak előbb megállnak.)

MELISSA (vígán, hangosan). Megálljatok! Itt még szeretnek! Nyitva hagyták az ablakot, hogy a tavaszi éj minden mámore beszálljon hozzájuk! Virágot nekik, virágot! Hadd legyen még mámorosabb a szerelem! (Virágokat dobnak be, ami Tomárra és Atalantára esik. Az ablakon a hajnali piros fény tör be, bevilágítva Tomárt és Atalantát. A külső társaság énekelve, zajjal elvonul, amelyből tisztán kivehető Melissának a hangja: „Éz az élet röpke, lepke” . . . stb. (A függöny lassan le.)

Súgópéldány, 1908.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

**Aforizmák,
szóljegyzetek**

K. L. N.

1907

53.

AFORIZMÁK

Néha úgy érzi az ember, hogy élete kilátástalan szakadékba téved s. csak később veszi észre, hogy aranybányában járt.

*

A görögök fiatalnak és szépnek érezték a halált. A középkor kaszásnak és vénnek látta. Pedig a középkor a halálban találta az életet és üdvösséget. Mindig félünk attól, hogy a legfőbb vágyunk teljesülhet.

A Hét, 1911. október 22.

J. Gy.

54.

AFORIZMÁK

Az Úr szemlét tartott a mennyországban. Az egyik üdvözlőt igen szomorúnak és sápadtnak találta.

— Fiam, te a mennyországban vagy és még sem vagy boldog?

— Úram, én ugyan a mennyországban vagyok, de — a mennyország nincs énbennem!

A Hét, 1911. november 19.

J. Gy.

55.

[AFORIZMÁK]

A gyomor filozófiája: a nyomor filozófiája. A jóllakottak nem filozofálnak, hanem emésztenek.

*

Az élet komisz és szép.

Kóbor Tamás.

A háborúk nem mások, mint elvetélt forradalmak.

Mikor az érvek szava gyöngé, megszólalnak az ágyúk.

*

Az öngyilkosok az élet reménytelen szerelmesei.

*

Élni annyi, mint változni. Létezni annyi, mint különbözni.

A középkori barátok azt mondták: Memento mori ! Az újkor barátja így szól: Memento vivere !

A csodatévő képek többnyire rossz festmények.

Goethe.

*

A szerelem két epidermis érintkezése és két fantázia kicserélése.

Chamfort.

Mindennek mértéke az ember.

Protagoras.

A tudomány hatalom — mondja Bacon. Csak az a baj, hogy a hatalmasoknak eddig kevés volt a tudományuk.

*

Én a magam őse vagyok.

Napoleon.

A könyvek az igazi hallgató barátok és ők a legbeszédesebbek.

Krónika, 1919. október 1.

A művészet nem utánozza, hanem korrigálja a természetet.
Aristoteles.

Mi királyok többnyire sógorok vagyunk — mondatja Szomory Dezső egy uralkodóval.

Akik a költőt üldözik a merészségéért, olyanok, mint akik a pacsirtára haragszanak, mert magasan repül.

A forradalmak viharai nem kímélik a forradalmak csalogányait sem.

A szavak értéke is nagyon devalválódott. Liberalizmus, demokrácia, hol van ma a régi ércfedezetük?

*

Goethe szerint: több világosságot! A jövő politikája szerint: világosabb többséget!

A tudós száz könyvet olvas és egyet ír. A költő éppen ezt az egyet nem olvassa el.

*

A szerelem és a gyűlölet nővérek. Mikor az egyik meghal, megszületik a másik.

A jóság okosság nélkül sántaság mankó nélkül.

Platon nem szerette a költőket, mert maga is az volt.

Kevés bölcsességgel kormányozzák a világot. Hiszen az egészet semmiből teremtették.

Vannak könyvek, amelyekből semmit se tanulunk, de mindent megértünk. Ezek a legszebb könyvek.

Krónika, 1919. október 8.

57.

A szerelem titka mélyebb, mint a halál titka.

Wilde.

Krónika, 1919. október 15.

58.

AFORIZMÁK A DESTRUKCIÓRÓL

Strindberg egyik drámájában a hős azt mondja egy képmutatónak: Milyen gyűlölettel tudtok ti beszélni a szeretetről. A mi korunk már nem ismeri a képmutatást és én egészen nyugodtan el merem mondani korunk hőseiről: Milyen szeretettel tudtok ti beszélni a gyűlöletről!

A destrukció ott kezdődött, hogy Prometheusz tüzet lopott le az égből az emberagynak. Meg is lakolt érte: pellengérré állították a Kaukázus bércén és keselyük ették a máját. A tűz azonban nem aludt ki egészen és ha másra nem is tudják használni egynémelyek, arra még mindig jó, hogy máglyát gyűjtsanak vele és el akarjanak égetni rajta néhány Gondolatot, amelyet nem Kemenes Lajos szerkesztett.

Sokratest, a pedagogia apját tudvalevőleg három tekintélyes polgár azzal vádolta, hogy korrumpálja az ifjúságot és új tév-eszméket hirdet. El is ítélték és ő fenékig itta a bürök poharat. De akkor pogányok voltak, mi, mai keresztények humánusabbak vagyunk és az igazoló-bizottság legrosszabb esetben a kenyérért venné el, de nem adna neki bürök poharat.

Kopernikus, a thorni kanonok tudvalevőleg azzal az új tév-eszmével állott elő annak idején, hogy a föld forog keserű levében a nap körül. A legfőbb tekintély képviselője nem fogadta el ezt a tévtant, de Kopernikusnak egy kis üdözésen kívül

semmi bántódása nem esett. A föld azóta szó nélkül forog tovább a nap körül, miután a legfőbb tekintély is belátta Kopernikus igazságát. Ámbár meglehet, hogy a föld a belátás nélkül is tovább forgott volna.

Voltaire egy legenda szerint megtért a halálos ágyán és visszavonta összes „tévedéseit”. Mindenesetre jobb volt így, mintha fordítva történt volna, mert akkor a világon egy jámbor emberrel több lett volna, de egy könyvtárra való remekművel kevesebb.

*

Egy másik legenda szerint báró Eötvös József remekét, a Falu jegyzőjét a vármegyeház udvarán máglya-halálra ítélték negyvennyolc előtt. Talán finom iróniával jelezni akarták, hogy a nagyszerű regényben hemzsegő visszaélések és intézkedések csakugyan — máglyára valók.

*

Szabó Dezső egészen fején találta a szöveget, mikor legutóbb kimondotta, hogy az irodalomban nincsen más destrukció, csak a tehetség hiánya. De úgy látom, hogy ezt a kis destrukciót szívesen megbocsátják egynémelyek — a konstruktív sajtó szolgálatában.

Egy tehetségtelen írónk azt mondotta Anatole Franc[e]-ről, hogy dupla zsidó. Szegény kolléga, ha tudná, hogy ő pedig milyen szimpla keresztény.

*

Mikor a középkort emlegetik és szidják, mindig eszembe jut, hogy valamivel különb volt mégis. Nem voltak meg benne bizonyos modern bűnök, mint például a faji gyűlölet hirdetése — sajtó útján.

*

Tompa Mihály kurtavasat kapott A gólyához című verse honoráriumára gyanánt. Ez mindenesetre több volt, mint az a tíz korona, amit a háború előtt egy versért a magyar költőknek fizettek.

Az analfabétákat nem tudja megmételyezni a destruktív sajtó. Azok a levegővel szívják magukba a mételyt. Sajnos, levegő nélkül még egyelőre nem élhetünk.

Minden új gondolat destruktív, hiszen egy régi hazugságot ront le.

— Rontott, mert építeni akart Palladio — mondja Kazinczy Ferenc epigrammája. A széphalmi mester tudvalevőleg nemcsak az irodalomnak, de a szabadkőművességnek is mestere volt. A mai építők nagy része, sajnos, úgy épít, mintha rontana és úgy ront, mintha építene.

Különös perverzitás, valakit a görbe orra miatt szólni meg. Az egyenes jelleme miatt éppen ilyen joggal megszólhatnánk!

Ottó Weininger azt írja főművében, hogy sok tiszta keresztény azért nem antiszemita, mert éppen tiszta fajisága miatt nem ismeri valójában a zsidót. Nos, ez a Weininger ugyancsak zsidó volt és ugyancsak antiszemita, de vajon mit szól mindehhez ő, tisztelt Szmrecsányi Ödön?

*

A stílus az ember — mondotta Buffon, aki természettudós lévén, jól ismerte a tollas és tollatlan állatokat. Valóban, nem tudok elképzelni velem szemben nagyobb embertelenséget, mint a stílustalanság.

Morus Tamás kancellár a tizenhatodik században írt egy kommunista regényt, az Utópiát. Halálra ítélték, ki is végezték.

De nem az Utópiáért, hanem azért, mert nem helyeselte, hogy a király minduntalan házasodik. A király jól tudta, hogy az Utópia csak álom, de a házasság, az államfenntartó...

A puskaport egy Schwarc [!] Berthold nevű jámbor barát találta ki és ezzel alaposan beadott a középkornak. Nem ártana, ha valaki ennek az újkornak is beadna már, például ha föltalálná, hogyan lehetne a népek szövetségét megcsinálni a népek háborúja nélkül. Még talán azt is megbocsátanák neki egy-némelyek, ha véletlenül őt is Schwarcnak hívnák!

Szegedi Napló, 1921. május 8.

Juhász Gyula

59.

PÜNKÖSDI NYELVEK

Az Apostolok Cselekedeteiben olvassuk, hogy Judás halála után és a Szentlélek eljövetele előtt a tanítványok egy új apostolt választottak. Két jelöltjük volt és sorshúzás útján Mátyást választották. De azt nem olvassuk, hogy a kimaradt másik, József (mellékneve Justus) ellenforradalmárrá lett volna, (mert hiszen a kereszténység *akkor* forradalmi gondolat volt), amiért a tizenegyek sorshúzása folytán kibukott a papi tanácsból.

(Törlés.)

*

Az agylágyulás rettenetes és szájalomraméltó tragédia, amely olyan fényes elméknek is kijutott, mint Baudelaire, Maupassant és Nietzsche. Ettől a balsorstól csak azoknak nincsen okuk félni, akik velükszületett elmeenyegességben szenvednek.

*

(Törlés.)

Ezer év óta nem volt annyi egyesület Magyarországon, mint ma és ezer év óta nem volt olyan kevés egyetértés.

Piros pünkösöd napján, mikor az apostolok elteltek Szentlélekkel és minden nyelven hirdették a szeretet igéit, egynémelyek a gyülekezetből csúfolódva mondták: Édes bortól részegedtek meg. Annyi bizonyos, keresztény atyámfiai, hogy azóta nagyon kijózanodtunk ebből a részegségből.

*

Mert a szeretet mégis a legnagyobb dolog ezen a világon. Az Apostol mondja (aki Renan szerint ma újságíró lenne bizonyosan), hogy ha szeretetem nincs, olyan vagyok, mint a zengő érc és pengő cimbalom. A mai gyűlölethirdetők pedig még csak nem is zengenek, mert már egészen berekedtek.

*

Szent Antal a halaknak prédikált és a halak meghallgatták. De próbáljatok meg a süket füleknek prédikálni!

Dózsa György tüzes trónusának betöltésére nem igen akadnak királyjelöltek. Pedig őt még Petőfi is elismerte!

*

Talpra magyar! — mondotta a világszabadság nagy költője a Múzeum lépcsőjének talapzatán. Könnyű volt neki, mert ő csakugyan legény is volt a talpán!

*

A hattyú a zoológiai legenda szerint életében csak egyszer énekel: a halál előtt. Minden valódi költő ilyen madár, hiszen minden valódi költő a halál előtt érzi magát mindenkor és éneke hattyúdal, amellyel az elmúlást próbálja túlzengeni.

Szegedi Napló, 1921. május 15.

Juhász Gyula

SZÍNHÁZI AFORIZMÁK

Egy bolond trükk többet ér egy színdarabban, mint száz okos mondás.

Egyidőben a tizenhatéves lányok szerelme kellett a színpadon. Azután jött a harmincéves, majd a negyvenéves asszonyé. A veszedelmes életkor kezd veszedelmesen közeledni Matuzsáleméhez.

Milyen jó a moziszínészeknek! Nekik soha sem kell tudni a szerepet!

A színész sokszor meghal a színpadon. Csak az a baj, hogy némelyik sohasem él rajta.

Az operett olyan műfaj, amelyben illedelmesen fajtalankodnak.

*

Az unalmas operett olyan, mint a spriccer, amelybe elfelejtettek bort önteni.

*

A jó rendező olyan, mint a jó asszony: nem igen beszéltet magáról.

*

Petőfi mondja, hogy a színész végzete: „lekötve csüggeni egy rövid bilincsen”. A színész ma ezt röviden és velősen egy éves szerződésnek nevezi.

*

A szerző legtöbbször az a fölösleges idegen, aki a színész egyéniségét kordában akarja tartani.

*

Ha az ember egy komikát szeret, még leginkább biztos abban, hogy nem válik kómikussá.

*

Nyáráy Antal volt az utolsó bohém. De azért legutolsó bohém még mindig akad.

*

A fiatal lányok első ideálja a lírai szerelmes. A lírai szerelmes ideálja pedig: előnyös szerződés a fővárosba.

A drámai apa az a színész, aki Romeót szeretné játszani.

Színházi Újság, 1922. július 29.

Juhász Gyula

61.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Ez az állandó rovat lenne az én vitézi telkem. Eleget harcoltam világeletemben a tollal, a jövődő hódító fegyverével igazságokért, gazságok és csúnyaságok ellen, talán megérdemlem ezt a pár láb állandó teret, amelyet igyekszem ezután is az igazság és szépség nefelejceivel teleültetni.

Most egyelőre egy marék aforizmát hozok, amelyet némelyek gondolatnak neveznek.

Termékeny makói magányomban két vers között vetettem papírra őket, némelyik aktuális, némelyik örökké aktuális, az élet és irodalom legkülönbözőbb területeiről valók.

Egy író véleményei és vallomásai, mind rövid, akár a sóhajtás és kicsi, mint a bors. Remélem, senki sem fog rágalmazást és becsületsértést találni bennük. Hiszen ezek csak:

Aforizmák

A költő az örökélet szenzációinak riportere.

*

A hóhérok nem szívesen halnak meg. Attól félnek, hogy a halál majd szemrehányást tesz nekik, hogy nem voltak eléggé szorgalmasak.

*

Az Ismeretlen Katona halálát ismerős politikusok okozták.

*

Az utolsó embernek lesz a legmesszebb fölmenő családfája.

*

A kolostor csendjében a lehangosabb a lelkiismeret szava.

*

A gótikus templom úgy tört az égbe, mint a tölgyerdő, az amerikai templom, mint a felhőkarcoló.

Isten sohasem unatkozik. Az emberek mindig éppen elég dolgot adnak neki.

Petőfi A p o s t o l á t az arany középszer kritikusi különösnek és végletesnek találják. Olyan ez, mintha valaki szemére vetné a Vezuvnak, hogy a lábája nagyon forró!

*

A filiszter szörnyen tiszteli a művészt, különösen azért, mert a művész nem tiszteli a filisztert.

A faji kérdés csak az erkölcsös emberek előtt nem kérdéses. Azok előtt, akik nem tudják, hogy p a t e r s e m p e r i n c e r t u s e s t.

A halottak gyorsan lovagolnak — mondja a régi példaszó. A legtöbb mai közéleti híresség, ha meghal, nem is gyorsan lovagol, de villámsebesen a u t ó z i k — a feledésbe. És a legtöbb még életében meghal.

Sokat beszélnek a színpadi hatás titkairól. Én azt hiszem, ezt a titkot nem a szerzők tudják, hanem a közönség.

*

Az újítókat máglyára viszik. Az ő tüzüknél századok múlva pecsenyét pirítanak a hóhéraik utódai.

*

A halhatatlan Adyval nem nehéz agyonverni az élehetetlen költőket.

*

Ma a fórumon mindenki a legnagyobb magyar akar lenni. Ezért nincsenek ma n a g y m a g y a r o k.

*

A legdicsőbb vitézi telek az a pár láb föld, amely a hősi halottat eltakarja.

*

Tiszteld az irodalomtörténetírókat, hogy hosszú életű légy a földön! — így szól a költőhöz az Akadémia. A költő azonban már tudja, hogy az irodalomtörténetírók sem hosszú életűek e földön. A költők túlélik őket.

*

A királytragédiák főhőse a nép.

*

Ha valaki elvi ellensége az italnak, attól még egészen vígan berúghat.

*

Oxenstjerna bővített mondása: Kevés bölcseséggel és sok gazsággal kormányozzák a világot.

*

A legtöbb költő azért ír egy életen át, hogy egy verssel halhatatlanná lehessen.

*

Ez nem politika — hangoztatják gyakran a hatalmon lévők, akik legjobban tudják, hogy minden politika.

*

Egy elnémtott lap kiált a lehangosabban!

U. I. Persze, gyöngébbek kedvéért azt is meg kellett volna magyaráznom, hogy mi hát az a *szakállszárító* tulajdonképpen? De ezt majd egy másik szakállszárítóban teszem, így legalább van egy témám legközelebbre. Remélem, hogy nyelvészeinkkel e tárgy körül meggyűlik a bajom, már pedig ha *grammatici certant*, akkor nem kell félni, hogy kifogyunk a szóból. A grammatikusoknál jobban csak a politikusok tudnak veszekedni és verekedni.

Délmagyarország, 1925. május 17.

62.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Aforizmák

Lehet, hogy Heine szerelmei elmúlnak az idővel, de Heine gyűlölete, az halhatatlan.

Vannak emberek, akik annyira szeretik magukat, hogy ebből a nagy szeretetből még a többi ember számára is marad egy kevés fölöslegük.

A legtöbb ember oly nagyon él, hogy nem is veszi észre.

A munka nemesít, a robot gazdagít. Csak nem a robotost gazdagítja.

*

Az élet betegségéből az orvosok ellensége gyógyít ki mindnyájunkat: a halál.

*

Költetni annyit tesz, mint elfelejteni az elmúlást!

A hülye azt mondja a lángésznek: bolond.

*

Sokan azért szeretik és azért írják a fantasztikus regényeket, mivel nincsen fantáziájuk.

*

A Marseillaise azért a legjobb induló, mert ettől jönnek a legtöbbben indulatba.

Nem különös, hogy a pacsírták nem ismerik a katasztert, pedig mindig a földek fölött lebegnek?

*

Mikor az uralkodók engedményeket tesznek, akkor a fejükkal játszanak.

*

Az optimisták bekötött szemű pesszimizisták.

*

A női divatban sem a ruha a lényeg, hanem a test.

*

Az iskolában a gyermek hamarabb megtanulja azt, hogy mi a harmadfokú egyenlet, mint azt, hogy mi az elsőfokú teendő!

*

Gyulai Pál nagy jellem volt, de kis lélek.

*

Mi úgy nézünk a felhőkre, mint a mulandóság vándoraira. Vajon ők hogy néznek le ránk?

A turáni átok valóságos áldás azokra, akik jó pénzért hangoztatják.

A legjobb történelmi tragédia a legzavarosabb és a legcéltalanabb dráma volna. Mert ez fejezné ki leghívebben a történelem igazi logikáját.

A paraszt földéhsége és a munkás kultúrszomja: ezek az új magyar história mozgatói.

Mindnyájan a boldogság trónörökösei vagyunk ezen a földön. És mindnyájan száműzetésben.

*

A jó újság a közönség hivatalos lapja.

Helyi szerző? Vajon mit szólna hozzá Schopenhauer, ha őt a frankfurtiak elneveznék helyi filozófusnak?

A tehetségtelen emberek rossz emberek. Személyes sértést látnak minden talentumban és halálos ellenséget minden zseniben.

*

Gárdonyi a magyarság Theokritosa. Kár, hogy Tolsztoja akart lenni.

Wilde nagyon becsületes méregkeverő volt. Először is magát mérgezte meg.

— Így hal meg az igaz — mondotta a nagy Gergely pápa. Igen öntudatos ember volt, nem azért, mert magát igaznak tartotta, hanem mert tudta, hogy meghal.

A Jókaiak címerében kard volt, magasra emelve. Amit a kard elvesztett, azt majd visszaszerzi a toll, amely Jókait az örökkévalóságba emelte.

*

A mozi a demokrácia színháza.

*

A fiatalság szemében minden park Versailles és minden temető találkahely.

Minden halálos szerelem halálos unalom lesz, ha sokáig tart.

Aki nagyon magyarkodik, az nem nagyon magyar!

Délmagyarország, 1925. május 21.

63.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Slágert a magyarnak!

Szereplők:

A világhírű szerző

A direktor

A stár

Katona József

Szín: egy pesti színház. Idő: a legsötétebb jelenkor.

I.

A világhírű szerző. A direktor

A direktor: Tegnap félház, ma negyedház, holnap üres ház, ez nem színház. A színpadon maholnap többen lesznek, mint a nézőtéren.

A világhírű: Ki ennek az oka? Persze én!

A direktor: Kérlek, ez túlzás! De azért van benne valami igazság. A kritikusok azt mondják: hanyatlasz. A közönség nem mond semmit, csak nem kíváncsi a darabodra.

A világhírű: A kritikusok irigyek és a közönség ostoba. Nem hanyatlom, ellenkezőleg, emelkedem. Ez a darab a legjobb, amit valaha írtam. Egy élet vallomása van benne. És különben is, Shaksperenek se mindig sikerült.

A direktor: Hagyd az öreget! Shaksperet nem muszáj adni, de téged muszáj.

A világhírű: Tokióban tetszett, San Franciscóban tetszett, érdekes, hogy éppen Pesten nem tetszik ez a darabom.

A direktor: Sajnos, én Pesten vagyok igazgató. Tudod mit, írj egy másik darabot. Olyat, amelyik Pesten tetszik, nem Tokióban.

A világhírű: Volna egy témám, de félek, ezt se értik meg. Egyszerű, egészen egyszerű, becsületes dolog, olyan egyszerű, mint az élet. Olyan egyszerű, mint a sekszipíri színpad.

A direktor: Ez nem volna rossz trükk éppen, de magam is azt gondolom, hogy majd nem veszik észre. Inkább valami fantasztikus kellene, valami látványos, amibe[n] zene is van, tánc is van, egy kis tragikus feszültség, sok vidámság és egy jó szerep, egy testhezálló, egy olyan nagy stílű, sokoldalú címszerep, amely alkalmat ad arra, hogy...

II.

A stár (végszóra):... hogy végre megmutassam, ki vagyok én és mit tudok én.

A világhírű: Nagyon sajnálom, aranyos művésznő, de én most a férfiak felé fordultam érdeklődésemmel. Legközelebbi darabom főhőse is férfi, nők egyáltalában nem is szerepelnek benne.

A stár: Köszönöm.

A világhírű: Hanem igaz, lehetne benne egy pompás, izgató, nagyszabású térdnadrágszerep, amelyet egyenesen a művésznőre szabnék.

A stár: Erről lehetne csevegni.

A direktor: De egyelőre más szerzőt keresünk. Valami újat. Valami ismeretlent. Háttha az újság varázsa hat. Fölfedezünk egy új lángészt, a magyar Pirandellót, vagy a magyar Madáchot.

III.

Katona József (végszóra kopogtat).

A direktor: Szabad!

Katona József (a Bánk bán kéziratával kezében): Bocsánat, ha talán alkalmatlankodom. A nemzeti játékszín ügye hevített és megírtam a magyarság örök tragédiáját, legjobb erőm szerint.

A direktor: Tragédia? Az baj! Talán tessék a Nemzetihez vinni. Nekünk valami sláger kellene, amivel kinn vagyunk a vízből.

Katona József: Volna kérem nekem egy tucat érzékeny és cselszövényes vitézi játékom is, idegen mintára, ámde...

A direktor: Ezekről már inkább lehetne beszélni. Hozza csak el őket fiatal barátom, majd a titkár úr elolvassa és ha alkalmasak, a világhírű úr átdolgozza, adoptálja, lefordítja nemzetközi nyelvre és, ha a dolog sikerül, akkor önt még Stockholmban és Milanóban is emlegetni fogják, fiatalember...

Katona József (a Bánk bán kéziratán merengve): *Nagyúr, jó éjszakát!*

(Függöny.)

Délmagyarország, 1925. május 24.

64.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Aforizmák

Akinek nem inge, ne vegye magára. De vannak emberek, akiknek mindenáron ing kell.

*

Minden méltóságtól megfoszthatnak, de emberi méltóságomtól nem.

*

Bocsássatok meg ellenségeiteknek — mondotta az Istenember. A kurzusember ellenben azt mondja: kérj bocsánatot ellenségeidtől!

*

Némely ostobák különös üldözési mániában szenvednek. Azt gondolják, hogy amit a bölcsek az ostobaságról beszélnek, az mind órájuk vonatkozik.

Akik a forradalomban a legsunyibb módon lapultak, azok kiabálnak legbátrabban az ellenforradalomban.

*

Még mindig nagyon sokan vannak, akiknél az ember az úrnál kezdődik.

*

Igen sok mai ember kereszténysége csak szenteltvízes pogányság csupán.

*

Az őseim juhászok lehettek. A nagyapám már asztalos volt: közeledett az íróasztalhoz, amelynél én dolgozom.

*

Az édesapám távirász volt. Én is az vagyok. Jeleket küldök a világba. Kár, hogy kevesen fogják föl őket.

*

Egy kegyelmes úr emlékkönyvébe: Könnyebb történelmet csinálni, mint történelmet írni.

*

A stílus az ember — mondotta Buffon. A stílusa után ítélve nagyon sok majom ír ezen a földön.

*

Légy szerény! — mondja a katángkóró az ibolyának.

*

A farkas és bárány meséjét korunk úgy modernizálta, hogy a farkas báránybőrbe bújt.

*

A vértanúk vetését a hűbérurak aratták.

*

Pilátus azért mossa kezét, mert nem tiszta a lelkiismerete.

*

A kutya megugatja a holdat, de a hold — csodálatos — sohasem válaszol erre.

A korhadtt fakeresztek alatt éppen olyan pihenés esik, mint a márványobeliszkek alatt.

Az egyik magyar lekszikonban olvasom: Arany középút, lásd Arany középszerűség. Ez a lekszikon, úgy látszik, az egységes pártra gondolt.

*

A kegyelmes urak is lehetnek kegyetlenek.

*

— Ezt az embert hazámra nézve vétkes egyénnek ismerem — mondotta az ország színe előtt egy hazafi arról az emberről, akit ma ez az ország ünnepel, mint arany embert és örök magyart.

*

Petőfi Sándorról valami Zerffy is írt lesújtó bírálatot. Így Zerffy is belekerült a magyar irodalomba.

*

Nincs szomorúbb látvány, mint mikor a paraszt feudálispartí.

*

Ha a csalánba leüt a mennykő, akkor a csalán nagyzási mániában szenved.

*

A nagy forradalom olyan volt, mint a nagy Brutus: a saját fiait is kivégezte.

Az ellenforradalmárok nagy része a forradalomból él.

*

Aki a demokráciától fél, az a jövőtől fél.

*

A nap még egyetlen éjszaka után sem felejtett el fölkelni és világítani.

Kazinczy Ferenc börtönében indította meg az irodalom szabadságharcát.

*

A háborúban hallgatnak a múzsák. Annál hangosabbak a hadseregszállítók.

*

Cambronne káromkodása éppen úgy belekerült a francia történelembe, mint Jeanne d'Arc fohászkodása.

*

Minden vád ellen lehet védekezni, csak az önvád ellen nem.

*

A tudósok az egész középkoron át hiába keresték az örök élet titkát. A művészek már régen megtalálták.

Délmagyarország, 1925. május 31.

65.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Aforizmák

Boldog Flammarion. Ő már a Marslakókkal társalog.

Flammarion előbb pap volt és azután lett csillagász. Szóval, mindenképen az égi pályát választotta, a jobbik részt, mint az Evangéliom mondja.

*

Galileit elítélték és a föld mégis mozgott tovább.

Campanella a börtönben írta meg utópiáját az Államról, amelyben nem kell börtön.

*

A földrengés nem ismer országhatárokat, akár a gondolat.

*

Nem akarsz megöregedni? Tarts a fiatalokkal!

Színügyi bizottság minden városban van, de irodalomügyi bizottság egyik városban sincsen. Hiába, a kultúrát a primadonának jelentik és nem a költők.

Molière annyit foglalkozott az orvosokkal, hogy egészen belebetegedett.

*

Egyszer egy padláson egymás mellett találtam egy bölcsőt meg egy koporsót. A bölcsőben egy szemfödőt leltem, a koporsóban egy mirtuszkoszorút.

*

A magyarság legnagyobb tragédiája az, hogy hiányzik belőle az önszeretet.

*

Aki magyarságomban kételkedik, annak magyarságában kételkedem.

*

Nem volnék kíváncsi Párisra, még ha Páris kíváncsi lenne is rám.

Egy arasznyi könyvben nagyobb messzeségeket járok be egy óra alatt, mint az ezermérföldes villámvonaton.

*

Csodálatos, hogy a kocsisok nem lovagiaskodnak.

A rádió korában nehezebb elnémítani az igazságot.

*

Az igazságot a tyúk is kikaparja. Kaparj kurzus, neked is lesz!

A buddhizmus az akaratról való teljes lemondást jelenti. A bökkenő csak az, hogy ehhez a lemondáshoz kell a legtöbb akarat.

*

Petőfi nem szerette Goethét, de azért ez nem von le semmit sem — Petőfi nagyságából.

Táncsics Mihály öreg korára megvakult. Talán mert látnok szeme előre megsejtette a mi jövőnket.

*

A Bertalan-éj rövid nászából hosszú századok gyűlölete született.

*

A szabad léleknek ma az egész világ Bastille.

*

Könnyű annak aforizmákat írni, akinek gondolatai vannak!

*

A dolgozók verejtéke a föld drága gyöngye.

*

Ahol a gyilkosok szabadon járhatnak, ott a becsület bátran felkötheti magát.

*

Én az emberi jóságot fontosabbnak tartom az emberi nagyságnál. Mert sok jó emberre inkább van szükség, mint sok nagy emberre.

*

Napoleont bámulom, Petőfit szeretem. Úgy vagyok velük, mint Petőfi a Kárpátokkal és az Alfölddel.

*

Vörösmarty minden magyar költőnek édesapja. Tőle tanulunk beszélni költői nyelven.

*

Vörösmartynak van néhány érthetetlen sora, amely úgy hat, mint a kinyilatkoztatás.

Tömörkényt csak a szellemi arisztokraták méltányolják igazán. Ady Endre jól tudta, kicsoda Tömörkény. A szegedi torony alatt még ma is kevesen tudják.

*

Zerkovicz a perselyhordó Offenbach templomában.

A császároknak nincsen hazájuk, nekik csak birodalmuk van.

*

A temetéseken jelenvoltak névsorából mindig kihagyják a legnagyobb Urat: a Halált.

Petőfi örökké huszonhat éves marad, Anakreon örökké az öreg költő. Goethe egyszerre ifjú Werther és aggastyán Fauszt. Ő az univerzális ember, az örök ember.

Nagyatádi Szabó István volt az új Dózsa György, akit tüzes trón helyett piros bársonyra ültettek Szapolyaiék.

Nincs szomorúbb komédia, mint amikor a rojalisták a király ellen mennek.

A történelem örökös vádirat az emberi gonoszság és butaság ellen. Az utolsó ítéletet mindig elnapolják.

*

Némelyek keresztény felebaráti szeretetére, amelyet hirdetnek, de nem gyakorolnak, eszembe jut Carmen híres áriája: Ha én szeretlek, jó[1] vigyázz!

*

Némelyek úgy szeretik a költőket, mint a szárnyasokat: megkoppasztva!

Délmagyarország, 1925. június 7.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Aforizmák

Pierre Louys Aphroditéjának bubifrizurája van, de azért görögébb görög, mint az egyetemi katedrák hellenizmusa.

*

Egy tollforgató úr emlékkönyvébe: Helyesírási hibákkal még lehet valaki jó magyar, de aki se írni, se olvasni nem tud, az jó író nem lehet!

*

Eljő még az idő, midőn egyetlen nagyhatalom lesz e földön: a munka!

*

Mennyi szépségversenyt rendeznek ebben a csúnya világban. Jóságversenyt még nem rendeztek soha.

*

Platon kétlábú tollatlan állatnak definiálja az embert. De némelyikre jobban illenék ez: kétlábú megtollasodott állat.

*

A gyermek szeme a jövő tükre. Jaj annak, aki elhomályosítja.

A szép és tehetségtelen nők többnyire színésznők lesznek.

*

A magyar história ezeréves nagy fülemileporében Péternek és Pálnak mindig azt mondja az idegen: Nekem füttyül . . . Nekem füttyül . . . elmehetnek!

*

Hamlet az élet gyötrelmeit és bajait felsorolva, beszél a hivatalnak packázásairól. A B-listát azóta találták ki.

*

A napokban elnéztem egy pöttöm kis lányt, aki irigyen bámult egy kékarany halottas kocsira, amelyre a barátnőjét föltették.

II. Richard a börtönben kesereg, hogy utóda azon a fehér lovon megy a koronázásra, amely nemrégén őt vitte. Az emberek hálátlanságát természetesnek találja, az udvaroncokét különösen.

A tenger vize sós, mint az ember könnye.

*

Némelyek pompásan tudnak kis üstön nagy politikát főzni.

*

A legjobb mameluk az a szajkó lenne, aki mindig csak ezt hajtogatná: Igenis, kegyelmes uram! Igenis, kegyelmes uram!

Ki volt Csokonai idejében a debreceni kollégium rektora? Nem tudom, de azt tudom, hogy kicsapta Csokonait.

*

Szabó Dezső a halálrafáradt magyarság életakarata. Nem csoda, ha az élehetetlenek halálosan gyűlölik.

*

A legszebb temetést éppen az nem látja, akit temetnek.

Vörösmarty temetésén föltámadt a magyar lélek.

*

Szendrey Júliáról sok rosszat beszéltek, de a Szeptember végén örök szépségére mégis csak ő inspirálta Petőfi Sándort.

*

A faj a múlt, a nemzet a jelen, a nép a jövő.

*

A ma dolgozó Hamupipókéje lesz a holnap királynője.

*

A primadonna bundája nálunk még mindig fontosabb, mint a költő lelke.

*

Inkább vagyok bűnös keresztény, mint gőgös farizeus.

*

Molnár Ferenc gyönyörű Liliomát egy kritikus levágta. Az irodalmi liliomtipró!

Álmomban a hivatalos lapban ezt a hirdetést olvastam: Tekintélyek kerestetnek.

*

Széchenyi Döblingben is különb magyar volt, mint a muzsika-vezető mágnások a kaszinóban.

*

Magyarország nem volt, hanem lesz. Valóban, a magyarság nem annyira múlt, mint inkább jövőendő.

A sírokon nőtt virágok is mosolyognak a tavaszban.

A lakások is csinálnak palotaforradalmat.

*

Tacitust olvasom és a mi időnket látom.

*

Korunk története: a kapitalizmus kényszeregyezsége a szocializmussal.

Olvasom, hogy a Petőfi Társaság garden partit rendez Szávay Gyulával és jazzband muzsikával. És még mondja valaki, hogy irodalmi társaságaink nem haladnak a korral!

*

A pesti újságok milliós nyerevényeket adnak olvasóiknak.
És íróiknak?

*

A színházak alkonya az egész világon a művészetek új hajnalát jelzi.

*

A koporsónál megszűnik a gyűlölet. De a szeretet erősebb a koporsónál. Ezt izenem ellenségeimnek.

Délmagyarország, 1925. június 11.

67.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Bolond Miska

— Mese kis és nagy gyerekeknek —

Hol volt, hol nem volt, a kínai falon innen, az Óperencián túl, a kásahegyeken innen, az aranyhegyeken túl, Tatárország tőszomszédságában volt egy ország és ennek királya volt a mesebeli király. Nagy behemót ember volt, mogorva és goromba, csak két szolgájának ment jól a dolga nála: a hóhérjának, akinek mindig akadt munkája és keresete, meg az udvari bolondjának. Ennek a kommciónja napi egy véka arany, egy véka ezüst és egy véka tiszta búza, mert arannyal és ezüsttel még egy bolond se lakik jól.

Hogy, hogy nem, egy szép napon csak meghalt az udvari bolond, mert hát hiába dicsőség, hiába méltóság, minden ember halandó. A király még mogorvább és mogorvább lett, háromnapos fekete gyászt rendelt és egyre hajtogatta a hóhérjának, legkedvesebb szolgájának:

— Ilyen bolondot se talállok többé világéletemben!

De hát minden csoda és minden bú három napig tart és csörgő sipka nélkül nem lehet el a mesebeli udvartartás. Kapta magát a király és a következő sátoros ünnepre nagy bolondvásárt hirdetett.

Mindenféle rendű-rangú élehetetlenek és éhenkórászok, no meg a szemfülesek és az agyafúrtak sereglettek a négy világtájáról, Hencidáról, Boncidáról erre a ritka és különös alkalmazosságra és a mesebeli király ott fogadta őket egyenkint a trónusán ülve, mellette a hóhér, nagy pántos pallossal és a másik oldalán az udvari hajdú, hatalmas somfabottal és köröskörül az udvari népség, lakájok és kukták, hoppmesterek és gyepmesterek, dámák, ajtónállók és előljárók, étékfogók, lesipuskások és kengyelfutók. Minden egyes jelentkezőnek két fogas kérdést adott föl a mesebeli király. (B o l o n d n a k e l é g k e t t ő !)

Az első kérdés imígyen hangzott:

— Mit gondolsz, komám, akad-e még nálad nagyobb bolond a birodalomban?

Hát persze, valamennyi váltig erősítette, hogy de bizony nem hinné, hogy akadna!

— Már mehetsz is komám vissza, ahonnan jöttél — válaszolt ekkor a király —, mert nekem éppen okos emberre van szükségem, nehogy elszólja magát az idegenek előtt.

A másik kérdés még ennél is fogasabb kérdés volt:

— Mondd csak, komám, volt-e valaha nálam bölcsőbb uralkodó az égvilágon?

No persze, megint csak valamennyi hangoztatta, hogy de bizony nem volt, nem is lesz, mert részint nagyon csiklandozta a nyakukat a hóhér pallosa, részint pedig csakugyan szerették volna az udvari bolond rangját és kommencióját elnyerni az ebadták.

— No ha te úgy gondolod, komám, hogy nálam bölcsőbb uralkodó nem volt, akkor te tányérnyalónak való vagy és nem udvari bolondnak. Mert az udvari bolondnak bölcsen bolondozni illik, nem pedig hízelegni.

Végére is egyetlen egy alkalmas ember se akadt erre a díszes pozícióra.

Mit volt mit tenni, ha már Mohamed nem jön a hegyhez, majd a hegy indul el Mohamedhez, tökélte el magában az uralkodó és a hóhérját a jobbára, a hajdúját a baljára véve, elindult embert keresni, azaz bolondot.

Hát ahogy megy, mendegél a téren, a nép lóhalálában szaladt el előtte, keresztet hányva menekült boldog, boldogtalan. Csak egy, egyetlenegy teremtett lélek állott, álldogált tovább is a tér

kellős közepén nyugodtan, mint akinek rendben a szénája és helyén a szíve.

Hórihorgas surbankó legény volt, nagy piros süveggel a fején, a süveg mellett pávatollak, a bugyogójának egyik szára fakó, a másik szára kesely és a tekintetében semmi félelem, csak valami nagy gyermekes elcsodálkozás. No, gondolja a felséges úr, ez az én emberem!

a — Hát téged hogy hívnak komám — adja föl neki a szót, ahogy elébe ér, király öfelsége.

— Bolond Miskának hívnak — mondotta tisztességtudóan a legény —, én volnék a falu bolondja. Mondok, feljövök, megnezem, vannak-e még sokan a magam fajtájából, hát mi tagadás, elég kiterjedt atyafiságom van a birodalomban.

— Tudod mit, komám, te leszel az én udvari bolondom. Látom, az Isten is erre teremtett!

De már erre nagyon elszomorodott Bolond Miska és nem akart sehogyse kötélnek állani.

— Nono, azért olyan bolond még se vagyok, fölséges uram, hogy még adja m is a bolondot. Más mondhatja rólam, hogy így bolond, úgy bolond, de azért én magam még se csinállok bolondot magamból!

Azzal becsülettel megemelte a páva tollal ékes piros süvegét és úgy elhordta irháját a vásárból, hogy három kengyelfutó három nap, három éjjel hiába szalajtott a páráját utána. A hivatalos lapban is keresték, kutatták, hogy gyere Miska, de a Miska inkább maradt első bolondnak a falujában, mint ötödik keréknek a palotában.

Délmagyarország, 1925. június 14.

68.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Elegyes Holmi

Egy kis állatmese emberek számára. Hol volt, hol nem volt, majdnem az északi sarkon volt már Amundsen, a nagy kutató. Ment, mendegélt, hát egyszer csak meglátja őt messziről egy foka, aki még közelebb volt az északi sarkhoz.

— Ennek az embernek sincs jobb dolga? — kérdezi magában eltűnődve a főka. Azt a kormányfőtanácsosságot, amit kapni fog, kevesebb fáradsággal is elérhetné!

*

Ez egy másik mese. Voltaire a túlvilágon találkozott Fekete János gróffal, aki francia verseket és magyar borokat küldött neki. Fekete János gróf rajongó tisztelettel köszöntötte a ferneyi patriárkát, aki nem igen emlékezett már reá.

— Én voltam az a magyar gróf, Mester, aki azokat a francia verseket írtam Önhöz.

Voltaire megsimogatta parókáját és hosszas gondolkodás után így válaszolt:

— En a borokra emlékezem. Nagyon szellemes és lánglelkű borok voltak!

*

A kertben ültünk, a hársak alatt, a júniusi éjben. Egyszerre csak egy sárga levél szállott le csöndesen a fehér asztalra. Az ősz diszkrétén letette névjegyét, amelyre ez van írva: elmulás.

*

Koszorút vinni két halott sírjára: ez tüntetés. De két élő el-tüntetni az élők sorából, ez micsoda?

*

Nagy ember nem lehet mindenki, de jó ember lehetne!

*

Mindenki halandó, még a gyilkosok, sőt még a hóhérok is!

*

Az iskolamesterek még mindig azzal okolják meg a holt nyelvek tanítását, hogy azok logikus és rendszeres gondolkozásra nevelnek. Szép. Ott van például a legismertebb és leggyakoribb görög ige, amelynek egyes alakjai a következők: horao, opszomai, eidon, heoraka, opopa, ommai, ofthén, ofthészomai. Órült-ség, de van benne rendszer — mondják Hamletben. Hát rendszer, azt viszont nem találok ebben az igeragozásban. Legalább is logikusát nem!

A nemzet megállotta a próbát — mondotta a napokban a jeles államférfi, visszatekintve az elmúlt évek nehézségeire. Hogyne, a nemzet megállotta a próbát: hat évig kibírta és elviselte őket. A politikusokat.

*

Mikor az öreg herceg meghallotta, hogy a lánya megszökött egy fiatal gróffal, így sóhajtott föl engesztelékenyen:

— Istenem, a grófok is emberek!

*

Ha egy zeneszerzőnek nincsenek ötletei, akkor egyszerűen ír egy operettet.

*

Két fiatal nő beszélget a villamosban a rádió csodáiról. Mind a kettőnek a kezében egy kötet Courths Mahler. (Vagy, ahogyan Szabó Dezső mondaná: Kurucz Málé.) Ezeknek a nőknek a füle már modernebb, mint a lelke. A hajuk szintén.

*

Egy különben igen nagyon komoly konzervatív kritikus a legeslegifjabb Szászok törzséből azt írta a minap Sajó Sándor lírikusról, hogy komolyabb, mint Petőfi. Szegény jó Petőfi Sándor, neki csakugyan nem [volt] elég ideje, hogy úgy megkomolyodjon, ahogy azt egy komoly konzervatív kritikus szeretné. Huszonhat éves korában elesett Fehéregyházán.

*

Babits Mihállyal és Kosztolányi Dezsővel szemben a kurzus publicista a vasjellemű Vörösmartyt állítja, aki nem politizált. Ha nem tévedek, bizonyos Petőfi Sándor mégis róla írta egyszer: Nem én téptem le a fejedről, magad tépted le a babért! Persze, itt Petőfi is politizált, de ő Petőfi volt és nem Kurzus Jankó.

*

Elnézem a képeslapot, amely Napoleon sírját ábrázolja az Invalidusok templomában. A talapzaton két nevet látok: Arcole és Sainte Helene. E két név között néhány arasznyi területen elfér ma a világ legnagyobb dicsősége.

*

Ha a butaság ellen liga alakulna, sok tökfilkó szeretne benne díszelnők lenni.

*

Ha most Mátyás király álruhában belopóznék Bécsbe, a horogkeresztesek zsidónak néznék az orra után ítélve.

*

És végezetül vágjunk még egy röpke verset, ahogy Petőfi szokta mondani:

Magyar vagyok! — kiáltja büszkén
Eckhardt, Wolff s szinte már harap.
Helyes — szól a magyar poéta,
De nálam mégse magyarabb!

Délmagyarország, 1925. június 21.

69.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Új holmi

A keresztény legmélyebb gondolata az, hogy a megaláztatás fölmagasztal. Krisztus akkor legdicsőbb, mikor kízzatik Pontius Pilatus alatt és akkor legkirályibb, mikor tövissel koronáztatik.

Ha jezsuitákkal találkozom, mindig illő reverenciával gondolok: Pázmány Péterre.

A háború ellen csak a legnagyobb hősök harcolnak: Buddha, Tolsztoj, Jaurès. Azok, akik már legyőzték önmagukban a vérengző vadat.

*

A költőnek van a legszebb hivatása e földön: ő az, aki halhatatlanná varázsolja a mulandóságot.

*

A legnagyobb magyar konzervatív író és a legnagyobb magyar radikális költő egyaránt Váradról jöttek és győztek. Pázmány és Ady.

*

Adynak van egy verse, amelyben kedveséről azt írja: valamikor lányom voltál. E gondolatot meglelték Goethenél is. Hát Petőfinél talán nincs meg? Íme:

És egy személyben is
Vagy mindenem nekem,
Lányom, anyám, hugom,
Szeretőm, hitvesem.

Azt mondják, hogy az embert a nevetés adománya különbözteti meg az állattól. Én meg azt mondom, hogy a férfit a humor ajándéka különbözteti meg a nőtől. A nőírók legnagyobb gyöngesége a humor hiánya. (Erdős Renée, Szederkényi Anna, Tormay Cecil.) Pálffyné Gulácsy Irénben, aki szegről végről földink és aki ma a legnagyobb erdélyi író, van humor is és ebben is különb, mint a többiek.

Valaki megkérdezte tőlem, miért nem nézem meg soha a divatos operetteket? — Elég tragédia van ma az életben — válaszoltam lemondóan.

Szabó Dezső igen helyesen jegyezte meg az egyik pesti kurzuslapról, hogy nadrágos embernek nem lehet a kezébe venni. De mikor még mindig éppen elegen járnak — szellemi gatyában.

A nagy és dicső emlékü Condorcet márkinak főműve az emberi haladásról indexen van. De azért az emberi haladást mégse lehet egészen indexre tenni!

*

A kurzuslap vezércikkében emlegeti La Bruyèrenek Theophrast karaktere című művét. A dolog úgy áll, kedves Leiter Jakab,

hogy a francia író átdolgozta a görög szerzőnek egy munkáját, amely a különféle jellemekről szól.

— A város előnyére szentelem munkásságomat — mondotta egy ünnepelt férfiú a napokban. Ezt azonban inkább másoknak kellene megállapítani, nem az ünnepeltnek.

Egy maradi szemle szerkesztője ezt a mondatot: szociális érzéke volt, így javította ki: társadalmi érzéke volt. Ilyen érzék mellett e fiúból kormányfőtanácsos lesz, akárki meglássa!

— Rohadt az államgépben valami — mondotta Hamlet háromszáz év előtt Dániában. Azóta folyton olajozzák a gépet, vérrel és verítékkal.

Némely állatok előre érzik a földrengést. De azért a földrengés meglesz, ha némely állatok nem is érzik előre.

Vannak tehetséges koldusok, akiknek a halála után dús vagyont találnak a szalmazsákjában. A költők többnyire ilyen koldusok.

*

Aki hatalmon van, annak kijár a hódolat. Az igazi hatalmasok egyik, külön gyönyörűsége: megvetni a muszájból hódolókat. Napoleonnak ez volt szórakozása üres óráiban.

Napoleonnak üres órái is tele voltak világtörténelemmel.

A lipcsei csatát népek csatájának nevezik. A népek ugyanis véreztek és a fejedelmek nyertek.

*

Ha az emberi ostobaságból tornyot emelnének, akkor nem volna egyetlen munkanélküli sem ezen a világon.

Álmomban egy apróhirdetés így szólt: Nincsen többé álmatlanság. Olvassa dr. X. Y. úr drámáját. Egy helyi szerző darabját ajánlotta, de mire fölébredtem, elfelejtettem a nevét. Mások is el fogják felejteni.

Délmagyarország, 1925. június 28.

70.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Irodalmi holmi

I.

A PIKÁNS GÁRDONYI. Ugye milyen furcsán hangzik, pedig így igaz, van egy ilyen Gárdonyi is, csak eddig kevesen tudtak róla. Minden emberben több lélek lakozik, némely íróban pedig egész légió. A tréfás Gárdonyiról igen kedvesen és érdekesen emlékezett meg annak idején Móra Ferenc, mert hiszen az egri remete éppen Szegeden élte tréfás korszakának legjavát, a sors is tréfálkozott vele, de meg ő maga is tréfálkozott a sorssal. Mire Pestre ért, már megkomolyodott, bár a Göre-anekdoták a fővárosban születtek, de minden valószínűség szerint a vidéken fogamzóttak meg. A pikáns Gárdonyi pedig most került elő, a halála után, amikor valóságos magyar Tolsztojt kezdenek már alakítani belőle jámbor tanügyi férfiak.

Egy posthumus kötete jelent meg ugyanis A bor költőjének (mert végső eredményében mégis csak A bor költője maradt ő, mint ahogy Katona Bánk báné), „Szentjánosbogárgák” címmel és jelleggel. Apróbb-nagyobb egyfelvonásosok vannak ebben az új (bár inkább nagyon is régi) Gárdonyiban, amelyek egyikéről egy igen konstruktív lap igen konstruktív kritikusa azt írja,

hogy olyan léhaság és olyan cinizmus nyilatkozik meg benne, amely messze fölülmúlja (már mint a léhasága és a cinizmusa) Molnár Ferenc Liliomának „hirhedt” mennyországjelenetét is. Ide süss pupák! — ez aztán megadta nekik, már mint szegény Molnárnak és a még szegényebb Gárdonyinak. (Akitől a szellemet is elvitatja a pápaszemes kritikus.)

Szó sincs róla, Gárdonyinak ez a fura kis színdarabja afféle operettlibrettó vagy kabarérevü, nincs minden pikantéria nélkül. Ádám és Éva fügefakosztümben jelennek meg, de hogy valami mégis fedezze fölűnő toaletthiányukat, hát a pajkos fiatal szerző (a jó vidéken) monoklival lépteti fel őket. Istenem, az ember nincsen fából, a nagy ember nemkülönben és ha az öreg Homérosz gyakran szundikál, viszont a süldő író néha pajkoskodik. (Olykor az öreg író is, hogy Anakreonról és Anatole Franceról ne is beszéljünk.)

Érzékiség minden művészen él, hiszen az érzékiség benne rejlik magában a művészet lényegében, csak a művészen múlik, hogy mikor és hogyan és mennyire tudja szublimálni (átszellemíteni) ezt az érzékiséget. Hát Gárdonyi Géza később nagyon is tudta, sőt ezt tudta a legjobban, de korábban, úgy látszik, nem is igen tudta, nem is igen akarta. Így bukkant föl most egy posthumus könyv keretében a pikáns Gárdonyi, akit a konstruktív kritikus olyan szigorúan vág oda Molnár Ferenc monoklis fejéhez. Persze a konstruktív kritikus már annyira szublimálta (átszellemítette) magában az érzékiséget, hogy csupán a tubákolásban és Szederkényi Anna regényeiben leli gyönyörét.

Hja, mire egy kritikus eljut odáig!

II.

Megkérdeztem Krúdy Gyulától, hogy hát miért nem ír drámát? Szinte megriadtan tiltakozott még a gondolat ellen is: ma, ezeknek drámát írni! Igaz, ő írta, nem is írta, álmodta, dúdolta a leggyöngédebb, legmelegebb, legszínesebb és lehangulatingosabb magyar tragikus idillt, a Sas fiáról, a kis Petőfiről. Megbukott, tisztesség ne essék szólnán és pedig nem most bukott meg, amikor a való költészetnek nincsenek valutája a deszkákon, amelyek a világot és a tantiémet jelentik, hanem megbukott a boldog béke utolsó esztendejében, amikor még Bús Fekete László hátulgombolós volt és helyesírási gyakorlatokat írt.

(Úgy látszik, a helyesírást azóta megtanulta.) Krúdy Gyula lemondó válaszát kaptam mostanában Kosztolányi Dezsőtől és Szabó Dezsőtől, Karinthy Frigyesztől és részben Szép Ernőtől is. Hát igen, költőnek ma nem érdemes és talán nem is lehet drámát írni.

A színház ma kezd egészen elválni az irodalomtól és viszont. Ez a váljunk el valószínűleg nem örökre szól. De a mi hittelen és etikátlan, mert romlásnak indult és új életnek indult korunk nem dramatikus idő, mivelhogy nincs egy közös nevezőjük az érzéseknek és a gondolatoknak. Majd lesz, ha új világ épül. Egyelőre az építőket még nem engedik az állványokhoz, pedig az állványok már készen állanak. Az új rend drámáját pedig nem írhatja meg az, aki nyakig benne lubickol és fuldoklik a régi rendben.

Ezért vannak ma szellemes és szellemtelen mulattatók (Molnár és gyermekei) és ezért nincsenek ma nagy drámaírók. (Shaw kivétele csak megerősíti a szabályt.)

III.

Amerika a korlátlan lehetőségek és a korlátolt tehetségek hazája. Edgar Poe persze kivétel. De neki is korlátlanul innia kellett, hogy kibírja a korlátoltságot maga körül. Újabb exportcikkeink amerikai színpadi sikerei csak azt bizonyítják, hogy ott a nagy anyagi jólét karöltve jár a szellemi pauperizmussal. (Mikor a kultúrából nem marad más, csak a civilizáció. Sajnos, felénk már ez is veszni indult.)

IV.

A Marica grófnő és a Nótás kapitány irredenta betétjeire gondolva, eszembe jut az élelmes boltos, aki a keserűvíz mellé ezt írja reklámnak: minden becsületes magyar ember issza! Már én inkább csak a Tompa Mihály és Arany János boránál maradok, meg a Vörösmartyénál.

Délmagyarország, 1925. július 2.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Gyalu

Helyi szerzők

Őket ugyan nem lehet egykönnyen kiszárítani, legföljebb így nyáron hallgatnak el kissé, amikor néma a színház. De azért nem nyugszanak: a jövő szezonra készülnek, noha a közönség nem készül rájuk. Pedig jobb félni, mint megijedni a bemutatón és ijedtünkben tapsolni. Két helyi szerzőt (auctor localis communis) sikerült meglesnem a kávéház sarkában, ahol, mint a pók a fonalat, éppen szőtték új operettjük szárait a publikum nyakára. Minden további magyarázat és mentetetés nélkül átadom őket a köznek. Ecce:

Első: Hát kérlek alássan, gyerünk csak azzal a témával!

Második: Hát könyörgöm szeretettel, gyerünk! Gyerünk, gyerünk, gyerünk!

Első: Szóval, legelőször is kell nekünk egy egészen modern, nagyszabású, pazar, bizarr, látványos, izgalmas és megható főízé. (Gondolkozik.) Egy olyan főízé... cselekmény.

Második: (Boldogan.) Atyala patyala.

Első: Fenét! Éppen ez az, hogy ma már nem atyala patyala kell a népnek. Ma már, azaz holnap már, vagyis a jövő szezonban már inkább valami nyavala kell.

Második: Avala nyavala.

Első: Látod, ez nem rossz ötlet. Egy hangulatos, fordulatos, szeriöz betét. (Gondolkodik.) Azután egy mellékizé is kell, egy olyan mellékizé... (Nem jut eszébe semmi.) Szóval egy olyan mellékizé...

Második: Szóval egy olyan mellékcselekmény a Gábor Mara, meg a Delli számára. Táncos, groteszk, pikáns, fordulatos.

Első: Persze hogy persze. (Gondolkozik.) De ha ezek nem szerződnek? No igen, akkor majd átírjuk a szerepeket megfelelő testre. Hát ezzel nagyjából rendben is volnánk.

Második: (Kissé bátortalanul.) Szóval csak a megírás marad még hátra. Csak.

Első: Ördögöt! A trükkök vannak még hátra, a trükkök, amelyekkel megtévelytjük a közönséget.

Második: Például?

Első: Hát mindent én találjak ki? Akkor mi a fenének vagy te társszerzőm nekem, kérlek alássan?

Második: Mondasz valamit, könyörgöm szeretettel, de a trükkökre talán ráérünk majd a darab megírása után is. Hej, ráérünk arra még.

Első: Megírás, megírás, mindig csak az a megírás! Ha én megírásból akarnék megélni, akkor nem egy ilyen vén rókát vennék magam mellé társnak, hanem egy irodalmi frót, aki írni is szokott. Megírni könnyű, előadni nehéz.

Második: (Lemondással.) Nono, hát persze, hogy persze. De azért az a kis szöveg mégis csak jó, ha megvan, nemde? Az a kis szövegese, hehehe?

Első: Mondom, hogy az a legkevesebb. Különben is, ha csupán erről volna szó, a Zsiga a zsebemben van.

Második: (Elhűlve.) Mit mondasz, az ég szerelmére? Az Andor Zsiga a zsebemben van? Hát én ebben Tamás Emőd vagyok, könyörgöm szeretettel.

Első: Dehogy az Andor Zsigáról van szó! Hiszen ha róla volna! Arról a Móricz Zsigáról beszélek, vagy hogy hívják, aki a Newyork-kávéházban ül és ír, librettókat.

Második: Te tévedsz, az nem Móricz Zsiga. Az egészen más.

Első: Nem bánom, mondjuk Szabóki Dezső Zsigmond.

Második: Ilyen nincsen.

Első: Eltértünk a tárgytól. Szóval kérlek alássan, a darabot bedobjuk a szezon elején. Nem a legeslegelején...

Második: Hanem csak a legelején...

Első: Kérlek alássan, a vicceidet tartogasd a szövegkönyvre. Jó? Szóval bedobjuk. Pazar kiállítás, elsőrendű szereposztás, megerősített zenekar. Külön...

Második: Pardon, könyörgöm szeretettel, a zenét ki csinálja?

Első: Igazad van, a zene fontos. Látod, erről még nem is tárgyaltunk. Tudod mit, fölkérünk egy világhírűt, hogy komponálja meg. Ez külön trükk lesz: nem mondhatja Gyalu, hogy helyi szerzők. Mi?

Második: Nagyszerű, nagyszerű. És ha kosarat ad? Ha

egyik se vállalkozik? Se Zerkovic, se Lehár, se Meyerbeer, se Strausz Kálmán, se a König?

E l s ő : Akkor fölfedezünk egy helyi komponistát. Aki füttyül. Füttyül a hangszerelésre és füttyül az eredetiségre.

M á s o d i k : És ha a közönség is füttyül? Füttyül a darabra és füttyül az előadásra?

E l s ő : Olyan közönséget te még nem láttál Szegeden. Tudd meg, barátom, hogy a helyi szerzőt védi a lovagias magyar nép vendégszeretete. Ezért nem lettem én országos nevű! Hiszen akkor úgy megbuknék itt, mint a pinty!

M á s o d i k : Míg így olyan sikered lesz, mint a Nikolájnak.

E l s ő : Kérlek alássan, túlozni nem szabad. Én meglegszem akkora bukással, mint amekkora a Víg özvegynek volt.

Délmagyarország, 1925. július 5.

72.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Himmi-hummi

A címkórságról sokat beszéltek régesrégén; amikor még dúlt ez a kórság Pannónia földjén. Most olvasom, hogy egy püspök tiszteletbeli főtanfelügyelőnek nevezett ki egy urat. Hiába, nagy dolog a demokrácia és a leépítés se kutya.

*

Ha sokáig így szanálnak bennünket, egy kis szanatórium lesz az egész ország.

*

A múltkor tévedésből köszöntem egy úrnak. Ő is későn vette észre a tévedést és visszaköszönt előbb. Láttam az arcán, hogy nagyon dühös, olyan dühös, mint az a zsigori, aki tévedésből többet adott ki egy garassal. A szerencsétlen.

*

Kuna P. András és a többi Kunák mind derék, jó ember, becsületes ember, hazafias ember, csak éppen hogy nem való

a kezébe a kés, amellyel a magyar jövő hajtásait nyesegeti és vagdosgatja.

A napokban apácákat láttam, amint autón robogtak. Szent Vince leányai autón, — mégis csak igaza volt annak a Galileo Galileinek.

*

A talián Papini Krisztus-könyvéről áradozó cikkeket olvasok a magyar lapokban. Egy nagyon öreg és nagyon konstruktív kritikus megállapítja mégis, hogy — kommunista szellem lengi át a könyvet. Ugyan mit mondana ez az öreg konstruktív Krisztusra, ha ma élne?

Egy hangulatos kurzusriportban olvastam a múltkor egy nagy ünnepség leírását. A jóhiszemű riporter elmondotta, hogy a királyi palota mögött milyen gyönyörűen vereslett az alkonyati ég bíbora. Ez a jóhiszemű riporter bizonyosan Veresmartyinak írja a Zalán futása költőjét. Mert ami veres, az veres, Ő, ha már iszik, hát veres bort iszik!

*

Hatvany nem érti Adynak mély sorát: Add nekem azt a holt hitet . . . Pedig nagyon is érthető. A hit cselekedetek nélkül holt: tanítja a katekizmus. Erre gondolt Ady, aki magyar hitről beszél, amely csak hit, de tetté nem válik, nem akar.

Furcsa: a szakállszárító szót nem találok sem a Nyelvtörténeti Szótárban, sem a Tájszótárban, sem a Czuczor — Fogarasi-ban, sem a Ballagiban. Vagy a szóban van a hiba, vagy a szótárakban! Horger Antal tudós barátom úgy emlékszik, Herman Ottó írt a szó eredetéről és jelentéséről, Móra Ferenc tudós költő barátom Krúdy Gyulánál olvasta először. Én Oláh Gábor egy versében találtam és szerettem meg ezt a szép szót. Mindenestre van olyan szép, mint a műtanrendőri bejárás.

*

Ben Blumenthal büszkén jelentette ki, hogy ő többet áldozott a magyar színházakra, mint akármelyik magyar mágnás. Las-

sacskán még kiderül, hogy ma Ben Blumenthal a legnagyobb magyar!

Ferenc József unokája nőül megy egy szociáldemokratához. Szó sincs róla, már az öreg Ferenc József is kacérkodott néha egy kicsit a szociáldemokratákkal.

*

Herczeg Ferenc történeti drámát írt a Lánchídról. A dráma hőse nem Friedrich István. Pekár Gyula is újra megkezdette A félbemaradt táncot. Ez a darab meg nem az államtitkárságról szól.

*

Megbukott a Testőr Londonban? Nem bukott meg a Testőr Londonban? Ezen a kérdésen, azt hiszem, Molnár Ferenc még mindig többet keres, mint a Távirati Iroda.

*

Mikor egyszer Adyval ültünk Váradon a Royal-kávéházban, szóhajött, hogy a szobrát a Bémer-téren kell majd fölállítani.

— Persze, hogy majd mindig farkasszemet néznek a hitelezőmmel! — mondotta Ady, Schwarc[!] Béla kávéra mutatva, aki mint hallom, megőrizte a halhatatlan költő elismervényeit.

— Lovasszobrot fogsz kapni barátom — mondotta élénk helyeslés közben Kollányi Boldizsár, a holnapos.

— Azt nem ajánlom — válaszolt egy másik cimborá, mert ahogy én Adyt ismerem, még érben is megtenné egyszer, hogy belovagolna a kávéházba, mint a báró Baich. (Azóta a halottak élén belovagolt a halhatatlanságba.)

*

Ez is Ady-anekdota a váradi szép napokból. Egy rajongó fiatalember, a fehér asztal mellett bemutatkozik neki.

— Boros kocsmáros vagyok.

— Ejnye, de szimpatikus neve van öcsém! — kiáltja Ady és melegen kezel vele.

*

Mikor A Holnap második kötetét terveztük, elhatároztuk, hogy Rákosi Jenő lesújtó ítéletét megfőljebbezzük Anatole France-hoz. Írjon ő előszót a verseinkhez. De azután beláttuk, hogy ez

kicsit nehéz lesz, hiszen France nem tud magyarul. A búsulásra Ady csak ennyit mondott:

— Elég baj az neki, hogy nem tud!

Ő Franceot sajnálta, hogy nem olvashatja az Ady-verseket.
És igaza volt neki.

Délmagyarország, 1925. július 9.

73.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Ciróka-maróka

Nincs megrendítőbb magyar fájdalom egész költészetünkben, mint ami a Bánk bán III. felvonásának 3. jelenetében hangot ad. Az örök jobbágy Tiborc panaszolja égbekiáltó nyomorúságait a Nagyúrnak. És a Nagyúr a maga egyéni bajával vesződik s nem akarja hallani Tiborcot. Mikor hallotta meg a mélységekből feltörő morajt a hatalmon lévő a magyar történelemben? A huszonhárom éves kecskeméti jurátus, aki ezt a jelenetet megírta, jobban látta és igazabban érezte a magyarság sorsát, mint az összes eddigi krónikások és historikusok.

Pengő, tallér, máriás, turul, turán, forint, trón, mi legyen az új magyar pénz neve? — ezen vitáznak Rákosi Jenőtől a vámszedőig mindazok, akik nálunk a szó és a pénz doloiba illetékesek. Nekem egy igazhitű turánista bizonyította, hogy az Ugor elnevezés lenne a legjobb. Rövid is, turáni is, idegenek is könnyen megtanulják.

— Jó, jó, — vetettem ellen, — csak attól tartok, hogy mire forgalomba hozzák, akkorára — ugorka lesz belőle!

*

Tonelli Sándor pompás új könyve, az Emberi miniatűrök, reám úgy hatott, mintha egy, a modern technika minden vívmányával és kényelmével felszerelt Mercedes-autón robognánk be

időbeli és térbeli távolságokat a kultúrhistoria Barzinijának kíséretében.

Cserzy Mihály (Homok) a magyar és szegedi népiesség skálájába egy új hangot hozott: az érzelmességet. Ez nem szentimentalizmus és nem szenzibilitás, ez egyszerűen érzelmesség. Magyar és egyéni. Csak egy egészen közeli rokonát ismerem ebben: Tóth Ede hangját a Falu rosszában.

Az egyik alsóvárosi kis kocsmában a falon magyar történeti képek. Kossuth, Széchenyi, Görgey, Petőfi, Vörösmarty egyetértésben, egy csoportban, egy szívvel, egy lélekkel. Persze nem a földön, hanem a Pantheonban.

*

A turánizmus nagyon szép és helyes dolog kulturális téren, de okatlan és céltalan a politikában. Igaz viszont, hogy a kultúra a legokosabb politika, a jövő politikája.

*

Egy öreg publicista tűnődése. Érdekes, hogy ezek a fiatalok folyton csak versekkel jönnek. Vezércikket, azt nem akarnak írni. Lehet különben, hogy az ő lángeszükben ehhez nem elég láng lobog.

*

XII. Károly egykori lovaglását Pitestitől Stralsundig most filmen fogják megörökíteni a svédek. Ha ma élne XII. Károly, a nagy király, ehhez a lovagláshoz egy fotoriportert is vinne magával. És nem lovon menne, hanem repülőgépen.

*

Attila, aki Isten ostorának nevezte magát, a lelke mélyén közelebb állott a kereszténységhez, mint az a modern imperátor, aki büntető expedíciót hirdet az Úr nevében.

*

Attila a középkorban meghajolt a római pápa előtt, kár, hogy a párisi érsek a huszadik században meghajolt a háború előtt.

*

Az ősi, hősi korban a vitézt a paripával együtt temették el. Ma némely lovagokat kellene eltemetni a párbajkodeksszel. Mert ez a vesszőparipájuk.

*

Mondjunk-e le a turánizmusról? (brr, magyar szórend!) címen olvastam egy értekezést. A szerző turáni fajúnak és természet-tudományos alapúnak mondja magát. Az értekezésből azonban azt látom, hogy ő a biológiát valahogy egynek veszi a zoológiával. Magam úgy vélem a laikus eszemmel, hogy az ember és a tenyészállat mégis csak más kategória. A szociológiát meg a kultúrát és sok mást, amit ez a szegény, szerencsétlen, de azért nagyszerű genus humanum hosszú évezredek során kialakított, nem lehet egészen egy kalap alá venni a tájfajta tenyésztés alapelveivel, magántanár úr kérem!

*

Ugyanaz a magyar, aki testvéri szeretettel öleli keblére a távoli tatárokat, lappokat, mordvinokat, vogulokat és osztjákokat, esetleg halálos gyűlölettel fojtaná egy pohár vízbe a közeli magyar atyafiját.

Grillparzernek van egy jó mondása: A templomban azok énekelnek lehangosabban, akik hamis hangon énekelnek. Így van ez kérem a magyar politika templomában is.

*

Délmagyarország, 1925. július 12.

74.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Élet és irodalom

Georg Bernard Shaw pompás önportrét írt a múltkor Georg Bernard Shawról. Az ír író az irónia savával beszél magáról. De ebben az iróniában annyi tisztelet rejtőzik Shaw iránt, mint amennyi tiszteletlenséggel szeret leleplezni egyéb tekintélyeket.

*

— Shaw nem szereti a mozit — írja egy fővárosi lap, pedig amit Shaw a moziról mond, abban éppen az ellenkezőjét látjuk ennek a kijelentésnek. Shaw nem szereti a rossz filmeket, mint ahogy gyűlöli a rossz színdarabokat.

*

Móricz Zsigmond új írásaiban egyre több a derű és az idill. Hiába, az élet és a szenvedés megtanít nevetni és örülni. Csak a fiatalság tud halálosan szomorú és keserű lenni. Lám, Shakspeare kezdetben írja a legvéresebb tragédiákat. Utolsó darabja vígjáték és megbékélt lemondás. Azután hosszú éveken át nem ír többé, csak iddogál és beszélget a falujában.

*

Brieux, annyi hatásos társadalmi dráma harcos szerzője, jó ideje hallgat már. Múltkor megszólalt és kijelentette, hogy a drámáinak problémáit azóta mind megoldotta az élet és a háború. A témái meghaltak, vagy elestek. Szegény jó drámaíró. Derék, megelégedett ember! Az életben győzött az, amit ő a színpadon akart.

*

Az állatok általában szomorúak. Talán fáj nekik az emberek gonoszsága és ostobasága?

Egy kezdő koldust láttam a napokban. Először állott ki a sarokra és meghatóan nagy lámpaláza volt. Olyan testvérnek éreztem szegény, kedves öreget. Elpirult, mikor kinyújtotta a kezét. Minden kezdet nehéz, talán ez mégis a legnehezebb! A kezdő gazdagok nem ilyen szemérmesek.

Riedl Frigyesnek, rajongva szeretett nagy mesteremnek a katedrán gyakorta voltak ilyen különösnek tetsző, önmagának feladott kérdései: Ki volt az első magyar költő, aki öngyilkos lett? Akadt olyan költőnk is kettő, aki gyilkolt: Liszti és Zsutai. De aki a verseiből vagyont szerzett volna: olyan költőről nincsen említés a magyar irodalom történetében. Megélni verseiből eddig egyetlen egy lantosunk tudott: Hazafi Veray.

*

Petőfi költeményeiben a következő idegen neveket találtam (a bibliai neveket kivéve): Homér, Xerxes, Szokratesz, Caesar, Cassius, Brutus, Osszián, Petrarca, Tell Vilmos, Shakespeare, Byron, Rousseau, Desmoulins Camill, Napoleon, Beaurepaire, Latour. Ezek a nevek olyan komplexumot adnak, amelyből kellő lélekelemzéssel Petőfi egész érzelm- és gondolatvilága kideríthető.

Ferenc József, Erzsébet, Tisza István, ezek magyar egyetemek nevei a huszadik század harmadik évtizedében. Nem lehetett volna magyar tudósokról elnevezni őket, például a nagy Bolyaiakról, a dicső Körösi Csomáról, a jeles Eötvös Józsefről? Nálunk a szervilizmust elkeresztelték lojalitásnak.

*

Nevelni annyit tesz, mint emberré tenni. De ehhez az kell, hogy a nevelő is a gerincesek közé tartozzék.

Vilmos császár útja még megvan, de a gazdája már Canossát járja.

*

Abd el Krimet, a merész rifkabil vezért egy magyar lap vezető helyen Héjjas Ivánhoz hasonlítja. Ez a hasonlat úgy hat, mint a derűs égből lecsapó istennyila.

Az újkor legigazabb és legtisztább éposza Defoe Robinsonja. Az emberi kultúra diadalát mutatja az európai civilizáció kegyetlenségei nélkül.

*

A sajtóhibának néha ördöge van, de néha angyala is van. Egy derék, öreg magyar színész gyökeresen magyar Calderon alakításáról például egy vidéki lapban egyszer ez jelent meg: „igazi zalamegyei bíró volt tetőtől talpig”. Calderon bírója persze zalameai, de a színész ábrázolására ez a sajtóhiba kitűnően ráhibázott.

Egy majom tünődése: Bennünket a majompörben egyáltalában nem hallgatnak ki. Rólunk ítélnek, nélkülünk.

*

A majmokról azt mondják, hogy sokszor majmolják az embereket. De az emberek sokszor nem emberelik meg magukat.

*

— Egy gondolat bánt engemet — mondotta Petőfi Sándor. Némely közéleti nagyságok sohase szenvednek ilyen bántalomban.

Délmagyarország, 1925. július 19.

75.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Írók és urak

Az elegáns és nobilis magyar író megható cikket írt a rigók és csízek szenvedéseiről és üldöztetéseiről, valamint téli nyomorokról. Az elegáns és nobilis magyar író még eddig soha egy sort sem írt például a magyar munkások szenvedéseiről és nyomoráról. Ha írt volna, azért írt, hogy a jövő előtt alibit igazoljon.

*

Azt mondja a konstruktív történetfilozófus, hogy a magyarság legnagyobb szellemi értékeit nem az Alföld adta, hanem a Felföld és a Dunántúl. Csak éppen azt felejtí el, hogy a három legnagyobb költő mégis véletlenül az Alföldön született: Petőfi, Arany, Katona József.

Mussolini drámát írt. A jelek szerint rossz drámát írt. Banálisat és szentimentálisat. Sebaj, vigasztalódjék. Jókai és — a magyar konstruktívek szerint — Petőfi rossz politikusok voltak. De azért Petőfi meghalt azért, amiért Mussolini él. És pedig elég jól él.

*

Akiknek Hubay zenéje, Benczúr képei és Ábrányi versei jelentik a magyarság netovábbját, azoknak nem csoda, ha idegenül hat Kodály, Ferenczy Károly és Ady művészete.

*

Némely teológusok elfelejtik, hogy Arisztoteles nélkül nem az volna Aquinoi Szent Tamás Summája, ami.

Minden igazi író egyetlen nagy mondanivalóval jön a világra. És nem mind tudja ezt sem elmondani. Katonának, Madáchnak és hogy kisebbet is említsünk, Csengey Gusztávnak egyszer sikerült, Komjáthy Jenőnek egyszer sem egészen.

*

A valódi útleírásban mindig magáról ír az író. Még Goethe is. Móra Ferenc pompás olaszországi miniatűrjeinek ezt a címet adnám: Itália Mórán keresztül.

— Én uszítok? — kérdi riadtan a kurzuslap vezére. Hát tehetek én róla, hogy az alantasaim maguktól is uszulnak?

A történetírás nagyon kényes és hálátlan mesterség. Különösen a jelen történetének megírása. Egy szegedi volt miniszterről hallom, hogy apróhirdetést akart közzétenni ezzel a szöveggel:

„Kéretik az a nagyérdemű férfiú, aki a történelmi erkélyen a történelmi órában mellettem állott, hogy a történelmi igazság kedvéért jelentkezék.”

De később mégis meggondolta a dolgot. Ahogy a szél fúj, vagy nagyon sokan találnak jelentkezni, vagy senki sem.

Állítólag Galilei sohase mondotta azt a híres mondást: Eppur si muove! Lehet, hogy csak annyit mondott, de azt is csak magában: Canis tota mater!

Egy igen kiváló kritikusunk igen rossz regényírónak tartotta a szelíd és kedves Jókait. Ez a kritikus — Gyulai Pál jobbkeze — és valóban a legkülönb magyar elmék egyike — Flaubert regényeiből vonta le a regény elméletét. Hát annyi bizonyos, hogy Jókai gyöngé Flaubert-regényeket írt, de némely magyar Flaubert imádók még gyöngébb — Jókai regényeket írnak.

Egy híres, neves, valamikor nagyon népszerű fővárosi színészünkről mondotta a napokban valaki igen találóan: — Olyan magának érzi már magát, hogy nem is tud játszani emiatt!

*

Egy fajgeológus —, mert újabban geológusaink is fajelmélettel foglalkoznak — azt írja, hogy Munkácsy tudott asszimilálódni, de Kiss József nem. Bocsánat, de én az Ágota kisasszonyban, A naphoz írt ódában, de még a Simon Juditban is látok annyi magyarságot, mint a párisi szalonzsánerben és Makartcsokros idillekben.

*

Az elmés, nemes magyar író, Széchenyi és Kossuth küzdelmét viszi az ország első színpadára. Nem akar állást foglalni egyikkel szemben sem — jelenti ki egy destruktív és egy konstruktív újságban egyszerre. Érdekes. Eddig úgy tudtam, Sophokles, Shakspeare, Schiller, Kleist, Hebel, Ibsen és Strindberg egyaránt arra tanítottak, hogy az igazi dráma — állásfoglalás.

Széchenyi István gróf és Tolsztoj Leo gróf — szerény véleményem szerint — nagyon sokban rokonlelkek. A magyar a politikába akart menekülni maga elől, az orosz a vallásba. Az egyik Döblingben végezte, a másik Astapovóban.

Széchenyi tragédiáját a magyar Strindberg tudná megírni igazán. A magyar Strindbergnek azonban az volna a tragédiája, hogy nem engednék az ország első színpadára. Még az utolsóra se!

Egy konstruktív kritikusunk borzalmasan leszólja Ady Endrét, aki — szerinte — Verlaine példáját követte, aki — szerinte — élete alkonyán nyomorog és kórházban hal meg. Éppen méltó példa volna az utánzásra — teszi hozzá erkölcsbíránk. Hát bizony, annyi szent, hogy a kormányfőtanácsosság, és a nyug. miniszterség — szerinte — követendőbb példa! De mikor ezek az átkozott költők olyan makacsok és különcök! Ők mindenáron a halhatatlanságra törekednek, ahelyett, hogy az élelmesek módjára stréberkednének!

Délmagyarország, 1925. július 26.

76.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Álhírlapíró

Jó megjelenésű fiatalember. Mindenütt ott van, mindenkit ismer, mindenkivel jóban van. Különösen az ellenségeivel. Őt senki sem ismeri, de mindenki homályosan emlékszik rá, hogy a nevét már olvasta egynéhányszor az újságban.

Nem versek alatt.

Nem tárcanovella alatt.

Nem színházi kritika alatt.

Még csak riport alatt sem.

Nem a törvénytörési rovatban olvasta. Nem sajtóperről volt szó.

A jó megjelenésű fiatalember időnként el szokott tűnni. Hogy ilyenkor hol van, mit csinál, azt mindig jótékony homály takarja. De jótékony homály takarja azt is, hogy miből él a jó megjelenésű fiatalember? Mert egy bizonyos, az, hogy nem munkából él. Inkább tevékenységből.

Még csak nem is gondolt erre soha sem álmában, sem életében, mint ahogy arra se gondolt soha, hogy az álhírlapíráson

kívül más, előkelőbb pályák is vannak ezen a világon. Nem, ő ehhez a pályához kitartó hűséggel, megható és megdöbbentő szívóssággal ragaszkodott.

Soha sem akart se álorvos, se áltanár, se álmérnök, se álborbély, se álcipész, se áltanácsos, se állelenőr lenni, de még álszínész se.

Csodálatos. Az álhírlapírás rögzös ösvényén haladt egész életében, zsenge gyermekkorától kezdve. És boldogult. Neki van arcképes és képtelen igazolványa, neki van villamos szabadjegye, neki van színházi szabadjegye, kettő és mozi szabadjegye három. Neki van vasúti szabadjegye is, mert ő szerkesztő. Hogy mit szerkeszt, azt megint csak jótékony homály fedi. Miért? Mert neki van engedélye egy lapra, de a lap évek óta technikai és fizikai akadályok miatt késik megjelenni. Viszont ami késik, nem múlik és jobb későn, mint soha! Ebben a reményben él ő és egészen szépen megél belőle.

Allandóan jön, megy, rohan, szaladgál, kijár, bejár, telefonál, megbeszél, elintéz, följelent, kihallgat, megkérdez, könyörög, fenyeget, rengeteg dolga akad mindig, a semmittevést valóban úgy gruppirozza, hogy lázas hírlapírásnak lássék!

Néha ül. Pardon, néha leül melléd a kávéházban és megkérdezi tőled gyöngéden és tapintatosan, egy csöppet sem leereszkedően, hanem egészen részvevően: hogy megy életed sora? Azután az ő élete sorára kerül a sor és azután, nos azután egy kis kölcsönre. Nehéz az élet, az ember hiába dolgozik, munkából nem lehet kijönni. Kölcsönből igen.

A jó megjelenésű fiatalember (akinek életkora különben harminc és ötven között ingadozik) néha már majdnem azon a ponton áll, hogy megindul a lapja, de ilyenkor még mindig közbejön valami véletlen és marad, mi volt, a pusztaság.

A kedves fiatalembert a nők szeretik és ő is szereti a nőket — palira venni. Hiába, honunk szebblelkű asszonyaiban még van érzék és áldozatkészség.

És Analfa Béla, a telkes és buzgó álhírlapíró idővel egészen dús és zajos múlttra tekinthet vissza, úgy, hogy egy szép napon egy igazán igazi újsághoz is meghívják, hogy írjon! Analfa Béla sokáig kéreti magát, jó darabig ellenáll a veszedelmes csábnak, nem enged, nem alkuszik, míg végre egyszer mégis csak leül az ellenséges íróasztalhoz, ül, ül és — életében először és életében utoljára — ír. Igen, ő ír. Ír.

És akkor végleg kiderül, amit eddig csak a bölcs lángesze sejtett óhajtvá, hogy Analfa Béla nem tud írni, nem tud írni és harmadszor is nem tud írni. Hiszen ha tudna, nem lett volna egy egész életen keresztül álhírlapíró! Akkor elment volna munkatársnak.

Délmagyarország, 1925. augusztus 2.

77.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Kalászkok és pipacsok

Gárdonyi Gézáról olvasom, hogy halála napján elővette hegedűjét, eljátszotta rajta „A keresztfához megyek” kezdetű megrendítően szép egyházi éneket és azután — elszenderült az Űrban. Így hal meg egy kántortanító, aki magyar lángész is egyben.

Szent Flórián a tüzek, Nepomuki szent János a vizek szentje. Az ő szobraik a leggyakrabban láthatók a magyar falvakban. Az ősi pogány elemek félelme érződik meg ebben a kultuszban.

*

Rádió lesz a Hortobágyon — olvasom egy újságban. Talán azóta már van is. Talán azóta már megjelent Hortobágyon az első destruktív kisbéres is. A Hortobágy modern poétája.

Szegeden égettek utoljára boszorkányokat Magyarországon. (Még pedig jócskán.) Mégis, száz esztendő múlva Szegeden született meg a gyönyörű nóta: Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány.

Rózsa Sándor nagyon nem tetszik A Népnek. Nem csodálom. Rózsa Sándor Kossuth katonája volt, nem Héjjas Iváné. Forradalmár volt a Sándor hácsi és pedig negyvennyolcban.

*

Ady Lajos kitűnő könyvében olvasható, hogy Ady Endre filmet akart írni — Dózsa Györgyről. A mai filmcenzúra nem lehetetlen hogy tüzes trónus helyett inkább Zalaegerszrege helyezné az egykori parasztkirályt.

*

D'Annunzio — olvasom — drámát ír a szerelem misztériumáról. Írjon. Még mindig jobb, mintha háborút csinál. Csak azt nem tudom, hogy ha a hatvanöt éves kopasznak misztérium a szerelem, mi lehet az a tizennyolc éveseknek?

*

Egy raffinált magyar író piszkos körműnek nevezi Shakespearet. Lehet, hogy piszkos körmű is volt, de hogy ezek a körmök oroszlánkörmök voltak, az bizonyos.

*

Alapiék kamarajátéka Shawt, Ibsent, Hebbelt, Schönherret, Molièret, Gárdonyit hozza Szegedre. Úgy látszik, ez a lelkes és derék nyári gárda egy hét alatt valóra akarja váltani városunkban azt, amit a szegedi színházdirektorok évtizedek óta ígérnek — télire. De mire egy direktor eljut odáig . .

*

Parobek mester, a szerény, komoly, igaz művész, a szegedi festő, néhány pompás új képen dolgozik most felsővárosi csendes műtermében. Nem beszél, nem panaszkodik, nem kilincsel és nem fenyegetőzik, hogy itthagya Szegedet. Dolgozik. Alkot. Látszik rajta, hogy még nem kapott semmit se a torony alatt.

*

Békeffi György, a kedves emlékü Békeffi Antal rokona, igen tehetséges és igen fiatal rajzoló, aki a belvárosi népiskola termében állít most ki, leginkább azért tetszik nekem, mert a háború utáni új nemzedék szociális öntudatát, humanista áhítatát és fájdalmas életakarátát fejezi ki finoman, erősen és bátran.

Nemcsak akar, de tud is. És nemcsak tud, de érez is. És együtt érez a dolgozókkal és a szenvedőkkel.

Mennyi tehetség és milyen tehetős város! Kár, hogy nem értik egymást!

A népre lőni könnyebb, mint a népet boldogítani. De ez utóbbi mégis szebb dolog.

A cselédeknek van védszentjük — szent Zita —, de nem tudom, hogy a gazdagoknak van-e? Mert asszisi szent Ferenc gazdagnak született, mégis minden nélkül vonult a remetéségbe, mint Isten szegénykéje.

Egy új fajbiológiából. Az énekesek osztályába tartozik az úgynevezett dalárdista (*homo cantans*). Nem tévesztendő össze sem a kántorral (*homo cantor*), sem az operaénekesessel (*homo operarius operatus Ocskay*), sem az énekes kanonokkal (*canonicus a non canendo*). A dalárdista, különösen az esti órákban nedves helyeken (*osteriae apostolorum et prophetae*) tanyázik és hangszálait ápolja. Ruházata rendszeren fekete, színes jelvényekkel. Lelőhelye augusztus közepén Sopron. Társas lény, polgári kimenővel és báli belépővel, Lásd még Fichtnerologia, Königologia, Csomologia et Geyerologia!

Délmagyarország, 1925. augusztus 9.

78.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Emlék és remény

Most van huszonötödik esztendeje, hogy a nagy Nietzsche meghalt. A nagy Nietzsche — ezt nem én mondom így, hanem Prohászka mondotta — húsz év előtt. Huszonöt év, az idő hogy

eljár és az emberfölötti embertől még távolabb vagyunk, mint valaha. Az embertelen ember: tíz év óta ez a valóság és ideál.

*

A háborús erkölcs a Ne ölj! parancsát felfüggeszti és a Ne orozz! parancsát módosítja. Sokan úgy megszokták ezt az erkölcsöt, hogy folytatják a békében is. Néha még több eredménnyel, mint a háborúban.

Krisztus Urunk számaron vonult be Jeruzsálembe. VI. Sándor már lovon járt Rómában, ahol Pétert megfeszítették.

*

Hauptmann remekét, a Takácsokat még a békében betiltotta Vilmos császár. Nagyon harciasnak találta. Most már Vilmos császár van betiltva Doornba és a takácsok ott ülnek a birodalmi gyűlésben. Tempora mutantur.

Bovaryné, a múlt század legszebb francia regénye és Baudelaire, a múlt század legnagyobb francia költője erkölcstelenség címén kerültek a bíróság elé.

— Költeni annyit tesz, mint ítélőszéket tartani önmagunk fölött — mondotta Ibsen Henrik.

*

— Költeni annyit tesz, mint a Gerbeaudban uzsonnázni és a Ritzben vacsorázni — mondja Zerkovic Béla.

*

Ady Endre dalát kellett énekelniök a soproni országos dalosversenyen a Király-díjért pályázó karoknak. A magyar dalosok, úgy látszik, hamarabb megbocsátanak a magyar lángésznek, mint a Hét sváb illusztris szerzője.

*

Bangha Béla néha mégis csak ellátogat Magyarországra. Mint a régi proconsulok a tartományba, amelyet igazgattak valaha.

*

Kolonics érsek előbb koldussá akarta tenni Magyarországot, azután németté. A háborúban a Mitteleurópaiak előbb németté szerették volna tenni. De csak koldussá tették.

*

A múlt szezonban egy jó vers átlagos honoráriumma százezer korona volt nálunk, egy híres primadonna esti föllépti díja tízmillió. Persze, a vers még belekerülhet az irodalomtörténetbe, a primadonna legföljebb egy mágnás családba.

*

Remélem, hogy a szegedi színtársulat nem Verdi-operákat akar bemutatni Fiumében. Ez olyan lenne, mint baglyot vinni Athénbe.

Az ősmagyar írást küldi nekem Péterfy bátyám, az öreg góbé, hogy használjam egészséggel. Azt mondja a használati utasítás, hogy ezt az írást már vagy még nem fejtették meg. Gondolom, így vagyunk az egész turáni kérdéssel. Már vagy még nem aktuális. Mindenesetre jó lesz megvárni, hogy mi lesz keleten: cár vagy kalaposinas?

A jó öreg Gvadányi most lett kétszáz esztendőös. Ha falusi nótáriusa ma föltámadna, örömmel látná, hogy mennyi földije és atyjafia ül az ország házában. Csak később venné észre, hogy ezek nem nemesek, hanem pa . . . pardon kiscigazdák. Mégis csak mozog a magyar glóbus.

Szem, szívnek ingere az a csodálatos szépségű Ady-album, amelyet most bocsátott ki a Török-nyomda Mezőtúron. Egy fiatal magyar grafikus, Túri-Polgár István hét remek illusztrációját tartalmazza hét Ady-vershez. A Holnap hét költőjének dedikálva és az egészet Lédának, az örök asszonynak. Milyen magyar és milyen tehetség ez az ifjú művész: gyönyörűség és vigasztalás látni! És különös, különös érzés: megérni a költő föltámadását és a magyar Parnasszusra menetelét alig néhány évvel halála után és tudni örök életét. Ezért a látványért is érdemes volt élni ezen a tájon.

*

Ha egy teve átmenne egy tű fokán: a gazdagok mennyivel nyugodtabban aludnának.

Délmagyarország, 1925. augusztus 23.

79.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Politika és művészet

Először úgy akartam írni, hogy Művészet és politika. De beláttam, hogy ez ma nem lehetséges. Első a politika, azután jön a művészet, ha a méltóságos politika megengedi. A művészet ma kisbéres csupán a mai kisgazdapolitikában.

*

Mégis van valami biztató abban, hogy a lemondott miniszterek írókká lesznek mostanában. (Egy kis lemondás is van benne bizonyára.) Itt van Hegedüs Loránt és itt van Nagy Emil. Eddig úgy volt, hogy aki írt, abból miniszter is lehetett. Most úgy van, hogy aki miniszter volt, az még író is lehet.

*

Nagy Emil például, a legújabb író, gyönyörűnek talál és külön ismertet egy Kipling-verset. Ha így fejlődik ez a volt miniszter, még nem lehetetlen, hogy egy Ady-verset is gyönyörűnek fog találni. Bár Ady nem angol példára költött.

A tűzveszélyes színházról olvastam és álmomban egy szakértői szemlén a bizottság kimondotta, hogy a színház nem tűzveszélyes, ha Farkas Imrét és Zerkovicot játszákn benne, de tűzveszélyes, ha Hauptmann és Heyermannst adják. Zsirkay darabja azonban még így sem tűzveszélyes.

A legkitűnőbb amerikai műkritikus most érkezett meg Oroszországból — Budapestre. Kijelentette, hogy az orosz művészet — szószerint idézem — az igazi népművészet, amelyet a faji kultúra fűt.

Nem akarom idézni a többi dicséreteket, amelyek szerint ma Oroszország vezet a képzőművészetek terén.

Úgy látszik, a művészek nem haltak éhen. A művészek megmaradtak. És én egészen őszinte önzéssel valahogy úgy gondolom, hogy inkább a művészek maradjanak meg, mint a politikusok.

*

Modi tanárt ünnepelték most Budapesten. Modi tanár hol hindu, hol perzsa, hol tűzimádó, hol keresztény zarándok a budai körmeneten, szóval Modi tanár (egész hosszú nevét nem tudom kiírni) igen sokoldalú férfiú. Megállapította Modi tanár — Budapesten, hogy a magyar szó annyit tesz turánul, mint a főpap barátja és hogy a Dunát egy bizonyos Danub nevű hun vezérről nevezték el. (Ilyen messziről jött ember persze mindig többet tud, mint mi.)

Illetékes tényezőink minden jóval ellátták a tudóst, aki hun hindu, hun perzsa, hun pogány, hun keresztény. Még majd megérjük azt az időt, hogy egy igazán igazi magyar tudóst is komolyan és méltón ünnepelnek nálunk, ahol egyetemi katedrájukról elűztek világhírű neveket és tekintélyeket.

A pápák Péterfillérekből élnek. Ez természetesen rendben van. De hogy a költők pénzért írnak, az nem fér a szigorú férfiú fejébe. Még hozzá rongyos pénzért írnak!

Ha én olyan tehetős gazda volnék és olyan tehetségtelen irodalmár, mint némely helyi szerzők, akkor én is szerelemből írnék.

*

A pinguinek, ha meglátnak egy magasan szárnyaló sasmararat, ezt mondják reá: Nem tud megférti a polgári rend keretei között. Pinguin-ész szerint igazuk is van a pinguineknek.

*

— Több is veszett Mohácsnál! — mondja egy kárvallott magyar, aki mindent elvesztett Trianonnal.

*

Conradot Ausztria a maga halottjának tekinti — olvasom. Sajnos, viszont Conrad a maga halottjának tekinthette — Magyarországot!

*

A régi Bécs föltámad Conrad temetésén — olvasom tovább. Isten látja lelkemet, szívesebben látnám már az új Magyarország föltámadását.

Délmagyarország, 1925. augusztus 30.

80.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Ötletek

A színház a legfontosabb kultúrintézmény a világon. Miért? Azért, mert színésznők is játszanak benne.

*

A Hamletet egy londoni színház modern öltözetben adja. Remélem, hogy a Szellem is estélyi ruhában jelenik meg.

*

Némely ember elég jó lenne grófnak, de nem elég jó embernek.

*

A keresztényszocializmus olyan szocializmus, amelyik nem akarja a szocializmust.

A látók többnyire vakok. Homérosz is az volt, Tiréziász is és Milton is. Sajnos, a legtöbb államférfi szintén.

*

Mindig mosolyogva olvasom vidéki színházak előzetes jelentéseiben ezt a szerepkört: szerelmes színész. Bár lehet, hogy inkább irigykedem. Ez igazán szép pálya lehet, szebb, mint a kéményseprőké. Valószínűleg ennek is megvannak azért a maga terhei. Vagy mondjuk így: az édes terhei.

Ugyancsak egy vidéki színházi jelentésben olvasom egy ismert nevű ifjú színésznőről, hogy ő ott a drámai szende és naiva. Nemrég hasábos cikkeket írtak róla azzal kapcsolatban, hogy két férfit bolondított egyszerre. Milyen nagyszerű szende és naiva lehet ez a kis nagy nő! Egy Ophélia, aki nem zárdába, hanem színpadra megy.

Ismerek egy színészt, aki hosszú idő óta pompásan és elegánsan játsza azt, hogy ő szerződésben van. Már csak azért is megérdemelné, hogy szerződtessék!

A török nemzeti kormány elűzte a táncoló derviseket. A mituráni fajvédőink majd befogadják őket.

*

Egy szép leány megy az utcán. Minden mozdulata érezteti veled, hogy ő szép. Milyen büszke és milyen boldog! Ha nem volna ilyen büszke, akkor talán nem is lenne ilyen szép!

A tehetségtelen írók többé-kevésbé pályatévészett bűnözők.

Valaki megcsinálta az arcképemet. Szemem, szám, szakállam, orrom, fülem, hajam mind rajta van. Csak egy csekélységet felejtett ki belőle: engemet.

Egy lócsiszárnak éppen olyan szeme lehet, mint egy költőnek. Csak a tekintete nem lehet olyan.

*

A koldusok a templom küszöbén figyelmeztetik a híveket, hogy szociális kérdés is van a földön.

*

Dávid Ferenc egyik legmélyebb mondása: Ha Krisztus ezer-szer született is Bethlemben és ha te benned nem született, akkor el vagy veszve.

Persze az iskolákban Dávid Ferenc idejéből nem ezt a mon-dást tanítják, hanem a Bertalan-éjszakát és a nagy armadát.

*

Némelyik uralkodó a középkorban nem tudott se írni, se olvasni. De legalább uralkodni tudott. Amit nem minden újkori uralkodóról lehet elmondani!

*

Vannak született magántulajdonosok. Ezek kapkodnak a böl-csőben leginkább a hold után.

Délmagyarország, 1925. szeptember 20.

81.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

A bicsérdyzmus betegség. Magam is jól ismerem, már régeb-ben átestem rajta, még mielőtt Bicsérdy mester kitalálta. Mert betegség jele, ha az ember nagyon foglalkozik a becses egész-ségével. A hipokonderek azért olyan gyógyíthatatlan betegek, mert örökké az egészséggel bajlódnak. Minden falat kenyeret mérlegelnek, minden pohár vizet elemeznek. Nekik sohase elég tápláló a leves és sohase elég ízletes a peccsenye. Toldi Miklós egészen bizonyosan nem válogatott a sok máj között, amely Ilosvai Selymes Péter szerint neki Budán adatott vala. És nem viselt jégeringet és nem sterilizálta a bort a csárdában. Toldi Miklós nem volt bicsérdysta. De azért szörnyű vendégoldal ren-gett araszos vállán és öreg korában is jól tudta emelni tollas buzogányát. A nagy egészségvágy modern dolog, akár a vissza-térés a természethez.

Egészséges akarok lenni — ez a betegség jelszava. De legalább bizonyos önismeretre vall. Sokáig voltunk betegek és nem is tudtunk róla. A bicsérdyzmus olyan, mint a pacifizmus. A pacifizmus azt jelenti, hogy a rablás még mindig törvényes állapot a földön, amely ellen harcolni kell. Akkor lesz itt majd jó világ, ha nem lesz többé pacifizmus. Ha a militarista farkas leszerel a pacifista bárány előtt. Helyesebben, ha báránynak lenni tisztesség lesz; farkasnak lenni gyalázat.

*

A grafológia éppen olyan komoly tudomány, mint a többi tudományok. Vagy, ha úgy tetszik, éppen olyan komolytalan. Grafológusa válogatja. Ostoba ember a legokosabb írásból se tud többet kiolvasni, mint a maga ostobaságát. A grafológusnak éppen úgy pszichológusnak kell lennie, mint a nyelvésznek, az irodalomtörténetírónak és mint minden emberi tudománnyal foglalkozónak.

Egy igen finom elméjű és mély kedélyű hölgy olvasott a minap a kezem tollvonásaiból. Olyan dolgokat is mondott, amelyeket én tudtam magamról, de nem mertem volna elárulni — magam előtt. Mert az ember legnagyobb rejtélye önmagának. Én hiszek a grafológiában, nem úgy, mint a haruspexek a madarak belében, hanem úgy, mint ahogy szent Tamás hitt a teológiában.

Anatole Franceot papucsban mutatja be a titkára. (Bár én azt hiszem, hogy a papucs nem mindig az Anatole Franceé.) Buta, mint egy költő, szokta mondani Clio költője és ha megkérdezték tőle, kit tart költőnek, többek között leginkább Victor Hugot emlegette. Anatole France korlátoltnak látta „A nyomorultak” költőjét. Hát hiszen lehet, sőt talán bizonyos, hogy Hugo nem volt olyan racionalista szellem, olyan borotvaéles értelem és olyan ötletes és tudós férfi, mint France. De én Shakespearet merem tenni Voltaire ellen, hogy viszont France nem tudta volna megírni A nyomorultakat, ha száz eszendeig él és ír is. Lehet, hogy A nyomorultakban sok az ócskás romantika (amely ma a legújabb divat például Amerikában), lehet, hogy a kelleténél több benne a nagy mondás, amely csak nagy mondás, de, Isten látja lelkemet, én még ma is melegeget érek a szivem és a szemem táján, ha a jó püspök és a szegény

tolvaj jelenetét olvasom. Költő legyen a talpán, aki ezt utána-csinálja. Mert ezt csinálni nem lehet, hiába. Az is igaz, hogy Hugo nem tudta volna „A vörös liliomot” megírni. Kinek a pap, kinek a papné. Én mind a kettőt szeretem.

Dr. Jókai Mórnak írja magát a nagy öreg mesemondó a Levente című drámájának utószava alatt, amelyben színpadi költeményét tudományos bizonyítékokkal látja el. Pedig ami ebben a kései művében dr. Jókai Mórtól származik, az naiv tudákos-ság, de ami Jókai Mór sajátja, az gyönyörű ráhibázás. A doktor tévedhet, a költő nem téved. Shakespeare Othellót hibásan velencei mórnak olvasta, pedig a féltékeny vitéz nem volt berber, hanem Moro volt a családi neve. De azért ebből a shakespearei tévedésből shakespearei nagyszerűségek fakadtak, mint ahogy Mózes vesszeje forrást fakasztott a sziklából. A tudás bizonytalan, az ösztön biztos. Igaz, hogy az ösztön is tudás. Olyan tudás, amelyről nincs tudomásunk.

El tudom képzelni don Kihótét, az elmés, nemes búsképű lo-vagot, amint késő öregségében a kandalló mellett olvassa Cer-vantes regényét és megértő mosollyal mondogatja: Fiatalság bolondság! De nem tudom elképzelni Sancho Pansát hasonló helyzetben. Hiába, az örültségből ki lehet gyógyulni, de a buta-ságból nem lehet.

— Ne beszéljünk irodalomról — szól az irodalmi kávéházban az egyik író a másik írónak. És beszélni kezdenek a mai színpadi irodalomról.

*

— Miért nem ír drámát, azzal lehet keresni — ajánlotta me-legen egy aggódó ismerősöm.

— Akkor inkább a csontvázamat adom el — feleltem nyá-jasan —, mert az is a halálom után kerülhet csak színre!

Délmagyarország, 1925. október 18.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Gondolatok a színházban

A színpad oly szűk, mint egy ketrec, ha Kotzebue nyöszörög rajta és oly tág, mint a világ, ha Shakspeare dübörög.

*

A rossz színész, ha szálfatermetű is, eltörpül a színen az igazi művész mellett.

*

A szerzők darabokat írnak, a költő egészset.

*

Nincs szomorúbb, mint egy rossz komikus.

*

A Molnár és gyermekét minden Halottak napján föltámasztják. A legtöbb új darabnak a bemutatója Halottak napja és a társszerzők még azt se mondhatják, hogy feltámadunk!

*

Ibsen nem igen nézte meg műveinek előadását. Gondolta, elég kritikus nézi őket.

*

Néha azért tapsolnak egyik-másik színjátéknak, hogy egy kis eselekmény is legyen.

Hauptmann Hannéleje a mennybe megy — a földön. Mikor megszűnik élni — minden elsötétül. A modern költő így példézza az örök evangéliumot: A mennyek országa tibennetek vagon!

*

A jó színésznőnek külön szépítőszere a művészet.

*

Maeterlinck drámáinak hőse a halál és színhelye a végtelenség.

Regényből is lehet színművet csinálni. Néha a kapanyél is elsül.

*

Katona Bánk bánjának darabos a nyelve. De ebben a nyers kőben arany csillog.

*

Mire egy költő eljut odáig, hogy jó drámát tud írni, akkor már túl van az élete tragédiáján.

A verseket igenis szavalni kell! A szárnyakkal nem járni kell, hanem repülni.

*

A színpadon gyakran a legszebb gondolat is elvész. Hiányzik az akusztikája a nézőtéren.

Egy rossz tragédia írójára valaki azt hozta fel mentségül, hogy azért nagyon sok erő van benne. De akkor miért nem megy díjbirkózónak?

Várady Antalról megállapította egy színházi ember, hogy nagyon szimpatikus. Egy lírai költő hozzátette, hogy egyúttal nagyon szinpadikus.

*

A mennydörgést könnyű utánozni, a lanyha szellőt nehezebb.

A színészek százszor inkább tudnak nagyurat játszani, mint költőt. Úgy látszik, a költő nagyobb úr, mint a nagyurak.

*

Némelyik színész pompásan tudja adni a ripacsot. Látszik, hogy önmagából merít.

*

Strindberg drámáiban a lelkek meztelenül állanak előttünk, mint Ádám és Éva a paradicsomban. De itt Ádám és Éva a pokolban állanak.

Rostand hőseinek lelke mindig álarcot és jelmezt visel. A költőjük is.

*

Szerző: ebben a szóban benne van az egész mai színdarab-írás szelleme. Ők szereznek, a régiek költöttek.

*

A régi naivák a fiatal ártatlanságot ábrázolták, az új naivák a fiatal romlottságot.

*

Nincsenek többé tragikák. Csak idősebb hisztérikák vannak.

*

A színészet izom és idegmunka. Aki még a lelkét is beleadja, az már nem is színész. Az már művész, aki a mulandó órákat az örökkévalósághoz igazítja.

Délmagyarország, 1925. október 25.

83.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Egyről-másról

A királykérdést sokféleképpen meg lehet oldani. Nem is merjük leírni például azt a megoldást, amelyet a legnagyobb magyar költő ajánlott.

A mágánásoknak a királykérdés éppen olyan személyes ügyük, mint nekem a nyugdíjam.

*

A bibliai idézetekkel csínján kell bánni. Néha az idézet is elsül — visszafelé.

Az egyik nemzetgyűlési képviselő szerint októberben lövetni kellett volna a népre. A nép e szigorú atyja elfelejti, hogy akkor már lőttek a lövetésnek!

Jancsi bohóc méltán neheztel meg, hogy őt egy rossz költővel hasonlították össze. Mert Jancsi bohóc érti a maga mesterségét.

A tehetségtelen írónak nagy elégtétel az, hogy vannak még nála is tehetségtelenebbek. Ez a tudat emeli önértetét és fokozza becsvágását.

*

Némely emberek túlságosan sokat foglalkoznak a majom-pörrel. Boldogok, hogy ők már nem másznak a fára, csak a ranglétrára.

*

Miért haragszol rám? — kérdezik a kis senkik a zsenitől. Ha nem kérdezted volna, nem is vettelek volna észre — gondolja magában az ember.

*

Egynémely színésznőről akkor derül ki, hogy milyen jól játszik, amikor már nem szerepel a színpadon.

A tehetséges fiatal színészekből néha tehetős öreg üzletemberek lesznek.

*

Az ország első színpadának nem szabadna elfeledni, kik az ország első költői.

*

A jazz-band tetszik nekem. Mindenesetre korszerűbb, mint a Lehárzene.

*

Minden kormányzat legnagyobb erőssége a gyöngye ellenzék.

*

Gömbös hasonlít Napoleonra, de, akárhogyan van is, Napoleon nem hasonlít Gömbösre. Egyáltalában nem.

*

Ha egy ellenforradalom sokáig tart, forradalom lesz belőle.

*

A kalandor nem a zászló színét nézi, hanem a nyelét.

*

Némely úr bizonyos föltételek mellett szívesen keblére ölelné a munkásságot. De tudja Isten, hogy van ez, a munkásság nem vágyik némely úr keblére egyáltalában.

*

Ibsen közelebb áll testemhez-lelkemhez, mint Shakespeare. De Sophokles is közelebb áll, mint teszem Csiky Gergely.

*

Az ifjúsági előadásokon nem olyan darabokat kell adni, amelyek a felnőtt gyerekeknek nem kelleneek!

*

Az örökkévalóság legmegnyugtatóbb formája a megsemmisülés.

Az én igen mulandó és könnyen forgandó illúzió. De belőle ábrándulunk ki legutoljára.

*

Bizonyos tekintetben bátran el lehet mondani, hogy Isten nem volt, hanem lesz. Az Igazság eszméje csak most kezd terjedni és sokára fog győzni e földön.

*

Az én magyarságom oly mély, mint egy halálos seb és oly erős, mint a halál. A kis magyarkodóké sekély, mint a tócsa és gyöngye, mint a nádszál, amelyik folyton sűg, bűg, zűg a szélben.

*

Egy íróról olvasom, legfőbb dicséret gyanánt, hogy minden évben elejt egy szarvasbikát. Én, sajnos, csak szamarakat találtam eddig.

Néha úgy érzem, ezer éve itt vagyok és néha úgy érzem, egy pillanatban kell kifejeznem az örökkévalót. Én magyar költő vagyok.

Délmagyarország, 1925. november 22.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Találkozások az üstökössel

Ez a csillagászati megjelölés ugyan inkább csak Ady Endre életében volt találó, mert hiszen halála után hét esztendővel már egészen bizonyosan meg lehet állapítani, hogy állandó Nap ő a magyar költészet firmamentomán. Ezek az igénytelen följegyzések csak amolyan darvadozások ebben a mai kietlen éjszakában, mikor olyan jól esik csillagra nézni, aki egyszer ezen a földön mellettem ragyogott és hevített.

*

Egyszer láttam Ady Endrét, amint verset írt. Ném is egyet, de hármat, mert ő nem igen adta alább, ha eljött a sikerülés remek órája, ahogy Arany Jánosunk elnevezte az ihletet. Ez az óra rendszeren záróra után jött el. Akkor éppen Nyugati váradi matinéja előtt virrasztottunk, a híres váradi bodegában. Kaffka Margitot előbb lefektettük és mi, holnaposok: Ady, Emőd Tamás, Dutka Ákos, meg én, a vak Gyula cigány ősi bánatot lehelő népdalai mellett toroztunk tovább. Ady egyszer csak eltolta a poharat, papírt és ceruzát vett elő (mindig ceruzával írt) és megindultak a versek. (Ekkor született egyik legmélyebb és legnagyobb szerelmes verse, a *H i á b a h i d o g a h o l d . . .*) Ha egy kutyanyelv megtelt gömbölyű soraival, szépen fogta és ledobta az asztal alá a földre. A holnapos költészet gyerekifjú Benjáminja, Emőd Tamás gyöngéden lehajolt utánuk, fölvette és „letisztázta” őket. (Egy egész sereg Ady-kéziratot őrizett így meg az utókor számára.) Mikor a hajnal első fénye ránk ragyogott, Ady fáradtan mosolyogva mondta:
— Mi már nem is holnaposok vagyunk, hanem másnaposok!

*

Egyszer voltam Adyval moziban, a váradi Európa-szálló éttermében. Ady Endre egyenesen háttal ült a vászonnak, nagy-szerű fejének komor árnyéka néha a lepedő aljára vetődött, ő csak a gép berregésében gyönyörködött és Babits egy remek fordítását hallgatta, Rimbaud Részeg hajóját, amelyet én olvastam föl neki.

De Ady láthatóan nem nagyon figyelt a versre, inkább azt a szőkesőrényes, kékszemű, robusztus fiatalembert nézte, aki egy sarokban vacsorázott. A fiatalember előtt egész halom könyve hevert, francia lírikusok, azokból is elfogyasztott minden ebéd és vacsora alkalmával egy jó adagot. Ady még nem ismerte őt, de én tudtam, hogy a Nyugat-ban róla írta Laczkó Géza A kollégium don Quixoteja című érdekes emlékezését. Mert ez az ismeretlen ifjú az a Szabó Dezső volt, akit párbajvétség miatt a székesfehérvári gimnáziumtól a váradi főreáliskolához helyeztek át és akinek akkor még csak egy finnugor nyelvészeti értekezése jelent meg nyomtatásban.

*

Mikor arról volt szó, hogy Anatole France-szal íratunk előszót A H o l n a p második kötetéhez, Rákosi Jenő ellenében, valamelyikünk szerényen megjegyezte, hogy Anatole France nem ért magyarul.

— Azon még lehetne segíteni — vágott vissza Ady, de én attól tartok, hogy nem ért ő a versekhez sem!

És Anatole France helyett inkább Kollányi Boldizsárt ajánlotta. Az legalább érti és szereti Adyt.

*

Mikor 1919 január 28-án fölrepült a fekete zászló a szegedi városháza karcsú tornyára, hogy Ady Endre korai halálát hirdesse, sokan csodálkozva állottak meg a korzón járó kelők közül. Egy tanyai magyar odajött hozzám és titokzatosan érdeklődött:

— Ugyan kicsoda mönt el? Talán csak nem a király halt meg? — Mert a tanyai magyarok között még akkor a Rudolf is élt, a királyfi, aki elbujdosott, mert pártolta a népet. Megmondottam az öregnek, hogy egy nagy magyar költő tiszteletére leng a gyász lobogója, egy nagy magyar költő ment el örökre, aki igazán a nép mellé állott, jobb jövőt akart, szabad és boldog világot e földön.

— Szóval, olyan petőfiféle löhetött? — motyogta a tanyai magyar a bajusza alatt és lassan megsüvegelte a fekete lobogót.

Úgy gondolom, hogy ez az egyszerű vélemény és ez az önkénytelen hódolat van olyan kedves az Úr színe előtt, mint az irodalomtörténeti kézikönyvek külön fejezete a javított és bővített kiadásban.

Délmagyarország, 1926. február 14.

SZAKÁLLSZÁRÍTO

Írja: Juhász Gyula

Márciusi zsongás

Tavaszelő havában újfent duruzsolnak szívemben a puskini sorok:

Tavaszi, ó szerelem idénye,
Jöttöd be bánatos nekem . .

Valaha régen azért fáj a tavaszi hullám, a tömérdek fény, a harsogó öröm, mert öregnek éreztem szívemet hozzájuk. Ma pedig azért, mert nem érzem még elég öregnek magamat, holott az évek elszálltak fölöttem. Nincs nagyobb szomorúság, mint az elmaradt gyönyörűségek szomorúsága.

Vecsey Ferenc a zseni isteni derűjével muzsikál a romok felett. Bizony nincsen nagyobb és dicsőbb jótékonyosság, mint a művészet. A világot váltaná meg, ha mindenkinek szólhatna.

Miért is nem szólhat ma még mindenkinek ?

*

A nótafa ritkán nőnek az égbe.

*

A Magyar Tudományos Akadémia Herczeg Ferencnek szánta a Nöbel-díjat. Bizonyos, hogy Herczegnél nöbelebb magyar író nincsen ma.

Méhely Lajos tudós azt állítja, hogy a zsidók jobban hasonlítanak a gorillákhoz, mint a magyarokhoz. Némely tudós tanítása is jobban hasonlít a makogáshoz, mint a tudományhoz.

*

És ami a majmokat illeti! Egy beteg majom szemében több emberi szépséget és szomorúságot láttam, mint némely egészséges számáréban, aki frankot hamisít.

*

Szegény jó Gyóni Géza azzal lelkesítette a magyar bakákat 1914-ben, hogy Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén. Hát a háború kimenetele alaposan megmutatta, hogy csakugyan Ferenc Ferdinánd járhatott a hadak élén. De még ő se osztotta volna föl annyira a monarkiát, mint amennyire ez a mi háborúnk föllozította.

*

Ady nagyságát ma már minden veréb csiripeli. Még azok a verebek is, akik azt hitték, hogy ők különben énekelnek, mint Ady.

Heltai Jenő nagy könnyedsége korántsem súlytalanság, hanem ellenkezőleg: egyensúlyozottság.

Vannak arisztokratikus művészek, akiknél a plasztron fényessége fontosabb, mint a hang melegsége.

Hosszú évek óta egy nagy láthatatlan tüntető menet kiált az égre itten: a halottaké.

Ha egyszer tavasz akar lenni: az összes jégpáncélok hiába erőlködnek és tiltakoznak.

Most követelik egynémelyek a Világ betiltását. Petőfi világszabadságot követelt.

*

Annyi német sipkát soha életemben nem láttam, mint ebben a magyar világban.

Gróf Széchenyi hiába volt a legnagyobb magyar. Azért mégis dr. Szécsényi a legnagyobb ébredő magyar.

Az idei március idusán a szabadságnak és haladásnak az utcán nem lesz kolportázsja.

*

A gondolatok vámmentesek. Sajnos, az ostoba gondolatok is.

*

Ismerd el tenmagadat! — így vigasztalódik a tehetségtelen.

*

Kossuth Lajos, mikor a külföld elé állott, nem kért elnézést a magyar ügy számára. Kossuth Lajos ítéletet kért a magyar ügy ellenségei fölött.

*

A forradalmak nem kérnek útlevelet.

Teleki László öngyilkos lett, mikor nem tudott választani két kötelesség között. Manapság vannak, akik egy kötelességet sem ismernek.

*

Különös, különös dolog, mikor egy alvó fakír — ébredő.

*

Martinovicsékat még mindig nem temették el a bűnös Budapesten. Az eszméiket eltemették. Legalább úgy gondolják bizonyos illetékesek.

*

Ha Petőfi élne? Megsúgom neked, ha Petőfi ma élne — nem tudna ma élni!

Délmagyarország, 1926. március 7.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

A húsvét margójára

Arimathiai József tanácsos ellen, ha most él, régen megindították volna az igazoló eljárását.

Asszonyok nézték meg Jézus sírját és asszonyok készítettek neki fűszerszerszámokat és keneteket. Az új igék és eszmék első hívei és rajongói mindig asszonyok. Adyt is asszony értette meg először igazán.

Az apostolok közül először Péter szerzett tudomást Krisztus föltámadásáról. Magában csodálkozott e dolgon — mondja Lukács evangélioma. Hiszen még fülébe csengettek saját szavai, amelyek háromszor tagadták meg a Názáretit.

A két tanítvány húsvét reggelén Jézussal egy úton ment Emmaus felé. De nem ismerték meg a Mestert. Hogyan ismernék meg őt azok a tanítványok, akiknek útja mindenfelé vezet, csak Emmausba nem.

A tanítványok a kenyér megszegésének módjáról ismerték meg végre Jézust. Mennyi szépség és finomság lehetett ebben a mozdulatban. A magvetőé, aki a szeretet termését adja a világnak.

— Békeesség néktek! — ez volt a Föltámadott első köszöntése a tizenegy apostol számára. És ezek megrémültek és féltek tőle. Mit csinálnának ma utódaik, ha szemtől-szembe találkoznának Vele?

Lukács evangélista írása szerint Krisztus föltámadása után megáldá tanítványait és azonnal fölvitették a mennybe. A Golgota után mit is keresne még az Isten fia ezen a földön?

Először Mária Magdalénának jelenék meg húsvét hajnalán az Úr, Márk evangélioma szerint. Mária Magdalénának, akiből hét ördögöt űzött vala ki.

*

Földindulás volt, amikor Krisztus föltámadott. A föld hamarabb megindult, mint az emberek.

*

A vitézek sok pénzt kaptak a vénektől és a főpapoktól, hogy tagadják le a föltámadást. A klerikalizmus már akkor szót értett a militárizmussal.

*

Arimathiai József csak titokban vala tanítványa Jézusnak, Nikodémus pedig éjszaka ment vala hozzá. Ma már egy világ tudja e titkot és Nikodémus éjszakája az örök világosságot jelenti. Ők ketten voltak a krisztusi tanítás kathederszocialistái.

*

Húsvét éjjelén vajjon miről álmodnak a temetőekben?

*

A népek temetőjében nem minden sírból van föltámadás.

*

Rákóczi és Széchenyi, mindketten hazájuktól távol, húsvét előtt haltak meg. Pedig mindketten keresztény hittel hirdették nemzetüknek, hogy lesz még egyszer ünnep a világon.

*

Krisztust sziklasírba helyezték. Erre a sziklára épült az örök élet.

*

A húsvéti tojást pirosra szokták festeni. A vér és az öröm színe egy.

*

Akik az igazság sírjára köveket hengerítenek, azok nem hisznek Magyarországnak föltámadásában. Mert Magyarország igazsága csak az igazság Magyarországa lehet!

Délmagyarország, 1926. április 4.

87.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Bécsi mozaik

Lanner szobra előtt elgondolom: ő volt a bécsi Dankó Pista. A cigányok az ő szobránál se hegedülnek. Mert Bécsben nincsenek cigányok, csak muzsikusok.

*

Egy király, egy cigány, ahogy régen mondták. Itt: egy zenész, egy császár. De a zenészek még ma is élnek és holnap is élni fognak.

Második József császár római imperátorra emlékeztető lovas szobra előtt lombokkal és zenével vonul el egy köztársasági védőcsapat. Felé se néznek a halott uralkodónak. Így vonultak egykor a győztes gótok Titus diadalíve alatt.

*

Halott uralkodó: milyen paradokszon! De Bécsben sokszor érezni lehet, hogy valóság. A neve: múlt!

*

A múlt itt olyan kísértet, amely márványból és bronzból van és lágyan muzsikál.

*

Goethe és Schiller szobrai. Egymással szembenéznek. Goethe nyugodtan néz, Schiller lázasan áll. Mintha a weimári miniszter audiencián fogadná a jénai professzort.

*

Schiller vállaira gyakran szállanak az ég madarai. Goethevel szemben nem mernek ilyen tiszteletlenek lenni.

Mátyás királynak persze nincsen szobra Bécsben. Igaz, hogy Pesten sincsen. De Hentzinek szobrot emeltek Budán.

*

Ferenc császár Ringjét most november tizenkettedikéről nevezték el. A forradalomról, amely elűzte a császárokat.

*

A Szent István dóm egyik oldalán Kapisztrán alakja látható, amint egy halott törökre teszi lábát. Turcarum fulmen, törökök villáma: mondja a régi felírás. Milyen emléke lesz majd az új Kapisztránnak?

*

Horogkeresztes tüntetés után kommunista tüntetés. A zászló más, a lelkesedés egyforma. A sötétben össze lehetne őket tévesztetni.

*

Itt a tüntetés is zeneszóval történik. Itt a végzet tizenkettedik órája is zenél.

*

A kastélyban, ahol az utolsó ausztriai császár lakott, Ady-dalok zendülnek föl a fekete zongorán. Négy-öt magyar összehajol. Apánk, császárunk, istenünk beszél hozzánk Beethoven nyelvén.

Mária Terézia szobrán egy egész hosszú korszak történelme vonul el. Marsallok, generálisok, kancellárok, diplomaták. Közöttük egyetlen magyar. Pedig de sokan voltak, akik vitam et sanguinem pazarolták, hogy ez a szobor minél magasabb lehessen!

Japánok a képtárban. Meg sem állanak Velazquez remekei előtt. Csak egy törpéje tetszik nekik. De azt se találják elég alacsonynak.

*

A hegyek csak távolról kékek. Bernardino Luini Saloméját most láttam először eredetiben. Sokkal kisebb, mint gondoltam és sokkal bágyadtabb. És a ruhája zöld, pedig én bíbornak képzeltem.

Ady több barátjával és bizalmasával beszélgettem Révész Béla Ady-könyveiről. A legnagyobb és legmélyebb titok, a lángész titka még mindig az marad, hogy ez a magyar költő, aki egy vidéki riporter és ripacs pózában járt-kelt a világban, aki alig olvasott könyveket és Nietzsche újságokból ismerte, akit Párisban a hoteljén és a vendéglőjén kívül alig érdekelt más, mégis és éppen ezért a legcsodálatosabb verses látomások és jóvendölések költője lett, aki Dante és Goethe mellett áll, mint a legkülönbek rokona. Ezt a csodát kellene megfejteni, de hiszen akkor nem volna az a csoda, aki! Én Bécsben Adyt bámultam a legjobban.

Délmagyarország, 1926. június 6.

88.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Theatralia

Most, hogy Szeged legrégebb és legrégegyesebb fertályát, az öreg Palánkot halálra ítélték, eszembe jutott egy jó színpadi ötlet. Ha én helyi szerző volnék, meg is valósítanám. Meg kellene és meg lehetne írni az igazi szegedi daljátékot, mint ahogy van bécsi, budai, sőt tabáni daljáték is. És ha már Schubertet, Haydnt, Offenbachot és Lavottát a világot jelentő deszkákra hurcolták, mint hősöket, miért ne lehetne színrehozni Dankó Pistát, a mi nótafánkat, az örök cigányt az ő halhatatlan dalai-val?

Remélem, hogy ez alkalommal az összes szegedi fáraóivadékok szívesen járulnának az előadás sikeréhez.

*

Helyi szerzők, rajta tehát! Íme egy ingyen ötlet, amelyen keresni lehet. Ha a szerzőknek nem is, de a cigányoknak igen. Dankó Pistának pedig már nem tartozik fizetni a jogdíjat az igazgató.

*

Egy inkább neves, mint jeles pesti színész igen helyeselte Reinhardték be- és kitiltását. A pesti színész is erkölcstelennek találta a párisi darabot. Ez a pesti színész egy életet töltött el egy pesti víg színházban párisi malacságok és disznóságok megjátszásával. Hiába, mire a kokott és a rué megvénül, igen erkölcsössé válik.

*

A kardalosok egyforma hévvel játszanak hősöket és katonaszökevényeket. Nem csoda, ha az életben is igen gyakran felsőbb utasításra békétlenkednek és megbékélnek.

*

Aki nem tud írni, az még mindig lehet színműíró!

*

A színházhoz mindenki ért. Én inkább a cirkuszt kedvelem. Különösen a közgyűlésen.

Egy bécsi Reinhardt előadást néztem, amelyen egyszerre csak vak sötétség lett a színpadon és a nézőtéren egyaránt.

— Nem vagyunk az erdőben — méltatlankodott egy honfitársam, de én megnyugtattam. A darab csakugyan egy őserdőben játszott.

Némely mai operetteknel eszünkbe jut, hogy tragédia is van a világon. Például, hogy végig kell nézni egy ilyen operettet.

*

Megvallom, én jóideje nem igen kerülök ilyen tragikus helyzetbe.

*

A művészetben a legnagyobb és egyetlen erkölcstelenség a tehetségtelenség. Különösen az erkölcsös helyi szerzőkre áll ez a szabály.

Délmagyarország, 1926. június 27.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Holmi

Pestolics bácsi a szegedi munkásság Táncsics Mihály. Tiszta-lelkű, melegszívű, fiatalos kedélyű öreg proletár, akit a robot megroskasztott, de nem görnyesztett meg. A szelleme szabad és a hite ép. A magyar munkás ő, aki hűségesen szolgálja elveit és kitart az igazai mellett. Versek is ír, már a harmadik füzeté fekszik előttem. A másodikban Vezércsillagaim címmel megénekli, kik az ő kedves költői, vigasztalói és bátorítói. Petőfit, mint a független Embert szereti, akinek nemes és bús lelke a háborgó tenger, míg mellette Arany a csendes óceán. Szereti Jókainak derűs, mérhetlen világát, Sekszpír lángszellemét, amely minden fölött áll a művészetben, ismeri jól Adyt, a tűz csiholóját, de ismeri Marx Károly és Engels új-világ rendszerét s Laszalet, ki levágja a Molochnak fejét.

Meghatottan és tisztelegve nézek erre a gazdag szegényre, erre a kedves, bölcs, szelíd és tüzes Pestolics bácsira, aki a magyarság és a világ irodalmának legjobbjával és legkülönbjeivel társalog és aki ősz fejével, ifjú szellemével igazabb ígérete egy szebb magyar jövőnek, mint egy egész sörházutcai ébredő tábor.

*

Az újságíró olyan, mint a levegő: mindenütt jelen van és sehelse látszik.

*

Az újságíró a közéleti szereplést rábízza a hangadókra, akiknek tulajdonképpen ő ad hangot és nevet.

*

A legérdekesebb színésznők azok, akiket sohase lehet látni a színpadon.

*

Egy csúnya színész olyan csúnya tud lenni, amilyen akar, egy csúnya költő csak olyan csúnya, amilyen.

*

Az ember egy ideig fiatal, egy darabig ifjú, jósokáig legszebb férfikorban van. Rendes ember a többire már nem kíváncsi.

*

A könyvek között az író úgy érzi magát, mint a katona a fedezékben. Azért az élet gránátja oda is becsaphat.

*

Egy kezdő újságíró emlékkönyvébe: Tanulj fiú, pályatévész-tett ember lesz belőled!

Egy régi közmondás szegedi változata: Schulek tervez, Foerk végez.

*

Mindenki szegedi színigazgató akar lenni. Még a szegedi színigazgató is.

Délmagyarország, 1926. augusztus 8.

90.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Tanügy

Azelőtt mindig siettek a tanévvel. Most késnek vele. Szerencsére ezt a késést lehet a legkönnyebben behozni.

*

Azelőtt azért lett öngyilkos a diák, mert megbuktatták. Ma pedig azért hal meg, mert nem veszik fel az iskolába.

*

Én sokszor ültem az osztályban az utolsó padban. A pad alatt ott lehetett olvasni a legszebb könyveket.

*

A legjobb tanárok azok, akikre legkevésbé emlékezünk.

*

A tankönyvekben elsősorban mindig az érdekelt, amit az iskolában ki kellett hagyni belőlük.

A tanár az a gyerek, aki legtovább jár az iskolába.

Tanítani annyi, mint tanulni. Megtanulni, hogy mit érdemes tanítani és mit kell elfelejteni.

*

Az osztálykönyvbe sok mindent beírnak, csak azt nem, hogy kiből lesz az életben valaki.

*

A jó tanár azzal az érzéssel néz végig az osztályon, mint a szántóvető a vetésen. Tudja, hogy a pipacsot is az Isten teremtetten.

Kérdezni könnyű, feleltetni nehéz.

*

Némelyik tankönyvnek minden esztendőben van egy új, javított és bővített kiadása. Hiába, vannak javíthatatlan tankönyvírók.

*

Az Isten nem ver bottal. Egyik-másik pedagógus megteszi helyette.

A gyermeki lélek az a tabula rasa, amelyre a jövődöt írják fel a tanítók.

Megtalpalt mondás. Akit az istenek szeretnek, azt nem tanítóvá teszik, hanem tanfelügyelővé.

*

Az Ismeretlen Néptanítónak is szobrot kellene állítani. A nemzetek harcában ő nyeri meg a műveltség csatáját.

*

A fák és madarak napja mellett jó volna mindennap a szeretet és igazság napját tartani.

A tekintélyt az iskolában csak tudással és jósággal lehet fen[n]tartani. Amelyik tanár káplár akar lenni, az levizsgálják.

*

Azt mondják, hogy a klasszikus nyelvek gondolkodásra tanítanak. Engem ez az érv mindig gondolkodóba ejtett az illetők gondolkozása felől.

Az iskolában sohase találkoztam Schopenhauerrel. Az életben mindennap találkozom vele.

Délmagyarország, 1926. szeptember 8.

91.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Magyarán mondva . . .

Hiszek a magyar kultúra erejében és diadalában. De nem hiszek azoknak, akik folyton kultúrfölényt emlegetnek és mindenféle numerus clausust csinálnak a magyar őserő, tehetség, igazság és szabadság érvényesülése ellen, akik Petőfi helyett Petrichevichet pártolják, akik Ady helyett Ankát akarják, akik a magyar kultúra ünnepein a Habsburg-ivadékokat engedik előre, akik a kirakatban mutogatják, hogy ők milyen jó keresztények és magyarok. Hiszek a magyar lélek és szellem erejében és diadalában, de ennek zálogát Kossuth Lajosban és Petőfi Sándorban látom és nem Friedrich Istvánban és Zsirkay Jánosban.

*

Úgy kellene, hogy a magyar kultúra mindenkorí minisztere Eötvös József szelleme legyen Magyarországon.

*

Ha már azt a bizonyos kultúrfőlényt sokat és nagyon kell hangoztatni, ez már azt jelenti, hogy hiba van a krétája körül. Mikszáth sohase beszélt róla, de mindig gyakorolta!

Tihanyban már van egy élettani állomás. Mi tagadás, nálunk és nekünk századokon keresztül a haláltant tanították.

Minálunk ma minden második ember méltóságos és minden harmadik úr kegyelmes. De soha annyiszor nem alázták meg az emberi méltóságot és soha olyan kegyetlenül nem bántak a kegyelemmel, mint napjainkban!

Minden banket[t] fogásainak legvégén hátra van a fekete leves. De ezt rendszeren azok fizetik, akik nem hivatalosak a bankettre!

Nincs furcsább és fájdalmasabb látvány, mint amikor az orvosok egymást akarják kioperálni a világból. De legalább is az egyetemi katedrából.

Azt sem értem, miért politizálnak olyan nagyon a tudós doktorok? Talán azt gondolják, hogy ha a háború a politika folytatása más eszközökkel, akkor viszont a sebészet a háború folytatása?

Ma mindenki a munkásságot akarja megnyerni a maga ügyének. Feledik, hogy a munkásságnak is megvan a maga ügye!

A szocializmust nem Marx és Engels csinálták, hanem a társadalmi fejlődés hozta magával. És a szocializmust nem jó tanáccsal fogják majd egyszer elintézni, hanem jó kaláccsal.

Ha ma az igazi kereszténység szelleme uralkodnék ezen a földön, akkor nem kellene és nem lehetne minden héten a felekezeti békét hangoztatni és a felekezeti gyűlöletet gyakorolni.

*

Hubay Jenő úgynevezett kuruc nótáját hallottam a napokban. Ettől a mondvacsinált kuruc nótától minden igaz magyarnak Ocskay brigadérossá kell válnia és hanyatthomlok rohannia Bartók és Kodály táborába.

Délmagyarország, 1926. szeptember 16.

92.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Numerus clausus

Egyetlen mentsége lehet csupán a numerus claususnak: a trianoni erőszak békéje megzavarta a magyar lelket, amely majdnem elvérzett a nagy háborúban. De azért hosszú évek után ma már ez a megzavarodott lélek ismét visszanyerheti nemzeti és emberi méltóságát.

*

Hegedüs Lóránt a numerus claususról röviden azt mondja, hogy az nem keresztény kérdés, hanem számárság. Ebben a kérdésben Jókai Mór unokaöccse bizonyára kompetensebb, mint csekélységem, hiszen ő miniszter volt abban a kormányban, amelyik még a teljes numerus clausus kormánya volt. Ő legjobban tudhatja és érezheti, mennyi bajt, bukást, mennyi szomorúságot és nyomorúságot jelentett a magyar államnak és a magyar nemzetnek ez a — számárság!

*

— A gróf a vízbe fult, mentsük meg őt! — énekeli most Haller István kórista a numerus claususról, az a Haller István, aki nemrég még első tenorista volt.

*

A numerus claususnak eddig nem tudtak jó magyar nevet találni. De nem is lehet.

A krakkói származású magyar fajvédő engem nem tart igaz magyarnak, mert nem gyűlölöm a szegedi származású zsidó magyarokat. És ő nem tart jó kereszténynek engem, aki a gyűlöletet nem szeretem!

— Lutherani comburantur! — ezt vallották és akarták Werbőczy korában [az] ébredő magyarok. Még ezer szerencse, hogy csak mondták inkább, mert máskülönbén nem jött volna a világra soha Kossuth Lajos, akinek holnap lesz a születése napja!

Én a magyar egyetemi ifjúságot sokkal különbnek és érettebbnek tartom, mint felnőtt uszítóit és felelőtlen izgatóit. Ez az ifjúság tévedhet, csalódhatik, de jóhiszemű és jóakarátú, hiszen a boldogabb magyar jövődőt akarja!

A budapesti Egyetemi Kör a háború óta most ad először igazán életjelt magáról. Az ébredő évek alatt aludt. Rossz álmak lehettek. Engem még Kaas Ivor dicsért meg ebben a körben, amikor egy vita során megvédtem a francia forradalom egy tiszta emlékü alakját a rágalomtól. Kaas Ivor konzervatív klerikális volt, de az igazságot nem mondotta destrukciónak.

Fej vagy írás: ez volt régen a játék. Faj vagy felekezet: most ezzel játszanak évek óta a nagy gyerekek és nagy számarak.

Délmagyarország, 1926. szeptember 18.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Buda

Megállok a Margit-körúton egy ódon ház előtt, amelynek kapuja fölött bikafej kőbálvány mered, az ablakai rácsosak, az udvarán vén fa görbe dereka csavarodik az ég felé. Német szó, idegen tekintetek, Öfner úr ma a gazda itt és senki sem akar emlékezni a lakói közül, hogy ez a ház valamikor Laczkovics János kapitányé volt, aki a magyar szabadságért és haladásért vértanúhalált halt amott a vér mezején. A házat nem jelöli semmi emlék, magának Laczkovicsnak csontjai valami ládában hanyódva várják a magyar föltámadást: a demokrácia diadalát, amelyért életét adta társaival együtt. Ugyan meddig kell még várni, talán az ítélet napjáig?

*

A királyi vár a szeptemberi verőfény szinte földöntúli és valószínűtlen pompájában tündököl előttem. Idegen hadvezérek szobrai néznek velem farkasszemet. Századokon át idegen és ellenséges hatalmak tanyáztak itten, a magyar Versailles, a magyar Schönbrunn nem volt a magyarság fészke, kétfejű sas költögette benne idegen szándékait. Itt nem Petőfi és Arany volt a kedves és az otthonos, hanem Hentzi és Windischgrätz. Buda falán a rab, egy-egy magyar harag ereszkedett alá.

*

Nézem a koronázó templomot, amelynek kapuja ma zárva. Mikor vonul be a magyarság dómjába végre koronásan és koszorúsan, győzelmesen és hatalmasan a magyar népakarat?

*

Impozáns szobor mered rám egy díszes sétatéren. Magyar munkások bronzba öntve néznek föl rá áhítattal. A fölírása csak ennyi: Mechwart. Eszembe jut, hogy Kossuthnak még mindig nem áll a szobra Budapesten.

A Filadelfia kávéház egyik ablakában, mint a rab oroszlán gubbaszt Szabó Dezső. Néha megrázza sörényét, néha kimutatja a foga fehérjét és ilyenkor az illedelmes és jámbor budai nyárs-polgárok gyorsabban surrannak el az ablak alatt.

A Logodi-utca holdfényében, a gázlámpák sárgazöld pislogásában, távoli, elhaló zenékkal az ifjúságom legszomorúbb és legszebb napját idézi most. Egy nőre gondolok, akit költők daloltak meg és énekesek szerettek és aki egy napon a Lánchíd karfájáról hívott vissza engem az életbe. Az életbe, amelyet ő nemrégén önkényt itthagzott. Ili hercegnő, fiatal szívünk doktora, a távoli, elhaló zenékkal hangod bársonyát hozza felém az emlékezet.

*

Budától Pestet nem csupán a Duna folyama választja el, de a századok írja is.

Délmagyarország, 1926. szeptember 26.

94.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

A halottak városában

Minden temető hősi halottak temetője. Az élet Ismeretlen Katonái pihennek a sfrok ölén.

Egy temető többet beszél az örök életről, mint száz schön-brunni park.

Néha úgy gondolom, hogy a halottak alszanak és a mi életünk zajából álmodják a legszebb melódiát.

Az árok szélén éppen olyan puha a síri ágy, mint a kapucinusok kriptájában.

A jeltelen sírokban jelek is alusznak.

95.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Száraz napok

A nyílt szavazásnál minden becsületes választónak az a titkos gondolata: ha titkosan lehetne szavazni!

*

Most tíz éve Bukarest a mienk volt. Most tíz év után a csonka ország az egységes párté. Mi lesz majd tíz év múlva?

*

Zsirkay eddig politikus csizmadia volt, de most már csizmadia se lesz belőle.

*

Zsilinszky Endre ellen a megölt Achim András özvegye agitált. És a megölt demokrácia szelleme mikor fog agitálhatni?

*

A szentesi Bugyi azért bukott meg, mert nem volt elég szekere a választók számára. A szentesi Bugyi szekérharcban esett el. Pedig ma már a tankok korát éljük!

*

Akadnak zsidók, akik Héjjas Ivánra leszavaztak. Még szép, hogy a halottakat nem szavaztatták le!

A kiskunság Pekárral teszi jóvá, amit Petőfivel szemben elkövetett.

A liberálizmusnak határozottan divatja kezd lenni. De az uraságoktól levetett liberálizmus nem jól áll egynémely alkalommal kiöltözött közéleti szereplőn. Nagyon bő neki és mégis szorul benne!

*

A csongrádi bombamerénylet legújabb áldozata egy jelölt volt, aki fél napi tusa után elvérzett.

*

A sok egyhangú választás eszembe juttatja az egykori váradi kortesnótát:

Egye fene, ha nincs más,
Éljen Szokoly Tamás!

*

Nem telik bele pár nap és az ígéretek földje megint siralom völgye lesz.

*

Aki a haladás útján csak ballag, azt elgázolja az idő autója!

Délmagyarország, 1926. december 12.

96.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Élet és művészet

Én nem mondom, hogy megértem az új fiatalokat, de meg akarom érteni őket. Az én ifjúságomban az öregek nem akartak megérteni bennünket. Haragszomrádot játszottak velünk. Talán még ma is játszanak.

Úgy látszik, mióta megértik Adyt, jobban haragszanak rá. És én ezt nagyon megértem.

*

A férfi szerint: harcolok, tehát vagyok!

*

Ady Endre, Ady Endre! — horkan föl egy vén irodalmár —
ez lesz az, akit én a nyolcadikban egyszer már megbuktattam!

A közéleti senki a tekintélyek védelméről szóló erkölcsrendé-
zeti rendeletet olvasva, elégedetten állapítja meg:

— Hát mégis csak megvéd valaki bennünket!

A verebek akadémiai ülésén nagyon megdicsérte az elnök
Szürkhét, a derék, becsületes öreg költőt, aki mindig igaz,
őszinte és egyszerű szürke alapon énekelt a szürkéeknek. Egy
másik vén társ irigyen jegyezte meg magában:

— Engem nem tüntetnek ki, pedig én még nála is szürkébb
vagyok, ha ugyan lehetséges!

*

Bizonyosan észrevették már, hogy Beethoven nevének annyi
betűje van, ahány szimfóniát szerzett. Ez a világ legdicsőbb és
legmaradandóbb kilencgű koronája.

A tehetséges fiatal költő öngyilkos akart lenni és e végből
hosszú búcsúlevelet írt a barátjának. A kísérlet nem sikerült
és a szegény poétáról megállapította valaki, hogy ez a búcsú-
levél volt első prózai írása.

— Ha sokat gyakorolja magát, még egészen jó prózaíró lehet
belőle —, tette hozzá egy többszörös öngyilkos.

A kínai anyacsászárnénak nem kell aggódnia, hogy a tekin-
télyén valami csorba esik nálunk. A magyar Országos Mozgó-
képvizsgáló Bizottság cenzúrája mindig meg fogja védelmezni.

*

Mire a Baumgarten örökségre valahára végre sor kerül, az
érdemesebb magyar írók egy része dutyiban fog ülni, egy része
pedig más hazába költözik.

Euripides drámai töredékeit olvastam tudós Csengery János avatott fordításában. Mennyi igazság, szépség, bátorság és szókimondás! Hiába, az öreg görög destruktív van olyan modern, mint például Szenes Béla. És mennyivel modernebb lesz nála tíz év múlva!

Egy színházi ember kérdezte tőlem:

— Téged nem lehet látni a színházban mostanában! Egészen elszoktál tőle!

Mire én válaszoltam:

— De a színház is elszokott ám az irodalomtól!

Délmagyarország, 1927. március 6.

97.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Színház

Reinhardt Miksa cirkuszt csinál a színházból. Némely unalmas szerzők fogházat csinálnak belőle.

Szenesnek állt a világ, míg élt, hogy meghalt, még az alamizsna se jut neki az irodalomtörténettől.

Hitetlen korok szeretnek a hit dolgaival játszani. Amit nagy idők és lelkek ereje megteremtett egykor, azt ők most rekonstruálják.

A színházi babona szerint, ami irodalom, az unalom. Vannak színházi emberek, akik úgy gondolnak Shakespearere, mint egy nagy ástásra!

Lehet, hogy Oscar Wilde aforizmái elavultak, de a butaságok, amelyek ellen írta őket, még mindig nem évültek el.

*

Nehéz satírárt nem írni. De satírárt írni még nehezebb!

Az igazi gólya a színpadon nem mer kelepelni. Az imitált gólya merne!

*

Reinhardt valódi anyagból építi a Mirakel díszleteit. Csak a költészet nem valódi, ami a darabban van.

*

Egy pantomim, amelyben énekelnek. Bálám számara, amelyik megszólal. Valóban mirakulum!

*

Tehetségvédelmen sokan azt értik, hogy védekezni kell a tehetségek ellen!

Jobb holnap egy Shakespeare, mint ma egy Drégely.

A közönség nem olyan közönséges, mint egyik-másik színházi róka gondolja.

*

A színpadon minden lehet talmi, csak a szellem legyen valódi!

Hazafias darab az, amely a hazai irodalmat gazdagítja.

Az egész estét betöltő darabok sokszor űrt hagynak lelkünkben.

*

A mai színészek nagy része egészen jól tudna játszani, ha meg-tunulna beszélni.

A szellemes mondás ostoba színész ajkán úgy hangzik, mint mikor a páva próbál énekelni.

*

Ha a költő versekben írta művét, akkor valószínűleg nem hiába tette azt. A legtöbb színjátészó úgy bánik el ezekkel a versekkel, mint Lederer Kodelkával.

Amelyik színház dramaturg nélkül akar boldogulni, az olyan, mint a repülőgép pilóta nélkül.

A költő az, aki megállítja a mulandóság napját az égen.

*

Én Szomory Dezsőt tartom a ma legnagyobb színpadi költőjének. Nem csoda, hogy sohasem találkozunk nevével a színpadokon!

*

Shakespeare-t nem igen adják Londonban. Londonban inkább Vajda Ernőt adják.

Délmagyarország, 1927. május 29.

98.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Repülők

Chamberlint még nagy diadallal fogadták Európa földjén. De már nem írnak hozzá ódákat. Ami az ódákat illeti, amelyeket Lindberghez írtak, azok sem repültek olyan magasra, mint a pilóta. Arany János sokkal szárnyalóbb verset írt a rab gólyáról, melynek el van metszve szárnya.

*

Chamberlin nem sokat tévedett, amikor Berlin helyett Eislebenben szállott le. Eislebenben született és halt meg Luther Márton, aki szintén nagyszerű repülő volt. Egy új hit egébe szárnyalt, diadalmasan.

Június ötödikén, azon a napon, amelyen Chamberlin, a második amerikai konkvisztádor elindult Európába, 1783-ban emelkedett Páris fölé az első léghajó, a Montgolfier testvéreké.

Nungesser és Coli nagy sírja fölött a dicsőség új koszorúi nyílnak.

Szállani, szállani, szállani egyre — énekelte Ady Endre és az Ember őreá hallgat, őreá, aki a Halottak élén szárnyal. Az Ember a költőre hallgat és nem a vakondokra, amely egyre túr a sírján, abban a hitben, hogy: kaparj kurta, neked is lesz!

*

A költők különben már évezredek óta repülnek. Az első mítoszok az égbe törtek, mint az első pacsirta éneke. Mikor Bleriot először kelt át gépmadarával a csatornán, én Váradon egy francia pilótával ebédeltem a Kis Pipában. A pilóta roppant földhözragadt gondolatokon kérődzött, én a régi nagy Villon verseit olvastam leveles és főzelék között. Úgy éreztem, hogy néhány ezer kilométerrel magasabban járok, mint ő.

A repülő dalol. Ez egy versem címe volt a háborúban. Egy repülő megjegyezte, hogy ott fenn se kedve, se ideje dalolni. Ezt csak a madarak tudják.

Délmagyarország, 1927. június 9.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Szegedi mozaik

Ruskin könyvet írt Velence köveiről. Szeged köveiről is lehetne írni, azokról, amelyeket lebontottak.

*

Egy nagy író született Szegeden, Dugonics András. Annak a szülőházát is egyenlővé tették a földdel.

*

A legrútabb szegedi utca a Bajza utca. Talán azért, mert Bajza volt a legnagyobb magyar szépmész?

*

Vannak, akik a szülővárosukban is száműzetésben élnek.

A szegedi művészek jó része a részvétlenség és közöny elől Tápéra menekül. Ott legalább plein air van.

*

Keresztrejtvény: Ki készítette és ki állította föl a Gizella-téren azt a lehetetlen monstrumot, amely a háború hősi halottainak emlékét akarja ápolni? Még szép, hogy hivatalosan eltávolítják, legalább ezt olvastam a múltkor. Szegény hősi halottak, ezért az emlékért még élni se igen érdemes.

*

Erzsébet királyné karcsú márványalakja merengve néz a Stefánián. Hogy mit néz merengve? erre csak pirulással felelhetünk.

Szeged kövei szépek. Kár, hogy emberei is sokszor kőből vannak, de nem a legnemesebb kőből.

Most két belvárosi temetője van Szegednek. Az egyikben Tömörkény és Dankó nyugszik, a másikban a palánki régi utcák élete.

Szolnokon van művésztelep. Kecskeméten is van. Szegeden csak művésznyomor van.

A boszorkánysziget Dankó Pista nótájában él csak, a valóságban kivágták az erdőt, ahol egykor embereket égettek városunkban. Ma már nem égetik az embert Szegeden, ma már az emberrel egészen másképpen végeznek.

*

Van, aki azt hiszi, hogy ő nagyobb hazafi, mert Zentáról jött Szegedre. Még annál is nagyobb, aki Szegedről ment a Doberdóra.

Szegeden néha még a ben[n]szülöttnek is megbocsátják, hogy idevaló!

Délmagyarország, 1927. június 12.

100.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Nagy és kisdolgok

Azt hitte volna az ember, hogy a nemes Nicolo Macchiavelli halálának négyszázadik évfordulóján nagy ünnepi tort rendeznek a mai európai politika győzedelmes urai. Ennyi hálával és elismeréssel igazán tartoznak annak a jeles férfiúnak, aki Il Principe című közismert művében világosan és őszintén megírta azt, amit ők alattomosan és álnokul cselekszenek. Különösen velünk, magyarokkal.

Rothermere viscount a Daily Mailben rokonszenvesen foglalkozik a magyar ügygel. Egy térképet is mellékel, hogy a trianoni béke igazságtalan és tarthatatlan voltát szemléltesse. Igen ám, de még ezen a jóindulatú térképen is mennyi a tájékozatlanság és értesületlenség. Ez a mappa föltünteti Nagykarolyt és Nagyváradot, mint amelyet Romániához csatoltak, de Pozsonyt Pressburgnak írja és a többi nagy magyar várost, így Kassát és Kolozsvárt is egyszerűen mellőzi. A Duna rajta van a térképen, de a Tisza már hiányzik róla. Pedig talán mégis ez volt a legmagyarabb folyó. És ez is lesz!

*

Bismarck szerint a königgréci csatát a porosz néptanítók nyerték meg. A mi magyar Bismarckunk, úgy látszik, inkább az egyetemi tanárookra bízta az ütközetet.

*

Csengery vagy Mészöly? Ez itt a kérdés, melyiket szeretem? Az akadémikusok kérdezik ezt, azon az alapon, hogy Csengery katolikus, Mészöly pedig református. Mert Széchenyi Akadémiáján tradíció, hogy a könyvtáros református legyen! Széchenyi tudvalevőleg rajongó katolikus volt. De hát azért írunk 1927-et, hogy ilyen logikus hitviták legyenek!

*

Szent Pál apostol a korinthusiakhoz írt első levele 13-ik részében annak a vallásnak fundamentumát tette le, amelynek temploma még mindig épül és ezen a földön nem lesz kész soha.

*

A felsőházzal hamarosan kiderült, hogy a politika igazi enfant terriblei ott vannak. Talán még egy legfelsőbb házat is kellene emelni, ahol a legalsóbb néprétegek panaszainak is hangot adnának?

*

Némely színészek olyan Demosthenesek, akiknek a nyelvén a gyöngyök is kavicsokká változnak.

*

Mikor a csirke nyakát elvágta, Őnagysága szó nélkül elájult.
De később annál nagyobb étvággal ette meg a csirkét.

*

Délmagyarország, 1927. június 26.

101.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Új Ezópus

A Farkas és a Bárány

A Farkas és a Bárány a patakhöz mentek, hogy vizet igyanak. Fölül volt a Farkas, alul volt a Bárány. De a Bárány már olvasta Ezópus meséjét és kultúrfőlényesen szólott a Farkasnak:
— Kegyelmes Uram, csak méltóztassál parancsolni a vízből, én majd utánad iszom.

A Farkas se volt rest és visszavágott:

— Kérlek alássan, ahogy tetszik. Magam is diplomata vagyok és nem fogok elcsépelet ürügyekkel előállani, hogy elintézzelek. Egyszerűen hivatkozom a Népszövetség döntésére, amely az erősebb jogát proklamálja a gyöngébb fölött és ham, már be is kaptalak!

Lupus in historia.

A zárolt szám

Jegesmedveországban törvényt hoztak, hogy csak zárolt számban vesznek fel mosómedvéket az egyetemre. A mosómedvék egy darabig méltatlankodtak, majd általános gyásznak adták fejüket, úgy, hogy egy év alatt egészen megöszültek. A következő esztendőben már ők is mind fehérek voltak és mint jegesmedvék iratkozhattak be az egyetemre.

A Fiahordók kabinetje

A Fiahordók kabinetjében minden egyes tag miniszteri tárcát, azaz erszényt bocsátott fiai rendelkezésére. Ezért az ellenzék (mert ott még volt ellenzék) egyik vezére nagy interpelláció-

ban követelte ennek a korrupciónak és panamának megszüntetését. A Fiahordók kabinetjének népjóléti minisztere magasan szárnyaló és mélyen szántó beszédben igyekezett gyöngíteni az ellenzéki vezér támadását. Többek között fölhozta, hogy van a kabinetnek egy igen tiszteletreméltó tagja, aki egyetlen fiának se juttatott miniszteri erszényt, azaz tárcát.

— Az nem lehet! — zúgott egy állandó közbeszóló.

— De igenis lehet — válaszolt határozott hangon a miniszter —, mert hiszen nincsenek is neki fiai!

Népszövetség

Az állatok is megalakították egymás között a Népszövetséget. Az ünnepélyes megnyitón a Tigris nagy beszédet mondott a leszerelésről és az örök békéről. Vérfagyasztó szavakkal ecsetelte az öldöklés borzalmait és meggyőző erővel hirdette a megértés, a szeretet ígét. A Róka a nyílt szavazás mellett foglalt állást, a Hiéna pedig a felekezeti torzsalkodások ellen kelt ki. Végül a Szamár szép csöndesen megkérdezte, hogy milyen garanciákkal tudják biztosítani a népek igazát és jogait?

— Az én ormányom elég garancia — válaszolt hatalmas agyara mögül az Elefánt, miközben a Majom tiszteletteljesen mosolygott le a hátáról. Az ünnepi ülést az egyes fajok és rendek indulói zárták be. A százesztendőös Holló hangja messze kihallatszott a koncertből:

— O bella giovinezza!

Délmagyarország, 1927. szeptember 18.

102.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Kossuth

Ez a hét betű a magyar égbolt göncölszekere, amely mindig mutatja az utat a szabadság győzelme felé.

*

Kossuth Lajos: ebben a névben századok tárogatója zendül, bánatosan és dicsőségesen.

Széchenyi csak legnagyobb, Deák csak bölcs, de ő a mi édes apánk.

Az én boldogult Mári néném azok között a szegedi fehérruhás lányok között volt, akik virágot hintettek a nagy népvezér lábai elé. Ha e jószágos, szentéletű nő szemébe néztem, úgy éreztem, hogy a magyar szabadság napjának visszfénye ragyog felém.

Az első szónok, aki a világszabadságot emlegette, nyilván Petőfi után, magyarul, az Kossuth Lajos volt Szegeden.

Első beszédét e városban egyházi szószéken tartotta. Akkor valóban szentegyház volt fölötte a magyar mennybolt, amely egyetlen megváltó gondolatba összeforrt nép fölé borult.

A nagyapám íróasztalán mindig ott voltak Kossuth Lajos iratai az emigrációból. És ágya fejénél az örök kormányzó képe. Mikor beléptem a szobába, az az érzésem volt, hogy itt nagyon visszavárnak valakit, aki elment és akit nem lehet felejtetni.

Kossuth nem tragikus alak. Mint ahogy a messiások nem tragikusok. Tragikus az a nép, amely nem ismeri meg és nem követi a messiásait.

Jöjjön el a te országod! — a magyar ember mindenkinél mélyebben érezi ezt a fohászt.

Délmagyarország, 1927. november 6.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Rovások

Kóbor Tamás valamikor a legjobb magyar regényírók és elbeszélők egyike volt. Ma is az, egészen bizonyosan, csak most már nem ér rá többé regényeket és novellákat írni. A magyar író sorsa az övé: a munkától nem jut hozzá az alkotáshoz.

Pedig nagy kár. Kóbor Tamás Budapest Zolája volt, aki ennek a kicsinyes nagyvárosnak, ennek a keleti aszfaltnak, ennek a tarka nyomornak mesteri ábrázolásával és éreztetésével írta be nevét irodalmunk történetébe. Nem abba, amelyik volt, hanem abba, amelyik lesz.

Az emberi erkölcs relativitásának és az emberi jóság pozitívításának költője ez az író. A mondanivalója csupa próza és ahogy mondja, tiszta líra. Kóbor Tamás a költő civilben.

Ez a budapesti Zola a mesterénél is puritánabb. Semmi póz és semmi pátosz. A szegénység szagát nem parfümözi és a munka verejtékét nem kendőzi. Igaz ember és igaz művész.

Tőle tanultam, hogy az életben és művészetben nincsenek fölösleges és jelentéktelen dolgok. Hogy minden szent, ami életés és emberi. És hogy ezt minden különösebb feltűnés nélkül kell tudomásul venni és tudomásul adni.

*

Kóbor Tamás bölcsesége a sorok között rejtőzik. Senki sincs irodalmunkban, akinek a hallgatása annyi mondanivalót árulna el, mint az övé.

Van egy novellája a szerepről, amely túléli a szereplőket, a művészetéről, amely megöli a művészeit: a legkülönb írások egyike az egész irodalomban.

*

Az ő krónikái A Hétben annak idején a kor valódi foglaltai voltak. Egy darab élet egy író temperamentumán keresztül. Egy író temperamentumán keresztül, aki sohasem mutatta a temperamentumát.

*

A regényíró és a novellista Kóbor Tamás örök fiatalon él az emlékezetemben. Ifjúkori, fájdalmasan mosolygó és gúnyosan mélázó arcképét látom magam előtt mindig, azt az arcot, amelyet valaha Tömörkény István bámult meg a kávéházban, mikor egyszer a sors összehozta őket. Nekem úgy tetszik, hogy a publicista Kóbor Tamás mindennap egy pár szál nefelejcsot tesz a fiatalon elnémult Kóbor Tamás belletrista sírjára.

Délmagyarország, 1927. december 18.

104.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Reflektor

Alfred Kerr a világ legnagyobb színházi kritikusa. Akkor is az volna, ha sohase menne színházba.

*

Egy kurzuslap alkalmi kritikusa nagyon pesti ízűnek találja Molnár Ferenc Liliomát. Nem gondolja, hogy ezt a megrovást sokan kissé mucsai ízűnek találják?

*

Mert a Liliom több, mint Pest, több, mint Molnár, a Liliom valóban azok közé az örök költemények közé sorozható, amelyek nem egy idénynek, de minden időnek szólnak.

Igen, örök dolgokról kell beszélnie a művésznek, ha azt akarja, hogy tovább éljen, mint a ma. A jelszavak elkopnak, az irányzatok elmúlnak, a divatok kivesznek, a sikerek elzúgnak, de az a csillag, amelyet a csibész Liliom lopott az égből, mindig ragyogni fog a világeköltszet firmamentumán.

Vannak színésznők, akik titokban igaz könnyeket hullatnak azért, mert a színpadon nem adnak nekik alkalmat erre.

Egy hazafias drámát olvastam, amelyben a dicsőséges történelem legnagyobb hősei szavalnak, ágálnak, vezércikkeznek és kiáltványoznak hosszú felvonásokon keresztül. Tömörkény egy puli kutyáról emberibb és megragadóbb dolgokat tudott mondani, mint ez a nemzeti színműíró a félistenekről.

*

Színházat vezetni: eh[h]ez kell valami Goetheből és valami a szatócsból. Goetheben ez utóbbiból is annyi volt, amennyi kellett.

Nyáray Antal olyan ripacs volt, mint amilyen káplár volt Napoleon.

*

Páger Antaltól a diákhelyen hallottam a legtalálóbb kritikát a Liliom alkalmából. Egy komoly fiú mondotta róla: Kellemesen csalódtam benne.

A diákhelyen szigorúbb, de igazságosabb közönség van, mint a páholyokban. Jobban tud ítélni és jobban tud lelkesedni.

Némely néző számára nem előkelő dolog az, hogy tapsoljon a színésznek. Ez fáradtsággal jár és nem fizeti ki magát. Pedig már Arany János írta, hogy a mozgás nem árt.

Délmagyarország, 1928. március 11.

Írja: Juhász Gyula

Építészek

A napokban építészek vitáját hallgattam. A legtöbbször a perspektívát emlegették és megvallom, olyan nagyszerű perspektívát nyitottak meg előttem a jövőendő Szeged számára, hogy néha úgy éreztem, költők közt vagyok.

*

Az egyik építész arról panaszkodott, hogy ma nem igen engednek időt a terv megérlelésére és a nyugodt, körültekintő megvalósításra. Igaz, a régi dómokat századokon keresztül építették. De manapság könnyen megeshetik az is, hogy a templom elkészül és már eltűnt a hit, amely emelte.

Lechner Ödön finom, nemes és kecses barokk városháza néha úgy tűnik föl nékem, mint valami gyönyörű barokk délibáb az alföldi tenger pusztaságon.

Az építészek azok a művészek, akik kövekkel álmodnak. Michel Angelo a Madách falanszterében mondja: Még a borsón is szépet álmodom. Ezek az építészek pedig a Templom-téren is Palazza Ducaleról, Louvreról és Burgról álmodoznak.

*

Az eszmei tervpályázatnak az a résztvevője, aki a velencei Márkus-teret akarja varázsolni a fogadalmi templom elé, talán csak nem arra az eshetőségre gondolt, hogy a Tisza még egyszer megismétli azt, ami ötven éve sikerült neki?

*

Nekem legjobban azok a felhők tetszettek, amelyeket az egyik pályaművön láttam. Kénsárga, lila, bíbor fellegek az alkonyati égen. Aki ezeket a felhőket tervezte, rossz művész nem lehet. És ez a Felhőkakukkvár valahogyan igazabb valóság, mint

azok a büszke és pompás barokk paloták, amelyek alatta épül-
nének a szegedi homokon.

Foerk Ernőt, a szegedi dómépítőt ebben a gyülekezetben
láttam és hallottam először. Magas, szikár embernek gondoltam,
mint valami torony és úgy képzeltem, hogy a hangjában haran-
gok zengenek. Szó sincs róla, tömzsi és kedélyes öreg úr, aki,
mikor beszéd közben a színház helyet templomot mondott,
hirtelen a szájára ütött és gyorsan hozzátette: pardon!

*

Az építészek általában nem szeretnek szónokolni. Az ő mű-
vészetük matematika és geometria és szavak helyett inkább egy
mozdulatot tesznek a karjukkal és azzal egyszerre egy nagy
perspektívát tárnak föl a hallgatók előtt. Különösen, ha ezek
a hallgatók maguk is építészek és mérnökök.

*

A csonka torony nekem is szívügyem. Ez a beszédes emlék
túlélte a tatárokat és Mátyás királyt, Dózsa Györgyöt és a tö-
rököket, a szegedi boszorkányokat és Dugonicsot, a szabadság-
harcot és a világháborút. Bennünket is túl fog élni, Szeged szebb
lesz, mint volt és ő, nagy idők tanúja, bizonyosságot tesz ezer
esztendő mellett.

Délmagyarország, 1928. március 18.

106.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Húzd rá cigány!

Egyetlen okos, szép és becsületes tüntetés a magyar nóta érde-
kében, ha az ember egyszerűen azt mondja: Húzd rá cigány:
Vásárhelyi sétatéren . . . Még azt mondják . . . Eltörött a he-
gedűm . . . Kimegyek a temetőbe és a többit, hiszen ezer év
alatt termett elegendő.

Csak Dankó Pistának magának van körülbelül száz gyönyörűbbnél gyönyörűbb nótája, ezekkel tessék harcba menni a Jonny ellen, de ne az Erger-Bergerrel! Mégis csak furcsa, hogy a szerezcent korommal akarják mosdatni némelyek!

*

Eddig két nagy magyar nótafának áll az emléke: Dankó Pistáié a szegedi Tisza-parton és Nyizsnyai Gusztávé a vásárhelyi sétán. De a legnagyobb magyar nótafának nem kell még az emlék, csak a remény kell, mert ez a nótafa a küzdő és szenvedő, az örök és dicső magyar nép maga!

*

Alfred Kerr egy magyar ekszportdrámáról írva megjegyzi, hogy ott a magyar Duna táján sok rejtett érték lehet. Ezt nem a magyar dráma alapján gondolja, hanem egy nóta révén, amelyet egy pesti cigánytól hallott egyszer: Repülj fecském! Ha én fogadnám a most Budapestre jövő Alfred Kerret, nem a színházba vinném, hanem a kávéházba: magyar nóta mellett vigadni és keseregni.

Kalapom szememre vágom... Befútt a hó... Ki tanyája ez a nyárfás... ebben a dalszentháromságban benne van egy nép egész sorsa, egész lelke és egész tragédiája.

*

Húzd rá cigány, csak azért is!

Délmagyarország, 1928. március 25.

107.

SZAKÁLLSZÁRÍTO

Írja: Juhász Gyula

Szent gyermekség

Gyermekbarát. Ez a szó az én számomra egyenlő ezzel: istenfélő.

Aki a gyermeket szereti, Istent féli. Mert a gyermek teremti a jövőndőt.

A gyermek Jézus bölcsőbb volt a templom összes írástudó véneinél . . .

A kis rongyosokban, a kis mezítlábosokban ott szunnyad elnyomva és várakozva a megváltó és szabadító.

Victor Hugo akkor volt a legnagyobb, mikor a legkisebbekről írt.

Az én imádságom: Lelkem Istene, őrizd meg bennem mindhalálíg a gyermeket, akinek születtem.

A beteg gyermek megtört tekintetében egy jövőndő haldoklik.

*

Várnai Zseni költészetében sok van az anyai szeretet zsenijéből.

Az első sírás az életnek mélyebb titkát jelenti, mint az utolsó sóhajtás.

Most pedig mondjunk egy japános verset is a gyermekről:

*

Nem tudhatod, melyik bölcsőben alszik
A nagy, a bölcs, a szent, kit vár e föld,
Kinek szava majd egy világra hallik
S ki egykor millió vágyat betölt!

Délmagyarország, 1928. április 1.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Ciróka-maróka

Három szegedi magyar történelemíró hetek óta veszkődik azzal a kérdéssel, hogy kiktől és honnan erednek a székelyek? Az egyik szerint a hunok utódai, a másik szerint idegen eredet, a harmadik szerint a honfoglalók törzséből valók. Mind a három tudósunk derék, becsületes magyar és mind a három másképpen tudja az igazat. Melyiknek higgyen az ember, mert hiszen mind a háromnak nem lehet! Nekem az az érzésem, hogy az ilyen tudományos bizonytalanságnál még a Horváth István apostoli bizonyossága is jobb. És nekem az a hitem, hogy a székelyek múltjánál sokkal, de sokkal fontosabb előttünk a székelyek jövője!

*

Jámbor Pállal, aki Hiador néven volt költő Petőfi idejében, kissé mostohán bánt el a magyar irodalomtörténet. Pedig ez a művelt, finom és tehetséges költő 1847-ben írt egy verset Kossuth Lajoshoz, amelyben a nagy népvézérnek és szabadítónak, a magyar Washingtonnak sokkal különb és igazabb portréját találjuk, mint az összes Kossuth szobrokon, az amerikaiak is beleértve.

*

Dürer Melancholia című rézkarcán az a szomorúság és nyugtalanság érzik, amely Shakespeare Hamletjéből árad felénk. Egy új kor lelke ébred ebben a két alkotásban és nem véletlen csupán, hogy Dürer nagy tisztelője volt Luthernek és hogy a dán királyfi Wittenbergában tanult. És hogy költője többször emlegeti a melankóliát.

*

Aki a gyermektől elveszi játékát, az a jövőtől elrabolja a reményt!

*

Tóth Béla írta 1902-ben: Áldani fogom a tollat, mely megírja az új magyar Orbis pictust. Csakhogy lesz-e olyan toll? Kötve

hiszem. Mai pedagógiánk ellene mond az ilyen könyvnek, mely már a kis gyermekben is az értelmet akarja fejleszteni.

Tóth Béla nyugodtan pihenjen sírjában, az új Orbist pictust már megírta valaki, Ámos Comeniushoz méltóan: Móra Ferenc a Betűország olvasókönyveiben.

*

Bartha Miklós egy vallomásában ezt mondja: Húsz éves koromban megvettem Börne munkáit. Ez a német megbabonázott. A szeretőm lett. Bartha Miklós, a legnagyobb magyar antiszemita publicista tehát a zsidó Börnétől tanult.

*

A középkori német passionálékból Szent Sebestyén vértanúságának történetét olvastam múlt éjjel és utána egy modern ekszpresszionista époszt. Mindakettőben ugyanazt a mély hitet és szent elragadtatást találtam.

*

Délmagyarország, 1928. április 8.

109.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Komédia

Mától kezdve minden este Nászéjszaka Lábass Jucival — ígéri a szegedi színház diadalmas műsora. És még merje valaki tagadni, hogy a házi kezelésben nem emelkedett az eszményi nívó?

Az idei szezonban még eddig egyetlen magyar klasszikust se találtunk a szegedi városi színház játérendjén. De a legkisebbik Horváth lány húsz este hódított. És még próbálja tagadni valaki, hogy a házi kezelésben nem emelkedett a műintézet színvonala?

Dankó Pistát is meg fogják ünnepelni egyszer. Csak legalább féléletet késnek vele. De mi az a félesztendő a Dankó Pista örökkévalóságához képest?

*

Lábass Juci úgy beszélt Josephine Bakerről, mintha ellenlábasa lenne. Ámbár hiszen igaz is, az egyik fehér, a másik meg fekete.

Egyszer egy erkölcstelennek híresztelt darab előadására elment egy felelőtlen elem, hogy hangosan tüntessen ellene. Egy óra múlva hangos horkolása ébresztette föl a szomszédait. Elaludt, mint a többiek!

A puritán azt mondja: Kevesebb testet kérek! Én pedig azt mondom: Több szellemet!

A nyárspolgár fölháborodik a görli meztelenségén, de nem háborodik föl a koldus ruhátlanságán.

A mai színház legalább egy félszázaddal elmaradt a kortól. Díszletei úgy hatnak rám, mintha egy festő Szinyei Merse Pál után Pilotyra esküdnék.

*

Vannak színházi emberek, akik azt hiszik, hogy ami irodalom, az egyenlő az unalommal. Én őszintén szólva, a legtöbbször és a legjobban akkor unatkoztam, amikor úgynevezett slágereket néztem meg.

Miért foglalkozik boldog, boldogtalan annyit és olyan szívesen a színházzal? (Én is.) Mert színésznők is vannak benne. Ezért fontosabb és jelentősebb probléma a színház, mint teszem a világ vége.

Délmagyarország, 1928, április 29.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Zsazsa

Ő a nagy magyar komédiásnő. Kétségtelenül a legnagyobb és legigazibb mindazok között, akik valaha a hazai deszkákon ágáltak. Neki egész élete a színház és ő minden színházba életet önt.

Még a szegedibe is. Mint a boszorkányos Puck, a tündéri Robin pajtás varázsára a szentivánéji erdő kivirul és fölragyog tőle és körülötte a színpad. Ő megmutatja, mennyi tehetség és mennyi lehetőség van városunk komédiaházában, melyet elkezelnek.

*

Ha Jászai Marit láttam és hallottam, mindig a magyar história nagyasszonya, Szilágyi Erzsébet emléke döbben elém. Ha Fedák Sárít látom és hallom, Cinka Panna szilaj nótázása villan meg lelkemben.

*

A magyar középosztály minden elkallódott tehetsége és minden elfáradt akarata újra gazdagon és izmosan diadalmaskodik Fedákban. Ő a magyar társadalomtörténet szempontjából is jelentékeny tényező, nemcsak művészi, de emberi dokumentumnak is elsőrendű.

*

Kár, kár, nagy kár, örök kár, hogy mostanában nem igen talál magához méltó szerzőkre. Az antialkoholista Lengyel Menyhért limonádéjába kénytelen sok pezsgőt és vörösbort önteni. A maga jókedvéből.

*

Ady Endréről senki sem emlékezett annyi őszinte szeretettel és áhítatos hódolattal, mint ez a Zsazsának nevezett színpadi zseni. Pedig alig találkoztak és alig beszéltek egymással az életben. Igaz, a szilágysági magyar lángész csodálatos ősztöne korán megérezte és kifejezte a berekszászi[!] magyar lány értékét és

értelmét abban a két versben, amelyet róla írt, fiatalon megbabonázva, rózsaújju váradi hajnalokon.

*

Nem tudom, hogy van Fedák Sári a Dankó Pista nótáival? Nekem úgy tetszik, mintha benne a mi Dankó Pistánk múzsája testesülne meg. A magyar sírvavigadás.

Mikor Fedák a János vitézben első nemzeti diadalait aratta, engem egy tüntetés alkalmával egy éles rendőr kard tett harc-képtelenné. Mikor a diákkórházba kerültem, kedvenc hetilapomban legelsőnek a Fedák Sári alakításáról szóló tudósítást keresem és csak azután érdeklődtem egy másik aktuális cikk iránt, amelynek ez volt a címe: **V é r f o l y t a z e g y e t e m e n .**

*

Mégis, volt egy szerző, egy magyar, egy őszerejű, aki egészen méltó szerepet és földadatot bízott Zsazsára, az idők és terek végtelenségén keresztül rátalálva, ez Petőfi Sándor volt, a János vitéz költője!

Délmagyarország, 1928, június 10.

III.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Újságírók

Kultsár István volt az első magyar újságíró. Rákosi Jenő pedig a legelső.

Körülbelül ötezer vezércikket írtam eddig életemben. Már nem igen volna időm hozzá, hogy mind végigolvassam őket.

*

Hogy Szeged szebb lett, mint volt, abban legalább is annyi része volt Mikszáth, Tömörkény, Békefi és a többiek tollának, mint a Lechner, Fellner és Helmer cirkalmának.

*

Az evangéliumok újságot hoztak egy országból, amely nem
a világból való.

Ha Szegeden kétszáz esztendő előtt szabad sajtó lett volna,
nem égették volna boszorkányokat.

*

Kossuth Lajos vezérlő cikkei a szabadság földjére vitték a
magyarságot.

Most tíz esztendeje egy vidéki újságíró összejëövetelre írtam ezt
a strófát a többek között:

Ó, névtelen s neves száz fűrge hőse
A tollnak, amely szentebb, mint a kard,
Mert utat vág egy igazabb jövőbe
S naggyá avatja a szegény magyart.

Vidéki por, sár sok bús hegedőse,
Ki másokért küzd, álmodik, akar,
Szeretlek testvér és bajtárs a bűban
S az igazért vívott szent háborűban.

És most még egy hangzatkát a ma élő legnagyobb magyar
újságírónak:

Szép ifjuságom, mikor büszke tornán
Ellenfelűnk volt Rákosi Jenő,
Vad verseinket rendre kaszabolván
Kűdött vitezűl és keményen ő.

A harcban mind a két fél győzedelme
A magyarság dűs nyeresége lett:
A csillagok közt trónol Ady Endre
S Rákosi itt áll mindnyájunk felett!

Ma is verekszem néha, ímmel, ámmal,
De méltó ellen oly ritkán akad,
Csahos ebekre mért vinnék hadat?

Inkább az éghez fordulok imámmal,
Hogy a nagy, végső diadal előtt
El ne bocsássa — Rákosi Jenőt!

Ámen.

Délmagyarország, 1928. június 24.

112.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Varieté

A színház mai formájában lassacskán egészen kiéli magát. A párisi bohózat és a bécsi operett csődjét likvidálja és azalatt a mozi, a rádió, a sport és a cirkusz konkurenciája szakad reá.

Ma minden vidéki komikusnak Charlie Chaplinnel kell fölvennie a versenyt. Ennek a szomorú és kacagtató óriásnak árnyéka vetődik minden színház fölé.

A primadonna karcsú bokáit legyőzte a futbalista izmos lába!

*

A cirkuszban minden szereplőnek elsőrendűnek kell lennie és mindig a legjobbat kell nyújtania. A lovaknak és a kutyáknak is.

Egy nagy alföldi város újságjában olvasom, a Színház, Művészet rovatban a színházi műsort: Szombat este: *Csókoljon meg! pikáns francia bohózat*. Vasárnap délután: *Igazi passio*. A budapesti Nemzeti Színház vendégjátéka. Ebben a színházi jelentésben az egész mai vidéki színművészet kritikája benne van.

*

Hajdan a magyar nyelv művelése volt a cél. Ma a magyar nyelv romlása az eredmény. Az új színésznemzedék lassankint elfelejti a nyelv zenéjét. Verset mondani egyáltalában nem tudnak és nem is akarnak. Nekik Shakespeare is próza.

*

Egy pesti hírlapban olvasom, hogy az erdélyi magyar színeszetet a kritika elnézése, sőt hiánya tette tönkre. (Mert tönkretették.) A kímélet jelszavával elnémult a bíráló és most kezd elnémulni a magyar szó is az erdélyi színpadon.

*

A zseni legyőzi az időt. A rádió legyőzi a teret.

*

Egy kedves öreg bohém újságíró nekrológiájában olvasom, hogy huszonötöszer is megnézett egy operettet. Szegény jó lélek, ezt bizonyosan beszámíttják neki a purgatóriumban.

*

Egy bolt, amelyben krumplicukrot és karrarai márványt egyformán árulnak: ez a mai színház. Még hozzá a krumplicukrot rendesen karrarai márvány gyanánt kínálják.

*

Némelyik színésznőről állandóan olvassuk bizonyos kritikákban, hogy szép volt. Ez annyi, mintha Voltaireről megállapítanák, hogy értelmes.

*

A színház templom? De akkor tessék kiverni belőle a kufárokat!

Délmagyarország, 1928. július 15.

113.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Poéták

Csokonai Vitéz Mihályt olvasom és nem tudok betelni azzal az édes, kedves újsággal és elevenséggel, amely e legszerencsétlenebb magyar költő csodálatos verseiből árad. Milyen modern

és milyen fiatal! Egyik alkalmi szösszenetében a saját nagy orrát figurázza ki. Mindenféle mulatságos dolgot összehord jellemzésére e hatalmas ormánynak, amely Ovidius Nasónak is becsületére válnék. A remek önirónia önkénytelenül eszembe hozza a francia költő világhíres verses drámai monológját, amelyet száz évvel Csokonai után Cyrano de Bergerac szájába ad.

Csokonai Vitéz Mihály tragikomikus orra különben a zseni legfinomabb érzékszerve volt, a szagokról, illatokról még Baudelairenek sincsenek eredetibb kifejezései, mint a Lilla és a Dorottya költőjének.

Kevesen tudják, mennyire szerette és tisztelte ez a debreceni poéta a jeles szegedi író társat, Dugonicsot. Hosszú verset írt Dugonics oszlopa címmel, amelyben rendre felsorolja Etelka szerzőjének multhatatlan érdemeit. Pedig akkor még nem jelent meg az a könyv, amely Dugonics halhatatlanságát leginkább biztosítja, a Példabeszédek és jeles mondások.

*

Csokonai nem volt forradalmár. Megénekelte ő mindenféle császárt, királyt, herceget, gróft, bárót és még csak az éhbérét se tudta ezekkel a verszetekkel megkeresni. Rhédey Lajosné például úgy került bele az irodalomtörténetbe, hogy az ő temetésén elmondott verses búcsúztatója alkalmával szerezte Csokonai azt a tüdőgyulladás, amely harmincegy éves korában elszóltotta az élők sorából.

De közben még megírta Tüdőgyulladásomról című versét, amely e betegségnek testi és lelki tünetek szempontjából egyaránt tökéletes képét adja.

Megint közeleg Petőfi rejtelmes eltűnésének évfordulója és a bécsi kamarillának küldött egykorú bizalmas jelentésekből hadd idézzük egy magyar spionnak róla szóló jellemzését: „Egész egyéniségéből ítélve veszélyesebbnek látszik, mint az ellenzéki rezonőrök nagyrésze. Izzó gyűlöletet árul el Ausztriával szem-

ben. És azt a reményt is, hogy túlzó eszméi, amelyek a fönnálló rend teljes fölforgatására irányulnak, rövid idő múlva meg fognak valósulni.?"

*

Zolnai Béla kitűnő szegedi folyóiratának, a Széphalomnak legújabb számában Ady Lajos irtogatni kezdi a mendemondákat és ferdtéseket Ady körül. Valóságos őserdő ez már, amely tíz év alatt nőtt ki a semmiből. De amikor a Holnap váradi megalkulásának történetéből a magyar Pléiade címének ismert keletkezését cáfolja, akkor Ady Lajos a valóság ellen támad. Én ott voltam ennél a nevezetes eseménynél és Dutka Ákos meg Emőd Tamás is élő tanúk még, hogy úgy esett, ahogy a „legenda” mondja. Dénes Sándor lakásán gyűltünk össze, fiatal és bátor mordályégetők, Ady egyenesen Párisból érkezett Nagyváradra, fáradt volt, álmos, csak nagy szeméből tündökölt mindnyájunk lelkébe az a ragyogás, amely ma már egy egész világra világol.

Délmagyarország, 1928. július 29.

114.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Breviárium

Olvasható Platont és Arisztotelest, Szent Ágostont és Tamást, Descartest és Spinozát, Kantot és Schopenhauert, a világ lényegét és az élet értelmét mégis inkább érezteti veled egy harmatcsepp a virágon és egy könnycsepp a szemben.

Ember, én nem haragszom rád, csak az ostobaságodra és a gonoszságodra. Ezek nélkül jó ember lenni: De így ártalmas vagy. Különösen magadnak.

A legtöbben nem tudják elhinni és megérteni, hogy érdek nélkül is lehet harcolni az igazságért.

*

Némely ember tekintetében úgy sunyít az önérdek, mint a varangyos béka a mocsárban.

A rossz stílus rossz ember.

Sajnos, az ellenségeinket nem válogathatjuk meg.

Néha az oroszlánvadász sem kerülheti el a bolhacsípést.

A napokban egy öreg koldussal találkoztam. Jóságos arca, szelíd tekintete, józan komolysága úgy hasonlított egy ismert milliárdosra. Lehet, hogy a végzet összecserélte őket e földön. No majd a másvilágon.

Az én szociálizmusom nem egyenlőséget akar, hanem igazságot.

Százmillióba és nyolcvan ember hetek óta tartó munkájába került a Mersz-e Mary — olvasom. Napjaink úgynevezett művészetéről ennél a mondatnál lesújtóbb kritikát maga Tolsztoj se tudna mondani.

Mikor a munka nem lesz robot és a művészet nem lesz fényűzés, akkor jön el az ország, amelyről a legjobbak jövendöltek.

*

Álmodni addig is szabad róla.
Szenvedni addig is lehet érte.

Délmagyarország, 1928. szeptember 23.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Pasztell

A temetőben mintha megnőne az élet, mint ahogy az alkonyatban megnőnek az árnyak. Ott állok a *Dankó* Pista elhanyagolt sírjánál, nagyon kevesed magammal és fölnézek az égre. *Most van a nap lemenőben*, túlvilági szép rózsaszínűre festi a fellegeket, amelyek ragyogva boronganak a nyárfák óriásai fölött, csodálatos mennyei illumináció!

Milyen elhagyatott a *Klauzál* Gábor rozsdás és süppedt sírja, pedig ez a dicső nagy halott miniszter volt egykor, még pedig negyvennyolcas és egy olyan kabinetben, amelynek Kossuth Lajos, Széchenyi István, Eötvös József is tagjai voltak, hogy csak egynéhány nevet említsek belőlük. *Tömörkényünk* aktuális emlékének aránylag elég szép számú és előkelő látogatója akad, de már *Károlyi* Lajos sírját nem igen tömegelik körül, hiszen ő csupán csodálatos színek, örök harmóniák, végtelen finomságok halhatatlan mestere volt. Ám a halovány krizantémek, a sáppadt őszi rózsák, amelyek ezt a jeltelen hantot borítják, beszédes üzenetek egy lélektől a lelkek számára, egy lélektől, aki az isteni szépséget ma már szemtől-szembe látja, nem csupán tükörből és fátyolon keresztül.

Nem messze ettől az alacsony dombtól, amely a legmagasabb lelkek egyikének földi porait földi, két fehér márványos sír között egy fehér babakocsi tündöklök és virul a novemberi ragyogásban. A kocsi boldog lakója egy aranyos kis gyerek, nevet és tapsikol, láthatólag és hallhatólag örvendez az életnek, amely egyetlen és örök. Mit neki az elmúlás, a halál fullánkja, koporsók diadalma?

Ennél remekebb képet sohasem láttam e földön és az angyali művész, aki ott lenn szunnyad, bizonyosan mosolyog álmában, a halovány virágok tövében, ahol már csak az örök világosság fényeskedik.

Délmagyarország, 1928. november 4.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Késő szüret

Majdnem minden áldott nap kisétálok valamelyik temetőbe. És megbékülve és alázatosan arra gondolok ilyenkor, hogy egyszer majd nem fogok visszasétálni többé.

*

A hetvenéves Sudermann meghalt. A kritikusai szerint már körülbelül harminc éve halott. De azért én azt gondolom, hogy még ő is föltámadhat egyszer. Mert a mese és a giucc örök.

*

A napokban egy temetési vállalat kirakatában ezt a cédulát olvastam: Mindjárt jövök. Pardon, nem olyan sürgős — gondolják magukban a járókelők.

*

A színügyi bizottságban senkinek se jutott eszébe — a színház vezetőségéről nem beszélve — hogy a műsorból kifelejtettek valamit. December elseje Vörösmarty születésnapja. A legnagyobb magyar költők egyike, aki többek között a leggyönyörűbb magyar színpadi költeményt, a Csongor és Tündét is írta, igazán megérdemelné a hálás utókortól és a házi kezeléstől, hogy legalább egy évben egyszer megemlékezzenek róla. Lehet, hogy én nagyon tanár vagyok és egy téves irányzat híve, de azt hiszem, hogy Szeged város színházának a nemzeti irodalom nagyságaival szemben is vannak némi kötelezettségei. És hogy a színügyi bizottságnak — amely különben derék konzervatív urak gyülekezete — nem csupán a sztárok kenyéréből és térde kalácsáról kell tárgyalnia, hanem nagyobbakra is lehet néznie.

*

Furcsa álmom volt az éjjel. (Minden[á]lom furcsa, talán még a valóságnál is furcsább.) A jövő században ébredtem föl, második Móra Ferenc ásatásait szemléltem meg. Éppen egy rejtelmes

papíruszt emeltek ki a szegedi városi amfiteátrum romjai közül. Ezeket a titokzatos hieroglifákat olvastuk ki belőle:

Ferenc József keserűvíz.
A régi nyár operett.

Egy színlap töredéke volt 1928-ból.

Délmagyarország, 1928. november 25.

117.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Írja: Juhász Gyula

Karinthy

Ő ma a legkomolyabb magyar író. (Ezért érzi, hogy nehéz neki szatírárt nem írni.) Komolyan veszi a művészetet, akár az életet. Neki az írás vér és velő. Mert az agyával is érez és a szívével is gondolkozik. Vagy talán mondjuk úgy, ő az első magyar író, aki mélyen és igazán átlátta, hogy itt nincsen dualizmus, hogy igaza van Wildenek, a valódi művész mindig kritikus és — teszi hozzá Karinthy — a valódi művészet mindig egy neme a kritikának. Persze, a szó teremtő értelmében. Mivel ő ma a legkomolyabb magyar író, csak természetes, hogy kinevezték vicces embernek, mint ahogy a mai hazai kritika megállapítja egy Ady-paródiáról, hogy az a legmélyebb Ady-versek egyike és Karinthy legkomolyabb könyvéről hallgat, zavartan hallgat.

*

Karinthy paródiákkal kezdte és ez a végzete lett neki. Ezek a paródiák voltak eddig a modern magyar irodalom legkomolyabb és legalaposabb kritikái. Az ilyen bátor és tehetséges stikli után az írónak vagy kitekerik a nyakát, vagy pedig megállapítják róla, hogy ez a legény a csárdában! Karinthynek karriért hozott az Így írtok ti és egyúttal ezután paródiát láttak abban is, amit tragikus komolysággal írt. (Pedig ő a paródiáit is tragikus komolysággal írta.)

*

Nem vetted észre, nyájas olvasó, jobban mondva, kritikus olvasó, hogy mennyire nem röghözkötött és hogy mennyire nem aszfalthözkötött ez az író, aki pedig igazán magyar és pesti? A repülőgép az ő legkedvesebb és legalkalmasabb járműve, amely ferdén mutatja a tájakat, a végtelenség távolából, madártávlatból, szinte metafizikai magasságból és a jövő Karinthy igazi birodalma, a holnap reggele, amely biztosabb, mint a tegnap, mert a holnap jönni fog, ott szunnyad a mának méhében, övé az élet és a győzelem! Karinthy utópista, mert ő a nietschei értelemben vett homo sapienst emberré tette és hisz abban, hogy az ember egyszer valamikor majd szolidáris lesz az emberrel!

Írói és emberi hajlandósága mindenkor erősen vonzotta a végtelen lelki élmények és állapotok felé. Az őrülség ingerelte fantáziáját és érzését, mint az állatok királya az oroszlánszeldítőt. Pedig a lelke, a szelleme, egész lénye — egészség. Ő a valódi bon sens irodalmunkban. A tiszta ész, amely kritikát gyakorol örökké. Az előbbi hasonlatom sántít. Inkább úgy érdeklí őt az őrület, mint az elmeorvost. Mióta a világ megőrült és a mi kis világunk még külön, nagyon sok dolga van Karinthy-nak. Úgy jár, kél a politika, élet, irodalom, művészet berkeiben, mint Charcot a poliklinikán. Kevés tanársegédje van és nagyon sok gyógyíthatatlan betege. De ő bízik. Ő orvos és humanista. (És humorista.)

Mint lírai költő külön fejezetet fog kapni a magyar irodalom történetében. Ő a mi modern versírásunk Strindbergje. És Lindbergje. Verseiben a lélek motorja berreg és a gondolat alpesi levegője csap felénk. Pilóta-poéta.

Délmagyarország, 1929. január 23.

FORDÍTÁSOK

ÍGY BESZÉLT ZARATHUSZTRA

Nietzsche

— Íme — mondja Zarathusztra — én megmutatom nektek az utolsó embert.

— Mi az a szerelem? A teremtés? A sóvárgás? Mi az a csillag? — Ezt kérdezi az utolsó ember és pislog.

A Föld kicsiny lett és ezen ugrándozik az utolsó ember, aki mindent eltörpít. Az ő fajtája kiirthatatlan, akár a tetű; az utolsó ember él a leghosszabb ideig.

— Mi fölfedeztük az erényt! — mondják az utolsó emberek és pislognak.

Ők elhagyták azt a vidéket, ahol kemény az élet: mert szükségük van melegre! Mert ők szeretik a szomszédot és egymáshoz dörgölődnek; mert szükségük van melegre.

Betegségbe esni és csalatkozni számukra bűn: ők óvatosan járnak. Balga, aki sziklákon botorkál és aki az embereken.

Egy kevés mérég időnkint: ez szép álmokat okoz. És főleg mérég a vég számára: utoljára meghalni kellemesen. Még dolgoznak is ők, mert a munka: szórakozás. De rájönnek, hogy ez a szórakozás nem nagy erőlködés.

Ők nem akarnak többé szegénységet, se gazdagságot, az egyik is, a másik is sok kínt ad.

Ki akar még parancsolni? És ki engedelmeskedni? Az egyik is, a másik is sok kínt ad.

Egy pásztor és egy nyáj! Mindegyik egy dolgot akar. Mindegyik egyenlő, aki másképp[en] gondolkodik, önkényt megy az ellenkezők menhelyére.

— Mi fölfedeztük az erényt — mondják az utolsó emberek és pislognak.

NIETZSCHE ZARATUSZTRÁJÁBÓL

Vén és fiatal nőkről

Mit burkolsz pirulva a pirkadatban, ó Zaratusztra? És mit rejtesz remegve köpenyedbe? Kincs az, mit neked ajánlottak, vagy gyermek, mely neked született? Avagy tolvajok ösvényén osonsz, gonoszok barátja, te?

Valóban kincs ez, testvér — mondá Zaratusztra — kincs ez, amelyet nekem ajándékoztak: egy kicsi igazság ez, amelyet én hozok. De rakoncátlan ő, valamint az ifjonti fiú s ha száját nem tartom, attól tartok, hogy fen[n]szóval hujánt!

Midőn ma egyedül voltam utamon, az órákban, mikor a nap leszáll, egy vén nővel találkoztam és ő így beszélt az én lelkemhez:

— Sokat monda Zaratusztra nekünk, nőknek, de a nőkről nem beszélt még soha!

És én szólottam viszontag! Nőről csupán férfiúval beszéljen az ember!

— Beszélj nekem a nőről, — válaszolt ő — elég vén vagyok már, hogy ezt is elfeledjem!

Én hajlottam a vén asszony szavára és íme, mondtam neki:

— A nőben minden talány és mindennek egy a nyitja: a terhesség!

A nőnek eszköz a férfi: a cél mindig a gyermek. De mi a nő a férfi számára?

Kettőt akar a valódi férfi: veszélyt és játékot. Ezért akarja a nőt: játékok legveszélyesebbjét. A férfi harcra születik: a harc pihenőjére az asszony, minden más bolondság.

Nagyon édes gyümölcsöt, — ezt nem óhajt a férfi. Ezért akarja a nőt: keserű még a legédesebb nő is. A férfinél jobban érti a gyermeket a nő, de a férfi gyermekebb a nőnél.

A nemes férfiben egy gyermek rejtezik és játszani akar. Rajta, ti nők, földjétek föl a gyermeket a férfiakban!

Játék legyen a nő: tisztos és tiszta, hasonlatos a drágakőhöz, ragyogjon erényeitől egy világnak, amely még nincsen itt!

Csillagsugár ragyogjon szerelmetekben. Reményetek susogja: Bárcsak én szülhetném az Emberföldről.

Szerelmeitekben legyen tisztességtek! Kevesen értik a nő tisztességét. Mert ez legyen a tisztességtek, hogy mindig jobban szeressetek, mint ahogy benneteket szeretnek s ne legyetek a m á s o d i k soha.

A férfi fél a szerető nőtől, mert ez idehord minden áldozatot és minden más semmi az ő szemében.

A férfi fél a gyűlölő nőtől, mert a férfi a lelke mélyén gonosz ugyan, a nő azonban hitvány!

Kit gyűlöl fölöttébb a nő?

Így szólt a mágneshez a vas: Téged gyűlöllek legjobban, mert te vonasz engem, de nem vagy elég erős, hogy magadhoz vonjál!

A férfi üdvössége szól: Én akarom! A nő üdvössége szól: Ő akar!

Íme, most betelt a világ! — így gondolja minden asszony, ha egész szerelmére figyelmez.

És figyelmeznie kell a nőnek és mélységet lelnie az ő felszínén. Felszínes a nő szíve, viharosan vonagló színe sekélyes vizeknek.

A férfi szíve mély, az ő árja földalatti odukban áradozik: a nő ábítja erejét, de nem éri el.

És ekkor válaszolt nekem a vén nő: Sok, sok okosat mondtál, ó Zaratusztra, főképpen azokról, akik még fiatalok!

Csudálatos ez, Zaratusztra kevésbé ismeri a nőket és mégis igaza van róluk. Azért volna ez talán, mert a nőnél minden, minden talány?

És íme, most köszönetül adom e kis igazságot. Elég vén vagyok hozzá. Kösd be és fogd be száját, mert különben fen[n]szóval hujánt a kis igazság!

— Add nekem asszony, a te kis igazságodat — mondtam én.

És válaszolt a vén asszony:

— Nőkhöz indulsz? Ne feledd a korbácsot soha!

Így beszélt Zaratusztra.

A kalapács beszél

Miért olyan keményen? Így szól egyszer a gyémánthoz a szén. Nem vagyunk-e mi rokonok?

Miért olyan szelíden? Ó testvéreim, ezt kérdezem én tőletek, mert nem vagytok-e ti a testvéreim?

Miért olyan szelíden, olyan szemérmesen és engedelmesen?

Miért olyan sok a lemondás, a megrontás szívetekben? Miért olyan kevés végzet van pillantásotokban?

És ha nem akartok végzet lenni és könyörtelenség: hogyan akartok egykoron velem — győzni?

És ha a ti reménységtek nem akar villámlani, vágni és lecsapni: hogyan fogtok egykoron velem — teremteni?

Minden teremtő ugyanis kemény. És kell, hogy üdvösség legyen számotokra: kezeteket évszázadokra nyomni, mint viaszra — üdvösség, évszázadok akaratára írni, mint ércre, ércnél keményebbre, ércnél nemesebbre! Aki egészen kemény, ő az egyedül nemes!

Ez új kőtáblát helyezem fölétek, ó én testvéreim:

„Legyetek kemények!”

Független Magyarország, 1909. október 26.

Fordította: Juhász Gyula

120.

AZ ÉN BÁBJÁTÉKOM

Írta Pierre Wolff

Az antik világ egyik írója az athéni Potinus ellen mennydörög, mert ez, elsőrangú bábjátékos lévén, alakjait Bacchus isten színházában is bemutatta és a bábukat ott merte megszólaltatni, ahol nemrégén még Oedipus király nemes fájdalomja és Oresztes magasztos haragja visszhangzott a lelkek legmélyén.

Félek, hogy az én esetem hasonló és én is hasonlóképpen járhatnék. Önök, hallgatóim, tele vannak fen[n]költ lirizmussal e helyen. Nemes és emelkedett dolgokkal jönnek ide önökhöz az előadók. Naponkint Pegazusra szállanak és Castalia forrásába merülnek. És én most idejövök ezekkel a kis bábjátékaimmal és róluk akarok elcsevegni.

De figyeljék csak meg, hogy a Gondviselés rejtelmes parancsa folytán ezek a bábok és az én színészeim között valami szerencsés egyezés volt mindig. M[admoise]lle Pierat például kreálta a Bábjáték főszerepét és Huguenet *A tiok*-ét. Íme, én itt itthon vagyok. Azután meg, ezek az én kis fából való szereplőim, mivel az üzlettel nem törődnek, igaz barátai a költészetnek és kedvesei

a műzásoknak. Gondolják meg önök, hogy ez az én parányi színházam az első bűvös tükör, amelyben a játékos gyermek mintegy a nagy emberiséget látja tükröződni kicsiben és belőle tanulja a szenvedések és szenvedélyek leckéjét. És végre is, önök jól tudják, hogy minden, ami a kicsinyeket és ártatlanokat gyönyörködteti, a költészet igazi forrásává lesz.

Gondoljanak a költőre, akinek titka éppen az, hogy az isteni ártatlanság világába belépő jegye van és tudja, hogy az egyszerű és naiv dolgok az igazán nagyok. Én most az én kis színeszbábuim irodalmi jogcímét keresem. De hiszen emlékezzenek vissza arra, hogy *doktor Faust valódi történetét* is bábjátékban látta Goethe és így született meg ama nagy mű terve. És marionettek játszották Erzsébet idejében Julius Caesart és Shakespeare nagy tragédiájának lelte meg itt első csíráját.

Igen, semmi kétség, a bábjáték alakjai nagyon poétikusak. Sőt, mi több, emberek és bölcsek. Ők mulattatják a gyermekeket és leckét adnak a nagy gyermekeknek, amire — valljuk meg — bőven rászolgáltak.

Anatole *France* kitűnően mondja, hogy az emberi élet egész filozófiáját adja az a jólismert kis chanson:

*Így tesznek, tesznek, tesznek
A kis marionettek
Így tesznek, tesznek, tesznek
Három kis fordulót és mennek!*

Micsodák vagyunk mi valójában, ha nem ártatlan kis játékszerek, akiket a természet zsinóron ráncigál. Mi is eljövünk ide, a világ nagy deszkájára, hogy három kis fordulót tegyünk, nevetve, sírva, szeretve és végre eltűnve szépen. Ugyanazok az élénk és bizonytalan gesztusok, az akaratnak egyazon hiánya, ugyanaz a véletlenre bízása magunknak, ugyanaz a kisszerűség és ugyanaz az elvágódás a végzet színe előtt. Igen, tudom . . . önöknek, igazuk van, van valami, ami megkülönböztet bennünket ezektől a kis báboktól: a szenvedés, a szenvedés!

Ennek a vörösorrú katonának üres a belseje és ez nem jajgat. Hogy valamiben mások legyünk, mint e bábjátékok, vannak könnyeink, a tiszta könnyek, amelyek átváltoztatnak bennünket. Ami engem illet, én ezt a bábjátékot mindig Lafontaine állataival hasonlítottam össze. E bábok színjátéka is egyúttal az

emberiségé. Ezek a mi árnyaink, a mi fantomjaink. És én sokat gondolkodom arra, hogy ezek a személytelen és érdektelen bábuk a legalkalmasabb színészek a magasabbrendű emberi élet ábrázolására. Összefoglaló elementáris vonalaik a grandiózus tények, az emberfölötti szenvedélyek megfelelő kifejezései és nekik, az ő színtelen színpadukon igazán a végtelenség ad távlatot. A színházban, megrázóan nagy szerepekben, minők Prometheus vagy Hamlet, az igazi szereplők sokszor lehetetlenné válnak. Az ő személyiségük megfosztja az alakot az illúziótól. Csak egy marionett adhatja vissza ezt igazában. Csak az ő egyéni karakterének hiánya képesíthet bennünket ilyen tragédiák elviselésére. Azután, olyan könnyen élnek, olyan szerények, olyan kényelmesek ők mind, az én bábjaim. Én, aki összehoztam őket test és vér színészeimmel, én mondhatom, hogy ezek kevésbé plasztikusok, kevésbé lendületesek, kevésbé mozgékonyak, mint ezek a babák itten!

Igen, igen, nagy a különbség köztük igények, gázsi, vendégjáték, irigység és a kritika megbecsülése dolgában egyaránt.

Csak az kell, önök láthatják, hogy kezembe vegyem az én kis marionettemet és már alakít. Én közlöm vele akaratomat, én mozgatom, az én gondolatom az övé. Egy ormótlan fadarab, egy száználmas tuskó . . . és — voilà — ő megy, jön, tiszteleg, fejet hajt, térdet hajt, karját emeli. És mindenféle szenvedély, harag, öröm, bátorság, bágyadtság, maga a szerelem és gyűlölet lelkesítik és átalakítják. Ő az ideális Galathea és csak őt ujra van szükség, hogy Pygmalionra találjon.

Micsoda tökéletes színész!

Szeged és Vidéke, 1911. május 3.

JEGYZETEK

E KIADÁSRÓL

1

Juhász Gyula összes művei szövegkritikai kiadásának sorozatában e kötet a költő szépirodalmi igénnyel írt prózai, drámai és vegyes műfajú alkotásait tartalmazza. E műfaji vegyességet nem valamiféle önkény, hanem az életmű jellege hozta létre, s ez szabta meg mostani kötetünk beosztását is.

Először elbeszéléseit, tárcanovelláit adjuk időrendben, majd két hosszabb elbeszélését, melyet Juhász Gyula maga „kisregényeként” emleget. Utána *Atalanta* című daljátékának librettóját, majd egyéb drámai kísérleteit, egyfölvonásosait, jeleneteit — ugyancsak időrendben, így legelső helyen gyermekkori zsenyéjét, a *Calipso* című „zenedramát”.

Bár csak részben tekinthető szépirodalmi alkotásnak, mivel mégis maga a költő foglalta ilyen jellegű írásait egy rovatcím alá, itt adjuk a Délmagyarország hasábjain 1925-ben kezdett *Szakállszárító* című sorozatában megjelent összes írását, mind a tulajdonképpeni szépirodalmi érdekű aforizmákat, mind pedig az inkább publicisztikus széljegyzeteket, karcolatokat is. Időrendben ezek elé kerülnek a velük rokon korábbi aforizmák, melyek voltaképpen előzményei, műfaji csirái a húszas évek gondolatforgácsainak. Végül két prózai műfordítását e kötet végén találja az olvasó.

2

Nemcsak műfajukat, hanem színvonalukat tekintve is egyenetlen írások ezek, némelyike csak mellékterméke a költői életműnek, ám közreadásukat mégis megokolja, hogy valamiképpen, elsősorban önéletrajzi vonatkozásaik, másodsorban a lírai oeuvre egy-egy sorával, gondolatával összecsendülő elemei révén, nélkülözhetetlenek a teljes Juhász-kép megrajzolásához, életrajznak és világnézeti fejlődésének megírásához.

3

A kiadástörténeti fejezet bibliográfiájából kitűnik, hogy a költő prózai életművének eddigi válogatásai kapcsán (*Holmi*, 1929; *Örökség*, 1958) kik foglalkoztak Juhász prózájával és drámáival. A számszerűen talán elégségesnek látszó felsorolás azonban megtévesztő, hiszen a *Holmi* méltatói jórészt a *Hárfával*, Juhász válogatott verseinek ugyanakkor megjelent kötetével együtt ismertették a prózai és drámai írásokat, s így érthetően ez utóbbiakra csak egy-két mondat jutott. Az *Örökség* bírálói pedig megint csak inkább a publicisztikát állították előtérbe a széppróza rovására. Erdemben szinte csak az *Orbán lelke* került az irodalomtörténeti vizsgálódás elé Rónay György és Szalatnai Rezső jóvoltából.

A szövegeket a kritikai kiadás szabályzata szerint közöljük. Az egybe- és különírást változtatás nélkül hagyjuk; megőriztük a tulajdonnevek és az idegen szavak írásmódját (pl. *Páris*, *Shakspeare*). A kétjegyű hosszú mássalhangzókat (pl. *ssz*) a mai helyesírás szerint adjuk (*ssz*), s ugyanígy a mai helyesírás szerint pótoltuk az ékezetet, az *í, ú, ű* betűkön, ha ezek a korabeli nyomdai betűkészlet korlátai miatt elmaradtak. Igaz ugyan, hogy Juhász a korabeli tipográfiai gyakorlat visszahatásaként sokszor maga is röviden írta e betűket, minthogy azonban anyagunk zöme nem kéziraton, hanem hírlapi közlésen alapul, ezt következetesen úgysem tudnánk bemutatni. Illusztrációink elégségesen érzékeltetik Juhász sajátos helyesírását; e technikai jellegű különbséget a zavartalan olvasás végett célszerűbbnek tartottuk a mai gyakorlat szerint egységesíteni. Ugyanígy mai helyesírás szerint adjuk a következő alakokat is: *különb* (Juhász gyakorlatában *külömb*), *utca* (bizonyos hírlapokban *ucca*, de Juhász saját írása szerint *utca*), *Tisza-parti* (*Tiszaparti*, *tiszaparti*), *kevésbé*, *sápadt*, *vajjon* (a régi helyesírás szerint *kevésbé*, *sápadt*, *vajjon*) s így tovább.

A nyilvánvaló nyomdai hibákat (betűkiesés, betűcseré, ékezethiány, főként idegen nyelvű ékezetek hiánya) számadás nélkül javítottuk, a szövegcsontkulás vagy szövegromlás javítását viszont minden esetben jelezzük. Ha sajtóhibának nézhető sajátos írásmódot őrzünk meg a szövegben, utána szögletes zárójelben fölkiáltójellel hívjuk föl rá a figyelmet. Ugyancsak szögletes zárójelben adjuk a szükségesnek ítélt pótlásokat, betű- vagy szó-kiegészítéseket is.

A jegyzetekben a cím és alcím megisméltése után forrásunk lelőhelye áll, ezt követi a további megjelenések felsorolása, majd az írás keletkezéstörténete. Utána a szövegváltozatok, ezután szövegjavításaink, végül pedig tárgyi és nyelvi magyarázataink. Természetesen valamennyi föltételezen: amennyiben van idevágó adatunk vagy mondanivalónk. Terjedelmesebb jegyzetben ezt a tagolást alcímekkel is jelezzük.

Kötetünk anyagának zöme — a műfaj természeténél fogva — Juhász Gyula teljes nevével jelent meg. Kivétel néhány ifjúkori írás, amely *Jász* (4–6. sz.) és *Jávor György* (8, 11. sz.), publicisztikájából is ismert álnevéen látott napvilágot, továbbá egyik riportja, melyet hasonló műfajú írásaival azonosan (*j. gy.*) betűjelekkel jelzett (19. sz.), végül pedig a *Szakállszártó* sorozatnak egyik darabja, amelyet nyilván véletlenül, az ekkoriban írt másfajta karcolatainak kedvelt álnevével, *Gyalu* aláírással jegyzett (71. sz.).

KIADÁSTÖRTÉNET

Juhász Gyula prózai írásainak első gyűjteményéről csak bibliográfiai utalásokból értesülünk, s így az sem bizonyos, hogy ez a kötet valóban meg is jelent.

Baróti Dezső Juhász Gyula-monográfiájának bibliográfiai összeállításában¹ olvassuk a következő tételt: „Orbán lelke. (Regény és novellák.) Budapest, 1926. Athenaeum.” Bár nem találkoztam a könyvvel, innen átvettem magam is Juhász Gyula műveinek jegyzékébe.² Mikor azonban kézbe akartam venni, meglepetéssel kellett megállapítanom, hogy sehol nem található: a szegedi egyetemi könyvtár könyvtárközi kölcsönzés útján kereste az ország minden nagyobb könyvtárában, de a válaszok sorban azt jelezték: ilyen kiadvány nincs. Már-már belenyugodtam, hogy Baróti bibliográfiájában elírás lehet, amikor egy másik, egykorú forrásban ráakadtam ugyanerre a tételre. A Petőfi-Társaság jubiláris kiadványában³ a költő művei közt utolsóként említi: „Orbán lelke (novellák 1926).”

Azután újabb dokumentumok kerültek elő, melyek a könyvről szóltak. Mikea Lajos, az Est-lapok irodalmi szerkesztője, 1925. szeptember 22-én a következő levelet küldte Juhász Gyulának:⁴

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KÖNYVKIADÓ OSZTÁLY

Budapest, 1925. szept. 22.

Kedves Juhász Úr! Az Athenaeum nevében írok most Önnek az Athenaeum levélpapírosán. Az *Orbán lelke*, mint bizonyára észrevette, már folyik a P. N.-ban.⁵ Ezért kétfélmillió koronát küldetek Önnek egyidejűleg a lapban való közlés fejében. Az Athenaeum szívesen megveszi a regényt könyvkiadásra. Minthogy azonban a regény rövid egy teljes tíz íves kötetre, arra kérjük Önt, hogy a regény után adjon még annyi novellát is, hogy a könyv körülbelül tíz íves legyen. Ha így megfelel Önnek a dolog, akkor legyen szíves és küldjön be egy csomó megjelent novellát vagy az én címemre vagy az Athenaeum címére, s az Athenaeum elküldi majd Önnek aláírás végett a szerződést, melynek értelmében Önnek 3 (három) millió koronát fizet a kötet első kiadásáért. Ezt a 3 milliót szintén megküldik Önnek azonnal, mihamlgy Ön a

¹ Baróti Dezső: Juhász Gyula, Szeged 1933. 68. l.

² Juhász Gyula: Válogatott versek. Budapest 1956. 381. l.

³ A Petőfi-Társaság ötven esztendeje. 1876–1926. Szerk. Sas Ede. Budapest 1926. 214. l.

⁴ A szegedi Somogyi-könyvtárban levő Külényi-gyűjteményben.

⁵ Az *Orbán lelke* folytatásokban a Pesti Napló 1925. szeptember 15. – október 1. számaiban jelent meg.

szerződést aláírta. Szóval a két helyről, amint megbeszéltük, összesen öt-millió koronát kap Ön. Egyébként minden jót kívánok és

maradok régi híve és tisztelője

Dr. Mikes Lajos

Juhász Gyula válasza nem ismeretes, de nyilván elküldhette a kért novel-lákat. Espersit János naplójában⁶ 1925. október 17-i kelettel találjuk a követ-kező bejegyzést: „Hazamenve, Juhász Gyulának egy levele érkezett, amely-ben az Athenaeummal kötött szerződése jött meg s amelyet, figyelmezteté-sem dacára, hogy az reá nézve előnytelen, mégis aláírt. A szerződést máso-latban csatolom.” A szerződésnek Espersit ügyvédi irodájának lilabetűs írógépén készült másolata be van ragasztva a naplóba, s következőképpen szól:

Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat
tekintetes Igazgatóságának,

B u d a p e s t

A mai napon a következőkben állapotunk meg:

- 1.) Az Athenaeum kiadásra elvállalja „*Orbán lelke*” című novellás-köte-temet, melynek kéziratát átadtam.
- 2.) Az első kiadás példányszámát az Athenaeum állapítja meg, úgyszintén az Athenaeum kizárólagos joga a könyv megjelenési idejének megállapítása is.
- 3.) Az első kiadás honoráriumá fejében az Athenaeum jelen szerződés alá-írásakor 3.000.000. — azaz Hárommillió koronát fizet nekem, mely összeggel az első kiadásra vonatkozólag minden anyagi igényem megszűnik.
- 4.) Tartozom a nyomdai korrektúrát és revíziót gyorsan és pontosan vé-gezni.
- 5.) Az első kiadás elfogyta után az Athenaeum-nak minden további kiadásra is feltétlen joga van, a mindenkori tiszteletdíjra vonatkozólag azonban esetről-esetre fogunk megállapodni.
- 6.) Ha az Athenaeum bármelyik kiadás elfogyta után könyvemet többé kiadni nem óhajtja, a kiadói jog reám száll vissza és én a felett szabadon rendelkezem.

Budapest, 1925. október 9.

Tisztelettel:

E dokumentumok tehát mind azt igazolják, hogy az Athenaeum 1925 őszén valóban készült kiadni Juhász Gyula prózai írásaiból, *Orbán lelke* című kisregényéből és korábban a lapokban megjelent novelláiból egy kötetet. De hogy ez végül megjelent-e vagy sem, nem tudjuk. Minthogy eddig egyetlen példányra sem akadunk rá, föl kell tennünk, hogy a kiadás mégsem készült el, valami miatt abbamaradt. Meglehet, hogy a költő később, Espersit rábeszélésének engedve, mégis meggondolta magát, és fölmondta a szerző-dést. A Petőfi-Társaság részére készített bibliográfiájába nyilván ő maga vettette föl az akkor sajtó alatt levő könyvet, s Baróti bizonyára⁷ ebből

⁶ Vö. Péter László: Espersit János. Budapest 1955. 40–42. l.

⁷ Baróti Dezső 1958. dec. 3-i levélbeli közlése szerint már nem emlékszik, milyen forrásból származik adata, de „érzése szerint” a kezében volt a könyv.

vette át adatát, amikor a költő műveit sorolta föl, ahogyan én meg tőle vettem. A könyvnek mindenesetre nyoma veszett, s mindaddig, amíg legalább egy példánya elő nem kerül, nem vehetjük föl a költő műveinek jegyzékébe.⁸

A költő válogatott prózai írásainak másik kiadása, a *Holmi*, a *Hárfa* c. válogatott verseskötettel egyidejűleg jelent meg 1929. márc. 27-én, a budapesti Genius könyvkiadó kiadásában 2000 példányban (JGYÖM 1:343). A szegedi Színházi Újság 1925. dec. 24-i számának az a híre, mely szerint karácsonyra Juhász Gyula egy kötet verset és egy kötet prózát „bocsájt útnak a magyar könyveket szerető közönség felé”, alighanem még az előbb említett prózai kötetre, s nem a Holmira vonatkozik. Valószínű, hogy a *Holmi* lényegében a *Hárfával* párhuzamosan készült, lezárása tehát 1929 januárjában történhetett. A kiadó 1929. júl. 22-i levele szerint a *Hárfa* c. válogatott verseskötet kelendő volt. „A *Holmi* című kötet kevésbé keltette fel a közönség érdeklődését.” A kiadó 1932. márc. 9-i elszámolása szerint a könyv — akár a *Hárfa* — 4 pengős bolti áron került forgalomba. A két kötetből még ekkor is 1351 darab raktáron volt, pedig közben már 1931 tavaszán leszállított áron, 1 pengő 60 fillérért is árúsították. Az elszámolásból nem derül ki, hogy az 1351-ből mennyi volt a *Hárfa* és mennyi a *Holmi*.

A 160 lapos könyvecske a következő írásokat tartalmazza:

Orbán lelke

A tékozló fiú

A pusztában kiáltó

Ady és a Holnap

Dialógus a könyvtárban

Tömörkény

Gárdonyi Géza

Szabó Dezső

Riedl Frigyes

Anatole France

Holmi [= Szakállszárító]

Don Quixote halála

A kötet tehát vegyest tartalmaz szépirodalmi prózai írásokat és tanulmányokat, aforizmákat s végül drámai költeményt is.

Ismertetései (jórészt a *Hárfával* együtt):

Kállay Miklós. *Nemzeti Újság*, 1929. márc. 31. — (b). *Magyar Hírlap*, 1929. ápr. 14. — 8 órai újság, 1929. ápr. 16. — *Homokóra*, 1929. ápr. 20. — *Berczeli Anzelm Károly*. *Széphalom*, 1929. március — április. — *Muraközy Gyula*. *Protestáns Szemle*, 1930. április. — [Dettre János] (d). *Délm* 1929. máj. 5. — *Bodor Aladár*. *Magyarság*, 1929. máj. 12. — [Kozocsa Sándor] (KS). *Magyar Világ*, 1929. máj. 15. — *Juhász Géza*, *Napkelet*, 1929. július. — *Szalatnai Rezső*. *A Nap [Pozsony]*, 1929. aug. 22.

Lényegében a kritikai kiadás anyagából nyújtottunk előleget a Szépirodalmi Könyvkiadó kiadásában 1958-ban *Örökség* címmel megjelent két-kötetes válogatásban a költő prózai írásából. E kiadásnak második kötete tartalmazta a költő szépirodalmi prózáját, hozzávéve még Tömörkény-tanulmányát, de mellőzve drámai műveit. A 3000 példányban 1958 könyv-

⁸ Idézi e könyvet Juhász művei között Várkonyi Nándor (*A modern magyar irodalom*. [Budapest 1928.] 253. l.), Pintér Jenő (*A XX. század magyar irodalma*. Bp. 1941. 899. l.) és végül újabb könyvében ismét Várkonyi Nándor (*Az újabb magyar irodalom. 1880–1940*. Budapest 1942. 212. l.) is.

napjára megjelent gyűjtemény a *Holmiban* szereplő elbeszéléseken kívül még a következőket tette közkinccsé:

Ekloga
A hódító Rihász
Igaz mesék
Romeo és Julia
Az öngyilkosság
Mihály arkangyal
Kötemények prózában
Mese a piros szívről
A legszebb halál
A szobor
Tüzek
Örökség
Muzsikák
A Pálvaxban
Laczkovics
Artúr
Ha nem szeretsz . . .

Ismertetései:

Sós Endre. Magyar Nemzet, 1958. máj. 1. — Papp László. Magyar Ifjúság, 1958. máj. 3. — Réz Pál. Esti Hírlap, 1958. máj. 4. — [Sz. Simon István]. Délm 1958. máj. 4. — Kemény István. Élet és Irodalom, 1958. máj. 16. — Kelemen János. Kortárs, 1958. június. — [Pándi Pál] Sente Károly. Népszabadság, 1958. jún. 15. — Magyar László. Pest megyei Hírlap, 1958. aug. 17. — Szombathy Viktor. A Könyvtáros, 1958. szeptember. — Gyüre Lajos. A Hét [Pozsony], 1959. jan. 11.

Önálló kiadványként, kis füzetben, megjelent a költő két egyfölvonásosa is. A *Szép csöndesen* két ízben: először Sas Ede, a Nagyváradai Napló szerkesztője adta ki 1909-ben 100 példányban, 12 lap terjedelemben (Színházi Élet, 1924. márc. 23—29. 75.). Egyetlen példányát ismerjük, ezt Dutka Ákos adományozta a szegedi múzeumnak. Másodszer megjelent a szegedi Színházi Újság 1924. ápr. 19-i számának mellékleteként füzet alakban, 14 lapon. (Egy példánya birtokomban, egy másik pedig adományomból a szegedi múzeumban.) Az Eörsi Júlia hagyatékából való *Petőfi elmegy* c. ünnepi játékot én adtam ki 1958-ban füzet alakban, 500 példányban, 16 lapon, különnyomatként a Délm 1958. okt. 19-i számából.

Ugyancsak önállóan jelent meg 1963-ban a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, Szalattnai Rezső kezdeményezésére és utószavával, Borsos Miklós rajzaival, 5000 példányban, 142 lap terjedelemben az *Orbán lelke*.

Végül miniatűr könyvecskében gondozásomban adta ki 1971-ben, 300 példányban a Szegedi Nyomda *Szakállszárító* címmel az itt is e fejezetcím alatt olvasható aforizmáknak a tipográfiai keretek és a társadalmi munkás nyomdászok igényei szerint megrostált, ad usum Delphini válogatását, 115 lap terjedelemben.

RÖVIDÍTÉSEK

- BJK lev.** Babits—Juhász—Kosztolányi levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Belia György. Budapest 1959.
- Délm** Délmagyarország
- It** Irodalomtörténet
- ItK** Irodalomtörténeti Közlemények
- j.** E kiadvány sorszámmal jelölt írásának jegyzete.
- JGYE** [Juhász Gyula emlékkönyv.] Juhász Gyula 1883—1937. Szerkesztette Paku Imre. Budapest 1962.
- JGYÖM** Juhász Gyula Összes Művei:
 1—3. Versek. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály és Péter László. Budapest 1963.
 5. Prózai írások. 1898—1917. Sajtó alá rendezte Grezsa Ferenc és Ilia Mihály. Budapest 1968.
 6. Prózai írások. 1918—1922. Sajtó alá rendezte Grezsa Ferenc. Budapest 1969.
 7. Prózai írások. 1923—1926. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály. Budapest 1969.
 8. Prózai írások. 1927—1936. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály. Budapest 1971.
- Kilényi-gyűjt.** A szegedi Somogyi-könyvtár Kilényi Irmáról elnevezett Juhász Gyula-gyűjteménye.
- l.** lap vagy lásd.
- Ö** Juhász Gyula: Örökség. Válogatott prózai írások. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Péter László. Budapest 1958. 1—2. köt.
- sz.** E kiadvány sorszámmal jelölt írása.
- SZÉV** Szeged és Vidéke
- A főszevegre törtszámok utalnak: számlálójuk a lap, nevezőjük a sor számát adja. Azonos lapon a lapszámot nem ismétlem meg. A sorok a könyvhöz mellékel *sorszámmal* val könnyen azonosíthatók.

JELEK

< >	(ék-zárójel) A Juhász Gyula törölte szövegrészek a kéziratokban.
<...>	(ék-zárójelben pontok) Olvashatatlan törlés.
{ }	(összefoglaló jel) A törlésen belüli törlés a kéziratokban.
[]	(szögletes zárójel) A sajtó alá rendező kiegészítése vagy megjegyzése.

ELBESZÉLÉSEK

1. Igazság. Az Előre 1903. nov. 28-i számából. 5. l. *Kötetben először.*

Mint Juhász Gyula legtöbb prózai írása, ez is önéletrajzi értékű.

8/7 *Consummatum est:* Máramarosszigeten 1907. febr. 9-én, Léván 1907. okt. 1-én, amikor öngyilkossági szándékkal elhagyta hónaposzobáit, ezzel a följegyzéssel hagyott szobáiban egy-egy papírlapot: *Consummatum est* (JGYE 91, 109). A kereszten függő Jézus e bibliai szavai (János 19, 30) Károli Gáspár fordítása szerint így hangzanak: Elvégeztetett minden. Amikor 1912. márc. 20. körül Szakolcáról is bejelentés nélkül távozott, nem hagyott hátra semmit (BJK lev. 317). Vö. 140/31.

2. Ekloga. A SZÉV 1904. jan. 16-i számából. 2–3. l. Rovatcímként:

A Szeged és Vidéke tárcája. — Ö 2:7–9.

Önéletrajzi emlék.

10/12 *barátomtól:* nyilván Kosztolányi Dezsőtől.

16 *Bruno Wille* (1860–1928) német szocialista költő, az ún. szabad színpad törekvések egyik vezető egyénisége. Említett kötete: *Offenbarungen des Wachholderbaums* (1903).

29 *Ta tvam aszi:* a hindu filozófia lételméleti elve: „ez te vagy”; az alany és a tárgy azonos, vagyis a világon minden egy lényegből való.

31 *Thalatta:* a tenger (görögül). Xenophon óta a nehezen elért célok miatti öröm kifejezése.

31 *Sunt lacrimae rerum:* a tárgyakkal is vannak könnyeik (Vergilius: *Aeneis*, 1. ének 462. sor). E címmel Juhász verset is írt (JGYÖM 1:449). Babits (ugyanilyen című versének első sorában) így fordítja: „Van a tárgyakkal könnyük”.

A tárca rokon a költő *Nagyvárosok magánya* című versével, amely először 1905. nov. 5-én *Magány* címmel jelent meg (JGYÖM 1:384). E korábbi utalás azt mutatja, hogy már előbb is írt e címmel verset, de ez nem maradt fenn; vagy esetleg az előbb említett vers jóval korábbi a megjelenési idejénél.

3. A hódító Rihász. *Magyar álom.* A SZÉV 1905. júl. 23-i számából. Színes rovat. 8. l. Közölte még a Máramarosmegye 1907. jún. 21-i száma (1–2. l.) i.s — Ö 2:10–11.

A SZÉV 1905. júl. 19-i számának vezércikkében, melyet ismeretlen szerző * jel (csillag) alatt A magyarság a világvversenyben címmel írt, beszámolt a szegedi születésű világhírű sakkbajnokról, Máróczy Gézáról (1870–1951), az ostendei sakkverseny győzteséről. Itt említi, hogy „ugyanekkor az erdélyi bírcsek között Rihász Sándor a repülőgép problémájának megoldása körül

új, jelentős eredményt ért el . . .” Bizonyára ez a híradás ihlette meg a költőt. Föltehető, hogy az akkoriban híres erdélyi repülő-kísérletezőnek, Rihász Sándornak (1885–1937) nevét azért is választotta szimbólumul, mert alkalmas volt saját nevének variánsául (*Rihász ~ Juhász*). A három lobogó (Haladás, Egyéniség, Szabadság) Juhász ekkori szabadgondolkodó, liberális, antiklerikális gondolkodásmódjának jellemző jelképrendszere. Ebben az írásában utal először a proletárforradalomra.

4. **Igaz mesék.** A SZÉV 1905. aug. 13-i számából. 8. l. Színes rovat. Ö 2:12–14.

Jávor György utóbb, 1906. aug. 8-tól, Juhász Gyula egyik írói álneve lett (vö. 8. sz.). Ez is mutatja, hogy az írás önvallomás. Vö. még: 11. sz.

5. **Igaz mesék.** A SZÉV 1905. aug. 20-i számából. 8. l. Színes mesék rovat-címmel. *Kötetben először.*

A *Dicsőség* című darab megdöbbenő jóvendülésével bizonyítja, hogy az évekkal későbbi Anna-élményre léleklben Juhász Gyula már eleve készen állott. Vö. Péter László: *Anna örök. Dél-Magyarország, 1962. ápr. 8.*

Az *élet hegyén* című rész fontos dokumentuma a fiatal költő világnézeti kettősségének, a keresztény askézis és a Nietzschétől propagált pogány, „dionizoszi” életöröm közötti vergődésének. Később, 1908-ban is jellemzően vallja: *Egész lelki életem a pogány életöröm és a krisztusi lemondás válságokkal teljes tusája volt.* (Vö. Hegedüs Nándor, *It 1958. 129. l.*)

A párbeszéd idézőjeleit, az első kivételével, én tettem ki.

6. **Szeptember végén.** A SZÉV 1905. szept. 3-i számából. 7. l. Színes rovat. *Kötetben először.*

Önéletrajzi vonatkozású, mégpedig minden bizonnyal Nagy Macával (1886–1973), a későbbi Kósa Gáspárnéval kapcsolatos emlék. Természetesen: költői átfogalmazásban, inkább a költő vágyai szerint elképzelt búcsúzás ez, semmint a valóságban történt.

Valószínűleg ez volt az az írása, amelyről Gyökössy Endréhez 1905. szept. 9-én írt levelében azt mondja, hogy Nagy Macának „nagyon tetszett” (Grezsa Ferenc: *Juhász Gyula kiadatlan kéziratai. = Vásárhelyi Tanulmányok. Hódmezővásárhely, 1970. 85.*)

7. **Roboth János halála.** A Budapesti Napló 1906. márc. 25-i számából. 1–3. l. Alcíme: *A Budapesti Napló eredeti tárcája.* Megjelent még a nagyváradi Szabadság 1908. márc. 12-i, a SZÉV 1909. júl. 27-i és a Bácsmegeyi Napló 1909. aug. 1-i számában. *Kötetben először.*

A SZÉV közlésében a 18/1. sorban kimaradt a *valamikor* szó, a 18/11. sorban pedig *gyanakóvan* áll.

Nyilván e novellára vonatkozik a költő vallomása 1929-ben, amikor a Baumgarten-díj elnyerésekor Ádám László interjút kért tőle. Az *Esti Kurir* 1929. jan. 22-i számában közölt beszélgetésben a költő elmondotta, hogyan került Adyval kapcsolatba, s hogy verseit gyakran közölte Ady lapja, a Budapesti Napló. *Ebben az időben — mesélte Juhász — gyakran és rettentően koplaltam Pesten. Végre egyszer rászántam magam, és tisztelettudó levélben a főszerkesztőtől, Vészi Józseftől, húsz megjelent versért tíz forintot kértem. A Napló ekkor főnykorát élte. A főszerkesztő Adyval válaszoltatta, hogy sajnós, versekért nem fizethetnek, de írjak egy novellát, azért kiutal tíz forintot. Mit*

tehettem egyebet, nekifeküdtem, és megírtam életem első novelláját »Avar Pál halála« címen.

A címet eltéveszthette maga a költő (Avar György egyik saját álneve volt!), de az újságról is. Az, hogy élete első novellája ez lett volna, szintén lehet téves emlékezés, de úgy is lehet tekinteni, hogy a korábbi prózai írásait maga sem tekintette igazi novelláknak.

8. Mágia. (Egy novícius naplójából.) A Budapesti Napló 1906. aug. 8-i számából. 2–3. l. A cím alatt: *A Budapesti Napló eredeti tárcája. Kötetben először.* Közöltem: Dél-Magyarország, 1965. okt. 31.

Jávor György korábban már önvallomásos írásának hőse volt (4. sz.), s utóbb gyakori írói álneve más prózai írásai alatt is (vö. JGYÖM 5:591).

Ez a novella lényegében *A tékozló fiú* (43. sz.) néhány motívumának első megfogalmazása. Domokos testvér *A tékozló fiú* Zorkóczy Kálmánja, a valóság Zelky Károlya (vö. Csaplár Ferenc: A váci intermezzo. ITK 1965. 208. l.).

A korai megfogalmazás önmagában is, de a tartalmi azonosság még inkább mutatja, hogy a költő *A tékozló fiú*-ban is mennyire a valósághoz ragaszkodva írta meg emlékeit. Az álneves közlést nyilvánvalóan indokolta, hogy Juhász e novellájának írása idején várta tanári kinevezését, s akár állami, akár egyházi iskolához pályázott, ilyen írással csak ronthatott ügyén. Az állami iskolák ügyeit ekkor a hírhedt Barkóczy Sándor (1857–1925), a középiskolai ügyosztály vezetője intézte. Föltehetően szerepe volt abban, hogy Juhász nem kapott állami iskolában tanári állást (vö. Péter László: Juhász Gyula és a „fekete báró”. = Acta Universitatis Szegediensis. Irodalom. Szeged 1959. 103–108. l. — JGYÖM 5:595.).

Váci emlékeit számos versén kívül sok prózai írásban is földolgozta, legelőször *Harangok* címmel 1902-ben (JGYÖM 5:579. — Csaplár: i. m. 205–206. l.), majd e novella előtt egy évvel, 1905-ben, *Novíciusok* című, megsemmisített drámájában (BJK lev. 100, 270. l.), utóbb pedig a *Mikor én piarista voltam* című emlékezésében (JGYÖM 6:394.), végül pedig említett kiserregényében (43. sz.).

9. A kavicsok. A Máramaros 1907. ápr. 21-i számából. 2. l. *Kötetben először.*

23/23 *Ver sacrum*: a szent tavasz (latinul); Juhász kedvelt kifejezése.

24/25 *Böcklin egyik kentaurjának*: Arnold Böcklin (1827–1901) svájci festő híres képei: a Kentaurok harca, Kentaur a kovácsműhelyben.

25/5 *Az izzadságos, piszkos munka*: érdekes összevetni pár nappal előbb, 12-én megjelent *Meunier* című versének 10. sorával: *Mert rút a munka, bármit is hazudnak!* Ez a fölfogás, mely a művészetnek mint magasabb rendű életfíknak értékelését a munkás iránti szociális részvétellel, szánalommal vegyíti, az Elefántcsonttorony hitéből, a parnasszizmus divatjából fakad. Ezt a nézetet néhány év múltán éppen a munkásmozgalommal való találkozás (váradi élményei és a Népszavában való szereplése) révén fölváltja a költőben a munkának és a munkásnak a szánakozáson túlmutató, együttérző megbecsülése.

10. Csipke Rózsi karrierje. A SZÉV 1907. júl. 14-i számából. 2–4. l. *Kötetben először.*

A 29/6. sornak sajtóhibás számomra alakját értelemszerűen számodra alakra javítottam.

11. Rövid históriák. A kétlelkű ember. A Máramarosmegye 1907. júl. 26-i számából. 2. l. *Kötetben először.*

A 4. sz. írás harmadik darabjával közös cím, az ottani címszereplőnek azonossága a költő most használt álnevével logikusan kapcsolja össze a két írást, teszi önéletrajzi értékűvé a mostanit is, és derít fényt értelmére. Juhász ez idő tájt valóban ide-oda csapódott: a SZÉV-ben nemrég még szabadgondolkodó, antiklerikális cikkeket írt, most pedig a Máramarosmegyébe a szabadgondolkodókat kifigurázó szatírárt, s a SZÉV-ben is ekkor jelenik meg egyik Tolsztoj-cikke (JGYÖM 5:603). Ez utóbbi, azután aug. 20-i Szent Istvánról írt cikke, karácsonyi vezércikke egyben a SZÉV irányvonalának bizonyos változását is mutatja, úgy, ahogyan e tárcájában Juhász utal erre, ha nem ilyen hirtelen és szögesen történt is, mint a karikatúraszzerű ábrázolásban.

A költő ekkori „kétlelkűségéről”, vallásosságának föltöréséről szól Grezsa Ferenc: Juhász Gyula Máramarosszigeten. ItK 1957. 357–360. l.

12. Romeo és Julia. A SZÉV 1907. aug. 11-i számából. 2–3. l. — Ö 2:18–22. Kulcsár Gyulának Juhászhoz 1905. febr. 20-án írott levele alján a költőnek a következő jegyzete olvasható: *Lovak. Két igásló, az egyik cirkszülő volt, a másik pedig eke előtt járt* (A szegedi múzeumban 54/546/3). Föltehetően e tárcának a csírája ez a jegyzet.

13. Az epizód szerep. A SZÉV 1907. nov. 17-i számából. 2–3. l. *Kötetben először.* Megjelent a Nagyváradi Napló 1907. nov. 20-i számában is.

Két helyen egybe tartozó mondatokat külön sorba szedtek. Ezeket javítottam.

Az önéletrajzi jellegű elbeszélés alapját Grezsa a költőnek *Arany János Szigeten* c. verses drámájával hozza kapcsolatba. A színigazgatóban Zilahy Gyulára ismerhetni (Grezsa: i. m. ItK 1957. 355).

35/4 *Watteau Amora*: Antoine Watteau (1684–1721) francia festőművész számos képen ábrázolt Amort.

14. Giza és a művészet. A SZÉV 1908. jún. 28-i számából. 2–3. l. *Kötetben először.* Először *Az Idő* című szegedi folyóirat 1908. februári számában (3–4. l.) *A művészet nevében* címmel jelent meg. Véglegessé átdolgozott formájában közölte még a nagyváradi Szabadság 1908. jún. 2-i, a Máramaros 1908. jún. 14-i és a Debreceni Független Újság 1908. jún. 16-i száma.

Az első közlésben az első három bekezdés lényegesen rövidebb:

Az öreg Salaváry a megyénél szolgált és az egész kisváros tudta róla, hogy valamikor énekes színésznek készült. A hangja azonban elhagyta valahol és az öreg hiába próbálta itallal öntözni a torkát, a fiatalsága tüneményes hangját nem találta meg soha többé. Búsuló magyar lett Salaváry, korcsmák állandó lakója és ha elfogott valakit, kurta szivar mellett késő éjjelig beszélt neki a hajdani dicsőségről, a hangról, amely örökre elveszett. Nem hagyta ki azt sem a beszéd során, hogy az elnyomatás napjaiban énekével vigasztalta nemzetét és Lisznyai Kálmán írt is róla verset, de hát ez régen volt. A kisváros jogász ifjúsága nagy idők tanúját tisztelte az öregben és őt választották meg minden évben az Ifjúság Köre védnökének.

Az időben új csillag tűnt fel a fővárosi színészet egén, Flóra, a Lenge Színház nagy nője. A magas művészethez nem sok köze volt, de viruló, tavaszi szépsége

és csipkés gráciája egy csapásra meghódította az embereket és vendéglátékaik során eljutott abba a kisvárosba is, ahol az öreg Salaváry borongott a régi dicsőségben. A jogászfjúság nagy hűhóval készült, mert az isteni Flóra az alispán rokona volt szegről-végről és mint a színlap jelezte: „városunkban bontotta ki először művészete diadalmas szárnyait.” A Vadászkiáltó ívójában élénken megbeszélték a híres vendéget. Egy fiatal jegyző a művészről szerelmeiről emlékezett meg, mindig valami csattanót akart kihozni, de ez nem sikerült és ilyenkor haránsányan nevetett és még egy üveg sört parancsolt.

Salaváry keserűen rágta az ötös szivart és hallgatott. Nagyon fájt öreg szívének, hogy a fiatalság elhagyja a régi eszmények zászlaját és erősen ivott.

További eltérések:

- 37/31 Flóra
- 38/1 Flóra
- 28 kell,
- 30 háta megett
- 36 törölgette

Javításaim:

- 37/3 volt, akkor [a vesszőt töröltem]
- 15 Kálmán ama jeles versköltő [a vesszőket én tettem ki]
- 29 némi [javítottam]
- 35 bolyongott [az első közléssel egyezően és értelem szerint javítottam]
- 38/28 Az első közléssel egyezően vesszőt tettem a kell után

Magyarázatok:

- 37/13 Hollósy Kornélia (1827—1890) énekesnő, a magyar operák hősnőinek alakítója.
- 16 Lisznyai Damó Kálmán (1823—1863) Petőfi-epigon költő, Petőfi baráti körének és a Tizek Társaságának tagja.

15. A rongyművész. A SZÉV 1908. aug. 20-i számából. 2—3. l. *Kötetben először.* Megjelent még a Bácskai Hírlap 1908. aug. 23-i, majd a Délmagyarország 1912. ápr. 2-i, a Nagyváradai Napló 1912. ápr. 5-i és a Nagyvárad 1912. ápr. 7-i számában.

A Délmagyarország közlése alkalmával a következő, csillag alatti megjegyzéssel: *Ez a végtelenül finom és őszinte elbeszélés megjelent angol nyelven, egyik londoni artista lapban. Ezt a közlést még nem találtuk meg.*

A tárca karrierjéről a SZÉV 1912. ápr. 10-i számának Ha a tárca vándorútra kél... című cikke a következőket írja:

„Nem pénztárcáról van szó, ámbár a tulajdonos akarata ellen ez is gyakran kél (vagy kel) vándorútra ügyes zsebmetszők jóvoltából, hanem újságtárcáról. Egyébként ez az utóbbi is sokszor a tulajdonos-szerző akarata ellen vándorol más lapokba a szerkesztőségbeli metsző, vagy ollózó jóvoltából. Azt a tárcát, amelyről itt szó esik, Juhász Gyula, az ismert író és poéta írta három évvel ezelőtt a Szeged és Vidékébe. Vidos-ról, az úgynevezett Rongyművészről szölet, aki Szűcs Laci kabaréjának volt hímnemű csillaga. A művészete Vidosnak abban állott, nevét is onnan szerezte, hogy rongyokból képeket állított össze. Fekvőhelyezthől enyvestáblára dobált különféle színű rongyokat, amelyek végül összeállításukban valami ismert festménynek jól sikerült másolatát adták. A Rongyművésznek valami sikerei voltak. Hogy is ne! Mikor a rongyokat dobálta, úgy feküdt lábbal fölfelé, fejlel lefelé, hogy sze-

génynek egészen »fejébe szállt a vére«. A »művészetének« ez a része a közönségben »szánalommal s némi elszörnyűködéssel elegy gyönyörűséget keltett (ez különben általában egyik titka az artistaművészet hatásának). Azután elképesztő pöntossággal és ügyességgel dobálta a rongyokat a maga helyére. Mikor végül a közönség fölismerte a kitűnő hasonlatosságot, amelyet a rongy-mozaik például Munkácsynak valamelyik ismert festményével mutatott, hát a műélvezettől elragadtatva tapsolt.

Juhász Gyula jószívű, mint a legtöbb poéta. Nem mintha nagyon oda lett volna ő is a Rongyművész remekléseitől, hanem kedves elősmerésül a személye szerint rokonszenves artista iránt, tárcát írt Vidosról. A „Rongyművész” című tárcza azután többszörös kiállózások révén kalandos vándorutat tett meg, míg végre most Nagyváradon — habár csak mint alkalmi ok — bajszerző lett egy újságnál.

A Szeged és Vidékéből elsőnek a nagyváradai Szabadság vette át a tárcát, amikor a Rongyművész ott vendégszerepelt. Ennek is három éve már. Közben maga a Rongyművész is gondoskodott a tárcza forgalomba hozataláról. A művész ugyanis nagy idealista s a róla írott szép elősmerő sorokban módfelel tudta élvezni a dicsőséget, a tömjént, myrrhát, címetet, babért. Igen, csak hogy ezek a fűszerek sokkal ízletesebbek főtten, ételre — vagy még szimbólikusabban — kenyérré változtatva. A Rongyművész tehát a babért — lefordíttatta angolra. Ez volt a főzés procedurájának első része. Aztán közzétette az artisták több nemzetközi szaklapjába. Ettől fogva mindenütt, ahol csak az emberiség kedveli a kunsztokat, Juhász Gyula tárcájából értesültek a kabaré-, varieté- és cirkuszdirektorok arról, hogy micsoda nagy művész Vidos, a Rongyművész.

Juhász Gyulának is tudomására jutott, hogy angol artista-lapok közölték a tárcáját. S amikor most Szegeden volt, elbeszélte ezt több újságrónak. Ez alkalmi ok volt ugyebár arra, hogy egyik szegedi lap a tárcát újból közölje? Megtörtént. No most, a tárcát megint olvasták Nagyváradon a szerkesztőségekben. A Szabadság már egyszer kiállózta, annak nem kellett. Annál inkább kellett — éppen húsvét előtt — a Nagyváradai Naplónak és a Nagyváradnak. Mind e kettő szépen kiállózta. De míg az előbbi szerkesztője azonnal közölte, a Nagyvárad-é a lap húsvéti melléklete számára szedette ki. Így történt, hogy a Nagyváradai Napló-ban két-három nappal előbb megjelent az a tárcza, amely a Nagyvárad húsvéti számának volt egyik érdekessége. S ebből lett a baj. A Nagyvárad tulajdonosa fölmondott a szerkesztőnek. Szemére hányt, hogy hanyag és lelkiismeretlen, mert olyan tárcát közöl, amelyet a nagyváradai közönség már egy másik lapnak a két nap előtti közléséből ismer. A dolog vége az lett, hogy fölmondott a szerkesztőnek, akivel azután a munkatársak szolidaritást vállaltak s sztrájkba léptek. A sztrájknak ugyan más, komolyabb belső okai vannak, de kitérésére az ürügyet, az alkalmi okot a Rongyművészről szóló nagymúltú tárcza szolgáltatta.”

A cikk téved, amikor azt mondja, hogy a SZÉV-ben három évvel azelőtt jelent meg a tárcza; téved, amikor első váradai közlését a Szabadságnak tulajdonítja, s arra is azt mondja, hogy három éve történt. Tévesen írja Vidosnak a rongyművészt.

41/3 Balestrieri, Lionello (1872 — ?) olasz festő a zeneköltészet nagyjairól (Beethoven, Chopin) készített képeivel tűnt föl.

37 S'il vous plaît: ha önnek tetszik (franciául).

Szűcs Laci kabaréjának, a Szegedi Tarka Színpadnak augusztus 30-án

kezdődő hetén szerepelt Vitos György „új képeivel”. Juhász tehát vagy korábban, talán az előző nyáron látta őt, vagy tárcája írásakor még csak híret hallhatta, s mintegy előzetes hírverésnek szánta írását.

16. Péter és Pál. A Nagyvárad 1908. dec. 17-i számából. 1–2. l. *Közetben először*. Közölte a SZÉV 1909. jan. 22-i száma (2. l.) is.

Önéletrajzi jellegű: Kérész Péter alakjában önmagát rajzolta meg az író. Lehetséges, hogy a valóság kikövetkeztetésében ennél tovább nem is mehetünk, de az is föltehető, hogy Pál alakjában pl. Dettre János (1886–1944), Mariskáéban pedig Klima Ili (1890–1922) átköltött alakját láthatjuk. Figyelemre méltó, hogy az író már itt, az Anna-szerzelem előtt „szőkeségről” beszél, ami ugyan éppen Klima Ilire nem érvényes, mert ő sötétbarna hajú volt, de Juhász Gyula ideáltípusáról jól vall. Am lehet, hogy ez is valóságot tükröz, s így talán még szintén Nagy Macát vélhetjük modelljének. Nevén, szőkeségén kívül erre utal még a *négy éve szerette Mariskát* kitétel is. Ez esetben viszont Pál modellje marad homályban.

17. A csönd előtt. A Nagyvárad 1909. jan. 6-i számából. 1–2. l. *Közetben először*. A cím alatt: *A Nagyvárad eredeti tárcája*.

Valószínűleg ugyancsak személyes emlék: 1904. nov. 26-án, az egyetemi tüntetésekben kapott sebesüléssel vitték a Dollinger-klinikára (Péter László, ltK 1959. 309. l.). Vö. *A 13-as ágy* című versével (JGYÓM 1:455).

46/21 *Bizet Carmenjét*: Legkedvesebb operája a Carmen volt. — vallotta öccse, Juhász Endre (JGYE 61). „Különös varázsa volt rá Bizet zenéje, valami újat, valami forradalmi érzett ki belőle.” Nietzsche cikkét a Carmenről lefordította és egyetértő lelkesedéssel méltatta (JGYÓM 6:610).

24 *Emma Calvé* (1858–1942) világhírű francia operaénekesnő, Carmen klasszikus alakítója.

18. Zrínyi, a költő. (Előszó egy magyar tragédiához.) A Délm 1918. okt. 27-i számából. 5–6. l. A címhez illesztett csillaghoz tartozó lapalji jegyzet: *Felolvasták a Petőfi Társaságban*. Először az Új Nemzedék 1918. okt. 19-i számában (22–23. l.) jelent meg, az Irodalom rovatban, ezzel a csillag alatti megjegyzéssel:

„Juhász Gyula, a kitűnő magyar költő most készülő nagy művéhez, Zrínyiről szóló tragédiájához írta beköszöntőnek ezeket a pompás sorokat. A Petőfi Társaság legutóbbi ülésén köztetszés mellett olvasta fel ezt az előszót a társaság titkára Pakots József. Juhász Gyula szíveségéből mi most elsőnek közöljük nemes és finom veretű aposztrófiáját minden idők egyik legnagyobb magyarjának, akinek élete tele van a szörnyűséges magyar mába átnyúló fájdalommal, küzdelmekkel és tanulságokkal. *A szerk.*”

Mivel az első közlés jelentősen eltér a végleges megfogalmazástól, teljes egészében itt adjuk:

Remegő kézzel, kései utód hadd tárom széjjel három századnak bíbor kárpúját. Mert bíbor e kárpit, szörnyű csaták és veszthelyek mártír magyarjainak hulló véréből bíboros.

Mögötte él a múlt, magyar századok pompája és zengése alszik, álmodik, mint Csipkerózska vára, varázsvesszőre vár, ihlett léleknek illetésire, amely saruját oldva; szárnyát bontva jó, hogy szunnyadó szépek és nagyok bűvöletét megtörve, hangot adjon álmaiknak.

Íme, táru! a kárpit és ódon vára könyves házában látom a költőt, amint lúd-tollal írja pergamenre távoli úke életét, melyet Istenének testált romlott nemzete váltáságául, ausztriai ház megmaradásáért. A muraközi tél csöndjében és alkonyában ül a költő a kandalló lángjánál, kondor üstöke vállát verdesi, komoly szemében szent tűz, körülé az antik és az új kor remekes művei, a falakon hajdani királyok és hadvezetők mellett Luther Márton feje, az ónos ablakokon keresztül idecsillan a Dráva zöldje és iderémlik a kursaneci erdő, holott ordas kan törí az írtást.

Adria tengernek Syrenája, gróf Zrinyi Miklós, új harcok fáradt magyarja köszönt, a képzelet vándorútján betérve hozzád harcok őszén, mint egykoron Jacobus Tollius, ki egy messi, szabad respublika tiszteletét hozta, vagy a csalafinta Eolia Cselebi diák, ellenséges rokonnép fia, ki az ottomán hold hódolatát jelentette neked és emberséges voltodon álmélkodott. Három századok kárpitja megül úgy bukkansz ma élm, legnagyobb magyarja korodnak, mint égi hősböd Gabriel, a magyar mennyország anygali üdvözlétét küldvén erre a mai pokolra, amelyre népedet kárhoztatta a sors. O sors böng, nihil aliud, holott csak ép/p/en ezt nem adta meg neked fátumod és ezt vonta meg tollunk végzetünk. Szomorú játékok minden nagy magyarokkal közös, de a tiéd volt talán mégis a leginkább reménytelen.

Hármas ellen dulta álmaid smaragd vetését és tépte terveid amarant koszorúját. Nyílt és vitéz ellened a török, méltó damaszsk pengédre és kemény tolladra, messi Azsia méhéből egy vihar vemhes szelétől idevert rokonunk. A fogyó ottomán hold szarvát dicsőséggel, becsülettel törted, de ott volt ellenedre hüvelyében rozsdálló kardjával konok és ádáz irigyed, ki országodat csupán ostáblának nézte, városait és falvait kvártélynak, népeit gyülevésznek és merész, magas álmadat hagymáznak ítélte.

Koronánk boglárát, kincses Erdélyt bitangul veszni hagyta, új váradat juhakolnak, diadalmadat renitenciának, magas személyét ingrata personának tekintette. És ott vala legfájóbb ellened, melytől tulajdon nagy szived vérzett, ott volt a magyar áfium, a visszavonás, irigység, tunyaság ősi Réme, amely kiütö a palatinusság nyergéből, bevádolt a császár trónusánál és ama viharzó és lángoló estén, Zerinvár elestén, Hohenlohéval egy követ fúva, vétőt kiáltott váradnak védelme ellen és így utolsó resolutiódat, gyémántos kardodat is kiverte kezedből, amellyel győzni vitézül vagy halni szépen, volt végső elszánásod.

A kursaneci erdő őszi avarában úgy buktál a földre, mint aki nemzetével együtt temetkezik. Soha mélyebb magány nem vett körül reménytelen magyart, mint akkor téged a Dráva erdejében, magyar Mons Oliveti hegyén. Három század bíborkárpitja táru! és jőjjetek ti mind, barát és ellen, jőjjetek ti szépek, Violák, Borbálák, kiknek kegyetlenségével küzdött az ember és kiknek szépségétől itasult a költő.

Jövel te is igaz barát és igaz, örök magyar, jó Vitnyédi István, derék bornemissza, ki mámoros lettél a szabadság reménységének tüzes italától.

És jőjjetek ti mind, asszonyok és veszélyek kedvelője, Péter, szöke és fiatal Frangepán, konok Nadasdy, kiknek magyar feje idegen föld kövére koppan, jövel harcok Fabius Cunctator, könyvek stratégája, Montecuccoli, világszép asszonyok, Szécsi Mária és Zrinyi Ilona, fehér hatyúk fekete vizeken és jőjj,

támadj te névtelen és jeltelen sereg, misera plebs, hősi halálok népe, hulló levelei multak rengeteg avarának, még egyszer cikázzatok át a magyar história kódén és jöjj Prologus, török énekes ifjú, kezd el:

*Hölgyek és urak, ma nem lebben a kárpit,
Láttatni szerelmek csali praktikáit,
Mutatni cseleknek száz fura fogásit,
És balga sziveknek könnyű lobbanásit.*

*Ma e bíbor kárpit fődí hadak sorsát,
Mögötte dobog már magyar, osztrák, horvát,
Fölötte vigyázón, áldón lehajol ránk
Hulló csillagával a magyar mennyország.*

A Zrínyi-dráma tervéről Eörsi Júlia könyvéből (Tiéd a sírig, Szeged 1957.) tudunk meg legtöbbet. „Zrínyi Miklós alakja — írja Eörsi — izgatta, éveken át küzdött, hogy drámát írhasson róla, vagyis írjunk róla, mert egyedül nem bírta. A nagy készülődésből sem lett más, mint a Zrínyi-vers”. (25. l.) 1918. jún. 10-i levelében ezt írja a költő Eörsinek: *Drámámat is trom, tragédia.* (Uo. 105. l.) Ez nyilván erre vonatkozik: *Zrínyi, a költő* című verse is ez idő tájt, 1918. aug. 25-én jelent meg először a Pesti Naplóban (JGYÖM 2:493).

A Délm 1918. aug. 18-án adta hírrül, hogy a dráma prózai előszavát a költő a Petőfi Társaságban mutatja be, okt. 2-án pedig arról adott hírt, hogy az előszót Pakots József olvasta föl.

A verses prologusra vonatkozó szövegkritikai észrevételeket l. JGYÖM 2:493.

Magyarázatok:

47/20 *Tollius Jakab* (1640—1696) németalföldi filológus; 1660 végén utazása során Csáktornyan Zrínyi vendége volt, s Amszterdamban 1700-ban kiadott útirajzában (Epistolae itinerariae) megemlékezett vendéglátójáról.

21 *Evlja Cselebi* (1611—1679) török utazó; a szultánok megbízásából négy évtizeden át járta a török birodalmat, s tapasztalatairól történeti forrásként használt útleírásokat készített. Így Zrínyivel való találkozásáról is írt.

48/37 *Vitnyédi István* (1612—1670) ügyvéd és politikus, Zrínyi bizalmas embere és tanácsadója, a Wesselényi-féle szövetkezés kezdeményezője és szervezője.

19. **Tápai lagzi.** A Szeged 1920. okt. 31-i számából. 5. l. — Ö 2:25—27.

A költő valószínűleg 1915 nyara óta járt ki rendszeresen Tápéra, főként festőművész barátjának, Heller Ödönnek tanyájára. Barátja társaságában vett részt okt. 28-án az említett lakodalomban is. Írása riport ugyan, de szépirodalmi megformáltsága miatt ide illőnek ítéltük.

Valószínűleg erre utal később: *Engem életemben egyszer vittek táncba, egy tápai lagzin. Hetvenhét éves matrónával lejtetem a mártogatást, kora délutántól kivilágos kivirradtig. (Második lettem. Délm 1926. jan. 20. = JGYÖM 7:433.)*

51/25 *Megvirrad még valaha:* Terhes Sámuel (1783—1866) e két sorát (Tóth Béla: Szájmul szájra. Budapest 1895. 194. l.) az önkényuralom korában a szegedi Habsburg-ellenes mozgalom jelszójaként használták.

(Czímer Károly: A szeged-belvárosi kaszinó százéves története. Szeged 1929. 93. l.) Juhász Gyula is gyakran alkalmazza prózában, versben egyaránt, mégpedig sajátosságosan, kettős értelemben: részint a társadalmi változásra, részint pedig a megszállott országrészek föltszabadulására vonatkoztatva. Mostani írásában ez utóbbi jelentésben használja. Megértéséhez nem szabad elfelejteni, hogy ebben az időben — egészen 1921. aug. 21-ig — a Tisza—Maros-szög szerb megszállás alatt állott, jóllehet a trianoni béke egy évvel korábban már döntött a Magyarországhoz való visszacsatolásáról. Így a Tápéval szemben, a Tisza túlsó partján levő községek, Szőreg és Deszk, ekkor még szintén megszállás alatt voltak.

- 49/26 Szűts Mihály (1839—1923) ny. gazdasági akadémiai igazgató; Szeged mezőgazdasága című hatalmas munkája 1914-ben jelent meg.
 38 Reök Iván (1855—1923) ármentesítő társulati főmérnök, horgosi földbirtokos, Tápé országgyűlési képviselője. Birtokainak megtartása végett fölvetta a jugoszláv állampolgárságot.

20. **Döbling.** A Magyarság 1923. dec. 23-i számából. 1—2. l. *Kötetben először.* A cím alatt: (Ütánnomás tilos).

52/18 *Au contraire:* ellenkezőleg (franciául).

36 *Hamlet:* Juhász legkedvesebb Shakespeare-drámája volt; mint Széchenyi alakjában, éppúgy Hamletében is a maga betegségének, a melankóliának rokon áldozatát látta. Ezért írt számos verset róluk és a művészet, irodalom többi nagy betegéről.

37 *kiszökök a világot:* idézet a Hamletből (Arany János fordítása).

54/14 *Niembsch:* Lenau családi neve.

21. **Az öngyilkosság.** A Magyarság 1923. dec. 25-i számából. 9. l. — Ö 2:28—30.

1914. márc. 6-án elkövetett öngyilkossági kísérletének elbeszélői földolgozása. (Vö. Császtvay István—Péter László: Juhász Gyula makói éve. ItK 1954. 324—325. l.)

22. **Mihály arkangyal.** A Szeged 1924. jan. 13-i számából. 5. l.—Ö 2:31—34.

A *Nefelejcskek* című cikksorozat III. része. A sorozat első két darabja (*Riedl Frigyes, Mári néni*, JGYÖM 7:71—74) nem szépirodalmi jellegű, hanem inkább tanulmány és emlékezés. Bár ez is ez utóbbihoz áll közelebb, szépirodalmi megformáltsága miatt elbeszélésnek tekintjük.

A Moravcsik-klinikán 1917 februárjától novemberéig töltött időszak terméke.

59/8 *A patmoszi látók:* a hagyomány szerint János apostol az Újszövetség utolsó könyvében, a Jelenések könyvében leírt látomásokat Pathmosz szigetén látta.

25 *élő halottak:* e gyakran használt, versekben, sőt verscímekben is alkalmazott kifejezés eredetéről l. JGYÖM 5:557.

23. **Artur.** A Magyarság 1924. febr. 17-i számából. 3—4. l. Itteni első megjelenésekor *A színész* volt a címe, s így közölte a kolozsvári Ellenzék 1924. márc. 30-i száma is. A végleges címmel jelent meg a Délm 1926. júl. 11-i számában, nyomdahiábából eredő néhány jelentéktelen eltéréssel. Ö 2:72—76.

Ugyancsak Moravcsik-klinikai emlék. A fiatal, szőke orvosnő, akinek alakja a *Ha nem szeretsz . . .* című novellában (41. sz.) is föltűnik: Gimesné Hajdú Lilly (1891–1960), egyik kezelő orvosa, aki később, 1929-ben is többször meglátogatta a költőt a Schwartzter-szanatóriumban. A *Régi verseim elé* című versét Juhász neki ajánlotta (JGYÖM 2:497). Egy cikkében így írt róla: *Az én háborútól kétségbeesett lelkemet egy okos és jóságos orvosnő kezdte meggyógyítani.* (Délm 1918. dec. 8.) Hajdú Lilly szóbeli közlése (1959. febr. 6.) szerint a novella modellje Szamosi Elza férje volt. A lexikomból ismert három férje közül azonban egyikre sem illik a történet.

24. Költemények prózában. A Szeged 1924. nov. 4-i számából. 2. l. — A cím alatt: A „Szeged” eredeti tárcája. — Ö 2:34–37. — A *Zongoraszó* és *A koponya* megjelent a szegedi Színházi Újság 1925. jan. 17-i számában is.

Zongoraszó

64/7 *az alföldi kisváros:* Makó, ahol ez az írás 1924 októberében született (vö. Péter László: *Espersit János*. Budapest 1955. 40. l.).

A koponya

18 *Egy koponya:* Espersit íróasztalán, ahogyan verséből is tudjuk (*Csendélet*, JGYÖM 2:563).

21 *egy szép, fiatal lány arcképe:* Espersit Máriáé (1904–), Espersit János leányáé, Cacáé, akiről József Attila is írt verset (*Leányszépség* dicsérete stb.).

A béka

Vö. ezt a két japános sort (JGYÖM 3:36):

*Egy gytkot öltem meg gyermekkoromban,
És kis húgom másnap halálba dermedt,*

Megint japánosan

25. Mese a piros szívről. — *R. Étsy Emiliának hódolattal.* — A Szeged 1924. nov. 9-i számából 6. l. — Ö 2:38–41.

Rapaport Sámuelné Étsy Emília (1884–1964) neve először 1910-ben fordul elő Juhász írásában (JGYÖM 5:655): Váradon ismerkedtek meg, majd 1918 őszén, amikor a színésznő Szegedre került, kötődtek mélyebb barátságot. Étsy Emília szívesen szavalt Juhász verseit, s a költő tréfásan, de büszkén mondogatta: *Adynak van egy Péchyje, nekem egy Étsym.* Arra célzott, hogy amint Ady költészetének Péchy Blanka volt kiváló propagátora, éppúgy az övének Étsy Emília. Étsy Emília 1921 februárjában férjhez ment Rapaport Samu idegorvoshoz, Juhász Gyula és később, már a fővárosban, József Attila kezelő orvosainak egyikéhez. Előtte, 1920. dec. 31-én ünnepi előadással búcsúzott a színháztól. Később is szolgálta azonban előadóművészetével az irodalmat, s vendégként néha föllépett Szegeden is. Juhász Gyula több verssel hódolt neki (JGYÖM 1–3: névmutató szerint). Étsy Emília c napokban Szegeden tartózkodott: nov. 6-tól 10-ig Jacques Deval Szépség (Szép asszony, csúnya férfi) című vígjátékában szerepelt nagy sikerrel mint vendég a színházban, 15-én pedig a Szegedi Zsidó Nőegyletnek a Kassban (a mai Hungáriában) rendezett jótékony célú teadélutánján Tompa- és Juhász-verseket szavalt.

A mese egyébként részint a költő tolsztojánus szeretet-vallásának kifejeződése, részint pedig — a befejező részében — az ellenforradalmi tőkés-

nagybirtokos rendszernek, a népellenes hatalomnak erős bírálatát rejti el a költői jelképek mögé.

26. **Dialogus a könyvtárban.** A *Holmi* című kötetből, 91–98. l. — Ö 2:42–47. — Először a Szeged 1924. nov. 16-i számában jelent meg *Anatole France emlékének* alcímmel. A *Holmi* szövege részben jobb helyesírású, részben a költő néhány apró, de a szöveg javára szolgáló javításáról tanúskodik. Eltérés az is, hogy a Szegedben a *tudós* és a *költő* szavak után nem kettőspont, csupán pont van.

Változatok:

70/34 *átlátszóak*

71/13 *a romantika helyébe*

72/14 *Shakspere*

26 *Shakspere*

A cím mindkét helyen rövid *o*-val szerepel (noha a *Holmi* tartalomjegyzékében már hosszú *ó* van!), s mivel a kritikai kiadások szabályai szerint az idegen szavak írásmódjában meg kell őrizni a sajátost, így hagytuk. Ugyanígy a 71/13 sor *tehnika* szavát is (mindkét változatban így!). Érdekes, hogy József Attila ugyanebben az időben *teknikát* írt (Péter László: *Esperit János*, 68. l.).

Anatole France okt. 12-én halt meg. A Szeged nov. 12-i híre szerint: „Juhász Gyula, az országos nevű költő, ma este a Munkásotthonban nagyszámú közönség jelenlétében nagyszerű szabadelőadást tartott Anatole Francerről. Több mint egy órás előadásában méltatta a világhírű író. Az előadót a közönség zajos ovációban részesítette.” Juhász nekrológot is írt róla (JGYÖM 7:161).

Magyarázatok:

69/23 *A nagy anyakönyvtár:* Szalatnai Rezső szerint a színhely modellje a budapesti Egyetemi Könyvtár (Juhász Gyula és az Egyetemi Könyvtár. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 1. köt. Budapest 1962. 221. l.) Az utalás azonban az ablakból látható szőke folyóra kétségtelenné teszi, hogy a Somogyi-könyvtárat képzelte maga elé a költő e sorok írásakor (vö. Péter László: *Juhász Gyula és a Somogyi-könyvtár.* = Somogyi-könyvtári híradó, 1964. 1–2. sz. 22–27.).

29 Charles-Augustin de *Saint-Beuve* (1804–1869) francia irodalomkritikus, író, költő, a francia romantika ideológusa.

71/19 *Habent sua fata libelli:* a könyveknek is megvan a maguk sorsa (Terentianus Maurustól származó, valójában megeseonkított, így kissé átértelmezett szállóige).

26 *Man wird verstimmt:* az ember elkedvetlenedik.

72/7 *Historia est magistra vitae:* a történelem az élet tanítómestere (latin közmondás).

15 Thomas *Carlyle* (1795–1881) skót származású angol történész és irodalomtörténész, a hőskultusz hirdetője. Említett műve (*French Revolution*, 1837) magyarul három kötetben 1875 és 1878 közt jelent meg. Jules *Michelet* (1798–1874) francia történétíró demokratikus és republikánus szellemben alkotott. *Histoire de la Revolution*

- française című nagy munkája 1853-ban hét, 1879-ben kilenc kötetben jelent meg. Hippolyte Adolphe Taine (1828—1893) francia pozitívista filozófus, történész, kritikus. Milióelmélete következtében ellenségesen eltorzította a francia forradalom eseményeit (Les origines de la France contemporaine, 1875—1894, 11 kötetben). Pjotr Alekszejevics Kropotkin (1842—1921) herceg, orosz anarchista. A francia forradalom című munkája (1909) magyarul 1921-ben jelent meg. Edgar Quinet (1803—1875) francia költő, történész és politikus, A forradalom című műve magyarul 1871-ben látott napvilágot.
- 16 Alphonse de Lamartine (1790—1869) francia költő és politikus, 1848-ban a francia köztársaság külügyminisztere. 1847-ben A Girondiek története címmel írt művet.
- 27 Pietro Perugino (1450—1523) olasz festő, Raffaello mestere.
- 27—28 Sposalizio: eljegyzés; József és Mária jegyváltásának számos olasz festőtől ábrázolt jelenete.
- 34 *Ars longa, vita brevis*: a művészet hosszú, az élet rövid (Hippokratész). Juhász Gyula kedvelt szállóigeje. Vö. 121/32. j.
- 36 *Silva silvarum*: szójáték; silva rerum („dolgok erdeje”) olyan notesz vagy könyv, amelyben sokféle dolog rendezetten összegyűjtve található. Silva silvarum: gyűjtemények gyűjteménye.
- 37 *Kadmus*: Kadmosz, az ókori Thebae első nemzetségének mondai névadó hőse, a hagyomány szerint az állami rend, az istentisztelet és a művelődés megalapítója.
- 73/1 *Que sais-je?*: Mit tudom én? (franciául)
- 3 *Sortes vergilianae*: vergiliusi sorsolással, véletlenül fölütve; ott olvasva, ahol kinyílik.
- 6 *Sine me, liber*: nélkülem mégy a Városba, könyv (Ovidius). Juhász alkalmazza ezt az idézetet *Új verseim elébe* című verse kezdősorául is (JGYÖM 1:516).
- 19—20 *Dum loquimur*: Horatius ódáinak 1. könyvéből a 11. vers 7—8. sora: Szól a szavunk, s már repül ám irigy évünk. Éld az időt, és sose bánd, jót hoz-e majd a jövőd? (Erdődy János fordítása.)
27. A legszebb halál. A Magyarország 1925. máj. 17-i számából. 3. l. — Ö 2:47—49. — Először *A szép halál* címmel a Szeged 1924. nov. 23-i számában jelent meg annyira eltérő szöveggel, hogy szükséges ezt itt teljes terjedelemben közölni:

A szép halál

Öregedő színész volt, valamivel túl az úgynevezett legszebb férfikor határán, kövérkés Néro arca kínosan bevetült, lila vonalakkal és örökké kesernyős mosolygással. Elegánsan öltözött, fűzöt viselt, hogy domború pocakját elüntesse és haját állandóan festette, minden társulatnál egy árnyalattal sötétebbre. Az egész országban ismerték, a nagymamák mint Romeót, a mamák mint Othellót és a bakfisok mint Lebonnard apót. Ő világleletében Hamletet szerette volna játszani, a dán királyfit, aki mindig tépelődik és habozik, mint ő a vendéglőben a borjúpörkölt és a serpenyős rostélyos között. (A mérleg mindig a borjúpörkölt javára billent végül.)

— Kis pörköletet kérek! — mondotta ki hosszas habozás után a szentenciát, azon a hangon, amelyen második Fülöp a kardinális kezébe adja az infánst.

— De ne legyen csupa csont! — tette hozzá mennydörögve, mint Adám a forradalmi színben.

Mindig szerelmes volt a varróleányokba, akiknek ingyen jegyet szerzett a diadalmas operettekhez, mert nem kívánta, hogy őt drámai apaszerepben fölismerjék. A vendéglőben békétlen kóristák és műpártoló iparosok között trónolt, mint egy királytragédia főhőse és csak a harmadik fröccs után kezdet el panaszkodni a mellőzés miatt, amellyel az értelmetlen direktorok jutalmazták a tűrő érdemet.

— Nekem csak masszív szerepek valók, amelyekben karakter van és monumentális — mondogatta és rágyújtott az ajándékszivarra a „Vasgyáros” hanyag eleganciájával. — Egressy Gábor óta nem volt ilyen fizikum és ilyen orgánium több — tette hozzá — és meg fogják látni, urak, hogy én is úgy végzem egyszer, mint ő.

— A legszebb halál! — sóhajtotta megindultan, kivörösödve és nedves szemében könnyek jelentek meg, szivarfüsttől és a meghatottságtól.

A klasszikus ciklus első darabja gyanánt Hamletet adták be a nagyérdemű és művelt közönségnek, amely az ilyen estéken következetesen távollétével tündökölt és a címszerepet egy tehetséges fiatal kezdőre osztották, aki a színiakadémián a hangzatos Kisfaludi Gábor nevet választotta magának. A próbákon Mányoki, az öregedő színész folyton ott leleselkedett a kulisszaerdő rikálásán, hangosan előénekelte a szerep szavait, gyakran dohogva megjegyzéseket kockáztatott és az ügyelőnek elmondotta, hogyan csinálta ezt Nagy Imre és különösen Flóris Pista, akivel együtt pályázott Kolozsvárott és akit a legnagyobb magyar színművésznek tartott Egressy Gábor után. A fiatal kezdő azonban nem törődött vele, Mányoki bácsinak nevezte és próba után sietett a korzóra a Winter lányok után, akik a szépségversenyen első és második díjat nyertek.

A nevezett estén, amelyre az ifjú színész nőismerősei elég szép és előkelő közönséget vonzottak, nagy siker volt, amely számtalan kihívásban, virágcsokrokban és a Winter-család babékoszorújában nyilatkozott, amelyen ez állott aranyozott betűkkel: Művészetének őszinte hódoló! — Csak így tovább előre!

Mányoki már előre megvacsorázott a Kék macskában, a három fröccsöt négyre egészítette ki és föltűrt télikabátban megállott a világosító pultja mellett. Benn a színpadon a nagy temetői jelenet viharzott, utána a taps, amely valóságos tombolássá nőtt. Mányoki megszédült, egy kulisszába kellett fogóznia. A vér a fejébe szállott, ki kellett gombolnia a télikabátot, forogtak vele a világot jelentő deszkák.

— Kisfaludi! Kisfaludi! — zuhogott a kiáltás a karzatokról, a földszinten és a páholyokban langyos permeteg gyanánt hangzott a taps, amely felülről az orkán erejével zúdult lefelé. Mányokinak csengett a füle és remegett belé a térde. A fiatal lírai szerelmes kirobogott a kulisszák mögül mint a fergeteg belebotlott a reszkető drámai apába.

— Pardon! — szólt Hamlet, vissza se nézve és már ott állott a rivalda ragyogásában, sápadtan és boldogan, mosolyogva és diadalmasan és úgy hajolt meg, mint aki a maga nagyságát és sikerét ünnepli.

— Szeles, bolond kölyök! — dühöngött az öregedő színész és úgy érezte, nem bírja tovább és mindjárt rászakadnak a szuffiták.

Az utolsó felvonás következett, nyíltszíni taps Kisfaludinak, a haldoklási jelenet. Fortinbras győzelmes bevonulását jelentették a színpalak mögött a harsogó rombiták. Mányoki a szívéhez kapott, egy utolsó széles gesztussal és élettelenü

⁴erült el egy díszlet alján, amely a helsingöri sírt ábrázolta, kereszttel és fonnyadt papírkoszorúval.

— Jaj, végem van, vizet! — nyöszörgött zihálva és egy tűzoltó szaladt feléje. A színen éppen Horatio végezte ki a darabot, öblös hangon, a kulisszákat hasogatva recsegte:

Jó éjt, királyfi,

Nyugosszon angyal éneklő sereg!

Mányoki eltűnő eszmélete Egressy Gábort idézte, a dicső halált, a szíve egyre nehezebb lett és az elsötétülő fényben még látta, amint tőle néhány lépésnyire, fekete köpenyben, nyugodtan, a szőnyegen elterülve Kisfaludi Hamlet fekszik és hallotta, hogy az összecsapódó függönyön túl megint fölviharzik a tapsok fergetege, mint a tenger mormolása. A többi néma csend.

Az igazgatói irodában a mentőkért telefonáltak.

75/29 *A többi néma csend:* Juhász kedvelt idézete Shakespeare Hamlet-jéből; verscímként is használta (JGYÖM 1:490).

28. A szobor. A Magyarország 1924. dec. 28-i számából. 3—4. l. — Ö 2:50—53. Megjelent még *Igazolja magát* címmel a Délm 1926. júl. 18-i számában öncenzúrára valló (különösen a 78/15. és 18. sorban) csonkításokkal.

Változatok (csonkítások) a Délm közlésében:

75/40 *megbecsülték, de meg is jutalmazták.*

76/6—7 *egyszerű oka volt.*

24 *önkéntes*

29 *vizsgálatokon*

33 *tizenkétfogásos ebédre*

36 *pohárköszöntőt.* [A mellékmondat hiányzik.]

77/8 *szép csendesen*

10 *az esők lemosták*

14—15 *bizonyosságai, különösen olyan országban*

17 *A Csak az a baj* kezdetű mondat hiányzik

24—25 *adhatott, többet már*

29—30 *kiskocsmákba*

78/3 *talpazatára, felnézett*

10—13 *A zárójelben levő mondat hiányzik*

15 *egy forradalmi indulóra*

17—18 *(mivel a harmincéves háborút elvesztették)*

25 *ez én volnék* [dőlt szedéssel]

35 *felkelő nap*

Ezen kívül még a bekezdések is másként vannak a változatban: nem tagolódik a szöveg ennyi bekezdésre.

Magyarázat:

77/12 *Carpe diem:* Élj a mai nappal! Horatius Ódáiból (1. ének 11. sor.)

29. Tüzek. A Magyarország 1925. jún. 14-i számából. 3. l. Változatlanul közölte a Délm 1925. nov. 1-i száma is. — Ö 2:54—56.

Hitelesnek tűnő önéletrajzi emlék.

79/6 *Waczulik* Antal kollégája volt a költő édesapjának, Juhász Illésnek (1853—1902).

23 *Sárhely:* Hódmezővásárhely.

80/7 *Pièce de résistance:* fénypont, csattanó (franciául).

30. Örökség. A Magyarság 1925. nov. 4-i számából. 1. l. A cím alatt: (Utánnyomás tilos.) Közölte még a Délm 1925. nov. 28-i száma. — Ö 2:56—58.

81/5 Gyuri bátyám: Juhász György (1835—1892), a költő nagybátyja, aki édesapjának, Juhász Pálnak (1805—1871) asztalosműhelyét bútorgyárrá fejlesztette. Az árvíz után épülő színház belső asztalosmunkáit is az ő vállalata végezte. Az iparfejlesztésben elért érdemeiért az 1876. évi szegedi iparkiallítás alkalmával Ferenc József érdemkereszttel tüntette ki. Végrendeletében hatezer forintot alapítványt tett: két fiú és két leány tanulónak évenként könyvekkel és ruhával való ellátására 2000 Ft-ot; a tanoncoktatásban legjobb eredményt elérő tanítók, a legszorgalmasabb tanoncok támogatására, valamint a nőegyletnek 1000—1000 forintot, az árvaháznak és a szegedi iparos ifjak képző és segélyező egyesületének 500—500 Ft-ot juttatott. A szegedi lapokban évről évre olvashatunk a Juhász György-féle alapítvány kiosztásáról.

82/11 az édesapámat már kifejejtette: a költő húga, Király-König Péterné Juhász Margit (1898—) szerint véletlenül Juhász Illés neve a végrendelet aláírása jutott, s másoláskor kimaradt. Ez utóbb tisztázódott, és ő is megkapta a részét.

22 Mári néni: Tokár Mária, a költő anyai nagyanyjának húga (vö. Mári néném című versével, JGYÖM 2:450). A Nefelejcsék című emlékező sorozatának egyik darabját (Szeged, 1924. jan. 1. = JGYÖM 7:374) szintén róla írta.

31. Ádám kertjében. A Délm 1926. dec. 25-i számából. 6. l. Itt Bánatos éden főcímmel Az utolsó ítélet című novellával együtt jelent meg. Először külön, önállóan látott napvilágot a Magyarország 1925. nov. 8-i számában. Kötetben először. Ennek a közlésnek szolgált alapjául az a kézírata, amely Mikes Lajos hagyatékából került a Petőfi Irodalmi Múzeumba. Főszövegünk kiválasztásában figyelemmel kellett lenni arra, hogy a költő három apró, mégis jobb szöveget eredményező változtatást tett az utolsó közlésben.

Változatok és javítások:

Cím: <Temető>

83/12 előtt <Halottak napján én nem megyek ki a temetőbe. Ez nem akar se tüntetés lenni, se különködés[!], én a sírok között a halottakkal {szerepek} akarok találkozni, nem az élőkkel. Az élőkkel eleget együtt vagyok háromszázhatvan négy napon keresztül. [Itt bekezdést jelölő ∩]

13 ahogy <régen a temető> [föle: egy régesrégen] <régen el> el porladt magyar <a tem> [föle: poéta] a temetőt elnevezte. k

régesrégen M

15 nyomorúság <v lohol és> ballag és lohol, k

18 lárma, <az alkuszok> k

21 még a föld alá [a nem utólag beszúrva]. csak <egy kis kuny-∩> k

22 őrizte a <halott> boldogultak k

23 álmait, <vir> koszorúit k

24 [Eredetileg bekezdés nélkül, de utóbb bekezdést jelölő ∩ jellel] k

25 evett <az élet> a tudás fájából. Az én Ádámom <ne>, a derék csósz, k

- 26 <nem volt [beszúrva: ilyen] boldogtalan és jól érezte magát a halál[ke]paradicsomában. Nem hasonlított egészen jól érezte magát a halál paradicsomában. Nem hasonlított <egy csöppet se> Hamlet k
- 30 kell [ebből a végleges kellett, megbillent a <fake> fakesztje k
- 32 jól <megélt> és bölcsen megélt. k
- 33 a temetőnek, <a városnak, amelynek polgármestere volt> k
- 34 szépülő <városnak, amelynek> néma városnak, amelynek [utóbb beszúrva: ő lett] polgármestere [utóbb tett ide pontot] volt
- 35 tudta, <hog> eleget <láthatta> [alá a végleges szemléte,] <hogy milyen> [új sorban megismételte és folytatta a végleges szöveggel] k
- 37 és <a> Hamlet k
filozófiára, <amelyet Salamon királytól> amely fejedelmi Cézár és <a> szegény Yorik k
- 84/1 [Eredetileg bekezdés nélkül, de utóbb bekezdést jelölő jel-
lel] k
[Az akkor utólag beszúrva] gondnok <és én vele ment>
<sétáltam ki> k
- 2 a temetőbe <az öreg> k
úrral, <fűl> megtekinteni k
a temetőbe M
- 3 <Talán ekkor> Ekkor k
- 4 obeliszkekkel, <az<...> új mauzó> amelyek között <gyíkok kergetőznek a napsütésben és öreg> vidám gyíkok k
- 5 anyókák <...> üldögélnek a padon. <Milyen különös> k
Különös
- 7 milyenek <voltak>, [főlé: lehettek,], mit <csináltak és mit akartak> [főlé a végleges szöveg] k
- 8 amely most [beszúrva: oly] közönyösen domborodik <fö-
löttük? és amelynek porával> főljük? k
- 10 a számtanból k, M
- 11 fájt gyermekszivem k, M
- 12 világot <az öröm és v az> álmaim k
- 16 „közönsége” k, M
amely <az> utolsó k
- 17 hivatalból, <azok is a> szintén k
- 21 megboldogultat <letették> egyszerűen letették a földbe, az az emberek <közönyös arccal állottak, mint a fényképész> k
komoly
- 22 szokás, a <han> rögök k
- 25 <Most már az öreget a földalatti szám-> [a következő lapon ugyanezt megismételte] k
- 27 [Eredetileg folytatólag, utóbb jelölte az új bekezdést] k
A számtanácsosról <megint> [főlé: egyszerre] k
- 28 <Az> [főlé: Ő is] k
- 30 fájt <a délelőti> az iskolai k
- 31 magamat <a halottak földt> az enyészet országában. k

- 35 Az utolsó mondatot pótlólag írta hozzá; előbb már a kézirat végét jelző léniát odairta, ezért a pótlással le kellett alá kanyarodnia, majd újabb léniát húzott. k

Szövegjavítás:

- 22 A kéziratban a *rögök* szó névelője torzán, nehezen olvashatóan van írva, s ráadásul utána törölt szó van. Ez lehetett a magyarázata, hogy a szedő az első közléskor kihagyta, s mivel Juhász figyelmét elkerülhette, nem javította ki, a főszövegül választott másik közlésben is így van. A kézirat alapján pótoltam.

A 83/13. sorban említett költő minden bizonnyal Arany János. A készülő Akadémiai Nagyszótár anyagából Wacha Imre szíves közvetítésével tudom, hogy a Toldi estéje 6. ének 38. szakaszában fordul elő a szó olyan használatban, amely alapja lehetett a „temető” jelentésben való alkalmazásának. Arany ugyanis Toldi kertjéről beszél, nem temetőről:

Harmadnap olyankor, egy fölleges estén,
Domb emelkedett már Toldi Miklós testén,
Amelyet az őskert, bánatja jelével,
Behinte lehulló, sárga falevéllél.

Annyiban van igaza Baróti Dezsőnek, aki e szót Juhász saját leleményének vélte (Írók, érzelmek, stílusok. Budapest 1971. 326), hogy az „elvadult kert” jelentésből, minthogy Toldi a sírját saját kertjében ásta meg, sajátos átértelmezéssel Juhász teremtette meg a szónak „temető, sírkert” jelentését. Jelmező, hogy a Nagyszótár e szót Arany idézett helyén kívül Riedl Frigyes Arany-életrajzában (Arany János. Budapest 1887.) két helyéről ismeri, mind a kettőt az első, eredeti jelentésben: „Előttünk a burjánnal felvert őskert közepén a vén ház” (50); „a gyom felverte őskerttel együtt Toldi is megromlott” (177). A Nagyszótár Juhásznak csak három adatát ismeri; a költőnek e kedvelt szava azonban verseiben 15 alkalommal fordul elő (Benkő László: Juhász Gyula költői nyelvének szótára. Budapest 1972. 657).

32. **Muzsikák.** A Délm 1926. febr. 7-i számából. 5–6. l. — Ö 2:59–63. — Először *Régi muzsika* címmel a Magyarország 1925. nov. 9-i számában jelent meg. A címen kívül más eltérés nincs.

Csonka Bukusza Tanács Ignác (1846–1927) egykori szegedi vízimolnár, nagyhírű bőrdudás. Arcképét l. Kovács János: Szeged népe. Szeged 1901. 461. l. A nevéből képzett ige: bukuszál, a szegedi népyelvben azt jelenti: bőrdudán játszik. Vö. Bálint Sándor: Szegedi szótár. Budapest 1958. 1. köt. 197. l. Móricz Pál: Régi magyar élet. Budapest 1913. 157–160. l.

Ezt a tárcát Juhász Gyula 1925. okt. 13-án írta Makón: Espersit János naplójából tudjuk ilyen pontosan (Péter László: Espersit János, 42. l.). Ugyaninnen tudjuk, hogy a költőt már a megírás előtti napon, 12-én foglalkoztatta a téma, és szűkebb baráti társaságban mesélt is róla. Espersit néhány motívumot följegyzett ezekből (l. Tiszatáj, 1956. 336.), s így megállapítható, hogy ugyanezeket dolgozta föl a költő másnapi novellájában. Juhász Gyula később verset is írt novellahőséről: *Ének Bukusza Tanács Ignácról* (JGYÖM 3:329).

86/25 *Bálóné:* özvegy Baló Istvánné (1850–1922) vendéglője a Vásárhelyi (ma József Attila) sugárút és a Római körút sarkán a század-

forduló Szegedjének nevezetes helye volt. Bálóné férje halála után, 1902-ben a fővárosba költözött, s előbb az Alkotás utcában, majd 1913-tól a Ráday u. 57. alatt nyitott kicsiny, de politikusok és írók kedvelte, ugyancsak híres vendéglőt.

- 87/7 *Puskaporos tornyot*: 1849. júl. 28-án az újszegedi Zsótér-magtárban tárolt 60 mázsa lőpor és töltény fölrobbanásától mintegy 800 ember pusztult el (Reizner János: Szeged története. Szeged 1899. 2. köt. 166–167). Kortársi följegyzések szerint a dőrejt Csongrádon és Orosházán is meghallották.

33. A pusztaban kiáltó. A *Holmi* című kötetből. 75–80. l. Először a Magyarország 1925. dec. 13-i számának tárcájaként (1–2. l.), majd a Délm 1926. máj. 13-i, utána a Széphalom 1928. május–júniusi számában (172–174. l.) jelent meg. — Ö 2:63–66.

Az eltérések nyomdai hibákból erednek:

89/1	<i>ütött, kopott</i>	M Délm
	<i>ütött kopott</i>	Sz
12	<i>perceg</i>	M
	<i>pereg</i>	Délm Sz H
	Az első közlés alapján javítottuk	
16	<i>De ez</i>	Sz
24	<i>A főfiskálisnak a fülebe</i>	Sz
36	<i>főfiskális. — Micsoda</i>	Sz
90/1	<i>a pályázat [dőlten szedve]</i>	M Délm
4	<i>való mű</i>	M
19	<i>csiklándozza</i>	M
23	<i>Pallagon</i>	M
39	<i>tébolyogva hallgatom</i>	M
40	<i>hallgatom</i>	Sz
91/7	<i>lóra kaptak</i>	M Délm Sz
	<i>lórakaptak</i>	H
	Az első közlések alapján javítottuk.	

Magyarázatok:

90/6 *A híres ánglius*: Shakespeare (Hamletjének II. fölvonás 2. színéből való a híres szállóige).

9 *Habent sua fata*: vö. 71/19. j.

A Katona életéből költött történetben előadott vallomás egyszersmind Juhász Gyula legbensőbb önvallomása is.

Ebből az elbeszélésből Sombori Sándor jelenetet írt, s ezt 1957. febr. 20-án Sepsiszentgyörgyön bemutatta az Állami Magyar Színház a következő szereposztásban: Katona József — Vadász Zoltán, Murányi — Völgyesi János, Csaplárosné — Finna Rózsa, I. pandúr — Darvas Dezső, II. pandúr — Ambrus Sándor, Betyár — Bandor János.

34. A szürnyű alagút. A Magyarország 1926. jan. 31-i számából. 2. l. *Kötetben először*. Kézirata Mikos Lajos hagyatékából a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Javítások a kéziraton:

Cfm: <*A nagy alagút*>

91/21 *A mérnök úr <valamikor> igen*

- 22 *bizta rá a <részevnyártársaság> [a névelő z-jét pótlólag írta]*
 23 *<hatvan> munkást*
 25 *ott <pusztult> veszett*
 27 *lefogni <nagy nehezen> és*
 30 *Arról [aláhúzta]*
 31 *előzte <emlékéből a> emlékezetéből*
 36 *[eredetileg emlékszem volt, ezt a költő kijavította emlékezem alakra, de a szedő mégis emlékszem változatot szedett]*
 40 *<igen> leereszkedő*
beszért velük. <Órákig elálldogált a társalgó nagy vasrácsos ablaka előtt és a magasba nézett. Repülők szálltak át a>
lépésekkel <verte> mérte
- 92/2 *emelve és <enyhe gunny> egy <gúnyos mosoly> állandó*
 3—4 *nyugtalanul <leste a híreket> hallgatta a híreket. <Nem volt megelégedve>*
 5 *A mondat után folytatólag leírt, majd törölt egy nagy S betűt. Utána új bekezdésben írta, majd törölte: <— Sokan voltak már a gazfickók a földön, {nem lehetett} mozogni se lehetett már tőlük. Most egy kicsit — Háromszáz halott, kétezer halott!>*
 6 *kielégítette <egy időre> valahogy.*
 8 *mondogatta. <és ujjá látható örömmel simogatta szakalla>*
 10 *társalgó <nagy> vasrácsos*
 11 *a [törölte, majd újra leírta a névelőt] a hidegkék*
 14 *mosolygott <hozzá.>*
 17 *ő azért <rendületlenül és kitar konok kitarással „tanulmányozta” őket> egész <azért> naphosszat konok kitarással és <rendületlen> nyugalommal „tanulmányozta” őket> „tanulmányozta” őket.*
<A terveim>
 18 *kérdezték, <tőle.>*
 27 *<Persze, Persze,> [kétyszer is törölte, végül mégis, harmadszor is ezt írta]*
 32 *lesz, <ilyet> [a vesszőt fölkiáltójellé javította]*
 35 *[A zizegő jelzőt utólag szúrta be] kartonok, <tovább és mosolygott diadalmasan. Egyszer egy éjszaka és tovább mosolygott diadalmasan.>*
 39 *kékszemű <I> fiatalembert*
 40 *aki <csöndesen leült> rajongástól*
- 93/1 *kapott <levelet>*
 3 *kongresszusra <a népek>*
 4 *hogy az <boldog> örvendetes [a névelő z-jét pótlólag írta] <égi> üzenetet*
 7 *kezét, <ezt választás> kijelentette, <hogy bolonds> örültség az egész, <fiatal barátom,> mondjon le*
 9 *Napokon át <vitázott egymással a két emb>*
 13 *lassankint*
 15 *rendezgette. <Az or>*
 17 *lesütötte <a> szemét. <Mindig azt f>*
 21 *<Meghizott, kék szemeknek lázas fénye nem csillogott>*
csillogott a <lázás> fény [a névelő z-jét pótlólag, a jelzőket fölé írta]
 22 *tovább. <Almában beretv> <Új és> <Egy nap>*
 25 *fölgyeget*
 30 *a másik <szikár és> karcsu és <csinos> [a végleges jelzőt fölé írta] alakja.*
 32 *Ő kék <kope> és fehér csikos zubbonyban <sétált>*

- 33 *A mérnök urat* [a nagybetűs névelőt áthúzta, a megelőző szavakat elébe írta: *A fiatal beteg a*]
 34 *megnyírta*(k) *bozontos*
 36 *megszédült.* <Kezében rem>
 37 *tekintete a* <fénylő> *borotva*
 40 *torkát.* <Már>
 94/1 *halálsáppadon*
székről, <megint csak>
 2 *az ügyeletes orvos* <rohanva> *futólépésben*
aki <remegő kezével kapkodott levegő után> *félig alétlan*
 5 *zápora* <eredt meg> [a véglegest fölé írta]
 7 *Még akartam* <szabadítani a világot> *ítle*
 11 *mosolygott,* <a> *fehér*
 14 *miénk!* <És most gyerünk>
 16 *És* <széles, kemény> [a végleges jelzöt a második áthúzott jelző fölé írta], *katonás léptekkel*

Javításunk:

- 92/2 Alapszövegünkben ez áll: *a homlokát magasba emelve és egy állandó gúnyos mosolygásának enyhe árnyalatával a szája szélén.* A kéziratból világos, hogy Juhász elfelejtette kihúzni az *egy* névelőt, amely így fölösleges. Töröltem.
 15 Alapszövegünkben hibásan gondolatjellel kezdődött. A kézirrattal egyezően töröltem.
 93/25 A kézirat alapján az alapszöveg *felügyelet* szavát *fölügyeletre* javítottam.

Töröltem az alapszövegből a párbeszédeket záró gondolatjelek előtti fölösleges vesszőket is; ezeket a kéziratba ceruzával szerkesztői kéz írta, Juhász maga máskor sem tette őket ki.

Moravcsik-klinikai emlékből táplálkozhatott (vö. 22., 23. sz.), bár föltehetően költött elemekkel bővült.

35. **Laczkovics.** A Magyarország 1926. márc. 24-i számából. 2. I. Utánközlése a Délm 1926. máj. 1-i számában. — Ö 2:69—72.

Laczkovics János (1754—1795) huszárkapitány, a magyar jakobinus mozgalom egyik vezetője, 1772-ben a bécsi nemesi testőrség tagja volt, 1776-ban alhadnagy, később kapitány a 4. (Graeven) huszárezredben.

94/26 *Generális-kaszáló:* másképpen Generális-rét, a későbbi Vérmező régi neve; Buda visszafoglalása óta a fölszabadulásig katonai gyakorlótér.

31 *Iustum ac tenacem propositi virum:* helyesen *Iustum et tenacem...* Horatius ódájának (3, 3, 1) kezdősora: *Igaz s kitartó, húszivű férfiút / sem pártütőknek bujtogató dühe, / sem rémitő tyrannus arca / meg nem ijeshet...* (Bede Anna fordítása.) Ezt az ódát szavalva lépett a vépadra Laczkovics (Tóth Béla: Szájruul szájra. Budapest 1895. 271). Vö. 123/8.

34 *a barát:* Martinovics Ignác (1755—1795) ferencrendi apát, a jakobinus mozgalom vezetője.

95/5 *Cupiditas novarum rerum:* az új dolgok igézete (latin kifejezés).

12 *Mikor a Gréven-huszárok nevében:* 1790-ben ezrede tisztikarának kérvényét, melyben a magyar ezredek számára magyar vezénylet i

nyelvet és magyar tisztikart kértek, Laczkovics fogalmazta. A had-
 híroság ezért Mantovába való áthelyezésre ítélte, mire ő leköszönt
 rangjáról. Az országgyűlés kezdetben melléje állt, de azután magára
 hagyta.

- 39 *a savojai vikárius*: Jean Jacques Rousseau (1712—1778) *Émile*
 című művének egyik fejezete „A savojai vikárius vallomása”, a
 szív vallásának apoteózisa.
- 96/3 *Procul negotiis*: Horatius 2. epodoszának kezdősora: *Beatus ille, qui
 procul negotiis... Be boldog, aki távol aggodalmitól / Miként az
 első nemzetek, / Nagyatyja telkeit szántatja ökrein... (Földi János
 fordítása.)*
- 31 *Dixi*: teljesebben: *Dixi et salvavi animam meam*: bibliai eredetű
 szólás: Megmondtam, amit akartam, az én lelkiismeretem tiszta
 (szabadon latinból).
- 34 *Dulce et decorum*: Horatius ódájának (3, 2, 13) sora: Szép és magas-
 tos halni ezért: haza! (Illyés Gyula fordítása.)

A költött történetben Juhász a maga korának vívódásait is kifejezi, amikor
 Laczkovics hazafiságának és Martinovics nemzetköziségének a közös ügyért
 való történelmi összefonódását dialógusukban oly érzékletesen ábrázolja.

36. A csillag. A Délm 1926. dec. 8-i számából. 2. l. Először a Magyar-
 ország 1926. júl. 11-i számában jelent meg. Kézirata a Mikes-hagyaték-
 ból a Petőfi Múzeumban. Alapszövegünk néhány nyomdai eredetű eltérésen
 kívül Juhász Gyula tudatos változtatásaival is különbözik a kéziratától és
 azon alapuló első közléstől: három helyen törölte a névelőt, s a végét meg-
 toldotta.

Változatok, javítások a kéziraton, javításunk:

- 97/11 *fényűzés mellett* Délm
 [A kézirattal és az első közléssel egyezően javítottam]
- 15 *amelyekkel < sorst > bőkezűen*
- 16 *< tisztelői >* [ebből javította a végleges hódolói alakra]
- 17 *egész kerteket < foszt fosztottak ki és egész üzleteket > és egész
 üzleteket fosztottak ki < a > tiszteletére.*
- 19 *sőt < egészen >* [a véglegest fölé írta]
- 20 *találta. < És minden este háromszor-négyszer megismételte
 a dalt a májusi hajnal bűvös szerelm bűbájáról és minden
 este háromszor megismételte a táncot, amelynek végén a part-
 nere >* Minden este térdig járt < és táncolt > a rózsákban,
- 21 *meg az énekszámait* k, M
- 23 *órák < alvás >* az alvás
- 26 *nevezni. < Vacsora közben meghallgatta egyik estilap poli-
 tikai rovatvezetőjének a bókjai. Ez szerelmes volt belé és
 { azon gond } boldogtalan, hogy nem ő vezeti a színház és
 művészet rovatot >* Vacsora után
- 27 [nincs aláhúzva (k), nincs dölten szedve (M)]
*< Állandóan összefüggő álmai voltak, > Állandóan < folyta-
 tódó > visszatérő álmai < voltak > voltak,*
- 29 *táncolt és a < cipője lecsuszott a lábáról > harisnyája lyukas
 volt. < Nehéz verejték > Verejtékezve*
- 30 *kezdődött < a napi szenvedés > a nappal szenvedése*

- 31 *kilovagolt, <tennis> csónakázott,*
- 33 *adott, <elolvasta> leveleket írt*
- 36 *felöltözzék, <a szerepéhez>*
felvonásonként M
- 38 *ház lesz, <hogy> minden órában telefonon*
- 39 *telefonon* M
- 40 *üres és <hangos> kopott mondatok, amelyek a könyökén*
nőttek ki, [a vesszőt áthúzta, s beszúrta a kötőszót:] és
amelyeket az utcai gyerekek
- 98/2 *mindenütt <a saja>*
- 3 *ordítottak <a> szemébe, minden kirakatban <az arckép>*
a fényképei
- 4—7 *A járókelők megfordultak utána, és ő, mint a saját*
szobra, mint a nők irigyen, a férfiak epedően tulajdon giccse
lejtett tova, édesen, kedvesen a maga modorában. M
A járókelők megfordultak utána és ő, mint a saját szobra,
a tulajdon giccse lejtett tova, édesen, kedvesen, a maga
modorában. Délm
- [Javításom: az első közlésben a kézirat szavait a szedő
összekavarta, ezért értelmetlen lett. Minthogy a második
közléshez Juhásznak csak a Magyarország kivágata állha-
tott rendelkezésére, és már nem emlékezett az eredeti
helyes szórendre, a zavaró mondatrészeket inkább törölte.
A kézirat szövegét állítottam vissza.]
- 6 *giccse <lép lejt> lejtett*
- 8 [Az új bekezdést utóbb, nyomdai jellel jelölte.]
- 9 *ha a szabójával összevezetti, a nagy jelenetet* k, M
- 10 *ha az <udvarlójától> udvarlótól*
- 12 *tükör volt <v> a számára*
- 13 *egy egy*
- 14 *maradt, <eszébe jut> <néha arra eszm> emlékezett rá,*
- 18 *hanem <kereskedelmi> hetedik gimnazista.*
- 19 *A hatodik jubileum [főléje]: százötvenedik előadás [főléje]*
a végleges:] A kétszázadik jubiláris
banquet M
- 21 *mint a derült égből* k, M
- 23 *egyszer [utóbb pótolva:] re csak önfeledten [az igekötő*
később beszúrva:] odahajolt
- 24 *csókolta <bele.> belé*
- 28 *rebbent föl, <mint ak> majdnem <elejt> kiejtette a poharat*
kezeiből, <amelyben szóda volt,> amelyben málnaszörp
- 31-től végig — *Úgyan, fiam, hova gondol? Nem érek én rá*
ilyesmire. Most készülök az új szerepemre, az lesz az igazi
siker, meg sem állok a háromszázadik előadásig. k, M
És egészen új mozzulatokkal, <egészen eredeti> sietett haza,
hogy <a második fölvonás prózáját átvegye> az első fölvonás
prózáját átvegye <az olvasó> az olvasópróba előtt. k
És egészen új mozzulatokkal sietett haza, hogy az első föl-
vonás prózáját átvegye az olvasópróba előtt. M

A költőt, mint ugyanez időben írt versei és színházi aforizmái egyaránt mutatják, foglalkoztatta a színészet természetrajza, s minthogy színházi kritikusként is járatos volt a szegedi színészek körében, lélekrajzukat jól megfigyelhette. Ekkori színésznoé múzsaí (Tamás Anna, Gábor Mara, Kaszab Anna stb.) szintén alkalmas modellül kínáltak.

37. Alkalmatlan. A Magyarország 1926. szept. 5-i számából. 11. l. Utánközlése a Délm 1927. febr. 13-i számában. Kézirata a Mikes-hagyatékban a Petöfi Múzeumban.

Javítások a kéziraton:

- 99/17 a <költő> költő
 20 hurrá- <val köszöntött minden magyar tragédiát> val üdvözölte
 22 <némely> [a végleges jelzöt fölé írta] nők
 27 kórházba, <amely>
 28 rémségek <tól és a rombolástól, amit a tisztító háború okozott, mint a testem. A kórház tele volt különféle nemzetbeli szimulánsokkal.> a magyar végzet <csapásaitól [a végleges szót fölé írta], mint a testem.
 29 A <kórház> szük <kórház> [a végleges szót fölé írta]
 30 Nagyszerű <gyakorlat> [a végleges szót fölé írta] fejlődött már ki ebben, <az orvosok>
 32 [Az itt szócskát utóbb szúrta be]
 34 a bibliát és [utóbb betoldva a más szó] <egyéb érdemes job> érdemes
 38 elszánt <urak>, férfiak
 100/2 át <volt hatva> [a végleges szót fölé írta] szavainak igazságát<ól>.
 12 idegekkel <fogj> kell
 14 Egy [a jelzöt utóbb szúrta be:] álló hétig kallódtam a kórházban, míg végre <az orvos> hosszas <...> könyörgés
 15 orvos <megneste> gyorsan és köszönősen <megcsinálta a szokásos vizsgálatot: megv> elvégezte a szokásos vizs- <gálatot: szemek, térdek, megkérdezte,> gálatot
 17 megkérdezte, hogy <tudom> hanyadika
 19 irtoknak az <leletét> <lelet> eredményt:
 21 ezekre a <katonás> komoly
 22 valóban? <De nem igen> Még most se
 24 <byron>i [az előző sor végére utólag beszúrta a végleges jelzöt: werther]
 27 nyelvain <lármázva és kár> lármázva.
 31 dühösen <...> <...> keservesen
 34 kedvesség <volt a tekintetükben>. lett volna
 36 [A meg igekötöt pótlólag szúrta be.] <És én irigyen mégis, majdnem irigykedve gondoltam vissza rájuk, <még sokáig.> Ennek sikerült. [Ez utóbbi mondatot a szedő kifejejtette!]
 39 <egy> az őrmester
 40 akinek <piros> hosszú, piros
 101/1 bolondja <volt> [a végleges állítmányt fölé írta:] lehetett az istenadta, <per> természetesen
 6 torkomat, <a szívem reme> úgy éreztem, hogy <nekem> már keresnivalóm <se lehet> [a végleges szót fölé írta]
 8 viaskodott, <kietlen sivatag gyanánt terült el a jövő,> úgy állottam
 10 láttam, <amint a> [föleje írta: amint fura baj] társam
 13 <Egyedül maradtam a kétségbeeséssel.>

Javításunk:

100/36 Mint fõnt említettem, a sok törõlés miatt a szedõ kifejejtette ezt a nem törõlt kis mondatot: *Ennek sikerült*. Visszaiktattam.

Magyarázat:

100/13 *nervus rerum*: szó szerint „a dolgok idege”; állítólag Démoszthenész nevezte így a pénzt.

A kis írás minden bizonynal elejétõl végig hiteles emlék: a költõ 1917. december 1-tõl 7-ig volt a temesvári helyõrségi kórházban katonai fölülvizsgálaton (JGYE 599), ennek élményét vetette majd egy évtized múltán papírra.

38. Az utolsó ítélet. A Pesti Napló 1926. nov. 21-i számából. 35. l. Megjelent még az *Ádám kertjében* címû, korábban szintén önálló elbeszéléssel együtt, *Bánatos éden* fõcím alatt a Délm 1926. dec. 25-i számában is, néhány sajtóhibából eredõ eltéréssel, gyõngébb tipográfiával (szókihagyásokkal, dõlt szedés elhanyagolásával).

Lényegét illetõen hitelesnek tartható gyermekkori emlék, mégpedig — minthogy Vass Mátyás (1837—1903), a szegedi neveléstörténetnek kimagasló egyénisége, az iskola késõbbi igazgatója, a IV/A-ban volt Juhász tanítója — a megörökített epizód 1893 májusában történhetett. A hitoktató ekkor Sántha Pál (1858—1924) volt. A felsorolt osztálytársak közül azonban Hubacsek Kálmán (1883—1956) nem elemiben, hanem a gimnáziumban, mégpedig ott is csupán az ötödik és hatodik osztályban járt együtt Juhászsal. Daka József a II. és III. elemiben, Kosóczki Ferenc elsõ gimnáziumban volt osztálytársa, Csala nevût viszont sem elemiben, sem gimnáziumban nem találunk társai között.

102/7 *seregszámláját*: seregszemláját. Érdekes, hogy — Arany és Ady után — Juhász is használja az eposzi enumeráció eme archaikus magyar szavát.

39. Vincent. A Petõfi Múzeumban õrzött kéziratból. Elõször megjelent a Magyarország 1926. nov. 28-i számában. 15. l. Utánközlése *Vincent van Gogh* címmel a Délm 1927. jan. 16-i számában, több helyütt a bekezdések és a kiemelések mellõzésével, viszont az utolsó mondat ritkításával. Ezt közölte: Ó 1:301—304. Alapszõvegünk forrása, az eredeti kézirat a Mikes-hagyatékából került a Petõfi Múzeumba.

Javítások a kéziraton:

- 103/6 <Fején> Feje <fehér> [fõléje írva: *vászon*] *kendõvel*
12 *szerelmes* <gyõnyõrrel> [a végleges szót fölé írta]
13 és <szeregett vol> *néha*
19 <jõ> *fejeket* [a végleges szót fölé írta] <és *sajátos alako*> és
20 *gyûjtötte* <és *tanulta õket*>, *némelyiket*
23 <Nincsen> *olyan* <*nyomor és*> *inség* [a végleges mondatkezdetet fölé írta]
26 *egy ideig*, <*de ereje egyre*> *viaskodott*
29 *vonalak*. <*Milyen*> *Az utolsó*
30 *vágta át*, <*mint*> az egész
31 *egy* <*elvéste*> *elvésezett* *õngyilkosság áldozata*, <*Az*> *szegény*.
36 *mindig*, <*összegyûjteni a fény*,> *nyilazó fényt*, <*lobogó tüzet*, *hogy égjen a vászon tündõklõ*> *hogy tündõklõn*

- 37 *rajta* <az eg> minden. *Égett és* <most> [a végleges én szót fölé írta] *elégttem!*
- 38 *kedves*, <mosolygós,> *kecskeszakállas*
- 104/1 *harsogott és* <gyöngéden> [a végleges szót fölé írta]
- 2 *derős* <szinfol> *fényfolt*, <volt, a> *a sok csikos* [a végleges szavakat fölé írta]
- 4 *imbolyogtak* <a szürke udvaron és k> [föleje írta: *udvarban*, majd ezt is áthúzta, és a végleges szavakat írta le:] *az udvaron*.
- 7 *aki* <tovább vizsgálta a szemét.> *tovább mosolygott*.
- 8 <— Igazán nem tudom>
<A doktor u> <Gachet doktor jobban tudja, mi bajom, én talán jobban érzem.> <Gachet doktor jobban ért ehhez>
- 9 *mig a másik*(*ban*,) [a végleges ragot fölé írta]
- 10 *valamit* <szorongatott.> *idegesen szorongatott*. —
- 11 *még* <ott túl> *is* [a végleges szót fölé írta]
- 15 *örvényeiket*, <holott> [a végleges szót fölé írta]
- 16 [Az úgy szócskát utóbb írta a sor elé]
kinomban, <k> <pedig> [a végleges szót fölé írta]
- 17 *akartam* <és a két szememet> <Néha sikerült a nap-> *levágni*
- 19 <Néha már> [előbb a már fölé azt írta: *napján*, majd ezt is törölte, és a végleges mondatkezdő szavakat föléjük írta]
- 22 *ment*, <az,> *amit el akartam érni*, <mindig, mindig.> *ma már*
- 28 és 29 közt <— A borinagei napokra gondolok>
- 29 <mást> [föleje írta: *egyebet*] *mondanak*. *Mennyi erő*, <szépség>, *mennyi*
- 37 *A* <bor> *borinagei*
- 105/1 *nem tudtam* <elvég> *befejezni*.
- 2 *a legkülömb*, <akivel nem tu> [a végleges szavakat fölé írta] *aki most valahol* <az óceán> *egy távoli óceán szigetén* <álmodik> *keresi*
- 5 <óriás> *könyvek*
- 7 <On> *Gachet doktor*, *ön*
- 9 *beteg*. <És beteg világnak beteg a művészete is, sőt ott> <még lázasabban és még reménytelenebbül beteg.> <és még gyászosabban> *Talán Japánba*
- 10 *borulni*, <és megtanulni, amit mi már nem> és *megtanulni*
- 11 *dolog*. <Késő, már késő> <Ők nem szépek, de igazak.> <A jellemző> *A dolgok jellemét* <kell> *eltalálni*:
- 12 ehhez <az is kell, hogy> *az kell, hogy igazak legyünk*. <Hogy vagyok>
- 18 *homlokát*, <bátor>
- 19 *köpenyében*, <örökké> *mint valami* [a következő jelzöt utóbb szúrta be:] *kis szakállas angyal a kárhozottak* <között> <csoporijai közétt.> *seregében*.
- 21 <Vincent tétován nézett maga körül>
- 22 *elítélték*. <Egy hatalmas termetű, szikár, beteg, egy bretagnei paraszt csatlakozott hozzá,> *Majd*
- 23 *egy* <hatalmas> *terebélyes*
- 24 és <az> *az óriás*
[A maga elé szavakat utólag toldta hozzá]
- 27 *itt* <kin!> *senyvedni*
- 30 *pipa* <futs> *füstje*
amint <nagy> [a végleges jelzöt fölé írta:] *hatalmas sós cseppek gördültek* <alá a paraszt ar> *végig*

- 33 < Vincent a falura gondolt, a mezőre az > < Beteg > [főle írta: Reves] fa
 106/1 és < Gac > a doktor
 2 Vincentet. < A pipája füstje a pisztolyáéval együtt kerengett >
 3 kabátján < egy egy > < piros csik > < . . . > egy nagy folt piroslott. < Maga >
 Eszméletén < él > volt, < fanyar mosoly a > [főle írta a végleges szót]
 8 < Nincs > — Nem lesz már semmi baj [a se szócskát utóbb töltötte hozzá]
 9 földi < tekintet > szem

Változatok:

103/8	fehér-kék intézeti ruhában	Délm
104/6	tettenért	M Délm
14	kerestem a dolgok lényegét	M Délm
27	megsimogatta beteg fejét	Délm
105/4	volna.	M

Vincent van Gogh (1853–1890), a nagy holland festő és grafikus 1878 és 1880 között élt a belga bányászok közt Borinage-ban; 1886-tól 1888-ig tartó párizsi tartózkodása idején került meleg barátságba Paul Gauguinnel, majd 1888-ban vele együtt költözött Provence-ba, Arles-ba. Dührohámát, melynek során saját fülét levágta, Gauguin hiteles leírásából ismerjük. Ekkor előbb Saint-Rémy, majd Auvers-sur-Oise kórházában ápolták. Ez utóbbiban volt orvosa dr. Paul Ferdinand Gachet, akinek portréját is megfestette van Gogh. 1890. júl. 27-én — nem ugyan a kórházban, hanem kinn a határban — meglötte magát, és sebébe 29-én belehalt. Művészeti tevékenységének egyetlen évtizede folyamán — mint levelezéséből kitetszik — sokat foglalkoztatta a japán fametszés és a grafika.

105/9 a rajz vén bolondjának: nyilván a japán művészet egyik legnagyobb alakja, Katsushika Hokusai (1760–1849), akit levelezésében is (Vincent van Gogh levelei. Ford. és bev. Éber László. Budapest 1924. 108.) emleget. Egyébként ez a levelezés lehetett Juhász egyik forrása mind novellájához, mind pedig a van Goghról 1933-ban írott verséhez (Őnarckép, Vincent van Gogh levele testvéréhez. Elveszett. Vö. JGYÖM 3:100). Itt azt mondja: *A képek, amelyeket nem bírtunk megfesteni, visszajárnak. A versben: Csak azt mind / Sajnálom, amit megfesthettem volna: / A képeket.*

40. A diktátor halála. A Pesti Napló 1927. jan. 9-i számából. 33. l. Utánközlése *Ne ölj!* címmel a Délm 1927. ápr. 17-i számában (17–18. l.). *Kötetben először.*

Az utánközlés, bár az új cím nyilvánvalóan a költőtől származott, csonka és hibás. Három helyen is hiányos: kimaradt a 107/4. sor, a 108/3. sorban kezdődő mondatból a bekezdés végéig, tehát a 7. sorig terjedő rész, végül az elbeszélés vége is, amennyiben a 109/7. sor *ellenkezett* szava után pont van, s a további szövegrész hiányzik. A 107/31. sorban a *sietett* szó helyén ismét *igyekezett* áll, tehát kétszer egy mondatban. Több más, apróbb sajtóhiba, tipográfiai gyatróság is rontja ezt a közlést, így az első megjelenés mellett kellett döntenünk. Ennek egyébként a címét is jobbnak tartjuk, mint a második közlésének.

41. Ha nem szeretsz . . . A Magyarország 1927. máj. 22-i számából. 14. l. Utánközlése jelentéktelen eltérésekkel a Délm 1927. aug. 28-i számában. — Ö 2:76–79. Kézirata a Mikes-hagyatékból a Petőfi Múzeumban.

Változatok és javítások a kéziraton:

- 109/22 után <szépen,> *lassan*
23 családás <után került> [egy fölé írt olvashatatlan szót is áthúzott, majd a végleges állítmányt írta le]
24 ő <ezt a világraszóló> ezt a
27 állandó <örjögés, veszekedés> *tombolások*
28 előkelően <és> elvonult egy <sarokba, egy homályos> *homályos*
30 <hozott be> *hozta be*
35 <hegedű> *hangszer*
36 nagy <rít> *riukán*
38 pillanatra, <a teri>
110/4 *makacsúl*
5 a <szőke,> *fiatal, szőke*
7 napbarnította <arcával> *szakállas*
8 <beduin, a sivatag pusztáj> <aki> *pusztai beduin.*
17 születésnapján,
25 <virágos> *kertre*
<magas,> *hatalmas alak állott, <feketeben> fekete selyemben.*
38 <idegesen és> *unottan*
111/2 *összenéztek.*
7 állá alá <v> *tette <és>, majd megcsókolva a vonót, <valami> remegő*
9 <hempergő és> *rikácsoló lengyel király is elhallgatott. <és szikár karja> A*
10 *teremben <végt> fájdalmasan.*
16 *Carment <az énekesnő> valaki.*

Ez is Moravcsik-klinikai emlék (vö. 22., 23. sz.). A *szőke orvosnő* itt is Hajdú Lilly. A Carmenből való idézettel vö. a 17. sz. jegyzetet.

Az elbeszélés önéletrajzi vonatkozása is fölismerhető. Minden bizonnyal őt látogatta meg Sárvári Anna 1917-ben a Moravcsik-klinikán, s ő — hőséhez hasonlóan — elfordult tőle. Ezt a jelenetet — bizonyára Kilyényi Irma közvetítésével — Magyar László föl is idézte (JGYE 526). Beszélt róla a riporternek, Nagymihály Sándornak maga Anna is (Magyar Hírlap, 1937. ápr. 25.).

KISREGÉNYEK

42. **Orbán lelke.** A *Holmi* című kötetből. 7—54. l. Először megjelent a Pesti Napló 1925. szept. 15-től okt. 1-ig terjedő számaiban, 15 folytatásban. — Ö 2:83—126. — Ennek alapján közölte: Magyar elbeszélők. Sajtó alá rendezte Belia György és Illés Endre. Budapest 1961. 914—961. Önálló kiadásáról a kiadástörténetben (408. l.) szóltam.

Kéziratának első lapja a Mikes-hagyatékából a Petőfi Múzeumba került. Ez az egyetlen lap számos érdekességet tartalmaz. Egyik, hogy alcímül Juhász ezt írta rá: *Regény*. A másik, hogy a 115/17. sorban *Szimák* vezetékeve után keresztnévül előbb modelljének valódi utónévét írta: <*Zoltán*>, majd rögtön törölte, és utána írta: *János*. De pár lappal később (sajnos, a kézirat többi részét Mikes nem őrizte meg, így tanulságait nem gyümölcsöztethetjük), mégiscsak a modell győzedelmeskedett: a III. fejezet 1. sorától (118/32) megint *Zoltán* lett *Szimák*ból! S ez így is maradt végig. De érdekes és jellemző, hogy sem a Pesti Naplóban, sem a *Holmi*ban senki,

maga Juhász sem vette észre az ellentmondást: az első helyen mindenütt Szimák *János*, a továbbiakban Szimák *Zoltán* szerepel. Figyelemre méltó a kéziratlapon az is, hogy Juhász még saját alteregójának, regénye főhősének nevét is csak most, írás közben találta ki, mégpedig rögtönözve, néhány másodperc alatt. (A címet, ez az írás kissé elűtő tollhasználatából is látszik, utólag írta a megkezdett szöveg fölé!) A 20. sorban először <Halász> vezetéknevet írt (Juhász ~ Halász, mint Juhász ~ Rihász, vö. 3. sz.), ezt törölte, majd az újabb kísérletet <Mad> (talán Madár vagy Madarász akart lenni?) szintén, de ezután már rögtön és most már habozás, javítgatás nélkül leírta a végleges nevet: *Orbán Gergely*. Igaz, utóbb (144/22) a Gergely helyett *Gábert* is írt! (A kézirat hasonmását l. Tiszatáj, 1972. 4. sz. 65. l.)

Ebben a névválasztásban, esetleg csak tudat alatt, befolyásolhatta a szakolcai Szent Orbán-kultusz is: a szőlőművelők védőszentjének tiszteletére a présházak (búdák) felé vivő út mellett áll ma is a szent kápolnája, s 180 éve áll fenn a bortermelők egyesülete, az Orbán Egylet, melynek tagjait szlovákul Hurbanisti (orbánisták) néven hívják. (Jelenlegi elnökük Ján Blaho, Juhász Gyula egykori tanítványa, operaénekes.) (Erre az összefüggésre dr. Prikazský Eduard szakolcai orvossal 1972-ben történt helyszíni beszélgetésből jöttem rá, az adatokat neki köszönöm.)

Végül, még mindig az első lapon, a rövid párbeszéd a 21. sor után így folytatódott:

< — *Hát akkor vacsorázzunk, ha úgy tetszik — és már benn is voltak a nagyvendéglő* < *ültek a nagyvendéglő* >

< *Igaz, {l} most jut* >

Változatok a Pesti Naplóban és szövegjavításaink:

115/17 [*János* helyett a későbbi névhasználatnak megfelelően *Zoltánt* írtunk.]

25 *mutatkozott,*

116/9 *nincsen*

117/12 *együtt,*

20 *Mohi-csata*

25 [Az első közlésnek és a mai helyesírásnak megfelelően az alapszövegben egybeírt *könnybelábadtak* szavakat külön írjuk. Vö. 127/4.]

118/16 *megmondottam*

26 [Noha mindkét közlésben *ucca* áll, Juhász más kézíratainak tanúsága szerint ő *utcát* írt, csak némely nyomdák szedői írtak ez időben *uccát*; a szót Juhász eredeti helyesírásának és a mai helyesírásnak is megfelelően írjuk. Ugyanígy később is, pl. 129/9, 140/23.]

121/22 *Mohi-csatát,*

122/2 *úgy is*

7 [Alapszövegünkben *teletüdővel* volt, de az első közlésnek és a mai helyesírásnak is megfelelően külön írjuk.] Vö. 136/32.

124/26 [Alapszövegünkben hibásan a *pajtás* szó előtt is volt gondolatjel; az első közléssel egyezően ezt töröltem.]

125/24 [Alapszövegünkben *többezeréves* áll; az első közléssel egyezően, a mai helyesírásnak megfelelően javítottam.]

37 *mint mi, mi már nem érzük meg*

39 *lekéstünk, pajtás:*

127/4 [A *könnybe lábadtak* szavait itt is (mint 117/25.) külön írjuk.]

14 *mindeni, mindeni.*

- 128/6 *elmosolyodott:*
 36 *illik,*
 129/3 *hütek (amely a városka nevében is bennerejlett)*
 19 *jól esett*
 36 *náluk, hiába*
 38 *taposó malomban,*
 130/26 *urak.*
 131/29 *úri emberek,*
 34 *látni, hát nincs igazam,*
 133/9 *hozománya,*
 39 [Az első *tudta* után mi tettünk vesszőt.]
 134/12 *kenyérhajak,*
 135/26 *a konyha is üres*
 27 *tárva-nyitva,*
 136/1 *borítékon,*
 14 [Bár mindkét közlésben *röfögött* áll, értelemszerűen javítottam.]
 32 [Alapszövegünkben *telitüdővel* állott, de az első közlésnek és a mai helyesírásnak megfelelően külön írjuk. Vö. 122/17.]
 137/9 *pakolta*
 31 *sáppadt*
 138/17 *Végyáron,*
 27 [Az első közlésben és alapszövegünk további részében is egy *s*-sel szerepel Sárosy Adrienne neve; itt kettővel. A következetességnek megfelelően itt is töröltem az egyiket.]
 139/16 *bakarollára*
 28 *úgy lehet, ez a szenvedés kell ahoz, ez a szenvedés éppen azért van [temetés?]*
 141/30 *direktornéval, a*
 142/6 *még az éjjel*
 143/24 [Az első közléssel egyezően az alapszövegünkben hiányzó vesszőt a *látod* után kivettem.]
 144/22 [Mindkét közlésben Orbán Gábor áll! Értelemszerűen javítottam.]
 23 [Az első közléssel egyezően és a mai helyesírás szerint is az alapszövegünkben egybeírt *talpraugrott* szavakat külön írjuk.]
 145/7 *a sárga gimnázium, a vén baptisztérium és a Kálvária [temetés?]*
 23 [Az első közléssel egyezően és a mai helyesírás szerint az alapszövegünkben egybeírt *kerülőúton* szavakat külön írjuk.]
 147/27 *veteményes kertben,*
 31 *veteményes kertet,*
 40 [Az első közlés alapján az alapszövegünkben hibás *mértek* alakot az értelem szerint is helyesnek látszó *mertek* alakra javítottam.]
 148/2 [Az első közlés alapján az alapszövegünkben hibás *középén* alakot az értelem szerint is helyesnek látszó *középen* alakra javítottam.]
 12 [Az első közlés alapján az alapszövegünkben hibás *elvon* szót az értelem szerint is helyesnek látszó *elvonult* alakra javítottam.]
 32 [Az első közlés alapján az alapszövegünkben hiányzó vesszőt az *égett* szó után kivettem.]
 Magyarázatok:
 115/7 *Végyvár:* Szakolca. A névadás indítéka ugyanaz, mint Juhász verseiben: Isten háta mögöttisége, vasúti végállomás jellege, a szülő-

- várostól és a fővárostól messze esése (vö. *A kis végváros őszi éjszakáján* [A bakter]; *A végeken, északon*; *Végállomás az őszben*; *Tanító a végeken* ...; *Isten háta mögött*; *Utolsó állomás, közömbös árva község* [Sírvers]; *A kis végváros vendéglője mélyén* [Ancsa szolgáló]). Később ugyan egy pillanatra (129/3) megpróbált másik értelmet is adni a választott névnek, amikor a *végzettel* társította, de ezt a zárójeles megjegyzését a második, végleges közlésből törölte, nyilván mert érezte, hogy részint erőltetett, részint zavarja, sőt lerontja az alapvető és egyedüli értelmezést. A város topográfiai leírása (gimnázium, patika stb.) megfelel a valóságnak (Szalatnai Rezső: *Juhász Gyula hatszáz napja*. Budapest 1962. 36, 38.).
- 8 Mindjárt itt fölbukkan a szakolcai éghajlat egyik legjellemzőbb ismérve, amely mindenkire, de különösen a jövővényre rendkívül hat: a városka sajátos helyzete miatt a Kis-Kárpátokról szinte szünet nélkül fúvó északi szél. Utal erre később is: 116/9, 129/5.
- 17 *Szimák János*, illetve utóbb *Szimák Zoltán* modellje Szmodits Zoltán (1875–1944) gimnáziumi tanár, Juhász legjobb barátja a tanári karban, szintén magyar–latin szakos (Szalatnai: i. m. 67). Rokonlelkék: „tiszta lelkű, gyermeteg” (uo. 96), „mimóza természetű, búsongó” (uo. 119), „filozofálgató”, „hallgatag és békés fiú” (uo. 67). „Szívvel-lélekkel tüstént odaáll Juhász Gyulához, minden lépését követi, mint az árnyék; ha látja, hogy a költő dolgozni akar, elkerüli, sétára se hívja. Nem délceg férfiú, nem is udvarol senkinek, de segít sóhajtozni a költőnek” (uo.). Juhász megmutatja neki verseit, és Szmodits írásos elemzést ír barátjának, „bepillantásokat Juhász Gyula lírájának borongós bánatosságáról” (Kilényi-gyűjt. Vö. Szalatnai: i. m. 96.). Vö. Péter László: *Nyomozás a Szimák-ügyben*. Tiszatáj, 1972. 4. sz. 60–72.
- 19 Vö. 121/32.
- 20 Orbán Gergely egyértelműen Juhász Gyula képemása, az *Orbán lelke* története hiteles önéletrajzi részlet is, alapvető cselekményét tehát valóságosnak tekinthetjük. Csupán néhány apró részlete máshonnan vett és költött.
- 24 A *tehenek*, különösen mélabús tekintetük, szemük, Juhász lírájának ismert motívumai. A szakolcai csordáról versben is megemlékezik: *A tót faluban, ahol egyszer éltem, / Ha élet az, hogy napra nap megyen, / Az ablakomból a kis közre néztem, / Hol tehenek ballagtak estelen* (*Árvaságom*). S bár két évvel későbbi versből derül ki, bizonyára nem véletlen, hogy Makón, ahol kisregényét írta, hasonló élmény idézte föl benne a több mint évtizeddel régebbit: *Minden este fáradt baktatással / Elvonulnak ablakom előtt, / Feketén és fehéren kocognak / És nem látnak soha engem ők* (*Tehenek*). Vö. még e sorokkal: *Én szeretem a hű teheneket, / Szemükben annyi mélabú eped. (A mizantrop...)* A szemükben egy bánat borong (*Tehenek*). Vö. még 342/1.
- 29 a *rendőrkapitány*: modellje Szalatnai 1971. dec. 1-i szíves levélbeli közlése szerint és Eduard Příkazský 1972. aug. 13-i szóbeli közlése szerint Nagy Sándor. A gutautésről (vö. 147/1) Szalatnai nem tud, azt hitte, költött; Příkazský szerint valóságos, csak későbbi: a húszas évek elején történt. Ez azért érdekes, mert eszerint Juhásznak valamiféle hírközlője lehetett később is. Štefan Leskovský techni-

- kumi igazgató 1972. szept. 20-i levelében Klipl Jánost véli a modellnek, minthogy Nagy Sándorral szemben ő valóban aggregény volt; ő viszont fölakasztotta magát.
- 37 *A járásbíró*: Hamar Gyula; az ő felesége volt a kikapós Bangha Zephir (?–1925), Bangha Sándor nyitrai ügyvéd és ügyész leánya, aki Juhász szívét is megdobogtatta (Szalatnai: i. m. 110–117). Vö. még 130/38.
- A Komjáthy-kör* a valóságban Gvadányi Kör volt; munkájában Juhász Gyula is részt vett (Szalatnai: i. m. 118–134). A névválasztás sem véletlen, hiszen a közeli Szenicen élt Komjáthy Jenőt Juhász éppen szakolcai „száműzetése” idején még rokonabbnak érezte, mint korábban, amikor már cikkeket írt róla. Első szakolcai cikkében, amelynek címét (*A homályból*) is Komjáthytól kölcsönözte, már az *Orbán* lelkéhez hasonlóan írta le a Gvadányi Kör kaszinóját (JGYÖM 5:444).
- 40 *A fővadász*: alakját Szalatnai levélbeli közlése szerint valószínűleg Ruttkay Géza városi főerdészről mintázta. Szeretett inni; 1913 körül fölakasztotta magát.
- 116/12 *Vak Béla*: a monda szerint Szakolcán született (Szalatnai: i. m. 22, 35). Juhász Gyula jellemzően téved, amikor itteni halálát véli helyi hagyománynak! Egyébként verset írt róla (*Sírvers*, JGYÖM 2:51), és többször említi Szakolcát *Vak Béla városának* (vö. Szalatnai: 177). *Polyák Alajos*: figurájában Szalatnai szerint (i. m. 91) — helyi emlékekből — a már elhalt Jankó Gyula rejlik; Dégay Zoltán szerint Bajzát Lajos rajztanárra emlékezett, neki volt két eladó lánya (Aranka, Ida). Štefan Leskovský Franzen Alajos ny. tanárt véli benne (vö. Szalatnai: i. m. 35, 69).
- 15 *Boróka adótárnok* (vö. még 130/6) alakját Szalatnai költöttnek véli, Eduard Prikazský és Štefan Leskovský azonban Nikodém Károlyt (vö. Szalatnai: i. m. 119) ismeri föl benne.
- 27 Juhász *hónaposszobóját* a kortársi emlékezések nyomán, de kissé megszépítve írja le Szalatnai (i. m. 100–102), sőt össze is veti az *Orbán lelke* ábrázolásával, ez utóbbit torzítónak minősítve (uo. 262). Ez megfelel Szalatnai Juhász Gyulát és Szakolcát egyaránt szerető és irántuk rokonszenvesen elfogult általános törekvésének: a szakolcai két év megszépítő ábrázolásának. Pedig ő hiába bizonyítja, hogy ez vagy az szép, kedvező, előnyös volt; ha a költő — a szülővárosától, a fővárostól távolra szakadt, magányos Juhász Gyula — mindezt keservesnek, sivárnak érezte, akkor neki kell igazat adnunk: márpedig ő — Szalatnai is idézi (i. m. 257) — *két keserű évnék* minősítettte nevezetes szakolcai „hatszáz napját”.
- 32 *a tót bakter* jellegzetes figurája versre is ihlette: *A bakter* (JGYÖM 1:312).
- 36 Vö. Grezsa Ferenc: Juhász Gyula egyetemi évei. Budapest 1964. 55.
- 37 *a másik, szép, nagy város*: Nagyvárad. Utóbb (137/28) *Várhelyként* említi.
- 39 *a színésznő*: Sárvári Anna (1885–1938).
- 117/1 *Stefanik Lajos*: költött név, ilyen nevű tanítványa nem volt.
- 2 *Utlarunt vertice nymphae*: „Míg a hegyek magasán ujjongva sikongnak a nimfák” (Aeneis, IV. 168.) Lakatos István fordítása.

- 9 *Kempis Imitatióját*: Kempis Tamás *Imitatio Christi* című művét. Hasonló címmel Juhász verset is írt (JGYÖM 1:273). Alább (124/25) ebből idéz.
- 11 *a magyar határközég*: az Osztrák–Magyar Monarchián belül itt volt Magyarország és Csehország határa. A határ-élmény Juhász számos versében, prózai írásában előfordul (*A magyar sorompó*, JGYÖM 1:308. Vö. Szalatnai: i. m. 193, 196, 250). Vö. még 124/2.
- 14 *a miseriek patikusa*: a misericordiánusok (irgalmas rendiek) gyógyszer-tárának vezetője (vö. Szalatnai: i. m. 38).
- 27 *gyorsan újra töltött*: ezzel kapcsolatos anekdotát mondott el a regény megszületése utáni napokban a szegedi Színházi Újság 1924. júl. 5-i száma *A jó regény* címmel. „Megírtuk, hogy Juhász Gyula Makón regényt írt Espersit Jánosnál. König Péter névnapjának előestéjén Juhász Gyula is megjelent az orgonánál, és ott mesélte regényéről, hogy naponta két fejezetet írt belőle. A házigazdája diszkrét úr, nem olvasta el a kéziratot, de sűrűn beletekintett. Amikor már az utolsó fejezetnél tartott Juhász Gyula, megjegyezte Espersit János: — Hallod, Gyula, ez jó regény lesz. — Honnan gondolod? — Csak úgy taláломra olvastam négy oldalt, de mindegyiken az volt: »a tanár úr megitta borát és poharát újra töltötte.«” Vö. 123/29–32.
- 31 *Aranka*: ha nem Bajzách Aranka (vö. 116/12), akkor modelljét Juhász Gyula Léváról hozta át a szakolcai környezetbe: ottani szállásadójának, Tonhaiser József tanár özvegyének leánya, Jaszenovitsné Tonhaiser Aranka zongorajátékával mélyen bevésődött a költő emlékezetébe, s versében is fölbukkan (*Emlékek útján*, JGYÖM 2:179, 502).
- 36 *Mickának*: Štefan Leskovský szerint Franzen Mária, Franzen Alajos tanár lánya; Micka a Mária szlovák becéző formája.
- 118/7 *Jánosik főherdez*: több hasonló alakból állt össze figurája (Szalatnai levélbeli közlése); lehet ez is Ruttkay Géza; Mitták Artúr vagy Levius könyvkötő: ezek voltak híres szakolcai vadászok (Štefan Leskovský közlése).
- 12 *Pehacsek*: ugyancsak több modell összevonásából rajzolt szereplő (Szalatnai levélbeli közlése).
- 40 *a hivatalnak packázásai*: Shakespeare *Hamletjének* III. fölvonása 1. színéből szállóigévé vált kifejezés, Arany János fordításában.
- 119/33 *Dombóvár*: Szmodits Igalon született, de regénye írásakor Juhász nyilván tudta, hogy barátja nyugdíjasként Dombóvárott él, ezért szötte ezt a városnevet írásába.
- 37 *kérvényét*: Juhász 1912 márciusában kérte áthelyezését (BJK lev. 317), majd novemberben megpályázta Babits akkor elhagyott újpesti katedráját (uo. 204), sikertelenül.
- 39 *Prikulics Józsefet*: költött név, de a szakolcai gimnáziumnak 1913 őszétől tanára lett Eskulits Ferenc; talán e név ihlette.
- 120/1 *a tankerületi főigazgatónak*: Albrecht János (vö. Szalatnai: i. m. 68, 77).
- 3 *Malik Márton*: Szalatnai szerint Varannai István (i. m. 67), Resch Aurél (1880–1974) előtt az igazgatói szék várományosa, Resch lábtorése miatt nyeged évig (1912. jan.–márc.) az igazgató helyettese, ugyancsak magyar–latin szakos tanár. De fia, Varannai Gyula az Akadémiai Kiadóhoz küldött, onnan hozzám továbbított 1963.

- febr. 10-i reflexióiban, melyeket Szalatnai könyvéhez fűzött, tagadja ezt. Állítása szerint apja nem volt túlbuzgóan vallásos, nem volt kongreganista, s besúgó sem. (Helyreigazítja Szalatnai: i. h. ama állítását is, hogy apja Szokolcán saját házában lakott volna.) Amennyiben nem Varannai e figura mintája, akkor más szóba jöhető szereplők híján föl kell tennünk, hogy költött, vagy máshonnan (László Mihály említett magániskolájából, Máramarosziget, Léva, Makó tantestületeiből) plántálta át alakját ide, sőt netán több ismerős kolléga emlékéből gyúrta. Hasonló alkatú figura egyébként másik kisregényében, *A tékozló fiúban*, mutatis mutandis, Zorkóczy. Egyébként Juhásznak Malik Ferenc nevű tanítványa volt a II. osztályban (Értesítő, 1913. 43.).
- 19 *A Kálvária-dombon*: vö. Szalatnai: i. m. 25–26. Juhász versében is előfordul: *Megyek a dombon...* (*Idegen stírok közt*, JGYÖM 2:12). Ti. Kálvárián kívül a temetők is itt vannak.
- 21 *ódon baptisztérium*: a Kálvária-dombbal szemközt hegyormon álló román stílusú Szent György kápolna, Árpád-kori (12. századi) műemlék (Szalatnai: i. m. 26).
- 34 *A malomkertben*: talán a Patak utcán a gözmalomig húzódó sétatér (Szalatnai: i. m. 38).
- 35 *Pinkalszkyt, a hetediket*: „A csokolózó diák pláne saját nevére repel” — írja utószavában Szalatnai (Juhász Gyula: Orbán lelke. Budapest 1963. 134). Könyvében meg is találjuk teljes nevét mint az önképzőkör ellenőréét: Pinkalszky Engelbert (1894–1954) a modell (Szalatnai: Juhász Gyula hatszáz napja, 86). (Adatait szokolcai sírjáról olvastam le.)
- 121/20 *a főjegyző*: Uzonyi Kálmán volt ekkor, Nagy Sándor rendőrkapitány veje (Szalatnai: i. m. 31, 55, 127, 134, 272).
- 32 *Műlik az élet, örök a művészet*: *Ars longa, vita brevis*; a Hippokratésztől Seneca közvetítésével származó szállóigének (A művészet örök, az élet rövid) parafrázisa. Juhász egyik legkedveltebb idézete (JGYÖM 6:551), legvigasztalóbb gondolata. Két versének címéül ez adta (*Ars longa...* JGYÖM 2:52, 268), más verseiben is szívesen, változatosan használta. Pl. *Hogy múlt életünk, s művészetünk örök!* (*Arany tavasza...* JGYÖM 2:17). *Az életünk rövid, de a művészet örökebb, mint a földek és egek...* (Károlyi Lajoshoz, JGYÖM 2:341). Az *Orbán lelkét* szinte keretezik ugyane gondolat változatai (115/19, 148/38). *Szakállszárító* c. sorozatának számos aforizmájában visszatér (vö. 289/11–12. sorral, 301/37–38. sorral, 336/15–16. sorral, 364/15. sorral). Vö. még 72/34.
- 122/7 *az útszéli fészület előtt*: a Szokolcától Sudomeric felé vezető út mellett fél km-re ma is áll a Mondok keresztje (Mondokov kríz).
- 19 *a törpefenyők közt*: „Szokolcán törpefenyőt senki sem látott” — mondja Szalatnai (i. m. 236); annál érdekesebb, hogy Juhász szokolcai tárgyú verseinek, prózai írásainak visszatérő motívumai ezek (vö. itt 123/12, 136/24, Szalatnai: i. m. 187, 205, 232. JGYÖM 2:45 [465. vers 12. sor]; 48 [471. vers 8. sor]; JGYÖM 5:443 stb.). Szalatnai szerint: „a fenyő Petőfi óta a kárpáti táj szimbóluma, tehát elmaradhatatlan az egységes igényű felvidéki körképéből. A törpefenyő különben az egyetlen, amit hozzátett a tájhoz” (uo.).

- 37 *Bjethka*: talán az *Ancsa szolgáló* című vers modellje (vö. Szalatnai: i. m. 183–184). Ámde: „minden második szakolcai szlovák lány keresztneve” (Szalatnai levélbeli közlése).
- 123/4 *Hodovec*: Hodonin (német nevén Göding, vö. JGYÖM 5:483).
- 8 *Justum ac tenacem*: l. 94/31. j.
- 9 *Nunc est bibendum...* „Most kell boroznunk! most szabadon, szilaj / táncban dobogjunk!” (Horatius: Ódák, 1, 37, 1). Bede Anna fordítása.
- 15 *óriás csizmákból itúk a söröket*: üvegeszizmákból; „egy csizma sör” két liter volt.
- 23 *az Óceánum mellé*: a motívum versben is él (*Océanum mellett*, JGYÖM 2:61, 454). Vö. Szalatnai: i. m. 170, 196–197.
- 24 *Világverő Mátyás*: l. Szalatnai: i. m. 27.
- 124/2 *a háromszínű határhöz értek, sírva borult le rá: Fakó fáját hazámnak csöndesen / Megőlelem szorongva / S úgy érzem, hogy magányos szíven / Az életem zokog ma (A magyar sorompó, JGYÖM 1:309). Most mit csinálhatsz, most ki jár ki melán / A szent határra fekete éjfélajt / A háromszínű fejját megőlelve, / Mint árva, aki anyját etemette? (Nefejejcs, JGYÖM 2:221)*. Vö. 117/11.
- 15 *az utolsó állomásra*: l. 115/7.
- 25 *Sicut passer: Mint magányos veréb a szürke porban*. Maga Juhász fordítja így Kempis Tamás *Imitatio Christi* című munkájának e mondatát az *Imitatio Christi* című versének 1. sorában (JGYÖM 1:222).
- 31 *Egy festő barátom*: Gulácsy Lajos (1882–1932).
- 39–40 *a Nemzetiben Hamlet dán királyfi adják, az Operában pedig a Carmen*: Juhász két kedvelt műve: drámában a *Hamlet* (l. Madácsy László: Juhász Gyula és Shakespeare, ItK 1956. 78–80), operában a *Carmen* (vö. JGYE 61). Vö. 46/21. és 52/36. j.
- 125/1 *nem maradt egyéb vigasztalás, mint a könyvek: Könyvekre hajtom le fejem, / mint fáradt vándor sirhalomra, / Könyvek, ti bölcs és végtelen / Sirok, nem adtok már nekem / Vigasztalást a végtelen napokra (Né-nia, JGYÖM 2:35)*.
- 22 *Madola Micka*: kitalált név.
- 34 *eljön, mert el kell jönnie, amikor egy nagy és szent dolog lesz, a munka: Eljő még az idő, midőn egyetlen nagyhatalom lesz e földön: a munka* (293/17–18).
- 126/9 *Japánban*: a gondolattársítás áttételesen ugyan, de itt is rokon *A végeken* című versnek ezzel a sorával: *Egy operában ma Puccinít adják* (JGYÖM 2:35), vagy a *Télutónak* e részével: *Valahol Pesten, messze, operába / Puccini zeng ma...* (uo. 9). Vö. *Pillangó kisasszony* (JGYÖM 1:261).
- 17 *Cseh Artúr*: Vág Sándor (1885–1969) szóbeli közléséből úgy tudom, hogy Németh Arthur kultuszminiszeri osztálytanácsost rejti. Szalatnai nem szól szakolcai látogatásáról, meglehet tehát, hogy Juhász vagy másutt történt emlékeit szövi elbeszélésébe, vagy talán ő járt nála Budapesten, s ezt vetíti át Szakolcára. Írásos források szerint viszont ekkor Boncz Ödön miniszteri tanácsos volt a középiskolai ügyosztály főnöke; őt is rejtheti a név.
- 32 *ruganyos léptekkel*: ironikus kifejezés; az újságíró humor élcelődött

- azzal, hogy államférfi, magas rangú katona a hírlapi tudósításokban másként, mint „ruganyos léptekkel”, nem is mozoghat.
- 127/16 *a régi magyar irodalom demokratikus vonásairól magyarázott*: Juhász itt visszavetíti a regénye írásakor már szilárdan vallott nézeteit szakolcai korára, holott ez, mint korabeli írásai mutatják, anakronizmus, akár későbbi néhány megállapítása (129/31) is. Szalatnai (i. m. 186, 263) e megállapításokat is hitelesnek fogadja el Juhász akkori, szakolcai pedagógiájának jellemzésében. „Nem kétséges, Szokolca világitotta meg neki ilyen döntő élességű fényvel a magyar társadalom szerkezetét” — mondja például, holott nyilvánvaló, hogy e fölismerésekre Juhász csak a forradalmak és az ellenforradalom tanulságaiból jutott.
- 25 *a helyettes igazgató*: valószínűleg ez Varannai István (vö. 120/3).
- 128/37 *az állatorvos*: Eduard Prikazský szerint fölismerhetően Klein Béla; valóban sétálgatott Nikodém Károly szép, szintén zsidó származású feleségével. 1940-ben a németek elvitték, valahol deportálásban halt meg.
- 129/23 *a szegény Tamás örök keserveit*: Shakespeare Lear királyának 3. fölvonásában, az 5. színben („Szegény Tamás fázik”).
- 31 L. 127/16.
- 130/40 *Weisz ült, a bérlő*: Eduard Prikazský szerint modellja Chlamtatzsch Marcell fakereskedő, fűrészgáros és bérlő lehetett. 1940-ben a németek elvitték.
- 133/21 *Zomotor ez*: régi magyar helynév, melyet népetimológiásan Jókai „szomorú tor” jelentésben honosított meg irodalmi nyelvünkben; Juhász szívesen élt vele, verscímbe is használta (*Zomotor*, JGYÖM 2:518).
- 136/11 *ultima ratio*: az utolsó érv (latinul).
- 137/17 *a nagy koronázó városhoz*: Pozsony. Vö. Szalatnai: i. m. 151—171.
- 28 *Várhelyről áthelyezték*: Nagyváradról (vö. 116/37) voltaképpen nem áthelyezték Juhászt, hanem az ottani premontrei gimnáziumban volt állását fölmondták, s hosszas kilincselés után a kultuszminisztérium kinevezte a szakolcai királyi katolikus főgimnázium helyettes tanárának (Szalatnai: i. m. 7—8).
- 138/8 *a szeminárium böjtös és imádságos évei*: vö. Csaplár Ferenc: A váci intermezzo. ItK 1965. 204—210.
- 9 *az egyetemi koplalások és a nevelősködés szenvedései*: I. Grezsa: i. m.
- 10 *a helyettes tanárság vidéki stációi*: Máramarossziget (Grezsa Ferenc: Juhász Gyula Máramarosszigeten. ItK 1957. 349—371), Léva (Péter László: Ady cikke Juhász Gyula lévai eltűnéséről. ItK 1960. 245—249.), Nagyvárad (JGYE 127—178), Szokolca (Szalatnai: i. m.).
- 27 *Sárosy Adrienne*: a modell világosan Sárvári Anna, ámde nem tudunk arról, hogy ez idő tájt szerepelt volna Pozsonyban. Így azt kell feltételeznünk, hogy alakjába belejátszott a korábban Szedgen színészkedő és Juhász szűkebb baráti körének egyik tagjával, Eisner Manóval érzelmi kapcsolatba került Várnai Janka (1890—?) is (vö. JGYÖM 1:490, 2:501—502). Természetesen a vele való találkozás egészen más jellegű volt, mintha Annával hozta volna össze a sorsa (Szalatnai: i. m. 138, 164, 168). Az ő szerepe tehát inkább csak a képzelet megindítását szolgálhatta: mi történt volna, ha — mint Jankával — úgy Annával találkozott volna Pozsonyban?

- 29 *archépét ott hordja tárcájában*: föltehetően ez a kép fönmaradt, s bizonyára ezt említi szakolcai *Melankólia* című versében (JGYÖM 2:28). Hogy valóban magánál hordhatta, valószínűsíti, hogy megmaradt egy későbbi is, melyről a család emlékezése állítja, hogy holtáig a tárcájában őrizte a költő. Ezen ez az ajánlás olvasható: „A drága Gyulának régi meleg szeretettel — 1915. szept. 11. Anna.” (L. Ö 2:96—97 közt.)
- 139/16 *Barcarola*: a velencei gondolatok dala.
- 140/18 *Polónius*: Shakespeare Hamletjének szereplője, a király tanácsadója, akit Hamlet leszúr.
- 31 *Elvégeztetett*: Vö. 8/7. j.
- 141/17 *Bikády Adorján*: Ocskay Kornélra (1885—1963), Juhász ifjúkori barátjára emlékeztet, de pozsonyi találkozásukra, hasonló szituációra nincs adatunk. Váradon sem volt, tehát nem idézheti közös emlékeit. Itt Juhász saját emlékeit adja partnere szájába.
- 143/17 *az ablaka alatt: Virrasztott szívem az ablak alatt, / Szép szeretője ablaka alatt, / Rossz szeretője ablaka alatt, / Más szeretője ablaka alatt...* (*Sok méreg által...* JGYÖM 1:264). Vö. Dutka Ákos: *A Holnap városa*. Budapest 1955. 130. — Nagymihály Sándor, *Magyar Hírlap*, 1937. ápr. 25.
- 20 *a dísznö Steiner*: talán ez is már a megírás idejekor ismertté vált tényekre utal: Anna férjhez ment Mihelyf Jenő nagyváradi kereskedőhöz, majd őt is elhagyta, és Pestre költözött (Hegedűs Nándor, *It* 1962. 126).
- 144/28 *Álmában megint kispap volt*: vö. Csaplár: i. m.
- 30 *a szigorú magiszter*: Roch Gyula (1853—1924) (Csaplár: i. m. 207).
- 31 *a szelíd promagiszter*: Randvég Mihály (1855—1917) (Csaplár: i. h.).
- 34 *A tékozló fiú*: vö. az ilyen című kisregényével (43. sz.).
- 146/17 *búgócsigát pörgetett*: nem Szimák, hanem maga Juhász játszott a tanítványától elkobzott búgócsigával, mint ezt még annak idején megvallotta Sz. Szigethy Vilmosnak, ő pedig frissen, még 1913-ban megírta (SZÉV 1913. máj. 29.), s utána is (SZÉV 1914. ápr. 7. = Bórszobor. Szegedi kabaré. Szeged 1918. 82—84.), majd nyomában Kalmár Maron Ferenc is (A költő játszik. *Magyar Nemzet*, 1941. jún. 27.). Vö. Szalatnai: i. m. 104—105.
- 147/33 *Poverello*: Assisi Szent Ferenc kedveskedő jelzője, „a szegényke”, másutt teljesebben: „Isten szegénykéje” (324/15).
- 148/15 *a virágzó gesztenyefák alatt*: a templom mellett ma is áll hét gesztenyefa: a hét honfoglaló vezér emlékére ültették el őket 1907 körül (Eduard Prikazský és Štefan Leskovský szóbeli közléséből). Ám a valóság ihletésén kívül az asszociáció sem véletlen: a költő lelkében a ferencesek körében töltött este ismét a váci kispapságának idejét idézte föl, s az ottani hangulat, környezet támadt föl' akaratlanul is benne: *A klastrom udvarán, gesztenyefák alatt (...)* *Halad sötétben a novicius csapat (Szüzek, JGYÖM 1:52)*. Vö. *A tékozló fiú*, 151/2.

39 Vö. 121/32.

A kisregény terve először az Új Élet 1922. dec. 20-i számában Fetter Gyulának adott interjúban vetődik föl: *Fel akarom dolgozni a kisváros, a magyar vidék megrekedt, szomorú életét. Észrevéelen, el nem mondott tragédiák kíváncsoknak hi a homok alól. Tudomásom, szomorú tapasztalatom éppen elég van a dolgokról* (i. h. 18).

Espersit János 1924. aug. 1-én írja József Attilának, hogy Juhász Gyula a nyáron nála volt két hétig. „Juhász Gyula a két hét alatt megírt itt nálam 25 verset és egy kis regényt.” (Péter László: Espersit János, 65.) A Szeged 1924. jún. 29-i számában [Magyar László] m. 1. Juhász Gyula megírta első regényét című interjújából még pontosabb adatokat tudunk meg a mű keletkezéséről. A napokban érkezett haza a költő Makóról, Espersit János vendégszerető házából, mondja a riporter, így ebből és az ekkortájt Makón született versek keltezéséből (elsősorban *A rab titán* Makó, 1924. jún. 15-i datálásából, JGYÖM 2:562) világos, hogy az *Orbán lelkét* Juhász Gyula 1924 júniusának második felében Makón írta; mint a 117/27-hez fűzött anekdotából már megtudtuk, nagyjából naponta két fejezetet. A költő, hosszú rábeszélés után elmondta, hogy megírt majd egy kötetre való verset és egy regényt. A kellemes környezet ellenére a megfeszített munka estére rendszeresen kimerítette. *Regényem alakjaival beszélgettem állandóan, mintha ezek az alakok éltek volna körülöttem. Különös fáradság volt ez, soha nem éreztem még hasonlót. . .*

Első regényemet írtam meg. Csak azért is megírtam. Mindenki azt vágta eddig a fejemhez, hogy képtelen vagyok valamilyen nagyobb szabású írásműre. Annyit mondták ezt és annyian mondták, hogy már magam is elhítem, és úgy éreztem, hogy nem tudnék tíz oldalnál többet írni. Most írtam egy teljes. közép nagyságú regényt. Tudok hát ilyenit is.

— *Első regényem miliője egészen új a magyar irodalomban. A magyar végek, a végváros háború előtti élete.*

Hőse a regényemnek nincs, ezt a szerepet maga a külön és különös életet élő végváros tölti be. Ez a regény már évek óta élt és ért bennem. Nem menekülhettem tőle. Meg kell[ett] írnom, hiszen csak leírtam azt, amit készen hordozok magamban már jó régen (vö. JGYE 418. Szalattnai: 261—266).

A kész kézirat több mint egy évet várt, mire nyilvánossághoz jutott. A Pesti Napló 1925. szept. 13-i száma Juhász Gyula regényt írt a Pesti Naplónak címmel a következő beharangozó cikket közli Juhász Gyula tollából:

Egy felvidéki városka tanárainak élete, jobban mondva honvágya az élet után, tizenöt év előtt: szóval történeti regény. Első regénye a negyvenéves írónak, kéthetes makói magány szülötte. Nagy gonddal és komoly szándékkal írtam, állandó küzdelemben önmagammal: le akartam győzni a lírikust. Azért mégis — vagy talán éppen ezért — lírai regény, noha az élet anyagát igyekeztem a művészet kerek és lezárt formáiba önteni. Különösen egy alak nőit nagyon a szívemhez, és éppen ezt próbáltam lehetőleg erősen megmintázni, hősiemnek, Orbánnak barátja, aki éppen nem hősi (mint ahogy Orbán sem az), ellenben a magyar oblomovizmus tegnapi képviselője. A nagy magyar és emberi tragédia árnyéka már ott kísért az eseménytelennek tetsző történet lapjain. Az összeomlás előszele fújdogál a határszéli városka utcáiba és lelkeibe, még egyéni sorsok is vannak, egyéni vívódások és vergődések, de a közös végzet szekere valahol már indult a história lejtőjén, amely jószándékkal és tévedéssel volt kikövezve.

Ha arra gondolok, hogy Flaubert is írt, és Móricz Zsigmond is ír, nagyon elfog a csüggedés, de ha eszembe jut, hogy mennyi gond és gyönyörűség volt e kis regényt napvilágra hozni: megnyugszom és dolgozom tovább (JGYE 427).

A Nyitrávámegye 1933. máj. 5-i számában közölte Juhász nyilatkozatát szakolcai emlékeiről, itt született verseiről és az *Orbán lelkéről* is. A költő ezeket írta Faith Fülöpnek, a nyitrai lap szerkesztőjének:

Szokolcán két évig voltam tanár. Nagy magányosság és sok szenvedés emléke köt ehhez a kisvároshoz: itt múlt el ifjúságom. Valami szláv mélabú lebeg e táj felett, ezzel olvadt össze az én magyar bánatom. Nagyon messze kerültem a világtól, az ételtől, a hír piacától, de a csend elmélyítette lelkemet. Voltak tragikus válságaim is, és ezeknek visszhangja Orbán lelke, ez a kis regény. Minden író magából merít, a lírikus különösen. Azért az Orbán lelke mégiscsak regény, alakjai, míg az életből a költészetbe átmentettem őket, változásokon mentek keresztül. Nem szeretem a kulcsregényeket, az Orbán lelké-ben se keressen ilyesmit az olvasó. Hősbőből sok van benne, hiszen lelkem gyermeke. A városka hangulata is, természetesen, az én akkori hangulatom. Hosszú évek után írtam e regénykét, Makón, sok művészi gyötrellemmel és gyönyörűséggel, egészen elvonulva és belefeledkezve.

Szokolca két esztendeje számomra a romantizmus egyik állomása volt. Vallásos líráim ekkor virágoztak ki, és a magyarságom ekkor vált erősen tudatosá Nagyvárad után, ahol a Sturm und Drang lendületei[t] és változatait éltem át Ady táborában. Szokolca elmélyülést és elcsend[es]ülést jelentett számomra. A múlt árnyai és a jövő árnyai kísértettek, és én megértem a megváltó szenvedésre. Hálásan és meghatottan gondolok vissza az életűtnak épp közép felén a messzetűnt városkára, ahol Vak Bélát idéztem, és ahol kedves, jó fiúkat tantottam Petőfi szerelmére (vö. Szalatnai: i. m. 265).

A Pesti Naplóban folyó közlés alatt — mint a kiadástörténetben láttuk — az Athenaeum tervbe vette önálló kiadását, kiegészítve novellákkal. Ez a kiadás nem valósult meg, de hasonló jellegű lett 1929-ben a Genius kiadásában megjelent *Holmi*, melyek nyitó műve az *Orbán lelke*. Minthogy ez a kötet egy időben jelent meg a költő válogatott verseinek gyűjteményével, a *Hárfával*, a kritikai visszhang a prózai munkát meglehetősen elhanyagolta: vagy nem is írtak róla, vagy a *Hárfával* együtt ismertették, s így csupán néhány szót szántak rá. Érthető, ha a *Holmi* egy-egy írására azután már végképpen nem jutott hely. Így ekkor és utána is sokáig szinte figyelmen kívül maradt; a Juhász-tanulmányok, még a monografikus igényűek is, épphogy említették, sőt — amint Szalatnai joggal szövé is tette (i. m. 264) — Kispéter András különben terjedelmes munkája (1956) még említeni is elmulasztja.

A korabeli kritikai visszhangból Bodor Aladár fél mondatát idézhetjük: „tökéletesen tisztáza analízisű rajzok a vidéki helyettstanár életéből” (Magyarság, 1929. máj. 12.), valamint Juhász Géza elemzését. Ez utóbbi a tömör tartalmi ismertetés után, *A tékozló fiúra* is utalva, így összegezi méltatását: „Lírai elemei mellett is mindkét novella önértékű, különösen az *Orbán lelke*, mely mesétlen meséje apró eseményeivel a vidéki kultúrember nyomorúságainak monumentális rajzává nő, noha csak a legszükségesebb vonásai-ban vázolja föl a borzongatóan sűrű környezetet” (Napkelet, 1929. július, 102). Önállóan Szalatnai ismerteti a regényt egy pozsonyi lapban (A Nap, 1929. aug. 22.), Utazás egy kisváros után címmel, a helyi vonatkozást kiemelve:

„Elofvastam a könyvet. Öt perc múlva 8 óra lesz. Juhász Gyula írta, és fél óra múlva megérkezem abba a határmenti kisvárosba, ahol ez a kiváló költő, elrejtve a magyar világ szemétől, élt, élte a segédtanár krajcártalan életét, sőtlan kenyérrel, kilátástalan és hitetlen falak között. Gvadányi városában: a kihalt kúriák, ízléstelen templomok, tisztára nyalt kispolgári házak és hajthatatlan szüzek városában. A tanár olyan, mint a sakkfigura. Áthelyezik, hurcolják, dobálják. Volt egy idő a régi Magyarországon, amikor a minisz-

térium eldugott kisvárosokba kergette a tehetséges és rajongó tanárokat, akik nyíltan tették hitet nézeteik és nevelési rendszereik mellett. Így kóborolta be az ország legperiferiáján fekvő gimnáziumi városokat Szabó Dezső, így Babits Mihály, Laczkó Géza és a szegedi Juhász Gyula. A mai magyar irodát a legszámottevőbb egyéniségei. Juhásznak ez a végvár jutott, ahol a Peleskei nótáriust írta a lovas generális — dilettáns költő, és ahol valamikor, talán egy időben vele, Baróti Szabó Dávid a jezsuita kolostor egyik cellájában magyar hexameterekre írta át a Vergilius nagy eposzát. Erről a városról írt regényt most Juhász Gyula. Azaz valószínűleg jóval ezelőtt írta meg, hisz a régmúlt töretlen melankóliája azon frissen és forró párával árad ebből a kisregényből, ahogy egy meggyötört lélek finom pórusai közül kijött. Egy ember élete jön felénk az *Orbán lelkéből*, egy emberé, aki egy kisváros kriptájába esett, és átszenvedti a nincstelenség minden fokát, míg elterül az alkohol epizodikus mámorában, hogy fölugorjon belőle, és az öngyilkosság helyett besurranjon a vonatba. Ha nem tudnám az íróval, hogy önéletrajzról van szó, csodálkoznék ezeken a sajátos eseményeken. De tudom magam, hogy az egyetlen nagy borozása után, az áthelyezését visszautasította miniszteri tanácsos látogatása után, hogy szökött meg Juhász Gyula ebből a halálvárosból egy reggel Pozsonyba. Ez az ember itt írta meg az *Új Versek* című kötetének zömét, és ebből [a] verskötetből festette meg az emlékezés pasztelles páráin át ezt a könyvét, amelyet a Baumgarten-pengőlélek sikerült kiadnia.

Ne mondjunk kritikát a költő írásáról, mert közeledik a város, és a vonat kerekeinek tömör kattogása sejtelmekkel van tele. Már látni a világosságokat, villany ég a dekoratív tetetők között. Felködlik a loggiás nagy torony, és a Kálvárián részeg fővel gubbaszt az ezeréves román kápolna. Vágányokon harsog a vén vonat. Kiszállunk.»

Ugyancsak Szalantai Rezső Juhász Gyula Szakolcán című füzetében (Pozsony, 1940) tartalmi kivonatát adja az író „legnagyobb lélekzetű munkájának”, „álcázott önéletrajzának” (16—17).

Rónay György 1947-ben rövid, de lényeglátó jellemzését adta a műnek, és kijelölte helyét a modern magyar prózában. Bár legutóbb (Rónay György: A nagy nemzedék. Budapest 1971. 209—216) a bővített változatot ismét megjelentette, az első fogalmazás, tömörsége folytán, jobb; s minthogy irodalomtörténeti jelentőségű, továbbá a gyűjteményes kötetének ritkasága miatt hozzáférhetetlen, szükségesnek láttuk, hogy mint az *Orbán lelke* első és máig legalaposabb elemzését teljes terjedelmében ide iktassuk:

»Ez a kisregény, Juhász Gyula egyetlen nagyobb prózai írása, amellet, hogy a legalkalmasabb bevezetés a költő lírájába, mély és hiteles vallomása egy egész nemzedék és egy egész kor hangulatának. Ez a generáció először a budapesti egyetem bölcsészeti karán, Négyesy László immár irodalomtörténeti nevezetességű stílusgyakorlatain verődött össze; közülük azok, akik megmaradtak a tanári pályán, innét, a kultúrából, a friss szellemi életből szóródtak szét, innét hullottak vissza egy-egy „istenhátamögötti” vidéki város elakadt, mozdíthatatlan életébe, vállukon a tanári munka nyűgével, elzárva az irodalomtól, valóságos száműzetésbe, abba a „desolatio”-ba, amelynek fájdmát Babits Mihály panaszkolta el a „Levél Tomiból” fuldokló soráiban. Egészségesebb, modernebb kultúrpolitika bizonyára lehetővé tette volna, hogy ezek a tehetségek ott dolgozhassanak, ahol ennek a munkának egyáltalán megvan a lehetősége: irodalmi élet, könyvtár, mozgékonyabb társadalom; — csakhogy ilyen egészséges kultúrpolitika nálunk nem volt.

A hivatalos hatalom legfőbb föladatának az erkölcsös és hazafias magyarság istápolását és védelmét tartotta, anélkül, hogy a magyarság valódi mivoltát és valódi igényeit átérzte s a valódi erkölcs őszinteségét vállalta volna; azt a teljesen hamis szemléletet képviselte, amelyből tökéletesen kihullott a nemzeti klasszicizmus valódi hagyománya; egy eltorzított álhagyomány oltalmazásában így éppen azokat a törekvéseket igyekezett elfojtani, amelyek az igazi hagyomány forrásaihoz visszahajolva, a hamis tradícióval szemben a nemzeti lélek legmélyebb vágyainak és követeléseinek adtak hangot, és teremtettek modern művészi kifejezési formát. A „nyugtalanító” egyéniségek így szorulnak sorra számkivetésbe: Szabó Dezső székesfehérvári és nagyvárad helyettes tanárkodás után így került rendes tanárnak Székelyudvarhelyre, „miért ebbe a kis fészekbe? azért, nehogy azt higgyék, hogy jutalmaznak”; így helyezik Babitsot Fogarasra; így hányódik Juhász Gyula is, s egy-egy állomáshelye: egy-egy kilátástalan „Tomi”: Máramarosziget, Léva, majd Várad után Szokolca, Makó. Kisregényének hőse, Orbán Gergely is ilyen exiliumba vetett jószándék, büntetett tehetség, akiből hiányzik a Szabó Dezső bosszús ereje, s aki századvégről öröklött akaratbetegségével meghasonlottan süllyed el „a porban”. Juhász Gyula alteregója ő, — és „A porban” Kender Páljának tanár-rokona.

Végvár a tipikus elmerült kisváros, ahol évszámra nem történik semmi; „a nagyvilág olyan messze van innen, hogy ők — Orbán Gergely és barátjai, Szimák Zoltán — néha már álomnak gondolták az egészet.” Az örök egyformaságban, unt robotban csak az idő múlik könyörtelenül, csak a meddő élet sikklik komor biztossággal a halál felé. Szimák már beletörődött sorsába; Orbán fiatalabb, ő még lázadozik, neki még tervei vannak; szeretne valaminő kultúrközpontba, nagyobb városba kerülni, ahol dolgozhatna: „olyan helyre — mondja az iskola látogatására érkezett miniszteri osztálytanácsosnak —, ahol könyvtár van és több kultúra, megérett emberek, ahol megírhatom azt, amire régen készülök már, de itt nem lehet: egy nagy monográfiát az új magyar irodalom jellemző vonásairól”. Cseh Artúr, az osztálytanácsos, természetesen elutasítja kérését. „Tessék *itt* kultúrát csinálni” — jelenti ki. S ebben bizonyára volna is némi igazság. De kultúrát csinálni a végváriakkal, e hibbant jellemekkel, képtelen életükbe belétorzult alakokkal aligha lehet; új nemzedéket kellene nevelni hozzá, fogékonyabbat, tágasabb látókörűt. Orbán Gergely éppen ezt próbálja, s éppen ez a törekvése végig el végkép[pen] az útját. „A hetedikben a régi magyar irodalom demokratikus vonásairól magyarázott. Elmondotta, hogy Dózsa György parasztlázadásában ugyanaz az elnyomás és keserűség tört utat magának, amely Apáti Ferenc Feddő énekéből, Heltai Gáspár meséiből és a magyar dráma első kísérleteiből is kiérzik.” (Amivel végeredményben csak azt magyarázta meg a tanulóknak, amit háromnegyed századdal azelőtt Eötvös József a maga korának.) A konferencián Cseh Artúr megrója, kifejtven, „hogy az irodalom történetében elsősorban a vallásos és hazafias érzést kell ápolni. Isten, király, haza: e háromság lebegjen mindig az oktató és nevelő szemel előtt és akkor nem lesz semmi baj”. (S itt, e néhány sorban, Juhász Gyula világosan érzékelteti, hogyan sikkadt el a reformkor és klasszikus realizmus igazi hagyománya ebben a reformkort és klasszicizmust egyaránt meghamisító és kasztráló szólamos hazafiságban, hazafias neveléspolitikában.) Gergely különben is „gyanús elem” az új igazgató, Malik Márton előtt, minthogy „több ízben a szocializmusról elismerően nyilatkozott.” Ő csüggedten kóborol a város határában,

a szőlők közé téved, s egy mulatozó társaság beinvitálja a pincébe. Csupa kisiklott ember, eltorzult egyéniség: Polyák, a Munkácsy-álmú félresikerült történelmi festő, Boróka, az ostoba adótárnok, a kormánytámogató, de bor mellett lármás negyvennyolcas járásbíró, Weisz, az urak házidsídjója, meg a részeges rendőrkapitány; s a falon a mámor ittas szeretetében megbékélve Rákóczi és Ferenc József, és csupa nagy jelenet: Dobozy Mihály, amint megöli hitvesét és a kirohanó Zrínyi és az imádkozó Kossuth és Árpád fejedelem a hétvezér pajzsán — a patétikus magyar történelem, a részegség ködében egyetlen, szakadatlan heroizmussá magasztosulva és hozzá a honfibu tárogatója. Gergely csak másnap ébred föl kábulatából; szegényében és megalázottságában nem lát más megoldást, mint az öngyilkosságot. Magához veszi Szimák Gergely revolverét, és fölszáll a pozsonyi vonatra.

Pozsony: a város, az élet. A színház és a régi, reménytelen, méltatlan szerelem, fű-fa kitartottja, csak neki elnyerhetetlenül: Sárosy Adrienne, a Juhász-versek felejthetetlen Annája. Gergely béül egy kocsmába, s egyre világosabban látja: „megszökni a szenvedés elől volt ereje, ám a halálhoz nincsen elég bátorsága”. („Gyöngé vagyok élni és meghalni gyáva”: a századvégi költők közös nagy vallomása.) Találkozik egykori színészbarátjával; aztán visszatér Végvárra: nincs ereje szakítani életével, más sorsot vívni ki magának; csak szenvedni tud és sóvárogni, örök honvágygal valami elérhetetlen álom után. Kurta távollétéről mendemondák kelnek, gálán kalandról suttog a város; de meghal a rendőrkapitány, s ez az esemény minden mást elfeledtet. Gergely „soha még ilyen magányosnak és kilátástalannak nem látta életét és nyomorúságát, de már tudta, hogy ennek így kell lenni és hogy a szenvedés az egyetlen forma, amellyel a sors és az emberek mostohasága ellen védekezni tud”. Előveszi kedves Senecáját, s elolvias egy fejezetet a valódi erényről, aztán eloltja lámpáját, s nézi a házfalakon ragyogó holdat — az álmat s íróasztalán a dolgozatok kásahegyét — a valóságot.

Az *Orbán lelke* — alighanem a legtisztább, legmélyebb, egyszerűségében legerősebb magyar elbeszélések egyike — két jellemben: Orbán Gergelyében és Szimák Zoltánéban, s egy városka, Végvár rajzában, meg a városka társadalmának alakjaiban, lírai alapjellege ellenére is, a nagy realizmus szintetikus erejével tár föl egy lelki és egy társadalmi helyzetet s egy csöndes tragédiát — mely Juhász Gyula személyes tragédiája is —: az akaratgyöngé, életben esetlen, s az élet kudarcáért magát az álommal kárpótló, de az álom nem-valóság volta miatt olthatatlanul szenvedő érzékeny és sebzett lélek meghasonlását az eltompult, félresiklott társadalomban, a magyar vidéki város világában. És föltárja e vidéki társadalom lelkét is, ezt a nihil elől a bor mámorába menekvő s mámorában hősi sírvavigadással megdicsőülő lelket, mely fonák kettősségében éppoly képtelen az alkotó életre, mint a kultúra álmát álmódó hős. (Rónay György: A regény és az élet. Budapest 1947. 345—348.)

Szalatnai Rezső (i. m. 261—266) a tartalmi ismertetést követően elsősorban Rónay elemzésére támaszkodik, s ezt néhány figyelemre méltó megállapítással egészíti ki. „Bár tudjuk, hogy e tragédia Juhász Gyula személyes esete, mégis az író mesteri fegyellemmel valószínűsíti Orbán Gergely különös történetét. Ismerjük Orbán Gergely őseit az európai irodalomból, a század betegségeinek egyikét, az intellektuális magányosságot valamiféle méltatlan környezetben. És azonnal ráismerünk Orbán Gergely igazi lényegére Juhász Gyula lírájából. A kisregény ugyanis bizonyos tekintetben összefoglalása

Juhász Gyula egész költői szemléletének. Ami szétszórtan megtalálható egyes versekben, itt egységes keretben jelenik meg újra, mintegy véglegesített beállításban" (i. m. 264–265). „Az idő lassú és céltalan múlása nem a prousti és krúdyi idő, [hanem] a reális idő ez, egy tévedhetetlenül kitapintható korszak szelete, az első világháború előtti régi Magyarország világa. Orbán Gergely komor és nem túlságosan nehezen vigasztalódó életérzése egy adott kor, e korszak sajátos magyar bűne, melyet Juhász rendkívüli hitellel ábrázol, nemcsak alig átköltött saját alakján, hanem emberi figurák egész csoportján, s egy elmaradt kisváros fájón, de életigazsággal — sőt, történeti igazsággal — tudatunkba hasító rajzán. Művészi teljesítménynek elegendő lett volna, ha Juhász csak önarcképét adja, mint verseiben. A költő azonban igazi íróra valló módon a szomszéd dolgokról is ír, odaállítja alakját a legreálisabb környezetbe, s megmutatja az élet egész lényegét. Ha a kortársi nyugati regényekben úgy él a vergődő egyén, ahogyan álmodik, nálunk íme úgy álmodik, ahogyan él: hiszékenyen, idealista módjára, de egy szabaduló és szabadító társadalmi erő érzékeltetésével egyúttal. Az *Orbán lelke*ben ezen az érzékeltetésen van a hangsúly, ez adja a mű realista sugárzását" (uo. 265).

A továbbiakban fölveti Móricz Zsigmond Isten háta mögött című regényének párhuzamait és eltéréseit, felsorolja az *Orbán lelke* jellegzetes kisvárosi figuráit, melyeknek rajza, mondja, Juhász emberábrázoló tehetségének bizonyítéka. A két főszereplőnek, Orbán Gergelynek és Szimák Zoltánnak alakja, úgymond Szalatnai, alighanem szándékosan, elmosódott. „Orbán Gergely szüntelen jelen van a történetben, de nem tudjuk formáját, külsejét, vonásait, csak szemléljük lelki állapotának változásait. Orbán Gergely egész jellemével, egy bátor tanárával, aki szembehelyezkedik a világgal, jelenik meg e regényben. Visszahúzódó és érzékeny ember, aki a gyakorlatiasságra beállított környezetben mindig küssé neveltséges és férfiatlan, de mikor elveit kell helytállnia, a katedrán s belül, lelki szabadságában, hivatásteljesítő hőssé válik.” „Abból, amit elmondtunk a költő szakolcai éveiről és színteréről, világos az olvasó előtt, hogy bőséges matéria állott rendelkezésére. Sokat mellőzött ebből az anyagból Juhász Gyula, sok eredeti benyomását teljesen megváltozott formában tolmácsolja a művészi ábrázolás egységének törvénye szerint. Mert az *Orbán lelke* természetesen nem szakolcai fényképalbum, valóban nem kulcsregény (semmi szüksége nem volt rá Szegeden), hanem igazi művészi kompozíció. Elfogultság nélkül állíthatjuk, Rónay Györggyel együtt, hogy remekmű" (uo. 266).

Az *Orbán lelke* 1963. évi kiadásának utószavában (113–141) Szalatnai tömörítve könyvének eredményeit ismétli meg. A Móricz-regénnyel való párhuzamot kiterjeszti századunk magyar irodalmának még néhány művére, amely a magyar kisvárosi életet jeleníti meg: Kaffka Margit (Színek és évek, 1912), Török Gyula (A porban, 1917), Krúdy Gyula (Az útitárs, 1919) és Kosztolányi Dezső (Pacsirta, 1924) ábrázolásában szinte magyar jellegzetességként öröklük meg a kisvárosi lét. Juhász műve méltó társa ezeknek. „terjedelemlre nézve kicsiny, de sugárzó erejét tekintve nagy mű...” (126). A regény elemzését nagyjából a könyvében leírt fonalon vezeti végig, a szereplőket is hasonlóan jellemzi, s ugyanúgy mutat rá az élmény és művészet, a szakolcai nyersanyag és a költött elemek jó arányú egybefonódására. „A realista feltárás és együttlátás művészi alkotásáról van itt szó. Kis mű, igazán kicsi, de színarany a hangja. Juhász Gyula legteljesebb írói mondani-

valója van benne, mintegy zenélő dobozban elrejtve. Írói munkásságának szürete és betetőzése az *Orbán lelke*” (130). A két tanárnak, főként a főhősnek, az író másának már ismert jellemzése után utószavát így zárja Szalatnai: „Juhász Gyula regénye formaőrző mű, cáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy formabontás nélkül, a legegyszerűbb eszközökkel is kifejezhető a lét bonyolultsága, az élet és igazság szépsége. A szakolcai emlékek alkonyi porából így támadt hervadhatatlan remekmű” (141). Ugyanez, pár szó változtatással, megjelent Arcképek, háttérben hegyekkel című kötetében (Budapest 1969. 231–246) Juhász Gyula mint *Orbán lelke* címmel.

A regény pedagógiatörténeti tanulságait elemzi dolgozatában, a Juhász Gyula tanár úr címmel készülő könyvének közzétett fejezetében, Hegedűs András (Pedagógus-sors a félf feudális Magyarországon Juhász Gyula *Orbán lelke* című regényében. = A Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményei. Debrecen 1963. 149–162). A regény születésének körülményeit, az író ismert nyilatkozatait előre bocsátva úgy elemzi a regényt, hogy belőle nemcsak Juhász egyéni élményeit, hanem a forradalmak előtti korszak vidéki tanári életformájának általános jegyeit is kiolvassa. A regénynek a kisvárost megjelenítő részei nyomán összegezi a vidéki kisváros képét, lakóinak tartalmatlan, üres életét; sorra jellemzi a regény figuráit (a járásbíró, a földbérlet, a rendőrkapitányt stb.), s ráirányítja a figyelmet e kisvárosi kisurak meg a helyi pedagógusok viszonyának sajátos vonásaira. „A tanároknak kell hozzájuk közeledniük, azt várják, hogy a tanárok nyújtsanak nekik »békejobbot«. Akik erre a közeledésre a pedagógusok közül nem képesek, azok szerintük nem tudják, hogy »mi a tisztesség és a becsület«” (156). Végigpásztáz a regény pedagógus-figuráin. „Juhász Gyula Orbán Gergely alakjában a lehúzó környezettel, a hínárral, a kisváros fojtó világával kemény harcot vívó tanárt ábrázolta, Szimák Zoltán[ban] pedig azt a pedagógust mutatta be, aki lemondva a hiábavalónak tűnő harcról, értékét még ugyan érezve, magányos és céltalan életbe kezd bele. Orbán Gergely tanár a legértékesebb tulajdonságok hordozója. Éppen az ilyen tanárt akarja megölni a feudális kisváros és a feudális oktatásügy. Nagy műveltségű, széles látókörű, állandóan olvasó, tanuló tanár, mindene a könyv, ezért irtózik a tudatlanságtól, a szellemi sötétségtől. Mindig messzire akar tekinteni, új világot akar látni, a felfedezés izgalma fűti, ezért kárhoztatja azt a kormányzatot, amely elzárja a külföldi utazás lehetőségétől, amely a szegénység bélyeivel egy helyre láncolja. Retteg attól a gondolattól, hogy neki is a megtört, mindenbe beletörődött, belefásult tanárok életét kelljen majd egyszer élnie” (156).

Míg Szalatnai a regény befejezését optimistán értelmezi, s úgy véli, a pozsonyi kirándulás után Végvárra visszatérő főhős megbékél sorsával, megtalálta élete értelmét (utószavában, 132–133), addig Hegedűs úgy látja, hogy Orbán Gergely az élet örömeiről, szépségeiről lemondva tengeti tovább életét. „Juhász Gyula ebben a regényében egy ígéretes, gazdag tartalmú tanár pályájának kettétörését mutatja be. Orbán Gergely sorsa kemény vádirat az ellen a Magyarországon, amely a legnemesebb emberi értékeknek: a demokratizmusnak és a szabad, önálló gondolatnak nem ad kibontakozási lehetőséget, amely a hősi erőteljes küzdelemre termett embert a tehetetlenség, a tétlenség, fájó mélabú bilincseivel köti meg. A kisregény meggyőzően bizonyítja, hogy a tehetséges és becsületos tanár sorsa szenvedés a félf feudális Magyarországon” (159). Szimák Zoltánban egy másik tanár-

típust jellemez Hegedűs Orbán Gergelyéhez hasonló részletezéssel. Majd így folytatja: „Orbán Gergely és Szimák Zoltán sorsának bemutatásával Juhász Gyula a régi Magyarország vidéki tanáréletének megrázó erejű ábrázolója lett. A népellenes minisztérium, az egyházi reakció mindenhova elérő befolyása, az »urak kongregációja« között őrlődött fel a magyar pedagógus. Nem csoda, ha ilyen körülmények között a tanítást robotnak, a vidéki életet pedig keserű rabságnak érezte. Ebben a regényben megtalálhatók mindazok az eszmék: a demokratizmus, a szebb élet utáni vágy, a sárba húzó erők elleni harc, amelyek Juhász Gyula verseit maradandó alkotásokká avatják” (160). „*Orbán lelke* című regénye méltó hitvallás az értékeket hordozó tanárok mellett, és keserű ítélet az ellen a félfendülis társadalom ellen, amely éppen az értékes tanárokat semisíti meg” (161).

Vargha Kálmán kismonográfiájában (Juhász Gyula. Budapest 1968.) érdekesen veti össze a később született, de az író életének korábbi szakaszából merítő másik kisregény, *A tékozló fiú* és az *Orbán lelke* tanulságait. „*A tékozló fiú* arról szól, hogyan lázadt fel tizenhat éves korában az életidegen életforma ellen; az *Orbán lelke* azt mutatja be, hogy miként köt keserű alkut a sorsral, már megtörve, a rezignált megbékélést vállalva, mert mást nem választhat. Csak az önkéntes halál szabadíthatná ki a feloldhatatlan magányból és a tanári robot szürke kényszeréből, de a halál választásához nincs meg a bátorsága. *A tékozló fiú* azzal a jelenettel záródik, amelyben a fiatal papnövendék, megszabadítva magát a rendi élet kötöttségeitől, egy májusi alkonyatban egyedül, szívdobogva elindul hazafelé, az állomásra. Az *Orbán lelke* tanárhőse a regény zárójelenetében albréleti szobájába lépve arra döbben, hogy »soha még ilyen magányosnak és kilátástalannak nem látta életét és nyomorúságát, de már tudta, hogy ennek így kell lennie, és hogy a szenvedés az egyetlen forma, amellyel a sors és az emberek mostohasága és ostobasága ellen védekezni tud«. *A tékozló fiú* a lázadás regénye, az *Orbán lelke* a keserű rezignációé. A két kisregény ugyanannak a konfliktusnak két fázisát mutatja be: a környezetével ellentétbe kerülő magányos lélek első csatáját még megnyeri úgy, hogy kilép az egyéniségét elfojtással fenyegető milióból, de élete későbbi szakaszán már csak megalkudni tud: még jobban behúzódní magánya és szenvedése védősáncái közé” (159). Ő is rámutat a környezetrajz kiválóságára mindkét regényben, említi a Kisváros ábrázolásában rokonait, Móriczot, Kaffkát, Török Gyulát. Idézi Rónayt, s utal az *Orbán lelke* és a szakolcai verstermés azonos motívumaira.

Az eddigi elemzőktől eltérően ő az egyetlen, aki nem fogadja el kritikátlanul az *Orbán lelke* szemléletét mint az írónak a cselekmény ideje alatti nézeteit, azaz nem azonosítja Orbán Gergely világlátását a szakolcai tanár Juhász Gyuláéval, hanem hangsúlyozza: „De a húszas évek közepén született kisregény az író szemléletében bekövetkezett nagyarányú változásról is tanúságot tesz” (160). Azaz: „Az *Orbán lelke* színhelye már nem a ködös-sejtelmes »magyar Brügge«, hanem a minden egészséges törekvést elfojtó, maradi sárfészek, ahol a város szellemi elitje is csak szoldosa a rendszernek, ahol büntetés és mellőztetés jár minden demokratikus és haladó szándékért. A forradalmak bukása után átélt és átszenvedett tapasztalatok birtokában kritikus szemmel ítéli meg múltja egyik szomorú színterét, a kilencszáztíz es évek magyar kisvárosát, amelynek társadalmá már szervezetében hordta mindazokat a kórokozókat, amelyek a húszas évek szellemi-erkölcsi válságának idején már pusztító erőként hatottak” (160–161).

43. A tékozló fiú. A *Holmi* című kötetből. 57–74. l. Más megjelenéséről nem tudunk. — Ö 2:129–145.

Címlapját Mikes Lajos megtartotta, és most a Petőfi Múzeum őrzi (JGYÖM 3:300):

A tékozló fiú.

Kis regény.

Irtta: Juhász Gyula

Mikes Lajosnak hálás szívvvel ajánlom.

Juhász Gyula

Szövegjavításaink:

151/18 } A hibás *Zarkóczy* alakot a többivel egyezőre javítottam.

157/17 }
30 Alapszövegünkben a *János* név tárgyrag nélküli; értelem szerint kiegészítettem.

158/26 A megszólítás előtti vesszőt kitettem.

159/16 A névelőt értelem szerint pótoltam.

Magyarázatok:

149/23 *Augusztus vége volt*: Juhász Gyula 1899. augusztus 25-én érkezett Vácra, a piaristák novíciátusába (ún. újoncnöveldejébe), és két nap múlva, 27-én tett esküt (Csaplár i. m. ItK 1965. 205–206). A megérkezés első benyomásait *Harangok* című kis írásában, 1902-ben örökítette meg (JGYE 32–33). A beöltözésről is írt már (JGYÖM 6:395).

25 *rektor*: Halmi László (1842–1911)

magiszter: Roch Gyula (1853–1924)

promagiszter: Randvég Mihály (1855–1917). Vö. még JGYÖM 6:531–532.

150/3 *Bacsó János*: Juhász Gyula alteregója. A bacsó a magyar népnyelvben országszerte, így a régi szegedi nyelvjárásban is (vö. Bálint Sándor: Szegedi Szótár. Budapest 1957. 1. köt. 99) ismert szinonimája a juhásznak.

23 *olvasta Renant*: Ernest Renan: Jézus élete c. műve az 1864. évi bécsi kiadás óta többször is megjelent magyarul, így hozzáférhető volt az ifjú Juhász számára is.

34 *lázassá tette a honvágy*: már *Harangok* című kis írásában is azt emelte ki, hogy az esti harangszó eszébe juttatta az otthoni harangokat: *És ekkor éreztem először igazán, mi a szülőföld, a haza!* (JGYE 33)

151/2 *gesztenyefák sorakoztak*: mindössze három évvel a történetek után, említett *Harangok* című írásában leírja a novíciátust: *Én kinéztem az ablakon a hosszú négyszögletű udvarra, ahol búsan zizegtek a vadgesztenyefák*” (JGYE 33). Ettől fogva ez a motívum versben, prózában egyaránt tartósan él (vö. *Orbán lelke*, 148/15).

15 *Zarkóczy Kálmán*: a *Mágia* című írásának (8. sz.) *Domokos testvére*, amint a kortárs Agárdi László (1883–1965) segítségével Csaplár kiderítette: Zelyk Károly volt, valóban budapesti születésű, cinikusan viselkedő fiatalember, aki — s ez is Juhász írásainak hitelességére vall — Juhással egy napon hagyta el a novíciátust (Csaplár: i. m. 208) Vö. 8. j.

152/8 *a próbaévet kítőltűt novíciusok*: a volt novíciusok fogadalomtételle augusztus 28-án volt (Csaplár: i. h.).

- 19 *Mortui estis*: Halottak lesztek, és életetek Krisztussal, Istenben rejtezik el. Idézi a szertartás e szavait visszaemlékezésében is (JGYÖM 6:395).
- 153/26 *Vándor*: később Vándor Lázár néven említi; ugyancsak Csaplár nyomozta ki, hogy modellje Gáspár János (1880—1900) volt. A valóságban is szombathelyi születésű (vö. JGYE 32, 33), ám korántsem vezna, beteges, hanem erős, egészséges, magas, csakhogy a rendkívül kemény téli hidegben hiányosan öltözve ment ki éjjel a dolgára, tüdőgyulladását kapott, s két hét múltán, 1900. jan. 11-én meghalt (Csaplár: i. h.).
- 154/21 *Reggel fél hatkor kelek*: a novíciátus napirendjét a kortársak Juhász-szal egybehangzóan írták le (Csaplár: i. m. 206).
- 29 *reverendája: Rossz ómen volt, hogy az új reverenda, amikor a lépcsőkön először lementünk a templomba, egy elbotlásom következtében végighasadt* (JGYÖM 6:395).
- 38 *szürke darócba öltözött emberekkel*: a váci fegyház rabjaival való találkozások hitelét is megerősítették a kortársak (Csaplár: i. m. 206).
- 155/9 *megpillantotta a szeptemberi holdat*: vö. *Váci szeptember 1899* (JGYÖM 3:107).
- 21 *a hegyek ködöt pipáltak*: vö: *A Naszály / Búsan pipál... (Váci szeptember 1899, i. h.)*
- 36 *Chateaubriand*: ugyanígy JGYÖM 6:395, 531.
- 40 *Velleda*: Chateaubriand *Martyrs* című műve nagy keresztény prózaeposz; a Velleda-epizód, a gallok tusája, a halódó pogány világ és a mártírok véréből életre kelő kereszténység küzdelme a francia őstörténet diadalmas föltámasztása.
- 156/14 *Becker*: ilyen nevű társuk nem volt (Csaplár: i. h.); bizonyára költött figura. A névre talán Becker Vendel (1878—1957) szegedi tanítóképző-intézeti igazgató alakja ihlette Juhászt: ilyen lehetett fiatal pap korában.
- 35 *carissime*: kedvesem, kedves fiam (latinul).
- 157/3 *Aurea mediocritas*: Horatius ódájából (2, 10, 5) származó szállóige: arany középszer.
- 30 *quem Dominus maxime diligebat*: akit az Úr legjobban szeretett (latinul). János evangélista önmagáról sztereotip módon így beszél: *quem diligebat* Jesus, „kit szeret vala Jézus” (Ján. 13, 23; 19, 26; 21, 7; 21, 20). A *maxime* (legjobban) az emlékezetből idéző Juhász betoldása!
- 158/14 *szenkhép*: Agárdi László is emlékezett a dormitóriumban elhelyezett szentképre, amely, úgymond, a realitást szem előtt tartó rendi nevelés okosságának eredményeként került oda, érzékeltetve, hogy nemcsak a férfiak, hanem a nők között is vannak szentek (Csaplár: i. m. 208). Másutt a költő azt mondja, hogy Szent Teréz képe volt (JGYÖM 6:395). Szőkeasége sem véletlen, hanem a költő női ideáltípusának legfőbb ismérve.
- 159/23 *az Örök Városba*: a kortársak nem tudnak arról, hogy Randvég Mihály Rómába ment volna (Csaplár: i. m. 207).
- 28 *bori is kaptak*: a kortársak ezt is megerősítették. A magiszter intette a növendékeket: *Carissimi!* [Kedveseim!] A bor nem azért van az asztalon, hogy elfogyjon! (Csaplár: i. m. 206).

- 39 *Conducat valetudini*: váljék egészségemre (latinul).
160/33 *Ora pro nobis*: Imádkozz értünk! (Latinul.)
162/12 *a májusi alkonyatban*: május 4-én este, mert másnap délelőtt Budapesten tanúja volt Munkácsy temetésének (JGYÖM 3:376, 5:555, 6:396).

A kisregény keletkezésének körülményeire a költő levelezéséből derül fény. Juhász Gyula 1926. jún. 8-án a Nyugat szerkesztőségéhez címzett levelében kéri, hogy *Szűzek* című kisregényét, amelyet 1925 szeptemberében személyesen adott át, valamint a szintén személyesen átadott *Forradalmi naptár* című szonett-ciklusát küldjék neki vissza (Gellért Oszkár: *Kortársaim*. Budapest 1954. 296). Mint Osvát Ernő és Gellért Oszkár jún. 15-i válaszából kiderül, a kéziratokat ők még annak idején Babitsnak adták át, s most ők kérték, hogy Juhásznak juttassa vissza (Péter László: *Adatok Juhász Gyula életrajzához*, ItK 1959. 326). Babits késve, 1926. aug. 3-án válaszolt Juhásznak, Esztergomból, ám minthogy a kéziratok budapesti lakásán voltak, s ő csak ekkor tudta magát munkájából kiszakítani, s fölutazni Pestre, most küldte vissza az írásokat. „A kéziratokat — írja levelében — Gellért és Osvát küldték el nekem annakidején, mert az volt az érzésük, hogy a te érdekedben jobb, ha ezek nem jönnek le a Nyugatban. Őszintén bevallom, hogy ezt a véleményt én is osztottam, s nem mertem a felelősséget vállalni azért, hogy leközlésük érdekében exponáljam magamat. Ez főleg vonatkozik a novellára, melynek megjelenése, félek, hogy neked inkább kellemetlenséget, mint örömet okozott volna. Bizonytal tudod, hogy darázsfészekbe nyúltál ebben az írásodban, s talán nem eléggé vértezett kezekkel. A téma a mai időkben kétszeresen kényes, s a Nyugatban háromszorosan az. Hidd el, én tisztelem bátorságodat, s hiszem, hogy hamarosan eljön e bátorság ideje: de épa ezért nem éri meg a kockázatot sem részéről, sem a Nyugat részéről, amit ma még jelentene . . .” (ItK 1959. 326—327. = BJK lev. 218—219). Szól a *Forradalmi naptár*ról is (JGYÖM 2:581), majd így folytatja: „Azt hallom, hogy a szóbanforgó dolgokat másutt valahol akarod közölni. Erről nem beszéllek le, mert azt gondolom, hogy mondanivalójuk másutt nem nyeri azt a hangsúlyt, mint a Nyugatban, s így kockázatuk is csekélyebb.” (ItK 1959. 327. = BJK lev. 219.)

A *Forradalmi naptár* valóban megjelent az 1927. évi Újságíró Almanachban (JGYÖM 2:580). Valószínűleg ugyanekkor a *Szűzek* című kisregényt Mikes Lajosnak küldötte el a költő az Est-lapok valamelyikében (Az Est, Pesti Napló, Magyarország) való közlésre, hiszen ekkoriban elbeszélései, versei rendre itt jelentek meg először. Úgy látszik azonban, Mikes sem merte közölni, mert a költő Az Estben 1927. okt. 30-án megjelent *A ceglédi parkban* című verse kéziratának aljára ezt a kis tréfás rigmust írta Mikesnek (JGYÖM 3:300):

*Kis regénykém közlését is várom,
Csak az enyém maradt el a nyáron.*

Hálás hived . . .

A *kis regényke* nem lehet más, mint a *Szűzek*, vagy — talán már ekkor megváltoztatott címén — *A tékozló fiú*. Hiába ajánlotta tehát a kéziratát (vö. a címlap dedikációjával), mégsem jelent meg. Bizonyára

visszakapta innen is a kéziratot, s csak mikor a *Holmi* kiadására sor került, akkor tudta közzétenni.

A kötet ismertetései, mint az *Orbán lelke* jegyzetében már említettem, alig foglal koznak érdemben a költő prózájával. Bodor Aladár pl. ennyit mond: „*Holmi* című kötetében pár elbeszélésnek látszó lírai emlék van elől. Álló elbeszélések, tökéletesen tiszta analízisű rajzok a vidéki helyettes tanár életéből és a kispap megtorpanásáról a fogadalom előtt” (Magyarország, 1929. máj. 12.). Muraközy Gyula ezt írja: „*A tékozló fiú* a szerzetes élet belső vívódásairól, keserű tusáiról mond el sok részletet meglepő belső elhithetéssel, az egyéni élet melegségével. A tékozló fiú régi tárgya új szintet kap Juhász Gyula lírai látásában” (Protestáns Szemle, 1930. április, 269). Ismét csak Juhász Géza az egyetlen, aki érdemben szól erről a kisregényről. Előbb ő is a prózai írások lírai fogantatását hangoztatja: „Líra ez mind: egy-egy sugara fölcillan a *Holmi* címen közölt aforizmákon is. A novellák közt a legrövidebb a Kecskemétre tört Katona Józsefet élesztgeti, a másik kettő pedig szinte már álarc nélkül festi önmaga életét. A *Tékozló Fiú*, a túlérzékeny lelkiismeretű Bacsó János novícius a megalkuvást még nem ismeri. Egyetlen világi színezetű gyermekes gondolat a kárhozat rémlátásába dönti; középkori rajongással sanyargatja magát, míg a magiszter meg nem dorgálja: »Nem szenteket akarunk faragni magukból, hanem szilárd jellemű és józanul gondolkodó nevelőket.« Ekkor lassan a másik végletbe zuhan — ezt a fokozatos áthajlást a novella átugorja —, s egy társuk halálakor, tavaszéjen, ellenállhatatlanul ébred föl benne az élet vágya: elhagyja a kolostort” (Napkelet, 1929. július, 102).

A Szegedi Katolikus Tudósító 1929. júl. 1-i száma (199—200 l.) átvette a ma már hozzáférhetetlen Miskolci Katolikus Tudósítóból Lékó Béla (1894—1959) hittanárnak, a miskolci egyházközségi lap szerkesztőjének *Egy élet tanulságai* című cikkét, amely a *Holmi* és a *Hárfa* kapcsán Juhász életművét katolikus szempontból méltatta. „Mostanában Juhász Gyula írásait olvasgatom” — kezdi fejtegetéseit Lékó Béla, aki tanúbizonyságot tesz a költészet, közelebről a modern költészet iránti fogékonyságáról. „Juhász Gyula olvasgatása közben is elgondolkozom azon, mi az oka annak, hogy ez a mindenkitől nagy magyar értéknek mondott költő nem lett egyszerű, hanem nagy katolikus érték is. Hiszen katolikusnak született, novícius volt, és írásai mutatják, hogy minden lelki adottságában naturaliter catholica, természeténél fogva katolikus. Mindenütt keresetlen, egyszerű, gyermeki őszinteség. Semmi póz, semmi cikornya, semmi affektáltság. Semmi hatásra törekvés, kifelé való álgálás. Minden tett, minden külsőség értéke eltörpül előtte a belső igazsággal szemben.”

„Juhász Gyulának — folytatja — a mélyen vallásos nevelésű ifjúkor után három találkozása volt a katolicizmussal, és mindegyik nagy kiábrándulást hozott rá.” A hivatás érzésével lépett a piarista rendbe; aggályoskodó lelkének gondosabb, szeretőbb, törődőbb lelki vezetésre lett volna szüksége. „Úgy látszik, a szerzetes magisztereknek sem sok érzékük volt akkoriban a lelki problémák iránt. Nevelésüknek egyetlen sarkpontja a külső fegyelem, és a növendékekkel való bánásmódjukon nemigen látszik meg még a komoly figyelembevétel sem.” „Csoda-e, ha egy mimóza érzékenyséű költői lélek a kolostort a »vallás kaszárnyájának«, a magisztert »lelki őrmesternek« kezdi érezni, és elhagyja a kolostort, amelyről kezdetben úgy érezte, »hogy e falak között a békeség, jóság, türelem és alázat fehér galambjai lebegnek«”.

A második csalódás tanárként éri Juhászt, mondja Lékó Béla. Barkóczy Sándor intézte akkoriban a középiskolai tanárság ügyeit: „kétségtelen jószándékkal” a tanári érték fokmérőjének a gyakorlati vallásosságot tekintette, ennek pedig külső megnyilvánulása szerinte a kongregációban való részvétel. A kongregációkban látták a szabadkőművesség ellenszerét. „A dolog azonban rengeteg konjunktúra katolikust és konjunktúra kongregánistát nevelt, s vallásos erőnné lett a besűgás. Szegény Juhász Gyula nem érvényesülhetett ebben a létkörben. Minél inkább a lélek dolga a vallás, annál kevésbé hajlandó fitogtatásra, és minél igazibb értéknek érzi magát valaki, annál jobban visszahúzódik a nemtelen versenyből.”

A harmadik találkozás a katolicizmussal, egyben a harmadik nagy csalódása a költőnek — Lékó Béla szerint — a keresztény kurzus végigélése, „amikor a kereszténységgel merőben ellenkező legénykedés és handabandázást kiáltottak ki kereszténységnek . . .” „Akkor a botránkozás, a felháborodás, a vádaskodás és a közmegevetésnek való átadás voltak a kereszténynemzeti gondolkodás legcsalhatatlanabb kritériumai. Juhász Gyulából lehetett-e más, mint »rothadt keresztény«?”

Ezért hiányoznak, mondja Lékó, „a katolikus lélek szépségei” Juhász Gyula költészetéből, „csak néha tud a közelükbe jutni”. A felelősséget azonban ő azokra hárítja, akik eltaszították a katolicizmustól Juhász Gyulát.

Lékó Béla írásával vitába szállt a Szegedi Új Nemzedék 1929. júl. 28-i számában Válasz egy irodalmi elmefuttatásra címmel Diósi Géza (1895—1963) piarista tanár, irodalomtörténész, a Dugonics-Társaságban Juhász Gyula tagtársa. Bevezetőül mentegeti is magát, amiért „elvi okokból” kiáll Lékó Béla ellen. „Nem zavartuk volna meg — írja — Juhász Gyulát csöndes magányában, ha nem kényszerítenének rá (és ezért előre is bocsánatát kérem), és nem szívesen vezetem kezembe a tollat, hogy róla írjak, mert hiszen Juhász Gyulát, akivel személyes ismeretségben vagyok, és irodalmi dolgokról is beszéltem, mindig annak az álomvilágban élő, halk hangú költőnek és a fájdalmas emlékek lírikusának tartottam és vallom, akiről az irodalomtörténet a legszebb sorokat írja. Miezeket tanítjuk az iskolában és az ifjúság az önképzőkörben is foglalkozik vele, csakúgy, mint Sík Sándorral, Mécs Lászlóval, Harsányi Lajossal, Adyval, Babitscsal, Kosztolányival, Tóth Árpáddal, vagy Szabó Dezsővel, Móra Ferencsel, Zilahyval és Surányival.” A továbbiakban méltatja a költő pályáját, majd rátér Lékó Bélának Juhász Gyula katolicizmusát boncolgató fejtegetéseire, s ennek kapcsán novíciatusi élményeinek az életművében való tükröződésére: „Juhász Gyula — úgymond Diósi — kétszer ír arról, hogy szerzetes novícius volt. Ugyanaz a kis, hatodik osztályt végzett fiú szerepel mindkét beállításban, ugyanaz a rend, a novíciatus épülete, a falak, a környezet, a magiszter, a promagiszter, novíciustársak, de milyen más elgondolásban, milyen más stílusban és felfogással ír *A tékozló fiú*-ban, mint írta a *Mikor én piarista voltam* c. cikkét a Szegedi Napló 44. évf. 210. sz.-ban. És mennyi romantika, mennyi külső szemmel nézés még ez utóbbiban is a valósággal szemben.” A *Holmiból* dicséri a *Tömörkényről*, *Gárdonyiról*, *Riedl Frigyesről* írt arcképeket, rosszallja az *Orbán lelke* „szabódezsős megnyilvánulását”. „És mennyire meglátszik a hatáskeresés szükségessége, a hamis hang, a riportízűség *A tékozló fiú* 10. fejezetében a novíciatus évéről, melynek alapján Lékó úr egy ifjú életének meg nem értéséért a novícius magisztert teszi felelőssé. Aki papnevelő intézetben nevelkedett, az tudja, hogy fiatal lelkek vezetését nem bízták

és nem is bízzák hozzá nem értő emberekre, különösen szerzetesi novíciátusban." Saját novíciusi emlékeit idézi, valamint egy meg nem nevezett szerzetestársát, „aki Juhász Gyulával együtt volt novícius, aki legautentikusabb tanú arra nézve, hogyan folyt le az a novíciátus év, mit csinált Juhász Gyula, miért ment el a rendből, megtörténtek-e azok a fantasztikusnak látszó dolgok, melyekről Juhász Gyula ír... Mert nem úgy ment el egészen az a novíciátusi év, ahogy azt Juhász Gyula leírja. Még 1921-ben, idézett cikkében másképp emlékezik meg magisztereiről, mint 1929-ben.” Idézi a Randvég Mihályról írott jellemzést (JGYÖM 6:395–396), majd szembeállítja vele *A tékozló fiú* kitételeit a novíciátusról mint „a vallás kaszárnnyájáról”, ahol „csupa rend és fegyelem” volt, majd idéz az elbeszélés 156/26-tól a 157/3-ig terjedő sorairól, s cáfolja, hogy a magiszter szájából ilyen kijelentés elhangozhatott volna. „Juhász Gyulát írja — nem a novíciustárs halála vitte ki a rendből (csak egy hétig volt beteg, hűléstől tüdőgyulladást kapott), hanem a tavasz, a május pompája és illata, mely bizony megkapta az ifjú szívet”. Megint az 1921-i írásából hoz idézetet Juhász Gyula honvágyának bizonyítására (*néztem, néztem a nagy, sárga holdat, amely most Szeged fölött is így mosolyog*; JGYÖM 6:395), majd így folytatja: „Itt a tények beszélnek és Juhász Gyula másik énje. Nem emberek tapintatlansága, modortalansága, elfogultsága miatt ment el Juhász Gyula a novíciátusból, hanem egyénileg szűknek érezte a kereteket.”

Juhász Gyula e sorok megjelenésekor a budai Siesta-szanatórium súlyos beteg lakója volt, így nem csupán válaszolni nem tudott, de az is kétséges, hogy e cikket valaha olvasta is.

A tékozló fiú későbbi irodalomtörténeti sorsát illetően, akár az *Orbán lelke*, ez is az életmű periferiájára került; még a Juhász-monográfusok sem foglalkoztak vele. Csaplár Ferenc (*A váci intermezzo*. ItK 1965. 204–210) sokszor idézett dolgozatában nem csupán a költő novíciusi évének rajzát adja, hanem pár rövid, de értékes mondatban *A tékozló fiú* tanulságait is leszűri. „*A tékozló fiú* — írja például — felfokozott ellenszenvvel, a negatív vonásokat élesítve mutatja be a magisztert. Ez azzal magyarázható, hogy *A tékozló fiú* elsősorban lélekrajz. Az író a lélektani megoldás érthetőbbé és indokolttá tételére céljából a hős lelki fejlődésének szolgálatába állítja a cselekvő személyek jellemét és az eseményeket. A rokonszenves promagiszter Rómába való utazása után — ami csak a kisregényben történt így (sem Agárdi, sem Babos nem emlékszik erre) — a magiszter ellenszenves egyénisége, zsarnokkodása adta az első lökést az immár magára maradt hősnek, Bacsó Jánosnak, hogy elhagyja a novíciátust. Így a magiszter negatív vonásokban, hibákban kétségtelenül gazdag jellemének hiberbolizált bemutatása a meggyőzőbb motívalást szolgálta” (Csapár: i. m. 207). „Elbeszélésében Juhász novíciustársának betegségét — amely a valóságban két hétig tarthatott — nyolc hónapra nyújtja. A kisregény haldokló novíciusának, Vándornak a betegsége és halála lesz ezzel a távozás egyik fő rugója, s egyben egy határos lélektani megoldás alapja és eszköze. Az írói fantázia és élményformálás nyomait érezhetjük visszaemlékezéséből is. A valóságban az történt, hogy Juhász a hazaküldött panaszkodó levelei egyikét azzal fejezte be, hogy: »lehetek még jó világi, de nem jó szerzetes«. Valószínűleg halványan célozhatott Zelkynek vele szemben tanúsított viselkedésére. A magiszter, aki minden hazaküldött levelet elolvasott, azonnal átlátta a helyzetet, és gyorsan határozott. Juhászt és Zelkyt elkülönítették a többiektől. Egy napon

hagyták el a rendházat, a magiszter még pénzt is előlegezett a költőnek az útiköltségek fedezésére” (uo. 209). Csaplár végül áttekinti a novícius élménynek az egész életműben, tehát a versekben is megmutatókozó hatását, s óva mind a lebecsüléstől, mind a túlértékeléstől, helyesen határozza meg az emlékek helyét az oeuvre-ben (uo. 209–210).

Vargha Kálmánnak *A tékozló fiúra* vonatkozó értékes megállapításait, az *Orbán lelke* című másik regénnyel való összefüggéseit már idéztük (42. sz.). Itt is kiemelem, hogy ő az első, aki a teljes írói arckép keretében megfelelő arányban foglalkozott a két kisregénnyel, így *A tékozló fiúval* is, s eredeti, új szempontokat vetett föl értékelésükben (i. m. 158–159).

Végül utalok a *Mágia* című elbeszélés (8. sz.) jegyzetében már említett felsorolásra, a témának az életműben játszott szerepére.

DRÁMAI JÁTÉKOK

44. Calipso. A Kilényi-gyűjteményben őrzött kéziratról. *Kötetben először.*

A kéziraton utólag, a költőnek a húszas évekből való írásával ez olvasható: *Tizennégyéves koromban „alkottam” ezt az első librettót.* Eszerint ez a költői zsenge 1897-ből való. Ettől a jegyzettől balra lila tintával a következő dedikáció olvasható:

*A tizenkilencéves
Vajda Mariannának
ajánlja
az egykori ifjú:*

*Juhász Gyula
1928. XI/14.*

Cs. Vajda Marianna, Vajda Bélánék leánya, 1909. nov. 14-én született, a dedikáció tehát születésnapjára szól (vö. JGYÖM 3:367). Tőle került Kilényi Irmához a kézirat.

A műről Kispéter András ezt írja: „Kétségtelen, hogy a fiatal költőt e műve megírásánál az Odysseia ihlette. Azonban észre kell vennünk, hogy az ókori témába már korának dekadens hangját is beleviszi. Az Odysseia részletesen leírja Odysseus készülődéseit, de a búcsút magát elintézi egy rövid sorral: »És ötödik napon elküldötte a nymphea Odysseust.« (Odysseia. Devecseri Gábor fordítása.) Nincs itt szó sem búcsúról, sem Calypso gyógyíthatatlan fájaldalmáról. A tizennégy éves Juhász Gyula azonban hősszerűen állítja elének Calypsót, aki Odysseus elvesztése után a halált választja. Egyetlen pillanatot ragad meg az Odysseiából, és azt szélesíti ki rövid zenedrámává” (Juhász Gyula. Budapest 1956. 17).

A kéziraton ceruzával ismeretlen kéztől betoldások és javítások láthatók:

- 165/17 *Hasadó hajnal.* Zivatar.
166/25 A sor után: (A zivatar tetőpontját éri el)
33 A sor után: (A vihar lassan-lassan csendesül)
167/26 Javítva így: (A zivatar elmúlt, a nap...)

45. Paolo és Francesca. *Tragikus idill egy felvonásban.* A Szeged 1924. dec. 25-i számából. 27–28. l. Először a nagyváradi Szabadság 1908. ápr. 19-i számának húsvéti mellékletében (2–3. l.) jelent meg.

Alapszövegünk közlésében a következő „kopf” olvasható:
Előszó: Ezt a kis drámai költeményt 1907-ben írtam Szegeden. Makó Lajos elfogadta előadásra, Fodor Ellával és Almássy Endrével a főszerepeken. Közben Makó Lajos meghalt, én Nagyváradra kerültem. A darab soha sem látott színpadot, de nekem ma is kedves emlék, az első szerelem színeivel és tűzével, hiszen akkor huszonnégy éves voltam. A szerző.

Változatok a Szabadságban és javításaink:

- 168/8 a trecento stílusában.
 9 *falán a sárkányölő San Giorgo képe látszik.*
 24 A sor végén egyik közlésben sem volt vessző; pótoltam.
 169/9 *S be fáj az a nap (hallgatás).*
 14 *Most*
 28 *arany szemét a reggel,*
 170/11 *tűztem:* [Fölkialtójelre javítottam.]
 20 *(bús rajongással):*
 38–39 közt *(Nagy hallgatás).*
 39 *Francesca:*
 171/10 *mellém,*
 11 *véled, [dőlten!]*
 13 *szól ma balladám:*
 14 *A szeretők a haláláról.* [Kiemelés nélkül, fölös névelővel!]
 19 *(a kezét megragadja F.-nak):*
 172/9 *tilos értelmű* [javítottam]
 11 *A köny*
 19 *hegedőszó*
 173/25 *Malatesta:*
 34 *Testvér, fogadd e kardot,*

Mind a két közlés gyatra tipográfiája miatt néhány helyen a központozást (pl. a *mint* előtti vesszőket) külön számadás nélkül pótoltam, vagy pl. a *Paolot* alak második o-jára az ékezetet fölvettem s í. t. A Szabadságban hibásak a fejezetszámok (II ~ III; III ~ IV; IV ~ VI).

Makó Lajos (1854–1908) 1905-től haláláig a szegedi színház igazgatója, 1908. nov. 12-én halt meg, így nem egészen világos, hogy az 1907-ben született drámai költemény 1907-ben és 1908-ban, a Makó haláláig terjedő majd egy esztendőben miért nem került színre, ha az igazgató valóban elfogadta. Fodor Ella (1883–) 1907-től 1911-ig volt a szegedi színház művésznöje, Almássy Endre (1875–1929) pedig, Makó veje, 1908-tól 1920-ig színház-igazgató Szegeden, tehát ő is előadhatta volna. A költő Nagyváradra kerülése (1908. febr. 14.) nem lehetett akadály. Nem egyértelmű az első szerelemre való utalás sem: Anna-élmény még nem lehetett mögötte; a Klíma Ili vagy Nagy Maca iránti szerelem vonatkozásait is nehéz a jelenetben fölismerni.

A drámai költeményt Dante Isteni színjátéka első részének, a Pokolnak V. énekében fölvaltattott történet, Babits szavaival: „a Divina Commedia egyik legszebb és legnépszerűbb epizódja” ihlette. A szerelem halottjairól szól ez az ének, s a 73. sortól kerül a szó „ama szeretőkre”, akik a szerelemtől, mint széltől a gerle, röpködtek, s a költő kérésére mondták el tragédiájukat. Dantét Bolognában Guido Novello de Polenta látta vendégül, unokája annak a Francesca da Rimininek, akinek tragikus szerelméről itt szó van (Babits Mihály: Dante élete. = Dante: Isteni színjáték. Budapest 1943. 66).

Francesca férje Gianciotto volt (Juhász költeményében Malatesta), férjének öccse, Paolo, pedig a szeretője. Szerelmüket az Isteni színjátékban így beszéli el Francesca:

Egy nap, mi ketten, egy könyvet lapozva
olvastunk benne Lancelotto rejtett
szerelméről, nem is gondolva rosszra.

Szemet e z gyakran szememen felejtett
s arcunk az olvasásba belesápadt;
de főleg egy pont lett, amely megejtett.

Szent mosolyáról olvasván a vágynak,
mely csak egy csókra szomjazik bolondul,
ez, aki tőlem többet el se válhat,

ajkon csókkolt, remegve izgalomtul.
Így Galeottónk lett a könyv s írója.

(V, 127—137)

Lancelot, a mondai Artur király híres vitéze, királyának feleségét, Guinevrat szerette. Galeotto volt szerelmük pártfogója és kerítője a lovagmondában. Láthatóan Juhász ezt a motívumot is fölhasználta: az ő szerelmesei is ezt a mondát olvassák, ez lesz kerítőjük.

A témának, különösen a romantika óta, számos irodalmi, zenei és képzőművészeti előfordulása ismeretes. (Csupán az érdekesség kedvéért érdemes megemlíteni Juhász festő barátjának, Gulácsy Lajosnak 1903-ban készült akvarelljét.) Juhász Gyula, akinek földolgozása nem méltatlan a téma világ-irodalmi változataihoz, valószínűleg tudott D'Annunzio 1901-ben bemutatott tragédiájáról, melynek címszerepét Duse Eleonora játszotta. Mindezek ellenére föltehetően őt közvetlenül Dante szövege ihlette, mégpedig minden bizonnyal Babits Szegeden kezdett fordítása jóvoltából.

Valószínűleg ez a mű az, amelyről Juhász 1907. okt. 18-án írja Rozsnyay Kálmánnak: *Drámámon dolgozom. Mindig ide tartottam. Tömörség, ez az én stílusom és művészetem eleje. Dráma: ez az én törekvésem utolsó szava. A többi néma csend . . .* (BJK lev. 293). Noha néhány drámai kísérletéről (*Noviciusok, Arany János Szigeten*) már tudunk, ezekről már nem lehet ez időben szó, hiszen korábban megírta őket. Az *Atalanta* sem jöhet szóba, hiszen egyrészt nem dráma, másrészt a Babitsnak 1908. jan. 15-én írt levelében világosan erre a műre utal: *A színi költeményemen a színészek hajbakaptak* (BJK lev. 164, 295). Domokos Lászlónénak 1908. szept. 14-én írja: *Paolot és Francescát itt küldöm.*

46. Szép csöndesen. Szögedi idill. Egyfelvonásos. A szegedi Színházi Újság 1924. ápr. 19-i számának mellékleteként kiadott füzetből. Először megjelent a Független Magyarország 1909. máj. 30-i számában (34—37. l.), majd önálló füzetben, Nagyváradon, 1909-ben (vö. a kiadástörténeti részt). Kézirata az újvidéki Srpka Matica könyvtárának kéziratárában őrzött Lugosi-hagyatékban található. (Lugosi Döme [1888—1945] ügyvéd, színháztörténész, 1941-ben újvidéki bíró lett; 1944-ben könyvtárát, gyűjteményét otthagynva menekült vissza Szegedre. A Magyar Életrajzi Lexikon tévesen tudja, hogy gyűjteménye megsemmisült.)

Az alapszövegünk forrásául szolgáló kis kiadvány megjelent Réti Ödön Viora és Lugosi Döme Színeszjubileum című egyfőlvonásosaival egy kolligátumban is A Szegedi Városi Színház Műsora című sorozat 2. számaként, de ez azonos nyomás, minden füzet önállóan számozódik, tehát csak kötetzeti egység, nem bibliográfiai.

A cím kedvelt fordulata a költőnek versben, prózában egyaránt. Több ilyen című versét ismerjük (JGYÖM 3:437, címmutató).

Változatok, javítások a kéziraton, szövegjavításaink (a nagyváradi füzetet N betűvel rövidítjük):

174/22 Alcím: *Szögedi idill egy főlvonásban* FM, N
Irta: Juhász Gyula
a Holnap tagja k, FM, N

Személyek

25 *kocsmáros* k, FM, N
 26 *Etel, a felesége (így kell kimondani: Étél!)* k, FM, N
 27 *Börcsök Menyus (a Menyhért rövidítése), az Etel régi „embőre”* k, FM, N
 28–29 *a szegényházból* k, FN, N
 31 *Kurtakocsmá* k, FM, N
 32 *Petróleumlámpás* k
 [Ez a mondat hiányzik:] *A falon Kossuth apánk és Ferenc Jóska aranyrámás képei* k, FM, N

Első jelenet

36 [az Etel neve utáni zárójeles rész hiányzik] k, FM, N
(jönnek) k, FM, N
 38 *Rézi (vezeti az urát.)* k, FM, N
Már mögintelen k
Már mögint FM, N
 175/3 *hozta* [a végleges szó fölé írva] k
Isten FM
adjon Isten N
 6 *Etel italt hoz a söntésből [hiányzik!]* FM, N
 [A bal lappszélen kapcsos zárójel mellett kereszt irányban van írva] k
 8 *gabonát* k, FM, N
 10 *valamicskét!* k, FM, N
 11 *már* k, FM, N
 14 *néköm* FM, N
kenetek FM, N
 18 *már* k, FM, N
 23 *tarka kutya* k, FM, N
 25 *már ezön sömmi.* k
már ezön sémmi. FM, N
 28 *Hanem hallotta* FM, N
 30 *a lapban van, a frissben?* k, FM, N
 31 *abban,* k, FM, N
 32 *keneteket érdeköli* k, FM, N
 35 *Itthon van a [átírva nagybetűvé] régi embőre.* k
Itthon van. FM, N

37	<i>Mi? A Menyus? A Menyus?</i>	k, FM, N
40	<i>délben</i>	k, FM, N
176/2	<i>mögint tovább</i>	k, FM, N
4	<i>fordult osztég</i>	k, FM, N
5	<i>volt</i>	k, FM, N
9	<i>oszi'</i>	k, FM, N
12	<i>fejemből</i>	k, FM, N
13	<i>hírét</i>	k, FM, N
14	<i>most visszajött. [A véglegesre javította.]</i>	k
17	<i>szörzeményét</i>	k, FM, N
	<i>már</i>	k, FM, N
	<i>mögvan, <meghal> akárhová</i>	k
19	<i>Amerika</i>	k, FM, N
20	<i>róla?</i>	k, FM, N
23	<i>lőhetőségös:</i>	FM, N
25	<i>egyet! (Iszik.)</i>	k, FM, N
31	<i>már</i>	k, FM, N
34	<i>Ha addig</i>	FM, N
38	<i>Osz'</i>	k, FM, N
177/2	<i>(Elmennék.) [Új sorban:] (Besötétült. Rézi</i>	k, FM, N
3	<i>köhög nyomban.)</i>	k, FM, N
<i>Második jelenet</i>		
7	<i>Rézi néni, Menyus (jön.)</i>	k, FM, N
9	<i>estét!</i>	k, FM, N
10	<i>lőmpás!</i>	k, FM, N
11	<i>estét!</i>	k, FM, N
15	<i>(italt hoz a söntésből [hiányzik!])</i>	k, FM, N
	<i>[Idegen kéz rendezői utasításként odaírta: R. a söntésből hoz]</i>	k
16	<i>asszony! Az Etel!</i>	k, FM, N
21	<i>evvel a borral.</i>	k, FM, N
22	<i>[Alapszövegünkben hibásan ez áll: Őt éve több vót, biz isten sokkalta jobb vót. A kézirat és az előző közlések alapján és értelemszerűen a több jelzöt jobb alakra javítottam.]</i>	
	<i>Isten</i>	k, FM, N
24	<i>söntést!</i>	k, FM, N
25	<i>ugyancsak!</i>	k, FM, N
27	<i>újvilágnál. (Iszik.)</i>	k, FM, N
28	<i>adjon! Ez karcos egy kicsit!</i>	k, FM, N
30	<i>(italt ad, aztán beszél). [Hiányzik!]</i>	k, FM, N
	<i>[Idegen kéz bejegyzése: ad, aztán beszél]</i>	k
32	<i>Honnan</i>	k, FM, N
34	<i>Mindönki tudja! Na ez jó! Hát csakugyan kigyelmed az!</i>	k, FM, N
38	<i>köllöü esnie! Ilyen az élet!</i>	k
	<i>köllöü lönnie! Ilyen az élet!</i>	FM, N
40	<i>Igaz is az!</i>	k, FM, N
178/1	<i>mindegy!</i>	k, FM, N
2	<i>vagyok!</i>	k, FM, N
3	<i>gyeröke!</i>	k, FM, N

- 5 [Alapszövegünkben *sem hideg* áll, a kézirat és az előző közlések alapján *se* alakra javítottam.]
- 6 *régi urára...* FM, N
- 10 *ilyesmiből.* k, FM, N
- 12 *tart örökké,* k, FM, N
vége lesz valahol. Hát így volt k, FM, N
- 14 *itragadt.* k, FM, N
- 15 *volna* k, FM, N
ögyebet, FM, N
csinál. k, FM, N
- 16 *már túl vagyunk!* k, FM, N
- 19 *óta! Nem is lősz másképpen!* k, FM, N
- 21 *idén!* k, FM, N
- 22 *biz a. A jég csak elverte* k, FM, N
- 25 [A kéziratban és valamennyi közlésben *külömben* állott.]
- 26 *világból...* k
világból. FM, N
- Harmadik jelenet*
- 28 [Hibásan *IV. jelenet*] N
- 30 *Voltak. Etel (visszajön Pintérrel.)* k, FM, N
- 32 *Vendég gyütt! De milyen!* k, FM, N
- 34 *mikor gyütt! Külömben... Isten hozta!* k, FM, N
- 36 *(fölkel) [Hiányzik!]* FM, N
Etel! k, FM, N
[Alapszövegünkben kettőspont volt; javítottam.]
- 38 *röndben* k, FM, N
- 39 *Én csak éppenséggel hogy visszagyüttem. Éppen csak visszagyüttem. (Tétovázón.)* k, FM, N
- 179/2 *dolgot.* k, FM, N
- 6 *Mit szól <az urad> — a,* k
Mit szól — a, FM, N
- 7 *<Gombókó> [a véglegest fölé írta]* k
- 8 *Majd möglősz* k, FM, N
- 9 *eccer* k, FM, N
- 10 *Ehol gyün* k
Mindjárt gyün FM, N
lősz, ahogy lősz! k, FM, N
- 11 Alapszövegünkben a *Csak szép csöndesen!* dölten van szedve, bizonyára azért, hogy a címre hangsúlyosan utaljon. Sem a kéziratban nincs aláhúzva, sem az első közlésekben nincs dölten szedve. Minthogy a dölt szedés a szerzői utasításra van lefoglalva, a főszövegben is mellőztem a kiemelést.
- 13 Alapszövegünkben az *embör embör* szavak közt nincs írásjel; a kéziratban nagykötőjel (gondolatjel), az első közlésekben kiskötőjel áll. A kéziratnak megfelelően javítottam.
- Negyedik jelenet*
- 17 [Előbb áthúzta a *Voltak* szót, majd a *IV. jelenet* mellé újból kiírta.] k

	<i>Voltak. Mihály. [Hiányzik !]</i>	FM, N
19	<i>embőrök !</i>	FM, N
21	<i>(Etelhez,</i>	k
	<i>(Etelhez,</i>	FM, N
25	<i>Biz én visszagyüttem !</i>	k
	<i>Biz én visszagyüttem !</i>	FM, N
26	<i>azér'</i>	FM, N
28	<i>tisztosság !</i>	k, FM, N
29	<i>rajtam múlik !</i>	k, FM, N
	<i>Ami enyém, enyém !</i>	k, FM, N
30	<i>Ez már igaz !</i>	k
	<i>Emmán igaz !</i>	FM, N
	<i>Ami enyém, enyém !</i>	k, FM, N
	<i>Isten</i>	k, FM, N
32	<i>rajtunk !</i>	k, FM, N
33	<i>Hát iszen jól van,</i>	k, FM, N
	<i>már</i>	k
	[Alapszövegünkben hiányzott az így szócska; a kéz- irattal és az első közlésekkel egyezően pótoltam.]	
	<i>esőt !</i>	k, FM, N
34	<i>vónánk,</i>	FM, N
	<i>A dögöt megbeszéjjük, irást adunk róla</i>	FM, N
35	<i>róla,</i>	k
	<i>mert ez a rendi az ilyesminek !</i>	k
	<i>mer' ez a rendi az ilyesminek !</i>	FM, N
38	<i>manapság !</i>	k
	<i>manapság ;</i>	FM, N
39	<i>legokosabb !</i>	k
	<i>mer' ez a legokosabb.</i>	FM, N
40	<i>egészségére !</i>	k, FM, N
180/1	<i>osztán</i>	k, FM, N
	<i>röndben</i>	k
2	<i>szobája !</i>	k, FM, N
	<i>egyék</i>	k, FM, N
3	<i>embőr !</i>	k, FM, N
	<i>Talán abbú a jó finom füstöt szalonnábú ? Jó husos.</i>	FM, N
6	<i>Biz' ez éppen jó lősz</i>	FM, N
	<i>lősz</i>	k
7	[A kéziratban idegen kéz beszúráásával: (A söntésből hoz kenyeret és szalonnát Menyusnak.)]	
9	<i>helyén</i>	k
10	<i>kakukkóra</i>	k, FM, N
11	<i>mikor</i>	k, FM, N
	<i>Mögállt, oszt' az Istennek se</i>	FM, N
12	<i>Szögény öreg !</i>	k, FM, N
14	<i>Az Etel <apj> édősapja !</i>	k
	<i>volt</i>	k, FM, N
15	<i>Isten vigasztalja !</i>	FM, N
	<i>nyugosztalja !</i>	k
	<i>volt</i>	k, FM, N

16	<i>ködmönt</i>	k, FM, N
17	<i>napság!</i>	k, FM, N
18	<i>Biz!</i>	FM, N
20	<i>élet!</i>	k, FM, N
21	<i>Nehezen bizony... nehezen...</i>	k, FM, N
22	<i>hall!</i>	k, FM, N
23	<i>kicsit!</i>	k, FM, N
24	<i>beszélünk!</i> [A kéziratban is, alapszövegünkben is <i>lesz</i> alak állt, de az FM és N közlésében <i>lössz</i> ; a következetesség kedvéért javítottam.]	k, FM, N
26	<i>azért a komisz kosztért</i>	k, FM, N
27	<i>gabonábúl</i> <i>gabonábú</i>	k FM, N
28	<i>tennap</i> <i>intelligenciás vagyok!</i>	FM, N k, FM, N
30	<i>áldása!</i>	
31	<i>már!</i> <i>No hát gyere már! Ilyen vót</i>	k FM, N
32	<i>amióta csak ősmérőm!</i> <i>amióta csak ősmérőm!</i> <i>véle?</i>	k FM, N FM, N
33	<i>akaszthatom!</i>	k, FM, N
34	<i>mán</i>	FM, N
35	<i>tovább!</i>	k, FM, N
36	<i>mondom!</i>	k, FM, N
37	<i>minket!</i>	k, FM, N
38	[Alapszövegünkben <i>nyugalmat</i> áll, de a kézirat, az első közlések és értelem szerint javítottam.] <i>nyugodalmat!</i> <i>nyugodalmat:</i>	k FM, N
39	<i>(Elmennek, egymást támogatva.)</i> <i>(Elmennek egymást támogatva.)</i>	k FM, N
Ötödik jelenet		
181/3	<i>Etel. Menyus.</i> <i>Etel, Menyus.</i>	k FM, N
5	<i>(eszik</i>	FM, N
6	<i>a Mihályt!</i>	k, FM, N
8	<i>a Mihály!</i>	k, FN, N
10	[Az <i>azért</i> szó itt és a 12. sorban is az FM és a N közlésében álló betűs, de idézőjelben van.]	
13	<i>mondom! Csak úgy mondom!</i>	k, FM, N
15	<i>hogy ugyan elfáradtam!</i>	k, FM, N
16	<i>szömöm!</i>	k, FM, N
17	<i>volnék!</i> <i>ittam!</i>	k, FM, N k, FM, N
19	<i>hol</i>	k, FM, N
20	<i>Erre, erre!</i> <Mindjárt gyün az uram!> <i>Csak aludjék jól!</i> <i>jól!</i>	k FM, N
21	<i>világttok!</i>	k, FM, N

Mint látható, a legfőbb változtatás a kézirat (valamint az első közlések) és tizenöt évvel későbbi alapszövegünk között abban állott, hogy a korábban úgyszólván egyeduralgkodó fölkiáltójeleket Juhász kiirtotta és pontra változtatta. Igyekeztet még a népnyelvi alakokat (*mán, vói, hun* stb.) is következetesebbé tenni, de nem teljes sikerrel. (Egyébként az első közlések szedői is a maguk szakállára próbálkoztak ilyesmivel, ugyancsak fél eredménnyel.) A költő törekedett itt-ott a rövid zárt *ë* jelzésére is, de ezt a fonetikai jelet nem ismervén, akár Tömörkény vagy Rózsa Sándorában Móricz Zsigmond, a hosszú *é*-vel próbálta érzékeltetni (*Étél, sémmi, éccör*), ám ez részint nem azonos hang, részint csak kivétel. más szavakban elfelejtette jelölni. Kísértésben voltunk, hogy valamennyi szükséges helyen pótoljuk (egy népszerű kiadásban alkalomadtán meg is tesszük), de ez olyan belenyúlást jelentett volna a szövegbe, s olyan más, a következetesség megkívánta átírást eredményezett volna, hogy lehetetlenné tette volna a textológiai munkát, a változatok egybevetését.

Így is külön számadás nélkül néhány technikai jellegű javítást eleve kellett tennünk alapszövegünkön, annyira rossz tipográfiájú. Így pl. az első másfél lapon a beszélők neve után kettőspont állott, ettől kezdve végig csak pont. Juhász kéziratában csak pont, az első közlésekben csak kettőspont. Mi végig kettőspontot adunk. Következtelen alapszövegünk a beszédbe szűrt szerzői utasításokkal is. Ha ponttal végződő mondat után következnek is, kis kezdőbetűvel kezdődik, s a mondatzáró pont hol a végző zárójel előtt, hol utána áll. Ezt a kéziratnak megfelelően egységesítettük. Nem következetes alapszövegünk abban sem, ahogyan a beszélő neve után rögtön következő szerzői utasítást kezeli. Hol zárójel nélkül adja (ez esetben többnyire a beszélő szereplő nevével egyezően félkövér betűvel), hol zárójelben (és dőlt szedéssel). Ebben a kézirat is következtelen, mert néhány példa így fest:

Rézi. (vezeti az urát.)

Rézi. (tanakodik egy kicsinység.)

Ezeket a helyesírásnak és a gyakorlatnak megfelelően egységesítettük.

Ennek a kis egyfölvonásosnak keletkezéséről első adatunk a Babitshoz 1908. okt. 5. után írt levélben található. Miután beszámol színházi kapcsolatairól és daljátékának, az *Atalantiának* előkészültéről, hamaros bemutatójáról, hozzáteszi: *Drámát írok* (BJK lev. 179). Ez az adott pillanatban más művére nem vonatkozhat. 1909. jan. 27-én vagy 28-án ugyancsak Babitsnak írja: *A nagyváradi Szigligeti Színház elfogadta és enyémmel együtt előadja februárban drámáját „falusi tragédia” jelleggel. Én rendezem darabodat* (BJK lev. 185).

A darab 1909. márc. 21-én került először színpadra valóban a nagyváradi Szigligeti Színházban, de nem Babits drámájával (A Simóné háza cíművel, amely kéziratban maradt, vö. Alföld, 1974. 11. sz. 3–21.), hanem Marton Manó Nyílt pályán és Mohácsi Jenő Hamu című egyfölvonásosával együtt. A váradi lapok febr. 26-tól kezdve beharangozó cikkeket közölnek „a Holnap drámáiról”, „helyi darabokról”, „a nagyváradi szerzők premierjéről” (vö. JGYE 613). A bemutató napján Szerzők a darabjukról címmel a Nagyváradi közli Juhász és Marton Manó nyilatkozatát. Juhászé így szól:

Szép csöndesen

Szeretem ezt a két szót így egymás mellett, párosan, mert azoknak a magyaroknak lelkéből lekezett, akiknek ügyes-bajos dolgaiból egyet-mást színre hozok az én ma este bemutatásra kerülő szegedi idüllemben. Mert szép csöndesen éldegél, hordozza az élet keresztjét és a munka terhét az a nincsetlen, de becsületes kispolgári népség, amely a nagy alföldi metropolis új proletárjából verődik össze, és amely eddigelé jeles szegedi elbeszélők révén ismeretes azok előtt, akik a komoly irodalomnak barátai. Színpadon, népdal nélkül, népszínműi fogások nélkül — érdem vagy nem érdem — én szólaltatom meg legelőször őket. Meleg szeretettel, írói becsülettel írtam ezt a csöndes népszínművet. Bizony, őszintén szólva, nem a Falu rossza és nem a Sárga csikó stílusa lebegett előttem, de a Bernd Rózáé meg a Henschel fuvarosé. Remélem, ezzel nem árultam el azt a magyarságot, amelyiket éppen ebben a csöndes kis drámában öleltem át pozitívum legtöbb szeretetével. Hiszen magam is tőlük jöttem.

Az én darabom afféle intim dráma, törekvés arra, hogy az igazi lélekdrámát eltaláljam. Nem hálás dolog biz ez, és nehéz dolog nagyon. Intim színpad, intim lelkek közössége kell hozzá. Hogy a dolgom mennyire sikerült, azt azok ítéletére bízom, akik megértének. Itt nem a taps dönt, hanem a „benső érzés”, mint ahogy a darabomban mondják.

Egy bizonyos: a színház mindent megtett a siker érdekében. És ez igazán szép dolog, hiszen hazai szerzőről van szó, sőt helyi szerzőről, aki hozzá még csak nem is közéleti tényező.

(JGYE 145–146.)

Juhász azzal, hogy a „jeles szegedi elbeszélőkre” utal, bár többes számban beszél, de elsősorban Tömörkényi ihlető hatásáról vall. Nem kétséges, hogy sem Tóth Ede (Falu rossza, 1874), sem Csepreghy Ferenc (Sárga csikó, 1877) nem befolyásolta a kis életkép megírásában, de az is kétséges, hogy Gerhart Hauptmann (Fuhrmann Henschel, 1898; Rose Bernd 1903) a tárgyválasztásban és az ábrázolás realizmusában érvényesülő folszabadító, bátorító példáján túl is beleszólhat volna a kis mű születésébe. Tömörkényinek számos elbeszélése az addig ismert kötetekből annál inkább. Cserzy Mihályra is lehet gondolni, de rá is csak másodsorban.

Mindhárom darabot Erdélyi Miklós igazgató rendezte. Juhász jelenetében E. Kovács Mariska, Tóth Elek, Kassay Károly, T. Pogány Janka és Krasznai Andor szerepelt (Nagyvárad, 1909. márc. 9.). A szereposztásról annyit derül ki, hogy a két főszerepet Tóth Elek (Börcsök) és E. Kovács Mariska (Etel) alakította (Nagyvárad Friss Újság, 1909. márc. 20.). E szerint Rézi néni T. Pogány Jankának jutott, s csak Gombkötő és Öreg Pintér szerepeiről nem dönthetjük el, Kassay és Krasznai hogyan osztozott rajtuk.

A kritikai visszhangról Hegedűs Nándor adott — bár csonka — összefoglalót (It 1962. 121–122). Minthogy a Nagyváradnak Marton Manó volt a felelős szerkesztője, ez a lap jóindulattal fogadta a bemutatókat. De nem tudta elhallgatni a közönségsiker hiányát. Sas Ede a Nagyvárad márc. 23-i számában így írt: „A műértők tudják, hogy itt művészi értéket kaptak. A hatás belső és mély, s a szerzőre nézve annál értékeesebb lehet. Nem mindig a közönség tapsai jelentik a sikert, sokszor egy pár kiválasztott kéz szorítása többet ér...” „Ennél világosabban — írja Hegedűs Nándor — nem lehet megírni, hogy a darabot a közönség fagyosan fogadta.” De idéznünk kell

a négy kolumna alján végigfutó terjedelmes tárcacikkből a Juhászra vonatkozó többi megállapítást is. Sas Ede, miután mint főszerkesztő agyondicsérte szerkesztőjét, Marton Manót, így tér át az elsőként bemutatott [!] darabnak, Juhász egyfölvonásosának méltatására: „Nem akarok elvenni semmit Juhász Gyula kollegám színművének értékéből sem, amellyel a vasárnapi szerencsés este megkezdődött. A *Szép csöndesen* kiválóan artisztikus tehetségű szerzője, aki művészi írásaival szintén ez újság hasábjait gazdagítja, — új csapáson akart haladni ezzel a művével: új utat törni a népszínmű számára. Nem a bokorugró szoknyában, a csárdásozásban keresni a hatást, mint a régi, hála Istennek divatja múlt népszínművekben; de a nép lelkét akarja bemutatni: a néma tragédiákat, amelyek a nagy ismeretlenség apró házikóiban lejátszódnak. Valóban: a kép, az interiőr, amit fest: a maga hűségében tökéletes. Alakjai kabinetalakok. S a néplélek teljesen benne van a Börcsök uram drámájában, aki Amerikából hazatér s a balkézi asszonyát már mint a más hitese feleségét találja. Ez bizony már megtörtént — hát megtörtént. A vagyon fele azonban a Börcsök uramé — hát ezen osztozni kell. Egyelőre azonban az asszony bevezeti a hazatértet a szobájába holnap megbeszélik, elintézik a dolgot szép csöndesen. A tragédia megtörténik szép csöndesen. S ők maguk sem tudják, hogy tragédia hősei.” Ez után írja le az előbb már idézett mondatokat, mely a közönségsiker elmaradásáért a műértők becsülésének kárpótlásával vigasztalja az alkotót. Mohácsi Jenőt fönttartás nélkül dicséri, s az est negyedik hőseként mutatja a rendező és igazgató Erdélyi Miklóst.

A Nagyváradai Napló ugyancsak 23-án Göndör Ferenc bírálatát közli. A Holnap a színpadon címmel. Az estet sommmásan a Holnap győzelmes sikerének könyveli el. Azután ezt írja: „Juhász Gyula *Szép csöndesen* című színjátéka voltaképp[en] nem színjáték. Minden drámai akció híján szűkölködik [!] s így természetesen, hogy zajos sikere nem lehetett. Am a *Szép csöndesen*-ben is benn rezeget Juhász Gyula végtelenül finom, mély és nemes lírája. Egy halvány skisz ez a darab, afféle tipikus Rippl-Rónai-kép, tele elhaló hangokkal, szürkébe bágyadó színekkel, amelyeket azonban a képben meg kell látni s a színdarabban — meg kell láttatni. S ezt — nem habozunk konstatálni — a színpadon nehéz megcsinálni. Ami érthető is, ha tekintetbe vesszük, hogy Juhász Gyula színdarabja szakít a régi, jólismert formákkal és a népies megjelenítésben új csapásra törekszik. A csupa hangulat-interieurnek így sem maradt el a maga hatása. Kassay és Krasznai teljes sikerrel oldották meg feladatukat, E. Kovács Mariska és Tóth Elek is ambíciózusan játszottak, bárha E. Kovács Mariska alakításának tónusa nem szolgált a darab intencióit. Juhász Gyulát egyébként a közönség ismételtlen a lámpák elé szlítottta.” A cikk végén még megírja: „A krónikához tartozik, ha megemlítjük, hogy mind a három szerző díszes babérkoszorút kapott.”

A Nagyváradai Friss Újság, amely 21-i előzetesében neves fővárosi hírlapírók (Pásztor Árpád, Göndör Ferenc, Kádár Endre, Lakatos László, Kéri Pál, Hegedűs Bite Gyula) jövetelét jelezte a Holnap bemutatóira, 23-i rövid beszámolójában mindössze ennyit ír Juhászzól: „Szeretettel fogadták Juhász Gyula érdekes szegedi életképét, amelynek *Szép csöndesen* a szerény címe. A közönség őt is ünnepelte.” Am ezt azután írta le, hogy előbb megjegyezte: a legmelegebb sikert Marton Manó jelenete aratta.

A Tiszántúli márc. 23-i számának kritikusa, -r, azaz Krüger Aladár, mindjárt cikke elején megkérdőjelezte az egész este sikerét, a Holnap győzelmét:

„az újnak mondott irány a színpadon inkább újonc s nagy sikert följegyezni róluk nem lehet.” Azután rátér egyenként a darabokra:

„Az első Juhász Gyula egyfelvonásos szögedi idillje volt *Szép csöndesen* címmel. Tennyson *Arden Enochját* áthelyezte magyar földre... A téma nem új, a megoldása új, de alatta áll Tennyson gyönyörű, poétikus meséjének s ami fő: akárhol elképzelhető, csak magyar parasztnál, kivált Szeged vidékén, nem. A magyar paraszt ilyenkor a büntetőtörvénykönyvvel kerül összeköttetésbe, de nem csinál ilyen halvérű ötvenpercentes egyezséget szép csöndesen. A közönség nem is volt megelégedve a megoldással, dacára a szereplők, Kassai, E. Kovács Mariska, Tóth Elek, Krasznai és Angyal Ilka minden igyekezetének. A szerzőt, akinek tehetsége inkább a dialogok egymásba szövésében volt érezhető, tapsokkal hívták a lámpák elé.”

Ennél is keményebben bírálta Juhász jelenetét a Szabadság ugyancsak márc. 23-i számának névtelen kritikusa:

„Premier előtt: síp, dob, harsona, a reklám cintányérjai azt zengték, hogy ezt a három egyfelvonásost nem szabad a helyi szerzők csúfondáros mértékével mérni. Ez valami más. Nagyszabású, újszerű irodalmi vállalkozás. Intim színpadra, intim közönségre, megértő lelkekre lesz szükség. Mindjárt sejtettük, hogy a publikum nem adja be a derekát az ilyen feltételek előtt, mert a közönség nem olyan követelő, mint némely szerző. A közönség követelménye, hogyha drámát játszanak a színpadon, dráma legyen a javából, a megértést, amennyiben megérthető, bízzák csak rá aztán.

A szerzők óhaja, hogy darabjai[ka]t intim nézőtér előtt játsszák, parancs maradt a közönség körében. Ilyen intim nézőteret bemutató estén valóban régen láttunk; az intimségtől, hogy éppen ürességet ne mondjunk, csak úgy kongott a nézőtér. De a szerzők mellett szól, hogy a vasárnapi publikumot nem igen érdekli a dráma, akit meg érdekelt az ilyesmi, inkább a vasúthoz sétált, ahol a szép tavaszi estében drámaibb jeleneteknek lehetett tanúja.

Az első darab *J u h á s z Gyula* szögedi idillje volt, *Szép csöndesen*. — Kár, hogy éppen ezt tűzték ki bevezetésül. Juhász most másodikban mutatja magát a közönség előtt, e darabjával nem előnyös oldaláról. Egyszerű emberek drámáját akarja megírni. A kétkezi munkás hazatér Amerikából. Amíg odajárt, új ember költözött a házba, aki elszerette az asszonyát. Hazajön az embőr, és az asszony nem tagadja, hogy más lett a szíve, hites felesége lett a másik embőrnek. Az amerikai iszogatva, szép csöndesen tudomásul veszi az asszony hűtlenségét. Nem tesz az egy árva szemrehányást sem, beletörődik a sorsába, és szép csöndesen nyugalomra tér régi portáján, azzal, hogy majd holnap megbeszélük, majd elrendezik az ügyet.

A megértő lelkek zavarban voltak. Nem tudták, mit akart a szerző. A vontott, unalmas darab s vele együtt az egész előadás komoly veszedelemben forgott. Volt egy olyan pillanat, amikor hajszálon függött, hogy az egész nézőtér egy kacagásba fúl. A publikum szerencsére uralkodni tudott magán. Nem nevettek ki a szerzőt, hanem szép csöndesen beletörődtek, hogy az est az unalomnak jegyében fog elmúlni.

Marton Manónak, a Nyílt pályán szerzőjének, sikerült felkeltenie a közönség érdeklődését. A függöny felgördülése után friss hang, egészséges beszéd üti meg a fület. Marton Manót négyszer is a lámpák elé szólította a közönség, és e hangulatváltozás előnyére volt a következő darabnak is.

M o h á c s i Jenő egyfelvonásosát, a Hamut, a fővárosi színpadon is

előadták már, szép siker mellett. Igen fordultatos, Bernstein-szerű, izgalmas jelenetekből áll az egész dráma.

A három egyfelvonásos e héten még egyszer színre kerül. Megfordított sorrendben, miután a *Szép csöndesen* címűt, a legkevésbé sikerült darabot a legvégén fogják játszani." A második előadásra márc. 24-én, szerdán este került sor.

A bemutatók országos visszhangja, bár a váradi lapok igyekeztek ezt fölnagyítani, egyszerű híreken alig terjedt túl. A bemutató napján, 1909. márc. 21-én jelent meg (b. d.), azaz Branyiczky Dezső nagy cikke Juhász Gyula címmel a Holnaposok fővárosi orgánumban, a Független Magyarországhban, de ez általános kép a költőről, nem is említi a *Szép csöndesen* bemutatását. A lap ugyancs számának színházi rovatában Bemutató előadás Nagyváradon címmel azonban rövid közlemény tudósít a Holnap drámáinak színre kerüléséről. A 23-i — ugyancsak rövid — beszámoló — vagy szintén Branyiczky küldte be, vagy a váradi lapokból sommázta a szerkesztőség — Juhásztól ennyit mond: „Juhász Gyula egyfelvonásosa, a *Szép csöndesen* című népszínmű. Nem abból a fajtából, amely akadémikusainkat kielégíteté, mert hisz nem szerepel benne az obligát verbunkos, dinom-dánom, a faluvégi kurta kocsmá, és mégis becsületesebb, bensőbb a rajza a magyar paraszt lelkiületének, belső életének, mint a régi népszínművekben.”

Az alapszövegünk forrásául szolgált kiadvány címlapját követő, számozatlan, de 3. lapnak számító lapon ez áll:

*Szegedi első előadása az Olimpiász-estén,
1924. május 30-án Andor Zsigmond színiigazgatása alatt
a városi színházban a következő szereposztással.*

Rendező: Rátkai Sándor.

SZEMÉLYEK:

Gombkötő Mihály korcsmáros

Etel, a felesége

Bőrcsök Menyus, az Etel „régibőre”

Óreg Pintér } a szögényházbul egy pár

Rézi néni }

Herczeg Vilmos

Komáromy Rózsi

Klenovits György

Borbély Sándor

Uti Giza

A darabot azonban a mondott napon Szegeden nem adták elő. A Színházi Élet 1924. márc. 23—29-i száma (75. l.) Irodalmi olimpiász Szegeden címmel a Janovics Jenő erdélyi olimpiászának példájára tervezett szegedi elképzelésekről szólva beszámol három egyfelvonásosnak bemutatójáról, s ennek során részletesen a *Szép csöndesen* születéséről, sorsáról is. Elmondja, hogy Váradon mutatták be, Sas Ede, a Nagyvárad Napló szerkesztője adta ki száz példányban, s ez már természetesen nem kapható, így most levélben kérték Tabéry Gézá, a váradi színház dramaturgját, hogy a Szigligeti Színház könyvtárában őrzött darabot küldjék meg Szegedre. A lap munkatársa a következő interjút kapta Juhász Gyulától:

Darabomnak úgynevezett erkölcsi sikere volt Váradon, ami legszomorúbb dolog a színpadi világban. A háború alatt annyian elplagizálták a témáját, különösen a pesti szerzők, hogy ma már nem lényeges, nem jelent semmit, hogy előadják. Különbőn megdöbbenve olvastam egy szegedi lapban, hogy helyi

szerső lettem. A nagyváradi bemutató alkalmával 1909-ben 19 Korona 20 fillért utalt ki a direktor mint szerzői tiszteletdíjat. En mint egy spanyol grand utasítottam vissza az összeget azzal, hogy juttassák el a rokkant szerzőknek, mire az igazgató ötven koronára egészítette ki tiszteletdíjamat.

Az irodalmi olimpiászt Andor Zsigmond (1886—1957) színigazgató a szegedi Színházi Újságnak a *Szép csöndesen* szövegét mellékletként tartalmazó 1924. ápr. 19-i számában még meghirdette a vidéki városok számára. Ugyanazon a lapon jelent meg ez a kis közlemény: „Mellékletünk ezen a héten Juhász Gyulának, a kiváló poétának *Szép csöndesen* című egyfelvonásosa, melyet a szegedi színház a jövő hónapban mutat be az első irodalmi olimpiász estéjén.”

Az irodalmi olimpiászból azonban nem lett semmi, így nem kerülhetett sor Juhász jelenetére sem.

Másodszor Makón, 1924. szept. 18-án mutatták be Móra Ferenc Csőzfogadás (Móra Ferenc: Véreim — Parasztjaim. Budapest 1958. 325—336) és Réti Ödön Viora (Nyugat, 1917. 2. köt. 292—302) című egyfelvonásosai-val együtt, a vármegyei színpártoló egyesület rendezésében, a színház karbantartási alapja javára. Negyediknek Fritz Wallisch Ópium című jelenetét is előadták Rónay Gyula fordításában, de erről a „grand guignol” darabról a beszámolók vagy nem szólnak, vagy fölöslegességét teszik szóvá. A Makói Friss Újság már 13-án beharangozza az előadást Három bemutató egy napon címmel; Juhász művéről azt állítja, hogy „ezúttal kerül először színpadra”, s ismerteti a szereposztást: „Szántó Margit, Zilahyné, Szilágyi, Gáspár és Galgóczy játsszák.” Rövid előzetes híreket közölt még a lap 16-án, 17-én és 18-án is, a kormánypárti Marosvidék pedig 17-én. A beszámolók közt a Makói Friss Újság 19-i tudósítása érdemi bírálatot nem közöl, csupán ezt érdemes belőle idéznünk: „A rendkívüli esemény illusztris és válogatott közönséget hozott össze a nézőtérén, s bár — szomorúan kell megállapítanunk — üres székek is maradtak, sikerben, tapsban forró és maradandó emlékü volt ez az este.” A Marosvidék 20-i méltatása Négyes bemutató címmel egyenként ismerteti az egyfelvonásokat, s minthogy Juhászé volt az első, vele kezdi: „A szépen eljátszott zeneszám után Vághy Anna mondta el Juhász Gyula intimusan szép, hangzatos prologusát, mely nem hiába kopogott a sziveken, megértésre és meghallgatásra talált. A költő szerző jelent meg ezután, akit percekig tapsoltak, és szellemes csevegés alakjában mondotta el rövid poetikus egyfelvonásos szegedi idylljének keletkezése történetét nagyváradi bolyongása korából, s felgördülve a függöny, magyar emberek kis lelki tragédiája, halk szavú története, kicsi konfliktusa játszódott le szép csöndesen, ahogy a darab címe és levegője kívánta. Az idyllben Szántó Margit, Szilágyi Aladár és Gáspár Endre jeleskedett, azokat természetesen a függöny elé hívták.” A szegedi Színház és Társaság szept. 22-i száma „Saját tudósítónktól” — talán József Attilától? — közöl Nevezetes csütörtök Makón címmel hangulatos beszámolót, de ez általános benyomásait fejezi ki, a darabokról külön nem szól, a negyedik jelenet bemutatását pedig rosszallja. (Vö. még Barna János: A makói Hollósy Kornélia Színház története. Makó 1929. 85—86). A Prologust mindkét makói lap és Barna könyve is közli (JGYÖM 2:353).

Előadásra került azonban a darab Szegeden is, másfél év múltán az első tervbe vett előadás után és egy évvel a makói bemutatót követően, 1925. szept. 23-án és 24-én. A szegedi bemutató napján jelent meg a Dél-m-ban a költőnek alábbi beharangozó cikke:

Senki se próféta a saját pátriájában, még ha szögedi idillnek is hívják, mint az én kis darabomat, amely ma este kerül színre városunkban először. Huszonnégy éves koromban írtam és tizenhat évig kellett várnom, míg végre Gombkötő Mihályom kis korcsmáját megláthatom a — Széchenyi Mozi világot jelentő deszkáin. Váradon és Makón ment eddig ez a szögedi idill, amelyet persze, hogy szögedi tájszólásban írtam. Hát bizony ez nehéz próba volt azoknak a színészeknek, akik a szögedi dialektust csak hírből ismerték. Mert hiába tanítja azt a nyelvtan, hogy csupán a zárt e hangzót köll ő nek mondani, a nyílt e t pedig enek, honnan tudja azt a másvidéki művész, hogy melyik a zárt e és melyik a nyílt e, ö g y e m ö g a f e n e? Valóban, ez nehezen tudatik, hogy Tömörkényünk szavával éljek.

De hát iten Szögédébe ez a nyelvforgalmi akadály is megszűnik, mert Déry Rózsi, Úty Giza, Oláh Ferenc, Molnár Rezső meg Virág Ferkő nemcsak magyarul tudnak, hanem szögediesen is. Láttam egy próbát és nagyon meg vagyok velük elégedve. A darabot pedig? Istenem, egy huszonnégy éves kezdőtől mit várhat az ember? A Szép csöndesen első előadása óta egy világ háborúja zajlott le és a várost, ahol először adták, azóta elvették tőlünk. Így menekült most Bőrcsök Menyus meg a többi alakom Szegedre és várják, hogy a nyájas közönség befogadja őket.

Juhász Gyula

A kritikai visszhangból elsőként Vér Györgynek (v.) jellel a Délm 1925. szept. 24-i számában Távozó színészek estélye — két költő premierjével című beszámolója érdemel figyelmet. „Két nagynevű szegedi költő premierje adja meg a jelentőségét a Szegedről távozó színészek szerda esti búcsúestélyének. Móra Ferenc, a mai magyar próza legkiválóbbja és Juhász Gyula, a mai magyar líra legnagyobbja szerepeltek egy-egy kis darabbal — először a szegedi közönség előtt. A két kis egyfelvonásos igazgyöngye a valódi és művészi kabarának és talán a két költő hibája, hogy a két darab még nem jelent meg a budapesti deszkákon. Móra Ferenc mindent elbájoló kedvessége, minden szelíd mosolyos humora benne volt a Csőszfogadás-ban és a színpadon még egészen fiatal szerző megmutatta itt, hogy tolla és minden sora éppen oly ragyogó, bájos és közvetlen a színpadon is, mint az el-elejtett újságtárcákban, a regényben, vagy a csevegésben.

A másik kis darabban benne zengett Juhász Gyula egész szíve, lírájának melegsége, szívének mélysége és hangjának magyarsága. Huszonnégy éves volt, amikor Váradon, egy szigeten — messze Szegedtől — megírta a Szegedi interieur-t és lírájának tisztasága látszik abból, hogy a kis darab nem merült el szegyenkezve Juhász Gyula fiókjában vagy kosarában. A költő független az időtől és a Szép csöndesen-t Juhász — ha talán másképp is — de ugyanazzal a melegséggel, szívvel, lírával, magyarsággal és poézissel írta meg ma is. A szorongásig megtelt nézőtér meleg szeretettel tapsolta és ünnepelte a két költőt és ismét meggyőződött arról, hogy csillogón nagyon nagy kincse a két költő Szegednek és mindenkinek.”

A következőkben a szereplők teljesítményét méltatja. „Juhász Gyula sok kacsajos szatírával konferálta be az egyes számokat.” A részletes műsört ismertető szövegrészét fölösleges lenne itt idéznünk, mert alább a Szegedi

Új Nemzedék kritikájából megismerkedünk az adatokkal. Csak Vér György írásának befejező mondatát írjuk ide: „Minden szám után zúgó taps következett és a jelekből ítélve, a csütörtöki második búcsúestén sem kerül le a tábla a Széchenyi Moziról.”

A jobboldali Szegei Új Nemzedék 24-i számának A távozó színészek búcsúja c. névtelen cikke így szól:

„Az Andor társulatától megváló színészek, hogy némi útravalóra tegyenek szert, két estén át gondoskodnak a szegedi közönség szórakoztatásáról. A műsor előkelő és nívós volt. Az első félidőben különösen Molnár Rezső, Schachtitz Ferenc, Déry Rózsi, Oláh Ferenc, Véghelyi Iza és Kemény Olga értek el komoly sikereket előadott számaikkal. A távozó színészek közül különösen Molnár Rezsőt sajnáljuk őszintén, aki egyik legszimpatikusabb tagja volt a társulatnak. Teljesen érthetetlen előttünk, hogy Andor színingazgató nem szerződtette, hiszen nincs az a szerepkör, melyben meg ne állná komolyan a helyét. Reméljük, ezt a botlását Andor r ö v i d e s e n reparálni is fogja, a szegedi publikum óhajára és meglegedésére.

Szünet után egy rövid egyfelvonásost adtak elő, melyben Oláh, Virág, Molnár, Déry Rózsi és Uty Gizella arattak megérdemelt sikert. Ha vasfüggöny lett volna, vastapsnak kereszteltük volna el a közönség orkányszerű tapsviharát, mely tökéletes, plasztikus játéku nyomán támadt. Véghelyi Iza néhány, finoman előadott kabarédalát is nagy tapssal fogadta a hálás közönség. Járossy Jenő, a szegedi új »nótafa« legújabb dalait adta elő Károlyi Árpád kíséretével. Az új népdalköltőt a közönség nagy szeretettel és megértéssel fogadta, újrátzatásokból és virágokból neki is kijutott a része. Az új Dankó Pistát látjuk Járossyban, akinek ez az első nagyobb szereplése volt a nyilvánosság előtt. A szépen sikerült előadást új számokkal csütörtökön megismétlik távozó színészeink, akiket azonban, úgy hisszük, a mai siker után újra Andor Zsiga deszkáin látunk viszont.”

Teljes terjedelmében közöltük ezúttal az ismertetést, nem hagyva ki a minket nem érdeklő részeket sem, mert be akartuk mutatni, hogy az ellenforradalmi újság mennyi helyet szánt Molnár Rezsőnek és Járossy Jenőnek, s ugyanakkor hogyan hallgatta el Móra Ferenc darabját teljesen, Juhász Gyulának meg a nevét. Ha nem olvasnánk, el sem hinnénk, hogy ilyet is lehetett csinálni: elismerni a sikert, a vastapsot, és szót sem ejteni arról, aki a darabot írta!

A Szegei Friss Újság 24-i számának névtelen cikke A kenyér nélkül maradt szegedi színészek estélye címmel számolt be. Fő mondanivalója neki is a színészek sorsa, a műsorral kevesebbet foglalkozik. Juhász „csodálatosan szép bevezető beszéde után” a Csőszfogadásról szól, majd így folytatja: „Hasonló meleg ünneplésben részesítették városunk másik neves íróját és kitűnő költőjét *Szép csendesesen* [!] című hangulatos, bűbajos kis darabja színréhozatala alkalmával. Itt is a kiváló író mellett viharosan ünnepelték a szereplőket is.”

A Szegei Napló akkor estilap volt, tehát 25-i száma már 24-én délután megjelent. Ebben a Búcsúzó színészek előadása c. cikk névtelen írója azt is elárulja, hogy a távozó színészek azért voltak kénytelenek a moziban tartani estjüket, mert a színházigazgató megtagadta tőlük a színpad használatát. „Teljesen megtelt nézőtér előtt folyt le a szerződés nélkül maradt színészek előadása. A közönség megérezte, hogy ezúttal ismét szükség van a színészek megnyilatkozására és tömeges megjelenésével enyhítette az igazgatói rideg

magatartást. A szerződés nélkül maradt színészek bőséges műsort adtak, amiből bennünket leginkább két bizsu, két színpadi forma: a Móra Ferenc Csőszfogadása és a Juhász Gyula *Csak csendesen*-je [!] érdekelt.” Móra darabjának méltatása után így folytatja: „Juhász Gyula *Szép csöndesen*-je [!] egy kis paraszti zsánerkép, finom pasztell színnel festve. Állja a színpadot, de szinte elkívánczik róla, mert nem is annyira színdarab, mint inkább a »nagy érzések« egy halkszavú, lírai verse. Olyan ez az ifjúkori műve, amelyet öreg korában sem kell megtagadnia, mint a pünkösdi rózsza: színe is van és illata is. Mindkét apróságot igen nagy tetszéssel fogadták és forró tapsokkal jutalmazták a szerzőket, akik közül csak Juhász Gyula fogadhatta a megérdemelt elismerést, mert Móra Ferenc nem volt jelen.” Ez a cikk is föl-sorolja a szereplőket, ismerteti a műsor többi részét, s így fejezi be: „Igen sok taps csattogott az est folyamán és a »kikiáltó« szerepét elmésen és ötletesen Juhász Gyula töltötte be.”

Buday György 1925. szept. 24-én írja Jancsó Bélához Kolozsvárra: „Tegnap voltam az állás nélkül maradt színészek estélyén, melyen színrekerült a *Testamentum* költőjének 24 éves korában írt darabja: *Szép csendesen* [!]. Mint az »Újság«-nak előző nap írt tudósításomban megjósoltam: tomboló siker, zsúfolt ház. De ez nem a darab, csak Juhász Gyula nevének érdeme. Mint színmű a darab biz — tisztelet ne essék — gyenge. [Csillag alatt:] (ma megismétlik!)” Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények [Kolozsvár], 1971. I. sz. 160. p.

47. A *kényszerzubbony*. A Nagyváradi 1908. dec. 25-i számából. *Kötetben először*. Megjelent még az aradi Függetlenség 1909. dec. 25-i számának karácsonyi mellékletében is, valószínűleg Franyó Zoltán közvetítésével.

Néhány technikai jellegű írásjavítást végeztünk (pontot és zárójelet fölcseréltünk, nagy kezdőbetűt kicsire változtattunk és fordítva, szükség szerint), a 183/29. sorban hibás *amelyek* alakot *amelyet* formára javítottuk.

A Szeged és Vidéke 1908. dec. 29-i száma Szegedi írók darabjai címmel közli: „Rövidesen két érdekes bemutató lesz a nagyváradi színházban. Mindkét darabot a Szeged és Vidéke neves munkatársai írták. Az egyiket Babits Mihály, címe Simáné [!] háza, a másikat Juhász Gyula, címe *Szanatórium*, úgy Babits színműve mint Juhász bohózata egyfölvonásos, mindkettőnek január első hetében lesz a bemutatója.” Nem kétséges, hogy a *Szanatórium* című bohózat azonos ezzel, de sem ezzel a címmel, sem a másikkal nem került előadásra.

A Nagyváradi Napló 1908. dec. 25-i száma (17. l.) Érdekes premierek címmel a következőt írja: „Január hónapban érdekes premierben részesül a publikum: tegnap fogadott el Erdélyi Miklós színingazgató előadásra három egyfölvonásos színdarabot. Az egyik: Babits Mihálynak, a zseniális tehetségű poétának Simáné [!] háza c. népszínműve. Babits Mihály most tűnt fel a Holnap révén óriási költői erejével, eredetiségével és bámulatos tudásával. Első színpadi munkája tehát kétségtelenül eredménye lesz az irodalomnak. A második Juhász Gyula *A szanatórium*ban c. bohózata. Az országos nevű poétának szintén ez az első darabja, amely színre kerül.” A harmadik mű Marton Manó A gyerek c. egyfölvonásos drámája. „A három mű egy napon kerül színre Juhász Gyula konferálása kíséretében” — fejeződik be a tudósítás. Kétségtelen, hogy Juhász itt említett bohózata azonos a *kényszerzubbony* címmel. Babits Simóné háza című egyfölvonásosa sokat szerepel

Juhással való levelezésében: Juhász többször is biztatta barátját, hogy az övével együtt előadják (BJK lev. 183, 185), de egyiküké sem került színre.

48. *Pilvax-kávéház. Pesti életkép I fölvonásban.* A Délmagyarország 1920. ápr. 4-i számából. 7—8. p. Először a Független Magyarország 1913. márc. 15-i számában, majd a Szegedi Napló 1913. márc. 23-i számában jelent meg. *Kötetben először.* Novellisztikus változatát *A Pilvaxban* címmel a Délm 1926. márc. 14-i száma közölte. Ezt alább teljes terjedelmében adjuk.

Változatok:

Szereplő személyek	
191/17	<i>Idő,</i> FM, SZN
20	<i>A közvélemény asztalánál írók vitatkoznak,</i> FM, SZN
23	<i>hirtelen emelt</i> SZN
27	<i>Aki ott szerkeszt.</i> FM, SZN
39	<i>tehetség (Egy másik polgárhoz), nemde</i>
193/11	<i>Zerffi</i> SZN
194/31	<i>Nem poéta az, nem is igaz magyar</i> FM, SZN
33	<i>(Iszik és a legsűrűbben iszik.)</i> FM, SZN
195/39	<i>[Valamennyi változatban téved áll; értelem szerint javítottuk réved alakra.]</i>
196/4	<i>Jeles bordalokat írt</i> FM, SZN
8	<i>verselőket. [Hiányzik: (Iszik.)]</i> FM, SZN
12	<i>Tacsók! [Hiányzik: Tintanyalók!]</i> FM, SZN
19	<i>Petőfi köpenyben</i> FM, SZN
39	<i>éljenek a gyönyörű pesti nők</i> FM, SZN

A jelenet bemutatását a Délm 1939. okt. 28-i híre szerint a Duna-parti Színpad a *Don Quixote halála* című verses drámával együtt évadnyitó előadásán vette tervébe, de nincs adatunk, hogy erre valóban sor került-e.

Az egyfölvonásosnak novellisztikus változata a Délm 1926. márc. 14-i számában jelent meg:

A Pilvaxban

Írta: Juhász Gyula

A Közvélemény asztalánál írók vitatkoznak, néhány más asztalnál polgárok kártyáznak. Anker úr emelt hangon hívja a kellert, fizet és távozik, hogy a lábas hídon keresztül kapuzárás előtt a Krisztinába érjen. Angermeyer úr a szomszédjának meséli, hogy milyen görbe estéje volt tegnap Laukával.

A Közvélemény asztalánál nagy a füst és még nagyobb a zaj. Egy fiatal lapszerkesztő harsány hangon hirdeti, hogy Párisban győzött a forradalom, a Bourbonok örökre elűzve, nincs más király, csak Hugó Viktor!

— Már Bécsben is forronganak — teszi hozzá lelkesülten, mire egy másik ifjú óriás fájdalmasan sóhajtja:

— Csak mi alszunk, csak mi maradunk a régi-ben! Tenni kellene már valamit!

— Mi van Petőfivel? — kérdezi a fiatal lapszerkesztő.

— Népgyűlést akar a Rákoson — kiáltja egy karbonári köpenyes, Kossuthszakállas jurátus —, második Dózsa György akar lenni, de jól is áll neki!

Én többre tartom magánál Vörösmartynál. A Zalán futása költőjét tisztelem, mint apámat, Petőfit imádom, mint istenemet! Ő az igazi népköltő, nagyobb, mint Csokonai és Himfy!

Az írók fizettek, már aki fizetett, mert hiszen holnap is nap lesz, talán külföld, mint ez a mai; azzal kivonultak a kora márciusi estébe, a Fra Diavolo borsalát énekelve.

Egy vidéki tudósító a kávéház szögletében az új lapokat kérte a kellertől: a Honderűt, az Életképket, a Pesti Hírlapot, mire a fürgeséget imitáló kellner sorra hozta neki a Religiót és a Magyar Gazdát.

— Ugyan, barátom! — fakadt ki a balatonfüredi báli tudósítások széplelkű trója —, miért nem hozza még a Tudománytárt és az Orvosi Tárt a nyakamra. Még jó, hogy a Kazinczy Orfeuszával nem kínál meg engem.

— Ha parancsolni méltóztatik!

— Ne izéljen, polgártárs! Én elsősorban a Honderűt kértem!

— Bocsánat, a Honderűt ma összetépték. Azok az urak, akik most mentek el.

— Szép kis kávéház! Ez Pest! A Honderűt összetépték!

— Igenis, összetépték! Még pedig Petőfi úr miatt, mert a Zerffy azt írta róla...

Egy német polgár dühösen zörgetett, a kellner lóhalálában rohant az asztalához. A vidéki széplelek föltápáskodott, a malaclopóját vállára kanyarította és ő is kilépett a márciusi estébe.

Nyomban egy hangos kompánia rohamozta meg az egyik sarokasztalt.

Salaváry, a komáromi nábob jött barátaival, Léviussal, a budai dárdás polgárral, Laukával, a nagy tréfacsinálóval, Pákh Alberttel, aki olyan komoly arcot vágott állandóan, mint Heine a matracsrban és végül utánuk kullogott Vándory, a nemzet napszámosa. Pákh kivételével mindnyájan mámorosak voltak a Komló, a Csigá, a Kispipa és a Licinius boraitól és a szívükben szokatlan márciusi zsongást éreztek. Lauka már éppen odát akart írni Salaváryhoz, de Pákh Albert önérzetesen szólta oda neki:

— De olcsón adod magadat, polgártárs! Magyar író ne legyen szolgája senki emberfiának, csak a magyar nemzetnek! Addig nem lesz becsülete a literatúrának, amíg minden dinom-dánomnak vőfélyei lesztek. Lám, Petőfi inkább ír verset az anyám tyúkjáról, vagy arról, hogy kis furulyám szomorú fűz ága, mint holmi üresfejű potentátáról.

Salaváry Jókai Móric után érdeklődött, aki szegről-végről atyafia. Mikor megtudta, hogy már nem patvarista, hanem a regény- és beszélyírásra adta ábrándos szöke fejét, nagyon rosszalotta a dolgot.

— Hat ökör se húzza ki többé az irodalomból — tette hozzá Lauka némi kárörömmel.

— Pedig milyen jó fiú volt, jámbornak hívtuk — melázott el a sampaner mellett Salaváry — gyönyörű gyerek volt, nemsokára vicispán lett volna belőle!

Lévius hevesen kifakadt az ifjúság ellen, amely mindig politizál és mindig konspirál! Ott vannak a Karok és Rendek, majd eligazítják azok az ország dolgát, ott van a helytartó tanács, majd rendet csinál az és ott van mindenekfölött Ferdinándus ő szent felsége, majd gondját viseli az hű népének.

Ebben a pillanatban megjelent az ajtóban egy sáppadt, nyurga fiatalember alakja. Felleghajtóját meglengette a márciusi szél, égő tekintete elnézett a hangos társaság fölött. Önérzetes léptekkel ment a Közvélemény asztalához, papirost, tén-tát, tollat kért a pincér polgártárstól és lázasan írni kezdett.

Salaváry lassan, de biztosan álmosodott, végül egyet ástíva kérdezte Laukától:
 — Hányadika lesz holnap?
 — Holnap már ma van, pajtás — válaszolt don Gunárosz — ma pedig éppen tizenharmadika van.
 — Március? — kérdezte elázottan a komáromi nábob.
 — Március — felelte Lauka helyett a nemzet napszámosa, Vándori. — Próbá a Bánk bánból. Jeles darab. Laborfalvy remekel benne. Én egy békélen leszek benne.
 — Mikor adjátok?
 Tizenötödikén.
 A nyurga ifjú a Közvélemény asztalánál éppen befejezte a verset.

49. **Petőfi elmegy.** A Petőfi Irodalmi Múzeumban levő kéziratról. *Kötetben először.* A kézirat Főrsi Júlia hagyatékából került a múzeumba. Még életében rendelkezésünkre bocsátotta, s halála után közöltem a Délm 1958. okt. 19-i számában, valamint önálló, 16 lapos különnyomatban, 500 példányban.

Javítások a kézíraton:

197/23—24 <Varga Zsigmond>

- <Felesége>
 24 Rózsika [a Varga később eléje írva]
 <Két tiszt>
 <Egy tiszt> [mellé írta:] *Lengyel tiszt.*
 26 udvarházában [a véglegesre javította, s fölé írta: *előszobájában.*]
 29 Öreg székel. <Lassan virrad. Szép>
 31 Öreg székel. <Szép> [föleje írta:] *Most pedig <csak> szép*
 [Az édes szót beszúrta.]
 32 [A benn szócskát utóbb szúrta be.]
 még <biztosan alusznak> <m> <benn> *biztosan alusznak.*
 34 Szörnyű [a séges végződést pótlólag írta, és szintúgy a lesz igét]
 35 süvöltözni a <vérmazón> a *héjjasfalvai határban.*
 37 láttam <öket> [föle írta: a *honvédeket.*]
 39 [A tábornok szót utóbb szúrta be.]
 198/1 <Véres volt> <Sáros volt a> *Rongyos és sáros*
véres <volt a> [föle írta: és veritékes a] homlokuk.
 3 *csillogó* [föle írta: *tündöklő*] a *szemük.* <A> [föle: *Hiszen*] *győzelemre*
 5 <Vagy a halálba> *Ki tudja <A>* [föle: *Hiszen a*] *halálba*
 6 <mehetek> [föle: *marsolhatok*] *velük, <vén> én már öreg <paripa>*
 [föle: *csataló*] *vagyok. <De egyszer> De nemsokára <én>* [föle: *magam*]
 is
 9 <A fiam> *A fiaimat*
 [Az öreg szót utólag szúrta be.]
 11 [Az egyszer szót utóbb szúrta be, majd:] *békesség <egyszer>* [elé és fölé írta: a *földön*], *öreg Aron, <mikor?> bácsi, mikor?*
 13 *ott benn* [föle a véglegest írta. A *csak* szócskát utóbb szúrta be.]
 14 [A tisztességgel szót utóbb szúrta be. Majd:] <én> [föle írta: *magam*]
 17 *Petőfi (kilép, vázonzubbony.) <Jó reggelt, ifjú>*
 19 *Jó reggelt <ebben a>* [föle: *édes*] *fiam,*
 20 *hajnal is <alig> haloványan dereng <csak keleten>* [a véglegest fölé írta.]
 22 [Előbb *főnséget* írt, kijavította a betűt.]

- 23 *tán*, [föleje írta: *talán*.] < *Bem csillaga*, > *a mi* < *Osztrolenka*
- 24 *szövétnekünk*. < *A csillago* > < *Ugy ragyog* > < *Fájdalmasan ragyogva* > < *küz* > *A többiek*
- 28 Szeretem bizony. < *Szép s* > *A* < *magas* > [föle írta: *magasságos*] *égen is, meg a*
- 29 *mély* [utóbb egészítette ki: *séges*]
mély [utóbb egészítette ki: *mélységes*] [mind a kétszer!]
- 30 *A te szemedben is*, < *virágom*. > [Alá írta a véglegeset.]
- 33 *Ne félj*, < *kis* > *kicsi*
- 34 *hiszen* < *a ha* > [föle: *látod a*] *csatába*
- 35 < *megyek* > [föle: *indulok*.]
csupasz < *lélekkel*, > *szívvel*, < *amelyből minden* >
- 36 *ahogy* [kiegészítette: *ahogyan az*] < *poétához és* > *igaz költőhöz*
- 37 < *illő* > *illik*.
- 38 < *verseket ír?* > *szerkeszt?*
- 39 *aki* < *életet* > *a vérét adja* < *az életét*, > *a szívét* [beszúrva, föle: *az életét*,]
- 199/2 *ez a tekintet!* < *Ha* > *Igen, igen*, < *Én* > [föle: *én*] *láttalak*
- 3 *esküszöm*, < *én* > [föle: *hog*] *láttalak!*
- 4 < *Az* > [föle: *Tán*] *álmaimban?*
- 5 < *te* > *remegő vadvirágom*, < *te* > *szomorú*
Eredetileg őzike volt, utóbb egészítette ki.
- 7 *a* < *vándorlás* > *hosszú*, [a második *hosszút* utóbb szúrta be] *vándorúton*, *egy* [utóbb szúrta be: *rövid*] *éjszakára...*
- 9 *Az úr* [beszúrva: *akkor*] *megtisztelt* < *egyszer* > [föle: *engem*],
- 11 < *igen* > [alá: *pedig bizony*] *rég volt* [beszúrva, alá: *az már*], *sok éve* < *már* > *annak*.
- 14 [Utóbb szúrta be: *ne bánd és*]
- 15 < *milyen* > [föle: < *ilyen jól* >] < *ó hog* > [föle: *ó hog*] [utóbb beszúrva: *ennyire*]
- 18 *sok minden* < *elmúlt* > *jött és*
- 19 [Az *Anikó* utólag van beszúrva.]
- 20 [Az *azóta* utólag van beszúrva.]
- 22 *nótákat* < *írta* > *csinálta?* *Akiről annyit* < *mesélnek* > *beszélnek*
- 26 < *Én* > [eléje írta: *És én*, föleje: *most*] *benned*,
- 29 *Petőfi úr*, < *jaj, nem lehet*, > [föleje írta: *az égre kérem, most már*]
- 30 [A *hiszen* és *csupán* szavakat utóbb toldotta be.]
- 32 *az volt és* [utóbb beszúrva: *mégis*] < *Ő* > *áldott* [utóbb beszúrva: *ő*]
- 35 *Az igaz* < *hűséged* > [a véglegesre javította]
- 40 és < *kiábr* > *keserűség* < *ért*, > *ért*,
- 200/1 < *Az asszony, a bará* > < *A* > *barátság* [nagybetűsre javította] < *a* > *szeretlem*, < *a* > *dicsőség* < *...* > [föle írta: *szép szavak*.]
- 3 [Az *én* szócskát utóbb szúrta be.]
Hová indulok? < *Te vagy az én népem* > < *Kinéz az égre* >
- 4 [A már szócskát utóbb szúrta be. Viszont:] *pirkad* < *már* > *keleten*, < *egy óra* > *nemsokára*
- 7 *teremtő lesz* [föle írta: *válík*, az előző szót kiegészítette] *a föld*.
- 9 *alázatos* < *és pihentető* > *tekinettedben*, *egy régi boldog* [beszúrta: *alföldi*]
éj [beszúrta: *szaka*] *emlékében*, < *az eltűnő ifjúságban*, > *az elmúló tavaszban*] [alá írta: *a régi csárda mámorában*.] < *a tavalyi mámorban*, >
- 13 [A már szócskát utóbb szúrta be.]

- 14 *Most* [a *pedig* szócskát utóbb szúrta be]
menj, (talán, még egyszer, valahol, a) menj, így, szépen, csöndesen: . .
 <Isten veled!>
- 18 <készen vagyunk?> [föle írta: <már> *készen vagyunk?*]
- 19 *A tábornok (ráv)* [föle: *már vár*] *ránk és (vár ránk...)* *már vár ránk... [Az így megismételt mondatot elhagytuk!]*
- 20 *A kisasszony jön* [beszúrva, föle: *el akar*] *búcsúzni (akar) tőled.*
- 23 *Bocsánat* [utóbb kiegészítve és beszúrva: *kérek, ugyanígy a de kötőszó is*]
- 25 *a költő (úrnak)* [véglegesre javítva]
- 26 <albumba> [a végleges szót föle írta]
- 28 <Ezer örömmel> <Örömmel> *Kész örömmel*
- 32 <Szabads> *Szerelmemért*
- 37 <albumba> [a végleges szót alá írta]
- 38 [Pótlólag beszúrva ezek: *lesz a leges*]
- 39 *majd (ebbe az) bele,*
- 201/1 *Rózsika.* (<Szó szelk> *zavartan*)
- 2 [Pótlólag beszúrva: *ma (meg) veszettül*]
- 3 <Forr> [Szintén utóbb beszúrva: *Kutya forró nap!*] <Petőfi> <Te, m>
Neked könnyű, te, mint [utóbb beszúrva: *a*] <Bem> [föle: *kis öreg*]
adjutánsa, (csak) [föle: *majd csak*]
- 5 *Én, mint (az igazság katonája, egészen) a szabadság katonája, (együtt fogok küzdeni veletek.) ott leszek, ahol legnagyobb (lesz) a veszedelem!*
- 7 <De hiszen fegyver nélkül> *Ne tréfálg, hiszen neked nincs is (nincsen) fegyvered!*
- 8 [A *halni* igekötőjét (*meg*) utóbb szúrta be.]
- 10 <Kamerád, az> *nem lehet!* [A végleges szavakat föléje írta.]
- 11 *ott (nincs)* [föle írta: *semmi*] *szükség ilyen (ilyen) eszteleniségre!*
- 14 <Te mondd> *ezt* [a véglegest föléje írta], <hiszen neked> [föleje: *akinek*] *nincsen is (már) hazád* [a véglegesre javította].
- 15 *meghalok, (a véretem adom, az) életemet*
- 17 <apostol> [föle írta: *holtomiglan*] *hirdetője*
- 19 *megáldják (siromat) jeltelen siromat.*
- 20 <Én> [föleje: *Magam*] *sietek Bem-* [utóbb közbeszúrva: *tábornokhoz*]
 <hez>
- 22 [A *nekem* szócskát utóbb szúrta be.]
- 24 [A *most pedig* szavakat utóbb szúrta be.]
- 28 <Remélem, lőtávolban maradsz> *No jó,*
 [A *tábornok* szót utóbb szúrta be.]
- 30 *és (megkos) énekelsz*
- 34 <izgalommal> [ismét leírta ugyanezt a szót].
- 37 *Keserű* [a véglegest föléje írta] *vagy Sándor, és (halálosan)* [föleje írta: *ijesztően*] *nyugodt!*
- 202/1 <Én látom, hogy> *Mire a nap lemegy (a segesvári) Erdély egéről, (én már Csokonai-(val) [a véglegesre javította] áldomásozom.*
- 3 *a szabadság (ügyét)* [föleje: *pirosuló*] <lobogóját> <zászlaját> [föleje: *zászlóját*]
- 6 *a lelkem kísért tovább, (és él és győz), a lelkem,*
- 9 [A *pedig majd* szavakat utóbb szúrta be.]
- 10 *örök (ke) ébresztője lesz (és ahol) és az lesz (az)* [föleje írta: *ő-az*]

- 11 *Ahol* <...> az igazságot
 14 [A Sándor nevet mind a két alkalommal utóbb szúrta be.]
 15 *kell!* [pótlólag írta a Sándor! nevet, előtte a fölkiáltójelet vesszővé változtatta.]
 16 <Kiért, miért?> [A végleges szöveggel folytatta.]
 18 [A majd csak és a már szavakat pótlólag toldotta be.]
 19 [A még szócskát utóbb szúrta be.]
 [Az *En tudom!* kétszer, egymás alá van írva, és kapesos zárójellel összefogva, jelezve, hogy nem tévedésből van kétszer leírva, hanem ismétlésnek szánja.]
 20 [A *ha* kötőszót utóbb szúrta be. Majd:] *nevét* <széplőtelenül> *hallja*,
 21 *ragyog fel* [utóbb beszúrva, alá: *gyönyörű nefelejcs!* <a> *szeme:*
 22 *igazságban* <esett el> *halt meg!*
 25 <Bűtőfák> *A börtöntől félek és* <a börtön> <attól> [utóbb beszúrva: *úgy*] *érezem*,
 27 [Az *én hű* szavakat utóbb szúrta be.]
 32 <Petőfi> *úr* [utóbb beszúrva: *Az órnagy*]
 37 *csak* <azt> *mondott*
 39 *Talán* <azt> [utóbb alá írta: *csak nem vallott!* *szerelemet* <vallott.> <a költő úr?> [A végleges szöveget fölé írta.]
 40 <Pedig> [föle: *Mert!* *nagyon* <szép>] [alá: *csinos!* *felesége*
 203/2 *Úgy* <ám,> *bizony*.
 3 <szép> [alá újra: *szép*] *neve*
 4 [A *Hát* szócskát utóbb szúrta be. Majd:] *Vajjon* <visszajön-e még?> *Vajjon* *mi lesz vele?*
 7 *visszajön*. <És mindig...>
 8 *versét*, <abb> *annál* <szébb> *gyönyörűbbet*
 9 [Az *életemben* szót utóbb szúrta be. Majd:] *magá*<nak> [alá: *elé*]

Az Új Élet című szegedi egyetemi diáklap 1922. dec. 20-i számában Fetter Gyula Látogatás Juhász Gyulánál címmel közölt interjújában Juhász Gyula a következőket mondta: *A nagyváradi színházban Szilveszterkor adják „Petőfi elmegey” című egyfelvonásos ünnepi játékomat. Furcsa véletlen folytán ugyanaz a témája, mint Herczeg Ferenc utóbb szerzett Petőfi-darabjának. Különbség, hogy én az utolsó hívás, marasztalás megszemélyesítőjéül egy cigányleányt szerepeltetek, míg Herczeg ugyanerre egy költőt alakot, Récsy bárónt lépteti fel. Szerintem a nép egyszerű, cigányságig színes és igaz leánya erre sokkal alkalmasabb. Történelmi szempontból pedig helytálló.*

A Hétfői Rendkívüli Újság 1922. dec. 11-i száma ezt a hírt közölte: „A nagyváradi Szigligeti Társaság fölkérésére Juhász Gyula egyfelvonásos ünnepi játékot írt Petőfiről, amelyet a Szigligeti Színház december végén akart bemutatni. Mint értesülünk, a román cenzúra nem engedélyezte a dráma előadását.” Juhász is ezt írta 1923. újévi Csevegésében (JGYÖM 7:5).

A Szeged 1922. dec. 17-i számában Pór Tibor — mai nevén Sarló Sándor — interjút közölt az éppen Szegeden időző Herczeg Ferencsel. Emlékeztette a hírré, hogy Juhász jelenetét a román királyi hatóságok betiltották Váradon, s megkérdezte Herczeget, vajon az ő hasonló tárgyú drámáját, melyet a Petőfi-centenárium alkalmából Budapesten, Kolozsvárott és Kassán egy időben mutatnak be, nem fenyegeti-e hasonló veszély. „Jó helyről — volt

Herczeg válasza — megnyugtatót kaptam, és azt hiszem, hogy akadály nélkül mehet a darab.”

Hegedűs Nándor a váradi lapok tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutott, hogy Herczegnek A költő és a halál című darabját Váradon 1922. dec. 31-én valóban bemutatták, de nem Juhászé helyett, hanem eleve, kellő időben másorra tűzve, tervszerűen; tehát a cenzúrára való utalás, a Szigligeti Társaság fölkérésére való hivatkozás, a Juhász-jelenet elmaradása megfejthetetlen rejtély (ItK 1962. 126—127).

Pila Anikó történeti személy volt, 1846. október végén Koltón Petőfi kedvese (vö. Hatvány Lajos: Így élt Petőfi. 2. kiadás. Budapest 1967. névmutató szerint). Juhásznak az a megjegyzése, hogy figurája *történelmi szempontból helytálló*, csak létezésére vonatkozik, nem pedig székykeresztúri jelenlétére. Lehetséges, hogy Juhász, bár Jókaitól is ismerhette, a költői cigánylány romantikus alakjára Kuzskó Dezsőnek *Pila Anikó* című tárcájában (SZÉV 1909. jan. 8.) talált rá.

50. Don Quixote halála. Drámai költemény egy felvonásban. A *Holmi* című kötetből. 149—160. l. Először a Délm 1925. dec. 25-i számában jelent meg ezzel a keltezéssel: *Makó, 1924. szeptember 22.* (Mint tudjuk, 18-án mutatták be Makón a *Szép csöndesen* című *szögedi idilljét*, ezt követően tehát a költő Makón maradt még Espersit János vendégeként.) A költő halála után közölte még a Pásztortűz 1937. ápr. 15-i száma is.

Változatok a Délm-ban:

204/33 *Szentelt víz*

205/28 *nyilvánoson,*

207/29 *felébredt.*

208/11 *S sírba vitt!*

31 *Bizony, elég volt.*

[Alapszövegünkben a *Bizony* után nem áll vessző. Pótoltuk.]

209/13 és 14 között:

*Charlemagne, Roland, Tancreéd testvéreid,
Jeanne d'Arc, Bayard, az ó és új világnak
Minden lovagja a jöttödre várnak!*

26 *Szegényke,*

Több helyütt a vesszőt mi tettük ki, így a 204/20. sor *Bizony* szava után, a 205/6. és 209/9. sor megszólítása után, illetve előtt. A 207/3. sorban a *vagy* kötőszó előtti vesszőt töröltük, a 208/37. sorban a *Holmi* helyesírása szerint írt *ucca* szót a költő gyakorlata és a mai helyesírás szerint javítottuk.

Adatunk van arra, hogy 1939-ben a Duna-parti Színpad a *Pilvax kávéház*-zal együtt évadnyitó előadáson tervezte bemutatni (Délm 1939. okt. 28.), de hogy erre valóban sor került-e, nem tudjuk.

Bemutatta az Irodalmi Színpad 1964. jan. 26-án, s innen közvetítette 1964. júl. 28-án a Kossuth Rádió a következő szereposztásban: Don Quijote — Sinkovits Imre, Sancho Panza — Farkas József, Az orvos — Nagy István, A leíró — Bajka Pál, A pap — Szécsy Iván, Dulcinea — Szemes Mari, Hamlet — Kutas József, dr. Faustus — Tallós Endre, Don Juan — Felvinczy Viktor, Szent György — Gyimesi Tivadar. Rendező: Szendrő Ferenc (Rádió és Televízió Újság, 1964. aug. 2.). Kísérő zenét András Béla írt hozzá, a díszleteket Rajkai György, a jelmezeket Meluzsin Mária tervezte.

A bemutató kritikai visszhangja meglepően gyér volt, noha a Nyugat

költőinek egyfölvonásosait mutatta be egy csokorban az Irodalmi Színpad: Szabó Lőrinc (Testvérsiratók), Juhász Gyula (*Don Quixote halála*), Kosztolányi Dezső (A lovag meg a kegyese) és Karinthy Frigyes (Martinovics) drámai miniatűrjeit. Hubay Miklós a Film, Színház, Muzsika febr. 14-i számában megjelent bírálatában főként az alakításokkal foglalkozott, így a Juhász-darab kapcsán is csupán Sinkovits „nagyszerű hősformálásának” örült. Az egyetlen érdemi bírálat Gábor Istváné a Magyar Nemzet febr. 5-i számában: „Juhász Gyula egyfölvonásosa, a *Don Quijote halála*, ugyancsak emlékezős egy nagy regényhősre, aki élete utolsó percéig vállalta a kalandot — és a harcot az igazságért, az emberi eszményekért. Juhász Gyulának ez a verses színjátéka, amely 1929-ben a *Holmi* című kötetben látott napvilágot, romantikus pátoszával, belső lobogásával a legszebb Juhász Gyula-versek hangulatát idézi fel.” Majd még egy utalás: „Sinkovits Imre *Don Quijote*-ja az igazságért mindhalálig küzdő férfi tömör ábrázolása.”

Tamás István Az író is ember címmel a Bácsmezei Napló 1928. okt. 20-i számában interjút közöl Juhász Gyulával. Ebben olvassuk: „Nem gondolt még színdarabrásra? *Dehogynem. Van egy versesdrámám is. Visszaadták azzal, hogy ma erre nincs publikum. En pedig nem tudok hátszázát írni.*

A 206/31. és 32. sor rímei (*harc ~ kudarc*) a költő stílusának prózában is kedvelt fordulatai. A 207/23. sor gondolatához (*felble álmodom alatt*) vö. a *Hermia*, a *Titkos értelmű rózsza*, a *Szép csöndesen*, a *Negyven évvel és a Régi költő* c. verseinek változatosságukban is hasonló motívumát. Dulcinea itteni ábrázolása rokon a *Dulcineának* című versével; *szemének kékje*, mely kiáltó ellentétben van a spanyol szépségről alkotható fogalmainkkal, nyilvánvalóan Annát idézi.

Az *Amadis-regény* a lovagregények híres típusa: főhőse Amadis de Gaula-Wales.

51. Mohács. A Délm 1926. aug. 29-i számából. 1. l. *Kötetben először.*

A mohácsi vész 400. évfordulója alkalmából jelent meg. A költő 1920 óta több cikkében idézte Mohács emlékét, nyílt párhuzamot vonva korával, a főúri hazafiság országvesztő példáival. Ebben a kis jelenetében mintegy summázza korábbi publicisztikai írásainak, az évforduló kapcsán tartott előadásának gondolatait. A csata napja az egyházi naptár szerint János fővétele napja; Jókaitól származik a Juhásztól gyakran idézett szállóige, hogy ez a nap a nemzet fővételenek napja lett (vö. JGYÖM 7:400—402, 452, 458).

A központozást néhány helyen javítottuk.

52. *Atalanta. Énekes játék, egy előjáték- és 3 felvonásban.* A Somogyi-könyvtárban H. e. 5968. sz. alatt őrzött könyvnyomatos sűgőpéldányból. *Kötetben először.*

A sűgőpéldányt 1921-ben Juhász Gyula adományozta a könyvtárnak; maga Móra leltározta. Kezdetleges kézírású, rossz helyesírású, következetlen jelölésmódú, önkényes rövidítésekkel teli szöveg. Vesszők, írásjelek gyakran hiányoznak. Nem következetes a görög nevek írása sem: félig görög, félig magyar módra tünteti föl a szereplőket (Thomár, Myrtó, Nárcissus stb.). Ezen nem is tudunk segíteni, hiszen akkor pl. Ganymedes-t vagy Ganü-médész-t kellene írnnunk (s hasonlóan tenni a többi névvel is), szemben a kor és Juhász használta csonkított Ganiméd alakkkal. A -ban, -ben ragot a kézírás sokszor adja -ba, -be alakban, a „jobbra el”, „balra el” jelzéseket csak

j. és b. betűkkel rövidíti; az isten, istennő szavakat hol kis, hol nagy kezdőbetűvel írja, s így tovább. Mindezt külön megokolás nélkül értelem szerint és a mai gyakorlatnak megfelelően javítottuk. Kítettük a mondatkapcsoló kötőszók előtti vesszőket is.

Néhány egyéb szövegproblémát külön is szóvá kell tennünk:

Prologus (valószínűleg Somlyó Zoltán alkotása, lásd később)

213/40 Eredetiben: *örök e tárgya*. A Deésy Alfréd-től 1958-ban kapott és a Kilényi-gyűjteményben őrzött, Deésytől átdolgozott, későbbi Juhász-versekkel (pl. a *Milyen volt...* cíművel) kibővített, gépelt szöveggel egyezően javítottuk.

Előjáték, 2. jelenet

216/9 Ez a sor ceruzával van pótolva a sűgópéldányban; Deésy másolatában is szerepel, tehát nyilván technikai hiba következtében maradt ki.

4. jelenet

218/34 Eredetiben *velünk*; a rím és ritmus követelménye szerint javítottuk.

5. jelenet

220/2, 17 Eredetiben *Bűszke* állott, ceruzával javították. Ezt logikusabb jelzőnek tartjuk, a változtatást meggondolt, szerzői szándékúnak.

6. jelenet

222/13 Eredetiben *Bohó*; ceruzával javítva a véglegesre. Deésy is a végleges szöveget közli.

35 – 36, 37 Eredetiben *Herostrates* állott; noha a nevek írásmódját meg kell őrizni a kritikai kiadások szabályzata szerint, az elfrást nem tulajdoníthatjuk a költőnek, hanem a másolónak, s nehogy a hibás alak rögzüljön, ezt az egy betűt javítottuk. Ugyanígy a 241/11. sorban is.

Első felvonás

223/16, 17 A két *virágzó* szó közötti szövegrész alapszövegünk forrásából, a sűgópéldányból hiányzik: másolási hiba (nyomdász szakkifejezésel: temetés). Deésy alapján pótoltuk.

3. jelenet

225/18 Az eredetiben *veszett meg* állott.

5. jelenet

228/10 Ceruzával az *a* és a *volt* törölve van. Az utóbbit nem vettük figyelembe.

12 Ceruzával áthúzva az *emberekhez*, mellé írva: *kétes egzisztenciákhoz*. Nem vettük figyelembe.

229/1 Itt és később is a fordítójel [./] ismétlést jelent.

7. jelenet

231/9–10 Valószínűleg hiányzik közben Jázon válasza.

11. jelenet

237/25, 27 Eredetiben *ékítsen* és *szépségnek* van; Deésyvel egyezően és ritmikail okokból javítottuk.

Második felvonás, 8. jelenet

253/12 Ceruzával kijavítva: *Tűzes nyilakkal*. Nem vettük figyelembe.

15. jelenet

259/8 A már ceruzával beszúrva; a ritmust figyelembe véve meghagytuk.

Harmadik felvonás, 2. jelenet

260/37 Eredetileg ez állt: *Én már csak engedek!* Ceruzával javítva a véglegesre. (Deésy másolatából ez a rész hiányzik.)

3. jelenet

262/37 Eredetileg *világos éjjel* állott, ceruzával javítva a véglegesre. Ez a vers az *Atalanta* versei közül az egyetlen, melyet a költő önállóan is megjelentetett, nem is egyszer, hanem több változatban (JGYÖM 1:456—457).

A daljáték szövegének forrása Pierre Louÿs (1870—1925) *Aphrodite* című, *Mœurs antiques* (Régi erkölcsök) alcímet viselő regénye, amely 1896-ban jelent meg, és egy csapásra híressé tette szerzőjét. Magyarul már a következő évben megjelent: „Egyedül jogosított teljes magyar kiadás. Francia eredetiből fordította dr. Rózsa Géza. Sachs és Pollák könyvkereskedése [kiadása]. Bp. 1897. 236 p. (A könyvritkaság az Országos Széchényi Könyvtárban 265 496 sz. alatt található.) Megjelent még 1903-ban és 1917-ben is.

A szerző regényében eszményíti a görög kor szerelmi életét. Védekezve támad: műve a nemi szabadosság apologetikája. Juhász, akit ekkoriban a dionüzoszi léletszemlélet erősen foglalkoztatott, ezért fordult feléje. A mű egyébként az időszámításunk kezdetét megelőző évszázad közepén játszódik. (Timon egy helyt — a 134. lapon — azt mondja Philodemosról, hogy hír szerint ő Cicero barátja. Minthogy Cicero i. e. 106-ban született és 43-ban halt meg, a regény az i. e. ötvenes éveket ábrázolja — természetesen történeti hitel nélkül.)

Rövid tartalma a következő:

ELSŐ KÖNYV. I. fejezet: „Chrysis”. A női főszereplőt, Chrysis-t, alexandriai kurtizánt hét éve, 12 évesen, elefántcsontkereskedők csalták el Galileából. Anyja is kurtizán volt. Ő azóta a leghíresebb lett Alexandriában. A cselekmény azzal indul, hogy a szép kurtizán este ébred, megfürdik, gyönyörködik testében, fölöltözik, és kísétál a tengerpartra. II. fejezet: „Az alexandriai kikötőparton.” Énekesnő két fuvoláslánnyal. Két kurtizán — Tryphera és Séso — beszélgetéséből kiderül, hogy barátnőjük, Bacchis fölszabadítani készül rabszolgáját, Aphrodisiát. Csatlakozik hozzájuk Musarion, s együtt mennek a Fazekas-falhoz, megnézni, van-e fölírva számukra szerelmi ajánlat. Séso számára van: Timon egy minát ajánl. Musarion is talált mérsékeltabb ajánlatot. Tryphera egy vidéki atyafit csíp föl a kikötőparton. Kérésére nevezetes férfiakat mutat be neki: Naucratest, a filozófust; Phrasilast, az ugyancsak bölcselőt, Philodemos-t, a görögül író latin költőt és Demetriost, a szobrászt, a királynő szeretőjét, az asszonyok közös eszményképét. III. fejezet: „Demetrios”. Demetrios a zenészlányok helyén nézelődik. Megtalálja írótablójukat: „Myrtis szereti Rhodocleiat.” A tengerbe hajítja. A királynőre gondol: megunta. Bérénice királynő hívására jött pedig Alexandriába, kívánságára megmintázta őt; szobra Aphrodite istennő szobraként áll a templomban. Meghódította a királynőt, de utóbb a márványt szeretete, nem az eredetét. A nők szerelmükkel üldözték. IV. fejezet: „Az ismeretlen.” Demetrios és Chrysis találkozása a kikötőparton. V. fejezet: „A tükör, a

fésű és a nyaklánc.” Demetrios megszólítja Chrysis. Ajánlatára Chrysis vonakodik; ingerli Demetrios; tudja, hogy szereti őt, de nem kaphatja meg olcsón. Demetrios erőszakkal próbálkozik, de hasztalan. Végre is Chrysis három dolgot kíván tőle: Bacchis barátnőjének a tükrét; bosszúból, mert az a múlt héten elvette tőle egyik szeretőjét, és gúnyt űzött belőle. A tükör valaha Sapphóé volt. Elefántcsontfésűt, mely az egyiptomi származású főpapné hajában van. Rá is haragszik: az Aphroditének ajándékozott két fátyolt másnap már a főpapné fején látta. Minthogy a fésű mindig a főpapné hajában van: meg kell őt ölni érte! A harmadik kívánság: hétsoros gyöngy nyaklánc, mely az Aphrodite-szobor nyakán van. Demetrios előbb tiltakozik, végül enged. Chrysis csókra nyújtja száját, s eltűnik. VI. fejezet: „A szüzek”. Myrtoeclea, az énekesnő, és Rhodis, a fuvaláslány, akiket a II. fejezet elején megismertünk, visszatértek írótablájukért a partra. Beszélgetésükből szerelmükre világlik fény. Myrto féltékeny a férfiakra, öngyilkossággal fenyegeti Rhodist, ha hűtlen lenne hozzá. Rhodis megnyugtatja, s a férfiakkal való szerelemről undorral nyilatkozik. VII. fejezet: „Chrysis haja.” Myrto és Rhodis Chrysis-szel találkozik. Faggatják a kurtizánt, de ő nem beszél. Magával viszi őket a lakására. Közben beszélgetésük a homoszexualitás apológiája: Ephesusban, szülőföldjükön, mondják, az egymást szerető lányok összeházasodhatnak. Chrysis ígéri a lányoknak, hogy itt is így lesz, meg fogják változtatni a törvényt. Chrysis lakásán hármasban enyelegnek.

MÁSODIK KÖNYV. I. fejezet: „Az istennő kertjei.” Aphrodite-Astarte temploma a városon kívül egy parkban van. Ez szinte külön város: 1400 házban élnek – hetven nációból – a prostituáltak. Szőke északiak, barna ibériaiak és fekete afrikaiak egyaránt. A templom, a park, a szobrok „régiségtani” leírása. II. fejezet: „Melitta.” Demetrios, miután Bacchis házát üresen találta, s ellopta a tükröt, az istennő kertjébe ment. A kurtizánok szölgongatták, de rájuk sem hederített. A 11 éves Melitta (még a szerelem iekolóját, a Didascaliont járja) megszólítja; az ő házába be megy, s ott látja a főlrást: „Melitta Chrysis, Chrysis Melittát.” Faggatja róla a kislányt, s ez elmondja, hogy nála volt az éjjel Chrysis, s ígérte, hogy még eljön. Melitta elvezeti Demetrios-t Chrysis földijéhez, Chimairishez, szintén az istennő kertjében. A zsidó jósnő Demetrios tenyeréből olvas: teljes boldogságot lát – a múltban; a jövőben viszont teljes szerelmet, de ez elvész a vérben... „Egy asszony vérében. Azután egy másik asszony vérében. S aztán valamivel később a tiedben” (93. p.). III. fejezet: „Aggodalmak.” Demetrios meggondolta magát: előbb mégis a fésűt szerzi meg. A főpapné, Tuni, is szerelmes volt belé, üzente, hol találja minden este a tengerparton. Demetrios odament, s egy padon szunnyadva találta a nőt. Kihúzta arany hajtűjét, s beleszúrta bal oldali emlőjébe, majd a megölt nő fésűjével visszament Aphrodite kertjébe, s egy rejtékajtót, melyet mint szobrász ismert, be a templomba. IV. fejezet: „Holdvilág.” Demetrios rajongva nézi a maga készítette Aphrodite-szobrot. Az éjszakát ott tölti. A nyakláncához nem nyúlt; kijózanodott, a tükör és a fésű eltűnt emlékezetéből. Már távozni készült, de nők körmenete érkezett a templomba. Demetrios elbújt a szobor talapzatának rejtett nyílásába. V. fejezet: „A meghívás.” Éjfél tájban fölzavarták Chrysis-t: Naucrates, a filozófus, Bacchis szeretője jött, meghívta a kurtizánt másnapra az Aphrodisia fölszabadítása alkalmából rendezett lakomára. A zenészlányok is fölserkentek: nekik próbán kellene lenniük

éppen Bacchisnál. Chrysis mérges, hogy Naucrates elrabolja barátnőit. A lányok távozása után Naucrates szemrehányást tesz Chrysisnek, amiért lányokkal, s nem is egygel szeretkezik. „Mi marad nekünk férfiaknak?” „Nekünk csak azt adjátok szenvedélyetekből, amit azok éppen meghagynak.” Chrysis kifejti nézeteit a szerelemről: „A nő, ami a szerelmet illeti, egy tökéletes eszköz. Tetőtől talpig egyedül és csodálatosan a szerelemre van teremtvé. Egyedül ő tud szeretni. Egyedül ő tud szeretettetni. Ebből kifolyólag: ha egy szerelmes pár két nőből áll, akkor tökéletes; ha csak az egyik nő, akkor félig olyan jó; ha egyik se nő, akkor tisztán bárgyú” (104–105. p.). Naucrates Platonra hivatkozik, de Chrysis szerint Platon nem tudott szeretni. Egyébként Chrysis megígéri, hogy ott lesz Bacchisnál. Naucrates távozása után azon tűnődik: Naucrates Bacchistól jött, mégsem szólt a tükörről. Demetrios nem váltotta volna be ígéretét? Rabnőjét, Dsalát hívhatja, kockát vettet vele, majd kabalát. „Fogom-e viselni Aphrodite nyakláncát?” A válasz: igen. VI. fejezet: „Chrysis rózsája.” A körmenet Aphrodite templomában. Tryphera, Musarion, Timon, Myrtoeia, Rhodis és mások áldozatokat ajánlanak föl az istennőnek. Utoljára, késve érkezik Chrysis. Bronz tükrét, fésűjét és nyakláncát adja át a főpapnak az istennő számára. A főpap kérésére, hogy mit kér értük, azt feleli, semmit. Demetrios mindennek szemtanúja. Mikor a nők elmennek, előjön, és leveszi az istennő nyakláncát. VII. fejezet: „A bűvös lant meséje.” Demetrios a városba indult. Útközben találkozik Berenice királynő gyaloghintájával: be kell szállnia. A királynő szemrehányást tesz neki, hogy napok óta nem látja, nem találja. Panaszkodik, hogy egész éjjel sírt nélküle. Demetrios egy állatmese keretébe foglalva a maga történetét mondja el a királynőnek magyarul, hogyan unt rá, s hogy találkozott Chrysiszel. A királynő nem érti, de Demetrios nem magyarázza meg neki, kilép a hintóból.

HARMADIK KÖNYV. I. fejezet: „A megérkezésé.” A vendégek Bacchis házában. Bacchis több mint 25 éve kurtizán, 40. éve felé közelít. Rabszolgánőjét évente teherbe ejtette fehér vendégeivel. Tíz gyermekből három fiút megöletett, a hét leányt szerepük szerint nevezte el: „Heloipe volt a nappal, Séléne az éjszaka rabszolgája, Artias őrizte a kaput, Aphrodisia gondját viselte az ágynak, Hermione végezte a bevásárlásokat, s Cronomagira ellátta a konyhát. Végre Diomeda, a felügyelőnő, rendben tartotta a számadásokat...” (128. p.) „Aphrodisia volt a kegyenc, a legcsinosabb és a legkedveltebb. Gyakran megosztotta úrnője ágyát a szeretők határozott kívánságára, kik belebolondultak” (uo.). A vendégek közül Chrysis érkezett elsőnek, utána Séso, Philodemos, Faustina, Naucrates, utoljára Phrasilas. II. fejezet: „Az ebéd.” Megint (ál) „régiségteni” leírása egy lakomának, étrenddel, érdektelen beszélgetéssel, egyebek közt a szerelemről. Timon Chrysis mellett fekszik, s próbálkozik is nála. Tizenkét táncosnő járja. Ez eltereli róluk a figyelmet: Timon cirógatásaival fölajzza Chrysis, mire ez hirtelen távozik. III. fejezet: „Rhacotis.” A szenvedélyre gyulladt Chrysis az egyiptomi negyedbe megy; „ott egy fiatal izmos számárhajcsár fáradságtalan karjainak ölelései közt, amiért aztán ő maga fizetett, elkelejtette közönséges szeretőit” (149. p.). Ezúttal két matróz üldözőbe vette, s kényszerítette, hogy velük menjen, az övéké legyen. IV. fejezet: „Bacchanalia Bacchisnál.” „Mikor újra visszatért Bacchis kapuja elé, egész lényét elfogta az a kéjes érzés, melyet a vágy kielégítése s az érzékek lecsillapodása okoz. Homloka elsimult. Szája megenyhült. Csak néha-néha érzett lágýé-

kának mélyedéseiben valami szaggatott fájdalmat.” Mire visszatért, a lakomából orgia lett. Kiki a párjával. Theano eljátszotta Danae meséjét, arany pénzeket dugdostak testébe, majd fejjel lefelé lógatták egy tál bor fölött, s úgy ivott. Hogy lássa magát, Bacchis kérte a tükrét. Ekkor derült ki, hogy elveszett. Séléne, hogy a lopás vádját magáról elhárítsa, irigyelt testvére, Aphrodisiára fogta. A többi lánytestvér is ezt erősítette. Aphrodisiát Bacchis elé hurcolták — eszméletlenül. V. fejezet: „A keresztre feszített.” A testvérek azt találták ki: Aphrodisia szeretőjének adta a tükröt, egy matrónának, aki este elhajózott már Rómába. Bacchis átvonszolta a szerencsétlen lányt a rabszolganők termébe, s az addig használatlan, csupán intő jelül ott álló keresztre rászögezte. A többiek egy ideig nézték, amint vonaglik, majd visszamentek a terembe. Chrysis mindezt hallgatagon végignézte. Phrasilas bölcsességeket mondott a haldoklónak a sztoikus halálról, majd ő is eltávozott. Timon megcsókolta a haldoklót. Aphrodisia most már tudta, hogy Demetrios megtette, amit kért tőle. Fölujjongva tért haza. Otthon arról ábrándozik, hogy Demetrios érte még a királynőt is megöli. . .

NEGYEDIK KÖNYV. I. fejezet: „Demetrios álma.” A zsákmányával hazatért Demetrios álmod lát: egy szigetre vonzza valami, ott egy ház ajtaja előtt egy nő várja: Chrysis. Követi a házba. Négy szoba van, az elsőben könyvek, amelyeket Demetrios szeret, a másodikban szobrászeszközök, a harmadikban zene szól, a negyedikben szőnyegek vannak. Összebújnak, Chrysis szerelmi dalokat énekel, szeretkeznek. II. fejezet: „A tömeg.” Reggel ritka esemény történt Alexandriában: esett az eső. A tömeg ezt élvezendő, kirajzolt az utcára. Myrtoceleia és Theano fecsegéséből elterjedt városzerte, hogy ellopták Bacchis tükrét. Találgatták, ki tehette. Közben jött az újabb hír: megölték a főpap feleségét! A tömeg fölbolydult, érezte, hogy e kettő összefügg, sőt valaminek még kell következnie. S valóban: a szent kurtizánok csapata hozza a hírt a városba: ellopták az istennő nyakláncát! „Kétségbeesett jankiáltás fogadta a végzetes szavakat” (189. p.). III. fejezet: „A felelet.” Az Agora kiürült, a tömeg az istennő templomához rohant. Csak ketten maradtak a téren: Demetrios és Chrysis. A lány térdre hullott a férfi előtt, s rajongó szerelmi vallomást tett. Demetrios ezt hidegen fogadta: „Késő van már — szól. — Már bírtalak.” Chrysis kérdésére, hogy mikor, Demetrios így felelt: „Amit kegyeidtől vártam, megadtad nekem tudtodon kívül. Abba az országba, hová el akartál menni, elvezettél álomban, ma éjjel, s szép voltál! . . . ah! milyen szép voltál, Chrysis! Visszajöttem ebből az országból. Semmiféle emberi akarat nem fog többé kényszeríteni, hogy oda visszatérjek. . . Nem vagyok olyan esztelen, hogy egy boldog emléket megsemmisítsek” (193. p.). „Illúzió volt; de meg fogom akadályozni. Chrysis, hogy bármiben is megfosszál engem illúzióimtól” (194. p.). Chrysis könyörög neki, s bármi áldozatot megígér szerelméért. Demetrios szaván fogja: menjen végig a tükrrel, a fésűvel és a nyakláncal a városon. „A tömeg ki fog szolgáltatni a királynő katonáinak, de megkapod, amit kívánál, s lemegek hozzád bőrtönödbe napfölkelte előtt” (198). IV. fejezet: „Hermanubis kertje.” Chrysis vállat vont: csak nem bolond! De a kíváncsiság hajtotta: elment a Demetrios megjelölt helyre, Hermes Anubis elhagyott sirkertjébe, s a szobor rejtékében meglelte a tárgyakat. Föltette őket, s visszament a városba. V. fejezet: „A bíboros falak.” Chrysis mámorosan ment át a tömegen a világtótoronyig, bement, bezárkózott, majd megjelent az épület teraszán

mezítelenül, mint az istennő, kezében a tükör, nyakában az istennő lánc. A lemenő nap rásütött, visszaverte a fényeket. A tömeg Aphrodite nevét kiáltozta, azt hitte, maga az istennő!

ÖTÖDIK KÖNYV. I. fejezet: „Az utolsó éjszaka.” Chrysis a börtönben. Az öreg rabszolga börtönőr fület ad neki, s irigylí: mást már rég válogatott kínzásokkal kivégeztek volna, Chrysis pedig méregpoharat kap, addig is jó szobát. Chrysis szerelmi verseket idéz az Ószövetségből. A végén elfogja az élet utáni vágy. Demetrios lép be. II. fejezet: „A por visszatér a földbe.” Chrysis elébe rohan, de Demetrios fagyos. Magában beszél, s közben már egy ebédmeghíváson jár az esze, s azon, hogyan szabaduljon meg az új divattól elmaradt szobójától. S hozza a börtönőr a bürökpoharat. Chrysis félig kiissza, s odanyújtja Demetriosnak, ő azonban elhárítja. Chrysis erre egészen kiissza; teste elszibbad, lefektetik, majd Demetrios szenttelen jelenlétében meghal. Az egyik katona egy fürtöt levágott a hajából, s Demetriosnak adta. Demetrios kezébe vette, eltűnődött, majd szétszórta, s lábával a porba taposta. III. fejezet: „A halhatatlan Chrysis.” Demetriosot műtermében nem fogja a munka. Rendelkezik, hogy agyagot vigyenek a börtönbe, majd ő is odamegy, hogy a halott Chrysist megfelelő pózba állítva megmintázza. Otthon aztán egy év munkájával márványba faragta. IV. fejezet: „A részvét.” Rhodis és Myrtoceia a börtönörtől engedélyt kapnak a holttest megtekintésére, s az alkalmat fölhasználva, kilopják, hogy eltemethessék. V. fejezet: „A kegyelet.” A zenészlányok nem bírják már vinni a terhet. Találkoznak Timonnal, ő segít nekik vinni, s Hermes kertjében, az isten szobra mellé egy kriptába eltemetni. A két lány levágta egymás haját, összefonja, s eltemette a halottal.

A regény e részletes tartalmi ismertetése alkalmat ad az összevetésre Pierre Louÿs és Juhász Gyula műve között.

A színhely és az alaphelyzet — a nevek különbségétől függetlenül — mindkét földolgozásban azonos. A daljáték Atalantája, akár Chrysis, zsidó lány; ámde a szobrász őt — s nem a királynőt — kívánja Aphroditeként megmintázni. A regény pánszexualizmusából az operettben csak Jázon és Myrto szerelme maradt; a kor és a színpad ennél többet nyilvánvalóan nem viselt el. Hasonlóan játszódik le a három kívánság eseménysoara is, azzal a különbséggel, hogy Bacchis helyett Alkifron, a gazdag kalmár a tükör tulajdonosa, s ő készül fölshabadítani rabszolgánőjét, Lédát, akinek a nevét nyilván Ady Lédája ihlette. A következmények is hasonlóak a daljátékban, éppencsak az elborzasztó keresztre feszítés helyett a halálra korbácsolás a sorsa a gyanúsítottnak.

A lecsupaszított, tömörített cselekmény tehát meglehetősen hűséggel követi a regényt. De új figurákat is megkívánt a színpad: a Költő és a Költőné vígjátéki szerepkörét, a rokonszenves szerelmeseket, Nárcissust és Melissát. Apró különbség, hogy Atalanta föladja magát, s a királynő a szerelem tiszteletében hajlandó volna megkegyelmezni neki. Jázon és Myrto még Atalanta életében látogatja őt meg a börtönben, nem csupán a holttestéért jön.

A lényeges különbség a végén mutatkozik meg. Tomár Atalantát megmenteni érkezik a börtönbe; Atalanta nem kínálja neki a poharat, hanem míg Tomár kegyelemért a királynőhöz indul, hirtelen kiissza.

A képzletben, álomban beteljesült szerelmet követő kiábrándulás, amely pedig utóbb Juhász Gyula Anna-élményére annyira jellemzővé vált, a librettóban nem kapott a regénybelivel egyenlő súlyt. Tomár mindvégig a

rokonszenves, hű szerető képében áll a néző előtt. Legföljebb azt várnánk, (a Romeo és Julia mintájára), hogy Tomár is Atalantával hal. (Jellemző, hogy Borbély Sándor így is véli a darab szükséztávú s így homályos befejezésből, holott Tomár halálára nincs utalás, vö. ItK 1964. 494.)

Az *Atalanta* születéséről a kortárs, Dutka Ákos írja: „Este aztán megint ott ül a színházban hivatalosan mint kritikus. Színház után meg a színészek vacsorázóasztalánál. Deésy Alfréd, a színház hősszerelmese, ezermester. Többek között saját szerzeményű opera- és operettáriákat fűtyül kapásból, és kényszeríti Várady és Müller karmestereket, hogy kottázzák és hangszereljék neki legújabb szerzeményeit. Így születik meg az *Atalanta* muzsikája is. Juhász ráveszi a jókedvű, jógyomrú színésznép, hogy írjon szöveget hozzá. És Juhász ír könnyen, kedvesen, vidáman, mert Várady, a száz estifényű, muzsikás Várady parancsolja” (A Holnap városa. Budapest 1955. 130–131). Hogy ez mikor történt, nem tudhatjuk. Mindenesetre 1908. aug. 26-án azt írja Juhász Babitsnak: *Az operettemet adni fogják. Pénz!* (BJK lev. 176.) Hogy ez azt jelenti-e, a szöveggel elkészült, vagy csupán ígéretet kapott, mely szerint, ha megírja, előadják, szintén nem tudható, de valószínűbb, hogy a már kész librettó ismeretében ígérték meg neki az előadást. Ennek csak kicsit mond ellent, hogy az okt. 5-ét követő napokból újból elújságotta Babitsnak: *Egy nagy daljáték szöveget írtam, most fogják előadni, hamarosan* (BJK lev. 179). Talán elfelejtette, hogy másfél hónappal előbb egyszer már eldicsekedett örömeivel barátjának.

Az első közlemény az *Atalantáról* a SZÉV 1908. júl. 31-i számának Premier-színház Nagyváradon című cikkében található: „Az idén adják elő a nagyváradi Szigligeti színházban Juhász Gyulának, a Szeged és Vidéke kitűnő munkatársának, a kiváló írónak és Dési Alfrédnek »*Atalanta*« című új énekes darabját.” A Nagyváradi Napló 1908. szept. 6-án Magyar darab Berlinben címmel hosszabb ismertetést is közöl a darabról; gyanúm szerint maga Juhász Gyula írhatta:

„Most amikor a hírlapok lepedőnyi hasábonok referálnak arról, hogy a német, olasz, francia zeneszerzők és libretto-gyárosok minő alkotásokkal lépnek a színházi publikumok elé, csöndes készülődéssel egy magyar operette indul útnak, talán világszerte útra, mindenesetre nagy külföldi sikerek felé. Juhász Gyula és Deésy Alfréd görög témájú, modern köntösű szerzeménye, az *Atalanta* ez az új zenés dráma. Mi az ilyen irodalmi remek után csak akkor kapkodunk, mikor a külföld előtt már babért és pálmát szereztek hódító körútjukon. Az *Atalanta* a közelgő színházi szezonban a német császárváros, Berlin publikuma előtt kerül színre. Magyar színművésznő, Fedák Sári fogja eljátszani a címszerepet. Ma már befejezett, minden ízében elsőrangú alkotás ez az operette. Az alexandriai időkben, 2000 év előtt játszódik. *Atalanta* courtesane-nak és Thomás szobrász, a királynő szeretőjének tragédiáját örökíti meg. A szöveg — Juhász Gyula leghatalmasabb alkotása — nyelvezetében, színeiben, korszerűségében a *Salomé* is fölülmúlja. Zenéje, Deésy Alfréd szerzeménye, óriási invencióról, szerencsés és érdekes fordulatokról, dallamokról tanúskodik. Deésy Alfréd rövid időn belül első és legismertebb zeneköltőink sorába lép az *Atalanta* révén.”

Ugyanezen a napon, a Tiszántúl szept. 6-i számában [Székely Gyula] S. Gy. *Atalanta* címmel beszél a daljáték szűk körben lezajlott bemutatásáról. „Az egyik hétköznapnak izzó délutánján rejtett szépségeket hajhászó fiatalok elindultak egy bohém tanyára művészetet hallgatni.” Elmondja,

hogy a forrás Pierre Louÿs regénye. „Csak a mese maradt meg, a szöveg egészen a Juhász Gyuláé... Eredeti Juhász-stílus. Csupa nagy komoly festmény és csupa ragyogó genre-kép. A melodikus versek igazán megkönynyítették a Dési mester dolgát.” Fölvonásról fölvonásra heszámol az érdekesnek tartott zenei részekről, majd cikkét így fejezi be: „És én erősen hiszem, hogy az *Atalanta* diadalmasan fogja végigjárni a magyar színpadokat. Először valószínűleg a fővárosban adják a darabot.”

A Pesti Hírlap 1908. szept. 8-án, nyilván a Nagyváradai Napló idézett tudósítása nyomán, színházi hírei közt röviden szintén beszámol a darabról, s arról, hogy Fedák Sárival a címszerepben Berlinben kerül először színre. Ugyanezt közli a Máramaros 1908. szept. 10-i száma is. (Ez utóbbi adatot Garamvölgyi Józsefnek köszönöm.)

Ugyancsak a Pesti Hírlap szept. 13-án (Új operette) címmel közölt egy kis hírt, amely bonyodalmakat okozott: „Dr. Forró Pál és Hajós Károly Aphrodite rózsája címen operettet írtak, amelyet Erdélyi Miklós, a nagyváradai Szigligeti Színház igazgatója elfogadott előadásra.” Két nap múlva, 15-én helyesbítést közöl a Pesti Hírlap: „(Új operette) c. hírünket azzal igazítottuk helyre, hogy Erdélyi Miklós Forrótól és Hajóstól nem Aphrodite rózsája c. operettet fogadott el, hanem a Venus-éj címűt. Az Aphrodite rózsáját szintén Forró írta, de zenéjét Horváth Gyula.”

A Pesti Hírlap szept. 30-i számában jelent meg az alábbi közlemény: „(Aphrodite.) Felkérettünk a következő sorok közlésére. T. Szerkesztő Úr! A Pesti Hírlap minapi számában színházi hír gyanánt megírta, hogy valaki Pierre Louys Aphrodite c. híres regényéből operettet írt, mely Fedák Sárival Berlinben fog színre kerülni; néhány nappal később pedig arról adott hírt, hogy Aphrodite rózsája címen operettet fogadott el a nagyváradai színház. Nem vonom kétségbe, hogy bárkinek joga van [az] említett regényt dramatiszálni, esetleges félreértések elkerülése céljából azonban kijelentem, hogy Pierre Louys Aphrodite c. regényéből én már évekkel ezelőtt írtam operett-librettót, amely három évvel ezelőtt a vígszínházi Pálmay-pályázaton dícséretet is nyert. Később a szövegkönyv egyik fővárosi színházunk könyvtárából — még eddig ki nem derített módon — elveszett. Én azonban újra elkészítettem a szövegkönyvet, amelyhez most Bihary Zoltán, a jőnevű zeneszerző és karmester ír muzsikát. Tisztelettel Füredy Sándor.”

A Nagyvárad okt. 1-i számában teljes terjedelmében közli ezt a nyílt levelet, majd tisztázza a félreértéseket. Először is: más az *Atalanta*, és más az Aphrodite rózsája. Utána közli Juhász Gyula nyilatkozatát:

— *Én alig két hét alatt írtam az Atalanta prózáját és verseit. Deési zenéje már régen készen volt, csak nem talált addig szövegíróit. Akik ismerik a librettót, — és már sokan ismerik, poéták, trók — azok jól tudják, hogy eredetiségéhez szó se fér. Különben a Pierre Louys gyönyörű regényét csak ép[pen] a mese vázlatában követtem, és itt is sok, a színpadi követelményeknek megfelelő változtatást eszközöltem. A darab meséjét közölte számos újság, Füredy úr, ha akarta volna, ennek nyomán átírhatta volna azt a kérdéses librettóját.*

Ami Füredy Aphroditéjének elveszését illeti, ez bizonyára sajnálatos dolog a szerzőre nézve, de mai világban bizony nevetséges dolog azt vélni, hogy egy elveszett és megtalált librettót mások a saját nevük alatt előadassanak! Az ilyesmi nagyon is romantikus dolog lenne, és emlékeztetne a régi történetre, amelyben egy ismeretlen író meghal, ismeretlen kéziratát egy barátja magához veszi, magáévá teszi, és egy csapásra híressé lesz.

Én azonban az ilyen természetű hírnévre nem áhítózom.

A librettót Juhász elküldötte Janovics Jenőnek, a Kolozsvári Országos Nemzeti Színház igazgatójának, az egykori szegedi színház igazgatójának is. A Kilenyi-gyűjtemény őrzi Janovicsnak a színház nyomtatott fejlécű levél-pápirján 1908. nov. 13-án kelt válaszát:

Kedves jó Tanár Uram,

tegnap este elolvastam *Atalantát*. Az irodalmi gourmandnak nagy élvezetet szerzett, a miért hálás is vagyok Önnek, de nekünk színházdirektoroknak más szempontból kell a darabot néznünk: A közönség szempontjából. Ez pedig (tisztelet a bennünket eltartó kedves közönségnek) nagyon alacsony szempont. Nem hiszem én, kedves nagyon tehetséges Tanár Uram, hogy találna színházat, mely ezt a darabot előadná. Én nem merném a világ tűnő kincseért sem. Először, mert olyan feladatokat ró a színésznőkre, a miket megoldani ma nem képesek s az eleven fantázia színes képeiből származó és szürke torz-figurák lesznek. Másodszer pedig, mert a közönség azt, a mi ebben a darabban szép, észre sem veszi. A finomságok iránt nincs érzéke. Az ilyen finomságok iránt. A stylusban rejlő buja szépségek hatástalanul folydogálnának el az előadásban. Ennek az új tónusnak a hangulatába semmiféle prologus nem tudja beleringatni a mi közönségünket, a mely az operettekben mulatságot akar, élénken szőtt mesét, fejtetőre állított helyzeteket, kacagtató útszéli szellemességeket s figurákat. Ennek a darabnak a mámoros szerelmi kódében tudja-e, mi ragadná meg csak a közönséget? Például a Melissa és Narcissus II. felvonásbeli jelenése, de nem a szépsége miatt, hanem mert abból kihámozná a csiklandozó pikantériát. Talán komoly opera-szöveg lehetne ebből a gondolatból s ebből a kivitelből? Nem gondolja? A versei is nagyon szépek, de ez a mi közönségünk szempontjából nem nagyon fontos egy operettnél. Szóval a darabot visszaküldöm, de még egyszer köszönöm, hogy megtisztelt ennek benyújtásával s igazi gyönyörűséget szerzett nekem másfél órára.

Szerető jó híve
Janovics

A kitűnő színházi szakembernek, úgy látszik, az újsághírek ellenére sem volt tudomása arról, hogy a darabot Váradon már elfogadták, s ha Kolozsvárt nem is, de ott bemutatják. Érvelésének egy részét a későbbi kritikák megerősítik, mégis rossz jósnak bizonyult, hiszen több színház is vállalkozott a darab előadására.

A Nagyvárad 1908. dec. 6-án Nagyvárad szerzők operettje címmel a következőket közli: „A napokban intim művészársaság előtt érdekes főpróba volt Lehel Károly karmester lakásán: egy új operettet mutattak be a kis társaságnak, helyi szerzők művét. A darab mély hatást tett mindenkire, és a jelen voltak szép sikert várnak tőle. Az új daljáték librettóját Juhász Gyula írta, aki teljesen irodalmi intenciók szerint dolgozta át a színpad számára Pierre Louys gyönyörű és világhírű regényét, az Afroditét. Nem sablonos librettó ez, de komoly, artisztikus színmű. Az antik szerelem tragédiáját hangulatos, színes, lázas miliőben érezteti ez a darab, amelynek zenéjét Deési Alfréd páratlanul nagy invencióval írta. Pedig nem közönséges léha muzsika, hanem a népszerűségre számító operett-melódiákat egyesíti a finom,

előkelő programzenével. A muzsika teljesen a darab hangulatát tolmácsolja, annak a dionízoszi mómornak és tragikus szomorúságnak húséges kifejezője, amely a darab meséjében lüktet. Az *Atalantiától*, mert ez a darab címe, jelentősebb művészi sikert várnak mindazok, akik a darabot ismerik és méltányolják. Deési nagy daljátéka, mely stilizált, dekoratív miliót és elsőrendű énekes művészeket kíván, valószínűleg Budapesten fog színre kerülni a közeli jövőben. A hangszerelés nehéz munkáját Lehel Károly, a Szigligeti színház talentumos karmestere végezte, aki egy pár szép számmal gazdagította is a daljátékot. A prólógót Somlyó Zoltán írta.” Ezt a cikket pedig valószínűleg ismét maga Juhász Gyula: ezt tájékozottsága és stílusa egyaránt valószínűsíti. És a budapesti előadás bizonyára éppoly lelkes, de alaptalan álmoldozás volt, mint az a korábbi, hogy Fedák Sárival a címszerepben Berlinben adassák elő darabjukat!

A Tiszántúl 1908. dec. 31-én közli, hogy a színügyi bizottság legutóbbi ülésén jóváhagyta az *Atalanta* januári bemutatóját. Nyilván ennek a bizonyosságnak tudatában írta meg — stílusából ítélve — valószínűleg ismét maga Juhász *Atalanta* címmel a következő beharangozó cikket A Hét 1909. jan. 10-i számában:

„A nagyváradi színház érdekes művészi eseményre készül. Juhász Gyula, A Hét egyik poétája fog megszólalni a világot jelentő deszkákon egy újszerű, romantikus színjátékával, az *Atalantá*-val, amelynek zenéjét egy még ismeretlen, de a beavatottak szerint a poétával egyenlő talentumú vidéki zeneszerző írta. Ez a premier, a jelek szerint, szépen ki fog magaslani a vidéki keretektől és az *Atalanta* valószínűleg egy kis hódító útra fog indulni Nagyvárad városából. A darabra olyan lelkeséggel, annyi szeretettel készül a vidéki színház, ahogyan csak jelentősebb eseményekre szokás készülni. Egy poéta, aki eddig csak versekkel vette be az olvasók szívét, és most a színpadról akar hatni a publikumra, és ehhez egy ismeretlennel társul: ez mindenképpen érdekes vállalkozásnak ígérkezik.”

A Nagyvárad 1909. jan. 13-i számában Primadonna a szerepéről címmel F. Károlyi Leona cikkét közli:

„Kedves szerkesztő úr!

Atalanta: ez oly bűvös név, amely megtörte a fogadásomat, hogy a színpadi működésemem kívül semmiféle nyilvános szereplésben részt nem veszek; hiszen tudja, hogy a karácsonyi számban is kikönyörögtem azt, hogy engem hagyjanak ki abból a bizonyos véleménymondásból ama bizonyos nuditás dolgában, amelyre most [az] *Atalantában* szükség van, és amelyet szabónóm ügyességével, azt hiszem, jól oldottunk meg, és takartunk el, úgy, hogy az akkori kérdésre most tényekben fogok válaszolni.

Különbem térjünk a dologra. Arra kért, hogy [az] *Atalantáról* írjak én vállalkoztam, azt hittem ez oly könnyű dolog, mert most minden szavam *Atalanta*, folyton *Atalantáról* beszélek. — Hála Istennek, hogy itt van a nővérem, és kiönthetem a szívem érzelmeit neki, mert sajnos az uram ügyvéd is, és az irodájában is kell ülnie, nem lehet folyton velem, és én, ha nővérem itt nem lenne, kénytelen lennék saját magammal társalogni, hogy elragadtatásomnak kifejezést adhasak.

És hogyne lennék elragadtatva, amikor úgyszólván nekem írták a címszerepet. Egy kolléga, akivel idestova egy éve vagyok a társulatnál, ír nekem

egy szerepet, amelynél szebbet és nekem valóbbat még nem játsztam — hát ne legyen elragadtatva?

És ne fokozza az elragadtatásomat az, hogy látom, amint Désy Alfréd elfeledkezve nőhódító voltáról, dolgozik; mindenütt ott van — az összes énekpróbákat végighallgatta, és amint lesütött fejjel ült a zongorával szemben, látszott, hogy minden hang a szívéből jött — és szívhez is fog szólni, mert hiszen egy ember, aki kottát nem ismer, és ilyen muzsikát füttyölt és diktált le társának, Lehel Károlynak, annak minden egyes hangja bizonyára szívből fakadt. Igaz, nagy szerencséje volt, hogy Lehel a társa, mert az a nagytudású muzsikás az ő türelmével órákat és napokat ült Désy mellett a gyulai parkban kottapapirossal és ceruzával felfegyverkezve, és írta le a füttyöt, aztán rohantak be a zongoraszubába, lezongorázták, javítottak rajta — és mi kollégák, az igazat megvallva, mosolyogtunk, hogy mi is lesz ebből?

A szövegíró Juhász Gyula pedig olyan gyönyörű prózában és versekben írta meg ezt a librettót, hogy ilyen nyelvezetű operett nincs még egy: nem hiába hazámeli, mert hiszen az »Alföldről, a Tisza partjáról« valók vagyunk — de olyan ambícióval igyekszem a szöveg szépségeit kihozni, amilyennel még nem tanultam szerepet.

A darabról ezek után természetes, hogy csak gyönyörűt írhatok. Ez a darab, kedves szerkesztő úr, olyan színpadi raffinériával van megcsinálva, hogy a publikum egyik szép jelenést a másik után fogja sajnálni, hogy miért múlt már el. De jön utána szebb és szebb borús és derűs hangulat, poétikusnál poétikusabb részek, nem is találok szavakat, hogy elragadtatásomat kifejezzem.

Az egész társulat lázban van, látva a szerzők boldogságát, és a mi kedves kis gazdánk áldozatkészségét, aki olyan ezekhez a szerzőkhöz, mint egy jó apa a gyermekéhez, amikor hozzámegy Dési nagy aggodalommal:

— Direktor úr, ez is kellene, az is kellene.

A direktor kedves mosollyal bólongat:

— Rendeljék meg, kérem.

Kassay pedig a rendező, olyan csodaszépen állítja be a jeleneteket, hogy igazi látványosság lesz, s a csoportjelenetek valóságos élő képek. oly festőiek lesznek.”

A szegedi születésű Károlyi Leona (1877—193?) kevéssel előbb, 1908 augusztusában ment férjhez dr. Fráter Pál ügyvédhez (Magyar Színművészeti Lexikon. Szerk. Schöpflin Aladár. Budapest [1930.] 2. köt. 377).

A Független Magyarország, a Holnap költőinek fővárosi szócsove 1909. jan. 15-i számában Dolgozik a Holnap címmel hírt ad a Holnap Társaság hivatalos megalakulásáról, s egyszersmind programjáról: „Tegnap Nagyváradon formálisan is megalakult a társaság, holnap, szombaton, Juhász Gyula *Atalana* című darabjának bemutatóján a nyilvános és zajos siker is vár rájuk . . .” A továbbiakban a készülő új Holnap-kötetről és a váradi színházban bemutatásra kerülő egyfölvonásosokról szól.

A Nagyvárad Friss Újság jan. 14-i előzeteséből megtudjuk, hogy a díszleteket Manojlovics Theodor, a plakátokat Tibor Ernő és Mikes Ödön készítette.

A bemutató napján, 1909. jan. 16-án, a Nagyvárad Szerzők a darabjukról címmel mind a három társszerzőt megszólaltatta. Juhász Gyula ezeket a jellemzően szerény mondatokat mondta: *Életem legnagyobb sikerének és boldogságának eddig azt tartottam, hogy Babits Mihály barátomat én fődíztam*

föl a magyar irodalomnak és közönségnek. Ha ma este siker lesz, örömemet tetézni fogja az, hogy librettómmal alkalmat adtam a két társszerzőmnek arra, hogy talentumuk igazán érvényesüljön.

Ugyanezen a napon a Nagyvárad-i Naplóban Nagy Mihály *Atalanta* főcímmel, A mai premirről alcímmel írt:

„A nyáron, amikor a színésznap hazaszállingózott Gyuláról, és megkezdődött az élet a bohémasztalok körül, — furcsa dolgok történtek. Új téma került színeszédbe. A mai színházi est főhőse: *Atalanta*”. Egy bekezdésnyit a színészek titkolózó természetének ecsetelésére szánt, majd így folytatta: „Hogy Désy Alfréd egy szép napon kijelentette: operettet fogok írni. Nem közönségeset, újat. Új színekkel, új melódiákkal, új hangulatokkal készül ez az operett.” A társak hitetlenkedtek. De Lehel Károly, a képzett muzsikus társult hozzá. Nagy Mihály is, mint Károlyi Leona, elmondja a muzsika születését:

„A gyulai nagy erdőben, a kopott, falusias színházban szövögették merész álmaikat. Órák, napok hosszat ült türelmesen, fanatikus hittel Lehel Károly Désy Alfréd mellett, és kottázta társának melódiáit, már ahogy megérthette, e furcsán zavaros, elkopott, színevesztett bariton hangokon sántikáló melódiákat. A nótafa: Désy pedig egyre pompázóbban virágzott, de csak Lehel látta meg a virágokat, csak Lehelnek volt türelme, hite, bizodalma a lekottázáshoz.” A hitetlenkedők akkor lepődtek meg, amikor egyikük, aki betévedt Lehel Károly Körös utcai lakására, meglepő hírrel tért meg a bohémnyára. Nyár végén, ősz elején többen is elzarándokoltak a karmester lakására, és a fekete zongora mellett rózsaszín villanylámpa fényében hallgatták a melódiákat. „Juhásznak csak a ruhája feketéllett, Lehelnek pedig csak csillogó fényes szemei villantak meg az árnyékos rózsaszín fényben.”

A muzsika összevegyült „Juhász Gyula kicsiszolt, nemes zengésű, erővel, lendülettel, méltósággal, artisztikummal teljes stílusával.” Pár szóban utalt a daljáték színhelyére, a cselekmény lényegére, majd befejezésül méltatta az ihlet szerepét a három szerző alkotásában:

„Hisz ahogy Désy kopottas bariton hangján elénekelte az *Atalantát*, ahogy Lehel elzongorázta, ahogy Juhász felolvasta előttünk — a szemek csillogásán, az interpretálás izgatott lázán, az előadás izgalmas módján, a lélek legmélyéből fakadó hatalmas, remegő felinduláson látszott, érzett, hogy ezzel a három emberrel valami nagy dolog történt, hogy e három embernek minden vágya, álma, reménye ehhez a darabhoz fűződik.

Most hát színpadra kerül. Ma este látni fogjuk. Erdélyi igazgató műízlése felfedezte e darab rendkívüli értékét.

És most már senkisémmé gúnyolódik, senkisémmé tamáskodik. Mindenki együtt él a darabbal; vele érez és minden szereplő egész tehetségét, tudását viszi csatasorba a mai premieren. Ilyen lázas lelkesedést csak nagy stílusú művészi események okozhatnak.

A premier előtt jobbat, szebbet nem kívánhatunk, minthogy a közönség is érezze azt a gyönyörűséget, amit mi mindig éreztünk, átéltünk a darab végighallgatásakor.”

A bemutató Erdélyi Miklós igazgatása alatt a következő szereposztással folyt le: *Atalanta* — Fráter Pálné Károlyi Leona, Melissa — Diósi Nusi, Királynő — Hevesi Marika, Jázon — Batizfalvy Elza, Myrto — Hevesi Gusztó, Léda — Sárvári Nusi, Tomár — Asszonyi László, Alkifron — Sik Rezső, Narcissus — Gőzon Gyula, Költő — Hajnal Gyurka, Felesége — T.

Pogány Janka, Ganiméd — Székely Károly, Rabnő — Vankné, 1. rabnő — Kemény Ilona, 2. rabnő — Balogh Leona, 1. kurtizán — H. Czene Stefánia, 2. kurtizán — Ácsné, Kalmár — Szarvassy Sándor, Börtönőr — Krasznai Andor. Rendezte Kassai Károly.

A kritikai visszhang kedvező volt. A Nagyvárad jan. 17-i számában Emőd Tamás lelkendezett érte. Kevés konkrétummal, hangulatos, szép szavakkal dicsérte barátja alkotását. A görög derűből és a dionüzszi életlátásból eredeztette a művet. A helyszínt, Alexandriát színesen jellemezte. „Juhász Gyula fantáziája, tudása, egyebet, mást is elhozhatott volna a regék ősi városából. Komoly, tudományos eredményeket. De ő a legezsebb gyöngyöt választotta ki magának: a poézist. Thomár és Atalanta szerelmének bús történetét.” „A darab meséje egy színes, forró levegőjű antik történet, amelyet egy híres francia író is feldolgozott más modorban, más szűzsével és az »antik erkölcsök« (moeurs antiques) széles, epikus leírásával. Juhász Gyula a rege líráját is erősen kidomborította. Ez a librettó remekbe szabott, szívhez szóló verses részleteinek túlnyomó többségéből tűnik ki.” A zenét is dicséri, szerinte a szöveg hangulatát jól kifejezi, melódiája lebilincselő. Méltatását így fejezi be:

„Mindent egybevéve az *Atalantának* följegyzésre méltó, egyhangú nagy sikere zajlott le tegnap este.”

„Föl kell még jegyeznünk azt is, hogy a siker betetőzése el nem maradt. A szerzők, a művészek, a művésznők tömörked koszorút, csokrot, kihívást, tapsáport, éljenzést kaptak. Egytől egyig. A boldog szerzőket, akik büszkék lehetnek a diadalukra, minden felvonás után tízszer-tizenötösör hívták harsogó tapsokkal a lámpák elé, s az ünneplés percekig tartott” (JGYE 143—144).

Hasonlóan lelkesen elismerő volt a Nagyváradai Naplóban, ugyancsak 17-én (b. a.), azaz Böszőrményi Andor kritikája. Különösen kettőt hangsúlyozott. „Az egyik az, hogy darab még Nagyváradon olyan sikert nem aratott, mint az *Atalanta*. . . Az a boldog, tomboló lelkesedés, amellyel Nagyvárad közönségének krémje: a tegnapi premier publikuma a darabot fogadta, már egymagában felmentene bennünket minden kritikusi kötelességünktől. A közönség visszaadta a színpadnak a mámort, lelkesedést, nem volt egyetlen ember a színházban, akit a diadal mámorossá ne tett volna.” Másik megjegyzése a mű nyelvére vonatkozott: új magyar nyelv szólalt meg a színpadon, írta. „Az a magyar nyelv, amelynek csodás szépségei most bontakoznak ki a forrongó átalakulásból. . . És ez az új magyar nyelv, Juhász Gyula nyelve, különösen illett a görög stílushoz, és méltóképpen fejezte ki a klasszikus szépségeket, amit [!] mindez ideig csak eldadogni tudtak a legnagyobb művészei a magyar írásnak.”

A Nagyváradai Friss Újság 17-i névtelen szerzőjű méltatásából is idézzünk pár mondatot: „Az *Atalanta* három talentumos művészember sikerült alkotása. A mese, a gyönyörű versekkel Juhász Gyula, a fiatal poeta-tanár tehetségének bájos és színes megnyilvánulása, nyelvezete üdítően hat a színpadról. Ötletei a darab komoly levegőjébe pompásan illeszkednek be.” „Mind a három szerzőt megérdemelt ünnepléssel tüntette ki a publikum a szép darabért: Nyolc babékoszorút nyújtottak át a szerzőknek, akiket minden felvonás után többször hívtak ki.”

Még a klerikális Tiszántúl kritikusa, -r [Krüger Aladár] szerint is az előadás „minden tekintetben sikerült”, a szerzők „igazi, értékes operettet írtak”.

„Ez az első helyi darab, amely az elfogulatlan elismerést teljesen megérdemli.” Legfőbb erőssége, úgymond, a zenéje. „A szöveg, Juhász Gyula munkája, a zenének teljesen megfelelő keretet nyújt. Humora lehetne frissebb is, de egyébként, kivált a verses részek, sikerültek.” Az előadást, a szereplőket is dicséri. Érdekessé megjegyzése viszont, hogy „Sárvári Nusi nem tudta szerepét, de szerencsére az első felvonással kiktűszöbölték.”

Egyedül a Szabadság színikritikusa, Nagy Andor, szintén 17-én, kifogásolta a librettót, és a sikert csupán a „zseniális, nagyrahivatott zeneszerzőknek” tulajdonította: „Csak az a kár, hogy elnehezedik az a sok összehalmozott nagyon finom szépség a nehezen gördülő cselekmény miatt. . . Mert a darab meseje nehéz. Nagy énekes játékot jelez a színlap, és a nagy jelzőre nehézségével rászolgált. A Pierre Louys Aphrodite című regényére emlékeztető mese tragikus fejleményű, és végig komor vonalakban lendül, amit epizód alakokkal és jelenetekkel enyhített a szerző, ami még jobban elnyújtotta a darabot; szinte túlbuzog benne a tartalom, az esemény. Kétségtelen, hogy a mai hangulattól, kedélytől messze elmaradt, görög korban játszott, titkos rugóktól mozgatott komor akció nehéz feladatot ró a librettistára. E feladat megoldásában sok igyekezetet, ötletességet is látunk, de talán kevesebb mozgalom nem tette volna megterheltté a darabot. Minden kis fordulat, jelenet erősen ki van aknázva, és semmi felett nem gördül tova a cselekmény, hogy legyen a nézőnek egy kis pihenése is. Végére egy estén senkisé is kíván két estére való látni a hallani valót.

A darab úgy van összehordva, hogy fárasztó a végigélvezése. S ezenkívül általában mindig nagy tömegeket mozgat a szerző, ami ugyan a külső sikert kihívja, zajossá teszi a játékot, de rovására van a finomságoknak. És e megterhelt finomságok mégis előtérbe jutottak, mert a zene szépségei frissítően, üdén, eleven áramlással, érzést hintve lendültek. A dallamok szépségéből igazán kiérzik, hogy művészember meleg érzései olvadtak át ritmusokba, és ahogy érvényesültek a melódiák, meglátszott, hogy mesteri kezek végezték a hangszerelést.”

Anélkül, hogy kétségbe vonnánk Nagy Andor kissé terjengős és bonyolult fogalmazású kifogásainak igazát, rá kell mutatnunk elfogultságának szubjektív okára, arra az afférra, amely a bemutató előtti napokban zajlott le: Nagy Mihály, a Holnap elnöke, egy félreértés következtében az utcán tetteleg inzultálta Szirmay Ödönt, a Szabadság felelős szerkesztőjét. Ezért verte el a lap az éppe kapóra jött *Atalantá*nn a port (vö. Hegedűs Nándor, It 1962. 120, 127—129).

A bemutató után bankett volt (Nagyvárad Napló, jan. 19.). Az *Atalanta* jan. 16-án, 17-én, 18-án, 19-én, 30-án és febr. 13-án ment a várad színházban. (JGYE 612—613). A Nagyvárad jan. 22-én *Az Atalanta* sikere címmel a kedvező sajtóvisszhang mellett a darab további előadásainak terveiről ad hírt. „Juhász—Dési—Lehel nagy énekes játékát legközelebb a pozsonyi színházban mutatják be Bérczi Gyula, a volt jeles várad színház rendezésében. A nagysikerűnek ígérkező premierre a pozsonyi színház igazgatója több bécsi operettszínház directorát és több előkelő bécsi lap színházi kritikáját is meghívja. Egy jeles debreceni mozgófénykép vállalkozó pedig most tárgyal a szerzőkkel az *Atalantá*nnak mozgófényképekben való bemutatása iránt.”

Az utolsó várad előadásra várták Zilahy Gyula debreceni és Szendrey Mihály aradi színház igazgatót (Nagyvárad, febr. 12.), de úgy látszik, ők nem jöt-

tek. Ott volt azonban Zilahyné Singhoffer Vilma, a debreceni igazgató felesége, és Ferenczi Frigyes, a debreceni főrendező: „azért nézték meg a nagyváradai előadást, mert a darab március közepén kerül bemutatóra Debrecenben, Zilahyné Singhoffer Vilmával a címszerepben és Ferenczy rendezésében.” (Nagyvárad, febr. 14.)

A Debreceni Újság 1909. márc. 19-én ad hírt az *Atalanta* próbáiról: „a darab zenéje kellemes és ami fő a szövegnél, nem az operettek elhasznált sablonos recipéje szerint készült, hanem vérbeli író ember komoly munkája, mely zene nélkül mint romantikus színmű is megállaná helyét.” A Nagyvárad márc. 28-án közli az előadások új időpontját: a színingazgató április első négy napjára tűzte ki az *Atalantát*. A Debrecen márc. 31-én hírül adja: „A színház valósággal legjobb erőit viszi tűzbe a siker érdekében. Juhász Gyula finom, előkelő poézise és írásművészete párosulva Dési és Lehel páratlan eredeti zenéjével, mindehhez hozzátéve még eddig alig tapasztalt lelkesedést a színeszek részéről: mindez gyönyörű ígérlet a sikerre.”

A Debreceni Független Újság március 28-án közli ezt a baráti beharangozó cikket:

„*Atalanta*

(Deésy Alfréd és Juhász Gyula operettje)

Deésy Alfrédot mindenki ismeri Debrecenben. Nemcsak jó színész volt, de debreceni fogalmak szerint még a muzsikához is értett. Néhai jó Vályi Gusztink sok dalát zenésíttette meg.

Ámde különös város ez a Nagyvárad, hová Deésy elszerződött innen. Már másodszor — talán többször is — történik, hogy Várad köszörüli ki rozettává Debrecen homályos gyémántjait. Ady Bandit, Törő uram jó féle sestakertijének ép[?]en nem megvetőjét, a boldogult »Debreczeni Hírlap« alkalmi verselőjét Várad tette drágakövé, hogy aztán egy ország foglalja aranyba. Deésyről is hallottuk, hogy operettet készül írni. Ajaj, ösmerjük ezt az operettet — gondolták. (Olyan, mint az én színdarabom, amit 14 év óta készülök megírni.) A vidéki karmesterek operettje ez a mindig készülő.

Ámde Deésy alig hogy Váradra került, máris komolyan nekilátott a dolognak. Ott, majd a gyulai nagy erdő sűrűjében zümmögte le az ő bűbájosan szép melódiáit Lehel Károly karmesternek. Mert — s ez nem oly különös — nem ért Deésy a hangszereléshez, áttételhez. Neki nagy, erős zenei gondolatai vannak. De áttenni, papírra vetni — nem megy oly könnyen neki. Nem első dolog ez a zene történetében, de igen ritka és páratlanul érdekes.

De hogy Deésy így felbuzdult, nem kis része van benne Juhász Gyulának. Juhász Gyula premontrei tanár Nagyváradon, egyébként pedig Isten kegyelméből való poéta. Lyrája legközelebb áll a magyar népdalok egyszerű, címomatlan szépségeihez, úgy megnemesítve, ahogy azt Petőfi és Arany gondolták. Kivált az antik világ iránt viseltetik rajongással. Mintha egy, a hanyatló Róma legéletesebb, legtobzódóbb napjaiba beleszületett komoly, melázó barát lenne, úgy néz keresztül fátyolos szemekkel egy örült, mámoros világ kaleidoszkópján.

Az ő szövege, mely Deésyből oly remek muzsikát váltott ki, ebben az antik korban játszik, mikor a pogány városok mámoros éjszakáiba belesírt Jochanan velótrázó jóslása, ott a márványciszterna szélén, a fekete fenyőfák árnyán. Az alexandriai kor vérből, csókból, halálból, örületből, lázból

összeszött hétfátyolos tánca az, melynek ritmusát megnézte Juhász Gyula, mikor az *Atalantát* megírta. »Antik pogány öröm mosolyog bennem«, mint egy csodaszép versében írja, s az antikvitás bámulatos költői rekonstrukciója az első, ami figyelmünket megkapja. Csak a Quo vadis jelenetei mérhetőek fel vele.

Atalanta egy alexandriai hetayra, kiről Pierre Louys ezt a kék és vörös drágakövekkel kirakott, szivárványos, forró történetet írta. Atalantát szereti a szobrászok királya, de a büszke hetayra csak három feltétel mellett lesz az övé. Kápráztató, érzéki, pompás jelenetek között teljesíti a szobrász a három kívánságot, három szentségtörő, vakmerő tettel. Ellopja számára Aphrodite tülkrét, fésűjét és drága gyöngysorát, — és Atalanta Aphrodite „jelmezben”, meztelen mutatja magát az őrző népnek. De bűnéért lakolni kell; halálra ítélik, és a szobrászkirály vele együtt hal meg.

Ehhez a rendkívül tartalmas, a zeneszerzőt magát is izgató szöveghez méltó muzikát szerzett Deésy. Eltekintve a grandiózus zenei összhatástól, a darab önálló dalai is díszei a magyar dalműirodalomnak. Mély érzésű, stílusos muzikus Deésy, s zenei festései, színei és egzotikus környezethez illő modern hangszerelés az izgató zenei hatások, fűszeres és illatos melódiák: mind a két congeniális szerző dicsőségére válnak. Nagyvárado n már számtalanszor adták telt ház mellett, s több fővárosi lap leküldte zenekritikusait a premierre, mint nagy zenei eseményre. Az *Atalanta* lesz az első magyar operette, mely a vidékről kerül föl a fővárosba. Nem is kételkedünk benne, hogy Debrecenben is, ha méltó és illő kiállításban kerül színre, elsőrendű sikert fog aratni s folytatni fogja diadalmas útját az egész országon keresztül.

Kuthy Sándor”

(A későbbi Térey Sándor. Ezt a cikket Szabó Sándor bocsátotta rendelkezésemre.)

A debreceni bemutatót bizonyára előmozdította a szerzők személyes baráti kapcsolata Zilahy Gyulával. Deésy korábban Zilahy debreceni társulatának volt a tagja, Juhász pedig Máramaroszigeten ismerkedett össze a debreceni színigazgatóval ottani vendégszereplésük idején. Olyannyira, hogy 1907 augusztusában fölroppent a hír, hogy Zilahy társulata bemutatja Juhász Gyula *Arany János Szigeten* című egyfőlvonásosát, erre azonban ismeretlen okból nem került sor (vö. Elveszett művek 2.).

A debreceni bemutató 1909. ápr. 1-én volt a következő szereposztásban: Prológus — Huzella Irén, Alkifron — Györe Alajos, Thomár — Horváth Kálmán, Királynő — Zsigmondi Anna, Atalanta — Zilahy Gyuláné Singhoffer Vilma, Melissa — Rózsa Lili, Jázon — Gyöngyi Jolán, Myrto — Radó Anna, Narcissus — Nádor Zsigmond, Költő — Gyöngyi Izsó, Költőné — Gerő Ida, Léda — Barabás Ella, Börtönőr — Ligeti Lajos, Kalmár — Bombai, 1. kurtizán — T. Fekete Etel, 2. kurtizán — Magda Eszti, Rabnő — Ferenczi Frigyesné, — Ganiméd — Jászkuerti. Rendező Ferenczi Frigyes. (Debreceni Újság, 1909. márc. 31. Vö. Hegedűs Nándor: Juhász Gyula Debrecenben. It 1962. 123—124. — Borbély Sándor: Juhász Gyula *Atalantája* Debrecenben. ItK 1964. 492—496. — Szabó Sándor: Juhász Gyula *Atalanta* című operettje Debrecenben. = Múzeumi Kurír [Debrecen], 1971. 5. sz. 57—60.)

A debreceni lapok is megértéssel írtak az operetről. Érdekes, hogy a helyi Esti Hírlap ápr. 1-i beharangozó cikkében (sz. f.), azaz Szalai Ferenc Deésy K.

Alfréd mint zeneszerző címmel az *Atalantát* csupán zenei teljesítményként ajánlotta a közönség figyelmébe; Juhász Gyula neve csak úgy fordult elő cikkében, hogy egyebek közt az ő verseit is megzenésítette már Deésy. De másnapi bírálataban már ugyanez a szerző, teljes nevével aláírva cikkét, a tartalmi ismertetésen és a zene ismételt méltatásán kívül a librettóról is szól. „Ez a szűzsé, amelyet ragyogóvá, színéssé festett a Juhász Gyula gazdag írói fantáziája. Szinte megittasul a lelkünk az antik világ arany könnyelműséggel telített levegőjétől. . .” „Juhász Gyulának különösen a nyelve ragadott el bennünket, amely minden ízében költői. Versei és prózája sok helyen úgy csillognak, mint hajnali harmat a virág kelyheken, vagy a kékeszöld palástú tenger mélyén fénylő gyöngyök. Lélektani finomságok vannak a meseszövében, csak hogy a tragikus vég megcáfolja az operette elnevezést. A cselekmény határozottan operai, s a muzsika is ilyen komoly stílusú.” Ez a cikk ad hírt egy ekkor születtet, de megvalósulatlan tervről is: „Már most elárulhatom, hogy Juhász és Deésy új zenés darabon dolgoznak ismét, amelynek címe: *Maillard kisasszony*.” (Juhász e című verse már korábban, 1908. máj. 24-én megjelent a nagyvárad Szabadságban.)

A Debrecen, a helyi függetlenségi és 48-as párt közlönye, amelynek szerkesztője ekkor a Szegeden is újságíróskodott Móricz Pál, névtelenül, de éppen Móricz írta ápr. 1-i beharangozó cikkében Az *Atalanta* szerzőiről címmel Juhászlól így ír:

„Juhász Gyula, az *Atalanta* operette szövegének, dalainak a szerzője vérbeli poeta ember és ha a »Holnap« embere is, nem mocsaras kútból keresgeti költészetének gyöngyszemeit.

Mélységes érzésű lélek ez a Juhász. Nem hiában szegedi földön ringott a bölcsője, zengő magyar nyelvünket is mesterileg kezeli. És bár a m á n a k, bár a h o l n a p n a k szemüvegén nézzük is, mindenképpen kedves, értékes tehetsége az ifjú magyar irodalomnak.

Hivatalára tanárember Juhász, de hajlandóságaival mégis inkább a déli-bábkergető írók táboraéhoz tartozik. Tevékeny tagja a ma irodalmának, az újságírás művészetének is. E sorok írója szívesen találkozik Juhással a debreceni színpadon. E sorok írója az egyik szegedi újságban már 10–12 évvel ezelőtt szeretettel közölte a Juhász Gyula első verseit. Juhász Gyula még akkor hamvas arcú, hamvas lelkű szelíd fiatal »poéta gyerek« volt; sőt korára, költészetének üde virágaival ma is fiatal tehetség még, azonban e sorok szürkefejú írója már l e f e l é halad a d o m b o l d a l o n . . .”

Arról, hogy Juhászt 1899-ben Móricz fődözte föl mint költőt, Juhász maga is többször vallott (vö. JGYÖM 1:363). De Móriczra vall a cikknek jellegzetes fönntartása is a modern költőkkel, a Holnap embereivel szemben: „A »Holnap« ifjú tehetségeit rokonszenves érdeklődéssel kísérjük útjokban, s ha a táborukba nem is tartozunk, ellenségeik sem vagyunk törekvéseiknek, legalább is addig, míg a faj- és haza gyalázására nem vetemednek.”

A Debrecen ápr. 2-án csak rövid hírt adott a bemutatóról, sikeréről, majd ápr. 3-án közölte *Atalanta* főcímmel, Juhász és Deésy daljátéka alcímmel tárca rovatában Cs. F., azaz Csűrös Ferenc kollégiumi tanár terjedelmes méltatását. Kiemeli, hogy a mű nem a fővárosból került le a vidékre, hanem a vidéken termett, és sikere régi előítéleteket dönt meg. A siker pedig nem csinált, hanem megérdemelt, méltó jutalma a tartalmas, gazdag színpadi munkának.

„A libretto Juhász Gyula sok szép, bensőséges lírai versben finomra csiszolódott tollának nemesen komoly munkája. A mese nem eredeti, Pierre

Louys híres Aphroditéből van véve. Demetriosz szobrász és az alexandriai hetaira keleti színpompás, szomorú históriája. Operették nagyon is komoly tárgy, de van egy nagy előnye. Tarka, lótszillatos, keleti világot hoz a színpadra, a mai színpadi díszletmunka fogásaival hatású, káprázató jelenések gyors egymásutánját veti a színre. És sok-sok kedves csöngésű verse szinte kínálkozik arra a behízelgő, érzéki zenére, melyet szerencséjére meg is tudott adni derék szerzőtársa.

A mese egyszerű, színpadra termett. Bonyolítása azonban több helyt rávall a kezdő színpadi íróra. A darab van oly jó munka, hogy elbírja az őszinteséget. Azért nem hallgatom el, hogy egy pár javítás bizony ráfér. Aki a mesét különben is ősméri, eligazodik rajta; de aki ennek ismerete nélkül nézi a darabot, nem egy helyt bizony nem érti az összefüggést. Ott, ahol a mese jelentősebb fordulatai vannak, nem ártana erősebb a l á h ú z á s o k - k a l dolgozni. A darab további — remélhetőleg — még nagyobb sikerei érdekében ezt jó lélekkel ajánlom a librettó szerzőjének figyelmébe.

Máskülönbén igazi poétaember munkája, az meglátszik rajta. A színi hatásokhoz is van érzéke. Az első felvonás végének s a harmadik felvonás befejezésének kiélezett ellentéte frappáns hatású.”

A következőkben szintén terjedelmesen, alaposan, sőt szakszerűen elemzi a zenét, külön a dallamot s külön a hangszerezést, végül a színház munkáját, a rendezést, az alakítást. „Zilahiné biztos tudása, gyönyörű hangja kellő érvényesülésre talált. Rózsa Lili pezsgő temperamentuma szinte szikrázott. Nádorral egy kedves duettjét megismételtették, tánca, éneke sok elismerő tapsot szerzett neki . . .” Végül így zárja bírálatát: „Remélni lehet, hogy a debreceni fényes bemutatás csak egyik állomása annak a diadalútnak, mely erre a darabra a jelek szerint várakozik.”

A Debreceni Független Újság ápr. 2-i számában (dr. g.) [Gál Zoltán] bírálata, ha nem Csűröséhez hasonló terjedelemben is, szintén elismerő, sőt túlzónak hat: „*Atalanta* hozta elénk ezt a régmúltat, olyan művészi s olyan eleven színekkel, hogy nekünk, kik az Offenbach-daljátékok s Verdi-dalművek stílszerűtlen ökörmásolását kellett mindeddig elszenvednünk [!], teljes volt a gyönyörűségünk.” Majd tovább: „A Juhász Gyula klasszikus műveltségének s artisztikus írásművészetének kétségtelenül legtöbb része volt ebben; örült a lelkünk, mikor percről percre határozottabban kellett meggyőződünk arról, hogy Juhász Gyula egész szép lelkével elmélyedt a három évezred előtti korba, s mikor azt elénk hozni igyekszik, ezt nem az egyedül írói készségeiben bizakodó literary gentleman felületes művészkedésével teszi, hanem a klasszikus kort megértő s szerető írónak teljes fegyverzetével áll elénk. Csak olyanok, kik maguk is csüngtek rövidebb-hosszabb ideig a klasszikus őshajdan tudományának, művészetének emlőin, csak olyanok tudják megérteni s osztani a mi teljes örömünket, melyet Juhász *Atalantájával* szerzett nekünk.” Deésy és Lehel munkájának méltatása után ismét visszakanyarodik a librettóhoz: „A darabot, melynek szövegét e lap olvasói már ismerik, tüntető melegséggel fogadta a debreceni közönség. A színház teljesen megtelt, s a közönség, melynek még »legfelsőbb« rétegeit is magával vonta a Juhász gyönyörű fantáziája s lelke melegsége, hálásan tapsolt minden felvonás után. A szerzők közül egyedül Deésy volt jelen, őt aztán tízszer-tízegyszer hívták a lámpák elé.”

A Debreceni Újság ápr. 2-i számában k-y, azaz Kuthy Sándor (Térey Sándor), Csűröshöz hasonlóan indítja méltatását: „Forró estéje volt tegnap

a színháznak: magyar író és magyar zeneszerző első operettjét adták. Kedves szokás minálunk leszólni a vidéki szerzőket; hiszen az *Atalanta* diadalmasan rúgta föl erre a hitre." „*Atalanta* (Zilahyné) hetejra szerelmi története ez. melyet Juhász Gyula, ez a nemes és antiklekkü poeta úgy írt meg, hogy muzsika nélkül is szívünkbe lopná magát". „Juhász Gyula szövege inkább operaszerű, komoly muzsikát kíván, mely a tragikus jeleneteket kellő erővel kövesse. Deésy megfelelt ennek a feladatnak". Zeneileg legsikerültebbnek a tömegjeleneteket, az első fölvonás Bacchus ünnepét, a bordalt, a második fölvonás szólószámaait és a harmadik fölvonás haláljelenetét tartja.

Cikke végén ő ad hírt a bemutatót követő banketről: „Este a szerzők tiszteletére banket volt az Angol-Királynő fehértermében. Ott voltak a szerzők, a Holnap irodalmi társaság, a Csokonai kör tagjai s a színtársulat."

A Debrecen ápr. 3-i száma, Csűrös Ferenc tárcája fölött, a vezércikk helyén Váradiai Debrecenben címmel méltatja a két város kulturális együttműködésének lehetőségeit, távlatait. Az *Atalanta* bemutatója egyúttal Várad és Debrecen szorosabb kapcsolatának megteremtését is előtérbe állította. „Debrecen és Várad között — írja a névtelen vezércikkíró, nyilván a szerkesztő Móricz Pál — maholnap kiépül Derecskén át a vicinális vasút. Am ncsak a vasúton, ncsak az üzleti érdekkötések terén, hanem szívünkkel is közelítsük meg egymást." A váradai tollforgatók látogatását ebből a nézőpontból köszönti, óhajtva, hogy amint „a váradai poéta- és zeneszerzők sikerült alkotásának őszintén tapsolt" Debrecen közönsége, „vajha már egyszer ti váradiai is tapsolhatnátok ilyen meleg érzéssel — debreceni szerzőknek?" Cikkét így fejezi be:

„Azért bárlan a M a -hoz, bárlan a H o l n a p -hoz tartoztok is, fiúk, ti, akik mindkét városban a tollat forgatjátok, ne hanyagoljátok el ezt a most újra ébredt, újra fűződő kölcsönös törekvéseket az őszinte közeledésre.

Juhász Gyulának költészetének debreceni sikereiből felfakadt rózsaszálak legyenek az útmutatóink jövőre. Mindkét városnak nagy érdeke, gyümölcsöket teremtő hasznos érdeke, hogy ne csak vasúton, de szívünkkel is közelítsük meg egymást, urak!"

Ugyanebben a lapszámban Az útszélről címmel tudósítás szól a banketről. Kitűnik belőle, hogy a színtársulaton kívül ott volt Szávay Gyula lapszerkesztő, Darkó Ernő, a Csokonai-kör főtítkára, Kardos Albert gimnáziumi tanár és Oláh Gábor, a költő és kollégiumi főkönyvtáros is. Bár a bemutatón csak Deésy volt jelen, Juhász nem, a banketten már ő is ott volt. A tudósító szerint: „Juhász Gyula, az *Atalanta* szerzője mélyen átértett szavakkal hódolt a debreceni színház vezetőségének és Debrecen város közönségének." Pohárköszöntőt mondott Gál Zoltán debreceni költő, majd Deésy, sőt ő énekszámáival is tarkította tószóját. Szávay Gyula az unszolás ellenére sem szólalt föl: „hallgatott a mézes szájú poéta mester".

A Holnap fővárosi orgánumban, a Független Magyarország 1909. ápr. 4-i számában Branyiczky Dezső írt tudósítást az *Atalanta* bemutatójáról. „A debreceni bemutató — írta — megpecsételte, sőt felülmúlta a nagyváradit sikert. Az operettet elsőrangú alkotásnak találták. Újnak, modernnek, úttörőnek. A sablonos operetteken felülálló, művészettel feldolgozott műnek."

A Független Magyarország 1909. ápr. 9-i számában Nyugatiak keleten című, A nagyváradit Holnap társaság Debrecenben alcímmel megjelent beszámolójában Nagy Mihály még több részletet örökített meg. Móricz Pál vezércikkének gondolatából indult ki: még nem építették ki Debrecen és

Várad között az egyenes vasúti vonalat, mondja, ám a váradiak mégis elmentek Debrecenbe. Az *Atalanta* bemutatója vonzotta oda a váradi iker-torokat.

„Oláh Gábor, ez a keményakarátú, dacosan a maga útján haladó költő-könyvtáros, fogadott bennünket két poétával, Kuthy Sándorral és dr. Gál Zoltánnal. Különösen régi pajtásunk: Juhász Gyula kedvéért jöttek elébünk: de Juhász nem jött; csak késő este, előadás után; lekészt vagy talán szándékosan okozott egy kevés bonyodalmat, amint ez szokásos a rendezetlen és logikátlan civil életet folytató költő-embereknél.

Igy történt az, hogy az első este Deésy Alfréd, másik este Juhász Gyula és a harmadik este Lehel Károly — aki legkésőbb ment át, mert legjobban félt a sikertelenségtől — jelent meg a tomboló, tüntető, lelkesedő debreceniek előtt. Külön-külön kapták a tapsokat és a koszorúkat.”

Valóban: a 2-i előadásról beszámoló hír a Debreceni Újság ápr. 3-i számában elmondja: „a szöveg szerzőjét zajos tapsokkal többször hívták a lámpák elé.”

Juhász Gyula lemaradása nem rontott a hangulaton, folytatta Nagy Mihály, majd leírta a váradi vendégek (Emőd Tamás, Tibor Ernő stb.) látogatásait a bemutató előtti órákban. Az *Atalanta* előadásáról, Branyiczky tudósítását kiegészítve, még ezt írta: „Elfelejtette leírni azt a lázas lelkesedést, azt az igazán pszichológiai szenzáció számba menő izgatott, fanatikus rajongást, amely az egész színtársulat hatalmában tartotta az előadás alatt. A kulisszák mögött, felvonásközökben forró hangulat uralkodott. Ünnepi érzés. Rongyos, koldus hatvan forintokon tengődő kollégájuknak: Deésy Alfrédnek darabját játesszák. Látjuk az egyre fokozódó sikert, és tudjuk, hogy a siker fokozása egyedül az ő feladatuk. Az igazgató: Zilahy Gyula és a zseniális rendező: Ferenczy Frici igazán nem üzleti szempontból kezelték az ügyet. Boldogok voltak, hogy egy nagy, művészi feladatot sikerrel végeznek el. Percről percre fokozódik a siker. Az első felvonás bacchanáliája után legördül a függöny. Tomboló taps. A közönség elragadtatással hívja a szerzőket. Az igazgató pedig a színpadon beszédet mond hozzájuk. Pár szép szó kíséretében átad palmaágat és levelet Deésy Alfrédnek. Érdemes ez a levél a megörökítésre.”

Zilahy Gyula levele így szólt:

Az *Atalanta* igen tisztelt szerzőinek.

Kedves barátaim!

Három palmaággal küldöm hozzátok soraimat.

Mindegyitöket [!] méltán illeti meg.

Örvendek, hogy [az] *Atalantát* Debrecenben bemutattam.

Kívánom, hogy az egész országot járja be diadallal. Annyi hívet toborozzon művetek magának a nagyközönség táborából, mint amennyi szépség[gel], báj[jal] és művészettel ti megáldottátok *Atalantát*.

Hódolattal üdvözöl

Z i l a h y G y u l a

Nagy Mihály beszámolójában a banketről elmondja: „Juhász Gyula az asztalfőn. Körülötte Szávay Gyula, Oláh Gábor, Kardos Albert, a Csokonai kör titkára, Kuthy Sándor, Gál Zoltán, Méry Pál és a jó isten tudja, hányan még.”

Írásában a debreceniek és váradiai összebörulását, a konzervatívok és modernék „szereletvacsoráját” a haladó erők győzelmeként próbálta értékelni. Cikke végén ismét Móricz Pált idézte, a már közölt passzust: „akái a Mához, akár a Holnaphoz tartoztok, fogjatok össze a szeretetben, egymás megértésében.” Végül beszámolt Nagy Mihály arról, hogy debreceni tartózkodásuk második napján Oláh Gábor megmutatta a váradi vendégeknek a kollégiumi nagykönyvtár kincseit. Ezen nyilván velük volt Juhász Gyula is.

Az *Atalanta* második, 2-i előadásáról a Debrecen ápr. 3-i száma kis hírből számolt be. A szeles, esős idő ellenére telt ház volt. A 3-i előadásról nincs hírnök, a 4-re tervezettet előbb ápr. 18-ra halasztották, de végül ez is elmaradt. Közben azonban a Debrecen 1909. ápr. 7-i száma közölte Juhász Gyulának Zilahy Gyulához írott köszönő levelét:

Mélyen tisztelt Barátom!

Őszinte hálával köszönöm, hogy az *Atalantát* Debrecenben igazán n e m e s á l d o z a t k é s z s é g g e l, a művészlélek szerető gondjával oly fényes, oly forró diadalra vitted. Add át köszönetemet Ferenczy Frigyesnek, akinek rendezésében az *Atalanta* új színt, új fényt nyert, méltó és stílusos köntöst kapott, add át mélységes, hálás köszönetemet Zilahyné Singhoffer Vilmának, akinek *Atalantája* maga a megtestesült görög szépség és művészet, aki játékaival és énekével egyaránt elragadott, add át elismerésem szerény koszorúját Rózsa Lilinek, Huzella Irénnek, Gyöngyi Jolánnak, Radó Annának, Barabás Ellának, Gerő Idának és — last, but not least! — Zsigmondi Annának, nemkülönbön a férfiaknak, Horváth Kálmánnak, Nádor Zsigának, Gyöngyi Izsónak, Ligetinek, akik egyforma megértő szeretettel, buzgósággal és főleg tehetséggel működtek közre a szép siker érdekében.

Még egyszer szívemből köszönöm mindenkinek, akit illet, az *Atalanta* debreceni — rá m nézve igen jelentős — sikerét.

Őszinte tisztelő híved:

Juhász Gyula
az *Atalanta* trója

Az elmaradt debreceni előadások helyett a debreceni színtársulat 1909. jún. 7-én Nyíregyházán mutatta be az *Atalantát*. A Nyírvidék 1909. jún. 13-i számának az elmúlt hét előadásairól szóló beszámolójában mindössze ennyi vonatkozik rá: „Láttunk... egy új magyar operettet, az *Atalantát*, mely alig egy-két vidéki színpadon került még csak színre.” Később: „Két operette is műsorra került a héten: *Atalanta* és a Tatárjárás. Mindkettőben részt vett Rózsa Lili is és ezzel azt mondtuk, hogy az előadás kitűnő volt. Operettet ebben a társulatban Rózsa Lili nélkül bajos lenne kedvessé, elfogadhatóvá tenni.” (Bánszki Istvánnak köszönöm ezt az adatot.) A Nagyvárad-i Napló 1909. jún. 8-i híre, mely a nyíregyházi előadásról tudósított, az *Atalanta* máramaroszigeti bemutatóját is ígéri. Ez bizonyára meg is történt. Úgy volt, hogy ez az együttes viszi el a darabot Aradra is, ahol a veszthely megváltása javára tervezett színházi bemutató sorozat keretében játszották volna, „mint az idei debreceni színházi szezon legnagyobb jelentőségű újdonságát” (Debrecen, 1909. máj. 16. — Nagyvárad-i Napló, 1909. máj. 18.).

mindjárt az elején Juhász „kitűnő operettjéről” beszél, a karmesternek, Kun Rikárdnak és a rendezőnek, Krémer Jenőnek teljes nevét közli, a végét pedig megtoldja ezzel a mondattal: „Juhász Gyula operettje különben már diadalmas és nagy sikereket ért el Nagyváradon, Debrecenben, Kolozsvárott és a vidék más színpadán.” (A kolozsvári és más előadásokról egyelőre nem tudunk!) A Szeged és Vidéke 18-i keltű (de esti lap lévén, 17-én este megjelent) közleménye pedig abban különbözik, hogy ironikusan fogalmazza át a primadonnáról szóló mondatot: „A finom humoros Felhő Rózsának kellene képviselni, Mihó, Krémer és Juhászné játszanak még a darabban.”

A Szegedi Napló nov. 18-i számának Színház rovatában *Atalanta* cím alatt ezt olvassuk: „A színházi iroda jelenti: Juhász Gyula operettje iránt általános érdeklődés nyilvánul meg. A pompás színpadi munka, amely több nagy vidéki városban kiállta a tűzpróbát, bizonyára Szegeden is azt a nagy sikert aratja, ami elkísérte eddigi útján. Az operett zenéje finom, dallamos, és teljesen hozzásimul a szöveghez, amely komolyan felfogott költői munka. A darab prólogusát Kertész Mihály szavalja. A Taifun próbáit már megkezdte a társulat drámai személynete.” Az utolsó mondat kivételével ugyanezt közli a Szegedi Híradó aznapi száma is. A Szeged és Vidéke 19-i száma megtoldja egy bevezető mondattal: „Juhász Gyula költői munkái között értékre is kitűnik az *Atalanta*.”

A bemutató napján a Szegedi Napló csupán a szereposztást közli, a Szegedi Híradó ez előtt még ennyit ír: „Pénteken este lesz a bemutatója a szegedi színházban az *Atalantának*, Juhász Gyula több vidéki színpadot diadallal megjárt operettjének. A vidéken bemutatóra került darabok közül az *Atalanta* azok közé a kevesek közé tartozik, amelyekről a főváros irodalmi és művészi köreiben is tudomást vettek, mégpedig elismerően. Ennek oka nemcsak Juhász Gyulának színpadi invencióval és költészettel megírt szövegvékönyve, hanem Dési Alfréd szép muzsikája és Lehel Károly művészi hangszerezése is.” Mind a két lap közli, hogy Somlyó Zoltán prólogusát Kertész Mihály szavalja. A Szeged és Vidékének a bemutató előtt néhány órával megjelent, már 20-inak keltezett száma hosszabb cikket is közöl, nyilván azért, mert Juhászt a lap, melyben versei és cikkei évek óta rendszeresen megjelentek, a magáénak érezte. Szintén *Atalanta* címmel, Juhász Gyula operettje alcímmel a következőket olvashatjuk:

„*Atalanta*: görög tárgyú operett. A szövegét Juhász Gyula írta. Juhász Gyula a mai magyar költészet egyik legkiemelkedőbb tagja. Igazi költő: érzi súlyos, komoly, művészi kötelességeit. Versei egy nagy költőt mutatnak be. Az *Atalanta*, ez az operett is komoly, értékes költői munka. Nem léha, üres szöveg, mint az operettlibrettók átlaga.

Furcsa dolog, hogy vidéken operettet ír egy modern költő, a Holnap egy tagja, görög zenét szerzett egy valaki, egy volt szegedi színész, Deésy Alfréd és Lehel Károly. Ez az operett a tavasszal került bemutatóra a debreceni színházban, miután a nagyváradi közönség már tüntető lelkesedéssel, szeretettel fogadta, a sajtó pedig a leghatározottabban elismerte és magasztalta. A debreceni bemutató megpecsételte, sőt fölülmúlta a nagyváradi sikert, amelyet most tetézni fog a szegedi. Az operettet elsőrangú alkotásnak találták. Újnak, modernnek, úttörőnek. A sablonos operettek fölülálló, művészettel földolgozott műnek. Már tárgyánál fogva különbözik, fölül-emelkedik a napjainkban szokásos operetteken, a minden népeket egyfor-

mán érdeklő sokféleségében befejezett antik világból egy kép, egy szomorú történet, egy megható dráma. Ehhez a szöveghez járul a komoly, stílszerű zene, amely nem egyszer jár közel az operai mélységekhez. Juhász Gyula humoros elemet, epizódalakkokat is vitt bele a komor, lassú menetben folyó cselekménybe. És itt kitűnik, hogy Deésy zenéje milyen sokoldalú, szinte hihetetlen, hogy aki egyszer szívünk legmélyéig hatol kifejező zenéjével, ugyanaz máskor pajzán, csintalan zenét ír.

Bámulatos bőség az invencióban, a lépten-nyomon fölbukkanó kedves, finom melódiák olyan kiválóságai ennek az operettnek, amelyeket újabban hiába keresünk többnyire külföldről behozott operettekben. Van valami főszegecs ügy a szövegben, mint a zenében: a görög világ pazar fénye, a mélyebb érzések, a nagyobb fájdalmak és nagy örömsök. Új irányt jelöl az operettirodalomban.

Nehéz, öntudatos, merész munkára vállalkoztak a szerzők. Már maga az a tény, hogy két vidéki, e téren ismeretlen név elindul, hogy lassan hódítsa meg a színpadokat az újabb irány számára, küzd a közönnel és a vidék kicsinyességével, — a nagyváradí siker megmutatta, hogy [az] *Atalanta* minden ízében nem közönséges alkotás; a debreceni ezt még fokozta, — közönség és sajtó ott is egyetértőleg elismerte, ünnepelte a kiváló szerzőket. Szegeden nagy sikere kell, hogy legyen a daljátéknak. Juhász Gyula költészetének diadalmas estéje lesz a pénteki bemutató” (JGYE 156—157).

Nem tartom lehetetlennek, hogy ezt a szöveget is maga Juhász írta, legföljebb itt-ott valaki betoldott, belejavított. De a lap ugyane számának következő lapján közli az alábbi cikket is:

AZ ATALANTA főpróbáján

Elmondja Juhász Gyula

— *Életemben először voltam ma a szegedi színház világot jelentő deszkáin, és mindjárt először mint szerző. A nézőtérben már sokat ültem, sőt álltam, mint diák a karzaton és kritikus a támlásszéken. Úgy látszik, jóindulatú kritikus lehettem, mert a színészek részint nem ismertek, részint kedvesen fogadtak. Hogy mik az impresszióim a főpróbáról? Most egy kissé fáradtan az úttól és mindenféle izgalomtól, egyelőre annyit mondhatok, hogy Krémerné Hegyi Lilit és Felhő Rózsit még jobban dicséreném, ha kritikus volnék, mint régen, tavaly előtt, és hogy R. Nagy Aranka szépségét abban a görög világban, amelyben az *Atalanta* játszik, márványba faragták volna. Általában sok szép nő van a színháznál, és ez a színpadi művészetnél sokat jelent.*

— *Ha siker lesz, — a darab operettnek nagyon komoly, hiszen meséje Pierre Louys világhírű antik regénye, az Aphrodite nyomán készült — akkor én első-sorban annak örülök, hogy a komponistáim — két vidéki, szegény színházi művész — végre megint egy kis boldogságot érez. Hiszen olyan nehéz az élet, és olyan tövises a dicsőség. És oly kevés a bér, és oly fanyar a babér (JGYE 156).*

Nagyon jellemzőnek kell tartanunk, hogy Juhász most is, akár a váradi bemutató előtt, első-sorban társszerzőinek hírére-nevére gondol.

A Szegedi Híradó nov. 19-i száma tárcájában, az első oldalon hozta Juhásznak *Pannóniában a légió dalol* című versét. A bemutató után, 20-án, ugyanitt az *Atalanta búcsúja* jelent meg. Alatta pedig, tárcában, Apor Dezsőnek Por álnév alatt megjelent méltatása:

„Hangulatoktól forró, sikertől, vég nélküli tapsoktól zajos estéje volt ma a színháznak: Juhász Gyula sok diadalt megért operettje egy csapásra meghódította a szegedi közönséget is. Ez a hódítás Juhász Gyula nagy talentumának és két ügyeskezü zeneszerzőnek, Dési Alfrédnak és Lehel Károlynak az érdeme. Költői díszekkel ékes érdem, amely megosztva is szokatlanul nagy sikereket jelent.

Az *Atalanta* története ókorian szépséges mese és az *Atalanta* szépségesen modern operett. Juhász Gyula ma már a legelső magyar poéták közül való, a stílusnak elismert nagy mestere, a nyelvnek művésze és a hangulatbeli finomságoknak hárfalelkű énekese. Az operettje a nagy írónak, a művészesnek és a szép álmok álmodójának csillogó, mókás munkája, csupa jókedv, dionüzoszi derű és csapongó pajzánság. A klasszikusok földjén járó embereket olyan jól beszélteti, a görög istenek bolondságaival és a Pierre Louys Afroditéjából jól ismert ókori kurtizánokkal úgy elmulattat, hogy elhallgatnánk a mókáit estétől hajnalig.

Táncos, bolondos, mámoros és kicsapongó világ az, amelybe az *Atalanta* ma a zsúfolt színházat elvitte, a közönség pedig kacagva, mulatva habzsolta a kincses jókedvet a bacchánsnők bortajtékos poharából, amelyet Juhász Gyula nyújtott eléje. A szerelmes Atalantának és a deli Tomárnak forró érzékiséggel átítatott regénye a legszebb operettlibrettó, amely az utóbbi években megszületett, — a beléje szőtt keretes mese pedig száz meg száz új ötletet adott a kitűnő poétának arra, hogy ezt a mesét tarka jelenetekkel, nótákkal, tréfával és a mulató olimpuszi istenek napsugaras életbölcességével hintse tele.

A színes hangulatokért, a jó mulatságért és azért a friss és eleven poézisért, amely az *Atalantát* megteremtette, hálás volt a premier közönsége. A fölvonások végén nem győzték kihívni a függöny elé a szereplőket, akiknek mindegyike a java tehetségét vitte harcba Juhász Gyuláért. K. Hegyi Lili, Felhő Rózi, R. Nagy Aranka, B. Koppán Margit és Szőke Gizi a női szerepekben szépek voltak és hódítók, — a férfiak közül Mezei Andor dalias Tomár volt, Krémer Jenő jókedvű papucshős, Juhászné pedig harcias feleség. Sümegi Ödön és Mihó László kisebb szerepükben vették ki részüket a bemutató forró nagy sikeréből.

A premier előkelő közönsége — régen volt a színházban ennyi szép leány és ragyogó asszony — valóságos tüntetést rendezett Juhász Gyulának, akinek minden fölvonás után számtalanszor kellett a függöny előtt és a vasajtóban megjelennie. Ez a tüzes, lelkes ünnepelés a Szegedről elkerült nagy költőnek és az operett írójának egyaránt szólt, de mi mégis úgy éreztük, hogy a viharos tapsok Szeged nevében Szeged büszkeségét köszöntötték Juhász Gyulában.

A pompás operettnek szombaton este lesz a második előadása.”

A Szegedi Napló szintén 20-i, névtelen bírálatát valószínűleg Balla Jenő, a lap állandó színikritikusa írta. Ő már higgadtabb és elfogulatlanabb: „A téma, amit Juhász Gyula, a jeles poéta földolgozott *Atalantájában*, nem operettnek való. Nem is hisszük, hogy abban a formában írta meg, ahogyan színpadra hozták. A színházi dramaturgok megbővíthették, és azt a bizonyos »víg elemet« elhelyezhették benne. Ez a »víg elem« pedig általmára van a költői műnek, ami magán viseli egy igazi írónak művészetét.

Juhász Gyula *Atalantájában* annak a foglalatját adja, amit Pierre Louys írt meg Aphrodite című, buja színekben tobzódó regényé-

ben. Az antik világ romlottsága, szerelmi mámora, gyönyöröktől való ittassága tárul a néző elé, egyben a híres kurtizán: Atalanta drámája, aki meghal a szerelméért." A továbbiakban ismerteti a cselekmény vázát, kicsit hosszadalmasnak, némely jelenetét komornak ítélve: „operának való ez a szöveg”, mondja zárójelek közt, dicséri a szerző „mindenért bőséges kárpótlást” nyújtó gazdag és szép nyelvét. „Operettet nem igen írtak még ennyi költészettel. És a dalok verse már magában véve is zene. Ezekre a versekre könnyű muzsikát szerezni, még teljesen eredeti, új muzsikát is.” Szerinte a zene nem eredeti, s a darab gyöngye oldala. A közönség barátságosan fogadta az operettet és a szerzőt; „Juhász Gyulát lelkes, érdem szerint méltató zajos tapsokkal számtalanszor a kárpit elé szólította.” A szereplőkről nem sok jót mond a Napló kritikusa, az együttes sikere — úgymond — alatta maradt az egyéni sikernek. A rendezés ötlettelen volt, „amolyan gyári munka”, s ez legjobban meglátszott a bacchanália-jeleneten. A darab kiállítása nem mutatott áldozatkészséget. Szóvá tette még a „duggatást”, azaz a rögtönzést is: Krémer Jenő „a karzatot kívánta delektálni a kiszólásaival”. „Ezt a szerző érdekében írjuk meg, akinek a költészete, a finom ízlése távol áll azoktól a duggatásoktól, amit a színház egyik rendezője jónak látott elkövetni.”

A Szeged és Vidéke 21-i számában a jó barát, Doinokos László írt terjedelmes méltatást:

„A szegedi poéta darabja más városokban aratott nagy sikerei után eljutott a mi színpadunkra is, amely legilletékesebb lett volna arra, hogy ezzel a nagyon érdekes, komoly, szép színpadi alkotással meglepje az irodalmat. Juhász Gyula csak külső kapcsolatok révén poétája a Holnap nagyváradi irodalmi társaságnak; születése, kezdő irodalmi pályafutása, hangulatai, finom költői meglátásai ide fűzik őt a tompa színű, nyers, szabad alföldi levegőhöz. E lapok szabályos hasábjai hányszor sorakoztatták az ő iparművészeti gonddal egymásbakapcsolt gondolatainak nemes egyszerűségű gyöngysorait! Juhász Gyula a mi testvérünk, poétánk, harcosunk. Jogot formálunk hozzá, és e kapcsolat révén ahhoz is, hogy színpadi művének nagy sikere alkalmából az ő pompásan kiérett, mély járású költészetének hatását éppen e helyen följegyezzük.” Szól ő is a forrásról, Pierre Louÿs regényéről, helyszínéről, hangulatáról. „Juhász Gyula, akinek poézisét a saját maga által alkotott álomország tompa tónusú misztikumai hatják át, természetszerűleg fordult ehhez az opálos csillogású, úttetsző, légies, szinte sejtelenbe foszladozó miliőhöz. Tulajdonképpen nem is változtatott a tárgyon semmit, tisztán csak operettet írt belőle a rövidlátók számára, és finom, egyszínű, töredékes dalmozaikokkal rakta ki az élet szebb dimenzióit megérezők gyönyörűségére. Ezek a friss, ötletes, művészi kerekességű dalok az operett igazi szépségei. Egy nagyon energikusan szépélvező ember, igazi, vérbeli esztéta álmodta őket. Juhász Gyulát szeretik a vértelen, energiátlan, betegimádó modern poézis tipikus szenvedőjéül föltüntetni, pedig aki ezt a darabot végignézi, az meg fogja érezni, hogy van benne sok pogányos életlázongás és leküzdhetetlen mohóság a mindentakaró nagy érzések dinamikus forrása iránt is.”

A zenét halk, hangulatos, melodramatikusan kíséretnek ítéli, mely bár itt-ott ismerős, de céljának megfelelő: pásztorsípként kíséri Atalanta bús regényét, „Pán furulyázik a narancsfiget alján”. Az operettet szerinte a körülményekhez képest elég jó előadásban hozták színre. A bemutató csak vázlat

volt, a darabból sokkal több szépséget ki lehetne még — jó rendezéssel — hozni. A színészek, mondja, szokatlanok és idegenszerűnek találták a darab levegőjét; nem volt szabad mókázniuk, s aki mégis megpróbálta, pórul járt vele. „Egészben véve azonban megéreztek és megéreztettek a darab hangulatát, amit az est folyamán számtalanszor fölhangzott kitérő tapévihar bizonyított a legszebben.” A szereplők közül Atalanta alakítóját emeli ki, utána Tomár és a Királynő megszemélyesítőjét. A többről nem sok jót mond. S amint a beharangozó cikk iróniája Felhő Rózsi ellen irányult, így most is először őt éri a kritika, mondván, hogy „nehezeére esett a jól tagolt beszéd (föl is hagyott vele)”. Mihó László nem győzte játékkal, Krémer Jenő nyers. Pesti Kálmán hangulatos volt. A táncok primitívek, a kórusok elég jók voltak.

Ismertetését így fejezte be:

„A bemutató ünnepi közönsége viharos tetszéssel fogadta a darabot és a szerzőt, a megható, a szelíd szemű, a dicsőséget szívére ölelő poétát számtalanszor a lámpák elé tapsolta. Meleg, őszinte, közvetlen hangulat volt a nézőtéren: a poézis egy pillanatra kiszorította az érdek és üzlet fogalmait a szívekből és a színházból.”

A Szegedi Friss Újság nov. 20-i száma ugyancsak ismertette, jellegének megfelelő rövidséggel a darabot. A névtelen cikkírónak minden nagyon tetszett, a szöveg, a zene, a rendezés és az alakítás egyaránt. Hegyi Lilinek, mondja, diadalmas estéje volt, Felhő Rózsi, mint mindig, elemében volt, Mezei és Krémer pompásan megállta helyét. A közönség zsúfolásig megtöltötte a színházat.

Majd mindegyik kritika utal a következő előadásokra. Az *Atalantát* Szegeden még nov. 20-án, 21-én, dec. 2-án, 19-én és 1910. jan. 16-án játszották. A Szegedi Híradó nov. 21-i számának színházi rovatában Az *Atalanta* címmel egy kis közlemény szólt a szombati, 20-i, második előadásról is. Most is zsúfolt házról számolt be, a közönség megértette a darabot, sokat és lelkesen tapsolt. „Az előadás szombaton gyorsabb, a kar mozgékonyabb, az énekek előadása sikerültebb volt. Különösen tetszett K. Hegyi Lili és R. Nagy Aranka. A teljes és tökéletes sikerhez most már mindenki hozzájárult: Felhő Rózsi, Békefiné, Krémer Jenő, Sümei Ödön, Pesti Kálmán és Mihó László. Csak a rendezés lenne stílszerűbb és a fölvonások között a szünet rövidebb.”

Az *Atalantát* három évvel később, 1912. okt. 12-én bemutatták a soproni színházban is. A szereposztás a következő volt: Atalanta — Szabolcsi Józsa, Melissa — Révész Iлона, Királynő — Paxy Margit, Léda — Ritta Jolán, Tomár — Miskey József, Narcissus — Vass Jenő, Költő — Madas Pista, Költőné — Tarnay Leona, Jázon — Halmos János, Myrtó — Pongrácz Matild.

A daljáték műsorra tűzése az új igazgatónak, Thúry Elemérnek volt köszönhető. Juhász Gyula ekkor Szakolcán tanárkodott, a soproni színpártoló tanárok ismerték a fiatal költő nevét, és a diákok közt hírverést csináltak a bemutatónak, de mint a kortárs és egyben történetíró: Csatkai Endre elmondotta (Juhász Gyula daljátéka a soproni színpadon 1912-ben. Soproni Szemle, 1955. 1—2. sz. 144—147), kevés sikerrel. A társulatnak nem volt olyan primadonnája, aki megmozgatta volna a „diákálló” szívét. A Soproni Napló 1912. okt. 9-én beharangozó cikket közölt: „Juhász Gyula hírneves költőnk és Déry Alfréd daljátékát, az *Atalantát* Thúry igazgató megszerezte

előadásra. A daljátékot tudvalevőleg egyik főslágerének tartogatja a budapesti Néppéra. Most az az érdekes eset fordul elő, hogy a soproni színház a daljáték bemutatásával megelőzi a fővárost.” Csatkai ehhez hozzáteszi: „Akkoriban az volt a nézet, hogy ami nem a fővárosi színpadokról jön, abban nem sok esélye van a sikernek. Ismeretes, hogy a Néppéra üzleti vállalkozás volt, és csak biztosra ment; az *Atalanta* tehát sohasem került színpadra ott” (i. m. 145). De a Soproni Napló a bemutató napján, okt. 12-én azt is közli, hogy az előadáson jelen lesz Mérei Adolf, a Néppéra főrendezője; Polgár Károly, a pozsonyi színház igazgatója és Karczag Vilmos, a bécsi Theater an der Wien igazgatója is. „A szerzők közül Juhász Gyula jelentette be az igazgatóságnak, hogy hacsak valami akadály nem gördül szándéka elé, jelen lesz a darab főpróbáján és első előadásán.” Sem Juhász, sem a hírneves direktorok nem voltak ott. A Soproni Napló ugyanaznapi számában közölte Deésy Alfréd nyilatkozatát is. Ebben írta: „Juhász Gyula, egyik legnagyobb élő poétánk írta szövegét és verseit, és már maga ez a körülmény is garancia, hogy műélvezetben és irodalmi eseményben lesz része Sopron város intelligens és műértő közönségének.” Kijelentette még, hogy csak ilyen jó együttessel, mint amilyen Thúryé, adhatta át előadásra darabját, még tulajdon kartársainak sem Debrecenben. (Ő ugyanis közben, 1910-ben oda került Váradról. Azt szípen elhallgatta, hogy Debrecenben három éve már ment a darab. Ezért azután a soproni lapok mint az első vidéki bemutatót emlegetik a sopronit!)

A Soproni Napló névtelen kritikusa a lap okt. 15-i számában előbb a darab tartalmát mondja el, szintén hivatkozva Pierre Louÿs (ő tévesen Pierre Lottit mond) regényére. Ő is azt írta, amit a szegedi kritikus, Balla Jenő: inkább operának való a szöveg. „Juhász Gyula szépen oldotta meg feladatát. Dicsérnünk kell az egész darabon végigvonuló színpadi rutint, mellyel a cselekvést, a drámai részletek kifejlődését felvonásról felvonásra tovább fejt, nagy színpadi hatással fokozza. Elismerésre méltó a költő szép nyelvezete, melyet különösen a verses részekben gyönyörűséggel hallgattunk.” Deésy muzeikája, mondja, igen sokat követel a zenekartól, de ez Kovács Mihály karmester keze alatt fényesen megállotta helyét. „*Atalanta* oly darab, melyet kevés vidéki társulat hozhat színpadra, mert sok jóhangú és játékos színészt foglalkoztat oly szerepekben, melyeket csak jó hanggal és játékos tudással lehet élvezhetővé tenni.” Dicséri a címszereplőt, a királynő alakítóját stb. Általában elégedett mindennel, kivéve a közönséget: „A kiállítás igényeinket nagyon kielégíthette. A rendezés körül Ligeti Lajos ügyeskedett. A darab nagyobb közönséget is megérdemelt volna, reméljük, hogy a siker után a többi előadásokon teltebb házak gyönyörködnek a magyar szerzők szépen sikerült darabjának” [így!].

Csatkai Endre szerint (i. m. 145.) az akkori két soproni magyar újság közül a Sopron évfolyama nincs meg, így ő nem idézhette. Deésy gyűjteményében azonban megvan egy másik kelet nélküli kivágat a soproni előadás visszhangjából, minden bizonnyal tehát ez a Sopron kritikája. Az r. r. betűjegyek mögé húzódott bíráló — valószínűleg Richly Rezső — elsősorban Deésy Alfréd zenei tehetségének dicséretét zengi. Operai talentumnak minősíti, az *Atalanta* zenéjét, mégha itt-ott kölcsönzések vannak is benne, „színértéknek” mondja, hangszerelését mesterinek. „A szövegkönyv megírásában — folytatja — Juhász Gyula a közönség kedvében akart eljárni. Mint poéta valószínűleg a drámai mag érdekelt, de hát operettet kellett belőle formálni.

Mint operett természetesen, messze fölötte áll az *Atalanta* minden más operett-librettónak. Mint komoly dráma nem eléggé egységes, és a Pierre Louys eredetijében tökéletesebb. Alapjában most is dráma, és a komikus rész idegenül fityeg rajta. De hát operett kell ma elsősorban, hogy siker lehessen. A Juhász Gyula tehetségét úgymé ismerik, s hogy nagy poéta, azt kiérik az *Atalantából* is. Helyenkint a poézis erejével kap meg még a prózája is."

Ő is dicséri a színházi együtttest, a rendezőt, a karnagyot, a címszereplőt és partnerét, mindenkit. A közönség, mondja, „melegen ünnepelte a művészeket, és juttatott volna belőle a szerzőknek is, ha eljöttek volna”. Bírálata így zárja: „Az *Atalanta* sikere teljes, a közönség még sokszor fogja megtölteni a nézőteret.”

A német lapok közül a kormánypárti *Ödenburger Zeitung* okt. 15-én a darabot szép daljátéknak nevezi; lírain rajongó motívumairól, szellemesen kidombolt, ritmikus szerelmi dalairól beszél, nem különböztetve meg, a dallamról vagy a szövegről szól-e. Mint egy mesében, úgymond, váltakozik vidámság és szomorúság. Sok benne a drámai mozzanat, és a fölhalmozott gyűjtőanyag még sohasem robbant olyan hatalmasan, mint a bemutatón, fejezi be a tudósító.

A baloldali *Radikal* okt. 17-i számában azonban bírálja a daljátékot. „A tárgyat egy regényből merítették, és az az érzéki szerelmet dicsőíti. A szöveg helyenként poézisben gazdag tartalomig emelkedik, még gyakrabban viszont útszéli párbeszédekig alacsonyodik le.”

A klerikális *Westungarisches Volksblatt*, amely már okt. 10-én beharangozta, hogy egyik legnagyobb költőnk kezeskedik a sikerért, és a bemutató napján azt a hamis hírt közölte, hogy a daljátéknak a sopronival egyidejűleg van a fővárosi Népoperában is a bemutatója, 15-i méltatásában általában dicséri a darabot: „Helyenként a poézissel átszőtten a szenvedélyes szerelem emésztő lángjáiig emelkednek a hangulatos képek.” De azért hozzátézi: „Befejezésül még csak annyit, hogy a darab nem való az ifjúság számára.”

Juhász Gyula maga a hűgához Szakolcáról 1912. október 22-én írott levelében ezt újságolta: „Igaz, hogy Sopronban nagy sikere volt *Atalantának*. Különösen a német lapok himnuszokat zengettek a drámai, színes és zengzetes libretto dicséretére, de én nem dicsekszem, mert a siker abszolút erkölcsi, legalább is eddig. Lásd a Soproni magyar színházról szóló cikket” (vö. Csatkai: i. m. 147). Kevésbé érthető, hogy a kritikai visszhang ilyen ismertetése után Csatkai másik, összefoglaló művében úgy summázza a fogadtatást, hogy az *Atalanta* „kevés hatást tett” (Csatkai Endre: A soproni színház története 1841—1950. Sopron 1960. 69).

A soproni színházban a bemutatót követően még 13-án és 17-én ment a darab, összesen tehát háromszor.

Borbély Sándor Deésy följegyzései alapján fölteszi, hogy még Pozsonyban és Temesvárott is színre került, „sőt még összesen 20 színtársulatnál 220-szor adták elő” (ItK 1964. 496). Nem tartom valószínűnek, hiszen akkor ennek nyoma volna mind a szegedi lapokban, melyek a visszhangot rendre följegyezték, mind pedig Juhász életművében; a költő csak szótól volna róla valahol, cikkeiben, leveleiben. Ám valóban, Borbélyal egyetértésben a színház történeti, nem utolsósorban helytörténeti kutatásokra bízunk az esetleges további bemutatókra vonatkozó adatok föltárását.

Az *Atalantával*, önmagában és a költő életművében betöltött szerepével, sem az irodalomtörténeti, sem a színház történeti kutatás — a pusztá emlé-

tésen kívül — nem foglalkozott. A szövegeknyv mai olvasóját bizonyára meglepi, hogy a kezdetlegesnek, olykor (mint pl. a *Cica-kupléban*) ízléstelenségbe tévedőnek mondható librettó — a csekély kritikai ellenvéleményt nem számítva — milyen lelkesedésre fakasztotta a kortársakat, közönséget és színbírálókat egyaránt, s az utóbbiak közt nemcsak a költő elfogultnak tartható barátait, hanem a pártatlanokat is. A zenének a szöveget megemelő hatásáról nem ítélnünk, már csak azért sem, mert éppen erről a legellen-tétesebb a kritikai visszhang. Valószínű, hogy sokat tett a sikerért a látványosság, amely az erotikát a művészet leplébe vonva, a szövegnél sokkalta jobban hatott a közönségre. De bizonyára a legdöntőbb mégis: ízlésünk megváltozása a századelő óta.

Deésy Alfréd (1877—1961) a századfordulón kezdte színészi pályáját Kolozsvárott, onnan került Nagyváradra, majd Debrecenbe. Itt 1911-ben filmszínházat nyitott. 1912-ben Budapesten filmszerepeket vállalt, 1916-ban többmagával megalapította a Star filmgyárat, és a főrendezője lett. 1927-ben Bécsben filmet készített Sacco és Vanzetti pöréről; ennek vetítését Magyarországon nem engedélyezték. 1931-től ismét itthon dolgozott, mintegy 90 filmet rendezett; soknak a forgatókönyvét is ő írta, sokban játszott. 1958-ban érdemes művész címet kapott. Ekkoriban váltottunk levelet, rendelkezésünkre bocsátotta lefényképezésre újságkivágás-gyűjteményét, és eredetiben az *Atalanta* általa átdolgozott szövegeknyvét, valamint teljes zenei anyagát. Ezeket a Kilényi-gyűjteményben őrizzük.

Lehel Károly (1870—1910) karmester Nagyváradról Pécsre került színházi karnagynak, de ott hamarosan tüdőbajban elhalt. Nadina c. operettjét szintén a várdi színház mutatta be 1910-ben.

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

Aforizmák, széljegyzetek

53. Aforizmák. A Hét 1911. okt. 22-i számából. 682. l. *Kötetben először.*

54. Aforizmák. A Hét 1911. nov. 19-i számából. 750. l. *Kötetben először.*
1911 ősze, megérkezése a szakolcai számúzetésbe, mint versei is tanúsítják, vallásos érzésének megerősödésével járt.

55. [Aforizmák.] A Krónika 1919. okt. 1-i számából, mégpedig a 269/35—39. sor a 2. lapról, a 270/1—20. sor az 5. lapról, a 23—34. sor a 9. lapról és a 36—38. sor a 13. lapról. *Kötetben először.*

A Krónika az ellenforradalommal szembeszegülő demokratikus hetilap volt, folyóirat alakban, Vermes Ernő szerkesztésében; főmunkatársa Juhász Gyula. Kevéssel utóbb, nov. 30-tól Hétfői Rendkívüli Újság címmel hírlap alakban folytatódott (vö. JGYÖM 6:618). Az első számokban szétszórtan és név nélkül megjelenő aforizmák is az ellenforradalommal küzdő költő kifejezési lehetőségei. Itt még — akár Móra „bolondságai” — „enyémek és máséi” is együtt vannak, tehát saját gondolatai és irodalmi eredetű szállóigék egyaránt.

269/35 Bár tartalmilag más, a megfogalmazás nyelvi ihletését bizonyára előmozdította Marx híres művének címe, A filozófia nyomora (Brüsszel 1847). Ez a mű (Marx—Engels Összes Művei. Budapest

1959. 4. köt. 59–174) válasz volt Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865) A gazdasági ellentmondások rendszere vagy a nyomor filozófiája című munkájára (Párizs 1841).
- 38 Kóbor Tamás mondásának leleghelyét nem ismerjük.
- 270/1 1919. aug. 7-i vezércikkének első mondatában így írta: *A háborúk tulajdonképpen konvertált forradalmak* (JGYÖM 6:222).
- 8 Alig egy hónappal később, 1919. nov. 12-én írja: *Az élet reménytelen szerelmesei, ahogy egy régi aforizmában hívtam őket* (JGYÖM 6:262). Nem tudok arról, hogy ennél régebben is leírta volna.
- 15–16 E szembeállítást már első antiklerikális korszakában, 1908. aug. 11-i vezércikkében megtaláljuk (JGYÖM 5:275–276).
- 20 Az idézetet már 1906-ban beleszötte az alsóvárosi búcsúról írt cikkébe (JGYÖM 5:88).
- 24–25 Chamfort (1741–1794) aforizmája teljesebben így szól: „A szerelem, ahogy a társaságban divik, csak két szeszély csereberéje és két bőrfelület érintkezése” (Gondolatok könyve. Szerk. és ford. Gábor György. Budapest 1964. 322).
- 29 Protagoras (i. e. 481–411) megállapítása nem aforizma, hanem bölcséleti nézeteinek, mellyel a szofisztika megalapítója lett, alapétele, az ún. homo mensura elv (vö. Kecskés Pál: A bölcsélet története főbb vonásaiban. Budapest 1943. 90).
- 32 Francis Bacon (1561–1626) Meditationes sacrae c. művében (1598) szerepel a híres idézet teljesebben így: „knowledge is power”, azaz a tudomány maga hatalom (Tóth Béla: Szájzrul szájra, 325).
- 34 Napóleon voltaképpen ezt mondta: „Mint királynak valaki utódjának kellett volna lennem, én pedig senkinek utódja lenni nem akarok” (Fodor Sándor: Napoleon. Budapest 1909. 126).
56. [Aforizmák.] A Krónika 1919. okt. 8-i számából, mégpedig a 271/3–15. sor a 4. lapról, a 18–23. sor a 6. lapról a 25–35. sor a 8. lapról, a 271/38-tól a 272/2-ig tartó sor a 11. lapról. Név nélkül. *Kötetben először.*
- 271/3 Arisztotelész voltaképpen az utánzás (mimesisz) elvét hangsúlyozza, de Juhász valószínűleg az ilyen helyeire gondol: „nem az a költő feladata, hogy valóban megtörtént eseményeket mondjon el, hanem olyanokat, amelyek megtörténhetnek és lehetségesek a valószínűség vagy szükségyszerűség alapján” (Arisztotelész: Poétika. Ford. és a jegyzeteket írta Sarkady János, az utószót írta Nádor György. Budapest 1963. 25). Vagy: „Ezenfelül, ha az a kifogás merül fel, hogy az ábrázolás nem valóságos, hanem olyan, amilyennek az ábrázolt dolognak lennie kellene, Szophoklész szavaival lehet cáfolni, tudniillik, hogy ő olyanoknak ábrázolja az embereket, amilyeneknek lenniük kellene, Euripidész pedig olyanoknak, amilyenek a valóságban” (uo. 71). Vagy: „Ha a költő szemére hányják, hogy a dolgot nem a valóságnak megfelelően ábrázolta, azt válaszolhatja, hogy ennek ellenére helyesen ábrázolta” (uo. 112).
- 7 Szomorú Dezső szóba jöhető királydrámáiban (A Nagyasszony, 1910; Mária Antónia, 1913; II. József császár, 1918) nem találtam az idézetet; lehetséges, hogy valamely más írásában fordul elő, de az is, hogy Juhász téved: másutt olvashatta. (Réz Pál sem emlékszik ilyen helyre.)

- 10 *Meg akarjátok ölni a pacsirtát . . .* — kezdődik ugyanezekben a hetekben született *Sóhaj* c. verse (JGYÖM 2:226). A szintén ekkortájt írt *Anathéma* c. cikkének befejező gondolata pedig: *A csalogányok és pacsirták is üldözendők?* (JGYÖM 6:269).
- 22 Goethe ugyan nem mondotta a neki tulajdonított mondást, de a legenda így terjesztette el (Tóth Béla: i. m. 166).
- 38 III. Gyula pápának tulajdonított mondás: „Parva sapientia regitur mundus” (Tóth Béla: i. m. 140). Vö. 280/30.
57. [Aforizma.] A Krónika 1919. okt. 15-i számából. 7. l. Név nélkül. *Köteiben előszőr.* Ugyanezt idézi már 1919. jan. 29-én is (JGYÖM 6:146).
58. **Aforizmák a destruktórol.** A Szegedi Napló 1921. máj. 8-i számából. 3. l. *Köteiben előszőr.*
- 272/14 Strindberg Az apa c. drámájának első fölvonásában, a nyolcadik jelenetben mondja a kapitány a dajkának: „Érdekes, hogy amikor Istenről és szeretetről beszélsz, hangod egyszerre durva lesz, szemedből gyűlölet szikrázik” (Strindberg *Ágost: Az apa.* Ford. Morvay Zoltán. Szeged [1922.] 21). Juhásznak kedvelt darabja volt ez, már 1905-ben írt Thália-beli előadásáról (JGYÖM 5:584), sőt ennek kapcsán vitába is keveredett Márkus Lászlóval (uo. 32); Strindberg nevét számtalanszor leírja cikkeiben, s többnyire éppen erre a drámájára célozva (JGYÖM 6:51), sőt két másik írásában is idézi ezt a mondást. A háborús uszítók ellen 1916-ban: *Strindberg szenvedő hőse mondja a komor puritánnak: Milyen gyűlölettel tudjátok ti hirdetni a szeretetet!* (JGYÖM 5:540). *Prohászka Ottokárhoz* c. cikkében pedig 1919-ben a kurzus kereszténységéről írja: *Az igét ugyan hirdetik, de nem győzőm elégszer ismételni, amit Strindberg kapitánya mond: Milyen gyűlölettel tudtok ti beszélni a szeretetről!* (JGYÖM 6:233). Bizonyára nem véletlen, hogy a Juhász főszerkesztésében megjelenő *Magyar Jövő* c. hamar hamvába holt folyóirat (vö. JGYÖM 6:687) „Magyar Jövő” Könyvtára címmel kiadott önálló kiadványsorozatának második száma éppen Strindberg e drámájának főt idézett kiadása. A Kilényi-gyűjteményben levő példányának címlapján Kilényi írásával ez áll: „Juhász Gyulától kaptam.”
- 26 A Gondolat a kurzus szolgálatára született Központi Sajtóvállalat 1919 és 1921 között megjelenő riportújságja volt Kemenes Lajos szerkesztésében.
- 273/1 Vö. 289/31.
- 20 Szabó Dezsőnek pontosan ilyen megfogalmazású tételét nem ismerjük. (Nagy Péter 1972. jan. 20-i szíves levele szerint hasonló teregetezzer írt, mondott.) Juhász valószínűleg alábbi tételét fordította meg: „minden magyar tehetség mellé teljes erőnkkel fogunk odaállani . . . hangsúlyoznom kell, hogy nincs destruktív zseni. Minden zseninél találunk székséges rombolást . . . A zseni mindig pozitív.” (Szabó Dezső nyilatkozik Ady Endréről, a Névtelen Írókról és a keresztény irodalompolitikáról. *Virradat*, 1921. okt. 31.)
- 274/25 Otto Weininger: *Nem és jellem.* Ford. Gábor Andor. Budapest 1904.
- 29 Nem Szmrecsányi Ödön (1875—1954) grafikusról van szó, hanem Szmrecsányi György (1876—1932) legitimista politikusról, a nem-

zetgyűlés ekkori alelnökéről, aki ebben a minőségben tett a numerus clausus kapcsán fajvédő kijelentéseket. Az *Ödön* csak a szójáték kedvéért került a nevébe, utalva a híres, kortesnotából lett szállóigére: „Mit szól mindezekhez Ön, / doktor Domokos Ödön, / hogy nem választották meg / Sepsiszentgyörgyön?”

- 33 Louis Leclerc Buffon (1707–1788) akadémiai székfoglalójában (1753) írta: „Le style est l’homme même”, azaz: a stílus maga az ember (Tóth Béla: i. m. 317–318). Juhász többször idézte e nevezetes mondat (JGYÖM 6:208, 486, 7:152). Vö. 287/23, 389/6.

39 Vö. *Morus Tamás* c. versével (JGYÖM 2:253).

275/6 Vö. JGYÖM 6:18, 560.

A Szegedi Új Nemzedék, amely már 1920. okt. 17-i számában a Zsidóbarátok arcképcsarnoka c. sorozatában támadta a költőt, most sem maradt tétlen. Zsirkay János (1880–1940), a Szegedi Új Nemzedék szerkesztője, a későbbi országgyűlési képviselő, akinek nevével annyszor találkozunk Juhász publicisztikai írásában, a Szegedi Új Nemzedék 1921. máj. 10-i számában „jegyzetekkel látta el” Juhász aforizmáit. Nem mindet, csak amit kiszemelt magának. Előbb közli Juhász szövegét, majd Jegyzet címszó alatt hozzáfűzi megjegyzéseit. Amint alább következnek:

Aforizmák a destrukcióról

Írta: Juhász Gyula

Jegyzetekkel ellátta: Zsirkay János

272/14-hez

1. Szóval röviden mi nem vagyunk képmutatók, mikor azt mondjuk, hogy igenis nem csak a szeretet a kötelességünk, hanem a gyűlölet is. Mindent a maga helyén s a maga idején. Milyen ostoba volna az a gazda, aki egyformán szeretne minden állatot: tehenét, mely tejével táplálja őt és övéit s a görényt, mely csak kárt tesz és bűzt terjeszt. Mennyivel szebb, férfiasabb és magyarább ez a mi nyílt gyűlölet-hirdetésünk, mint a destrukciónak csepegő szerelmi vallomásai, mely [!] aközben [!] fojtott meg bennünket, míg a keblünkre öleltük őket s akkor hirdette az emberi egyenlőséget, mikor a zsidó Kun Bélák jármába hajtotta az egész nemzetet.

20-hoz

2. A konstrukció viszont ott kezdődött, mikor a túlhízalt zsidóság mohó falánkságában arra a merényletre vetemedett, hogy Pannoniát Palesztinává változtassa. Ezért hatalmába kerítette a nemzeti élet minden megnyilvánulását, irodalmat, színházat, újságot, mindezt bemocskolta, beszennyezte és gúny tárgyává tegye [!]. De a nemzet egynéhány fiának lelkében kigyúlt a világosság szikrája s ha nem is tette ki a vémöröket [?] a Kaukázus bérére, hogy keselyűk egyék meg a májukat – mint ahogy megérdemelték volna – de arra mindig jó a kigyulladt tűz, hogy máglyát gyújtssanak s elégessenek rajta néhány „Ember”-t à la Göndör Krausz.

273/6-hoz

3. Milyen katasztrófális érzése lehet annak a szerencsétlennek, aki esetleg halálos ágyán visszavonja „tévedéseit”, de utána egy egész könyvtárra való ellenségtől megvásárolt cikk marad.

21-hez

4. Ez a meghatározás hiányos. A tehetség mindenestre kelléke és nélkülözhetetlen lényege a művészetnek, de hogy a nemzet igaz érdekeit szolgálja, ahhoz kell, hogy a fajszeretet is hevítse. Mert enélkül többet árthat, mint amit használhat, sőt minél nagyobb a tehetség, annál nagyobb a kártékony hatása. Mesék szirénjének az éneke is sebb, mint az anyai dal, de míg ez a lelkünket a legédesebb érzésekkel telíti meg, addig az örvénybe csal és pusztításba visz éppen a szépségével.

32-höz

5. Sőt radikálisabb is volt, mert ha a vándor igricek, a Juhász Gyulák elődjei a törökök vagy a tatárok dicséretét zengték volna kobzukon, úgy kupán vágták volna a fattyút, hogy a másvilágon ébredt volna az igazságra, mivel tartozik egy regős és kobzos a fájának.

38-hoz

6. Mennyivel megérdemeltebb volna egy kis ólomgolyó annak a tébolyultnak, aki a Singerek és Wolfnerek millióihoz 10 koronáért nemcsak a dalaikat, hanem a lelküket is leszállították, annyira, hogy még ma sem tudnak szabadulni a zsidók jármából.

274/19-hez

7. A patológia megállapítása szerint a kezdődő agylágyulás a gondolat érthetetlen szökdécseléseivel, az okok és az okozatok helytelen kapcsolásával kezdődik. Miféle okozati összefüggés van egy görbe orr és az egyenes jellem között. Ebben még annyi logika sincs, mint némely költő tevékenységében, ki még a pódiumon harsányan üvölté, hogy: világ polgárai [?!] egyesüljete! addig mellényzsebében még benne van a királyhimnuszért kapott tiszteletdíj.

39-hez

8. Milyen konzervatívok ezek a destruktívok! Amit Morus Tamás kancellár már a tizenhatodik században tudott, hogy a kommunizmus álom, azt nem tudta egy huszadik századbeli magyar költő, aki mellesleg középiskolai tanár is. Vagy talán tudta? . . . Akkor teljesen igazuk volt a Pestalozzi szegedi tanítványainak, mikor kitessékelték maguk közül azt, aki tudatosan félrevezette a szerencsétlen magyar tömegeket. .

275/7-hez

9. Milyen szerencsétlen magyar sors, hogy nálunk a jámbor barát kiugrik a reverendából s ahelyett, hogy feltalálná a puskaport, port hinteget a nemzet szemébe.

Zsirkay szemtelen utalásainak jó része Juhász alapszövegéből érthető, néhány azonban magyarázatra szorul. Így pl. az, hogy Juhásznak a Gondolatra és Kemenes Lajosra való utalását hasonló célzással ellenpontozza: az emigráns Göndör (azelőtt Krausz) Ferenc (1885–1955) akkor baloldali újságíróra és Az Ember című lapjára vonatkozik, amit ír, arra a lapra, amelyik ekkor Bécsben jelent meg.

Hamis a célzása, amikor Juhász Gyulát a Singer és Wolfner cég kiszolgálójának igyekszik beállítani. Juhásznak nem volt kapcsolata velük, hacsak annyi nem, hogy néhány verse a kiadásukban megjelenő Új Időkben látott

napvilágot; ezt viszont éppen a kurzus írófejedelme, Herczeg Ferenc szerkesztette!

Zsirkay 1918-ban, a polgári forradalom idején, amikor még nem árulta el ellenforradalmi gondolkodását, Szegeden a Juhász Gyula vezette frói körbe tartozónak, a Tűz c. lap munkatársai közé számított. Innen közelebből is jól ismerhette a költőt. Nem lehetetlen, hogy Juhász fehér asztalnál bizalmas is volt hozzá. Így elárulhatta, hogy édesapja tábeszben halt meg, s hogy fél a paralízistől, apja végzetétől (vö. *Fátum* c. versével, JGYÖM 1:147, 419). Zsirkay ezzel most izléstelenül visszaél, amikor a költő rögeszméjét, legbensőbb szorongását kitegeregeti, s nyilvánosan „kezdődő agylágyulásáról” beszél. Ez önmagában is durva sértés, hát még, ha tudjuk, hogy a költő — bárha alaptalanul is — valóban tartott ettől. Vö. 275/32. j.

Bizonyára elírás vagy sajtóhiba a „világ polgárai egyesüljetek” jelszó, a „proletárjai” helyett. A Királyhimnusz később, Dobay Gyulával való pörében is fölrották a költőnek, s ő akkor szellemesen megválaszolta: sógorának König Péternek kérésére írta a szöveget, így ez nem annyira *Királyhimnusz*, mint inkább *König-himnusz* volt (vö. JGYÖM 3:378—380).

„Pestalozzi szegedi tanítványai”, az ellenforradalmi szellemben szervezkedő szegedi tanárok, gyűlésükről 1919. május 7-én „tessékeltek ki” a költőt, pontosabban: az ott voltaképpen illetéktelenül jelenlevő Balogh Lajos (1867—1942) ny. százados, hírhedt szószátyár városatyá bántalmazta, és tuszkolta ki a városháza közgyűlési terméből (Péter László: *Juhász Gyula a forradalmakban*. Budapest 1965. 168—171).

S végül: hasonlóan visszaélt Zsirkay a baráti körből szerzett ismereteivel az utolsó „jegyzetében” is, ráadásul tájékozottsága pontatlan is volt, amikor Juhásztól mint „kiugrott barátról” beszél, holott a költő első novícius éve után, 17 éves gyerekként hagyta ott a piaristákat.

59. Pünkösdi nyelvek. A Szegedi Napló 1921. máj. 15-i számából. 4. l. *Kötetben előszőr.*

275/20 Apostolok Cselekedetei, 1. fej. 23—26. vers. A Justus József (?) utalást nem tudtam megfejteni.

32 Vö. az előző jegyzetben Zsirkay kommentárjaihoz adott magyarázattal. Most később, neki válaszol a költő.

276/5 Apostolok Cselekedetei, 2. fej. 13. vers. Az utalás világosan a forradalmi „mámorra” vonatkozik.

13 János Apostol I. levele a korintusiakhoz, 13, 1.

25 Petőfi Dózsa Györgyről: Arany Jánoshoz 1847. márc. 31-i levelében: „Én Dózsát a magyar történet egyik legdicsebb emberének tartom, és szentül hiszem, hogy lesz idő (ha fenn marad a magyar nemzet), midőn Dózsának nagyszerű emlékszobrot fognak emelni, és talán mellette lesz az ...enyém is.” (Arany János és Petőfi Sándor levelezése. Budapest 1948. 32.)

60. Színházi aforizmak. A Színházi Újság 1922. júl. 29-i számából. 5. l. *Kötetben előszőr.*

277/32 Petőfi Egressy Gáborhoz c. versében írja: Egészen más a színész végzete. / Lekötte csügg ő egy rövid bilincsen — / Ez a jelen. ...”

278/5 Vö. *Nyárai, Nyárai Antalnak és Nyárai Tóni* c. verseivel (JGYÖM 1:287, 2:226, 278). Itt 374/24.

61. Szakállszárító. A Délm 1925. máj. 17-i számából. 7. l.
 A Délm 1920. máj. 30-án megszűnt, de aug. 15-én Szeged címmel indult újra (vö. JGYÖM 6:642). 1925. ápr. 4-én betiltották a Szegedet; most, 1925. máj. 17-én Délmagyarország névvel újból föltámadt. Ebben kezdte el a költő *Szakállszárító* címmel aforizmákat, utóbb karcolatokat és humoreszkeket is tartalmazó sorozatát. A címről alább (72. sz.) szölok.
- 278/22 Horthy Miklós 1920-ban alapította a Vitézi Rendet, és az első világháború, de főként az ellenforradalom és a fehérterror fegyveres harciban „érdemeket” szerzett tiszteket és altiszteket elidegeníthetetlen „vitézi telekkel” jutalmazta.
- 30 Espersit János vendégszerető házában (vö. az *Orbán lelke* jegyzetével).
- 34 Célzás a Dobay Gyulával ekkor már folyó pörére (vö. JGYÖM 7:406).
- 279/23 Vö. Hatvany: Így élt Petőfi. Budapest 1967. 2. köt. 494.
- 33 Az apa mindig ismeretlen (latin jogi elv).
- 280/30 A III. Gyula pápának tulajdonított szöloást Axel Oxenstjerna (1583—1654) svéd államférfi variálta csupán (Tóth Béla: i. m. 140). Vö. 271/38.
- 40 Az utalás a betiltott Szeged c. lapra vonatkozik. Kevéssel utóbb, jún. 5-én *Beszédes némaság* c. vezércikkében a fővárosban betiltott Az Újság kapcsán újból leírja ezt a gondolatot ebben a változatban: *Nincs hangosabb, mint egy elnémított újság* (JGYÖM 7:189).
- 281/3 Vö. 310/29.
- 5 A nyelvtudósok vitáznak: Horatiusnál (78. ének) eredetileg csupán azon, hogy ki találta ki az elégiát; utóbb tréfásan úgy értik, hogy a nyelvészek mindig veszekszenek (Tóth Béla: i. m. 275).
62. Szakállszárító. Aforizmák. A Délm 1925. máj. 21-i számából. 2. l.
- 282/11 A pacsirta Juhász jelképrendszerében (*Nem a pacsirta fontos, csak a dal* [*Testamentum*, JGYÖM 2:181], *Meg akarjátok ölni a pacsirtát...* [*Sóhaj*, JGYÖM 2:226]) a költőt jelképezi, ezúttal hasonló értelmezésben, mint Baudelaire Albatrosza, melyet ugyanezekben a hónapokban fordított le (JGYÖM 3:249).
- 27 Gyulait Juhász nem hallgatta, mert a tudós 1902 őszén nyugalomba vonult. Ez a sommás elítélése szokatlan, mert másutt érdemeit is kellően méltatta (JGYÖM 7:238—240, vö. Grezsa: i. m. 12).
- 283/11 Juhász másutt is kifigurázza a „helyi szerző” előnyeivel visszaélő műkedvelő írókat, költöket, különösen a színdarabját a színügyi bizottság tagjaként a színházra erőltető Dobay Gyulát. Lugosi Döme a Színházi Újság 1924. jún. 21-i számában Helyi szerzők c. cikkében finoman meg is rójja Juhászt, amiért humoreszkjeiben „megcsipkedte” a helyi szerzőket, holott Juhász maga is „helyi szerző”, és „ma a vidéki irodalomé a jövő...” A Juhász tette megkülönböztetés persze világos: a Dobay-félék csakugyan „helyi szerzők” a szó pejoratív értelmében, míg az olyanok, mint Tömörkény, Móra vagy Juhász, bár Szegeden élnek, és életművük eltéphetetlen e helytől, éppúgy nem „helyi szerzők”, mint Schopenhauer sem volt „helyi filozófus”.
- 19 Theokritosz (i. e. 305—250) a bukolika elindítója, az idill műfajának megteremtője. Gárdonyinak ez a jellemzése kitűnő, mégha tömör-

sége miatt kissé erős is. Részletesebben kifejtett véleményében (JGYÖM 6:470—474) árnyaltabb méltatást ad róla.

- 35 Egy év múlva így variálja: *az élet és a művészet csodáit oly demokratikus egyenlőséggel adja mindenkinek* (JGYÖM 7:298).

63. Szakállszárító. Slábert a magyarnak! A Délm 1925. máj. 24-i számából. 7. l.

Bár hasonló műfajú humoreszkjei, különösen a *Szegedi Színház* sorozatban megjelentek, az *Összes Művek* publicisztikai köteteibe kerültek, a *Szakállszárító* sorozat együttes közlése tette szükségessé, hogy ezeket műfajuktól függetlenül itt közöljük.

64. Szakállszárító. Aforizmák. A Délm 1925. máj. 31-i számából. 3. l.

- 286/26 Dobay Gyulára céloz: máj. 26-án volt pörük első tárgyalása a szegedi királyi törvényszék Pókay-tanácsa előtt. Dobay — egyébként joggal — magára vette Juhász vezércikkének *levütözlet kormánybiztos és népszerűlen népvészér* kitételeit (vö. ItK 1959. 322).

- 34 A tárgyaláson az elnök kibékítő fölszólítására Dobay hajlandóságot mutatott a „bocsánatra”, ha Juhász Gyula bocsánatot kér tőle. *Nem kérhetek bocsánatot — mondotta a költő — mert hiszen nem sértettem meg. Nem követtem el bűnt, általánosan tudott dolgokat írtam meg.* Majd a kérdésre, hogy bűnösnek érzi-e magát: *Nem vagyok bűnös, hitem és meggyőződéseim szerint igazat írtam. Én egész életemben a magyarság igazáért küzdöttem tollammal. Nem kívánom a valódiság bizonyítását, mert én általánosan tudott dolgokat írtam. Nem lehet nekem elég erőm arra, hogy a kurzus ötesztendős bűneit idehozzam. Az pedig nem lehet sértés, ha levütözlet kormánybiztosnak nevezek valakit, amikor már régen nem kormánybiztos* (ItK 1959. 322—323).

³⁷ } A célzások Dobayra vonatkoznak.

5 } Vö. nálunk... *az ember a nagyságos úrnál kezdődik* (JGYÖM 8:83).

- 11 Apai nagyapja, Juhász Pál (1805—1871) volt asztalos, őt azonban a költő nem ismerte, hiszen előbb meghalt. Az asztalosműhely élményét (vö. *Forgácsillat* c. versével, JGYÖM 3:31) Juhász Pál idősebb fiának, Juhász Györgynek (1835—1892) műhelyében szerezte (vö. 30. sz. jegyzetével).

15 Juhász Illés (1853—1902) a szegedi távirtda főtisztje volt.

- 19 *A kegyelmes úr*: Kelemen Béla (1863—1944); történelmi munkája: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. Szeged 1923. Juhász megjelenésekor, 1922 karácsonyán már írt róla (JGYÖM 6:541—543).

23 Vö. 274/33, 389/6.

288/4 Vö. JGYÖM 8:36.

- 11 Madarász József mondta Jókairól (JGYÖM 6:299); Dobay pedig Juhászról a bíróság előtt: „Ez az ember a szegedi demagógia vezére, ez az ember szétverte a magyarságot a Széchenyi téren, ez az ember Szegeden Munkásszínpadot létesített, ezt az embert kiutasították a városházáról hazafiatlan magatartásáért, ez az ember a csöcseléktől pénzt fogadott el, ez az ember a forradalom alatt vezetni

merete a szegedi színházat, ez az ember, aki befurakodott a nemzetbe, ez írt rólam ilyen dolgokat!" (ItK 1959. 323.)

- 16 Zerffi Gusztáv (1820—?) mint afféle magyar Herosztratosz, Lipcseben tette közzé 1846-ban Petőfit támadó cikksorozatát (Petőfi napjai a magyar irodalomban. 1842—1849. Összeáll. Endrődi Sándor. Budapest 1911. 193—234). A gondolat rokon a *Szegényjogú temetés* c. cikkének befejezésével: *Tekintetes tanács, hol lesznek önök már akkor, amikor Károlyi Lajos tiszta, nemes és egyedülálló művészetének áhítattal áldoz az egész magyar kultúrvilág hálája és elismerése!* (JGYÖM 8:40). Valamint ez a későbbi aforizma: *Ki volt Csokonai idejében a debreceni kollégium rektora? Nem tudom, de azt tudom, hogy kicsapta Csokonait* (294/20).

- 289/4 Cambronne francia hadvezérnek (1770—1842) szokás tulajdonítani — Victor Hugo regénye (A nyomorultak) nyomán — a mondást, melyet állítólag az őt megadásra fölszólító Halkett angol tábornoknak mondott volna: *Merde! (Szart!) A francia, ha körülfrással él, ezt „Cambronne szavának” nevezi* (Tóth Béla: i. m. 152).

- 11 Vö. a 121/32. sorhoz fűzött magyarázattal és a 301/37. sorral.

Erre a *Szakállszárító*ra válaszolt a Szegedi Új Nemzedék 1925. jún. 7-i számában egy névtelen tollforgató, valószínűleg maga a felelős szerkesztő, Iván Mihály (1897—) ekképpen:

F i g y e l ő

Mottó: Akinek nem inge,
ne vegye magára.

Vannak írók, akik inkább koplalnak és ing nélkül járnak, de vörös inget nem vesznek fel. Vannak olyanok is, kik ingeik színét a politikai divat szerint változtatják, de olyan kevés van, ki Pesten fehér, vidéken pedig rózsaszínű ingben jár.

Hebron rózsája szívesen fogadja a magyar kertész udvarlását — még ha nem is nagyon délceg legény — juttat is neki néha-néha egy-egy hervadt szirmot, de juhász kutya nem lesz érte.

A kommunista azt mondja: Osszuk fel a munkát és a vagyont. A vagyon legyen a mienk, a munka a burzsujé.

Sokan az örültséget összetévesztik az ihlettel, hiúságukat a szerénységgel, a jogos kritikát az üldözési mániával.

A 19-ik század juhásza elkeseredésében a szamar fejére ütött. A huszadik századé sem tesz egyebet akkor, midőn önmagát kólintja föbe.

*

Haynaut egy nagy magyar város díszpolgárává választották, de ezért a díszpolgár hazafiságát a nemzet mégsem igazolta.

*

Amik egyformán lakmároznak a radikálisok sóletjéből és a kommunisták gyanús eredetű libapecsenyéjéből, szárítás előtt jól mossák meg a szakállukat, mert könnyen eláruhajtja az előző menüt a szakáll kellemetlen szaga.

Ha némely keresztény író világba küldött jeleit lefotografálhatnánk, lemez ötágú csillaggal lenne tele.

Sokan, akik hiába várják a felkelő nap ragyogó sugarait, a fajuktól idegen sötét légkörben észre sem veszik, hogy e nap már régen süt is.

*

Egy költő emlékkönyvébe. Magyar író egyszerre két ellentétes világnézetet nem szolgálhat, mert hazájának ezzel nem használ, önmagát pedig felőrli. A választás sürgős, mert periculum in mora.

Ízléstelenségét és durvaságát tekintve egy színvonalon áll szerkesztő-elődjének, Zsirakay Jánosnak hasonló írásával. A mottó nyilvánvalóan Juhász 286/26. sorára utal. Hogy Pesten fehér, vidéken rózsaszínű ingben jár: célzás arra, hogy Juhász versei, cikkei helyben a polgári demokratikus és szociáldemokrata Délm-ban, Pesten pedig — Az Ést-lapok mellett — a jobboldali radikalizmus lapjában, a Magyarországon is megjelennek. Azaz megjelentek mindaddig, míg 1926-ban kétszáz aláíró levelével nem ment tiltakozás Szegedről a szerkesztőségbe, hogy lemondják a lapot, ha „a vörös költő” ezután is ír bele (JGYÖM 2:534, 588—589). Az ellentmondás számunkra is tanulságos és meggondolkodtató, s megoldása, ha pl. a szép Dózsa-versnek, *Az alsóvárosi temetőben* címűnek a Magyarországon való megjelenésére gondolunk, csak az lehet, amit Szabolcsi Miklós vél: „Juhász Gyula kétségtelenül a magyarság féltése közös érzésében találta meg a közösséget a Magyarországon köreivel” (JGYE 582), hozzátéve, hogy a parasztság iránti szociális érdeklődést is itt látta. Más kérdés, hogy ez hamis látszat volt, és Milotayék útja a faszizmus felé vitt.

A 287/15. sorra vonatkozik a Szegedi Új Nemzedék figyelemre méltó értékelése: Juhász világáig küldött jeleiből ötágú csillagot vél kiolvasni. Ez, ha túlzás is, nem véletlen. Juhász Gyula emberi magatartásának, politikai hitvallásának akaratlanul is találó jellemzését adta a minden haladó gondolatban a kommunizmus eszméit gyanító ellenforradalmi tollforgató. Hasonlóan ráhibázott — a jún. 4-én megjelent *Sorsom* c. vers nyomán (JGYÖM 2:388) — Juhász ekkori költészetének egyik központi motívumára, a *félkelő* napra, amikor a Horthy-korszakot szerette volna a Kánaánnak föl-tüntetni. S végül, visszájára fordítva Juhász Kelemen Béla emlékkönyvébe írt sorainak ötletét, az ő tanácsa megint csak a cikke elején fölvetett gondolatához tér vissza: nem érti, Juhász hogy lehet egyszerre a magyarság (és a Magyarországon) költője, ugyanakkor a demokráciáé és a szocializmusé is.

A periculum in mora (veszedelem rejlik a késlekedésben) szólásban, talán még szójáték is rejlik: Juhásznak és Mórának ekkori — elsősorban rokon politikai nézőponton alapuló — egymásra kölcsönösen veszélyt hozó barátságára utalhat.

65. Szakállszárító. Aforizmak. A Délm. 1925. jún. 7-i számából. 5. l.
289/24 A Délm 1925. jún. 6-i híre közli, hogy Camille Flammarion meghalt; ugyanazon az oldalon közli Pierre Louÿs halálhírét is. Valószínű, hogy a távirati irodák jelentései nyomán mindkettőt Juhász fogalmazta.
- 32 Vö. 273/1.
290/5 Vö. 329/25 és a 381/36. sorral.
- 24 Ez már a csalódott lemondás hangja; ifjan vágyakozott Párizsba (*Nosztalgia*... JGYÖM 1:126—127), csak a forradalmak után mondott le róla (*Ez a föld*... JGYÖM 2:231), s utóbb is mint valószínűleg álmainak jelképét idézte (*Epitáfium*, JGYÖM 2:312).
- 35 Itt említi először a rádiót; talán Szegeden már hallhatta, bár valószínűbb, amint először *Rádió*, majd *Vidéki rejtékben* c. verse mutatja, hogy Makón, Diósszilágyi Sámuelnél hallgatta először (vö. JGYÖM 3:294).
- 38 *Az igazságot a tyúk is kikaparja*: nagyon messze vezető, mitológiai hátterű, folklorisztikus eredetű szólás, az Ibikosz darvai motívumkörbe tartozik (vö. Péter László: A folklorizmus kérdéséhez. Ethn. 1968. 163—169).
- 291/5 Kevéssel utóbb, júl. 25-én cikkében megismétli, idézve Petőfit, ki szerint Goethének „szíve helyén békasó van” (JGYÖM 7:194). Petőfi 1847. júl. 6-án Kerényi Frigyeshez szóló útleveleiben írja: „Tudod, barátom, és ha nem tudod, hát tudd meg, hogy én Góthét nem szeretem, nem szívelhetem, utálok, undorodom tőle, mint a tejfölös tormától. Ennek az embernek gyémánt volt a feje, de szíve békasó... eh, még az sem! hisz a békasó szikrát hány. Góthe szíve agyag volt...” (Petőfi Sándor Összes Művei. Sajtó alá rend. V. Nyilassy Vilma és Kiss József. Budapest 1956. 5. köt. 59.)
- 12 A Szeged 1924. aug. 24-i számában *Bertalan éje* c. hírfejben hasonló gondolatok találhatók (JGYÖM 7:399). Vö. még 331/9.
- 24 Nyilvánvaló célzás a Héjjas Ivánokra, Somogyi és Bacsó gyilkosaira.
- 32 Napóleonnal három verset is írt (*A császár Lipcse előtt*, JGYÖM 1:192, *Napoleon*, JGYÖM 2:32, *Szent Ilona*, JGYÖM 2:415), egyet fiáról (*Sasfiók*, JGYÖM 1:255), egyet pedig a fanatizált francia közkatonáról (*Ballada a császár katonájáról*, JGYÖM 2:204—205), s prózájában is gyakran leírja nevét. Halálának napját, május 5-ét különösen számon tartja, hiszen ezen a napon halt meg Jókai is, ezen temették Munkácsyt, s ezen a napon ért ő Vácra szabadulva a fővárosba (JGYÖM 5:361, 6:396). Halála centenáriuma cikkben emlékezett meg róla: ebben árnyaltan, alapjában helyesen elemzi ellentmondásos alakját (JGYÖM 6:392—394).
- 38 Vö. JGYÖM 7:64.
292/2 Ady Tömörkényről: Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriuma. Szerk. Kovács Sándor Iván és Péter László. Szeged 1966. 169—170, 183.

- 6 Zerkovitz Bélát (1881 — 1948), bár szegedi születésű, Juhász nem szeret-
te; mindig a zenei igénytelenség, fölszíniesség példájaként, az igazi
muzsikával, főként Bartók és Kodály művével szembeállítva emle-
geti (vö. JGYÖM 7:180—181).
- 21 Vö. JGYÖM 7:150.
66. Szakállszárító. Aforizmák. A Délm 1925. jún. 11-i számából. 5. l.
293/8 Vö. 52. sz.
- 12 Válasz Iván Mihálynak (vö. 64. sz.).
- 17 Az *Orbán lelkében*, egy évvel ezelőtt, ugyanezt így fogalmazta:
el kell jönnie, amikor egy nagy és szent dolog lesz, a munka (125/35).
- 24 Csupán Platonnak tulajdonított szólás, műveiben nyoma sincs,
forrása Diogenes Laertius anekdotája (Tóth Béla : i. m. 250).
- 38 Arany fordításában idézi a Hamlet harmadik fölvonásának első
színeiből a nevezetes monológ szavait.
- 294/5 Az ötödik fölvonás 5. színeben, kivégzése előtt.
- 20 Vö. 288/16.
- 24 Szabó Dezső ekkor már szembefordult a keresztény-nemzeti kurzus-
sal, és — éppen szegedi tartózkodása (1925. márc. 4—máj. 11.)
alatt is — hevesen támadta a rendszert (vö. JGYÖM 7:202).
- 295/4 Kovács Kató (1905—), a szegedi színház primadonnája, méretre
csikóhőrbundát rendelt, de amikor leszállították, nem vette át.
A cég bepörölte; a szegedi járásbírótság kötelezte a színésznőt a bunda
átvételére és 19 millió 800 000 korona megtérítésére (Délm. 1925.
máj. 23.).
- 36 A Szózat 1925. jún. 9-i száma közli, hogy 10-én este 8-kor a Petőfi
Társaság a Szent Gellért szálló kerthelyiségeiben és a nagy teraszon
„Jókai Garden Partit” rendez; megnyitót Szávay Gyula mond;
„a legkiválóbb jazzband szolgáltatja a zenét.”
- 296/1 „Az Új Idők újabb 160 millió koronát sorsol ki olvasói között —
írja az Új Idők 1925. júl. 12-i száma is.
67. Szakállszárító. Bolond Miska. A Délm 1925. jún. 14-i számából. 5. l.
Kötetben először.
- A Délm 1925. jún. 5-i számában Mesedélután címmel közli, hogy a Mun-
kásotthonban a Gyermekbarát Egyesület pünkösdhétfői (elsejei) műsorán
Müller Magda szavalta Juhász Gyula két versét, majd a költő két mesét
mondott el a gyermekeknek „a mesebeli királyról és az udvari bolondról”.
- A 298/8. sor hibás szórenddel így szerepel az eredetiben: *Hát téged hívnak
hogyan komám...*
- A 298/19. sor gondolata visszajára fordítja Cyrano álláspontját: „Mert
magamat kigúnyolom, ha kell, / De hogy más mondja, azt nem tűröm el!”
(Edmond Rostand: Cyrano de Bergerac. Ford. Ábrányi Emil. Budapest
1954. 62.) Vö. 387/4.
68. Szakállszárító. Elegyes Holmi. A Délm 1925. jún. 21-i számából. 5. l.
299/22 Beniczky Ödönnek Az Újság 1925. máj. 31-i számában megjelent
vallomása újból az országgyűlés és a közvélemény elé hozta Somogyi
Béla és Bacsó Béla öt év előtti meggyilkolásának ügyét. Kabók Lajos
szociáldemokrata képviselő a parlament jún. 8-i ülésén Horthy

- fölbujtással vádolta. A jobboldal erre hűségmegnyilatkozásokat, hódoló tüntetéseket szervezett Horthy mellett, a baloldal pedig meg akarta koszorúzni 11-én, Úrnapján, a Kerepesi temetőben a két mártír sírját. Ötven rendőr állta a huszonhárom szociáldemokrata képviselő útját, még azt sem engedték, hogy Somogyi Béla fia elhelyezze koszorúját apja sírján. A rendőrök — dulakodás és bántalmazás közepett — kituszkolták őket (Délm 1925. jún. 13.).
- 38 A görög „látni” igének ez nem ragozása (látok, látsz, lát stb.), hanem különféle igealakjainak felsorolása. Vegyestövű (mint a magyarban pl. vagyok, voltam, leszek), ezért ilyen változatos (Maywald—Vayer: Görög nyelvtan. Budapest 1939. 133). Juhász már ifjan is a klasszika filológia, a latintanítás ellen nyilatkozott (JGYÖM 5:270—272), ami, valljuk meg, tőle mint latintanártól kissé furcsa álláspont. Vö. 353/8.
- 300/1 Bethlen István miniszterelnök jún. 16-án beszámolt az országgyűlésben a Genfben folytatott népszövetségi tárgyalásainak a konzolidációra kedvező eredményeiről.
- 20 Szász Károly Sajó Sándor Muzsikaszó c. kötetéről a Budapesti Hírlap 1925. jún. 16-i számában írt lelkes méltatást.
- 28 A Magyarország 1925. jún. 7-i számában [Dóczy Jenő] Acherontinus a Vörösmarty Akadémia címmel fűz megjegyzéseket Babitsnak a Nyugat máj. 16-i számában közzétett tervéhez, a Vörösmarty Akadémia följújtásához. „Ha már Vörösmarty nevére nevezik el Akadémiájukat, hallgassanak ebben is Vörösmartyra, aki azt írja egy versében: A költő hadd álmodozzék — a kovács a vasat verje...” — Petőfi idézett verse: Vörösmartyhoz (1848. aug. 22.).
- 36 *Arcole*: Napóleon észak-olaszországi hadjáratának híres csatája 1796. nov. 15—17-én. *Sainte Helène*: Szent Ilona szigete, Napóleon száműzetésének és halálának színhelye (1815—1821).
69. Szakállszáritó. Új holmi. A Délm 1925. jún. 28-i számából. 5. l.
- 301/37 Vö. a 121/32. sorhoz adott párhuzamokkal és a 289/11. sorral.
- 302/5 Ady versének ez a címe is: Valamikor lyányom voltál. Riedl Frigyes, Földessy szerint tévesen, egy Goethe-vers nyomát vélte látni benne: „Ah, valaha, rég leélt időkben, feleségem voltál vagy hugom” (Charlotte von Steinhez, Szabó Lőrinc fordítása). (Földessy Gyula: Ady minden titkai. Budapest 1962. 76.) Petőfi versének címe: Szeretlek, kedvesem!
- 29 Valószínűleg szegedi tartózkodása alatt, szóban.
- 34 Marie Jean Antoine Nicolas Condorcet (1743—1794): *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* (1794).
- 39 A Szegedi Új Nemzedék 1925. jún. 27-i Az a bizonyos kérdés c. névtelen vezércikkében csupán azért emlegeti Jean de La Bruyère (1645—1696) művét (Caractères de Théophraste traduits du grec avec les Caractères ou les Mœurs de ce siècle. 1688), hogy idézhesse: „Benne mondja, hogy az életben minden csak módszer kérdése.”
- 303/5 A lapokban nincs nyoma e nyilatkozatnak.
- 16 Nem Hamlet, hanem Marcellus mondja a Hamlet első fölvonásának negyedik színe végén (Arany János fordításában).
- 304/6 A helyi szerző ismét Dobay Gyula.

- 70. Szakállszáritó. Irodalmi holmi.** A Délm 1925. júl. 2-i számából. 5. l. *Kötetben először.*
- 304/27 Móra Ferenc: Don Vigole. = Móra Ferenc: Elkallódott riportok. Napok, holdak, elmúlt csillagok. Budapest 1958. 423–430, 566–568.
- 37 Gárdonyi Géza: Szentjánosbogárkák. Budapest 1924.
- 40 [Császár Elemér] r. r., Új Nemzedék, 1925. jún. 28.
- 305/31 Krúdy, más fővárosi hírlapírók társaságában, 1925. jún. 29-én járt Szegeden, Juhász ekkor írta és olvasta föl a Délm vacsoráján *Krúdy Gyulának* c. versét (JGYÖM 2:578–579).
- 35 Krúdy négyfölvonásos színjátékát, a Zoltánkát a Magyar Színház 1913. nov. 15-én mutatta be. Juhász a *Petőfi Zoltán* c. versét (első címe ennek is *Zoltánka* volt) *Krúdy Gyulának* ajánlotta (JGYÖM 2:456–457).
- 306/6 Ez a gondolata ettől fogva többször fölbukkan itt is (333/30, 362/12, 37, 381/30) és vezércikkeiben is (JGYÖM 8:53).
- 14 *Molnár és gyermekei*: szójáték; a hasonló című szomorújáték (vö. 334/20) ezúttal Molnár Ferencet és követőit jelenti.

71. Szakállszáritó. Helyi szerzők. A Délm 1925. júl. 5-i számából. 5. l. *Kötetben először.*

- 307/9 A *kiszáritani* ige utalás a sorozat címére, a *Szakállszáritóra*.
- 33 Gábor Marának verset is ajánlott (*Fiatal színészsnő...* JGYÖM 2:240), cikket is írt róla a Színházi Újság 1922. dec. 23-i számában (vö. JGYÖM 6:702).
- 34 Delly Ferenc (1901–1960) ekkor szülővárosában táncoskomikus volt.
- 309/2 Strausz Kálmán: szójáték, egyszerre Johann Strauss és Kálmán Imre.

Noha a párbeszéd figuráinak nincsenek meghatározható modelljei, a típusok nagyon élők. Ebben a színházi szezonban is több „helyi szerző” operettjét mutatta be a színház: Hercegnő, imádom magát (Úr György szövege, Takács Ágoston zenéje), Gyöngyvirágom (Vágó Géza szövege, Dónát Antal zenéje), Hópehely (Lugosi Döme szövege, Bethlen László zenéje). Színpa került még Wenner Sándor lapszerkesztő A fenséges úr alszik c. bohózata is (Lugosi Döme: A 20. század színeszete Szegeden. = Szeged. Szerk. Kiss Ferenc, Sz. Szigethy Vilmos, Tonelli Sándor. Budapest 1927. 329).

72. Szakállszáritó. Himmi-hummi. A Délm 1925. júl. 9-i számából. 5. l. 309/39 Vö. JGYÖM 7:403.

- 310/9 Szász Károly, Budapesti Hírlap, 1925. júl. 7.
- 22 Hatvany Lajos: Ady világa (Bécs 1924) című könyvében = Hatvany Lajos: Ady. Budapest 1959. 73–75. Az Ady-vers: Imádság úrvacsora előtt.
- 28 Azóta már szótározták (A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest 1962. 6. köt. 36.), és jórészt összeszedték íróink műveiben való előfordulásait: Beke Ödön Móríc, Jókai és Juhász (*Szakállszáritó* c. rovatát említi) munkáiban (Magyar Nyelvtör, 1951. 471–472), Csefkó Gyula, Jókai, Orbán Balázs, Herczeg Ferenc, Gulácsy Irén, Krúdy, Petelei, Szalay László könyveiben, Juhász *Szakállszáritó* c.

- versének (JGYÖM 2:346) címében, (Magyar Nyelvőr, 1952. 289—292), Angyal Endre pedig éppen — anélkül, hogy Juhász forrásmegjelöléséről tudott volna — Oláh Gábor verséből mutatta ki (Magyar Nyelvőr, 1953. 137). Az Értelmező Szótár Jókai és Kosztolányi példamondatait közli, és két jelentését adja: a várkapu előtti házikót jelenti, vagy a bástyán a padot, ahol el lehet tereferélni, illetve — nyilván ebből vive át — a ház előtti kispadot, ahol az öregek sütkéreznek és beszélgetnek (vö. Péter László, Magyar Nyelvőr, 1956. 481). Bár a szegedi népnyelv nem ismeri (Bálint Sándor Szegedi Szótárában nem fordul elő), Tömörkény István egy alkalommal használta (A kraszniki csata. Budapest 1960. 110).
- 35 *Műtanrendőri bejárás*: valamely műszaki létesítménynek a műszaki átvétele előtti szakértői szemléje.
- 38 Ben Blumenthal (1883—) amerikai színházigazgató, 1920 és 1926 között a Vígszínház tulajdonosa és a Fővárosi Operettszínház bérelője. Nagy Lajos is bírálta műsorszerepét (Író, könyv, olvasó. Budapest 1959. 1. köt. 171—174).
- 311/9 Herczeg Ferenc A híd c. drámája (1925) Széchenyi és Kossuth ellentétét ábrázolja. Juhász 1925. nov. 21-én vezércikket is írt a drámáról, Herczeg konzervatív álláspontjáról (JGYÖM 7:221—222). Már 1919. okt. 31-én szemére vetette Friedrichnek, az ellenforradalom miniszterelnökének, hogy köpönyegforgató: *Most egy éve, bizonyos Friedrich István vezette az expedíciót a Lánchid ellen* (JGYÖM 6:622). *Szögedi Színház* c. sorozatának *Hattyúlovag* c. paródiájában ugyanezt tűzi pellengérré (JGYÖM 7:214—216). Pekár Gyulának A tánc c. előadásához, melyet az Uránia Színházban tartott, készítette Zsitkovszky Béla illusztrációként az első magyar filmet. Juhász erre céloz; Pekárnak nincs A félbemaradt tánc c. műve.
- 14 A Szózat 1925. júl. 7-i száma Molnár Ferenc londoni bukása címmel foglalja össze a Magyar Távirati Iroda korábbi jelentése kapcsán kirobbant hírlapi vitát: a liberális lapok (Az Est, Magyarország, Világ) aznapi számai cáfolják, a jobboldaliak és az MTI erősítik, hogy igenis megbukott A testőr Londonban.
- 38 Vö. JGYÖM 7:70 és itt 340/13.
73. *Szakállszárító. Ciróka-maróka*. A Délm 1925. júl. 12-i számából. 5. l.
- 312/38 Írt is a könyvről: Délm 1925. júl. 16. (Vö. JGYÖM 7:419).
- 313/1 Luigi Barzini (1874—?) olasz hírlapíró, korának „száguldó riportere”; híres könyve: *Pekingtől Párizsig automobilon* (1908).
- 4 Cserzyről többször írt (JGYÖM 5:126—127, 6:426, 7:225—227, 8:329—330). Utóbb is Cserzy *meleg érzelmességét* (7:329) hangsúlyozta.
- 17 A lapokban ekkor nagy viták folytak a turánizmusról, egyebek közt ekkor közölte vasárnaponként a Magyarság (1925. jún. 28—aug. 2.) Pröhle Vilmos Turánizmus c. cikksorozatát. Vö. 314/5.
- 34 A célzás Mussolinira vonatkozhat.
- 314/5 Gaál István (1877—1956) egyetemi magántanár, geológus és paleontológus a Szegedi Új Nemzedék 1925. júl. 9-i és 10-i számában

- Hagyjuk-e abba a turanizmust? címmel írt. (Tehát Juhász emlékezetből, pontatlanul idézte a címet, de a nyelvtani szerkezetet jól érzékeltette.)
- 18 A *tatárokat* szó minden ok nélkül zárójelben áll. Töröltem.
- 22 Grillparzer mondását germanisták segítségével sem sikerült meglelnem.
74. Szakállszárító. *Élet és irodalom*. A Délm 1925. júl. 19-i számából. 5. l.
- 315/33 Riedrlől még: JGYÖM 7:62—65.
- 36 Liszti Lászlót (1628?—1663) büntetteiért lefejezték. Zsutai János (1840—1871) nyolc évi börtönt kapott, három év után kegyelemmel szabadult, de kevéssel utána öngyilkos lett.
- 316/24 Abd el Krim c. vezércikkében a Szegedi Új Nemzedék 1925. júl. 11-i száma. Abd el-Krim (1880—1963) ezekben a hetekben naponta szerepelt a lapokban mint a Rif Köztársaság elnöke és a franciák elleni fölszabadító harc vezére. 1926-ban leverték, száműzték. 1947-től Egyiptomban élt.
- 37 Makó Lajosra, halála 20. évfordulóján, emlékezve írja: *A zalameai bíróban láttam utoljára... Akkor úgy mondtam: valami zalamegyei*. Délm 1928. nov. 11. (Vö. JGYÖM 8:469). Az ötlet azonban nem eredeti, Juhász Tóth Bélától vette.
- 317/1 Ekkor folyt az észak-amerikai Tennessee állambeli Daytonban a világhírű majompör. Móra ugyanezekben a napokban írta *Majompör helyben* című tárcáját a *Világ* júl. 24-i számában (Móra Ferenc: *Sokféle*. Egy cár, akit várnak. Budapest 1958. 163—168, 382). Vö. 337/9.
75. Szakállszárító. *Írók és urak*. A Délm 1925. júl. 26-i számából. 5. l.
- 317/22 Herczeget ez idő tájt majd mindig így nevezi (vö. itt 341/33. sor, JGYÖM 7:254, 8:308). Herczeg írása: Jelentés az idei énekesmadár állományról. *Budapesti Hírlap*, 1925. júl. 19. = Herczeg Ferenc: *Harcok és harcosok*. Budapest 1935. 197—200.
- 29 Vita folyt erről a Magyarság hasábjain. Juhász főként Milotay István (júl. 12.) és Gelei József (Szeged) cikkére (júl. 18.) utal.
- 35 A nagy *Enciclopedia Italiana* 1935. évi kiadásának Musolini címszavában nem szerepel semmi dráma; művei idegen nyelvű fordításainak fősorolásában olvasható: *The cardinals mistress*. Trad. di H. Mothervell. New York 1928. Ez (talán „La signora del Cardinale”) lehet a Juhász említette — ifjúkori — dráma. (Koltay-Kastner Jenő 1974. okt. 14-i szíves levélbeli közlése.)
- 318/12 Csengey Gusztáv (1842—1925), az „egyversű” költő (A fogoly lengyel c. balladája tette ismertté nevét) júl. 13-án halt meg, ezért került be Juhász írásába.
- 16 Goethe „útleírása” a Római elégiák versciklusa.
- 17 Móra márc. 7-től ápr. 6-ig volt olaszországi útján. *Miniatúrjai Beszélgetés a ferde toronnyal* címmel jelentek meg kötetben (1928); a *Világ* közölte őket márc. 11-től; a címadó írás még csak azután, júl. 31-én jelent meg.
- 21 Dobay Gyula főszerkesztő a Burger (Bojta) Béla (1899—1969) ügyvéddel, a Délm külső munkatársával folyt sajtópörének tárgyalásán

- mondotta ezt; Burger egy tudósításában uszítónak nevezte Dobayt és lapját (Délm 1925. júl. 22.). Vö. Péter László: Juhász Gyula védőügyvédje. Délm 1970. máj. 27.
- 26 Kelemen Béláról van szó, de nyilván csak ironikusan, a valóságban ilyen nem történetelt.
- 30 A *történelmi erkély* a műemlék Kárász-ház erkélye, ahonnan Kossuth beszélt 1849. júl. 12-én utoljára nyilvánosan e hazában (vö. 371/15). 1918. okt. 31-én a szegedi Nemzeti Tanács (közte Móra és Juhász) itt hirdette meg a polgári forradalom győzelmét, csatlakozását az országos Nemzeti Tanácshoz; végül 1919. jún. 2-án este hétkor — ez volt a *történelmi óra* — ugyanitt mutatkozott be a szegedieknek Károlyi Gyula ellenforradalmi kormánya; ennek a népgyűlésnek Zdravetz volt a főszónoka (Kelemen Béla: i. m. 212—213). Kelemen ennek a kormánynak volt belügyminisztere.
- 37 Galilei mondásáról Tóth Béla: i. m. 140—141.
- 39 Latin szitkozódás, szabad fordításban: A kutya anyját!
- 319/1 Péterfy Jenő: Jókai. Budapesti Szemle, 1881. 26. köt. 1—27. = Péterfy Jenő: Összegyűjtött Munkái. Budapest 1901. 1. köt. 59—105.
- 14 A már említett (73. sz.) Gaál István júl. 9-i cikkében.
- 21 Herczeg Ferenc A híd című drámájában (vö. 72. sz.). Nyilatkozatát A Nép c. jobboldali lapban tette, de más lapok is átvették (Szózat, 1925. júl. 19.).
- 320/1 Nem tudom, kire utal.
76. Szakállszárító. Álhírlapíró. A Délm 1925. aug. 2-i számából. 5. l. *Köteiben először.*
- 321/19 a *semmittevést úgy gruppírozza*: Mikszáthnak tulajdonított, de Rákosi Viktortól magáénak vallott szállóige (Tóth Béla: i. m. 237).
77. Szakállszárító. Kalászosok és pipacsok. A Délm 1925. aug. 9-i számából. 5. l.
- 322/38 Dankó Pista dala, Pósa Lajos szövege. Vö. 367/9.
- 323/1 Eddie Polo (1875—1961) amerikai cowboy-filmszínész Magyarországra jött, hogy Rózsa Sándorról filmet készítsen. A jobboldali lapok, köztük A Nép, fölhördültek. A Délm 1925. aug. 8-i névtelen vezércikke *Utazás Rózsa Sándor körül* címmel a kurzusra hárítja a felelősséget: ő a hibás, ha Eddie Polo csak Rózsa Sándort ismeri, nem Petőfit meg Adyt. Ezt a cikket Vajda László Mórának véli (Móra Ferenc vezércikkei. Szeged 1961. 59.), korábban mi sem minősítettük Juhásznak, most azonban — nem utolsósorban az előbbi jellegzetes gondolatért, a kurzus felelősségéért, valamint Ady kiemeléséért — Juhász írásának tartom.
- 6 Ady Lajos: Ady Endre. Budapest 1923. 183. — Szövege és története: Ady Endre: Novellák. Összeáll. Bustya Endre. Marosvásárhely 1957. 349—354, 380—381.
- 8 Zalaegerszegen volt az ellenforradalom internáló tábora.
- 22 Alapi Nándor kamaragyűttesének vendégszerepléséről beszámolókat írt (JGYÖM 7:196—199, 279—283).
- 29 Parobek Alajos (1896—1948) egy évvel később megörökítette Juhász lebontásra ítélt szülőházát, ezért halálából a költő neki dedikálta *Egy ház* c. versét (JGYÖM 3:291).

- 36 Az Itáliába készülõ, ehhez anyagiakat gyûjtõ Békeffy Gyõgy kiállításáról [Vér György] (v. gy.) írt ekkor ismertetést (Délm 1925. aug. 6.). Juhász már 1922-ben megdicsérte illusztrációit (JGYÖM 6:693), 1928-ban könyvcímlapját (JGYÖM 8:247), és ugyancsak 1928-ban pedig újabb kiállításáról is beszámolt (JGYÖM 8:451). Utóbb is *szociális tendenciájú* festészetét dicséri.
- 324/18 Eredetiben *falbiológiából* állott, ennek azonban nincs értelme, ezért javítottam.
- 19 *Homo cantans*: éneklõ ember.
- 20 *Homo cantor*: kántor ember. *Homo operarius operatus Ocskay*: operált operai ember: Ocskay Kornél (1885–1963) operaénekes, Juhász ifjúkori barátja; neki dedikálta *Egy régi nyárból* címû versét (JGYÖM 1:505–506), neki írta *Ocskay Kornélnak* c. versét (JGYÖM 2:506), vele küzdött 1919-ben a második szegedi színházért, együtt voltak a szegedi színházi direktórium tagjai (a harmadik Baróti József volt).
- 21 *Canonicus a non canendo*: szójáték. Eredetileg latin tréfás etimológia: canis a non canendo: a kutya neve azért „canis”, mert nem énekel. (Másik változatát Juhász gyakran használja: *lucus a non lucendo*, azaz a berek neve azért „lucus”, mert nem világít, non lucet [Tóth Béla: i. m. 255]).
- 23 *Osteriae apostolorum et prophetae*: az apostolok és próféták kocsmái; a valóságban célzás a szegedi Apostolok és Próféta vendéglõre.
- 26 Figedy-Fichtner Sándor (1878–1946) a szegedi honvéd zenekar karnagya, majd a szegedi Filharmonikus Egyesület elnökkarnagya, zeneszerzõ volt; megzenésítette Juhász *A nagy temetõ* c. versét (JGYÖM 1:408), szöveget kért Juhásztól 1918 õszen *Közletársasági himnuszához* (JGYÖM 3:380), társzerzõje volt Lugosi Dömének a *Bergengócia* c. operettben, melynek verseit Juhász írta (JGYÖM 3:362).
- 27 König Péter (1870–1940), a zeneiskola igazgatója, zeneszerzõ, a költõ sógora volt: õ a *dalárdista*, ti. a Szegedi Dalárda karnagya, s nyaranta — 1925 nyarán is — Sopronban üdült. (Ez a táj állott legközelebb szülőföldjéhez, Stájerországhoz távolságban és hasonlatosságban is, és jól érezte magát a soproni német szó világában; magyarul mindig idegen kiejtéssel beszélt, s ez egyébként is derûs, tréfacsináló karakterét még kellemesebbé fokozta.) — Csomák Elemér (1887–1964) belvárosi kántor és Geyer Béla (1892–) tanítóképzõintézeti zenetanár a belvárosi egyházi énekkar vezetői voltak (Szeged. Szerk. Kiss Ferenc, Sz. Szigethy Vilmos, Tonelli Sándor. Budapest 1927. 335, 336).
78. Szakállszárító. Emlék és remény. A Délm 1925. aug. 23-i számából.
5. l.
- 324/38 Nietzsche évfordulóiról rendszeresen megemlékezett a költõ; aug. 25-én külön cikket is írt róla (JGYÖM 7:199–202).
- 40 Prohászka ezt az egyetemen tartott elõadásában mondotta (JGYÖM 6:232).
- 325/17 Csonka latin szállóige: Az idõk változnak (és mi is változunk bennük).
- 24 A Modern Könyvtár füzeteinek belsõ oldalán állott ez az idézet

- mottóként Ibsen Vers c. költeményéből (1878): aki költ, bírói széket / ül önmaga felett (Hajdu Henrik fordítása) (vö. Békés István: Napjaink szállóigéi. Budapest 1968. 399).
- 31 A Magyar Dalosszövetség XX. országos dalosünnepélye aug. 14-től 16-ig zajlott le Sopronban. A pécsi énekkar Ady Májusi zápor után c. versének megzenésített kórusművével nyert; a Szegedi Dalárda is első díjat kapott. (Délm. 1925. aug. 18.)
- 34 A hét sváb: Herczeg Ferenc regénye. Herczeg Ady-ellenes megnyilatkozásával Juhász már 1924-ben szembeszállt (JGYÖM 7:125).
- 37 Bangha Béla ez időben (1923–26) Rómában a Mária-kongregációk központi lapját szerkesztette (Magyar Életrajzi Lexikon. Budapest 1967. 105).
- 326/12 A szegedi színtársulat szeptember 22-től egy hónapra fiúmei vendégszereplésre készült (Úr György: A szegedi színtársulatot Fiumébe hívták vendégszerepelni. Délm. 1925. aug. 15.), de a terv nem valósult meg. Egyébként főleg Kálmán-operettekkel akartak sikereket aratni.
- 16 Péterfy Tamás (1871–?) székely írónak és költőnek Juhással való kapcsolatáról csak annyit tudunk, hogy Juhász félév múlva szót emelt szociális nyomora miatt (JGYÖM 8:20).
- 23 Gvadányi nevét ugyan már ifjan is leírja, de a költőgenerális Szakolcán lett mind verseinek, mind cikkeinek gyakorta idézett szereplője. A Magyarság 1925. júl. 12-i számában *Gvadányi* címmel külön is megemlékezett Szakolca szülöttjéről és a maga ottani emlékeiről. (Ez az frás utóbb került élénk, így kimaradt a JGYÖM 7. kötetéből)
- 30 Ebben a Rozsnyay Kálmán szerkesztette albumban jelent meg Juhász *Ballada a hét tengerészlőről* c. verse is (JGYÖM 2:585).
- 327/1 Utalás a bibliai (Máté, 19, 24; Márk 10, 25; Lukács 18, 25) szólásra: könnyebb a tevének átmennie a tű fokán, mint a gazdagnak bejutnia a mennyek országába (vö. Békés István: i. m. 63–64).
- 79. Szakállszárító. Politika és művészet.** A Délm 1925. aug. 30-i számából. 5. l.
- 327/23 A liberális Hegedüs Loránt (1872–1943) volt pénzügyminisztert Juhász *fináncseninek* tartotta, és Jókai-rokonságáért meg Ady elismeréséért is becsülte (JGYÖM 7:424, 429, 467). Nagy Emil (1871–1956) volt igazságügyi miniszternek Kipling Ha (If) c. verséről írt cikkét a Budapesti Hírlap 1925. aug. 20-i száma közölte.
- 34 A Szegedi Új Nemzedék 1925. aug. 28-án írt arról, hogy hiányos a színház tűzbiztonsági készüléke.
- 38 Zsirkay János Pongrác mester c. színdarabját 1926-ban mutatták be a fővárosban; Szegeden Palágyi még 1920-ban visszautasította (Délm 1926. jan. 24.). A pesti bemutató bukásáról Juhász vezércikket írt (JGYÖM 7:234–236).
- 328/12 Jivanji Jamshedji Modi (1851–?) párszi származású bombayi egyetemi tanárt a Szegedi Új Nemzedék „a világ egyik legnagyobb tudósának” emlegeti (1925. aug. 29.). (A *perzsa* nyilván a párszi elírása, sajtóhibás alakja a különféle hírforrásokban.) Lexikonok nem (még az Encyclopaedia Britannica sem!) ismerik. Nem sok jót jelent, hogy Zajti Ferenc (1886–1961) vendégeként jött Magyar-

- országgra, s jórészt a jobboldal ünnepelte (Magyarország, 1925. aug. 20, 25). Pekár társaságában Horthynál is megjelent (Dél 1925. aug. 25.), járt a szentesi múzeumban és Csallány Gábor (1871–1945) társaságában a Mindszenti határban, ahol Attila sírja után kutatott a félig amatőr, de jeles eredményeket is fölmutató szentesi múzeumigazgató (Magyarország, 1925. aug. 28.; Szegedi Új Nemzedék, 1925. aug. 29.). Csallánynak Juhász egy év múlva verset dedikált (*A szentesi határban*. JGYÖM 3:289).
- 29 Föllebbezés folytán 1925. aug. 26-án került a Dobay–Juhász-pőr a királyi tábla Muntyán-tanácsa elé. Itt mondta Dobay tajtékozva a költőről: „Ez az ember nem érdemel kíméletet!... hitvány, nyomorult pénzért írt!” (ItK 1959. 324.)
- 33 Célzás arra, hogy Dobay a tárgyaláson fölhánytorgatta, Juhász egy ízben az ő vendége volt domaszéki tanyáján. Ez 1918. aug. 25-én volt, amikor a Dugonics-Társaság vezetői (Szalay József, Kiss Ferenc, Móra Ferenc, Sz. Szigethy Vilmos, Juhász Gyula stb.) Szeged-Alsóközponton (a mai Mórahalmon) tanyai fölolvásó estet rendeztek (JGYÖM 6:573). Tehát Juhász nem egyedül volt Dobay vendége! Erre céloz Juhász 1925. szept. 1-én megjelent *Perelj Uram, perlőimmel* c. vallomásos cikkében is: *Nincs cserepes tanyám Domaszéken... Pénzért írok? Bizony, nem ingyen!... Pénzért ír hazafias verseket a Magyarorságnak! — mondotta rólam a bíróság előtt a Nikoláj szerzője...* (JGYÖM 7:202, 203).
- 38 A bírósági beszámolómban nem találtam ugyan meg ezt a mondatot, de egészen bizonyosan ezt is Dobay mondhatta Juhászról ott. Kelemen Béla is úgy jellemzi őt, mint „a polgári élet nagy elégedetlenjét” (i. m. 119).
- 329/5 Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925) gróf tábornoknak, az első világháborúban az osztrák–magyar hadsereg vezérkari főnökének haláláról a Dél 1925. aug. 28-i névtelen vezércikke is megemlékezik. Noha nem vettük föl a JGYÖM 7. kötetébe, most megvizsgálva, ezt a cikket is Juhász írásának tartom.
- 80. Szakállszárító. Ötletek.** A Dél 1925. szept. 20-i számából. 5. l.
329/24 Vö. 290/5, 381/36.
330/9 Vö. 291/12.
- 81. Szakállszárító.** A Dél 1925. okt. 18-i számából. 6. l. Ezúttal az alcím elmaradt!
- 331/27 Vásárhelyi Júlia Előkelő bicsérdysták Szegeden címmel a Dél 1925. okt. 14-i számában beszámolt a növényevés divatos, de költséges voltáról; arról, hogy a Bicsérdy-láz tavasszal kezdődött, s mintegy ötven család él Bicsérdy kosztján. (Vö. Megalakult a szegedi Bicsérdysták egyesülete. Dél 1926. febr. 23.) Juhász mintegy Vásárhelyi Júlia cikkéhez fűzi megjegyzéseit. Bicsérdyről többször szól még (JGYÖM 7:251–253, 266–268, 447), sőt — bár nem szerepel a JGYÖM 7. kötetében — ő írta a Dél 1926. febr. 5-i számának *Kurzus-bicsérdyzmus* c. névtelen vezércikkét is.
- 332/11 Juhász 1919-ben ismertette Fischof Gyula grafológiai előadását (JGYÖM 6:603). A Kilényi-gyűjtemény őrzi egyébként Juhász alá-

írásának grafológiai elemzését. Az olvashatatlan nevű grafológus az aláírást tartalmazó papír hátlapjára ezt írta: „Iskolázott, intelligens, komoly gondolkodású. Nyugodt természetű. Zenekedvelő. Szereti a társaságot. Barátaid megbecsüli. Eröss [!] határozóképességű. Munkában pontos és precíz. Nem haragos természetű. Kevésbé vallásos. Egyenes, őszinte karakter. Jó megfigyelő. Jó szívű.” Juhász az aláírása alá utóbb, nyilván 1929 után, ezt a megjegyzést fűzte a grafológuséhoz: *Betegségem előtt egy éjszakai grafológus készítette rólam ezt a teszhezálló horoszkópot.* Nem lehetetlen, hogy e cikk egyidejű az íráselemzéssel.

22 haruspex: madárjós (latin).

26 Jean-Jacques Brousson (1878—) Anatole France en pantoufles (1924), magyarul is már 1925-ben megjelent. Később az ő titkára, M. Ron-sard megírta Jean-Jacques Brousson en pantoufles (1928) c. memo-árjait!

333/8 Jókai büszke volt a pesti egyetemről 1894-ben kapott díszdoktori oklevelére.

30 Vö. 306/6; 362/11, 37; 381/30; JGYÖM 8:53.

82. Szakállszárító. Gondolatok a színházban. A Délm 1925. okt. 25-i szá-mából. 5. l.

334/20 Ernest Raupach (1784—1852) szomorújátékát 1837-i bemutatója óta rendszerint halottak napján tűzik műsorra; 1919-től 1923-ig így volt Szegeden is. Ebben az évben viszont éppen nem játszották.

335/12 Kosztolányi is így vélekedett: Nyelv és lélek. Budapest 1971. 443.

23 Ó maga, Juhász Gyula!

336/15 Vö. 121/32.

83. Szakállszárító. Egyről-másról. A Délm 1925. nov. 22-i számából. 5. l.

A 338/29. sorban eredetileg ez állt: *süg, bűg, sűg a szűben.* A harmadik ige szókezdő s betűje nyilván sajtóhiba, ezért a föltételezhető z betűvel helyettesítettem. Magyarázatok:

336/27 Petőfi Sándor: Akasszátok föl a királyokat!

31 Juhász politikai szereplése miatt, hiába kérvényezte 1923-ban is, ala-ki hibák ürügyével nem kapott tanári nyugdíjat; csak a Széphalom körül tömörült egyetemi tanárok (Zolnai Béla, Tóth Károly, Meny-hárt Gáspár és Buday Árpád) közbenjárására adta meg neki Klebels-berg Kunó kultuszminiszter 1928 végén a 44 pengős nyugdíjat (vö. Péter László, ItK 1959. 319—321).

37 1918 októberében!

337/9 Vö. 317/1.

338/1 Ez a gondolat először 1919-ben bukkant föl Juhász gondolkodás-módjában: *Nem a zászló fontos, amelyet harcba visznek, hanem csak a nyele, amellyel ütni lehet. . .* (JGYÖM 6:623). Utána jelentős szerepet kapott a *Madách Sztrégován* c. versében: *Vörös vagy zöld: rongy lesz a zászló, / Az Igazság bukik vele / És arra jó, hogy számadáskor / Bunkó legyen törőt nyele!* (JGYÖM 2:282).

32 Valószínűleg Herczeg Ferencről.

36 Vö. *Pán* című versével (JGYÖM 1:170).

84. Szakállszárító. Találkozások az üstökösseel. A Délm 1926. febr. 14-i számából. 5. l. *Kötetben először.*
339/19 1909. okt. 2-án.

22 A *toroztunk* szó elárulja, hogy azonos lehet ennek az éjszakának emléke a *Zomator* (végleges változatában a *Nefejejs* c. ciklus III. darabja) élményével (JGYÖM 2:221—222).

25 Megjelent a Nyugat 1909. okt. 16-i számában (420—422).

340/8 Szabó Dezső 1908. április végétől 1909 június végéig tanított Nagyváradon (Nagy Péter: Szabó Dezső. Budapest 1964. 55). Szabó Dezső Juhászra emlékezve ugyancsak kávéházi megismerkedésüket idézi föl: a váradi Rimanóczy kávéház teraszán kereste föl őt asztalánál 1908 májusának egy reggelén Juhász Gyula (Szabó Dezső: Az egész látóhatár. Budapest 1939. 3. köt. 259. Vö. JGYE 131).

13 Vö. JGYÖM 7:70 és itt 311/38.

85. Szakállszárító. Márciusi zsongás. A Délm 1926. márc. 7-i számából. 5. l.
341/10 Nekem, jaj, bút hoz visszatérted, / Tavasz, szerelem szép kora! (Anyégin, 7. fejezet, 2. szakasz, 1—2. sor. Áprily Lajos fordításában.)

20 Vecsey Ferenc (1893—1935) hegedűművész márc. 8-án hangversenyezett Szegeden.

33 Vö. 317/22.

36 Méhely Lajos (1862—1953) zoológus, egyetemi tanár, akadémikus, hírhedt fajbiológus, későbbi háborús bűnös.

342/1 Vö. a 115/24. sorhoz írt jegyzettel.

3 Ekkor zajlott a hírhedt frankhamisítási pör.

6 Gyóni 1914. júl. 30-án frott versének a címe ez: Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén (Gyóni Géza összes versei. Budapest 1941. 185—186). Gyóni később, a hadifogságban, szégyellte ezt a versét (uo. 341).

31 A gondolatot először *Tavaszwárás* c. versében fogalmazza meg: *Mert boldog ige ez és szent igaz / És örök törvény és áldott vigasz, / Hogy győz az élet, duzzad és dagad / S előnti mind az ócska gátakat!* (JGYÖM 2:325.)

35 A belügyminiszter 1926. jan. 8-án nyolc napra betiltotta a Világ c. polgári radikális napilapot, amiért „az ország külpolitikai érdekeit súlyosan sértő cikket közölt” — a frankhamisítási pőről (Délm 1926. jan. 9, 19.). Újbóli megjelenése után a fajvédők lapja, a Szózat szervezte országosan a Világ végleges betiltásának követelését (Délm 1926. febr. 11.). Székesfehérvár közgyűlése Paulovics Béla indítványára 64:23 arányban elfogadta a kormányhoz címzett föllíratot, mely a betiltást követelte (Délm 1926. febr. 28.). Móra névtelen vezércikkében (Székesfehérvár címére, Délm. 1926. márc. 2.) fölemelte szavát a sajtószabadság készülõ megsértése ellen. A Világot ápr. 30-án valóban betiltották, s csak a Magyar Hírlappal egyesülve, az utóbbi nevéen, jún. 14-én támadt föl.

343/2 Dr. Széchényi István (1885—1956) volt zentai, 1921 ősztől szegedi ügyvéd, a helyi szélsőjobboldal és fajvédelem vezéralakja; 1926 januárjától az Ébredő Magyarok Egyesületének szegedi elnöke, 1935-ben a Nemzeti Egység Párt helyi főtítkára és állami közjegyző, a DMKE társelnöke, 1939-ben országmozgósítási kormánybiztos, 1940-ben kormányfőtanácsos, 1941-ben a Szegedi Gazdasági

- Egyesület elnöke. Anyakönyv szerint Szécsényinek írták a nevét, önkényesen változtatta Széchenyire (Lévay Ferenc, Délm 1927. jún. 12.). Juhász következetesen Szécsényit írt. Öccse, Szécsényi Lajos, bepörölte Juhászt és Vér Györgyöt, sőt az utóbbit bántalmazta is (JGYÖM 7:441).
- 5 Kettős értelmű: egyrészt célzás arra, hogy a kormány az ellenzéknek a frankhamisítási pörrel kapcsolatos kritikáját minden eszközzel, így a kolportázsjognak (az utcai árusítás jogának) megvonásával, igyekezett elfojtani; legutóbb pl. a Magyar Hírlapot tiltották így el az utcáról (Pesti Hírlap, 1926. márc. 6.), mert előző nap tudósítást közölt a munkanélküliek tüntetéséről; másrészt arra, hogy a kormány — ugyanez okból és célból — rendőri készültséget helyezett kilátásba a tervezett kormányellenes tüntetések elfojtására. (Délm 1926. márc. 4, 7.)
- 32 Talán ugyanekkor már írta a *Martinovicsék* c. versét (JGYÖM 3:13), mely 1926. máj. 1-én jelent meg a Népszavában, benne ugyanez a gondolat: *Nem is merik ma eltemetni őket...* Vö. még itt 357/15.
86. Szakállszárító. A húsvét margójára. A Délm 1926. ápr. 4-i számából. 5. l.
- 344/9 Az evangéliumok (Máté 27, 57–60; Márk 15, 42–46; Lukács 23, 50–53; János 19, 38–42) szerint József, az arimateai gazdag ember, a zsidó főtanács tagja, Jézus titkos tanítványa volt, akár Nikodémus; ők ketten kérték ki Pilátustól Jézus holttestét, és temették el tiszteességgel. Juhász a forradalmak rokonszevezőinek jelképét látja benne.
- 15 Léda!
- 18 Lukács 24, 12.
- 28 Célzás azokra, akik keresztényeknek vallják magukat, de nem az igaz úton járnak.
- 36 Lukács 24, 36. „A Föltámadott” számos versének motívuma (*A Föltámadott*, JGYÖM 1:164, 2:118; *Föltámadás után*, JGYÖM 2:75).
- 345/1 Lukács 24, 50–51.
- 6 Márk 16, 9.
- 10 Máté 28, 2.
- 14 Máté 28, 12–15.
- 21 Katedra-szocialisták: elméletben, rokonszenvenben szocialisták, de a mozgalomban tevékenyen nem vesznek részt.
- 30 Rákóczi 1735-ben, Széchenyi 1860-ban, mindketten ápr. 8-án haltak meg; Rákóczi nagypénteken, Széchenyi húsvétvasárnap.
- 346/2 Magyarország föltámadása Juhász gondolkodásmódjában nem azonos az ellenforradalmi rendszer frázisával: ő mindig sajátosan kettős értelmet adott e szónak, egyszerre értette rajta a munkásság és parasztság társadalmi felszabadulását és a magyarságnak a trianoni béklyókból való kiszabadulását (vö. Péter László: Juhász Gyula a munkásmozgalomban. Szeged 1961. 18–28, 36–38). Ezt mutatja itteni aforizmája is.
87. Szakállszárító. Bécsi mozaik. A Délm 1926. jún. 6-i számából 3. l.
- 346/15 Joseph Lanner (1801–1843) a bécsi keringő műfajának megteremtője.
- 16 1926. máj. 24-én, pünkösd hétfőjén, a szegedi munkásdalosok ünnepséget rendeztek Dankó Pista szobránál. Juhász Gyula beszélt. A jobb-

- oldal a „vörös ünnep” megnevezésére ráijesztett a szegedi cigányzenészekre, ne merjenek részt venni, muzsikálni. Jórészt sikerrel, de — főként vidékről — sikerült mégis néhány cigányzenészt közreműködésre megnyerni a munkások Dankó-ünnepségéhez. Vö. 348/38.
- 20 Id. Berkes Béla (1859—1935) cigányprímás anekdotikus elbeszéléséből született tréfás szólásmondás (Békés István: i. m. 252).
- 24 Ugyanekkor született a *Josephus szobránál* c. verse is (JGYÖM 3: 35—36).
- 347/6 Heinrich Hentzi (1785—1849) osztrák tábornok 1849-ben Budavár parancsnokaként bombáztatta a védtelen Pestet. Az önkényuralom korában, 1852-ben emlékművet állítottak neki. Vö. JGYÖM 8:126.
- 9 1918. nov. 12-én kiáltották ki az osztrák köztársaságot.
- 15 *Az új Kapisztrán*: Zadravetz István (1884—1965) szeged-alsóvárosi ferences házfőnök, utóbb, ellenforradalmi érdemeiért, tábori püspök, szívesen hasonlította magát rendtársához. Juhász iróniája azért időszzerű, mert Zadravetz is belekeveredett a frankhamisítási botrányba (vö. JGYÖM 7:442—443).
- 18 Juhásznak a polgári radikálisok és szociáldemokraták eszmevilágából való e hamis azonosítása több más cikkében (*Nem akarunk többé...* JGYÖM 7:406; *Vörös és fekete*, uo. 449) megtalálható. A rokonság kedvezőtlen vonásait azonban következetesen a jobboldal rovására hangoztatja (vö. Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban, 241—244).
- 26 Hatvany Lajostól tudjuk (JGYE 436), hogy Juhász járt kint nála, Bécestől 18 km-re, a Bécsi erdőben, lainzi villájában. „A lainzi vadaskertet — írta nekem 1959. jún. 27-én Hatvany — Savoyai Eugen foglalta le a maga számára. Ott puskázott boldogan. Az ízléstelen, idétlen, óriási kastélyt Erzsébet királyné építtette. Én annak földszintjén laktam mint a Rokkant Alap tulajdonába jutott kastély bérlője. Itt látogatott meg Juhász Gyula. Az ötezer holdas vadászterületet József császár vétette körül kőfallal.”
- 37 A Kunsthistorisches Museumban.
- 348/1 *Mint Salomé a nagy Luininak vásznán...* (Maillard kisasszony, JGYÖM 1:181).
- 7 Hatvany mellett az emigránsok közül Reinitz Bélával, Kassák Lajossal, Balázs Bélával, Lesznai Annával, Gáspár Endrével, Ignotusszal, Barta Lajossal s még másokkal találkozott Bécsben. És ifjú tanítványával: József Attilával!
- Első bécsi útjára 1926. máj. 9-től 20-ig került sor; másodszor júl. 5-től 7-ig tartózkodott kint (Péter László: Juhász Gyula Bécsben. ItK 1962. 95—102).
88. Szakállszárító. *Theatralia*. A Délm 1926. jún. 27-i számából. 3. l.
- 348/29 Az egyetemi építkezések (klinikák, Dóm téri intézetek) miatt ekkor kezdték lebontani Szeged ősi magjának, a Palánknak a Víz (1879) után még megmaradt részeit. Ekkor tűnt el a Szegfű utca, melyben Balázs Béla, és az Ipar utca, melyben Juhász Gyula született. A költő szülőháza augusztus végén került sor. Vö. *Egy ház* (JGYÖM 3:291). Itt 366/8.
- 38 Vö. 346/16.

- 349/7 *A fővárosi rendőrség betiltotta a budapesti Magyar Színházban vendég-szereplő Reinhardt-társulat vendéjátékát, mert a műsorukon levő drámát erkölcsiennek találja* — írta Juhász két nappal előbb, 25-én, a Délművészet és erkölcsrendészet c. vezércikkében (JGYÖM 7:275). Az ebben idézett *finom és tiszta tollú kritikus (maga is színpadi szerző)* Miklós Jenő (1878—1934); ő rejtőzik a Magyarság 1926. jún. 24-i Reinhardt színészei c. méltatásának m. j. betűjevei mögött (vö. JGYÖM 7:448). Egyébként Edouard Bourdet A rabnő c. drámája, melynek 24-ére kitűzött előadása hiúsult meg, a lesbosi szerelem rabságában vergődő nő tragédiáját ábrázolja.
- 22 A városi közgyűlésre gondol.
- 24 A bécsi Theater in der Josephstadt állott Reinhardt vezetése alatt; Nádass József szerint Balázs Béla vitte el ide Juhászt (ItK 1962. 97—98). Vö. 363/12.
- 26 Szalay József, Banner János és Tettamanti Béla volt még ugyanakkor Szegedről Bécsben; a két utóbbi Juhászéktől függetlenül, csak kint találkoztak (JGYE 437). Valószínű tehát, hogy *honfitársa* — egyben útítársa — Szalay József, a literátus főkapitány volt Reinhardt színházában is.
89. Szakállszárító. Holmi. A Délm 1926. aug. 8-i számából. 6. l.
- 350/8 Pestalics István (1856—1932) cipésszemes, munkásköltő, kis füzetekben adta ki 1926 és 1931 között verseit. Lélektani versek c. II. füzetében a 4—5. lapon olvasható a Juhász idézte Vezércsillagaim c. verse. Valószínűleg Juhász e cikkét meghálálendő, szintén 1926-ban megjelent V. füzetében Juhász Gyulának címmel verset (4. lap) és 1926. ápr. 18. címmel a Juhász-matinéről szóló beszámolót (22—23) is közöl. Juhász egyik tematáján szerepel ez a följegyzés: *Pestalics bácsi a szegedi Tánccsics* (JGYÖM 7:470). Talán e cikknek az emlékeztetője volt ez a jegyzet.
- 25 A budapesti Sörház utcában volt az ébredők székháza, főhadiszállása.
- 39 Önmagára céloz (vö. *Önarckép*, JGYÖM 1:295).
- 351/1 Ezt már leírta a Színházi Újság 1921. dec. 3-i Tinta-palinta c. béli különszámában *Bob albumába* címmel így: *Az ember egy jó ideig fiatal, azután egy jó darabig ifjú, azután még jó sokáig a legszebb férfikorban van. Uri ember a többire nem kíváncsi* (11). *Bob*: Sz. Szigethy Vilmos (1877—1956), Juhász egyik fölfedezője (JGYÖM 1:367).
- 9 Ugyanott *Egy pupuc albumába* címmel így: *Tanulj pupuc — pályatevészt ember lesz belőled!* (21.) *Pupuc*: másként slapaj, kezdő újságíró.
- 12 A szegedi Fogadalmi templom tervpályázatát Schulek Frigyes (1841—1919) nyerte el, de anyagi megfontolások miatt az 1912-től Foerk Ernő (1868—1934) átdolgozta tervek szerint épült. Az átdolgozás gyakorlatban elrontást eredményezett.
- 15 Andor Zsigmond 1923-tól 1926-ig bérelte a várostól a színházat, de még a szerződés lejárta előtt anyagi csődbe jutott. A város megoldást keresett, eleinte házikézelésbe akarta venni a színházat; Andor Zsigmond szeretett volna igazgató maradni, hogy a város nagyobb segéllyel húzza ki a bajból. 1926 októberében a társulat Baróti József vezetésével konzorciummá alakult, de közben a város

meghívta igazgatónak Faragó Ödönt. Ő is csak 1927 februárjáig győzte, ekkor a város valóban házikezelésbe vette a színházat, intendánsnak Fodor Jenő tanácsnokot bízta meg, művészeti vezetőnek előbb Faragót, majd Mátray Ernőt, 1927 őszétől pedig Tarnay Ernőt (1886–1940). Vö. Szeged. Szerk. Kiss Ferenc, Sz. Szigethy Vilmos, Tonelli Sándor. Budapest 1927. 330–331. Vö. még itt 380/32.

- 90. Szakállszárító. Tanügy.** A Délm 1926. szept. 8-i számából. 5. l.
- 351/31 Juhász sok cikket írt a numerus claususról; szavát már akkor föl-emelte ellene, amikor még csak törvényjavaslat volt (JGYÖM 6:324). Vö. 92. sz.
- 352/30 *tabula rasa*: üres (letörölt viasz)tábla! Arisztotelész hasonlata (Tóth Béla: i. m. 251).
- 34 Az eredeti: *Quem dii odierunt, paedagogum fecerunt*: Akit az istenek gyűlölnék, tanítóvá teszik (latin közmondás).
- 353/8 Vö. 299/32.
- 91. Szakállszárító. Magyarán mondva...** A Délm 1926. szept. 16-i számából. 5. l.
- 353/29 Petrichevich Horváth Emil (1881–) államtitkárt, majd minisztert, a dilettáns írókat másutt is hasonlóan emlegeti (JGYÖM 7:276, 448).
- 30 Anka János (1883–) újságíró, író, a nemsokára csödbe jutott fajvédő A Nép szerkesztője.
- 31 József főherceg (1872–1962) ekkor még csak szerepelgetett a *kirátkabán*, utóbb, 1936-tól a főlzabadoságig ő lett a Magyar Tudományos Akadémia elnöke!
- 354/7 Az 1926-ban létesült élettani állomás 1937-ben Magyar Biológiai Kutató Intézet lett; ma az MTA Biológiai Kutató Intézete.
- 22 Klebelsberg kultuszminiszter a budapesti egyetemre kinevezte a kitűnő sebészt, Ádám Lajost (1879–1946) professzornak. Vetélytársai származásának ürügyével tiltakozó mozgalmakat szerveztek, uszították ellene a hallgatókat; tiltakozott kinevezése ellen az orvos-tudományi fakultás — de hasztalan! (Délm 1926. szept. 15.) Klebelsberg — a konszolidáció jegyében — nem hátrált meg. Vö. 368/32.
- 27 *A háború a politika folytatása más eszközökkel*: Karl von Clausewitz (1780–1831) híres-hírhedt mondása (Georg Büchmann: *Geflügelte Worte*. Berlin 1937. 28. kiad. 563).
- 355/6 Szept. 11-én volt a színházban a Budai Dalárda és Basilides Mária hangversenye. Ezen mutatták be König Péternek Juhász szövegére írott *Himnusz Budavárához* c. énekkari művét is (vö. JGYÖM 3:381–383). Érdekes, hogy Lengyel Vilma, a Délm kritikusa szerint az énekesek „Hubay Jenő: Két kuruc dallal nagy sikert arattak” (Délm 1926. szept. 12.), míg a Szegedi Új Nemzedék bírálója, Puskás Jenő úgy vélekedett: „Hubay Jenő kuruc dalai bizony gyenge alkotások” (Szegedi Új Nemzedék, 1926. szept. 12.).
- 92. Szakállszárító. Numerus clausus.** A Délm 1926. szept. 18-i számából. 5. l.
- 355/21 Az 1920-ban hozott törvényen Klebelsberg két rendeletével — ugyancsak a konszolidáció végett — lazított. Egyik: ezentúl a fölvehető

- hallgatók arányában kötelesek az egyetemek fölvenni a zsidó hallgatókat, tekintet nélkül arra, hogy a kvóta betelt vagy sem. (Eddig a ténylegesen fölvetettekhez viszonyítva lehetett csak.) A másik: a kikeresztelkedettek nem számítottak többé zsidónak; ezek tehát nem a „zárt szám” terhére, hanem az egész keretszámnak megfelelően voltak ezután fölvehetőek (Délm 1926. szept. 16.). A rendelkezés visszhangja nagy volt, főként a szélsőjobb tiltakozott nagy hangon. Ez tette időszerűvé Juhász itteni gondolatait.
- 27 Hegedüs Loránt így nyilatkozott: „A numerus clausust enyhíteni nem lehet, csak eltörölni, sőt kell is. A numerus clausus nem keresztény kérdés, hanem számárság” (Délm. 1926. szept. 17.).
- 38 Ugyanott, ahol Hegedüs nyilatkozatát olvassuk, jelent meg a törvényt hozó kormány kultuszminiszteréé, Haller Istváné (1880—1964) is, amint a fajvédő párt vacsoráján önvédelmi harcra hívta föl az ifjúságot Klebelsberg rendeletei ellen (Délm 1926. szept. 17.).
- 356/5 Nem tudom, kit rejt az utalás. Kormányos István szerint ez is Iván Mihály lehetett.
- 12 Lutherani comburantur: Werbőczy híres törvénye, a rákosi országgyűlés határozata (1525:IV. tc. 4. §): a lutheránusokat meg kell égetni! (Tóth Béla: i. m. 26.)
- 15 holnap: szept. 19-én.
- 28 Kass Ivor (1842—1910) publicista, politikus, 1903-tól a klerikális Alkotmány munkatársa, országgyűlési képviselő.
93. Szakállszárító. Buda. A Délm 1926. szept. 26-i számából 7. l.
- 357/9 A mai Mártírok útja 29. sz. ház helyén állott; 1800 körül épült, 1936-ban bontották le. Homlokzatán nem bikafej, hanem egy heverő bárány és rá acsarkodó két kutya volt; mögöttük fügét mutató kéz jelezte, hogy a kutyák jelképezte rossz nem győzhet a bárány szimbolizálta jó fölött. A cégér hentes tulajdonosára utalt. Talán egyetlen budai házhoz sem fűződött annyi legenda, mendemonda, mint ehhez. Némelyek szerint Martinovics szülőháza, mások szerint Laczkovics háza volt. Ez utóbbi talán onnan született, hogy állítólag valami Laczkovics hajóskapitány lakott benne, de ez inkább csavargó, mint nemzeti hős volt. (Berza Lászlónak köszönöm a föntieket.)
- 13 Vö. 35. sz.
- 18 Vö. 343/32.
- 28 Átalakított idézet: Buda falán a rab / — Egy-egy felhődarab — / Ereszkedik alá. (Arany János: V. László.)
- 38 Mechwart András (1834—1907) mérnöknek, Ganz legkiválóbb munkatársának, földalálónak Stróbl Alajos készítette (1913) szobra a Statisztika kertben (a mai Mechwart téren) 1944—45-ben elpusztult. Mai szobra ugyanott Kocsis András alkotása (1965).
- 39 Vö. 102. sz.
- 358/1 A Philadelphia kávéház 1895-től 1948-ig a Krisztina tér 1. sz. alatt állott. Szabó Dezső számos tanulmányát keltezi innen. Ma OTP-fiók áll a helyén (Alagút u. 3.). Vö. még JGYÖM 8:490 (10.).
- 7 Itt lakott Klima Ili (vö. JGYÖM 6:504—506; itt 16. sz.).
- 9 Balázs Béla és Juhász Gyula; Ocskay Kornél.

10 1907. okt. 1-én Juhász eltűnt Léváról, ahol alig egy hónapja tanított, Budapestre utazott, öngyilkossági szándékkal. A Lánchídon, ahonnan a Dunába akarta vetni magát, összetalálkozott gyermekkori szerelmével, akkor pesti orvostanhallgatóval, Klima Ilivel. Ez tisztában volt a helyzettel, lakásukra vezette a költőt, és kezébe adta frissen megjelent, Juhásztól még nem is látott első verseskötnyvét, a *Verseket*. Ez adta vissza a költő életkedvét (JGYÖM 1:327, 408; JGYE 109, 481).

14 *hangod bársonyát*: vö. a *Milyen volt...*, *Glória*, *Tájékp*, *Telefon* c. verseinek azonos kifejezéseivel.

94. Szakálészárító. A halottak városában. A Délm 1926. okt. 31-i számából. 7. l.

A 358/30. sor ismeretlen szavának kis kezdőbetűjét nagybetűre javítottam. Az aforizmak után, még ugyanebben a rovatban három verse következik: *Ne bántsátok a lombokat*, *Egy kriptára*, *Haladék*. Itt valamennyi utánközlés már (JGYÖM 2:367, 3:18, 19–20).

359/1 A kapucinusok bécsi templomának kriptájában vannak a császárok koporsói.

95. Szakálészárító. Száraz napok. A Délm 1926. dec. 12-i számából 5. l.

A cím célzás az országgyűlési választásokat megelőző szesztilalomra. Szegeden 1926. dec. 11-én és 12-én voltak a választások. A Délm 12-i számának első oldalán nagy fölhívás olvasható Polgártárs! címmel a liberális jelölt, Rassay Károly mellett. Nem lehetetlen, hogy ezt is Juhász írta. Ilyen mondatot olvasunk benne: „A nyílt választások eredménye nem a választó polgárok meggyőződését, csak a választási rendszer igazságtalanságait bizonyítja.”

359/2 Zsirkay valóban megbukott ezen a választáson.

29 Bugyi Antal (1871–1960) vállalkozót, volt szentesi helyettes polgár mestert 1922-ben egységspárti programmal választották be a nemzetgyűlésbe. Most Szeder Ferenc János (1877–1938) párton kívüli kormánytámogató jelölttel szemben alulmaradt.

34 Héjjas Iván Kunszentmiklóson győzött. Erről Juhász *Két választás* címmel, Petőfi szabadszállási kudarcával párhuzamot vonva, külön is írt (JGYÖM 7:326–327).

38 Pekár Gyula Kecskeméten győzött.

360/6 Schandl Károly (1882–1972) földművelésügyi államtitkár Csongrádon 2398 (a Szegedi Új Nemzedék szerint 2348) szavazattal győzött Széchényi Istvánnal szemben, aki csak 950 (a Szegedi Új Nemzedék szerint 928) szavazatot kapott. Széchényi volt a hírhedt 1922. évi bombapír csongrádi vádlottjainak védője. „Szécsényi délután elutazott” – írja a Délm a választási eredmény közlése után. Schandlt azonban Devecserben is megválasztották, s mivel ő azt a mandátumot tartotta meg, Csongrádon pótválasztásra került sor, s ezen Széchényi fajvédő programjával újból föllépett, és újból megbukott: Greskovics József (1886–1956) egységspárti jelölt 2265 szavazatával szemben 1199-et kapott, noha védencci, Piroksa János (1894–) és hívei, heves agitációt fejtettek ki mellette (Délm 1927. febr. 26.).

13 Ady cikkeiben sűrűn szerepel Szokoly Tamás neve (vö. az AEÖPM

1–4. köteteinek névmutatójával). „Tisztességes, de korlátozott függetlenségi és 48-as politikus volt, minden bajt az »átkos Bécsnek« tulajdonított; a lapokban gyakran tették nevétségessé, amire rá is szolgált. Mikor Barabás Bélát 1906-ban több helyütt is megválasztották, köztük Nagyváradon is, a nagyváradi mandátumról lemondott. Ekkor Szokoly Tamást jelölték, ezzel a jelszóval: »Egye fene, ha nincs más, Éljen Szokoly Tamás!« Így választották meg” (AEÖPM 2:451).

96. Szakállszárító. Élet és művészet. A Délm 1927. márc. 6-i számából. 5. l. 361/5 Vö. JGYÖM 8:37–38.
 28 többszörös öngyilkos: Juhász maga!
 34 Célzás Vajda Ernő A császárnő c. amerikai filmjének betiltására (JGYÖM 8:38).
 36 Baumgarten Ferenc (1880–1927) jan. 18-án halt meg; Babits Mihály Baumgarten Ferenc és alapítványa címmel a Nyugat 1927. febr. 1-i számában (225–226.) méltatta. Juhásznak ez adhatta az ötletet. Egyébként 1929. jan. 18-án az első díjazottak között volt, s betegségére tekintettel 1930-ban meg 1931-ben is évdíjat kapott (BJK lev. 325–326). Az első díjkiosztáson személyesen jelen volt (Ádám László, Esti Kurír, 1929. jan. 22.).
 362/1 Euripides elveszett drámáinak töredékei. Ford. és magyarázatokkal ellátta Csengery János. Budapest 1926. /Görög és Latin Remekírók/.
 4 Szenes Béla (1894–1927) divatos színpadi szerző. Vö. 362/28.
 12 Vö. 306/6, 333/30, 362/37, 381:30. JGYÖM 8:53.
97. Szakállszárító. Színház. A Délm 1927. máj. 29-i számából. 7. l. 362/28 Szenes Béla máj. 26-án halt meg. Vö. 362/4.
 37 Vö. 306/6, 333/30, 362/12, 381/30. JGYÖM 8:53.
 363/5 *Most pedig kiadták a legújabb rendészeti ukázt, amelynek értelmében nem szabad szatírákat írni. Mert ha a közélet kisebb-nagyobb szereplőit és kisebb-nagyobb furcsaságait tilos kifigurázni az írás és ábrázolás eszközeivel, akkor nincsen igaza a római költőnek, aki szerint nehéz szatírákat írni. Így egyszerűen lehetetlen szatírákat írni... – írja Juhász 1927. márc. 4-én (JGYÖM 8:38). A kiinduló szállóige (nehéz szatírákat írni) Iuvenalis (47–113) szatíráiból való (Tóth Béla: i. m. 286).*
 12 Ez a pantomim Reinhardt híres rendezéseinek egyike. Talán Juhász ezt láthatta Bécsben (vö. 349/24). Bár rejtély, mert Csaplár Ferenc, aki 1972-ben kérésre átnézte a műsort, nem találta meg benne.
 16 miraculum: csoda (latin).
 22 Drégely Gábor (1883–1944) színpadi szerző szintén a Juhásztól következetesen ostorozott, fősztínes, híg szórakoztató irodalom művelője. Már váradi cikkeiben bírálja (JGYÖM 5:642, 6:499, 574, 7:88, 138, 181, 8:283).
 25 *A színházi kultúra mai pesti haszonbérleti és vegyeskereskedői kitaláltak és elterjesztették azt a babonát, hogy a közönségnek, ennek a felnőtt gyerekeknek, a kedvében kell járni és mivel a szelleme kiskorú, nem szabad neki valami olyasmüt adni, ami megerőltetné az elméjét és megzavarná érzéseit... A közönség egyszerre csak megtalálta a szívét és az eszét és nem hajlandó tovább is a kulturális kiskorúság hintalován ügetni –*

írta Juhász 1927. ápr. 22-én *A babona meghalt* vezércikkében (JGYÖM 8:54).

- 364/7 Léderer Gusztáv (?–1926) volt különítményes főhadnagy, Prónay jobb keze, feleségével megölte, földarabolta és a Dunába dobta Kodalka Ferenc mészáros. Kivégezték. Feleségét életfogytiglanra ítélték. A korabeli kuplé énekelte: „Lédererné, mi van a kosárba? Kodalkának keze, feje, lába...” Erre a „darabosságra” céloz a költő.
- 15 Vö. a 121/32. sor jegyzetében felsorolt párhuzamokkal.
- 18 Szomoryról önálló cikket nem írt, de számtalanszor említi írásaiban, mindig nagybecsüléssel, főként stílusát (pl. JGYÖM 5:504); megvédte őt a kurzus támadásaitól. Hatvány is arra emlékezett harminc év távlatából, hogy Bécsben Juhász mint kedvencét emlegette Szomoryt (JGYE 437). Különös, hogy ugyanakkor Szomorly nem becsülte Juhászt. Berczeli A. Károly emlékezése szerint Juhász elpanaszolta, hogy ismételt kísérlete ellenére sem fogadta őt margitszigeti lakásán Szomorly, sőt bántón kiűzött, hogy ilyen nevű költőt nem ismer (JGYE 409). Juhász halála után azonban Szomorly levelezésbe került Kilényi Irmával, az ő révén megismerkedett Juhász költészetével, s ennek néhány cikkében kifejezést is adott. Így Levelek c. sorozatának egyik darabjában az Újság 1941. aug. 2-i számában, valamint Levél a váradi Juhász-est elé címmel a Nagyvárad 1942. márc. 17-i számában. S lényegében Juhásztól szól abban az írásban is, melyben Kilényinek a költőhöz való hűségét méltatta (Éjszakai kirándulás, Újság, 1941. júl. 5.).
- 23 Vajda Ernő (1889–1964) író, újságíró, színpadi szerző, ekkor már Hollywoodban élt mint filmíró. Juhász *drámagyáros*, *darabipáros*, *színműkészítő* jelzőkkel látja el, s együtt emlegeti társaival, Farkas Imrével, Földes Imrével, Drégely Gáborral, Bús Fekete Lászlóval, Lengyel Menyhérttel (JGYÖM 7:138).

98. Szakállszárító. Repülők. A Délm 1927. jún. 9-i számából. 3. l. *Kötetben először.*

Ezekben a hetekben a repülés hirtelen nagy léptekkel haladt előre, egymásra új rekordok születtek. Máj. 9-én Charles Nungesser (1892–1927), az első világháborúban 43 ellenséges gépet megsemmisítő francia repülőtiszt és társa, François Coli (1881–1927) Európából fölszállt, hogy Amerikába repüljön, de nyomuk veszett, valószínűleg az Atlanti óceánban lelték halálcukat. Máj. 20-án Charles Lindbergh (1902–1974) amerikai repülőtsiszt New Yorkból elindult, átrepülte — a világon elsőként — az óceánt, és 21-én Párizs mellett földet ért. Alig tíz nappal később, jún. 4-én fölszállt a 33 éves Clarence Chamberlin repülőtsiszt és repülőgépgyáros társa, Charles Levine Long Izlandból, és 6-án — megdöntve Lindbergh friss rekordjait, némi kényszerleszállások után — Berlinig repült. (Jún. 22-én Budapesten is voltak.) Juhász, akit a technikai fejlődés mindig is érdekelt (vö. *Győzelmi légia, A repülő dalol, Jubileum, És mégis...* [1142. sz.] c. verseivel és *Csevegésével* [JGYÖM 6:474–476]), vezércikkben méltatta máj. 24-én az úttörők, első sorban Lindbergh hőstetteit (*Új hőroszok*, JGYÖM 8:73–75).

365:1 Elfogyott a benzínük, azért szálltak le előbb. De azután folytatták útjukat, s motorhiba miatt még egyszer megszakítva, értek Berlinbe.

9 Vö. JGYÖM 3:328.

- 17 Ady Új vizeken járok c. versének sora.
- 25 Vö. *Gyzelmi elégia* (JGYÖM 1:229), *Jubileum* (JGYÖM 3:67). Louis Blériot 1909. júl. 25-én repülte át a La Manche-csatornát. Juhász ekkor valószínűleg Szegeden lehetett, s inkább októberban ebédelt együtt a francia pilótával, amikor Blériot Budapesten mutatta be repülőtudományát (JGYÖM 1:447). Vö. még JGYÖM 6:475.
- 33 JGYÖM 2:120. Vö. még JGYÖM 6:474. .
99. Szakállszárító. Szegedi mozaik. A Délm 1927. jún. 12-i számából 5. l.
- 366/8 John Ruskin: The Stones of Venice (1951); magyarul 1896-ban.
9 Vö. 348/29.
- 12 Dugonics szülőházáról 1906-ban még Juhász írt (JGYÖM 5:76). 1911-ben bontották le, s helyébe épült a II. kerületi Dugonics utcai polgári leányiskola (1913), a mai Dugonics általános iskola. Falán emléktábla. (Vö. Péter László: Szeged irodalmi emlékhelyei. Szeged 1974. 133–138.) Juhász másutt is sérelmezte, és a maga szülőházával kapcsolta össze Dugonics szülőházának sorsát: *nálunk általában a nemzeti sportok közé tartozik a költők szülőházának lebontása* (JGYÖM 8:116).
- 16 Az eldugott kis utca (a Víz előtt Bába utca) már a múlt század hatvanas éveitől kezdve a lapok panaszcsovétainak állandó szereplője volt: a környék személtelakó helynek tekintette.
- 25 *plein air*: festészeti műszóként „teljes fényt”, itt szójátékkal „szabad levegőt” jelent.
- 28 Az emlékoszlop a 46. gyalogezred emlékére készült 1926-ban. Homor [István] a Délm 1927. jún. 9-i számában írta meg, hogy áthelyezik a Mars (ma Marx) téri laktanya udvarára.
- 35 Erzsébet királyné szobra Ligeti Miklós alkotása (1907). A célzás a Stefánia sétány, a mai Várkert, kevésbé épületes szerelmi látványosságaira vonatkozik; mindmáig időszerűen.
- 367/9 A Boszorkány-sziget fáit az első világháború végén és a forradalmak alatt a fahégyes időkben vágták ki. Dankó nótája: Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány. Vö. 322/38. *A szegedi boszorkányokról* Juhász két verset (JGYÖM 2:295, 3:52) és két cikket is írt (JGYÖM 8:153–154, 458).
- 15 Széchényi István 1921 őszén jött Zentáról Szegedre; állítólag magyarságáért üldözték el a szerbek; fajvédő vetélytársa és ellenlábasa, Lévay Ferenc ügyvéd azonban épp e napokban nagy cikkben mutatta ki, zentai bírói ítéletek számainak felsorolásával, hogy zavaros anyagi ügyei késztették szülővárosa elhagyására (Délm 1927. jún. 12.). Piroska János, a csongrádi bombapör egyik vádlottja, 1926. aug. 25-én megsértette Tóth István csongrádi polgármestert, ezért rágalmozás vádjával a szegedi törvényszék elé került. Védője, Széchényi István a tárgyaláson hazugsággal vádolta Kalmár Szilveszter ügyészt. Vild Károly elnök ezért rendre utasította (Délm 1927. máj. 24.). Kalmár Szilveszter (1881–1933) tartalékos tisztként harcolt az első világháborúban. Széchényi viszont fölmentette magát (vö. Lévay: i. m.).
100. Szakállszárító. Nagy és kisdolgok. A Délm 1927. jún. 26-i számából. 5. l.

- 367/33 Machiavelli 1527. jún. 22-én halt meg.
 36 A fejedelem c. munkáját 1514-ben írta.
 368/1 Vö. Lord Rothermere Trianon revíziójáért. Délm 1927. jún. 22.
 15 Vö. 354/22, 368/19, 32.
 19 Mészöly Gedeon Tótágas c. vígjátéka nagy botrányt kavart nemcsak Szegeden, hanem országosan is: a kiszagdapárt képviselői meginterpellálták Klebelsberget, sőt a felsőházban is vitáztak róla (vö. JGYÖM 8:75—78, 390—391). Klebelsberg az egyetemi autonómiára hivatkozott, s a teendőket az egyetemi tanácsra hárította. Minthogy Mészöly fegyelmet kért maga ellen (azután négy hónapra elutazott a Balaton mellé, hadd csillapodjanak a kedélyek), az interpelláló kiszagda-képviselők, Berky Gyula és Szabó Sándor kijelentették, hogy bevárják a fegyelmi eredményét (Délm 1927. jún. 5., 7.). Később elaludt az ügy.
 32 Hoór Károly (1858—1927) szemészprofesszor a felsőházban éles támadást indított Klebelsberg ellen, hangoztatva, hogy a csonka országnak nincs szüksége négy egyetemre, s hogy Adám Lajos kinevezésével a miniszter törvénytelenséget követett el (Délm 1927. jún. 24.). Klebelsberg megvédte álláspontját mindkét kérdésben. Vö. 354/22.

A *Szakállszárító* rovatban jelent meg 1927. júl. 24-én Juhásznak *Tömörkény a törvény előtt* c. cikke. Minthogy ezt a Tömörkény-életrajz jegyzetében közöltük (JGYÖM 8:423—424), itt nem ismétljük meg.

101. Szakállszárító. Új Ezópus. A Délm 1927. szept. 18-i számából. 8. l. *Kötetben először.*

A Farkas és a Bárány

- 369/13 Először ezt is személyes jellegűnek, a Dobay-pör termékének vélnénk, de a Népszövetségre való utalás mutatja, hogy a nemzetközi imperializmust, a kis népek leigázóit és kizsákmányolóit bélyegzi meg.
 26 Átalakított idézet: farkas a történelemben. Az eredeti: lupus in fabula, azaz farkas a mesében (szabadabb, ismertebb változatával: farkast emlegetnek, kert alatt kullog), Terentius (i. e. 185—155) Adelphi c. vígjátékából (4,1) ered (Tóth Béla: i. m. 254).

A zárólt szám

Vö. 92. sz.

Népszövetség

- 370/26 Ó, szép ifjúság! (olasz)

102. Szakállszárító. Kossuth. A Délm 1927. nov. 6-i számából. 8. l.

A megjelenés napján leplezték le a budapesti Kossuth-szobrot, Horvay János (1873—1944) alkotását. (1952-ben eltávolították, és 1958-ban Dombóvárrott állították föl.) Juhász már 1908-ban alkalmatlannak ítélte Horvayt a föladata (JGYÖM 5:209, 211), s most is vezércikkben fejezte ki elégedetlenségét vele (JGYÖM 8:126—129).

371/9 Vö. *Mári néném* (JGYÖM 2:53), *Nefejejcsek, II. Mári néni* (JGYÖM 7:374).

- 15 Kossuth 1849. júl. 12-én este a Kárász-ház *történelmi erkélyéről* (vö. 318/30) ezeket mondotta: „ha — mint előre megjósolám —

Debrecen lesz a hely, hol hazánk függetlenségét kivívjuk, úgy Szegedről fog Európának a szabadság kihirdettetni; s vagy egy nagy-szerű sír lesz az, hol a világszabadság eltemetetik, vagy terített szőnyeg, hol a szabaddá lett népek élvezik a boldogság áldomását” (Reizner János: Szeged története. Szeged 1899. 2. köt. 165).

- 20 Első beszédét Kossuth Szegeden 1848. okt. 4-én délután a Szabadság téren (a korábbi Főpiacon, a mai Hugo Victor utcában) levő Baurnefeind ház előtt sátor fölállított, a közeli belvárosi templomból hozott, hordozható egyházi szószéken mondotta: „Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa!” (Reizner: i. m. 106.)
- 26 Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. 1–13. köt. Budapest 1880–1895. — *Az örök kormányzó: a jelző éle Horthy ellen irányul!*

103. Szakállszárító. Rovások. A Délm 1927. dec. 18-i számából 7. 1. *Kötetben először.*

Kóbor Tamás (1867—1942), Az Újság főszerkesztője dec. 18-án szerepelt a szegedi zsidó ifjúságnak a Tisza szálló nagytermében rendezett Chanukaestjén. Juhász is ott volt. „Juhász Gyula költeményeinek interpretálása alkalmat nyújtott a közönségnek, hogy spontán ovációt rendezzen a kitűnő költő tiszteletére. Az est kiemelkedő eseménye Kóbor Tamásnak, a neves és kiváló írónak előadása volt. Lebilincselően kedves és közvetlen modorban beszélt az író és a közönség viszonyáról állandó derűtség és meg-megújuló tapsok közepette.” (Délm 1927. dec. 20.) Juhász írása tehát — a lap egy másik kis híre mellett — mintegy beharangozó volt Kóbor szegedi szerepléséhez.

371/11 Célzás főszerkesztői posztjára.

373/1 Köteteiben, közte válogatott művei 12 kötetes kiadásában, hasztalan kerestem ezt a novellát; lehetséges, hogy Juhász csak folyóiratbeli közléséből emlékezett rá.

- 14 Tömörkény és Kóbor találkozásáról Móra jegyezte föl az anekdotát: „Egyszer Szegeden járt Kóbor Tamás, aki talán még ma is a legszellemesebb közörmű a pesti irodalomnak. Akkor segédszerkesztője volt a virágjában levő Hétnek, amely nagyon megbecsülte Tömörkényt, noha még akkor csak úton volt a csillagok felé. Közös ismerősök összehozták a két embert, akik még addig nem találkoztak egymással, és kíváncsian vártak, mi lesz most, két híres szellemes ember közül melyik sziporkázik jobban. Hát nemigen akarta kezdeni egyik sem. Hallgatagon ült a kávéház márványasztalánál a pesti író meg a szegedi író. Kóbor unottan nézegette Tömörkény pörge bajuszát. Tömörkény kedvtelve szemlélgette a Kóbor sapadt homlokára göndörülő fürtöket. Szólni azonban egyik se szólt, csak fújta a füstöt, és kortyolgatta a feketét meg a buckait. A sokadik buckainál aztán megtört a jég. Tömörkény kivette szájából a cigarettát, és odahajolt Kóborhoz:
— Kóbor úr — kérdezte szigorúan — süti ön a haját?
Egyébre nemigen volt kíváncsi a pesti irodalom titkaiból, pedig Kóbor azok közé tartozott, akiket szívesen szívelt.” (Tömörkény Emlékkönyv, 200–201.)

104. Szakállszárító. Reflektor. A Délm 1928. márc. 11-i számából. 4.

- 373/32 [Gallyas István] (g.) a Szegedi Új Nemzedék 1928. márc. 9-i színikritikájában ezeket írta: „A jasszromantikának ezt a tipikusan budapesti termékét” újította föl a szegedi színház. A fölújítás 8-án volt. *Alkalmi*, mert Gallyas István (1890–1930) a lap segédszerkesztője volt, a színikritikákat általában Puskás Jenő írta.
- 374/24 Vö. 278/5.
- 26 Páger Juhász tréfásan úgy jellemezte a Tisza kávéház Vese-asztalánál, hogy ő Tháliának nem is papja, hanem szerzetese, mégpedig molnárferencrendi szerzetese (Péter László: Irodalmi anekdoták. Tiszatáj, 1956. 339). Egy évvel később pedig egyik színikritikájában ezt írta róla: *Páger Antal vezetett a rakoncátlan pajzanságban. Elragadó volt mint ember és mint színész. É sorok trója latinra és magyarra tanította őt annak idején Makón, de akkor nem sejtette, hogy a Páger-gyerek ilyen kiűnő művész lesz* (JGYÖM 8:396).
105. Szakállszárító. Építészek. A Délm 1928. márc. 18-i számából. 9. 1.
375/8 1928. márc. 16-án a Magyar Mérnök és Építész Egylet szegedi csoportja vitailést tartott a Közművelődési palotában a Templom tér rendezésére kiírt pályázatokról, elsősorban az első díjas Rerrich Béla (1881–1932) tervéről (Délm 1928. márc. 17.). A vitában Tóbiás László, Sebestyén Endre (1888–1966), Foerk Ernő, Ottovay István (1877–1945), Ligeti Béla, Tonelli Sándor (1882–1950), Berzenczey Domokos (1879–1939), Magyary Zoltán és Mihályffy László vett részt, Tonelli kivételével mind építész; Berzenczey, Sebestyén és Mihályffy városi mérnökök.
- 14 Sebestyén Endre városi mérnök.
- 21 Babits azt írta róla: „Ott előtte a kettős városháza, sóhajok hídjával és egy kis karsúv toronnyal. Hányszor néztem ezt a toronycskát a gyönyörű ég háttérében: az ég itt indigószínű, és a toronynak este égő szeme van, s kacéran hordja cifrázott erkélyét, mint csipkéit a kecses táncosnő. S hányszor képzeltem, hogy a kecses torony a felhők előtt nesztelen táncot jár!” (Útinapló, Nyugat, 1909. nov. 1. = A Gólyakalifa. Regény és néhány novella. 2. kiad. Budapest [1921.] 298.) A leírás rokonsága szembetűnő!
- 31 Rerrich Béla.
- 34 Az 1879. évi árvízre utal.
- 376/19 *A csonka torony*: a Dömötör-torony, melyet a régi belvárosi Dömötör-templom lebontásakor, 1925-ben, egyik tornyából hámoztak ki Cs. Sebestyén Károlynak (1876–1956), Móra munkatársának fölügyeletével. Neki köszönhető megmentése is, mert sokan — nehogy rontsa az új Fogadalmi templom látványát! — le akarták bontani (Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai. Szeged 1938. 37–50.) Csatasorba állt megmentéséért Rerrich és Móra Ferenc is (Szegedi tulipános láda. Budapest 1964. 408–414, 425–428). Az Árpád-kori műemlék a Dél-Alföld legnagyobb értékű és történelmi múltú építménye, távoli kulturális és művészettörténeti kapcsolatok őrzője; kötetre való szakirodalma keletkezett azóta: elsősorban Cs. Sebestyén Károly, majd Balogh Péter, Pozsonyi Zoltán, Nagy Zoltán tanulmányai (vö. Bálint Sándor: Szeged városa. Budapest 1959. 13, 20. Nagy Zoltán — Papp Imre: Szeged. Budapest 1960. 40–42, 220).

106. Szakállszáritó. Húzd rá cigány! A Délm 1928. márc. 25-i számából. 7. l.

Ernst Křenek (1900—) cseh származású osztrák zeneszerző dzsessz-operájának, a Húzd rá, Jonny-nak, melyről Juhász már 1927-ben írt (JGYÖM 8:123—125), márc. 20-án volt a bemutatója a budapesti Városi Színházban. Fajvédő diákok botrányt okoztak az előadáson, s utána utcai tüntetést rendeztek, a rendőrök verték őket szét. Másnap a parlamentben Petrovác Gyula képviselő védelmébe vette a tüntetőket. Juhász márc. 23-án vezércikkben foglalkozott az esettel (*Más bajunk nincsen?* JGYÖM 8:212—214). 376/37 A három Dankó-nóta közül az első kettő Pósa Lajos, a harmadik Békefi Antal szövege. Az elsőhöz vö. *Vásárhelyi sétatéren* (JGYÖM 2:407).

38 Helyesen: Most van a nap lemenőben (az idézett sor csak a dal második sora); Dankó Pista írta a szövegét is. Vö. 390/11.
377/1 Csongor Győző több mint félezer dalát vette számba. (Csongor Győző: Dankó Pista. Szeged 1958. 27.)

4 Célzás arra, hogy a Jonny címszereplője néger dzsessz-zenész (vö. JGYÖM 8:123).

8 Nyizsnyay Gusztáv (1829—1882) nótaszerző vásárhelyi szobrárt Pásztor János készítette (vö. JGYÖM 7:296).

17 Reményi Ede (1828—1898) zeneszerző és hegedűművész révén hírnevessé vált dal, népi dallammal (vö. Magyar népdaltípusok. Szerk. Járdányi Pál. Bp. 1961. 110—111.), ismeretlen szerzőségű szöveggel.

22 *Kalapom szememre vágom*: régi műdal, először 1834-ben jelent meg szövege a Sárospataki dalgyűjteményben, azóta szerepel minden nevezetesebb népies daloskönyvben (vö. Arany János népdalgyűjteménye. Közzéteszi Kodály Zoltán és Gyulai Ágost. Bp. 1952. 72.). *Befűtta az utat a hó*: Allaga Géza (1841—1913) szerzeménye Bényei István szövegére; a Szerelmes kántor c. operettjükből vált népszerűvé (Zenei Lexikon. Bp. 1965. I. köt. 55.). *Ki tanyája ez a nyárfás*: népies műdal; a forrásokból nem derül ki, a szöveg és a dallam kinek a műve (vö. Népies dalok. Szerk. Kerényi György. Bp. 1961. 102. 218.). (A fentiek közül többet Kerényi György szíves levélből közléséből tudok.)

107. Szakállszáritó. Szent gyermekség. A Délm 1928. ápr. 1-i számából. 7. l.

A megjelenés napján, 1928. ápr. 1-én zajlott le a Munkások Gyermekbarát Egyesületének matinéja. „Juhász Gyula prológja vezette be a matiné műsorát. A tőle már megszokott szellemes modorban konferálta be a szereplőket: Fehér Artúrt, a versmondás *»fekete zongoráját«*, R. Étsy Emiliát, a *»szőke hegedűt«*, Várnai Zsenit, akinek *»költészetében sok van az anyai szeretet zsenijéből«*, a szavalókórust, ezt az új műfajt, amely *»a tömegek zsoltára«*.” (Délm 1928. ápr. 3.) Étsy Emília Móra és Juhász (*Ancsa szolgáló, Vigasztalásul*) verseit szavalta, a szavalókórus Várnai Zseni versét adta elő, Várnai Zseni maga is elmondott néhányat verseiből. Fehér Artúr több költő műveit szavalta, Kósa György pedig részint kíséretet látott el énekhanghoz, részint Bartók-műveket zongorázott.

378/24 Vö. a fentebb idézett beszámolót!

31 Vö. JGYÖM 3:49, 302.

108. Szakállszárító. Círóka-maróka. A Délm 1928. ápr. 8-i számából. 13. l. *Kötetben először.*

- 379/8 Erdélyi László a Szegedi Napló 1927. okt. 31-i számában ismertette Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya (Budapest 1927) c. könyvét. Jól megkésve ehhez szólt hozzá id. Jósa János a Szegedi Új Nemzedék 1928. márc. 18-i számában. Erdélyi László ugyane lap 25-i számában válaszolt, s erre ugyanitt felelt ápr. 1-én Jósa János. Ugyanezen a napon megint csak a Szegedi Naplóban bekapcsolódott a tárgykörbe Czímer Károly, és őt részből álló, ápr. 6-án záruló cikksorozatában taglalta a témát.
- 15 Horvát István (1784—1846) nyelvész és történész, a nemesi hunszittya ábrándokkal összefüggő kalandos őstörténeti elméletek kiindulója és apostola.
- 20 Hiador Kossuth c. verse keltezetlen röplapon, a címlapján Kossuth arcképével, az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint 1849-ben jelent meg. Ebben írja Jámbor Pál: „Háromszáz évig várt rád nemzedek — / Nem rég jövé — 's több század életed.”
- 380/4 Móra Ferenc Betűország virágoskertje az I. osztálytól a VI. osztályig öt kötetben jelent meg (az I. osztályé 1925-ben, a többi 1927-ben; az V—VI. osztályé egy kötetben).

109. Szakállszárító. Komédia. A Délm 1928. ápr. 29-i számából. 9. l. 380/30 Szó szerint így a Délm 1928. ápr. 28-i számának 8. lapján. A Nászéjszaka Maurice Hennequin (1863—1926) és Willenetz operettje, ahogy az iménti beharangozó cikk mondja, „az idei fővárosi színi évad legnagyobb sikerű operettje”. A főbb szerepekben Neményi Lili, Páger Antal, Bilicsi Tivadar, Herczeg Vilmos játszott.

- 32 A házikézelésre vonatkozóan vö. a 351/15. sor jegyzetét.
- 35 Jenő István összeállítása (A szegedi színház műsoradatai 1919—1944. Szeged 1962. Kézirat a Somogyi-könyvtárban) 1927. szept. 23-tól 1928. jún. 24-ig Szilágyi László (1898—1942) és Zerkovitz Béla c zenés darabjának 21 előadását vette számba (304).
- 381/1 Dankó Pista 1903. márc. 29-én, tehát 25 éve halt meg (vö. JGYÖM 8:221—223), s 1858. jún. 14-én született, így esedékes volt születésének 70. évfordulója is (vö. JGYÖM 8:318—323).
- 6 [Vér György] (vér.) „Nem konkurrálok egy néger táncosnővel” — mondja Lábass Juci, aki nem szereti a revüt, és a Carment fogja énekelni az Operában. Délm 1928. ápr. 28. Lábass Juci (1896—1932) vendégszerepelt a darabban Szegeden.
- 27 Karl Piloty (1826—1886) német akadémikus festő.
- 30 Vö. a 306/6. sor jegyzetében felsorolt párhuzamokkal.
- 36 Vö. 290/5, 329/24, 381/36.

110. Szakállszárító. Zsazsa. A Délm 1928. jún. 10-i számából. 7. l. *Kötetben először.*

Fedák Sári (1879—1955) jún. 8-én és 9-én Lengyel Menyhért Antóniájában, 10-én a János vitézben, 11-én és 12-én Török Rezső és Emőd Tamás Borcsa Amerikában c. zenés játékában vendégszerepelt Szegeden. Juhász már 1908-ban nagyra becsülte (JGYÖM 5:193—195), s bár Gyalu álnévvel jegyzett első humoreszkjében, 1919-ben megcsipkedte a *vörös Zsaszát* (JGYÖM 6:618),

és 1924-ben szatírárt írt amerikai turnéjáról (JGYÖM 6:411), mint látható, értékeit később sem vonta kétségbe. Egyébként ekkori vendégszereplése ismét alkalmat adott egy új humoros karcolatra is (JGYÖM 8:449).

383/1 Ady Dyb álnévvel írt két verse: Fedák Sári (Nagyváradai Napló, 1902. máj. 6.), Nyári strófák (uo. jún. 15.). Ekkor, 1902. jún. 13-án írta Fedák Sári a fényképére ezt a dedikációt Adynak: „Köszönöm, édes Ady, amiért mindig olyan nagyon jó hozzám: Zsazsa.” Ady színikritikáiban is elismeréssel szólt Zsazsa játékáról. Juhász pedig másutt sem feledkezett el Adynak Fedák iránti méltánylását megemlíteni (JGYÖM 6:124, 7:77).

8 A János vitéz bemutatója a Király Színházban 1904. nov. 17-én volt.

9 A tüntetés és Juhász megsebesülése 1904. nov. 18-án történt (Péter László, ItK 1959. 307–310).

10 A diákkórház: egyetemi kórház, VIII. Pál u. 2. földszint 4. A hetilap: A Hét 1904. nov. 20-i száma.

11 Számunkra már szokatlan, de Fedák Sári az 1904. évi bemutatón és 1928. évi szegedi vendégjátékán is férfi szerepet játszott: János vitézt alakította.

III. Szakállszárító. Újságírók. A Délm 1928. jún. 24-i számából. 5. l.

A megjelenés napján alakult meg a Magyar Újságírók Egyesületének szegedi csoportja, s az ünnepi alkalomra számos fővárosi újságíró lejött Szegedre, élükön a magyar újságírók nesztorával, Rákosi Jenővel és a Magyar Újságírók Egyesülete országos elnökével, Márkus Miksával. A pestiek között volt Hegedüs Gyula, Kállay Miklós, Kárpáti Aurél, Kóbor Tamás, Püskösti Andor, Roóz Rezső, Salusinszky Imre (Délm 1928. jún. 24.). A délelőtti alakuló ülésen Juhász Gyula és Balla Jenő indítványára táviratban köszöntötték Rothermerek lordot és Vészi Józsefet. Az esti vacsorán Juhász Gyula Aigner Károly főispánra, Móra Ferenc Rákosi Jenőre, Rákosi Jenő Móra Ferencre, Kóbor Tamás Somogyi Szilveszter polgármesterre mondott pohárköszöntőt (Szegedi Új Nemzedék, 1928. jún. 26.). Aigner nyolcadikban Juhásznak osztálytársa volt!

383/30 Kultsár István (1760–1828) író, szerkesztő, színingazgató; 1806-ban megindította és haláláig szerkesztette a Hazai Tudósítások (1808-tól Hazai és Külföldi Tudósítások) című lapot.

33 Ez a szám valószínűleg túlzott becslés. Bizonyos azonban, hogy valamennyi névtelen cikkét a JGYÖM kötetei sem ölelik föl, s talán csak a stílusvizsgálat számítógépes módszerei tennék lehetővé még további névtelen írások szerzőségének igazolását. A képen azonban, amit a JGYÖM Juhász verses és prózai életművéről kialakított, lényegesen ez az esetleges későbbi elemzés sem módosíthat. A JGYÖM 5–8. kötete egyébként mintegy 2300 prózai cikket (tehát nemcsak vezércikket) tartalmaz.

39 Lechner Lajos (1833–1897) mérnök volt az 1879–1883 között munkálkodó, Szeged árvíz utáni újjáépítésére rendelt királyi biztonság műszaki osztályának vezetője, a királyi biztoshoz, Tisza Lajosnak helyettese, lényegében Szeged rekonstrukciójának tervezője és irányítója. Ferdinand Fellner (1847–1916) és Hermann Helmer (1849–1919) építészek 1872-től színházépítő cégtulajdonosok; többek között

a szegedi színház tervezői és építői (1883). Juhász ezt régi szép hadálynak nevezi (JGYÖM 8:273).

384/7 vezérlő cikkei; vezércikkei.

12 1918. szept. 10-én jelent meg, az újvidéki újságírónapra, az *Ének a toll katonáiról* c. verse (JGYÖM 2:160–161, 494).

26 hangzatkát; a szonett Virág Benedektől származó, nyelvújítási neve (vö. JGYÖM 3:367).

28 Vö. JGYÖM 3:52. A vershez fűzött jegyzetben elmondottuk, hogy Rákosi Jenő (1842–1929) ez időben már azért érdemelte ki Juhász elismerését, mert liberális konzervatívizmusa szembeállította a jobboldallal, így a Horthy-rendszer ellenzékének szövetségésévé vált (JGYÖM 3:303).

112. Szakállszáritó. Varieté. A Délm 1928. júl. 15-i számából. 7. l. *Köteten először.*

Júl. 21-ére és 22-ére hirdették a Komikusok kabaréját a Korzó mozi kertjébe, Boross Géza, Bársony István, Daybukát Ilona, Sólyom Janka és mások fölléptével (Délm 1928. júl. 15.). Ugyanakkor Szegeden játszott „a nyár színháza”, a Circus American is (Délm 1928. júl. 14.). Ezek sugallták a mostani gondolatokat.

385/36 A Csókoljon meg! Tristan Bernard, Ivé Mirandes és Gustav Quinson bohózata, Heltai Jenő fordításában. Az igazi passió Arnoul Gréban földolgozása (1452). Szegedi bemutatójáról, ugyancsak a budapesti Nemzeti Színház vendégjátéka keretében, 1926-ban, Juhász ismertetést írt (JGYÖM 7:448).

386/6 egy pesti hírlap: valóban a Pesti Hírlapban, 1928. júl. 11-én jelent meg B. Gy. A romániai magyar színház válsága c. cikke, abban van szó erről.

14 Sas Ede (1869–1928) jún. 27-én, Szathmáry Zoltán (1872–1928) júl. 9-én halt meg; valószínű tehát, hogy valamelyikükről szóló írásban olvashatta.

27 Célzás Jézus és a kufárok bibliai történetére (Máté 21, 12–13; Márk 11, 15; Lukács 19, 45–46).

S 113. Szakállszáritó. Poéták. A Délm 1928. júl. 29-i számából. 7. l.

³zövegjavításaink:

87/28 Eredetileg korából állott (nyilván az alatta levő sorban szereplő sorából hatására); értelem szerint javítottam.

31 Juhász eredetileg *Tüdőgyulladásomkor* címet írt; ezt az eredetinek megfelelően javítottam.

388/7 Az eredetiben *ferdiüket* állott; Ady Lajos cikkének címe és értelem szerint javítottam.

Magyarázatok:

387/1 Az alkalmi szösszenet a Currens de lepore című vers lehetett, amelyet korábban Csokonainak tulajdonítottak (Csokonai Vitéz Mihály összes versei. Bp. 1956. 1. köt. 369–370.), de újabb kutatások szerint valamely kisebb kollégiumi poeta műve, így a legutóbbi Csokonai-kiadásban (1973) már nem szerepel. (Vargha Balásznak köszönöm ezt az adatot.)

4 Vö. 298/19.

- 38 Az idézet forrása Tábori Kornél Kémjelentések a legnagyobb magyar költőről c. cikke (Tolnai Világlapja, 1923. jan. 10.). Ebben a szerző több, 1846—47-ben kelt, német nyelvű besúgó iratot adott ki magyar fordításban. Az idézett részlet az 1846. jún. 16-i jelentésből való; közli Hatvany Lajos is (Így élt Petőfi. Bp. 1967. 1. köt. 855—856). (Kiss Józsefnek köszönöm ezt az adatot.)
- 388/6 Ady Lajos: Mende-mondák és ferdítések Ady körül. Széphalom, 1928. 281—284. Révész Béla Ady tragédiája c. könyvével vitázik; a Juhász idézte hely egy bekezdés ezzel a címmel: A „Holnap” megalakulása (282). Vö. JGYÖM 7:66, 371.
- 13 Dénes Sándor (1881—1934) ügyvéd, újságíró, A Holnap első elnöke és egyik mecén sa.
- Juhász 1928. nov. 23-án a Munkásotthonban, dec. 2-án pedig a Jótékony Magyar Asztaltársaságban tartott előadást Csokonairól (Délm 1928. nov. 23., dec. 4.). Vö. JGYÖM 8:489—490.

114. Szakállszárító. Breviárium. A Délm 1928. szept. 23-i számából. 5. 1. Szövegjavításként az 388/33. sor *ostobaságodra* szava előtt sajtóhibából álló két névelő (*az az*) egyikét töröltem.

388/33-tól 389/13-ig Opré Jánosnak (1893—1968), a Kritika c. színházi hetilap szerkesztőjének szól. A kezdetleges lapocska helyesírási hibáit, magyartalanságait Juhász a tollára tűzte (JGYÖM 8:456, 282—284, s erre válaszul Opré durván megtámadta (uo. 463—465). A Magyar Újságírók Egyesülete Szegedi Osztálya — néhány passzívnaak maradt jobboldali újságírót leszámítva — Juhász védelmében foglalt állást.

389/6 Vö. 274/33, 287/23.

26 Az I. Leighton és Yves Miranda szövegével, Vincent Youmans és Irving Caesar zenéjével készült revüoperettet 1928. szept. 27-én mutatta be a szegedi színház. A Színház—Színházi Újság 1928. szept. 16-i száma A Mersz-e Märy? teljesen készen várja a bemutatót. előadá t címmel adott hírt az előkészületekről.

115. Szakállszárító. Pasztell. A Délm 1928. nov. 4-i számából. 5. 1. *Köteten először.*

A 390/18. sor *belőlük* szava után hibásan egy fordított kérdőjel áll. Erre semmi szükség, pontra javítottam.

Pár nappal előbb, a Délm 1928. okt. 31-i számában *A szegedi temetők napjai* címmel névtelen cikk jelent meg, amely hasonlóan foglalkozott a szegedi nagyok emlékével. Stílusa félreérthetetlenül Juhász szerzőségére vall: *Mindenszentek napján megindul az élők nagy zarándoklása a halottak városába, a temetőbe, amelyet a régi magyar költői nyelv olyan gyönyörűen és találóan nevezett el őskertnek.* (Ez a cikk kimaradt a JGYÖM 8. kötetéből.) Az *őskert* Juhász jellegzetes szava (vö. 83/13), szerzőségének csalhatatlan bizonyítéka.

390/11 Vö. 376/38.

19 *aktuális:* Mindenszentek napján, elsején leplezték le Tömörkény síremlékét. Az ünnepségen Wenner Sándor szerkesztő, Tóth Béla városi főjegyző és Juhász Gyula beszélt a *szegény emberek, a nincsellenek szegedi trójáról* (Délm 1928. nov. 3.).

116. Szakállszárító. Késő szüret. A Délm 1928. nov. 25-i számából. 7. 1.

A 391/29. és 32. sor között sorcsere következtében értelemzavaró hiba jött létre. Ezt javítottam.

391/13 Hermann Sudermann (1857–1928) nov. 21-én halt meg. Hatásvadász társalgási drámák szerzője volt a múlt század végén (vö. JGYÖM 6:106, 610).

33 Ezekben az években elnöke Gaál Endre, hangadói Tóth Imre, Dobay Gyula, Ujj József, Szeless József és Wimmer Fülöp voltak. Juhász sokszor szóvá tette hozzá nem értésüket, okvetetlenkedésüket, fölöslegességüket (JGYÖM 6:574, 7:347, 8:402, 409, 420 stb.).

40 Móra ekkor Szőregen ásatott, s a lapokban több cikk jelent meg leleteinek értékéről, érdekességeiről (vö. Móra Ferenc: Kéménységprókéknél Szőregen, Dusán a múzeumba kerül c. tárcáival. = Móra Ferenc: A fele sem tudomány. Utazás a föld alatti Magyarországon. Budapest 1960. 405–413, 494–501).

392/5 Békeffy István és Lajtai Lajos A régi nyár című operettjét 1928. nov. 9-én mutatta be a szegedi színház.

117. Szakállszárító. Karinthy. A Délm 1929. jan. 23-i számából. 5. l.

Első változatát, amely önálló cikk volt a Szeged 1924. szept. 14-i számában, időrendi helyén közöltük (JGYÖM 7:144–146), és jegyzetében (uo. 404–405) utaltunk erre a változatára is. Két okból mégis közöljük itt: egyik a jelentős eltérés, tömörítés, és a teljesen új utolsó szakasz; másik, hogy egyszerűen ez a *Szakállszárító*-sorozat utolsó darabja, így közlésével a teljes sorozatot adtuk (*Tömörkény a törvény előtt* címűt a JGYÖM 8:423–424. lapokon).

392/28 *Ady-paródiáról*: Juhász *Nincsen, nincsen!* ? c. verse (JGYÖM 3:158–159, 339–346).

393/18 *bon sens*: józan ész (francia).

23 Jean Martin Charcot (1825–1893) neves francia elmeorvos.

FORDÍTÁSOK

118. Nietzsche: *Így beszélt Zarathusztra*. Az Egyetemi Lapok 1905. máj. 21-i számából. 7. l. *Kötetben először*.

A lefordított rész eredetije: Friedrich Nietzsche: *Also sprach Zarathustra*. Ein Buch für Alle und Keinen. Leipzig 1904. 19–20. (Erster Theil, Zarathustra's Vorrede, 5. pont.) Magyarul: Nietzsche Frigyes: *Zarathustra*. Mindenkinek és senkinek se való könyv. Ford. Fényes Samu. Budapest 1907. 25–26. (Zarathustra előljáró beszéde. Az emberebb ember). Vagy: Nietzsche Frigyes: *Ím-ígyen szóla Zarathustra*. Ford. Wildner Ödön. Budapest 1908. 16–17. (Zarathustra előljáró-beszéde, 5. pont.)

Az ifjú Juhász egyik eszményképe Nietzsche volt. A német filozófus bonyolult és ellentmondásos hatásának okait, e hatásnak az ifjúkori lírában megmutatózó nyomait Grezsa (i. m. 65–72) alaposan és helytállóan elemezte.

A Nietzsche-fordításokat Juhász éveken át készítette, amint a 119. sz. írás is mutatja. Gedő Simonnak írja 1906. aug. 16-án: *Én most az Also sprach Zarathustrát fordítom (eddig öt fejezetet)*; másnap, 17-én Oláh Gábor kérdi Juhásztól: „Zarathustrát fordítod?” (Kilényi-gyűjt.)

119. Nietzsche Zaratusztrájából. A Független Magyarország 1909. okt. 26-i számából. 1–2. l. *Kötetben először.*

A lefordított részek eredetije:

Vén és fiatal nőkről. A 118. jegyzetben idézett német kiadás (1904) I. részében: Von alten und jungen Weiblein (95–98). Fényes Samu fordításában (1907): A vén és ifjú nőcske (85–88). Wildner Ödönében (1908): Az öreg anyókaról és a fiatal nőről (86–88).

A kalapács beszél. A német kiadásban III. rész: Von alten und neuen Tafeln c. fejezet cím nélküli 29. pontja (312). Fényes fordításában: Régi és új táblákról, 29. pont, cím nélkül (279–280). Wildnerében: Ódon és új táblákról, 29. pont, cím nélkül (288–289). A cím tehát Juhásztól való. Vö. Kovácsnóta! (JGYÖM 1:53).

A főcímhez függesztett csillaghoz a Független Magyarország a következő megjegyzést fűzte:

„A »Husadik Század« legújabb számában B. Z. fölemlíti, hogy Nietzsche Zaratusztrájának első magyar fordítását két Holnapos költő, Babits Mihály és Juhász Gyula kísérte meg. Itt közlünk két érdekes részletet Juhász Gyula fordításából.”

A Husadik Század októberi füzetében [Baranyai Zoltán] B. Z. ismerteti Wildner Ödön fönt idézett Nietzsche-fordítását, és közben ezeket írja:

„Tudomásunk szerint az első teljes Zarathustra-fordítást két Hónapos [!], Babits Mihály és Juhász Gyula akarták elkészíteni. Az a pár mutatvány, amely főleg Babits fordításából megjelent, fényesen megmutatta, hogy a szerzők, kiknek nyelv művészete, filozófiai tudása egyaránt képesíti őket a munka megtételére, mesteri munkát végeztek volna. Művészi tervek és feladatok más mezők felé szólitották őket, úgy, hogy a fordítás töredékben maradt” (Husadik Század, 1909. 2. köt. 341).

A 399/31. sor visszhangzik a *Vigasztalásul* c. vers e soraiiban: *Mit mondasz nekem, gőgös Zaratusztra? / – „A nő felszínes, színes és hímes, / Ha nőhöz indulsz, ne feledd az ostort!”* (JGYÖM 1:218, 470).

Juhász Nietzsche-kultuszára vö. a 118. sz. jegyzetét.

Babits Zaratusztra-fordítását 1904 végén mutatta be az egyetemen (JGYÖM 8:351, 485). Nietzsche verseinek fordításai a Tűz 1905. ápr. 20-i és a SZÉV 1906. ápr. 29-i számában jelentek meg (BJK lev. 255, 279). A szegedi Baranyai Zoltán (1888–1948) ekkor egyetemi hallgató, de alakja még érettségi előtt álló diákként fölbukkan Babits és Juhász társaságában, neve levelezésükben (BJK lev. 150, 289–290). Értesülése tehát hiteles lehet, bár valószínű, hogy a tervezgetésen túl több aligha történt. Babits néhány versfordítása máig kéziratban van. Nem valószínű, hogy Juhász többet fordított volna, mint amit közölt.

120. Pierre Wolff: Az én bábjátékom. A SZÉV 1911. máj. 3-i számából. 2–3. l. *Kötetben először.* Először a nagyváradi Szabadság 1911. márc 30-i számában jelent meg; másnap, 31-én mutatta be a váradi Szigligeti Színház Pierre Wolff (1865–1944) francia színműfőrnak Bábjáték (Marionettes) c. vígjátékát. A szegedi megjelenés szintén a bemutatóval van kapcsolatban: máj. 3-án mutatták be a darabot a szegedi Városi Színházban.

A SZÉV közlésében a cím alatt ez a kopf áll:

„Pierre Wolff szellemes és költői vígjátékának, A b á b j á t é k -nak (Marionettes) szegedi bemutatója alkalmából itt közöljük J u h á s z G y u-

lának a Szeged és Vidéke számára készült fordításában A titok, A lilium, Az ingovány és A bábjáték népszerű szerzőjének csevegését, amelyet éppen A bábjátékrol adott elő a napokban egy párisi irodalmi szemle matinéján. Előadása keretében Pierre Wolff bemutatót egy csomó régi és művészi marionettet, amelyeknek szerepét kiváló francia színészek mondták el.”

402/22 *voilà*: íme ott! (francia)

25 Galateia a görög mitológiában a tenger habjának megszemélyesítője, gyönyörű tengeri nimfa.

26 Pygmalion Kiprosz királya a görög mitológiában; beleszeretett az általa alkotott nűszoborba, melyet kérésére Aphrodite életre keltett. Bernard Shaw színművet épített e motívumra.

ELVESZETT MŰVEK

1. **Novíciusok. Dráma. 1905.** Juhász Gyula írja 1905. aug. 9. és 16. között Kosztolányinak Szegedről: *Egy „intim drámát” írtam „Novíciusok” címen, amüt most nem vagyok hajlandó letisztázni. Maga lesz az első (és tán utolsó) olvasója. A hőse én vagyok*” (BJK lev. 100). Oláh Gábornak pedig 1905. szept. 15-én: *A drámádat most olvassa Hevesi Sándor, a Thália dramaturgusa. A második premieren fogják adni, két más egyfelvonással. Az egyik Frank Wedekindé, a nagy német irodalmi éjjeli lepkéé, a másik szerénységemé lett volna, de én lelkiismereti furdalásoktól gyötörve összetéptem. A rongyait most akarják rekonstruálni Kosztolányiéék*” (BJK lev. 270). Vö. a *Mágia* című elbeszéléssel és *A tékozló fiú* című kisregénnyel.

2. **Arany János Szigeten. Dráma. 1907.** Juhász 1907. ápr. 12. előtt pár nappal képes levelezőlapon adja tudtul Oláh Gábornak, hogy nagypénteken, azaz márc. 29-én, drámát írt. Ez a lap elveszett, de Oláh ápr. 13-i levelében utal rá: „Nagypénteken színművet írtál? ez hatott meg legjobban. S minthogy a Tháliát is emlegeted, megrohant a régi szép gondolat: Juhász Gyula és Oláh Gábor egy estén, a Folies Caprice-ban! Tudod mit, Gyula? Küldd el rögtön, lóhalálában azt a nagypénteki színdarabodat, úgy, ahogy van, piszkozatban, hadd olvassam el! Azután várj meg, míg július folyamán én is megírom a magamét. Akkor őszre beadjuk Hevesinek, hogy ha lehet, 1908 tavaszán hozza színre” (Péter László, Alföld, 1962. 3. sz. 92.). Szintén Oláh Gábor írja Juhásznak 1907. aug. 18-án: „Ma olvastam a P. H.-ban, hogy neked is színre kerül egy drámád Szigeten. A teremtését, olyat ugrottam erre a hírre, mint öt hét! Légy szíves, írd meg rögtön: mi a címe? tárgya? mikor írtad? hol írtad? mikor hozza színte a nagy Zsül?” (Alföld, 1962. 4. sz. 139.) A Pesti Hírlap aug. 18-1 száma és nyomán a Szeged és Vidéke aug. 20-i, a Máramarosmegye 30-i száma is közli a hírt, hogy Zilahy Gyula debreceni színingazgató elfogadta előadásra Juhásznak *Arany János Szigeten* című egyfelvonásos verses drámáját (BJK lev. 295). A bemutató mégis elmaradt, a dráma sorsáról tovább nem tudunk. Grezsa Ferenc *Az epizód-szerep c.* elbeszélésben véli fölfedezni — a szigeti kortárs, Halmi Bódog egyetértő bizonyosága szerint is — a bemutató elmaradásának okát (vö. a 13. sz. jegyzetével). Kispéter András (Juhász Gyula. Budapest 1956. 60) tévesen írja, hogy Debrecenben előadták.

3. **Egy óra sarc. Egyfelvonásos daljáték.** Bemutatta a budapesti Apolló Színpad 1922. jan. 4-én. Szövege elveszett, mondanivalóját a *Színházi Élet* 1922. évi 2. és 3. számának ismertetéseiből rekonstruálhatjuk. Ez utóbbi a következőket mondja:

„Kedves és tehetséges kis daljáték a gyöngye az Apolló Színpad januári műsorának. *Egy óra sarc* a daljáték címe, Juhász Gyula és Losonczy Dezső a szerzői. A szíu: Elzász, kis polgári szoba, sok csipke, függöny s könyvek is katonás sorban a polcokon és ripszgarnitúrák vakító tisztaságban. Idő: Napoleon kora. A császár seregei törnek a városra, s a parancsnok egy órai sarcot adott a katonáknak. Rémült asszonyok, polgárok ijedeznek, s egy cseléd azzal a hírrel jön, hogy magyar huszárok vágatnak a franciák előtt, nem is emberi a képük, egy szemük van és borzalmas szarvuk a homlokukon. Irtózatossá a rémület a szobában, nem tudják, mit rejtsenek előbb a huszárok előtt, a hajadon leányt-e vagy a dunsztosokat? De már nincs idő, a hajadonra csak egy selyemkendőt dobnak, hogy az alá bújjon, s már betör a szobába az ellenség. Az ellenséget Fazekas Mihálynak hívják, Debrecenből került Napoleon huszárai [!] közé, poeta, Csokonai Vitéz barátja, egy nagyszerű, rajongó magyar és fiatal, daliás, rózsaszínű forgó van a csákóján, és uniformisa ragyog a sujtásoktól. Körülnéz a kis szobában, s először nem a kendő alá bújt leányt, hanem — a könyveket veszi észre. Amióta a csatatereket járja, nem volt könyv a kezében. S a bibliothékában Shakespeare, Molière és — Istenem — Rousseau; csupa ismerős! Fazekas Mihály főhadnagy mit sarcolhatna itt mást, mint Rousseau-t. A leány pedig a kendő alól csak nézi az „ellenséget”, aztán virágot dob rá, hogy észrevegye. Bájossz szerelmi idill következik most, Fazekas elmeséli, honnan jött, s Amelie — ez a leány neve — már szívesen menne vele a szegény, árva, rongyos Tündérországba, ahol Csokonai Vitéz énekel a borról és a szerelemről. Elcsattan az első csók, s elüti az óra a delet: az egy óra sarc letelt. S mit sarcolt Fazekas Mihály? Egy kötet Rousseau-t s egy árva csókot. Mert a csóknak nem akad párja. Az öreg elzászi csak elzászinak adja a leányát, idegennek, magyarnak még akkor sem, ha az poeta. Amelie pedig mit tehet: meghajlik az apai szigor előtt. Vitéz Fazekas Mihály főhadnagy pedig hóna alá csapja a Rousseau-t, összecsapja a sarkantyúját, és megy tovább a világba.

És amíg a kieváros utcáin lángok csapnak fel, és vér ömlik az ó-kutak mögül, míg eltiport leányok sikolya zeng, és csóktól, bortól, vértől részeg martalócok hurcolják a tabor felé az egy órás sarc gazdag zsákmányát, szelíden peng végig a járdán a debreceni költő sarkantyúja. Megy Fazekas Mihály, hóna alatt a zsákmánnyal: Rousseau-val, ajkán Amelie csókjával. Megy a költő, megy, nagy utat tesz meg még a Ludas Matyiig.

Juhász Gyula nemes veretű versein cseng ez a történet, s Losonczy Dezső muzsikája kíséri. A versekről és a muzsikáról csak a legnagyobb elismeréssel s szinte meghatva lehet szólni, egyformán tehetséges mind a kettő. Kondor Ibolya és Ross Jenő játsszák a daljáték két főszerepét, a huszárt s a kis elzászi leányt. Nagyon kedvesek és tehetségesek, azt a hangulatot tudták adni, amit a költő és a zenészerző álmodtak.”

A cselekmény alapjául szolgáló történeti legenda forrása valószínűleg Debrecen történetírójának a Fazekas Mihályt említő mondatához illesztett lapalji jegyzete: „E jeles emberrel történt főhadnagy korában a következő eset: A francia háború folyásában 1813-ik évben egy francia városba bevonuló osztrák csapatnak szabad sarcolás engedélyeztetett. E csapatban szolgált Fazekas Mihály is. S ő bemegy egy úri házhoz, s annak igen jeles könyvtára szemébe tűnven, a könyvtárból kiszemel egy jeles könyvet, azzal mellé ül, s olvas a könyvből addig, míg eltelik a sarc ideje, s akkor a könyvet visszateszi a helyére, s meghajtva magát, kifele indul. E nemes lelkűségen elámulva

a házi úr, erőnek erejével egy értékes zseborát tukmált Fazekásra emlékül” (Szűcs István: Szabad királyi Debreczen város történelme. Debreczen 1871. 3. köt. 979.). Innen vette és színezte ki kissé a magyar anekdotakincs szorgos gyűjtője, Tóth Béla (A magyar anekdotakincs. Budapest [1903] 6. köt. 101–102). Valószínűleg Juhász ebben olvashatta, s innen kerülhetett általában a magyar köztudatba is. Említi Szekfű Gyula (Magyar történet, 5. köt. 202); Birkás Géza Montaigne magyarországi népszerűségének egyik bizonyosságaként idézi azt a Surányi Miklóstól vett változatát, mely szerint a sarcoló magyar nemes Montaigne műveit emeli le a polcról (Egyetemes Philologiai Közöny, 1942. 292). Laczkó Géza ugyanezt a témát még Juhász előtt a sarc címmel egyfölvonásos vigjátékká dolgozta föl. Az ő főszereplője gróf Bornemissza László huszár főhadnagy, s a cselekmény 1744 nyarán játszódik, Nádasdy Ferenc elzászi hadjárata során egy Rajna menti kisvárosban (Nyugat, 1914. 2. köt. 211–224). Nem tudjuk, Juhász ismerte-e Laczkó kis darabját. A jelenleg Amszterdamban élő Jobbágy Jenő még 1938. okt. 8-án Kilényi Irmához intézett levelében (Kilényi-gyűjt.) azt állította, hogy a költő az ő prózája alapján írta meg a verses színjátékot. Ezzel egybehangzóan, részletesebben a következőket írta szegedi ismerősehez, Schwáb Józsefnek 1956. aug. 15-i levelében: „1920-ban és 21-ben 4–5 hónapot töltöttem Szegeden és a Corso kávéházban Móra Ferenc (többször írtam a Szegedi Naplóba) bemutatott Juhásznak. Meglehetősen összebarátkoztunk, aminek következménye volt, hogy, ha jól emlékszem, két »történelmi miniatűr« novellámat... és a teljesen kész »Egy óra sarc«-ot megmutattam — mint az szokás — a Mesternek. A téma Fazekas Mihály kis kalandja volt egy elzászi városban a napóleoni háborúk idején. Juhásznak annyira tetszett, hogy a kéziratot elkérte: »Mit szólna hozzá, ha átírnám a lírai részeket versebe?« Hihetetlen módon néhány nap alatt elkészült az írással: nagyon keveset hagyott ki, de hozzá is tett kétségtelenül is — a magyar versdráma legjobb nyelvéin! Fölvittem a kéziratot Rózsahegy Kálmánhoz, aki az időben mellékesen főrendező volt az Apollóban, megvette egy oly összegért, ami jelentett valamit (70 K-t fizettem ki Juhásznak) — de mire a darab néhány hónap múlva előadásra került, az infláció elette a pénz értékét jórészen. A kéziratot pedig sose láttam többé: egyszer-kétszer kértem Rózsahegyitől, ő Herczeg Jenőhöz utasított, aki igazgatóféle volt az Apollóban — kijelentette, hogy fogalma sincs, mi történt az eredeti kézirattal, illetve az én gépelt kéziratommal. Juhászé kézírás volt ősmert gyöngybetűivel” (Kilényi-gyűjt.).

Fönnmaradt a Kilényi-gyűjteményben Zilahy Lajos 1922. jún. 13-i levele, melyből kitűnik, hogy — nyilván Juhász kérésére — utánajárt a darab honoráriumának. Kiderül, hogy az Apolló Színpadtól 1000 Koronát küldött a költőnek. „Itt megnéztem a szerződést — írja Zilahy —, Jobbágy Jenő összesen 3000 koronát vett fel, és miután a darab negyvenszer ment, a még esedékes ezer koronát a te címre küldték. Ezeket a dolgokat Jobbágygal számold el.” Egyébként ugyane levelében Zilahy darabírára buzdította Juhászt, valami pályázaton való részvételre, melyet aug. 1-ig Heltai Jenőhöz kellett volna beküldenie. „Ne felejtse el, hogy ez a habér mellett igen tekintélyes pénzt is jelent és veled szemben ez a pályázat könnyen lehetne költői igazságszolgáltatás.”

Jobbágy Jenő emlékezete tehát a 70 Koronát illetően aligha helyes.

A kéziratnak nyoma veszett. Oláh Gábor 1926. nov. 23-án elkérte Juhásztól, hogy Debreczenben előadassa. „Kedves Gyulám! Említetted, hogy van

neked Fazekas Mihály úrról egy kis színdarabod. Nagyon kérlek: légy szíves rögtön postára téve elküldeni címemre. Az iskolánk védő szentje Fazekas főhadnagy, jövő év februárjában tartunk emlékünnepet a nevére, akkor szeretném előadatni a darabodat” (Alföld, 1962. 4. sz. 146–147). Nem tudom, Juhász elküldte-e, s előadták-e Debrecenben. Ha igen, akkor ott veszett el, vagy netán ott lappang a kézirat.

Egyszer fölröppent a hír, hogy a szegedi színingazgató, Tarnay Ernő megszerezte a kéziratot, és Szegeden is előadja a darabot (Vér György: Vasárnapi konferansz. Délm 1928. dec. 16.). Ez aligha volt igaz. Kilényi Irma, aki 1919 óta volt a költő „önkéntes titkára” (vö. JGYE 562–568), ez időtől fogva gondosan gyűjtögette a Juhásztól való és róla szóló dokumentumokat, kéziratokat, tehát megőrizte volna. A költő halála után nagy szorgalommal kutatta is az elveszett egyfölvonásost. Levelezett érte, s újságíró barátai révén a lapokban is kerestette. Eleinte két darabnak hitte: kereste az *Egy óra sarcot*, és külön a Fazekasról szóló „bűbájos” egyfölvonásost (A Reggel, 1938. nov. 7.); később már tudták, hogy e kettő egy, s ezt keresték Wertheimer Elemér színingazgató padlásán, abban a harminc ládában, amely az Apolló-kabaré megszűnésekor került vétel útján a birtokába. A kutatást ösztönözte, hogy a zeneszerző, Losonczy Dezső operát akart írni az előkerülő Juhász-szövegre ([Vér György] V. Gy.: Juhász Gyula eltűnt színműve után nyomoznak egy pesti színingazgató padlásán. Az Est, 1939. nov. 15.).

A nyomozás azonban eredménytelen maradt. A költőnek ez az érdekes kis színpadi műve, úgy látszik, végképp ismeretlen marad előttünk.

A Fazekast alakító Ross Jenő (1892–) szeretettel emlékezett Juhászra és a neki is sikert hozó kis drámára (Csaplár Ferenc: Egy jubiláló szegedi színész Juhász Gyula elveszett drámájáról. Délm 1960. szept. 15.).

MUTATÓK

CÍMMUTATÓ

Az álló szám a szövegre, a dőlt a jegyzetre utal.

- A béka 64 423
A biblia 13 414
A bohóc 12 414
A csillag 97 434
A csönd előtt 45 419
A diktátor halála 106 439
A Farkas és a Bárány 369 549
A Fiahardók kabinetje 369 549
A halottak városában 358 545
A hódító Rihász 11 413
A húsvét margójára 344 540
A kalapács beszél 399 558
A kavicsok 23 415
A kényszerzubbony 181 480
A kétlelkű ember 13 30 414 416
A koponya 64 423
A legszebb halál 73 425
A művészet nevében 416
A nagy alagút 431
A Pilvaxban 481
A pusztában kiáltó 88 431
A rongyművész 39 417
A szanatóriumban 480
A szép halál 425
A színész 422
A szobor 75 427
A szörnyű alagút 91 431
A tékozló fiú 149 458
A zárolt szám 369 549
Ádám kertjében 83 428
Aforizmák 269 278 281 284 289 293
518—520 524 525 528 529
Aforizmák a destrukciónról 272 520
Álhírlapíró 320 534
Alkalmatlan 99 436
Artur 60 422
Atalanta 213 488
Az élet hegyén 15 414
Az én bábjátékom 400 558
Az epizódszerep 34 416
Az öngyikosság 55 422
Az utolsó ítélet 101 437
Bánatos éden 428
Bécsi mozaik 346 540
Bolond Miska 296 529
Breviárium 388 556
Buda 357 544
Calipso 165 464
Ciróka-maróka 312 379 532 553
Csipke Rózsi karrierje 26 415
Dialogus a könyvtárban 69 424
Dicsőéég 14 414
Don Quixote halála 203 487
Döbling 51 422
Egy novícius naplójából 20 415
Egyről-másról 336 538
Ekloga 8 413
Elegyes Holmi 298 529
Élet és irodalom 314 533
Élet és művészet 360 546
Emlék és remény 324 353
Építészek 375 551
Giza és a művészet 37 416
Gondolatok a színházban 334 538
Ha nem szeretsz... 109 439
Helyi szerzők 307 531
Himmi-hummi 309 531
Holmi 350 542
Húzd rá, cigány! 376 552
Idill 14 414
Igaz mesék 11 14 414
Igazolja magát 427

Igazság 7 413
Így beszélt Zarathusztra 397 557
Irodalmi holmi 304 531
Írók és urak 317 533

Kalászkok és pipacsok 322 534
Karinthy 392 557
Késő szüret 391 556
Komédia 380 553
Kossuth 370 549
Költemények prózában 63 423

Laczkovics 94 433

Mágia 20 415
Magyar álom 11 413
Magyarán mondva . . . 353 543
Márciusi zsongás 341 539
Mese a piros szívről 66 423
Mese kis és nagy gyerekeknek 296 529
Mihály arkangyal 57 422
Mohács 209 488
Muzsikák 85 430

Nagy és kisdolgok 367 548
Ne ölj! 439
Nefejejcsek 57 422
Népszövegség 370 549
Nietzsche Zaratusztrájából 398 558
Numerus clausus 355 543

Orbán lelke 115 440

Örökség 81 428
Ötletek 329 537

Paolo és Francesca 168 464
Pasztell 390 556
Péter és Pál 42 419
Petőfi elmegy 197 483
Pilyax-kávéház 191 481
Poéták 386 555

Politika és művészet 327 536
Pünkösdi nyelvek 275 523

Reflektor 373 550
Régi muzsika 430
Repülőök 364 547
Roboth János halála 17 414
Romeo és Julia 31 416
Rovások 372 550
Rövid históriák 30 416

Slágert a magyarnak! 284 525
Szakállszáritó 278 281 331 524-537 553-557

Szanatórium 480
Szárak napok 359 545
Szegedi mozaik 366 548
Szent gyermekség 377 552
Szép csöndesen 174 466
Szeptember végén 15 414
Színház 362 546
Színházi aforizmák 277 523
Szögedi idill 174 466
Szüzek 460

Találkozások az üstökössel 339 539
Tanügy 351 543
Tápai lagzi 49 421
Temetők 428
Theatralia 348 541
Tüzek 79 427

Új Ezópusz 369 549
Új holmi 301 530
Újságírók 383 554

Varieté 385 555
Vén és fiatal nőkről 398 558
Vincenz 103 437
Vincent van Gogh 437

Zongoraszó 63 423
Zrínyi, a költő 47 419
Zsazsa 382 553

NÉVMUTATÓ

- Abd el-Krim 316 533
 Ábrányi Emil 318 529
 Áchim András 359
 Ácsné színesznő 501
 Ádám Lajos 543 549
 Ádám László 414 546
 Ady Endre 280 292 302 310—312
 318 320 323 325 327 339 340 342
 348 350 353 360 361 365 382 384
 388 392 409 414 437 462 503 520
 528 530 531 534—536 545 554 556
 Ady Lajos 323 388 534 555 556
 Agárdi László 458 459 463
 Aigner Károly 554
 Alapi Nándor 323 534
 Albrecht János 445
 Allaga Géza 552
 Almásy Endre 465
 Ambrus Sándor 431
 Andor Zsigmond 308 476 477 479
 542
 András Béla 487
 Angyal Endre 532
 Angyal Ilka 475
 Anka János 353 543
 Anna = Sárvári Anna
 Apáti Ferenc 127 453
 Apor Dezső 512
 Áprily Lajos 539
 Aquinói Szent Tamás = Szent
 Tamás
 Arany János 306 317 339 350 364
 374 416 422 430 437 445 466 503
 504 523 529 530 544 552 560
 Arisztotelész 271 318 388 519 543
 Árpád fejedelem 81 454
 Assisi Szent Ferenc = Szent Ferenc
 Asszonyi László 500
 Attila király 81 313
 Babits Mihály 300 339 411 413 445
 452 453 460 462 465 472 480 495
 499 530 546 551 558
 Babos Dezső 463
 Bacon, Francis 270 519
 Bacsányi János 95
 Bacsó Béla 528 529
 Baich Miklós 311
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 359
 Bajka Pál 487
 Bajza József 366
 Bajzáth Aranka 444 445
 Bajzáth Ida 444
 Bajzáth Lajos 444
 Baker, Josephine 381
 Balázs Béla 541 542 544
 Balestrieri, Lionello 41 418
 Bálint Sándor 430 458 532 551
 Balla Jenő 513 516 554
 Báló Istvánné 430 431
 Balogh Lajos 523
 Balogh Leona 501
 Balogh Péter 551
 Bangha Béla 325 536
 Bangha Sándor 444
 Bangha Zephir 444
 Banner János 542
 Bánszki István 509
 Barabás Béla 546
 Barabás Ella 504 509
 Baranyai Zoltán 558
 Barkóczy Sándor 415 462
 Barna János 477
 Baróthy Antal 510
 Baróti Dezső 407 408 430
 Baróti József 535 542
 Baróti Szabó Dávid 452
 Bársony István 11 555
 Barta Lajos 541

Bartha Miklós 380
 Bartók Béla 64 355 529
 Barzini, Luigi 313 532
 Batizfalvy Elza 500
 Batthyány Lajos 81
 Baudelaire, Charles 275 325 387 524
 Baumgarten Ferenc 361 546
 Bayard, Pierre du Terrail 487
 Beaurepaire = Quesnay de Beaurepaire
 Becker Vendel 459
 Bede Anna 433
 Beethoven, Ludwig van 41 64 88 347 361
 Beke Ödön 531
 Békeffy György 323 535
 Békeffy István 557
 Békefi Antal 323 383 552
 Békefi Lajosné = Koppán Margit
 Békés István 536
 II. Béla 444 451
 Belia György 411 440
 Bem József 197 201 485
 Benczúr Gyula 318
 Beniczky Ödön 529
 Benkő László 430
 Bényei István 552
 Berczeli Anzelm Károly 409 547
 Bérczi Gyula 502
 Berkes Béla 541
 Berky Gyula 549
 Bernard, Tristan 555
 Bernstein, Henry 476
 Berza László 544
 Berzenczey Domokos 551
 Berzsenyi Dániel 135
 Bethlen István 530
 Bethlen László 531
 Bicsérdy Béla 331 537
 Bihary Zoltán 496
 Bilicsi Tivadar 553
 Birkás Géza 562
 Bismarck, Otto von 368
 Bizet, Georges 46 419
 Blaho, Ján 441
 Blériot, Louis 365 548
 Blumenthal, Ben 310 311 532
 Bodor Aladár 409 451 461
 Bojta Béla 533 534
 Bolyai Farkas 316
 Bolyai János 316
 Bombai Gusztáv 504
 Boncz Ödön 447
 Bondor János 431
 Borbély Sándor
 irodalomtörténész 495 504 517
 színész 476
 Borgia, Lucrezia 72
 Boros kocsmáros 311
 Boros Gyula 339
 Boross Géza 555
 Borsos Miklós 410
 Bourdet, Edouard 542
 Böcklin, Arnold 24 715
 Börne, Ludwig 380
 Böszörményi Andor 501
 Branyiczky Dező 476 507 508
 Brieux, Eugène 315
 Brousson, Jean-Jacques 538
 Brutus, Marcus Junius 288 316
 Brüll Adél 540
 Buday Árpád 538
 Buday György 480
 Buffon, Louis Leclerc 274 287 521
 Bugyi Antal 359 545
 Bukosza Tanács Ignác = Csonka
 Bukusza Tanács Ignác
 Burger Béla = Bojta Béla
 Bús Fekete László 305 547
 Bustya Endre 534
 Büchmann, Georg 543
 Byron, Georg Noel Gordon 52 316
 Caesar, Irving 556
 Calderón de la Barca, Don Pedro 316
 Calepinus, Ambrosius 146
 Calvé, Emma 419
 Cambronne, Pierre Jacques Etienne
 289 526
 Campanella, Tommaso 289
 Carlyle, Thomas 72 424
 Cassius, Gaius Longinus 316
 Chamberlin, Clarence 364 365 547
 Chamfort, Nicolas Sébastien Roch de
 270 519
 Chaplin, Charlie 385
 Charcot, Jean Martin 393 557
 Charlemagne = Nagy Károly
 Chateaubriand, Francois-René de
 10 155 459

- Chlamtatzsch Marcell 448
 Cicero, Marcus Tullius 145 194 490
 Cinka Panna 382
 Clausewitz, Karl von 543
 Coli, François 365 547
 Condorcet, Marie Jean Antoine Nicolas 302 530
 Conrad von Hötzendorf, Franz 329 537
 Courts-Mahler, Hedwig 300

 Csallány Gábor 537
 Csaplár Ferenc 415 448 449 458 459 463 464 546 563
 Császár Elemér 531
 Császtvay István 422
 Csatkai Endre 515—517
 Csefkó Gyula 531
 Csengery János 362 368 546
 Csengey Gusztáv 318 533
 Csepreghy Ferenc 473
 Cserzy Mihály 313 473 532
 Csiky Gergely 338
 Csokonai Vitéz Mihály 192 194 294 386 387 482 526 555 556 561
 Csomák Elemér 324 535
 Csongor Győző 552
 Csonka Bukusza Tanács Ignác 86 430
 Csűrös Ferenc 505—507
 H. Czene Stefánia 501
 Czímer Károly 422 553

 Daka József 101 437
 Dankó Pista 346 348 349 367 377 381 383 390 479 534 540 541 548 552 553
 D'Annunzio, Gabriele 323 466
 Dante Alighieri 348 465
 Dapsy Gizella 510
 Darkó Ernő 507
 Darvas Dezső 311
 Dávid Ferenc 331
 Dávid János 50
 Daybukát Ilona 555
 Deák Ferenc 132 371
 Debussy, Claude Achille 45
 Deésy Alfréd 489 495—500 502—505 507 508 510—513 515—518
 Defoe, Daniel 1316

 Dégay Zoltán 444
 Delly Ferenc 307 531
 Démoszthenész 368 437
 Dénes Sándor 388 556
 Déry Rózai 478 479
 Descartes, René 388
 Desmoulins, Camille 316
 Dettre János 409 419
 Deval, Jacques 423
 Devocseri Gábor 464
 Diogenész Laertius 529
 Diósi Géza 462
 Diósi Nusi 500
 Diósszilágyi Sámuel 528
 Dobay Gyula 523—525 530 533 534 537 549 557
 Dobozi Mihály 81 132 454
 Dóczy Jenő 530
 Domokos László 514
 Domokos Lászlóné 466
 Domokos Ödön 521
 Dónát Antal 531
 Dózsa György 127 192 222 276 292 323 376 453 481 523
 Drégely Gábor 363 546 547
 Dugonics András 72 366 376 387 548
 Dusán = Vladiszavlyev Dusán
 Dutka Ákos 339 388 410 449 495
 Dürer, Albrecht 379

 Éber László 439
 Eckhardt Tibor 301
 Egressy Gábor 74 75 194 197 201—203 426 427 523
 Eisner Manó 448
 Emőd Tamás 308 339 388 501 508 553
 Endrődi Sándor 526
 Engels, Friedrich 350 354 518
 Eőrsi Júlia 410 421 483
 Eötvös József 273 316 353 390 453
 Erdélyi László 553
 Erdélyi Miklós 473 474 480 496 500
 Erdődy János 425
 Erdős Renée 302
 Erzsébet királyné 132 316 366 548
 Eskulits Ferenc 445
 Espersit János 408 423 424 430 445 450 487 524

- Espersit Mária 423
 Étsy Emília 66 423 552
 Euripidész 362 519 546
 Evlija Cselebi 47 420 421
- Faith Fülöp 450
 Falb Rudolf 102
 Faragó Ódön 543
 Farkas Imre 327 547
 Farkas József 487
 Fazekas Mihály 561—563
 Fedák Sári 382 383 495 496 498 553
 554
 Fehér Artúr 552
 T. Fekete Etel 504
 Fekete János 299
 Felhő Rózsi 510—513 515
 Fellner, Ferdinand 383 554
 Felvinczy Viktor 487
 Fényes Samu 557 558
 V. Ferdinánd 195
 Ferenc császár 88 347
 Ferenc Ferdinánd 342 539
 Ferenc József 132 311 316 428 454
 467
 Ferenczi Frigyes 504 508 509
 Ferenczi Frigyesné 504
 Ferenczy Károly 318
 Fetter Gyula 449 486
 Fígedy-Fichtner Sándor 324
 535
 Finna Rózsa 431
 Fischof Gyula 537
 Flammarion, Camille 289 528
 Flaubert, Gustave 319 450
 Fodor Ella 465
 Fodor Jenő 543
 Fodor Sándor 519
 Foerk Ernő 351 376 542 551
 Forró Pál 496
 Földes Imre 547
 Földessy Gyula 530
 Földi János 434
 Fraknói Vilmos 72
 France, Anatole 10 124 273 311 312
 332 340 401 409 424 538
 Frangepán Ferenc 48 420
 Franyó Zoltán 480
 Franzen Alajos 444 445
 Franzen Mária 445
- Fráter Pál 499
 Fráter Pálné = Károlyi Leona
 Friedrich István 311 353 532
 Füredy Sándor 496
- Gaál Endre 557
 Gaál István 532 534
 Gábor Andor 520
 Gábor György 519
 Gábor István 488
 Gábor Mara 307 436 531
 Gachet, Paul Ferdinand 103—105 438
 439
 Gál Zoltán 506—508
 Galilei, Galileo 289 318
 Gallyas István 551
 Ganz Ábrahám 544
 Garamvölgyi József 496
 Gárdonyi Géza 283 305 322 323 409
 462 524 531
 Gáspár Endre
 műfordító 541
 színész 477
 Gáspár János 459
 Gauguin, Paul 439
 Gedő Simon 557
 Gelei József 533
 Gellért Oszkár 460
 VII. Gergely 283
 Gerő Ida 504 509
 Ceyer Béla 324 535
 Gimesné = Hajdú Lilly
 Goethe, Johann Wolfgang 71 196
 270 271 291 292 302 318 346—348
 374 401 520 528 530 533
 Gózon Gyula 500
 Gömbös Gyula 337
 Göndör Ferenc 474 521 522
 Görgen, Gustav 52 54
 Görgey Artúr 313
 Gréban, Arnoul 555
 Greskovics József 545
 Grezsa Ferenc 411 414 416 444 448
 524 557 560
 Grieg, Nordhal 64
 Grillparzer, Franz 314 533
 Gulácsy Irén 302 531
 Gulácsy Lajos 447 466
 Gutenberg, Johannes 70
 Gvadányi János 326 451 536

Gyimesi Tivadar 487
 Gyóni Géza 342 539
 Gyökössy Endre 414
 Gyöngyi Izsó 504 509
 Gyöngyi Jolán 504 509
 Györe Alajos 504
 Gyula cigány = Boros Gyula
 III. Gyula 520 524
 Gyulai Ágost 552
 Gyulai Pál 282 319 524
 Gyüre Lajos 410

 Hajdu Henrik 536
 Hajdú Lilly 423 440
 Hajnal György 500
 Hajnóczy József 95
 Hajós Károly 496
 Halkett tábornok 526
 Haller István 355 544
 Halmi Bódog 560
 Halmi László 458
 Halmos János 515
 Hamar Gyula 444
 Hamar Gyuláné = Bangha Zephir
 Harsányi Lajos 462
 Hatvany Lajos 310 487 524 531 541
 547 556
 Hauptmann, Gerhart 325 327 334
 473
 Haydn, Joseph 348
 Haynau, Julius Jakob 527
 Hazafi Veray János 315
 Hebbel, Friedrich 319 323
 Hegedűs András 456
 Hegedűs (Bite) Gyula 474 554
 Hegedűs Loránt 327 355 536 544
 Hegedűs Nándor 414 449 473 502
 504
 Hegyi Lili 510 512 513 515
 Heijermans, Herman 327
 Heine, Heinrich 281 482
 Héjjas Iván 316 323 359 528 545
 Heller Ödön 50 421
 Helmer, Hermann 383 554
 Heltai Gáspár 127 453
 Heltai Jenő 342 555 562
 Hennequin, Maurice 553
 Hentzi, Heinrich 347 357 541
 Herczeg Ferenc 311 341 486 487 523
 531—534 536 538

 Herczeg Jenő 562
 Herczeg Vilmos 476 553
 Herman Ottó 310
 Hérosztratosz 222 489 526
 Hevesi Guszti 500
 Hevesi Mariska 500
 Hevesi Sándor 560
 Hiador = Jámbor Pál
 Himfy = Kisfaludy Sándor
 Hippokratész 425 446
 Hohenlohe Farkas 48 49 420
 Hokusai, Katsushika 439
 Hollósy Kornélia 37 417
 Homérosz 10 155 305 316 329
 Homok = Cserzy Mihály
 Homor István 548
 Hoór Károly 549
 Horatius, Flaccus Quintus 123 194
 425 426 433 437 447 459 524
 Horger Antal 310
 Horthy Miklós 524 529 530 550
 Horvát István 553
 Horváth Gyula 496
 Horváth Kálmán 504 509
 Horvay János 549
 Hötzenndorf, Franz Conrad von 537
 Hubacek Kálmán 101 437
 Hubay Jenő 318 343 355
 Hubay Miklós 488
 Hugo, Victor 332 333 378 481 526
 Huzella Irén 504 509

 Ibsen, Henrik 319 323 325 334 536
 Ignotus = Veigelsberg Hugó
 Ilia Mihály 411
 Illés Endre 440
 Illyés Gyula 434
 Ilosvai Selymes Péter 331
 Iuvenalis = Juvenalis
 Iván Mihály 526 529 544

 Jámbor Pál 379 553
 Jancsó Béla 480
 Jankó Gyula 444
 János evangélista 422 459 523
 Janovics Jenő 476 497
 Járdányi Pál 552
 Járóssy Jenő 479
 Jászai Mari 382
 Jaszenovitsné = Tonhaiser Aranka

- Jáskürti Ferenc 504
 Jaurès, Jean 301
 Jeanne d'Arc 289 487
 Jenő István 553
 Jobbágy Jenő 562
 Jókai Mór 192—194 283 319 333
 355 448 482 488 525 528 531 532
 534 536 538
 Jókai Mórné = Laborfalvi Róza
 Jóna János 553
 II. József 346 519 541
 József főherceg 543
 József Attila 423 424 450 477
 541
 Juhász Endre 419
 Juhász Géza 409 451 461
 Juhász György 428 525
 Juhász Illés 327 525
 Juhász Margit 428
 Juhász Pál 428 525
 Juhász Sándor 510
 Juhász Sándorné 510 511 513
 Julius Caesar, Caius 72 316 401
 Justus József (?) 523
 Juvenalis, Decimus Junius 546
- Kaas Ivor 356 544
 Kabók Lajos 529
 Kádár Endre 474
 Kaffka Margit 339 455 457
 Kállay Miklós 409 554
 Kálmán Imre 531 536
 Kálmán Jenő 309
 Kalmár Maron Ferenc 449
 Kalmár Szilveszter 548
 Kant, Immanuel 388
 Kapisztrán János 347
 Karczag Vilmos 516
 Kardos Albert 507 508
 Karinthy Frigyes 306 392 393 488
 Károli Gáspár 411
 XII. Károly 313
 Károlyi Árpád 479
 Károlyi Gyula 534
 Károlyi Lajos 390 446 526
 Károlyi Leona 498—500 510
 Kárpáti Aurél 554
 Kassai Károly 473—475 499 501
 Kassák Lajos 541
 Kaszab Anna 436
- Katona József 89 284—286 304 317
 318 335 431 461
 Kazinczy Ferenc 95 274 288 482
 Kecskés Pál 519
 Kelemen Béla 525 527 534 537
 Kemenes Lajos 272 520 522
 Kemény Ilona 501
 Kemény István 410
 Kemény Olga 479
 Kempis Tamás 117 124 445 447
 Kerényi Frigyes 528
 Kerényi György 552
 Kéri Pál 474
 Kerr, Alfred 373 377
 Kertész Mihály 511
 Kilényi Irma 411 440 464 520 547
 562 563
 Kipling, Rudyard 327 536
 Király-König Péterné = Juhász
 Margit
 Kisfaludy Károly 90
 Kisfaludy Sándor 482
 Kispéter András 451 464 560
 Kiss Ferenc 531 535 537 543
 Kiss József
 irodalomtörténész 528 556
 költő 11 319
 Klauzál Gábor 390
 Klebelsberg Kunó 538 543 544 549
 Klein Béla 448
 Kleist, Heinrich 319
 Klenovits György 476
 Klima Ili 358 419 465 544 545
 Klipl János 444
 Kóbor Tamás 269 372 373 519 550
 554
 Kocsis András 544
 Kodály Zoltán 64 318 355 529 552
 Kodolka Ferenc 364 547
 Kollányi Boldizsár 311 340
 Kolonics Lipót 326
 Koltay-Kastner Jenő 533
 Komáromy Rózi 476
 Komjáthy Jenő 318 444
 Kondor Ibolya 561
 Kónya Erzsébet 50
 Kopernikusz Miklós 272
 Koppán Margit 510 513 515
 Kormányos István 544
 Kósa Gáspárné = Nagy Maca

Kósa György 552
 Kosóczy Ferenc 101 437
 Kossuth Lajos 81 132 313 319 323
 343 353 356 357 370 371 379 384
 390 454 467 532 534 549 550 553
 Kosztolányi Dezső 300 306 411 413
 455 462 488 532 538 560
 Kotzebue, August Friedrich 90 334
 Kovács János 430
 Kovács Kató 529
 E. Kovács Mariaka 473—475
 Kovács Mihály 516
 Kovács Sándor Iván 528
 Kozocsa Sándor 409
 König Péter 309 324 445 523 535
 543
 Könyves Kálmán 72
 Körösi Csoma Sándor 316
 Krasznai Andor 473 474 501
 Krausz Ferenc = Göndör Ferenc
 Krémer Jenő 510 511 513—515
 Krémer Jenőné = Hegyi Lili
 Křenek, Ernst 552
 Kropotkin, Pjotr Alekszejevics 72
 425
 Krúdy Gyula 305 306 310 455 531
 Krupa András 510
 Krüger Aladár 474 501
 Kulcsár Gyula 416
 Kultsár István 383 554
 Kun Richárd 510 511
 Kuna P. András 309
 Kuskó Dezső 487
 Kutas József 487
 Kuthy Sándor 504 506 508

 La Bruyère, Jean de 302 530
 La Fontaine, Jean de 401
 Lábass Juci 380 553
 Laborfalvi Róza 192 483
 Laczkó Géza 340 452 562
 Laczkovics hajóskapitány 544
 Laczkovics János 94—96 357 410
 433 434 544
 Lajtai Lajos 557
 Lakatos István 444
 Lakatos László 474
 Lamartine, Alphonse de 72 425
 Lanner, Joseph 346 540
 Lányi Edit 510
 Lassalle, Ferdinand 350
 László Mihály 446
 Latour, Theodor 316
 Lauka Gusztáv 191 193 195 481—
 483
 Lavotta János 348
 Lechner Lajos 383 554
 Lechner Ödön 375
 Leconte de Lisle, Charles-Marie René
 11
 Léda = Brüll Adél
 Léderer Gusztáv 364 547
 Léderer Gusztávné 547
 Lehár Ferenc 309 337
 Lehel Károly 497—500 502 503 508
 510 511 513 518
 Leighton, I. 556
 Lékó Béla 461 462
 Lenau, Nikolaus 54 422
 Lengyel Menyhért 382 547 553
 Lengyel Vilma 543
 Leokovský, Štefan 443—445 449
 Lesznai Anna 541
 Lévy Ferenc 540 548
 Levine, Charles 547
 Levius könyvkötő 445
 Ligeti Béla 551
 Ligeti Lajos 504 509 516
 Ligeti Miklós 548
 Lindbergh, Charles 364 393 547
 Lisznyai Damó Kálmán 37 416 417
 Liszti László 315 533
 Losonczy Dezső 561 563
 Lotti, Pierre 516
 Louÿs, Pierre 293 490 494 496 497
 502 504—506 512—514 516 517
 528
 Lugosi Döme 466 467 524 531 535
 Luini, Bernardino 348 541
 Luther, Martin 47 365 379 420

 Machiavelli, Niccolo 367 549
 Madách Imre 318 375
 Madácsy László 447
 Madarász József 525
 Madas István 515
 Maeterlinck, Maurice 334
 Magda Eszti 504
 Magyar László 410 440 450
 Magyary Zoltán 551

Makó Lajos 533 465
 Malik Ferenc 446
 Manojlović, Todor 499
 Mári néni = Tokár Mária
 Mária Antónia 519
 Mária Terézia 347
 Márkus László 520
 Márkus Miksa 554
 Maróczy Géza 413
 Maron Ferenc = Kalmár Maron
 Ferenc
 Martinovics Ignác 72 343 433 434
 544
 Marton Manó 472—475 480
 Marx, Karl 350 354 518
 Mátray Ernő 543
 Mátyás király 211 212 301 347 376
 447
 Maupassant, Guy de 275
 Maywald József 530
 Mechwart András 357 544
 Mécs László 462
 Méhely Lajos 341 539
 Meluzsin Mária 487
 Menyhárt Gáspár 538
 Mérei Adolf 516
 Méry Pál 508
 Mészöly Gedeon 368 549
 Metternich, Klemens Lothar von 52
 Meyerbeer, Giacomo 309
 Mezei Andor 510 513 515
 Michelangelo Buonarotti 375
 Michelet, Jules 72 424
 Mihályffy László 551
 Mihelfy Jenő 449
 Mihó László 510 511 513 515
 Mikes Lajos 407 408 428 431 436
 437 439 440 458 460
 Mikes Ödön 499
 Miklós Jenő 542
 Mikszáth Kálmán 354 383 534
 Milotay István 527 533
 Milton, John 329
 Mirabeau, Honoré-Gabriel Riqueti,
 comte de 95
 Mirande, Yves 555 556
 Miskey József 515
 Mitták Artúr 445
 Modi, Jivanji Jamshedi 328 536
 Mohácsi Jenő 472 474 475
 Molière 290 323 561
 Molnár Ferenc 295 305 306 311 373
 531 532
 Molnár Rezső 478 479
 Montaigne, Michel Eyquem de 72 562
 Montecuccoli, Raimondo 49 420
 Móra Ferenc 304 310 318 380 391
 462 477—480 488 518 524 528
 531 533 534 537 550 551 553 554
 557 562
 Móricz Pál 430 505 507 509
 Móricz Zsigmond 308 315 450 455 457
 472 531
 Morus Tamás 274 521 522
 Morvay Zoltán 520
 Mozart, Wolfgang Amadeus 64
 Munkácsy Mihály 41 42 319 460 528
 Muntyán István 537
 Muraközy Gyula 409 461
 Mussolini, Benito 317 532 533
 Müller Magda 529
 Müller Mátyás 495
 Nádasdy Ferenc
 (1625—1671) 48 420
 (1708—1783) 562
 Nádass József 542
 Nádor György 519
 Nádor Zsigmond 504 506 509
 Nagy Andor 502
 R. Nagy Aranka 510 512 513 515
 Nagy Emil 327 536
 Nagy István 487
 Nagy Károly (Charlemagne) 487
 Nagy Lajos 532
 Nagy Maca 414 419 465
 Nagy Mihály 500 502 507 508
 Nagy Péter 520 539
 Nagy Sándor 443 444 446
 Nagy Zoltán 551
 Nagyatádi Szabó István 292
 Nagymihály Sándor 440 449
 Napóleon, Bonaparte 72 270 300
 303 316 337 374 519 528 530 561
 Négyesy László 452
 Neményi Lili 553
 Németh Arthur 447
 Nero, Claudius Caesar Germanicus
 425

- Niemsch = Lenau, Nikolaus
 Nietzsche, Friedrich 275 324 348
 397 398 419 535 557 558
 Nikodém Károly 444 448
 Nungesser, Charles 365 547
 Nyárai Antal 278 374 523
 V. Nyilassy Vilma 528
 Nyizsnyay Gusztáv 377 552
- Ocskay Kornél 324 449 535 544
 Ocskay László 355
 Offenbach, Jacques 39 40 138 292
 348 506
 Oláh Ferenc 478 479
 Oláh Gábor 310 507 508 532 557 560
 562
 Opré János = Ormos János
 Orbán Balázs 531
 Ormos János 556
 Osvát Ernő 460
 Ottovay István 551
 Ovidius, Publius Naso 387 425
 Oxenstierna, Axel 280 524
- Öfner háztulajdonos 357
 Ördög Sándor 50
- Páger Antal 374 551 553
 Pákh Albert 191 193 482
 Pakots József 419 421
 Paku Imre 411
 Pálffy Jenőné = Gulácsy Irén
 Palladio, Andrea 274
 Pándi Pál 410
 Papini, Giovanni 310
 Papp Imre 551
 Papp László 410
 Parobek Alajos 323 534
 Pásztor Árpád 474
 Pásztor János 552
 Paulovics Béla 539
 Paxy Margit 515
 Pázmány Péter 301 302
 Péchy Blanka 423
 Pekár Gyula 311 359 532 537 545
 Perugino, Pietro 72 425
 Pestalics István 350 542
 Pestalozzi, Johann Heinrich 523
 Pesti Kálmán 510 515
- Petelei István 531
 Péter László 408 411 414 415 419
 422—424 430 443 448 450 460 523
 528 532 534 538 540 541 548 551
 554 560
 Péterfy Jenő 326 534
 Péterfy Tamás 326 536
 Petőfi Sándor 72 81 82 191—203
 276 277 279 288 291 292 294 300—
 302 313 316 317 340 342 343 350
 353 359 371 383 387 417 446 451
 481—487 503 523 526 528 530 538
 545 556
 Petőfi Zoltán 531
 Petrarca, Francesco 316
 Petrichevich Horváth Emil 353
 543
 Petrovác Gyula 552
 Pila Anikó 197—200 202 203 487
 Pilátus, Pontius 540
 Piloty, Karl 381 553
 Pinkalszky Engelbert 120 121 136
 446
 Pintér Jenő 409
 Piroska János 545 548
 Planquette, Robert 27
 Platón 271 293 388 529
 Poe, Edgar 306
 T. Pogány Janka 473 501
 Pókay Elek 525
 Polenta, Guido Novello di 465
 Polgár Károly 516
 Pollák könyvkiadó 490
 Polo, Eddie 534
 Pongrácz Matild 515
 Pór Tibor = Sarló Sándor
 Pósa Lajos 534 552
 Pozsonyi Zoltán 551
 Príkazsky, Eduard 441 443 444 448
 449
 Prohászka Ottokár 324 520 535
 Prónay Pál 547
 Prótagorasz 270 519
 Proudhon, Pierre Joseph 519
 Pröhle Vilmos 532
 Puccini, Giacomo 45 447
 Puskás Jenő 543
 Puskin, Alekszandr Szergejevics
 341
 Pünkösti Andor 554

- Quesnay de Beaurepaire, Jules 316
 Quinet, Edgar 72 425
 Quinson, Gustav 555
- Rabelais, François 124
 Radó Anna 504 509
 Raffaello Santi 72
 Rajkai György 487
 Rákóczi Ferenc 130 345 454 540
 Rákosi Jenő 311 312 340 383–385
 554 555
 Rákosi Szidi 26 27
 Rákosi Viktor 534
 Randvég Mihály 449 458 459
 Rapaport Sámuel 423
 Rapaport Sámuelné = Étsy Emília
 Rassay Károly 545
 Rátkai Sándor 476
 Raupach, Ernest 538
 Reinhardt, Max 349 362 363 542
 546
 Reinitz Béla 541
 Reizner János 431 550
 Reményi Ede 552
 Renan, Ernest 150 276 458
 Reök Iván 49 422
 Rerrich Béla 551
 Resch Aurél 445
 Réti Ödön 467 477
 Révész Béla 348 556
 Révész Ilona 515
 Réz Pál 410 519
 Rhédey Lajosné 387
 II. Richard 294
 Richly Rezső 516
 Riedl Frigyes 315 409 422 430 462
 530 533
 Rihász Sándor 11 12 413 414
 Rimbaud, Arthur 339
 Rimini,
 Francesca da 465 466
 Gianciotto de 466
 Paolo de 466
 Rippl-Rónai József 474
 Ritta Jolán 515
 Roch Gyula 449 458
 Rónay György 405 452 454 455 457
 Rónay Gyula 477
 Ronsard, Pierre de 124 538
 Roóz Rezső 554
- Ross Jenő 561 563
 Rostand, Edmond 336 529
 Rothermere lord 368 549
 Rousseau, Jean Jacques 10 95 125
 316 434 561
 Rózsa Géza 490
 Rózsa Lili 504 506 509
 Rózsa Sándor 323 472 534
 Rózsahegyi Kálmán 562
 Rozsnyay Kálmán 466 510 536
 Rozsnyay Kálmánné = Dapsy Gi-
 zella
 Rudolf trónörökös 340
 Ruskin, John 366 548
 Ruttkay Géza 444 445
- Sachs könyvkiadó 490
 Sacco, Nicola 518
 Saint-Beuve, Charles-Augustin de
 69 424
 Sajó Sándor 300 530
 Salamon király 429
 Salamon Sándor 431
 Sallustius, Caius Crispus 146
 Salusinszky Imre 554
 VI. Sándor 325
 Sántha Pál 437
 Sarkady János 519
 Sarló Sándor 486
 Sárvári Anna 414 440 444 448 449
 454 488 494 500 502
 Sas Ede 407 410 473 474 476
 555
 Savoyai Jenő 541
 Schachtitz Ferenc 479
 Schandl Károly 545
 Schiller, Friedrich 72 319 346 347
 Schopenhauer, Arthur 43 125 283
 353 388 524
 Schönherr, Karl 323
 Schöpflin Aladár 499
 Schubert, Franz 348
 Schulek Frigyes 351 542
 Schwáb Józsefné 562
 Schwarz Béla 311
 Schwarz, Berthold 275
 Sebestyén Endre 551
 Cs. Sebestyén Károly 551
 Seneca, Lucius Annaeus 149 446
 454

Shakespeare, William 72 97 284
 315 316 319 323 332—334 338
 350 362—364 379 386 401 406
 422 427 431 445 448 449 561
 Shaw, George Bernard 72 306 314
 315 323 559
 Sigray Jakab 95
 Sik Rezső 500
 Sík Sándor 462
 Sz. Simon István 410
 Singer Sándor 522
 Singhoffer Vilma 477 503 504 506
 507 509
 Sinkovits Imre 487 488
 Sólyom Janka 555
 Sombori Sándor = Salamon Sándor
 Somlyó Zoltán 489 498 511
 Somogyi Béla 528—530
 Somogyi Szilveszter 554
 Sós Endre 410
 Spinoza, Baruch 388
 Stendhal (Henry Beyle) 14
 Strauss, Johann 45 309 531
 Strindberg, August 272 319 335 393
 520
 Sudermann, Hermann 391 557
 Surányi Miklós 462 562
 Sümegei Ödön 510 513 515
 Szabó Dezső 273 294 300 302 306
 340 358 409 452 453 462 520 529
 539 544
 Szabó Lőrinc 488 530
 Szabó Sándor
 irodalomtörténész 504
 képviselő 549
 Szabolcsi Józsa 515
 Szabolcsi Miklós 527
 Szádeczky-Kardoss Lajos 553
 Szalai Ferenc 504
 Szalatnai Rezső 405 409 410 424
 443—448 451 452 454—456
 Szalay József 537 542
 Szalay László 531
 Szamosi Elza 423
 Szántó Margit 477
 Szapolyai János 222 292
 Szarvassy Sándor 501
 Szász Károly 530 531
 Szathmáry Árpád 510
 Szathmáry Zoltán 555
 Szávay Gyula 295 507 508 529
 Széchenyi István 52 295 313 319
 343 345 368 371 390 532 540
 Széchenyi István 343 539 540 545
 548
 Széchy Mária 49 420
 Szécsényi István = Széchenyi István
 Szécsényi Lajos 540
 Szécsi Mária = Széchy Mária
 Szécsy Iván 487
 Szeder Ferenc János 545
 Szederkényi Anna 302 305
 Székely Bertalan 117
 Székely Gyula 495
 Székely Károly 501
 Szekfű Gyula 562
 Szeless József 557
 Szemes Mari 487
 Szendrey Júlia 203 294
 Szendrey Mihály 502 510
 Szendrő Ferenc 487
 Szenes Béla 362 546
 Szent
 Ágoston 388
 Ferenc 449
 Tamás 318 332 388
 Teréz 459
 Szente Károly = Pándi Pál
 Szentjóni Szabó László 95
 Szentmarjay Ferenc 95 96
 Szép Ernő 306
 Sz. Szigethy Vilmos 449 531 535 537
 542 543
 Szilágyi Aladár 477
 Szilágyi Erzsébet 382
 Szilágyi László 553
 Szinyei Merse Pál 381
 Szirmay Ödön 502
 Szmodits Zoltán 443 445
 Szmrecsányi György 520
 Szmrecsányi Ödön 274 520
 Szokoly Tamás 360 545 546
 Szókratész 316
 Szombathy Viktor 410
 Szomory Dezső 271 364 519 547
 Szophoklész 71 319 338 519
 Szőke Gizi 510 513
 Szűcs István 562
 Szűcs László 417 418
 Szűts Mihály 49 422

- Tabéry Géza 476
 Tábori Kornél 556
 Tacitus, Publius Cornelius 146 295
 Taine, Hippolyte Apolphe 72 425
 Takács Ágoston 531
 Takács István 50
 Tallós Endre 487
 Tamás Anna 436
 Tamás István 488
 Tánics Mihály 291 350
 Tankréd lovag 487
 Tarnay Ernő 543 563
 Tarnay Leona 515
 Teleki László 343
 Tell Vilmos 316
 Tennyson, Alfred 475
 Terentianus Maurus 424
 Terentius, Publius Afer 549
 Térey Sándor = Kuthy Sándor
 Terhes Sámuel 421
 Tettamanti Béla 542
 Theokritosz 283 524
 Thúry Elemér 515 516
 Tibor Ernő 499 508
 Tiréziász 329
 Tisza István 316
 Tisza Lajos 554
 Titus, Flavius Vespasianus 346
 Tóbiás László 551
 Tokár Mária 371 422 428 549
 Toldi Miklós 331
 Tollius, Jakobus 47 420 421
 Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 10 125
 283 301 304 319 389 416
 Tompa Mihály 273 306 423
 Tonelli Sándor 312 531 535 543 551
 Tonhaiser Aranka 445
 Tonhaiser József 445
 Tormay Cecil 302
 Tóth Árpád 462
 Tóth Béla
 főjegyző 556
 író 379 380 421 433 519–521 524
 526 529 533–535 543 544 546
 549 562
 Tóth Ede 313 473
 Tóth Elek 473–475
 Tóth Imre 557
 Tóth István 548
 Tóth Károly 538
- Tömörkény István 292 367 373 383
 390 409 462 472 473 478 524 528
 532 549 550 556 557
 Törő vendéglős 503
 Török Gyula 455 457
 Török Mátyás 50 51
 Török Rezső 553
 Túri-Polgár István 326
- Ujj József 557
 Úr György 531 536
 Uti Gábor 510
 Uti Giza 476 478
 Uzonyi Kálmán 446
- Vaculik Antal = Waculik Antal
 Vadász Zoltán 431
 Vág Sándor 447
 Vágó Géza 531
 Vajda Béláné 464
 Vajda Ernő 364 546 547
 Vajda László 534
 Cs. Vajda Marianna 464
 Vak Béla = II. Béla
 Vályi Gusztáv 503
 Van Gogh, Vincent 103–106 437–
 439
 Vankné színész 501
 Vanzetti, Bartolomeo 518
 Várady Aladár György 495
 Várady Antal 335
 Varannai Gyula 445
 Varannai István 445 446 448
 Vargha Balázs 555
 Vargha Kálmán 457 464
 Várkonyi Náudor 409
 Várnai Janka 448
 Várnai Zseni 378 552
 Vásárhelyi Júlia 537
 Vass Jenő 515
 Vass Mátyás 437
 Vayer Lajos 530
 Vecsey Ferenc 341 539
 Véghelyi Iza 479
 Veigelsberg Hugó 541
 Velázquez, Diego de Silva y 347
 Vér György 478 479 535 540 553
 563
 Veray János 315
 Verdi, Giuseppe 506

- Vergilius, Publius Maro 117 155 413
 425
 Verlaine, Paul 320
 Vermes Ernő 518
 Versegly Ferenc 95
 Vészi József 414
 Vild Károly 548
 Villon, François 365
 Vilmos császár 99 316 325
 Virág Benedek 555
 Virág Ferenc 478 479
 Vitnyédi István 48 420 421
 Vitos György 417–419
 Vladiszavlyev Dusán 557
 Voltaire 273 299 386
 Völgyesi János 431
 Vörösmarty Mihály 192 201 291 294
 300 306 310 313 391 482 530
- Wacha Imre 430
 Waczulik Antal 79 80 427
 Wagner, Richard 45 46
 Wallisch, Fritz 477
 Washington, George 379
 Watteau, Antoine 35 36 416
 Wedekind, Frank 560
 Weininger, Otto 274 520
 Wenner Sándor 531 556
 Werbőczy István 356 544
 Wertheimer Elemér 563
 Wilde, Oscar 272 363
 Wildner Ödön 557 558
 Wille, Bruno 10 11 413
 Willenetz operettszerző 553
 Wimmer Fülöp 557
 Windischgraetz, Alfred 357
- Wittnyédi István = Vitnyédi István
 Wolff Károly 301
 Wolff, Pierre 400 558 559
 Wolfner József 522
- Xenophón 413
 Xerxész 316
- Youmans, Vincent 556
- Zách Felicián 88 91
 Zadravetz István 534 541
 Zajti Ferenc 536
 Zakár István 50
 Zelky Károly 415 458 463
 Zerffi Gusztáv 288 481 482 526
 Zerkovitz Béla 51 292 309 325 327
 529 553
 Zilahy Gyula 416 502 504 508–510
 560
 Zilahy Gyuláné = Singhoffer Vilma
 Zilahy Lajos 462 562
 Zola, Émile 26 372
 Zolnai Béla 388 538
 Zrínyi Ilona 49 420
 Zrínyi Miklós 47 81 132 420 421 454
 Zrínyi Péter 48 420
 Zsigmondi Anna 504 509
 Zsilinszky Endre = Bajcsy-Zsilinszky Endre
 Zsirkay János 327 353 359 521–
 523 527 536 545
 Zsitkovszky Béla 532
 Zsutai János 315 533
 Zsül = Zilahy Gyula

MELLÉKLETEK

1. Klima Ili 1905 körül

Kis háza

~~Temető~~

1.
Ádám kertjében.

Írta: Juhász Gyula

~~Utóbbi napján én nem megyek ki a te-
metőbe. De azóta akar se temetőt lenni, se külön
kődes, és a sírok között, a halottakkal aka-
rok találkani, nem az élőkkel. Az élőkkel
kezet együtt vagyok háromszázötvenégy ma-
jusi keresetűl.~~ Nagyon szeretem a holtak vá-
rosát, örömmel szoktam boldogítani az ő-
kertben, ahogy ~~egy régeztégem~~ ^{egy} ~~temetőt~~ ^{regény} ~~regény el~~
elmondta magyar ^{poéta} ~~a~~ ^{ter} a temetőt elnevezte.

En több életet találok benne, mint az utcá-
kon, a házak között, ahol ~~sz~~ annyi gyász és ann-
nyomorúság ~~sz~~ ~~sz~~ és balleg és lohol, az is-
meretlen állomás felé. Az életünk ma olyan
vigasztalan és a temetőnek olyan birtató a
békeje és nyugalma. Itt örök dolgok inte-
nek felénk és nem zavar a földi létszám, ~~sz~~
alkarok a vásári zaj. A legmélyebb trágé-
diát, a dán királyfi történetét ^{is} a temető
kertjében olvastam, egészen fiatalon. Akkor
szerettem volna állandóan ide költözni,
egyelőre még ^{nem} a föld alá, csak egy ~~kis háza~~

A szörnyű alagút.

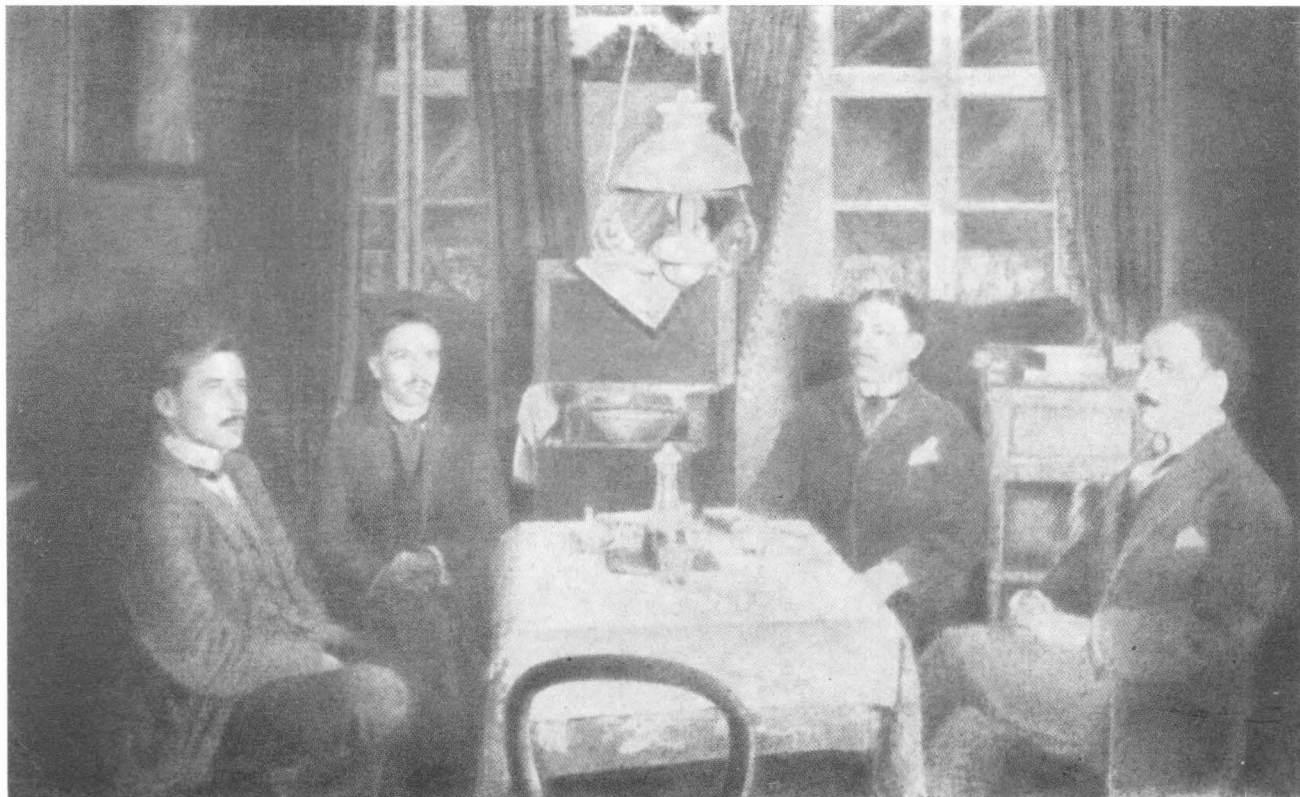
~~A nagy alagút!~~

Z A mérnök úr ~~valójában~~ igen neves és
embernek indult, mielőtt az intézet lakója
lett. Egy nagy alagút építését birta rá az ~~ország-~~
állam ~~járására~~, de a mű egy csúf napon beomlott és
~~hatvan~~ munkást maga alá temetett. Kettőt tud-
tak csak halálos elszántsággal kimenteni a se-
rencsétlenek közül, a többi negyvennyolc ott ~~pusztu-~~
lt veszett örökre. Ekkor irtak az újságok utol-
jára a mérnök úrról, aki ott a hely színen
dühöngeni kezdett, három ember alig birta le-
fogni ~~nagy rohamon~~ és rövidesen beállították az
Intézetbe. A nagy mű abba is maradt, évekig
nem akadt senki, aki folytatni merne volna és
később jött a háború. Arról többé nem lehetett
értelmesen beszélni a mérnök úrral. Makacsul
és szivósan élte emlékéből a emlékezetéből
a borzalmat és ha valaki véletlenül fölhozza is
előtte, mosolyogva legyintett finom, árpolt, keskeny
keréssel, megsimogatta deregedő körszakállát
és csak ennyit mondott:

Z - Bolondság az késem egészen! Valami regény-

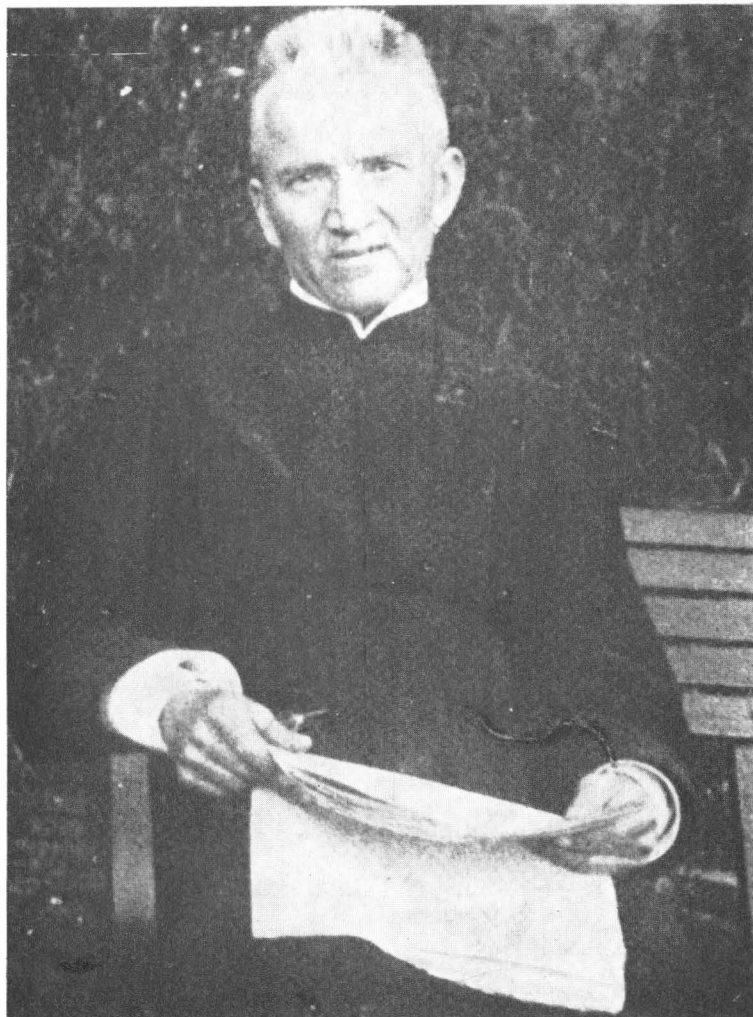
4. Hajdú Lilly 1917 tájt

5. Balról jobbra: Pintér János, Juhász Gyula, Bodnár Lajos és Szmodits Zoltán Juhász Gyula szakolcai lakásán (1913)

6. „A bacchánsnőnek öltözött, szőlőlevél-koszorús szőke nő”:
Anna arcképe, melyet az *Orbán lelke* emleget

7. Randvég Mihály

8. Gulácsy Lajos: Paolo és Francesca. Akvarell, 1903.
(Magyar Nemzeti Galéria)

Szép csöndesen!

Szögedi idill.

Személyek:

- 1 Gombkötő Mikály, Kocmáros.
- 2 Etel, a felesége (egy kelt kimondani: Etel!)
- 3 Börsök Mengus (a kempért rövidítve), az Etel négy embere.
- 4 Öreg Püntés
- 5 Rézi néni } a szegényházból egy pár.

Szín: Kuttakocoma robája Boris alkonyat. Barnálló bútorok. Petróleumlámpás. $\frac{1}{2}$

I. jelenet.

Etel: Öreg Püntés, Rézi (jönnet)

Rézi: (veseti az urot.) Jó este, ifjasszony! Már megintelen itt voránk. Mi csak mindig elgyúvunk ide, mint a templomba. Hőziny embőrnél ez a két hely való, még a hőzinyotlanság.

Etel: Mi jót ^{hozt} hoztál, Rézi néni? Kintben egyen-
tlen!

Rézi: Sémmit jót, csak az uromat. Mőgsonyarott...
Magam is olyanformán vappol. Szomány is ihatik néha.

Püntés: Kén asszony, mindig karattyoloz, azért rávat
Ki a géged! Egy kis jőfele gabonát kérök, vagy két
decit. No, azért az amonyat is lehet adni valamikét!
Fura amony, de jó amony. Mi tagadós, mi már csak egy-
máshoz hódították. (Nus.) Kedves egérvényűdse!

Etel: Jó, jó, de azért lám, mégse kellene annyit
inni. Hőzen-iren jó, nekis sémmit keröm a kintel dol-
gok, de a jót a jőből is megint, mint a nőlé-
mondán tartja. Arutan még a tőtelőmőge is illik adni
miegymás! Egy öreg ember, aki mindig olyan, aki a a nap!
Hőzen tudom, hogy az ualei ellen berület, de én már csak
anzolyan rézimódú erkölcsi vappok! Ami igaz, igaz!

SZÉP CSÖNDÉSEN

SZÖGEDI IDILL, EGY FÖLVONÁSBAN

*Dutka Ákos édes barátomnak,
a magyar föld * és paraszt
új poétájának őszinte szívvél*

ÍRTA:

JUHÁSZ GYULÁ

a HOLNAP lapja.

Juhász Gyula

(Szinpadokkal szemben kézirat.)

NAGYVÁRAD.

ÁRÁ: 60 FILLÉR.

Kapható a Nagyvárad szerkesztőségében.

A NAGYVÁRAD NYOMDA- ÉS ÚJSÁGVÁLLALATA.

1919.

12. Todor Manojlović rajza az *Atalanta* debreceni sikere után, Temesvárról Nagyváradra 1909. ápr. 7-én küldött levelezőlapon: Deésy és Juhász karikatúrája. Fönt Franyó Zoltán aláírása

TARTALOMJEGYZÉK

Az első lapszám a főszöveg, a második a vonatkozó jegyzet lapszáma

ELBESZÉLÉSEK

1. Igazság	7	413
2. Ekloga	8	413
3. A hódító Rihász	11	413
4. Igaz mesék	12	414
A bohóc	12	414
A biblia	13	414
A kétlelkű ember	13	414
5. Igaz mesék	14	414
Idill	14	414
Dicsőség	14	414
Az élet hegyén	15	414
6. Szeptember végén	15	414
7. Roboth János halála	17	414
8. Mágia	20	415
9. A kavicsok	23	415
10. Csipke Rózsi karriérje	26	415
11. Rövid históriák: A kétlelkű ember	30	416
12. Romeo és Julia	31	416
13. Az epizódszerep	34	416
14. Giza és a művészet	37	416
15. A rongyművész	39	417
16. Péter és Pál	42	419
17. A csönd előtt	45	419
18. Zrínyi, a költő	47	419
19. Tápai lagzi	49	421
20. Döbling	51	422
		585

21. Az öngyilkosság	55	422
22. Nefelejcsék: Mihály arkangyal	57	422
23. Artur	60	422
24. Költemények prózában	63	423
Zongoraszó	63	423
A koponya	64	423
A béka	64	423
25. Mese a piros szívről	66	423
26. Dialogus a könyvtárban	69	424
27. A legszebb halál	73	425
28. A szobor	75	427
29. Tüzek	79	427
30. Örökség	81	428
31. Ádám kertjében	83	428
32. Régi muzsika		
33. A pusztában kiáltó	88	431
34. A szörnyű alagút	91	431
35. Laczkovics	94	433
36. A csillag	97	434
37. Alkalmatlan	99	436
38. Az utolsó ítélet	101	437
39. Vincent	103	437
40. A diktátor halála	106	439
41. Ha nem szeretsz	109	439

KISREGÉNYEK

42. Orbán lelke	115	440
43. A tékozló fiú	149	458

SZÍNPADI JÁTÉKOK

44. Calipso	165	464
45. Paolo és Francesca	168	464
46. Szép csöndesen	174	466

47. A kényszerzubzony	181	480
48. Pilvax-kávéház	191	481
49. Petőfi elmegy	197	483
50. Don Quixote halála	203	487
51. Mohács	209	488
52. Atalanta	213	488

SZAKÁLLSZÁRÍTÓ

53. Aforizmák	269	518
54. Aforizmák	269	518
55. [Aforizmák]	269	518
56. [Aforizmák]	271	519
57. [Aforizma]	272	520
58. Aforizmák a destrukcióról	272	520
59. Pütkösdi nyelvek	275	523
60. Színházi aforizmák	277	523
61. Szakállszárító	278	524
Aforizmák	278	524
62. Aforizmák	281	524
63. Slábert a magyarnak!	284	525
64. Aforizmák	286	525
65. Aforizmák	289	528
66. Aforizmák	293	529
67. Bolond Miska	296	529
68. Elegyes Holmi	298	529
69. Új holmi	301	530
70. Irodalmi holmi	304	531
71. Helyi szerzők	307	531
72. Himmi-hummi	309	531
73. Círóka-maróka	312	532
74. Élet és irodalom	314	533
75. Írók és urak	317	533
76. Álhírlapíró	320	534
		587

77.	Kalászkok és pipacsok	322	534
78.	Emlék és remény	324	535
79.	Politika és művészet	327	536
80.	Ötletek	329	537
81.	Szakállszárító	331	537
82.	Gondolatok a színházban	334	538
83.	Egyről-másról	336	538
84.	Találkozások az üstökössel.....	339	539
85.	Márciusi zsongás	341	539
86.	A húsvét margójára	344	540
87.	Bécsi mozaik	346	540
88.	Theatralia	348	541
89.	Holmi	350	542
90.	Tanügy	351	543
91.	Magyarán mondva	353	543
92.	Numerus clausus	355	543
93.	Buda	357	544
94.	A halottak városában	358	545
95.	Száraz napok	359	545
96.	Élet és művészet	360	546
97.	Színház	362	546
98.	Repülők.....	364	547
99.	Szegedi mozaik	366	548
100.	Nagy és kisdolgok	367	548
101.	Új Ezópusz	369	549
	A Farkas és a Bárány	369	549
	A zárolt szám	369	549
	A Fiahordók kabinetje	369	549
	Népszövetség	370	549
102.	Kossuth.....	370	549
103.	Rovások	372	550
104.	Reflektor.....	373	550
105.	Építészek	375	551

106.	Húzd rá cigány!	376	552
107.	Szent gyermekség	377	552
108.	Ciróka-maróka	379	553
109.	Komédia	380	553
110.	Zsazsa	382	553
111.	Újságírók	383	554
112.	Varieté	385	555
113.	Poéták	386	555
114.	Breviárium	388	556
115.	Pasztell	390	556
116.	Késő szüret	391	556
117.	Karinthy	392	557

FORDÍTÁSOK

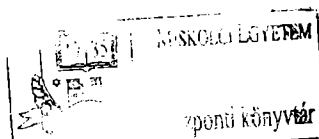
118.	Így beszélt Zarathusztra	397	557
119.	Nietzsche Zaratusztrájából	398	558
	Vén és fiatal nőkről	398	558
	A kalapács beszél	399	558
120.	Pierre Wolff: Az én bábjátékom	400	558

JEGYZETEK

E kiadásról	405
Kiadástörténet	407
Rövidítések	411
Az írások jegyzetei	413
Elveszett művek	560

MUTATÓK

Címmutató	567
Névmutató	569
Mellékletek	583

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős: Balázsovits Erzsébet

Műszaki szerkesztő: Merkly László

AK 484 k 7577

Terjedelem: 37 (A/5) fv + 12 oldal műmelléklet

75.35 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

